

I. I. BUJOR și FR. CHIRIAC

GRAMATICA LIMBII LATINE

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

București 1958

PREFA ȚĂ

În timpul ultimului deceniu nu s-a mai publicat nici o lucrare de gramatică latină, deși nevoia unui atare manual era mult simțită de cei care doreau să se ocupe cu acest studiu.

Editura științifică, în dorința de a împlini această lipsă, a hotărât să se tipărească „Gramatica limbii latine”.

După o experiență de aproape trei decenii, acest manual apare acum într-o formă complet înnoită și întregită.

El este alcătuit din două părți distincte: morfologia și sintaxa.

Ca și în trecut, morfologia este tratată pe capitole, după părțile de vorbire, iar în tratarea sintaxei capitolele au fost orânduite, pe categorii sintactice, potrivit cu cele ale sintaxei române.

Am păstrat și în acest manual principiul inducției regulilor dintr-un număr de exemple care le preced. Toate aceste exemple sînt extrase din operele scriitorilor clasici latini proeminenți, în special din cele ale lui Csesar, Cicero Titus Livius. Toate exemplele sînt traduse în limba română spre a fi înlăturate greutățile de limbă sau de stil care s-ar ivi pentru cititori.

Pentru o temeinică asimilare și aplicare a regulilor învățate pe baza exemplelor din manual, am înscris la fiecare capitol de sintaxă o versiune extrasă din operele scriitorilor latini.

Fiind însă cunoscută însemnătatea temei — traducerea din limba maternă în limba latină — am introdus la locul cuvenit cîte o temă care servește la același scop: asimilarea și aplicarea regulilor învățate.

La sfîrșitul manualului am adăugat suplimente despre: topica latină, figuri de stil, formarea cuvintelor latine, prosodia și metrica latină, numele roman, calendarul roman, unități <de măsură- romane.

În forma lui actuală și întregit cu suplimentele mai sus arătate, socotim că acest manual va fi un folositor instrument de studiu atît în predarea cît și în învățarea limbii latine.

AUTORII

30 septembrie 1957

BIBLIOGRAFIE

- Maquet et Roger— *Grammaire latine*. Paris, 1923.
J. R. M a d v i g — *Grammaire latine*, Paris, 1885.
A. Ernout — *Morphologie historique du latin*, Paris, 1935.
Riemann et Goelzer— *Grammaire comparee du Grec et du Latin*, Paris, 1897.
B r e l e t — *Grammaire latine*, Paris, 1901.
O. Riemann — *Syntaxe latine*, Paris, 1900.
F. Antoine — *Syntaxe de la langue latine*, Paris, 1885.
Albert Grenier— *Le genie romain*, Paris, 1925.
S. R e i n a c h — *Grammaire latine*, Paris, 1886.
O. Weissenfels— *Syntaxe latine*, Berlin, 1897.
J. Gantrelle — *Nouvelle grammaire de la langue latine*, Paris, 1875.
Ferdinando S c h u l z — *Piccola grammatica latina* (ed. italiană), Torino, 1888.
Dr. Gow et S. Reinach — *Minerva*, Paris, 1909.
J. Marquardt— *La vie privée des Romains*, Paris, 1892.
L. Quicherat— *Prosodie latine*, Paris, 1872.
Gh. Turot et Emile G h a t e l a i n — *Prosodie latine et grecque*, Paris, 1896.
A. C. J u r e t — *Métrique grecque et latine*, Paris, 1938.
F. Plessis— *Métrique grecque et latine*. Paris, 1889.
Louis Havet— *Métrique grecque et latine*, Paris, 1896.
L. Laurand— *Manuel des études grecques et latines*, Paris, 1924.
Gh. Dezobry — *Rome au siècle d'Auguste*, Paris, 1870.
J. Marquardt— *Le culte chez les Romains*, Paris, 1889.
A. G. J u r e t — *Manuel de phonétique latine*, Paris, 1921.
M. Niedermann— *Phonétique historique du latin*, Paris, 1931.
A. Ernout et A. Meillet — *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1932.
J. Vendryes— *Langage*, Paris, 1921.
Charles Bruneau et Marcel Heulluy— *Grammaire pratique de la langue française*, Paris, 1938.

NOȚIUNI GENERALE

ALFABETUL

Limba latină a fost vorbită la început în centrul Italiei vestice, în provincia Latium, în care se afla și orașul Roma. În măsura în care puterea politică a Romei se întindea peste noi teritorii, ea ducea cu sine și întrebuințarea limbii latine ca limbă a statului. Așa s-a făcut că limba latină a fost limba oficială în toate teritoriile așezate pe coastele Mării Mediterane, adică în Africa nordică, Asia vestică și Europa sudică, întinzându-se chiar și în nordul Dunării. Iar când, acum aproximativ cincisprezece secole, puterea politică a Romei a încetat, limba latină nu s-a stins, ci a continuat să trăiască, dând naștere limbilor romanice actuale, în Peninsula Iberică, în Galia, în Italia, în Tracia și Dacia.

Dar o dată cu desființarea unității politice a statului roman și o dată cu stabilirea de condiții noi de viață în ținuturile citate mai sus, s-a rupt și unitatea de limbă dintre ele, limba latină având să se dezvolte în fiecare teritoriu potrivit împrejurărilor speciale în care a trebuit să-și ducă viața populația respectivă. Iar limbile romanice născute pe aceste teritorii nu sînt chiar limba latină, ci limbi care au la temelie formării lor limba latină, dar care, în dezvoltarea lor, au evoluat după legi proprii.

Cu limba latină vorbită în imperiul roman nu putem lua contact decît pe calea scrisului, prin operele care au rămas din vremea vieții romane. De aceea, înainte de a trece la studiul limbii latine, e necesar să cunoaștem scrierea folosită de romani și modul cum pronunțau literele de care se serveau.

SCRIEREA

În epoca clasică, romanii au întrebuințat 22 litere : a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, x, z. Din acestea a, e, î, o, u sînt vocale, celelalte sînt consoane ; h însă nu este socotit între consoane, ci este numai semnul unei aspirații¹, pe care grecii o notau, nu cu o literă, ci prin niște semne, numite spirite, așezate deasupra literelor : *heri* = ieri.

Semnul i arăta atît vocala i (*iile* == același, cît și consoana i (i), adică un sunet care face silabă împreună cu o vocală (*iugum*, scris și *jugum* = jug). ■■■' Semnul u arăta atît vocala u (*unus* = unu, cît și consoana u (v), adică un sunet care face silabă împreună cu o vocală (*uenio*, scris și *venio*, = vin).

1. Vezi și A. G. Jur'et- *Manuel de phonetique latine*, p. 32, Paris, 1921.....

Semnul z era întrebuințat numai în câteva cuvinte grecești: *zona* = cingătoare.

Mai târziu s-a introdus y, ca vocală, tot pentru cuvinte grecești: *Dionysius*.

La început semnul c nota sunetele guturale pe care noi le redăm prin literele c și g. Din secolul al IV-lea î.e.n. s-a introdus semnul g, și astfel cele două sunete au avut semne speciale: *caput* = cap, *gallus* = cocoș.

Semnul k a rămas numai în unele expresii, cum este cuvântul *kalendae* = ziua întâia a fiecărei luni.

În scrierea limbii latine, noi întrebuințăm semnul u pentru vocală și semnul v pentru consoană, spre a evita confuziile: *calui* (pers. I a perf. ind. de la verbul *caleo* = mi-e cald), *calci* (gen. sing. și nom. pi. mase. de la adjectivul *calvus* = pleșuv); *volui*, *-iști*, *-it*, *-imus*, *-istis*, *-erunt* (formele perf. ind. de la verbul *volo* = vreau), *volei*, *-iști*, *-it*, *-imus*, *-istis*, *-erunt* (formele perf. ind. de la verbul *volvo* — rostogolesc).

Pentru sunetele i vocală și i consoană se întrebuințează și azi, în general, un singur semn: i (*iste* — acesta, *iuvenis* = tânăr). Se pot întrebuința însă și semne deosebite: i (vocală), j (consoană): *iste*, *ijuvenis*. Așa au dicționarele.

Din faptul că romanii au întrebuințat aceeași literă pentru două sunete: i vocală și i consoană, u vocală și u consoană, nu rezultă că cele două sunete folosite cu caracter de vocală și cu caracter de consoană erau identice ca timbru, deosebindu-se între ele numai prin capacitatea de a constitui silabă singură sau împreună cu o vocală, ci trebuie să fi prezentat o asperitate specială * cele cu caracter de consoană, care a dus în limbile romanice, pe i consoană la j (lat. *iurare*, *iocare*; rom. *a jura*, *a juca*; fr. *jurer*, *jouer*; it. *giurare*, *giocare*; sp. *jurar*, *jugar*), iar pe u consoană la consoana fricativă V² (lat. *uentus*, *uenire*; rom. *vint*, *a veni*; fr. *cent*, *venir*; it. *vento*, *venire*; sp. *viento*, *venir*)³. Această deosebire caracteristică de pronunțare a lui u consoană a obligat pe împăratul Claudius, care a domnit între anii 41—54 e.n., să creeze un semn nou pentru acest sunet.

Deci, scrierea cu v nu reprezintă numai o necesitate a noastră de a evita confuziile, ci chiar o realitate a pronunțării latine, notată încă din primul secol al e.n., când au trăit scriitori mari ca Seneca, Martialis, Iuvenalis, Quintilianus, Plinius, Tacitus.

Și scrierea lui i consoană prin semnul j ar aduce claritate, căci s'ar cunoaște ușor citirea celor doi i: *maior* = mai mare (cu i consoană), *tenu-i-or* — mai subțire (cu i vocală, formînd singur silabă).

Romanii au împrumutat alfabetul de la etrusci cu aproximativ șase secole î.e.n., și anume un alfabet vechi etrusc, iar acesta din urmă a fost format după alfabetul grec întrebuințat în vreuna din coloniile grecești ale Italiei sudice. Faptul acesta a fost stabilit pe baza descoperirii de curînd

1. Vezi și A. G. J u r e t, *op. cit.* p. 30.

2. Vezi și M. Niedermann — *Phonetique historique du latin*, §§ 42 și 58, Paris, 1931.

3. Identitatea de tratament a consoanelor i și u pe tot domeniul romanic arată că acest fenomen lingvistic se datorește nu bazei de articulație a populației băștinașe, care era diferită în diversele teritorii și nici influenței unei regiuni asupra celorlalte, ele fiind așa de departe unele de altele, ci timbrului special pe care-l purtau aceste consoane în limba latină și care a impus primirea lor peste tot ca fricativele j. și v.

a vechiului alfabet etrusc, care cuprinde literele folosite în vechile inscripții romane, avînd aceeași formă și la etrusci și la romani¹.

PRONUNȚAREA

Romanii, în epoca republicii, și mai ales în primele ei timpuri, pronunțau literele alfabetului lor așa cum le pronunțăm și noi în cuvintele romî-nești, cu următoarele deosebiri:

c, g, t, înainte de e, i se pronunțau aproape cu același sunet ca înainte de vocalele a, o, u: *castra* = tabără, *circulus-kirculus* = cerc.

Notă. Pra[^]nomina (numele de persoană) *Caius* și *Cnieus*, care s-au pronunțat totdeauna *Gaius* și *Gnseus*, s-au scris cu litera c și după introducerea literei g, din respect pentru tradiția ortografică a numelor proprii, și s-au notat prin inițiale în forma C. și Cn.

Faptul că litera c a reprezentat la început și sunetul lui c și pe al lui g este un indiciu mai mult că alfabetul latin a fost împrumutat de la etrusci, căci în fonetismul etrusc surda c și sonora g se confundau².

s în orice poziție se afla, chiar între două vocale, se citea s: *satis* = destul, *fusus* = fus.

u consoană se citea cu un sunet apropiat de n vocală: *uetus (vetus)* = vechi.

Consoanele duble se citeau cu o durată mai lungă: *stella* (= stea), *terra* (= pămînt), *missio* (= concediere).

În epoca imperială a început modificarea unor sunete și anume:

u consoană a început din secolul I e.n. să se apropie de sunetul lui v și a luat sunetul unui v labiodental, devenind de atunci fricativă sonoră corespunzătoare unui f³.

c, g înainte de e, i, și ti urmat de o vocală, încep să-și modifice pronunțarea, căpătînd la început o puternică palatalizare, care a dus la confuzia sunetelor ci, ti (ky, ty), ceea ce se constată în scris încă din secolul al II-lea e.n., de cînd încep să apară forme ca *terminaeiones*, *iusticia*, *concupiscenta* în loc de *terminationes*, *iustitia*, *concupiscentia*. Și se știe că abaterile de la formele normale ale limbii pătrund în scriere cu mult mai tîrziu decît au apărut în vorbire. Acestei palatalizări i-a urmat asibilarea lor, adică pronunțarea lor cu sunete care au dus la s, ce, ci, ge, gi, ț.

ae trecuse de la sfîrșitul republicii în e, iar oe în e⁴. Pentru ae M. Teren-tius Varro, contemporan cu Cicero, notează că încă din timpul poetului Lucilius, adică în secolul al II-lea î.e.n., *rustici* pronunțau *Cecilius*, *pretor*, în loc de *Caecilius*, *praetor*, cum arată de altfel și inscripțiile vechi: *questores*, *Diane*, *Victorie*, *pretor*, în loc de *qusestores*, *Dianse*, *Victorise*, *prsetor*⁵.

În învățămîntul nostru s-a citit astfel:

grupele ce, ci, ge, gi, ca în romînește: *Cicero*, *gemo* (== gem), *frigidus* (= rece).

1. Albert Grenier — *Le genie romain*, pag. 34—39.

2. *Ibidem*.

3. Ed. Bourciez — *Elemente de linguistique romane*, ed. II, 1923, pag. 46.

4. *Ibidem*, pag. 43.

5. S. Reinach — *Grammaire latine*, 1886, p. 257. Dacă numele lui Csesar se va fi citit Kaesar și așa l-au putut cunoaște germanii, aceasta se datorește tradiției urmate în scrierea sau pronunțarea numelor proprii, fapt notat și pentru *Caius* și *Cnmsus*.

grupul ti urmat de o vocală s-a citit ți: *iustitia* (= dreptate), *etiam* (= chiar). Dacă însă este precedat de s, x, t, sau când i este lung, se pronunță tot ti: *ostium* (= ușă), *mixtio* (= amestec), *Bruttius* (= din Brut-tium), *totius* (= al întregului).

j, când îl scriem, îl pronunțăm i: *juro-iuro* (= jur).

grupul ngu urmat de vocală îl citim ngv, pentru a evita citirea lui gu ca silabă aparte : *sanguis* (— sînge).

grupul qu îl pronunțăm ev: *quinque* (= cinci).

Notă. Nu este nici o dificultate ca grupul ti să se citească totdeauna ti, grupul ngu să se citească ngfi și grupul qu să se citească totdeauna cu.

grupele ph, th, introduse mai târziu, le pronunțăm f, t: *philosophus* (= filosof), *Themistocles*.

grupele ae, oe sînt diftongi numai în scriere, în pronunțare se citesc ca o singură vocală (e) : *cmlum* (= cer), *poena* (= pedeapsă). Când se citește fiecare vocală deosebit, se pune trema (..) pe e: *aer* (—aer), *poeta* (= poet). grupul au este diftong: *lau-do* (= laud).

grupul eu este diftong și se întâlnește în cuvintele : *heus* (= hei), *heu* (= vai), *eheu* (= of), *ceu* (= ca), *seu* (= sau dacă), *neu* (= și să nu), *neuter* (= nici unul din doi) și în cuvintele venite din limba elenă, unde aveau diftongul ev: *Eu-ro-pa*, *Eu-ge-ni-a* etc.

grupul ei este diftong în interjecția *hei* (= ah).

grupul ui este diftong în cuvintele : *huic* (= acestuia), *cui* (= cui, cărui), și în interjecția *hui* (— ei și? O hol).

Notă. Singurele vocale, care, fiind întrebuințate în același cuvînt una după alta, constituiau totdeauna diftong, erau au. Celelalte grupe de vocale, notate aici ca diftongi, au fost tratate ca atare numai în anumite epoci sau numai la anumite cuvinte.

Azi se tinde spre o citire care să reproducă citirea din epoca republicii romane.

ACCENTUAREA

în limba latină toate cuvintele purtau cîte un accent, în afară de encliticele -que (= și), -ve (= sau), -ne (= oare?), care nici nu se scriu izolate, ci se alipesc la sfîrșitul eîte unui cuvînt.

Latinii aveau silabe lungi și silabe scurte.

Silabele lungi se pronunțau cu durată de două ori mai mare ca cele scurte. Astfel în cuvîntul *barba* (= barbă), silaba *bar* se pronunța lung, iar silaba *ba* se pronunța scurt; în cuvîntul *arare* (= a ara), silaba *ra* se pronunța lung, silabele *a* și *re* se pronunțau scurt.

însușirea de lungă sau scurtă o căpăta silaba fie din durata pe care o avea din natură, adică din firea limbii, vocala silabei respective, pronun-țîndu-se lung sau scurt (cum s-a văzut în cuvintele de mai sus la silabele *ra* lungă, *a*, *re*, *ba* scurte), fie din condițiile speciale în care este așezată vocala în cuprinsul cuvîntului (cum e cazul silabei *bar* lungă).

Latinii nu aveau semne deosebite pentru silabele lungi sau pentru cele scurte; noi însă obișnuim să însemnăm cu ,— silabele lungi, și cu *Kj* silabele scurte: *barbă*, *arări*.

; ;.

Noi nu putem citi respectînd totdeauna durata (cantitatea) silabelor latinești, căci limba romînească nu are silabe lungi și scurte. Ținem însă seamă de cantitatea silabelor latinești la accentuarea cuvintelor și la citirea versurilor.

Pentru accentuare numim silabele începînd de la sfîrșitul cuvîntului:

cea de la sfîrșit se numește **ultima**;

a doua de la urmă se numește **penultima**;

a treia de la urmă se numește **antepenultima**;

Cuvintele de o singură silabă au accentul pe acea silabă : *non* = nu. Cuvintele de două silabe au accentul pe penultima : *pater* = tată. Cuvintele de trei sau mai multe silabe au accentul pe penultima, dacă este lungă ; dacă penultima este scurtă, accentul trece pe antepenultima :

virtutes = virtuțile, *homînes* = oamenii.

Deci, în cuvintele polisilabice, niciodată accentul nu este pe ultima ; cantitatea penultimei este cea care dictează unde stă accentul.

Pentru cunoașterea cantității silabelor sînt multe reguli; notăm aici următoarele trei:

1. Silaba, a cărei vocală este așezată înaintea altei vocale, este scurtă : *patria* = patria. (*Vocalis ante vocalem brevis est* = Vocale dinaintea altei vocale este scurtă).
2. Silaba a cărei vocală este urmată de două consoane, dintre care una îi aparține ei, iar a doua silabei următoare, sau este urmată de consoană dublă, este lungă : *unde* = de unde, *nullus* = nici unul.
3. Silaba, care cuprinde un diftong este lungă : *cselum* = cerul.

Notă. Encliticele *-que*, *-ve*, *-ne* fac ca silaba finală a cuvîntului, la care se alipesc, să fie accentuată: *equites peditesque* = călăreții și pedestrașii.

Prepozițiile puse înaintea sau imediat în urma cuvintelor al căror caz îl conduc **sînt** atone.

MORFOLOGIA

PĂRȚILE DE VORBIRE

Morfologia — de la cuvintele grecești *morfe* = formă și *logos* = vorbire, cuvânt — este partea gramaticii care se ocupă cu formele pe care le îmbracă diferitele cuvinte ale unei limbi, pentru a exprima gândiri.

După sensul pe care-l au, cuvintele limbii latine se împart în nouă grupe sau părți de vorbire (*partes orationis*), și anume :

1. Substantivul (*nomen substantivum*), cuvânt format din cuvântul latinesc *substantia* = existență, materie. Din această grupă face parte orice cuvânt care este nume de ființă sau de lucru, de idee : *canis* = câine, *ferrum* = fier, *victoria* = victorie.
2. Adjectivul (*nomen adiectivum*), cuvânt format din cuvântul latinesc *adiicere* = a adăuga. Din această grupă fac parte cuvintele care exprimă o însușire a unei ființe sau a unui lucru : *altus* = înalt, *albus* = alb, *dulcis* = dulce.
3. Numeralul (*nomen numerale*), cuvânt format din cuvântul latinesc *numerus* = număr. în această grupă intră cuvintele care exprimă un număr : *unus* = unu, *septem* = șapte, *miile* = o mie.
4. Pronumele (*nomen pronomen*), cuvânt format din cuvintele latinești *pro* = pentru, în loc de, și *nomen* = nume. în această grupă intră cuvintele care înlocuiesc în vorbirea noastră numele ființelor sau lucrurilor : *ego* = eu, *iste* = ăsta, *acesta*, *alter* = altul, celălalt.
5. Verbul, de la cuvântul latinesc *verbum* = vorbă. în această grupă intră cuvintele care exprimă acțiuni sau stări puse în legătură cu o ființă sau lucru: *canto* = eu cânt.
6. Adverbul (*adverbium*), cuvânt format din cuvintele latinești *ad* = la, lângă, și *verbum* = verb. Aici se grupează cuvintele care însoțesc un verb, întregind ideea exprimată de el prin elemente privitoare la împrejurări sau circumstanțe : *hic* = aici, *heri* = ieri.
7. Prepoziția (*praepositio*), cuvânt format din cuvintele latinești *prae* = înainte și *ponere* = a pune, a așeza. Aici se grupează cuvintele care se pun înaintea numelor, stabilind raporturi între părțile de propozițiune care nu sînt de același fel : *ad* = la, *in* = în.
8. Conjuncția (*coniunctio*), cuvânt format din cuvintele latinești *cum* = cu, împreună cu, și *iungere* = a uni, a lega. Aici intră cuvintele care stabilesc raporturi între părțile de același fel ale propoziției sau între propoziții : *postquam* = după ce, *quia* = fiindcă, *si* == dacă, *et* = și.
9. Interjecția (*interiectio*), cuvânt format din cuvintele latinești *inter* = între și *iacere* = a arunca. Aici intră cuvintele care sînt pronunțate ca izbucniri

2 - c. 335

n

în timpul vorbirii, exprimînd un sentiment de admirație, de bucurie, de durere : *vae* = vai, *heus* = hei. Examinînd tabloul de mai sus, observăm că, față de numărul părților de vorbire din limba romînă, în limba latină lipsește una, și anume **articolul**. De aceea în limba latină aceeași formă a substantivului exprima și forma articulată și pe cea nearticulată : *lupus* = un lup și lupul.

Aceste părți de vorbire se împart în două grupe : *flexibile*, cele a căror formă se modifică pentru a exprima diferitele roluri pe care le au în exprimarea gîndirii, și *neflexibile*, cele a căror formă nu se modifică.

Flexibile sînt primele cinci părți de vorbire, dintre care primele patru sînt declinabile, iar a cincea este conjugabilă.

Neflexibile sînt ultimele patru părți de vorbire.

Notă. Latinii împărțeau cuvintele în trei clase:

1. **nomen**, cuprinzînd substantivul, adjectivul, numeralul și pronumele ;
2. **verbum** ;
3. **particulae**, cuprinzînd adverbul, prepoziția și conjuncția.

SUBSTANTIVUL

După forma pe care o îmbracă și după sensul pe care-l are, substantivul poate exprima ideea de gen, de număr și de caz.

GENUL

În limba latină sînt trei genuri: *genus masculinum*, *genus femininum* și *genus neutrum*.

De genul masculin sînt toate numele de ființe bărbătești (*vir* = bărbat, *taurus* = taur, precum și numele de lucruri, în care imaginația omului primitiv a văzut însușiri de ființe bărbătești, cum sînt numele de vînturi și numele de fluvii (*ventus* = vînt, *aquilo* = acvilenul, vînt din spre nord ; *Danubius* = Dunărea, *Rhenus* = Rinul). Numele de luni sînt adjective: *mensis Ianuarius* = luna ianuarie, *nonae Ianuariae* = nonele lui ianuarie. Cînd pentru numele lunii se întrebuița numai adjectivul respectiv, se pune la genul masculin, căci se subînțelegea cuvîntul *mensis* (lună) : *Ianuarius*.

De genul feminin sînt toate numele de ființe femeiești (*mulier* = femeie, *filia* = fiică), precum și numele de lucruri, în care imaginația omului primitiv a văzut însușiri de ființe femeiești, cum sînt numele de arbori, numele de orașe (*prunus* = prun, *Roma* = Roma).

Substantivele care sînt denumiri generale de persoane, fără preocupare de sex, sau care sînt nume de specii de animale, sînt de genul masculin (*hostis* = dușman, *corvus* = corb). Terminația însă putea indica pentru numele de specii de animale și genul feminin (*aquila* = vultur, *avis* = pasăre).

Unele denumiri generale de persoane, ca și unele nume de specii de animale pot exprima oricare dintre aceste două genuri, cînd vrem să precizăm sexul ființei despre care vorbim și atunci li se poate atașa adjectiv de genul masculin sau de genul feminin. Acestea se numesc nomina communia. Astfel sînt: *civis* = cetățean, cetățeană (*civis Gaditanus*, *civis Gaditana*, din Cadix), *adolescens* = tînr, tînră, *affinis* = rudă, *artifex* = artist, artistă, *comes* = tovarăș, tovarășă, *coniux* = soț, soție, *dux* = conducător, conducătoare, *heres* = moștenitor, moștenitoare, *infans* = copil, copilă, *obses* = ostatic, ostatică, *parens* = părinte, *sacerdos* = preot, preoteasă, *vates* = profet, pro-feteasă, *bos* = bou, vacă (*boves aversi* = boii întorși, abătuți în altă parte,

boves actae = vaci mănate), *lepus* = iepure, iepuroaică, *mus* = șoarece, șoricioaică, *elephantus* = elefant mase. sau fem., *anser* = gîscă, gîscan etc.

Substantivele care au un anumit gen cu care exprimă ambele sexe numesc nomina epicoena. Astfel sînt de genul masculin: *corvus* = corb, *cancer* = rac, *piscis* = pește, *passer* = vrabie, *vultur* = vultur etc. ; de gei feminin : *vulpes* = vulpe, *avis* = pasăre, *anas* = rață, *aquila* = vultur, *felis* = pisică, *rana* = broască etc.

Notă. Substantivele care sînt nume proprii se scriu cu literă mare. Tot cu literă m; se scriu și adjectivele și adverbele formate din nume proprii: *Romulus*, *Roma*; *popii Romanus* = poporul roman, *Latina lingua* — limba latină, *Latine loquimur* = vorb latinește.

De genul neutru sînt substantivele care sînt nume de lucruri, adică numesc obiecte care prin natura lor nu pot avea — și pe care nici imaginat omului primitiv nu le-a considerat că au — nici însușiri bărbătești, ni însușiri femeiești, și care deci, nu pot fi trecute la nici unul din cele două genuri enumerate mai sus (căci «neutru» înseamnă: nici unul nici altul)

Regulile privitoare la gen se vor întregi în cursul studierii declinărilor

NUMĂRUL

Limba latină are două numere : singularul și pluralul.

Substantivul este la numărul singular, cînd numește o singură ființă un singur lucru sau o singură specie ; este la numărul plural cînd numește mai multe ființe sau mai multe lucruri: *capra* = capra, *caprae* — caprele

CAZURILE

în limba latină sînt șase cazuri :

Nominativul (*nominativus*, de la *nominare* = a numi) este cazul subiectului și se găsește cu întrebarea cine? (*quis?*) sau ce? (*quid?*).

Genitivul (*genitivus*, de la *gignere* = a naște. este cazul atributului substantival și se găsește cu întrebarea al cui? (*cuius?*).

Dativul (*dativus*, de la *dare* = a da) este cazul complementului indirect și se găsește cu întrebarea cui? (*cui?*).

Acuzativul (*accusativus*, de la *accusare* = a chema pe cineva în judecată, a acuza) este cazul complementului direct și se găsește cu întrebarea pe cine? (*quem?*) sau ce? (*quid?*).

Vocativul (*vocativus*, de la *vocare* = a chema) este cazul în care stă substantivul cînd servește pentru chemare. Nu are rol în propoziție.

Ablativul (*ablativus*, de la *auferre* = a lua,) este cazul complementului circumstanțial și se găsește cu întrebarea potrivită fiecărui fel de complement circumstanțial.

Deci, limba latină are un caz mai mult decît limba română, și anume ablativul.

Limba latină păstrează urme și de locativ, un vechi caz dispărut, întrebuințat pentru a exprima ideea de loc : *domi*, *humi*, *ruri*, *belii*, *militiae*, *cesperi* etc. ; în nume proprii de orașe sau de insule mici: *Romae*, *Lugduni*, *Tusculi*, *Carthagine*.

Cuvîntul «caz » vine din cuvîntul latinesc *casus* = cădere, care, la rîndul său este format de la verbul *cadere* = a cădea. Formele cazurilor indică rolul în care substantivul respectiv « cade » în gîndirea noastră.

NUMĂRUL DECLINĂRILOR

Substantivele sînt cuvinte flexibile și, avînd fiecare genul său, își schimbă forma după număr și după caz.

Trecerea substantivelor prin cele șase cazuri la numărul singular și la numărul plural se numește declinare.

Partea substantivului care se schimbă în cursul declinării este partea finală, pe care deocamdată o numim, cu un cuvînt cuprinzător, terminație.

Variația terminațiilor în cursul declinării nu este aceeași la toate substantivele. Distingem cinci sisteme de variație sau de declinare. Deosebim declinările între ele după terminația genitivului singular și anume :

Declinarea I are genitivul singular terminat în -ae

Declinarea II are genitivul singular terminat în -i

Declinarea III are genitivul singular terminat în -is

Declinarea IV are genitivul singular terminat în -us

Declinarea V are genitivul singular terminat în -ei

De aceea obișnuim să spunem substantivele cu cazul nominativ și cu cazul genitiv singular, spre a indica declinarea căreia aparține fiecare : umbra, -ae ; lupus, -i; dux, -cis ; fructus, -us ; res, -ei.

RĂDĂCINĂ, TEMĂ, DESINENȚĂ, TERMINAȚIE, SUFIX

Amas = tu iubești, *amabam* = eu iubeam, *amor* = iubirea, *amoris* = al iubirii, *amicus* = prietenul, *amici* = prietenii, *amice* = prietenește.

Examinînd cuvintele de mai sus constatăm că în toate se găsește comun un grup de sunete *am* ; că la formele verbale se găsește comun un alt grup de sunete *ama*, iar la formele nominale *amor*, *amoris* se găsește comun grupul de sunete *amor*, la formele nominale *amicus*, *amici* se găsește comun grupul de sunete *amic*; că la sfîrșit găsim sunetele *m*, *s* la formele verbale, indicînd persoana, la formele nominale *is*, *s*, *i*, indicînd cazurile ; că la forma verbală *amabam* se află sunetele *ba* între *ama* și *m*, spre a indica timpul.

Numim rădăcină grupul de sunete care stă la baza tuturor cuvintelor care au origine comună : *am*.

Numim temă sau tulpină grupul de sunete care stă la baza formelor de declinare sau de conjugare ale unui cuvînt: *amor*, *amic(o)*, *ama(s)*.

Numim desinență sunetul sau sunetele care se adaugă la temă pentru a nota cazul și numărul sau persoana și numărul. La formele declinabile *desinența* este *cazuală*; la formele conjugabile *desinența* este *personală*.

Numim terminație grupul de sunete de la sfîrșitul cuvintelor declinabile, care rezultă din contopirea vocalei finale a temei cu desinența cazuală, contopire care, în general, împiedică distingerea desinenței de vocala finală a temei : *amici* (*amico-i*).

Numim sufix temporal grupul de sunete care se intercalează între tema unui verb și desinențele personale, spre a indica timpul: *ama-ba-m* (imperfectul).

Fiindcă la declinări desinențele cazuale de cele mai multe ori nu se păstrează integral, ci se contopesc cu vocala finală a temei așa, încît nu se mai pot recunoaște, în loc de a vorbi de desinențe, vom face uz de cuvîntul terminație la declinări, aplicînd acest termen părții finale a cuvîntului care este aceeași la toate cuvintele care aparțin aceleiași declinări.

DECLINAREA I

Substantivele de declinarea I se termină la nominativ singular în -a și la genitiv singular în -ae. Ele se declină astfel:

Singular	Plural
N. capr a = capră	capr ae = caprele
G. capr ae	capr arum
D. capr ae	capr is
Ac. capr am	capr as
V. capr a	capr ae
Abl. capr a	capr is

Notă. Vocala finală a temei la substantivele de declinarea I este a. Ea poate fi recunoscută ușor la acuzativ singular, unde desinența este m, precum și la vocativ singular, unde nu este nici o desinență, și la alte cîteva forme ;la cele mai multe cazuri însă este contopită cu desinența într-o terminație, în care nu se poate distinge fiecare parte. De aceea, în tabloul declinării vocala finală a temei nu este pusă la temă, ci este trecută peste tot în grupul terminațiilor, spre a se înlesni însușirea uniformă a formelor.

Genul. Substantivele de declinarea I sînt de genul feminin, afară de următoarele, care sînt masculine :

- numele de ființe bărbătești : Catilina, Cinna, Seneca, Sylla.
- numele de popoare : Geta, Persa; la plural: Get», Persae.
- numele de ocupații bărbătești; așa cum au fost socotite în timpul romanilor : agricola (agricultor), nauta (corăbier), poeta (poet), auriga (vizitiu), scriba (scriitor), athleta (luptător la jocurile publice) ; de asemenea incola (locuitor), collega (coleg), conviva (oaspe), paricida (paricid).
- numele de fluvii: Aluta, Sequana, Garumna și Hadria (Marea Adriatică). Însă Matrona, Allia, Albula (numele vechi al Tibrului), Druentia sînt feminine. Mosella este și masculin și feminin.

Observații.

1. La nominativ singular se găsește un substantiv masculin, care primește desinența **s**: *hosticapas* (prinzător de dușmani). Iar substantivului masculin *paricida* (scris și *parricida*) i se citează o formă de nominativ singular terminată în **s**: *paricidas* (paricid).

Această desinență se poate să fi fost adăugată prin analogie cu substantivele masculine de declinarea a **II-a**.

2. La genitiv singular poezii întrebuințază uneori, în loc de -89, terminația -ai, care este una dintre formele vechi ale genitivului: *aulai*, *aurai*, *aquai*, *pictai* (Vergilius).

3. Cuvîntul familia, cînd este întrebuințat ca atribut al substantivelor pater, mater, filius, filia, folosește o altă formă veche de genitiv singular cu terminația **-as**: *pater familias*, *mater familias* etc.

Aceste expresii, cristalizate în această formă, nu exclud cu totul forma regulată a genitivului substantivului *familia*: *filius familise*, spre pildă, nu constituie o greșeală.

Autorii vechi însă folosesc genitivul singular în **-as** și la alte substantive : *vias, escas, terras, Latonas, Fortunas, Monetas*.

4. La **genitiv plural** se întrebuițează, în mod obișnuit, terminația **-um**, în loc de **-arum** la următoarele substantive :

a) **drachma, amphora**: gen. pl. *drachmum, amphorum*.

b) cele compuse cu **-gena** (*gigno* = nasc) și **cola** (*colo* = cultiv), îndeosebi la poeți: *terrigena* (om, născut din pământ), *Graiugena* (grec), *caslicola* (zeu, locuitor al cerului); gen. pl. : *terrigenum, Graiugenum, caelicolum*.

La poetul Lucretius găsim și forma *agricolum*, în loc de *agricolarum*.

c) unele nume grecești de popoare și numele patronimice terminate în **-des**: **Dardanidse, Lapithae, iEneades**; gen. pi. : *Dardanidum, Lapithum, Mneadum*.

5. Fac **dativul** și **ablativul plural** în **-abns**, în loc de **-is**, substantivele **dea** (zeiță) și **îilia** (fiică), spre a nu se confunda cu formele corespunzătoare de la **deus** (zeu) și **îilius** (fiu), de declinarea a **li-a**.

Terminația **-abus** s-a utilizat mai târziu și la alte substantive ca **liberta** (libertă), **equa** (iapă), **asina** (asină), anima (suflare, suflet), **îamula** (slujitoare), care aveau corespondentele masculine de declinarea a li-a : *libertus* (libert), *equus* (cal), *asinus* (asin), *animus* (suflet), *famulus* (slujitor) : *deabus, filiabus* etc.

Cînd însă unul dintre aceste cuvinte a fost însoțit de numeralul *duo, duse, duo*, care la dativ și ablativ plural feminin are terminația **-abus**, atunci s-a putut zice **duabus filiabus**, dar și **duabus îiliis**, căci forma **duabus** indica îndeajuns genul substantivului.

6. Numele de orașe și de insule mici, de declinarea I, întrebuițate la numărul singular, păstrează urma vechiului caz **locativul** în terminația -8B, prin care exprimă complementul circumstanțial de loc la întrebarea **ubi** (unde?) : *Romae* — la Roma, în Roma.

7. Substantivul **lĭltar.a** la singular înseamnă litere, scrisoare, scrisori.

Substantivul **fortuna** la singular înseamnă soartă și bogăție.

Substantivul **copia** la singular înseamnă : și trupe.

8. Unele substantive se întrebuițează numai la plural: *tenebrae* (întuneric), *divitiae* (bogăție), *insidiae* (cursă), *nuptiae* (căsătorie) etc.

9. Numele de popoare, cînd sînt întrebuițate la numărul singular,, reprezintă un singur individ din acel popor: *Persa*= un pers; cînd sînt la numărul plural numesc întregul popor: *Persae*= perși.

10. Adjectivele și participiile trecute, terminate în — **a** la feminin, se declină după declinarea I: *serva misera*—sclava nenorocită, *puella lăudata* = copila lăudată.

DECLINAREA A II-a

Substantivele de declinarea a II a se termină la genitiv singular în -i Nominativul singular îl au în : -us, -er, -ir, -um.

Ele se declină astfel:

N. lup us = lupul	gener= ginerele
G. lup i	gener i
D. lup o	gener o
Ac. lup um	gener um
V. lup e	gener
Abl. lup o	gener o
N.V. lup i	generi
G lup.orum	generorum
D. lup is	Generis
Ac. lup os	generos
Abl. lup is	

Notă.

Singular

liber = cartea	vir = bărbatul	bellum	războiul
libr i	vir i	bell i	
libr o	vir o	bell o	
libr um	vir um	bellum	
liber	vir	bellum	
libr o	vir o	bell o	

Plural

libr i libr **orum** libr is libr os libr is

vir 1

vir **orum** viris viros viris

beli **a** beli **orum** beli is / beli a-

bell is

a) Tema substantivelor de declinare a II-a este terminată în vocala o, care la cele mai multe cazuri este contopită cu desinența.

b) Numai substantivele de declinare a II-a terminate în -us au vocativul singular deosebit de nominativ; la toate celelalte vocativul, singular și plural, este la fel cu nominativul.

c) Substantivele neutre au trei cazuri asemenea, atât la singular cât și la plural: nominativul, acuzativul și vocativul.

Genul.

a) Substantivele terminate în -us sînt de genul masculin, afară de următoarele, care sînt feminine : numele de arbori (malus = măr, pirus = păr, prunus = prun, populus = plop, ulmus = ulm, cerasus = cireș, fagus = fag etc.);

numele de țări (Egyptus, Chersonesus, Epirus, Peloponesus) ;

numele de orașe (Corinthus) ;

numele de insule (Cyprus, Rhodos).

Tot așa : *alvus* (pîntece), *colus* (furcă de tors), *humus* (pămînt), *vannus* (vînturătoare). Dintre ele *colus* este uneori declinat după declinarea a IV-a, păstrîndu-și genul feminin, iar alteori este considerat de genul masculin la declinarea a II-a ; iar *humus* se găsește citat cu ablativul singular după declinarea a IV-a.

Însă : *virus* (venin), *pelagus* (mare) și *vulgus* (norod) sînt de genul neutru și n-au plural. *Vulgus* este uneori tratat ca de genul masculin, iar pentru genul neutru are și forma *vulgum*.

b) Substantivele terminate în -er și -ir sînt de genul masculin.

c) Substantivele terminate în -um sînt de genul neutru.

Observații.

1. Substantivele terminate în -ius și -ium fac **genitivul singular** în -ii.

Poeții întrebunțează uneori forma contrasă, cu un singur **i**: *ingeni*, *consili*, pe care o foloseau și scriitorii vechi.

2. Numele proprii de origine latină terminate în -ius și în -aius, -eius, fac **vocativul singular** în -i: Publius, Cornelius, Valerius, Demetrius, Mercurius, Lucius, Caius, Pompeius fac vocativul : *Publi*, *Corneli*, *Valeri*, *Demetri*,

Mercuri, Cai, Pompei. Darius însă, avînd pe i lung, face vocativul *Darie*, iar *Delius*, care nu este de origine latină, face vocativul *Delie*.

Tot în -i fac vocativul singular *filius, genius, meus: filii, geni, mi*. La Livius Andronicus se află forma *filie*.

Deus și *agnus* (cînd însemnează mielul lui Dumnezeu) fac vocativul singular la fel cu nominativul. Și *meus*, cînd determină pe *deus*, face vocativul singular la fel cu nominativul.

3. Unele substantive fac **genitivul plural** în **-um**, în loc de **-orum** (terminația **-um** este mai veche la gen. pi. al declinării a II-a) :

numele de monede sau măsuri, numerele distributive (*nummus, sester-tius, denarius, talentum, modius, deni*; gen. pi. : *nummum, sestertium, dena-rium, talentum, modium, denum*;

numele de popoare (Grai, Argivi, Pelasgi; gen. pi. : *Graium, Argivum, Pelasgum*);

în cîteva locuțiuni (*praefectus fabrum, praefectus socium, duumvirum, triumvirum, decemvirum, quindecimvirum, sevirum, posterum*);

în cîteva cuvinte lungi (*consanguineum, magnanimum*);

liberi (copii) și *deus* au forme în **-um** și în **-orum**: *liberum, deum*, alături de *liberorum, deorum*; de asemenea *equus* și *famulus* se găsesc uneori cu forme în **-um**: *equum, famulum*.

4. În epoca tîrzie găsim la substantivele *filius* și *amicus*, forme după declinarea a III-a la dativ și ablativ plural : *filibus, amicibus*.

5. *Iugerum, -i*, are la plural forme și după declinarea a II-a și după a **III-a** : nora. *iugera*, gen. *iugerum*, dat. *iugeribus* și *iugeri*.

6. Se întîlnește și un genitiv plural grec în -on: *Georgicon libri* (titlul operei lui Vergilius), *Theraeon colonia* (colonia insulei Therea).

7. Substantivul *deus* se declină astfel la plural :

N.V. dei

, dii, di

G. deorum, deum

D. Abl. deis, diis, dis

Ac. deos.

Notă. Forme vechi sînt: *deus* (nom. voc. sg.) *deum* (ac. sg. gen. pi.), *dii, di* (nom. voc. pi.), *diis, dis* (d. abl. pi.); celelalte sînt refăcute după *deus*. Din tema *deivo-* s-a născut *deus* cu formele arătate aci: *deum, dii, diis*; aceeași temă a dat gen. sg. *divi*, dat. sg. *divo*, care apoi și-au creat un nominativ *divus*, care a dat adjectivul *divus, -a, -um*, în timp ce *deus* își întregia paradigma cu forme refăcute după modelul său: *dei, deo* etc. ¹.

8. Substantivele terminate în -er, unele păstrează pe e în cursul declinării, altele îl pierd. Păstrează pe e următoarele : *socer, gener, Liber* (zeul Bacchus), *liberi* (copii), *puer, vesper*.

Substantivele în -er, -ir au pierdut terminația -us la nominativ singular, însă *umerus* și *numerus*, la care **r** provine din rotacizarea lui **s**, îl păstrează ; de asemenea îl păstrează substantivele și adjectivele care au în penultima un diftong sau o vocală lungă : *taurus* (taur), *aiisterus* (aspru, sever), *clărus* (strălucit), *maturus* (copt), *securus* (fără grijă).

1. Vezi și M. Niedermann, *op. cit.* § 55.

m

Notă. După căderea — amuțirea — vocalei o dintre *r* și *s* în silaba finală, și după asimilarea lui *s* cu *r* și după căderea lui, în temele care nu aveau o vocală înaintea lui *r*, *s*-a dezvoltat acolo un *e*: *agro-s>agrs>agrr>agr>ager* (ogor) *.

9. Substantivul *humus* și numele de orașe și insule mici de declinare a II-a la singular păstrează urma vechiului *locativ*: *humi* (la pământ), *Corintheta* (în Corint), *Lugdumi* (în Lugdunum).

10. Cuvântul *locus* are două forme de plural: *loci*, *-orum* = locuri, adică pasagii din autori, *loca*, *-orum* = locuri în general, localități, ținuturi.

Substantivul *iocus* (glumă) are la plural două forme : *ioci* și *ioca*, cu același înțeles: glume.

Substantivul *frenum* (frîu) are de asemenea două forme la plural: *freni* și *frena* cu același înțeles : frîne.

Substantivul *Tartarus* (iadul) are pluralul după genul neutru : *Tartara*.

Substantivul *frumentum* la singular înseamnă grîul boabe, iar la plural grîul pe ogor.

11. Unele substantive de declinare a II-a sînt întrebuintate numai la plural : *castra*, *-orum* (tabără), *arma*, *-orum* (arme), *liberi*, *-orum* (copii).

12. Adjectivele și participiile trecute, care au la nominativ singular terminația -us pentru genul masculin și terminația -um pentru genul neutru, se declină după declinare a II-a la aceste genuri.

DECLINAREA a-III-a

Substantivele de declinare a III-a au genitivul singular terminat în -is. Nominativul singular este terminat, în general, în -s la cele masculine și feminine: neutrele nu primesc nici o desinență la nominativ singular.

La declinare I și la declinare a II-a substantivele au tema terminată în vocală, și anume în -a la declinare I și în -o la declinare a II-a. La declinare a III-a unele substantive au temă vocalică, tema terminîndu-se în vocala -i; iar altele au temă consonantică, adică se termină în consoană. Astfel: *arbor*, *arboris* (arbore) are temă consonantică, iar *civis*, *civis* (cetățean) are temă vocalică.

Dacă numărăm silabele la cele două forme ale cuvîntului cu temă consonantică, dintre care prima este pentru nominativ și a doua pentru genitiv, observăm că nu au un număr egal de silabe și anume forma de genitiv are o silabă mai mult. La cuvîntul *civis* cu temă vocalică forma de nominativ și cea de genitiv au un număr egal de silabe.

Pe baza acestui fapt gramaticile împart substantivele de declinare a III-a în două grupe :

1. Imparisilabice, adică acelea care nu au tm număr egal (*impar* = neegal) de silabe la nominativ și la genitiv singular. Acestea sînt cele cu temă consonantică : n. sg. *iudex*, g. sg. *iudic-is*, g. pi. *iudic-um*, tema *iudic-*.

1. Parisilabice, adică acelea care au un număr egal (*par* = egal, ! de silabe la nominativ și la genitiv singular. Acestea sînt cele cu temă vocalică : n. sg. *civis*, g. sg. *civis*, g. pi. *civi-um*, tema *civi-*.

1. Vezi și M. N i e d e r m a n n, *op. cit.* § 24, p. 69.

Notă. Deoarece aici adăugarea desinențelor la temă se face în mod deosebit, căci la temele consonantice se alipesc direct la temă, iar la cele vocalice se adaugă la vocala temei cu care pot avea contopiri, cele două feluri de declinare ar fi trebuit să constituie două sisteme deosebite. Însă în vorbirea poporului o grupă a influențat pe cealaltă și deosebirile au rămas foarte puține. Și, din cauză că și aici, la temele vocalice, desinența s-a contopit cu vocala temei de foarte multe ori, vom fi obligați să subliniem în cursul declinării partea finală cu titlul de terminație, deși uneori este numai desinență, alteori desinență și vocala temei necontopite, căci alteori avem desinență și vocala temei contopite.

Substantivele de declinarea a III-a se declină astfel:

Imparisilabice

Singular

	Masculin	Feminin
N. V.	miles (ostaș)	aestas (vară)
G.	milit is	aestăt is
D.	milit i 1	aestăt i
Ac. .	milit em	aestăt em
Abl.	millt e .	astat e,

N. Ac. V.	milit es	aestăt es
G.	milit um	aestăt um
D. Abl.	milit ibus	aestat ibus

Parisilabice

Singular

	Masculin	Feminin
N. V.	civ is (cetățean)	ov is (oaie)
G.	civ is	ov is
D.	civ i	OV i
Ac.	civ em	ov em
Abl.	cive	ov e
	-	

	Plural
N. Ac.V.	civ es ov es
G.	civ ium ov ium
D. Abl.	civ ibus ov ibus

Neutru tempus temporis tempbri tempus tempor
tempora temporum temporibus

Neutru

mare (mare)

mar is

mar i

mare

mar i

mar ia

mar ium

mar ibus

Notă.

1. Temele masculine și feminine suferă schimbări la nominativ singular, atât în privința vocalei, cât și în privința consoanei finale.

Temele terminate în dentale (d, t) pierd dentala la nominativ și vocativ singular înaintea desinenței -s, după ce se asimila: *pedit-s* = *pedes* — *peditis* (pedestruș), *cus-tod-s* = *custos* — *custodis* (păzitor); (adevărata temă a lui *miles* este *milet-*, care la nominativ sg. dă *milet* < *milets* < *miless* < *miles*, iar la celelalte cazuri se schimbă în *milit-*, întrucât *e* se găsea înaintea lui *t* în silabă interioară deschisă ¹⁾);

cele terminate în guturale (c, g) combină guturala cu s și dau x: *duc-s* = *dux-ducis* (conducător), *reg-s* = *rex-regis* (rege);

1. Vezi și M. N i e d e r m a n n, *op. cit.* § 15 p. 30 și § 63 p. 168.

cele terminate în l, n, r în general pierd desinența -s: *sol-s* = *sol-solis* (soare), *praetor-s* — *praetor-praetoris* (pretor), *flamin-s*—*flamen—flaminis* (flamin): sau, spunând altfel, nu primesc desinența la nominativ singular.

Altele au modificări mai mari la nominativ și vocativ singular în silaba finală a temei: *homo-hominis* (om), *cardo-cardinis* (țîțina ușii).

De aceea, pentru a putea declina un substantiv de declinarea a III-a e necesar să știm atât nominativul singular cât și genitivul singular, căci pe toate celelalte cazuri le obținem din forma genitivului singular, după ce am îndepărtat terminația -is.

2. Substantivele parisilabice masculine și feminine se declină întocmai ca cele impari-silabice afară de genitivul plural, unde se termină în **-ium**, evidențiindu-se vocala temei. La celelalte cazuri, în general, terminația înglobează în ea vocala temei și desinența.

3. Substantivele neutre parisilabice se deosebesc în declinare de neutrele imparisilabice prin aceea că au ablativul singular terminat în -» (nu în -e), nominativul, acuzativul și vocativul plural terminate în -ia (nu în -a) și genitivul plural terminat în **-ium** (nu în -um), evidențiindu-se vocala temei.

Genul. Genul substantivelor de declinarea a III-a nu se poate recunoaște în mod sigur după terminație, căci la fiecare regulă sînt foarte multe abateri. Mai nimerit este să ne călăuzim de regula generală' asupra genului, dată la începutul morfologiei.

Gramaticile vechi dau următoarea regulă :

1. **Masculine** sînt substantivele terminate în : -o, -or, -os, **-er** și impari-silabicele în -es.

2. **Feminine** sînt substantivele terminate în : -as, -is, **-aus, -x, -us (-utis și -udis)**, cele în -s precedat de consoană și parisilabicele în -"es".

3. **Neutre** sînt substantivele terminate în : -a, -e, -c, -l, -men, -t, -ar, -ur, **-us** (cu genitivul **-bris, -eris**)¹.

Observații.

1. Unele substantive, deși se prezintă ca parisilabice, au **genitivul plural** în **-um**, reprezentînd teme consonantice : *pater* (tată), *mater* (mamă), *frater* (frate), *senex* (bătrîn), *iuvenis* (tînăr), *canis* (cîine), *vates* (profet), *accipiter* (uliu) ; iar *apis* (albină), *mensis* (lună), *sedes* (scaun) au genitivul plural și în **-um** și în **-ium**.

2. Altele, deși se prezintă ca imparisilabice, au **genitivul plural** în **-ium**, reprezentînd teme vocalice, în deosebi monosilabele terminate în două consoane *fons-fontis* (izvor), *frons-fronitis* (frunte), *nox-noctis* (noapte), *urbs-urbis* (cetate), *pars-partis* (parte), *nix-nivis* (zăpadă), *trabs-trabis* (bîrnă), *strix-strigis* (bufniță) etc.

Dar tot în **-ium** fac și unele monosilabe care nu sînt terminate în două consoane : *dos-dotis* (zestre), *lis-litis* (proces), *mas-maris* (animal de parte bărbătească), *mus-muris* (șoarece), *fraus-fraudis* (înșelăciune), *glis-gliris* (șobolan), *fauces-faucium* (gîtlej) ; precum și unele nume în -as, **-atis** și în **-is, -itis**: *Arpinas-Arpinatis* (locuitor din Arpinum), *Quiris-Qulritis* (cetățean roman), *Optimates-Optimatium* (cei mai de seamă), *Penates-Penatium* (zeii casei). *Civitas-civitatis* (cetate) are și forma în **-um** și pe cea în **-ium**.

1. Pentru ca cineva să se conducă după această regulă, este nevoie să cunoască și toate abaterile ce există pentru fiecare punct. Astfel, dacă *imperator* (comandant), *dolor* (durere), *amor* (iubire) etc. sînt de genul masculin, fiind terminate în -or, însă *arbor* (arbore), *soror* (soră), *uxor* (soție) sînt de genul feminin, iar *ador* (grîu), «*quor* (marea). *marmor* (marmură), *cor cordis* (inimă) sînt de genul neutru. Același lucru este cu toate punctele regulii.

3. Unele substantive parisilabice au **acuzativul singular** în **-im** și **ablativul singular** în **-i**: *sitis* (sete), *tussis* (tuse), *vis* (putere), *Tiberis* (Tibru) ; tot așa și *Arar-Araris* (râu în Galia).

Altele au **acuzativul singular** în **-em** și în **-im** și **ablativul singular** în **-e** și **-i**:

fibris (friguri), *puppis* (partea dinapoi a corăbiei), *turris* (turn), *securis* (secure).

Substantivul *ignis-ignis* (foc) are ablativul singular în **-i** în expresiile *aqua et igni interdicere* (a interzice cuiva apa și focul, a-1 excomunica), *ferro ignique vastare* (a pustii prin sabie și foc).

4. Substantivele neutre terminate în **-al** și **-ar**, deși se prezintă ca impa-risilabice, se declină întocmai ca substantivul *mare*, reprezentând teme vocalice care au pierdut pe **-e** final la nominativ singular : *animal*, *calcar*. De la *animal* este citată și forma *animale* la nominativ singular.

Însă *nectar* (nectar) și *iubar* (splendoare) fac ablativul singular în **-e**. Tot așa *hepar-hepātis* (ficat) și *far-farris* (grâu) fac *hepâte* și *farre*.

5. Substantivele masculine și feminine cu temă vocalică au avut în epoca arhaică acuzativul plural terminat în **-is**, formă care a ieșit din uz începînd de la sfîrșitul republicii¹ și pe care o folosesc încă în perioada clasică unii scriitori, care vor să dea un colorit arhaic stilului lor.

6.* Unele substantive prezintă particularități mai mari în declinare : a) au deosebiri mari între forma nominativului și genitivului singular

substantivele: *caro-carnis* (carne), *sanguis-sanguinis* (sînge), *nix-nivis* (zăpadă), *senex-senis* (bătrîn), *iter-itineris* (drum), *iecur-iecinoris* (ficat).

b). Iuppiter este o formă de vocativ trecută la nominativ, fownată din cuvîntul *pater* și tema *Iou* (vezi grecescul Zevs). La celelalte cazuri apare tema cuvîntului:

N	V.	Iuppiter	Ac.	Iov em
G.	Iov is		Abl.	Iov e
D.	Iov i			

Bos are tema *bov-* și se declină astfel '.

Singular		Plural
N. V.	bos (bou, vacă)	boves
G.	bovis	boum
D.	bovi	bobus, bubus
Ac.	bovem	boves
Abl.	bove	bobus, bubus

Notă. Unele forme sîrit împrumutate din dialectele italice, nu sînt latine (*bos, bobus*). Acuzativul *bovem* este refăcut după *bovis*.

d) *Vis* are tema *vi-*, cum se vede la singular ; la plural a fost considerat ca avînd pe *s* în temă. Se declină astfel :

i Singular		Plural
N.	vis (putere)	N. Ac. V. vires
Ac.	vim	G. virium
Abl.	vi	D. Abl. viribus

1. A. Ernout- *Morphologie historique du latin*, 1935, p. 61.

■

e) Vas, vasis (neutru) are pluralul după declinarea a II-a, unde există forme *casum*, *-i*:

Plural

N. Ac. V. vasa

G. vasorum

D. Abl. vasis

7. Cîteva cuvinte au forme numai pentru unele cazuri : Fas (ceea ce este permis de legea divină) și Nefas (ceea ce nu este permis de legea divină) se întrebuițează numai la nominativul și acuzativul singular. Sînt de genul neutru.

Fors (întîmplare, noroc) se întrebuițează numai la nominativ și ablativ singular. Forma de ablativ a devenit adverb : *forte* (din întîmplare). Este de genul feminin.

Mane (dimineața) are această singură formă pentru nominativ și ablativ neutru singular.

Sponte (din inițiativa) are această singură formă pentru ablativul singular feminin și se întrebuițează în expresiile : *mea sponte* (din inițiativa mea), *tua sponte* (din inițiativa ta), *sua sponte* (din inițiativa sa).

Vicis (schimbare, rînd, rol) are forma aceasta pentru genitiv singular, *vicem* acuzativ singular, *vice* ablativ singular, *vices* nominativ și acuzativ plural, *vicibus* dativ și ablativ plural.

Os, oris (față, gură), ius, iuris (drept), aes, aeris (bronz, aramă), neutre, au la plural în perioada clasică forme numai pentru nominativ și acuzativ : ora, iura, aera.

8. Substantivul rus-ruris (cîmp) păstrează o formă de locativ: ruri (la țară).

9. Adjectivele care se termină la genitivul singular în *-is*, precum și partici-piile prezente se declină după declinarea a III-a.

DECLINAREA a IV-a

Substantivele de declinarea a IV-a se termină la genitivul singular în *-us*. Cele masculine și cele feminine se termină la nominativ singular în *-us*, iar cele neutre se termină în *-u*.

Ele se declină astfel:

Singular

Masculin		Feminin	Neutra
N. V.	fruct us	(fruct, rod) nur us (noră)	corn u (corn)
G.	fruct us	nur us	corn us
D.	fruct ui	nur ui	corn ui
Ac.	fruct um	nur um	corn u
Abl.	fruct u	nur u	corn u

Plural

Masculin	Feminin	Neutru
N. V. Ac. fruct us	nur us	corn ua
G. fruct uum *	nur uum	corn uum
D. Abl. fruct ibus *	nur ibus	corn ibus

Notă. Tema substantivelor de declinare a IV-a este terminată în vocala -u. Această vocală se menține deosebită de desinență la unele cazuri, cum se vede la nominativ și acuzativ singular și la genitiv plural. Dar la genitiv singular la toate genurile, la nominativ, acuzativ și vocativ plural masculin și feminin vocala temei este contopită cu desinența cazului respectiv. De aceea și aici, în tabloul declinării, am subliniat, cu titlul de terminații, partea de la sfârșitul cuvântului care rămâne aceeași la toate cuvintele care aparțin genului respectiv.

Genul. Substantivele de declinare a IV-a, care au nominativul terminat în -us, sînt, în marea lor majoritate, de genul masculin, oricare ar fi înțelesul lor.

Sînt de genul feminin următoarele : acus (ac), anus (bătrînă), domus (casă), idus (idele), manus (mînă), penus (provizie), porticus (portic), tribus (trib), nurus (noră), socrus(soacră), și numele de arbori ca : quercus (stejar), ficus (smocbin) pinus (pin).

Substantivele terminate în -u sînt de genul neutru : cornu (corn), genu (genunchi), gelu (ger), veru (frigare).
Observații.

1. La genitivul singular masculin se întâlnește rar, la unii scriitori, terminația -i, după declinarea a II-a, în loc de -us: *senati*, de la *senatus*, -us (senat); *tumulti* de la *tumultus*, -us (larmă).

2. La dativ singular se întâlnește uneori, mai ales la poeți, terminația contrasă -u, în loc de -ui: *metu*, de la *metus*, -us (frică), *nuru* (la Tacitus), de la *nurus*, -us (noră), *equitatu*, de la *equitatus*, -us (călărime), *mănu*, de la *manus*, -us (mînă). La Caesar se citează dativul : *ornatu* (ca podoabă) și *dominatu* (spre stăpînire).

3. La dativ și ablativ plural terminația trebuia să fie -ubus, căci desinența -bus se adaugă la vocala finală a temei, care este -u, întocmai cum aceeași desinență se adaugă la temele vocalice ale declinării a III-a, dînd terminația -ibus împreună cu vocala i a temei, și unde această terminație a trecut integrală la temele consonantice, care n-aveau vocală de legătură pentru desinență.

Terminația -ubus a fost întrebuințată la început. Mai tîrziu, sub influența declinării a III-a, a fost înlocuită cu terminația -ibus. În epoca republicii romane s-a ezitat între -ubus și -ibus. În timpul imperiului s-a generalizat folosirea terminației -ibus.

Au rămas însă cîteva substantive care au păstrat tot timpul terminația -ubus. Acestea sînt: acus (ac), arcus (arc), lacus(lac), quercus (stejar), specus (peșteră), pecu (turmă), artus (încheietură), partus (naștere), tribus (trib). Iar portus (port) și veru (frigare) au și formele în -ubus și pe cele în -ibus.

Este de observat că pentru substantivele *arcus*, *artus* și *partus*, formele în -ibus ar fi provocat confuzie cu formele de dativ și ablativ plural ale substantivelor de declinare a III-a *ars-arcis*, *ars-artis*, *pars-partis*, care sînt: *arcibus*, *artibus*, *partibus*.

Notă. Substantivul pecu este indeclinabil la singular.

4. La **genitivul plural** se întâlnește uneori forma în -um, în loc de -uum:

currum, în loc de *curruum*, de la *currus*, -us (car) ; *manum*, în loc de *manuum*, de la *manus*, -us (mână), *passum*, în loc de *passuum*, de la *passus*, -us (pas).

5. De **genul neutru** la declinarea a IV-a sînt foarte puține substantive, dar și acestea se întâlnesc uneori, alături de formele neutre de declinarea a IV-a, cu forme masculine după aceeași declinare, sau cu forme neutre după declinarea a II-a.

Astfel întâlnim : *cornu*, -us și *cornus*, -us și *cornum*, -i; *gelu*, -us și *gelus*, -us și *gelum*, -i; *tonitus*, -us și *tonitrus*, -us și *tonitrum*, -i; *ceru*, -us și *verum*, -i.

La genitivul singular al substantivelor neutre, în epoca imperială tîrzie terminația **-us** a început a fi înlocuită cu **ū**.

Dativul singular al substantivelor neutre a avut în epoca republicii romane terminația **-ui** ca și masculinele și femininele. Către sfîrșitul republicii terminația **-ui** a început a fi înlocuită cu forma -ii, care s-a generalizat în timpul imperiului.

6. Substantivul **domus**, care încă din vechea limbă indoeuropeană avea două teme, una terminată în -u, iar alta în -o, aparține declinării a IV-a, dar are și forme după declinarea a II-a și se declină astfel :

* Singular		Plural
N. V.	domus (casă)	domus
G.	domus	domuum, domorum
D.	domui	domibus
Ac.	domum	domos (rar domus)
Abl.	domo (rar domu)	domibus

Substantivul *domus* are și o formă de locativ : **domi** (acasă).

7. în afară de *domus*, și alte substantive de declinarea a IV-a au la unele cazuri forme după declinarea a II-a : *ficus*, -us (smochin) are și după declinarea a II-a forme pentru genitiv și dativ singular și pentru genitiv, dativ și ablativ plural ; *pinus*, -us (pin) are și genitiv singular în -i.

Pe de altă parte, unele substantive de declinarea a II-a au la unele cazuri și forme după declinarea a IV-a. în afară de *colus*, -i (furcă de tors), care a fost amintit la declinarea a II-a, notăm aici pe *cupressus*, -i (chiparos), care are și genitivul singular *cupressus*; *laurus*, -i (laur), care are pentru genitiv singular *lauri* și *laurus*, pentru ablativ singular *lauro* și *lauru*, pentru nominativ și vocativ plural *lauri* și *laurus*, pentru acuzativ plural *lauros* și *laurus*, pentru dativ și ablativ plural *lauris* și *lauribus*.

8. Forma *natu* reprezintă ablativul singular al unui substantiv care nu este întrebuințat la celelalte cazuri. Se întâlnește în expresiile *maior* (*minor*, *maximus*) *natu* = mai mare (mai mic, cel mai mare) după naștere, sau : mai în vîrstă (mai tînăr, cel mai vîrstnic). *Maior* și *minor* se întrebuințează cînd se exprimă comparația între doi sub raportul vîrstei; *maximus*, cînd e vorba de mai mulți.

A-VA- 9. Substantivele *iussus*, **iniussus**, **ductus** și **rogatus** se întrebuințează numai la ablativ singular : *iussu consulis* (din ordinul consulului), *iniussii imperatoris* (fără ordinul comandantului), *ductu alicuius* (sub conducerea cuiva), *rogatu filii* (după rugămintea fiului).

10. Substantivele *despicatus* și *derisus* se întrebuințează numai la cazul dativ singular, cu rol de complement circumstanțial de scop : *alicui despicalul* — sau *derisui* — *esse* (a fi obiect de batjocură pentru cineva, a fi batjocura cuiva), *aliquem despicalul* — sau *derisui* — *habere* (a disprețui pe cineva).

11. Declinarea a IV-a nu are adjective.

DECLINAREA A V-a

Substantivele de declinare a V-a se termină la nominativ singular în -es și la genitiv singular în -ei. Ele se declină astfel:

Singular			Plural		
N. V.	di es	ziua) r es (lucru)	N.	Ac. V.	di es r es
G.	di ei	r ei	G.	di erum	r erum
D.	di ei •	r ei.	D.	Abl.	di ebus r ebus
Ac.	di em	r em			
Abl.	di e	re			

Notă. 1. Tema substantivelor de declinare a V-a se termină în vocala -e.

Și aici am subliniat cu titlul de terminație partea finală a cuvântului la fiecare caz care se găsește întocmai în această formă la orice substantiv care se declină, deși uneori terminația este constituită din vocala temei și desinența necontopite, dar alteori vocala temei și desinența sînt contopite.

2. Vocala e din terminația genitivului și dativului este lungă, cînd este precedată de -i; este scurtă, cînd este precedată de o consoană.

Genul. Toate substantivele de declinare a V-a sînt de genul feminin, afară de *dies* care este și masculin și feminin la singular, la plural fiind numai masculin, și de *meridies*, care este masculin.

În general, *dies* este feminin la singular numai atunci cînd arată un termen, o zi hotărîtă dinainte sau arată durata : *die constitută, certă, indictă* (în ziua hotărîtă, într-o zi anumită, care n-a fost anunțată), *dies perexigua* (termen foarte scurt), *dies longa* (o zi lungă).

Observații.

1. Numai *dies* (zi) și *res* (lucru) au toate cazurile la singular și la plural ; *acies* (linia de bătaie), *facies* (față), *effigies* (chip, portret), *species* (formă, frumusețe), *spes* (speranță) se întrebuințează la plural numai la nominativ și acuzativ ; celelalte n-au plural.

2. La substantivele care au vocala temei precedată de i, genitivul singular se termină în -iei: *diei, faciei*. În epoca republicii scriitorii au început să introducă o formă în*-ii: *dii*, de la *dies*; *facii* de la *facies*; *acii*, de la *acies*; *progenii* de la *progenies* (urmasi), *luxurii*, de la *luxuries* (risipă) ; *specii*, de la *species*; *pernicii*, de la *perniciies* (pericol). Chiar Cicero a întrebuințat forma *pernicii* în expresia *pernicii causa* = ca o primejdie.

Caesar însă este citat că prefera un genitiv cu forma -ie la atari substantive : *huius -die, huius specie*.

La substantivele disilabice, terminate la nominativ singular în -es, nu în -ies, nu se întîlnește pentru genitivul singular forma cu -e, ci numai

cea cu -i: *fidi*, de la *fides* (credință), *plebi*, de la *plebes* (norod) : *lege plebive scito* = prin lege sau prin votul plebei.

Formele de genitiv singular terminate în -e sau în -i sînt sporadice; formele curente sînt cele terminate în -ei sau în -iei.

3. La dativul singular, pentru toate substantivele, este întrebuițată și forma cu -iei sau -ei, și cea cu -ie sau -e: *diei*, *rei*, *fidei* și *die*, *re*, *fide*. Chiar se citează că cei care erau considerați puriști, arătau preferință pentru forma *facie* față de *faciei*.

4. Unele substantive de declinarea a V-a se declină regulat și după declinarea I: *canities*, -ei și *canitia*, -ae (păr alb, bătrînețe), *materies*, -ei și *materia*, -ae (materie, material), *luxuries*, -ei și *luxuria*, -se. Pe de altă parte unele substantive de declinarea I-a și-au creat forme și după declinarea a V-a: *barbaria*, -ae și *barbaries*, -ei (pămînt străin unde nu se vorbește grecește sau latinește), *mollitia*, -ae și *mollities*, -ei (moleșire).

5. Două substantive de declinarea a III-a utilizează, la unele cazuri, și forme după declinarea a V-a: *plebs*, *plebis* (plebe) de declinarea a III-a are și formele *plebes* (nom. sing.) și *plebei* (gen. sing.) după declinarea a V-a; *requies*, *requietis* (repaus) de declinarea a III-a are și formele *requiem* (ac. sing.) și *requie* (abl. sing.) după declinarea a V-a.

6. Declinarea a V-a nu are adjective.

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR COMPUSE

După cum în limba romînă noi putem exprima noțiunea de cinste sau de încredere meritată prin unirea unui substantiv cu un adjectiv, amîndouă cuvintele fiind în același caz : *bună credință*, tot așa putem împreuna și în limba latină un substantiv cu o formă adjectivală și să exprimăm o noțiune: treburi de stat = *respublica*, în care ambele elemente sînt în nominativ.

Dar în limba romînă avem și compuneri cu un cuvînt în nominativ și altul în alt caz : *Valea Babii*.

Același lucru se găsește și în limba latină: *pater familias*.

Astfel găsim în limba latină cuvinte compuse de două tipuri:

1. Cele compuse din două forme nominale — cuvinte declinabile — în nominativ : în declinare, dăm fiecărei părți componente terminațiile declinării căreia îi aparține, sau declinăm fiecare parte componentă ca și cum ar fi separate. Astfel cuvîntul *respublica* (republică) se declină ca și cum ar fi scris *res publica*, *iusiurandum* (jurămînt) se declină ca și cum ar fi scris *ius iurandum*.

Singular

N. V.	<i>respublica</i>	<i>iusiurandum</i>
G.	<i>reipublicae</i>	<i>iurisiurandi</i>
D.	<i>reipublicae</i>	<i>iuriiurando</i>
Ac.	<i>republicam</i>	<i>iusiurandum</i>
Abl.	<i>republica</i>	<i>iureiurando</i>

2. Cele compuse din două cuvinte, dintre care numai unul este la nominativ, declină numai cuvîntul care în compunere se găsește la nominativ :

paterfamilias (tatăl sau șeful familiei), *iuris consultus* (jurisconsultul, cel cunoscător în chestiuni de drept). În primul se declină numai *pater*, în al doilea *consultus*.

Singular

N. V.	paterfamilias	N.	iurisconsultus
G.	patrisfamilias	G.	iurisconsulti
D.	patrifamilias	D.	iurisconsulto
Ac.	patremfamilias	Ac.	iurisconsultum
Abl.	patrefamilias	V.	iurisconsulte

Abl. iurisconsulto

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR GRECEȘTI

Cuvinte grecești au pătruns în limba latină de la primele legături culturale ce au existat între aceste două popoare. La început romanii dau formă latină cuvintelor grecești pe care le primeau, trecându-le la o declinare sau la alta după apropierea pe care o prezentau în privința formei. Astfel cuvântul *amphora* a fost trecut la declinarea I-a genul feminin, deși în limba elenă era de declinarea a III-a genul masculin; *Tarentum* a fost trecut la declinarea a II-a genul neutru, deși în limba elenă era de declinarea a III-a genul masculin.

Pe măsură ce cultura greacă a pătruns mai adânc în pătura conducătoare romană, când romanii își întregeau cultura la școlile de retorică și de filosofie din centrele grecești, cuvintele grecești, prin care aceștia se deprinseseră să exprime noțiunile noi, erau introduse de ei în limba latină cu mult respect pentru forma grecească și s-a ajuns ca același cuvânt să aibă pentru același caz când terminație elenă, când terminație latină. Era astfel un fel de declinare mixtă, unde întâlneam la același cuvânt și declinare de tipul *musica*, *-se* (muzică), *sophista*, *-se* (sofist), și declinare de tipul *musice*, *-es*, *sophistas*, *-ae*. La plural, în general se urma declinarea latină.

Vom urmări declinarea substantivelor grecești după tipul primelor trei declinări latinești.

DECLINAREA I-a

În limba elenă substantivele de declinarea I-a se terminau în *-e* sau *-a* pentru genul feminin, în *-es* sau *-as* pentru genul masculin.

În limba latină au următoarele tipuri de declinare : în *-e* pentru genul feminin și în *-as* sau *-es* pentru genul masculin :

N.	music e	<i>AEne as</i>	Pers es
G.	music es	<i>AEneae</i>	Pers ae
D.	music ae	<i>AEneae</i>	Pers ae
Ac.	music en	<i>AEne am (-an)</i>	Pers am (-en)
V.	music e	<i>AEne a</i>	Pers e (-a)
Abl.	music e	<i>AEneā</i>	Pers e (-ă)

Observații.

1. Unele substantive proprii terminate în

-es, care în limba elenă sînt

de declinarea I-a, în limba latină urmează declinarea a III-a, păstrînd totuși terminația acuzativului -en: *AEschines*, ac. *AEschinen*.

Altele se declină după ambele declinări: *Orestes*; mai des însă după a treia.

2. Cuvintele care au formă de plural terminată în -ades, -ides, fac genitivul plural în -um: *AEneădes-AEneădum*, *Dardanides-Dardanidum*.

Celelalte care au formă de plural, fac genitivul plural în -arum: *cometes*, -se (cometă), gen. pl. *cometărurum*.

DECLINAREA A II-a

În limba elenă substantivele de declinarea a II-a au la nominativ singular terminația -os pentru masculin și feminin și -on pentru neutru.

În limba latină cuvintele grecești trecute la declinarea a II-a, se termină în -us sau -os pentru masculin și feminin și în -on sau -um pentru neutru:

(Troia)

N.	Promethe us	Phar os (-us) (o insulă)	Ilion (-um)
G.	Promethe i (-os)	Phar i	Ili i
D.	Promethe o (-i)	Phar o	Ili o
Ac.	Promethe um (-a)	Phar on (-um)	Ili on (-um)
V.	Prometheu	Phar e	Ili on (-um)
Abl	Promethe o	Phar o	Ili o

Observații.

1. Substantivul *Perses*, care urmează declinarea I-a, are și o formă în -eus — *Perseus* — după declinarea a II-a și se declină ca *Prometheus*.

Substantivul *Athos* cu acuzativul *Atho* are și forme după declinarea a III-a : nom. *Atho*, ac. *Athonem*.

2. La nominativ plural se întâlnește și terminația -oe, care reprezintă diftongul -oi, terminația de nominativ plural a substantivelor grecești de declinarea a II-a : *Adelphoe* = frații (titlul unei comedii), *Canephoroe* = purtătoarele de coșuri.

DECLINAREA A III-a

În limba elenă substantivele de declinarea a III-a au la nominativ singular terminații foarte variate; au însă genitivul singular în -os, dativul în -i, acuzativul în -a sau în -n, dativul plural în -si și acuzativul plural în -as.

Cele trecute în limba latină și care urmează declinarea a III-a se declină după următoarele tipuri :

Singular

crater (vas mare) crater os (-is) crater i cratera (-em) crater cratera

N. Socrat es

G. Socrat is (-i)

D. Socrat i

Ac. Socrat em (-en)

V. Socrat es (-e)

Abl. Socrat e

poes is

aenigma

(poezie)

(enigmă) n.

poes is (-eos)

aenigmăt is

poes i

aenigmăt i

poes im (-in)

aenigma

poes is

aenigma

poes i

aenigmăt e

Plural

N. V.	crater es	poes es	aenigmăt a
G.	crater um	poes ium (-eon)	aenigmăt um
D. Abl.	crater ibus	poes ibus	aenigmăt is(ibus)
(•mu) Ac.	crater as	poes es	aanigmăt a

Observații.

1. La vocativ singular substantivele în -is, -ys, -as (-antis) pierd pe s: *Phylli, Alexi, Coty, Calcha*. Cele terminate în -es fac vocativul în -es sau -e: *Carneades, Carneade; Chremes, Chreme*.
2. La genitiv singular substantivele terminate în -is, -as, fac de preferință în -os: *Thetis, -idos, Pallas, -âdos*. Numele proprii feminine terminate în -o fac în -us: *Dido, Didus; Sapho, Saphus; Ino, Inus*. Pentru *Dido* forma utilizată în proză este *Dido, -onis*. Acestea din urmă fac în -o și dativul și acuzativul și ablativul.
3. La acuzativ singular terminația -a este obișnuită :
 a) la numele de localități : *Salamina, Helicon, Eurymedonta, Babylona*;
 b) la unele nume de persoane alături de terminația latinească -em: *Agamemnonem, Agamemnona; Periclem, Periclea*.
 c) la substantivele *aer* și *sether*: *aira* și *sethera*, precum și la altele alături de terminația -em : *cratera* și *craterem, heroem* și *heroa, tyrannidem* și *tyranida*.
4. La nominativ plural substantivele care în limba elenă se termină la nominativ în -eis, în limba latină fac în -is: *Sardis*.
5. La genitiv plural se întrebuițează terminația greacă -on la numele de popoare și la cele de cărți: *Chalibon* (și *Chalibum*), *Georgicon (libri)*, *Metamorphoseon (libri)*. La substantivele comune terminate în -ma se întâlnesc trei forme de genitiv plural: -matum, -matorum -maton: *poematum, poematorum* (la Cicero), *epigrammaton*.
6. La dativ plural se întrebuițează de multe ori terminația -sin la numele proprii feminine terminate în -as sau -is : *Troades* (troenele), *Troasin; Charites* (grațiile), *Charisin; Dryades, Dryasin*. Neutrelle terminate în -ma au -tis sau -tibus: *aenigmati, poematibus*.
7. La acuzativ plural terminația -as se întrebuițează la numele de popoare din limba elenă și la unele nume de popoare străine, care seamănă ca formă cu cele grecești: *AEthiopes* și *AEtiopas; Arcades* și *Arcadas, Mace-dones* și *Macedonas*; de asemenea *Allobroges* și *Allobrogas, Senones* și *Senonas*, precum și la unele substantive comune : *crateras, heroes* și *heroas*.

ADJECTIVUL

Deoarece adjectivul exprimă însușirea pe care o are un obiect — ființă sau lucru — și deoarece aceeași însușire poate fi a unui obiect numit printr-un substantiv de genul masculin, sau a unui numit printr-un substantiv de genul feminin, sau a unui numit printr-un substantiv de genul neutru (bărbat frumos = *vir pulcher*, femeie frumoasă = *femina pulchra*, templu frumos = *templum pulchrum*), adjectivul care exprimă acea însușire trebuie să poarte semn după care să se cunoască genul substantivului care numește obiectul ce posedă însușirea respectivă. Și, după cum la substantiv semnul care indică genul este în general, terminația la nominativ singular, și adjectivul trebuie să indice genul tot prin terminația de la nominativ singular.

În limba latină adjectivele se pot împărți în trei clase după numărul terminațiilor la nominativ singular pentru a exprima cele trei genuri:

1. Clasa I-a cuprinde adjectivele cu trei terminații: una pentru masculin, alta pentru feminin și alta pentru neutru : -us, -a, -um ; -er, -a, -um ; -ur, -a, -um. Aici intră adjectivele care pentru masculin și neutru au tema terminată în vocala o, iar pentru feminin au tema terminată în vocala a.
2. Clasa a II-a cuprinde adjectivele cu două terminații, una pentru masculin și feminin și alta pentru neutru : -is, -e, adică adjective care au tema terminată în vocala i, temă la care substantivele masculine și feminine se declină la fel.
3. Clasa a III-a cuprinde adjectivele care au aceeași terminație pentru toate genurile, adică adjective care au temă consonantică.

Adjectivele se declină astfel:

I. A. Adjective în -us, -a, -um.

	Singular		
	Masculin	Feminin	Neutru
N.	car us (drag)	car a	car um
G.	car i	car ae	car i
D.	car o	car ae	car o
Ac.	car um	car am	car um
V.	car e	car a	car um
Abl.	car o	car ā	car o

Plural

N. V.	car i	car ae	car a
G.	car orum	car ărum	car orum
D.	car is	car is	car is
Ac.	car os	car as	car a
Abl.	car is	car is	car is

După cum se vede, aceste adjective se declină după declinarea a II-a la masculin și neutru și după declinarea I la feminin.

Observație.

Adjectivele terminate în -ius la nominativ singular masculin, fac genitivul singular masculin și neutru în -ii și vocativul masculin în -ie. Exemplu : *pius, pii, pie*.

B. Adjective în -er, -a, -nm.

a)

Singular

	Masculin	Feminin	Neutru
N. V.	niger (negru)	nigr a	nigr um
G.	nigr i	nigr ae	nigr i
D.	nigr o	nigr ae	nigr o
Ac.	nigr um	nigr am	nigr um
Abl.	nigr o	nigr ă	nigr o

		Plural	
N.V.	nigr i	nigr ae	nigr a
G.	nigr orum	nigr ărum	nigr orum
D. Abl.	nigr is	nigr is	nigr is
Ac.	nigr os	nigr as	nigr a

b)

	Masculin	Singular Feminin	Neutru
N.V.	tener (fraged)	tener a	tener um
G.	tener i	tener ae	tener i
D.	tener o	tenerae	tener o
Ac.	tener um	tener am	tener um
Abl.	tenăr o	tenera	tener o

		Plural	
N.V.	tener i	tenerae	tener a
G.	tener orum	tener ărum	tener orum
D. Abl.	tener is	tener is	tener is
Ac	tener os	tener as	tener a

Observații.

1. Cele mai multe dintre aceste adjective pierd pe e în declinare și se declină ca *niger*.

2. Următoarele păstrează pe e în declinare : *asper* (aspru), *lacer* (sfîșiat), *liber* (liber), *miser* (nenorocit), *prosper* (prielnic), *tener* (fraged), *gibber* (ghebos) și *dexter* (îndemînatic), precum și compusele verbelor *fero* și *gero*, ca: *fru-gifer* (rodnic), *armiger* (purător de arme).
3. în -ar, -a, -um se termină numai adjectivul *satur*, *satura*, *saturum* (sătul), care se declină ca *tener*.

II. Adjective în -is, -e. a)

Singular

Masculin Feminin

N. V. fort **is** (tare)

D fort **i**

Ac. fort em

Abl. fort **i**

Plural

N. Ac. V. fort es

G. fort **ium**

D. Abl. fort **ibus**

Neutru

fort e

fort **is**

fort **i**

fort e

fort **i**

fort ia

fort ium

fort ibus

b) Am văzut că substantivele de declinarea a II-a, terminate în -us precedat de r, precum și adjectivele de clasa I-a, care au terminațiile -us, -a, -um precedate de r, au pierdut la nominativ singular pe -us și au dezvoltat înainte de r un e, dacă nu-l aveau în temă : **generus*, -i = *gener*, *generi*; **librus*, *libri* = *liber*, *libri*; **nigrus*, *nigra*, *nigrum* = *niger*, *nigra*, *nigrum*¹.

Același lucru s-a petrecut și la declinarea a III-a cu adjectivele parisi-labice care au terminațiile -is pentru masculin și feminin și -e pentru neutru, precedate de r; și ele au pierdut la nominativ singular masculin pe -is, dez-voltînd înainte de r un e și au devenit cu trei forme la nominativ singular : masculin în -er, feminin în -ris, neutru în -e²: m. *acris*, f. *acris*, n. *acre* — m. *acer*, f. *acris*, n. *acre*.

Sînt 13 adjective din această categorie :

<i>acer</i>	<i>acris</i>	<i>acre</i>	= ager
<i>alăcer</i>	<i>alăcris</i>	<i>alăcre</i>	= sprinten
<i>campester</i>	<i>campestris</i>	<i>campestre</i>	= cîmpenesc
<i>celeber</i>	<i>celebris</i>	<i>celebre</i>	= renumit
<i>celer</i>	<i>celeris</i>	<i>celere</i>	= iute
<i>equester</i>	<i>equestris</i>	<i>equestre</i>	= călăreț
<i>paluster</i>	<i>palustris</i>	<i>palustre</i>	= băltoș
<i>pedester</i>	<i>pedestrus</i>	<i>pedestre</i>	= pedestru
<i>puter</i>	<i>putris</i>	<i>putre</i>	= putred
<i>saluber</i>	<i>salubris</i>	<i>salubre</i>	= sănătos, salutar
<i>silvester</i>	<i>silvestris</i>	<i>silvestre</i>	= sălbatic, din pădure
<i>terrester</i>	<i>terrestris</i>	<i>terrestre</i>	= pămîntesc
<i>volăcer</i>	<i>volucris</i>	<i>volucre</i>	= zburător

1. A. Ernout, *op. cit.*, p. 43.

2. A. Ernout, *op. cit.*, p. 82.

Observații.

1. Dintre aceste adjective numai *celer* păstrează pe e în declinare ; celelalte îl pierd.
 2. Dintre adjectivele care au pe -is, -e, precedate de r unele au rămas cu două terminații: *illustris*, -e (strălucitor), *lugubris*, -e (jalnic), *funebis*, -e (de înmormântare), *mediocris*, -e (mijlociu, mediocru) etc.
 3. Ele se declină ca *fortis*, cu deosebirea numai că *celer* face genitivul plural *celerum*, iar *volucer* face *volucrum* și *volucrium*; se găsește și genitivul plural *silvestrum* (la Accius).
 4. între formele -er pentru masculin și -ris pentru feminin nu s-a păstrat totdeauna o delimitare certă. Astfel găsim la Ennius *acer* (*hiems*) pentru feminin și *acris* (*somnus*) pentru masculin ; la Ennius, Terentius, Vergilius este citat *alacris* ca masculin, iar la Apuleius *alacer* pentru feminin ; *celebris* este citat ca masculin în Mella, Tacitus, Gellius, Apuleius ; în T. Livius găsim *campestris* (*hostis*) pentru masculin ; în Cato se citează *celeris* ca masculin, iar în Lucretius *celer* (*origo*) ca feminin ; în Titus Livius este *equestris* ca masculin ; în Columella este *palustris* masculin ; în Vopiscus este *pedestris* masculin ; *puter* folosește în mod egal la masculin formele *puter* și *putris*; *salubris* (*annus*) se întâlnește masculin la Cicero ; *silvestris* (*collis*) este masculin la Caesar și *silvester* (*aedon*) este de genul feminin, la Petro-nius ; *terrestris* (*arhipirata*) este masculin la Cicero ; *volucris* este masculin la Tibullus, și *volucer* (*Fama*) este feminin la Petronius.
- Confuzia între formele în -er și -ris pentru cele două genuri s-a produs din cauză că forma în -ris fusese la început și pentru masculin și pentru feminin. Când s-a născut forma în -er, și aceasta a putut fi privită ca pentru ambele genuri¹.
5. Numele a patru luni, care au terminațiile -is, -e precedate de r, au la masculin terminația -er, întocmai ca cele treisprezece adjective enumerate mai sus: *September* (*mensis*), -bris, -bre; *October* (*mensis*), -bris, -bre; *November* (*mensis*), -bris, -bre; *December* (*mensis*), -bris, -bre.

III. Adjective cu aceeași terminație pentru toate genurile :

Singular

Masculin=Feminin

Neutru

ferox (sălbatic) feroc **is** feroc **i** feroc **em**

ferox

feroc **i**

Plural

feroc **es**

feroc **ia**

feroc **ium** feroc **bus**

1. Vezi și M. Niedermann, *op. cit.*, § 24, p. 69 și 71.

N. Ac. V.

G.

D. Abl.

Observații.

1. Adjectivele care au la nominativ singular o singură terminație pentru toate genurile au, în general, **ablativul singular** în **-i**, când sînt întrebuințate ca adjective: *prudenti consilio* (printr-o hotărîre înțeleaptă); când însă sînt întrebuințate ca substantive, îl au în **-e**: *cum sapiente* (cu cel înțelept).

2. Au ablativul singular numai în **-e** următoarele :

<i>caelebs, caelibis</i>	= necăsătorit, celibatar
<i>cicur, cicuris</i>	= domestic
<i>compos, compotis</i>	= pârtaș, stăpîn pe
<i>deses, desidis</i>	« inactiv
<i>hospes, hospitis</i>	= primitor, ospitalier
<i>impos, impotis</i>	— nepârtaș, care nu posedă
<i>impubes, impuberis</i>	= foarte tînăr
<i>particeps, participis</i>	— pârtaș
<i>pauper, pauperis</i>	= sărac
<i>princeps, principis</i>	= fruntaș, cel dintîi
<i>puber, puberis</i>	= adult <i>quadrâpes, quadrupedis</i> = patruped
<i>sospes, sospitis</i>	= teafăr
<i>superstes, superstitis</i>	= supraviețuitor

3. Au ablativul singular de preferință în **-e**:

<i>ales, alitis</i>	= înaripat
<i>dives, divitis</i>	— bogat
<i>uber, uberis</i>	= rodnic
<i>vetus, veteris</i>	= vechi

Acestea două din urmă au neutrul plural în **-a**: *ubera, vetera*.

4. Au ablativul singular numai în **-i**:

<i>anceps, ancipitis</i>	= îndoielnic
<i>immemor, immemoris</i>	= care nu-și aduce aminte
<i>memor, memoris</i>	= care-și aduce aminte
<i>praeceps, praecipitis</i>	— prăpăstios
<i>teres, teretis</i>	= rotunjit.

5. Au ablativul singular în **-e** toate comparativele.

6. Au **genitivul plural** în **-ium** cele terminate în: **-ns, -rs, -ax, -ix, -ox** și **-plex** (afară de *supplex*), precum și *locuples, -etis* (bogat) și *par, -ris* (egal). Toate celelalte, precum și comparativele, îl au în **-unu**

COMPABAȚIA ADJECTIVELOR

Adjectivele au forme pentru trei grade pentru a exprima o însușire : **pozitivul, comparativul și superlativul**.

1. Pozitivul este forma obișnuită a adjectivului, adică aceea pe care **o** are cînd exprimă însușirea fără nici **o** idee de comparație. Această formă

am studiat-o, cînd am tratat cele trei clase de adjective : *carus*, *a*, *-um* = drag ; *niger*, *-gra*, *-grum* = negru ; *fortis*, *-e* = tare, *ferox*, *-ocis* = sălbatic

2. **Comparativul** este forma pe care o are adjectivul pentru a exprima o comparație între două ființe sau lucruri, ori între două grupe de ființe sau lucruri din punctul de vedere al unei însușiri.

a) Pentru a forma comparativul unui adjectiv, înlocuim terminația genitivului singular masculin prin sufixele : **-ior** (masculin și feminin) și **-ius** (neutru).

		Masculin	Femenin	Neutru
<i>carus</i> , gen. sg. cari,	comparati	car ior ,		car ius
<i>fortis</i> , » fort is,	»	fort ior,		fort ius
<i>ferox</i> , » feroc is,	»	feroc ior,		feroc ius
<i>niger</i> , o nigr i,	»	nigr ior,		nigr ius
<i>celer</i> , » celer is,	»	celer ior ,		celer ius

Comparativele se declină astfel :

Singular			Plural		
Mase	Fem.	Neutru	Mase. Fem.	Neutr	
N. V.	car ior	car ius	N. Ac. V.	carior es	carior a
G.	carior is		G.	carior um	
D.	carior i		D. Abl.	carior ibus	
Ac.	carior em	car ius			
Abl.	carior e				

Notă. Comparativele fac ablativul singular în *-e*, nominativul, acuzativul și vocativul plural neutru în *-a*, genitivul plural în *-um*.

3. **Superlativul** este forma pe care o are adjectivul pentru a exprima o comparație între o ființă sau lucru, ori într-un grup de ființe sau lucruri, și mai multe ființe sau lucruri, ori mai multe grupe de ființe sau lucruri din punctul de vedere al unei însușiri.

a) Superlativul unui adjectiv se formează înlocuind terminația genitivului singular masculin prin sufixele : **-issim** (masculin), **-issima** (feminin), **-issimum** (neutru):

carus, gen. sg. car i,
fortis,,

fortis feroc is,

ferox,

Masculin Fem. Neutru

superlativ carissimus, *-a*, *-um* fortissimus, *-a*, *-um* ferocissimus, *-a*, *-um*

b) Dacă adjectivul este terminat la nominativ singular masculin în *-er*, primește chiar la forma nominativului singular masculin sufixul : **-rimus**, **-rima**, **-rimum**:

Mase. Fem. Neutru *niger*, superlativ niger **rimus**, *-rima*, *-rimum*
celer, celer **rimus**, *-a*, *-um*

De asemenea *vetus* face *veterimus*, *-a*, *-um* (de la forma veche *veter*).

c) Următoarele adjective fac superlativul primind sufixul -limus, -lima, -limum la partea adjectivului rămasă după înlăturarea terminației -is a genitivului singular :

facillimus, -a, -um, *difficillimus*, -a, -um, *simillimus* -a, -um, *dissimillimus*, -a, -um, *humillimus*, -a, -um, *gracillimus*, -a, -um, *facilis*, -e (ușor), *difficilis*, -e (greu), *similis*, -e (asemenea), *dissimilis*, -e (neasemenea), *humilis*, -e (umil, de jos), *gracilis*, -e (subțire, delicat),

d) Superlativul se declină așa cum se declină *carus* –a –um, fiind terminat în -us, -a, -um.

4. Adjectivul *dexter*, -era, -ărum, care are o formă sincopată *dexter*, -tra, -trum, face comparativul de la genitivul singular al formei nesincopate : gen. sing. *dexteri*, comparativ *dexterior*, -ius; superlativul este *dextimus*, a-, -um.

Adjectivul *sinister*, -tra, -trum, deși n-are o formă care să aibă pe e în temă, face comparativul, prin analogie cu *dexter*: *sinisterior*, -ius, și superlativul: *sinistimus*, -a, -um.

5. Adjectivul *dives*, -itis folosește la comparativ și superlativ mai mult formele sincopate : *ditior*, -ius și *ditissimus*, -a, -um, în locul formelor întregi : *divitior*, -ius, *divitissimus*, -a, -um.

Adjectivul *iuvenis*, -is, folosește mai mult forma sincopată *iunior* la comparativ decât forma întreagă *iuvenior*. Superlativ n-are.

Notă. Adjectivul *iuvenis* nu se întrebuințează la genul neutru.

6. Adjectivele compuse cu -dicus, -ficus și -volus (din tulpina verbelor *dicere*, *facere*, *celle*) împrumută gradele de comparare de la participiul prezent al verbelor corespunzătoare și deci fac comparativul în -entior, -ius, iar superlativul în -entissimus, -a, -um:

Pozitiv	Comparativ	Superlativ
maledicus (bîrfitor) ;	maledicentior, -ius; magnificus (măreț) ;	magnificentior, -ius; benevolus (binevoitor) ; benevol -
	entior, -ius; benevolentissimus –a –um	
Superlativ		
maledicentissimus, -a, -um		
magnificentissimus, -a, -um		
benevol entissimus -a, -um		

De asemenea fac gradele de comparare –entior și –entissimus adjectivele :

Pozitiv	Comparativ	Superlativ
egenus (sărac) ;	egentior, -ius; egentissimus, -a,	
providus (prevăzător) ;	provid entior. providentissimus –a –um (de la providens)	

7. Următoarele adjective formează gradele de comparare de la altă tulpină decât a pozitivului:

	Comparativ	Superlativ
Bonus	melior, -ius ;	optimus, -a -um
Malus	maior, -ius ;	maximus, -a, -um
Magnus	minor, -nus ;	minimus, -a –um
Multus	plus, pluris peior, -ius ;	pessimus, -a -um

plures, -a ; plurimus -a –um
Comparativul *plures*, *plura* face genitivul plural *plurium*.

8. Unele adjective sînt întrebuițate numai la comparativ și superlativ

Comparativ	Superlativ
citerior, -ius (de dincoace) ;	citimus, -a, -um (cel de dincoace)
ulterior, -ius (de dincolo) ;	ultimus, -a, -um (cel mai depărtat)
propior, -ius (mai apropiat) ;	proximus, -a, -um (cel mai apropiat)
prior, -ius (cel dintîi din doi) ;	primus, -a, -um (cel dintîi din toți)
interior, -ius (dinăuntru) ;	intimus, -a, -um (cel mai dinăuntru)
ocior, -ius (iute) ;	ocissimus, -a, -um (cel mai iute)
potior, -ius (preferabil) ;	potissimus, -a, -um (foarte preferabil)
deterior, -ius (rău) ;	deterrimus, -a, -um (foarte rău)

Observație.

Unele dintre ele au la bază prepoziții sau adverbe.

9. Altele au pozitiv, dar este întrebuițat mai ales la plural, cu înțeles substantival. Ele derivă din prepoziții:

Pozitiv	Comparativ	Superlativ
exterus (exteri = străini) ;	exterior, -ius	extremus, extremus=cel mai depărtat
posterus (posteri = urmași) ;	posterior, -ius	postremus postumus=cel mai din urmă
superus (superi = zeii de sus) ;	superior, -ius	supremus summus=cel mai de sus
inferus (inferi = zeii de jos) ;	inferior, -ius	infimus imus=cel mai de jos

10. Adjectivele terminate în -eus, -ius, -uus fac comparativul primind înaintea pozitivului adverbul *magis*, iar superlativul primind adverbul *maxime* (comparație prin perifrază): *idoneus* (potrivit) ; *magis idoneus*, -a, -um ; *maxime idoneus*, -a, -um; *egregius* (distins) *magis egregius*, a, -um ; *maxime egregius*, -a, -um; *conspicuus* (remarcabil) ; *magis conspicuus*, -a, -um; *maxime conspicuus*, -a, -um.

Observație.

a) *Antiquus* (vechi) face *antiquior*, *antiquissimus* și *aequus* face *aequior*, *aequissimus*, adică fac gradele de comparare regulat, deoarece grupul *qu* este consonantic.

Adjectivul *pius* (cinstit, respectuos), în afară de comparația prin perifrază (*magis pius*, -a, -um, *maxime pius*, -a, -um), și-a făcut, cu începutul epocii imperiale, și un superlativ cu sufixul *-issimus*, a, -um: *piissimus*, -a, -um.

b) Adverbul *maxime* poate fi înlocuit cu *valde* sau *bene*: *valde strenuus* (foarte activ).

11. Unele adjective, primind înaintea pozitivului prepoziția *per* sau *prae*, capătă înțeles de superlativ : *permagnus* (foarte mare), *perdoctus* (foarte învățat), *pergracilis* (foarte delicat), *praeclarus* (foarte strălucit), *praevelox* (foarte iute).

12. Unele adjective au formă numai pentru comparativ sau numai pentru superlativ:

a)	Comparativ
<i>adolescens</i> (tînăr),	<i>adolescentior</i>
<i>alăcer</i> (sprinten),	<i>alacrior</i>
<i>ater</i> (negru),	<i>atrior</i>
<i>iuvānis</i> (tînăr),	<i>iunior</i>
<i>senex</i> (bătrîn),	<i>senior</i>
	Superlativ
<i>Inclitus</i> (vestit)	<i>inclitissimus</i>
<i>falsus</i> (fals),	<i>falsissimus</i>
<i>novus</i> (nou),	<i>novissimus</i>
<i>sacer</i> (sacru),	<i>sacerrimus</i>
<i>vetus</i> (vechi),	<i>veterrimus</i>

Notă. Cu toate acestea găsim și formele : *veterior* (arhaic la Cato).

novior (la Varro și la Aulus Gellius) și

13. Unele adjective prin ideea pe care o exprimă nu pot avea forme pentru comparativ și superlativ:

vivus (viu), *pedester* (pedestru), *aureus* (de aur), *hesternus* (de ieri).

NUMERALUL

Numeralele se împart în patru mari grupe : cardinale, ordinale, distributive și adverbiale. La acestea se adaugă unele grupe de mai puțină importanță.

NUMERALELE CARDINALE

Numeralele cardinale arată numărul Ele se găsesc cu întrebarea quot? (cîți?câte?) Ele sînt:

I 1 unus, una, unum

II 2 duo, duae, duo

III 3 tres, tres, tria

IV 4 quattuor

V 5 quinque

VI 6 sex

VII 7 septem

VIII 8 octo

IX 9 novem

X 10 decern

XI 11 undăcim

XII 12 duodecim

XIII 13 tredecim

XIV 14 quattuordecim XV 15 quindecim

XVI 16 sedecim XVII 17 septemdecim XVIII 18 duodeviginti XIX 19 undeviginti XX 20 viginti

XXI 21 unus et viginti său viginti unus XXII 22 duo et viginti sau viginti duo XXVIII 28 duo de triginta XXIX 29 undetriginta XXX 30 triginta

și servesc la numărare și socotire, cîte?).

XL 40 quadraginta

L 50 quinquaginta

LX 60 sexaginta

LXX 70 septuaginta

LXXX 80 octoginta

XC 90 nonaginta

XCVIII 98 octo et nonaginta sau nonaginta octo

XCIX 99 undecentum

sau IC sau novem et nonaginta

sau nonaginta novem

C 100 centum

CV 105 centum quinque

sau centum et quinque

CC 200 ducenti, ae-, -a

CCC 300 trecenti, ae, -a

CCCC 400 quadringenti, -ae, -a

sau CD

D sau ID 500 quingenti, -se, -a

DC 600 sexcenti, -se, -a

DCC 700 septingenti, -a3, -a

DCCC 800 octingenti, -ae, -a

DCCCC 900 nongenti, -ae, -a

CI- sau M 1 000 mille

CI-CI- 2 000 duo milia

47

\

IDO	5000	quinque milia	CCCIDDO	100000	centum milia
CCIDD	10000	decern milia	CCGGI03DD	1 000 000	decies
IDDD	50000	quinquaginta milia	sau X		centena milia

Observații.

1. între 13 și 19 numerele aveau, în afară de forma dată mai sus, și formele : *decern et tres* sau *tres et decern* (13), *decern et quattuor* (14), *decern et quinque* (15), *decern et sex* (16), *decern et septem* (17), *decern et octo* sau *octo et decern* (18), *decern et novem* sau *decern novem* sau *novem et decern* (19).

2. Numerele care exprimă zeci însoțite 'de unitățile 1—7 de la 20 până la 100 se exprimă sau punând unitățile înaintea zecilor și legându-le prin *et*, sau punând unitățile în urma zecilor fără nici o legătură : *unus et viginti* sau *viginti unus* (21), *quinque et triginta* sau *triginta quinque* (35). Forme ca *viginti et unus* sînt rare *h*

3. Numerele care exprimă zeci însoțite de unitățile 8 și 9 de la 18 până la 99 se exprimă prin scădere : 18 = 20 — 2, 19 = 20 — 1, 99 = 100 — 1. Deci avem: *duodeviginti* (18), *undeviginti* (19), *duodetriginta* (28), *undetriginta* (29), *undecentum* (99).

Această procedură însă nu înlătură procedura obișnuită de a folosi zecile respective însoțite de unități prin adunare cu *et* sau fără *et*: *decern et octo* sau *octo et decern* (18), *decern et novem* sau *decem novem* sau *novem et decern* (19). De la 20 înainte nu se pune *et* cînd unitățile se pun în urma zecilor *viginti octo* (28), *viginti novem* (29), *nonaginta octo* (98), *nonaginta novem* (99). Pentru 98 nu este obișnuită exprimarea prin scădere *duodecentum*,

4. Numerele în care intră 100 se exprimă punînd întîi numeralul *centum* și adăugînd numeralul mic legat prin *et* sau fără nici o legătură : *centum unus* sau *centum et unus* (101), *centum triginta* sau *centum et triginta* (130).

5. Pentru a exprima « mii » se pune înaintea numeralului *milia* numărul cu care era înmulțit 1000, iar sutele se adăugau în urmă fără legătură : *duo milia centum (et) quadraginta quinque* (2 145) ; dar se poate zice și *bina milia*, iar poezii obișnuiesc și forma *bis miile*.

6. Pentru a exprima noțiunea « un milion » romanii n-aveau un cuvînt special ca pentru zece, sută, mie, ci foloseau calea înmulțirii și anume înmulțeau cu 10 pe 100 000 : decies centena milia = de zece ori cîte o sută de mii = 100 000 x 10.

7. Pentru exprimarea prin cifre a numărului 500 se folosea și semnul ID, adică o bară verticală urmată de un *D* întors. Acest semn a devenit baza notării cu cifre a multiplilor săi și orice *D* adăugat la el însemna înmulțirea lui cu 10 : ID = 500, IOD = 5 000, IDDD = 50 000, 10033 = 500 000.

La fiecare dintre aceste notări, dacă se pun și în partea stîngă a barei atîti 0 cîți *D* se află în partea dreaptă, numărul se dublează : *ĪD* = 500, *GID* = = 1 000, *lOO* = 5 000, *CCIDO* = 10 000 ; *IDDD* ■> 50 000, *GCCIIDD* = 100 000 ; *IDOOO* = 500 000, *CCCCIDODD* = 1 000 000.

1. J. R. Madvig— *Grammaire latine*, 1885, p. 77.

rtăcc ct^{VI}

8. În exprimarea numeralelor care se formau prin înmulțirea numărului 100 000, dacă era vorba de bani și se folosea cuvântul *sestertium*, se puteau suprima cuvintele *centena milia*, rămânând numai numeralul înmulțitor și cuvântul *sestertium*: *sexagies sestertium* = *sexagies centena milia sestertium* = 0 de 60 de ori câte 100 000 == 100 000 X 60 = 6 000 000 de sesterții.

9. Dintre numerele cardinale se declină :

	Masculin	Femenin	Neutra
N.V ■	unus	una	unum
G.	unius 1		
D	uni	I pen*ru t ⁰ ^ genurile	
Ac.	unum	unam	unum
Abl.	uno	una	uno

Notă. *Unus* are și forme pentru plural în felul adjectivelor de clasa I-a : *uni, unse, una*. Formele de plural se întrebuințează :

■ ^ a) când însoțesc substantive care au numai formă de plural: *una castra* = o tabără;

y b) când înseamnă «singur» (*solus*): *uni Ubii* = singuri ubii, numai ubii. În acest înțeles are și formă de vocativ singular : *une, una, unum*.

c) în expresia *uni... alii* = unii... alții ; sau *uni... alteri* = unii... ceilalți.

d) când înseamnă «aceiași» (*idem*): *unis moribus vivere* = a trăi cu aceleași obiceiuri, aⁱju-și schimba obiceiurile.

Neutru duo 7 du5rum

duobus duo duobus

Notă. a) *Duo* are la genitiv plural și forma *duum*: *duum militum, duumvirum, duum milium*.

b) Ga *duo* se declină și *ambo, -ee, -o* = amândoi.

Masculin	Femenin	Neutru	Neutru
N. Ac.	tres	tria	N. Ac. milia
G.	trium 1		G. milium
D/AM.	tribus/ Pentru toate genurile	D. Abl. milibus	

Centum este invariabil, însă sutele *-ducenti, trecenti* etc. se declină ca adjectivele de clasa I-a la plural: *ducenti, -ee, -a*.

Miile este invariabil la singular ; la plural se declină ca un substantiv neutru parisilabic de declinarea a III-a : *milia, -ium*.

10. Numerele cardinale în limba latină au valoare adjectivală, iar cele variabile au și forme de gen, care le înlesnesc acordul în gen, număr și caz cu substantivele pe care le determină : *unus miles, duorum militum, tribus militibus, ducenti milites, septem milites*.

Miile are, în general, valoare adjectivală : *miile homines* — o mie de oameni. Dar se întâlnește și cu valoare substantivală, fiind determinat de un substantiv în genitiv plural: *ea civitas miile misit militum* = acea cetate a trimis o mie de ostași.

« Masculin	Feminin
N duo	duae
.	.
G duorum	duarum
.	.
D duobus	duabus
.	.
A duos	duas
A 1. duobus	duabus
fc	

4 - c. 335

Dacă *miile* cu valoare substantivală este subiect în propoziție, verbul din predicat este la plural, *miile passuum erant inter urbem castraque* — erau o mie de pași între oraș și tabără.

Milia are numai valoare substantivală și are determinarea în genitiv partitiv : *duo milia peditum* — două mii de pedestrași; *sex milia equitum* = șase mii de călăreți.

11. Substantivul pe care-l determină un numeral format din zeci -f -f- *unus*, -a, -um se așază totdeauna lângă cuvântul care exprimă zecile, niciodată lângă *unus*: Se va zice: *milites triginta unus* sau *unus et triginta milites*, niciodată însă *milites unus et triginta* sau *triginta unus milites*.

12. Cuvântul *cardinalis*, -e derivă din *cardo*, -inis (fișina ușii). Aceste numere se numesc cardinale, fiindcă ele stau la baza tuturor numeralelor hotărâte, adică pe ele se întemeiază celelalte numere, întocmai cum *porta* se sprijină pe *cardo* în toate mișcările ei.

JVUMBA1ELE OKDINAIE

Numerele ordinale exprimă ordinea, adică locul pe care cineva îl ocupă într-un șir. Ele sînt:

1 primus, -a, um = în	■	1	29 undetriceslmus
2 secundus, -a, -um =	■	a] doi	30 triceslmus
3 terți us, -a, -um = a]	!	treilea	40 quadrageslmus
4 quartus, -a, -um			50 quinquageslmus
5 quintus, -a, -um			60 sexageslmus
6 sextus, -a, -um			70 septuageslmus
7 septlmus, -a, -um			80 octogeslmus
8 octāvus, -a, -um			90 nonageslmus
9 nonus, -a, -um			100 centeslmus
10 declmus, -a, -um			101 centeslmus primus
11 undeclmus etc.			108 centeslmus octavus
12 duodeclmus			135 centeslmus triceslmus quintus
13 tertius declmus			200 ducenteslmus
14 quartus decim			300 trecenteslmus
15 quintus declmus			400 quadrageslmus
16 sextus declmus			500 quingenteslmus
17 septlmus declmus			600 sexcenteslmus
18 duodeviceslmus			700 septingentislmus
19 undeviceslmus			800 octingentislmus
20 viceslmus			900 nongenteslmus
21 primus et viceslmus	sau		1000 milleslmus
viceslmus primus			2000 bis milleslmus
22 alter et viceslmus sau			3000 ter milJeslmus
viceslmus alter			10000 decies miJeslmus
23 tertius et viceslmus	sau		100000 centies miJeslmus
viceslmus tertius			1000000 millies milleslmus
28 duodetriceslmus			

Observații.

-f- 1. Toate numerele ordinale au forma adjectivelor de clasa I-a terminate în -us, -a, -um și se declină ca acestea.

2. Pentru numerele de la 13—17, în loc să se pună unitățile înaintea lui zece, se pot pune în urmă, cu sau fără *et*: *decimus tertius* sau *decimus et tertius*. Aceste forme se întâlnesc mai rar.

3. Pentru numerele 18, 19, în loc de exprimarea prin scădere din 20, se poate folosi sistemul întrebuițat pentru 13—17 : *octavus decimus* sau *decimus octavus* sau *decimus et octavus* (18), *nonus decimus* sau *decimus nonus* sau *decimus et nonus*, cu restricția de la nr. 2.

4. Pentru numerele care cuprind zeci -f- *primus* (21, 31 . . .), în loc de *primus et vicesimus*, *primus et tricesimus* ... se zice, cu preferință *unus et vicesimus*, *unus et tricesimus*. . . , niciodată însă *vicesimus unus*, *tricesimus unus*, ci numai *vicesimus primus*, *tricesimus primus*. . .

5. Pentru numerele care cuprind zeci -j- *alter* (22, 32 . . .), se preferă exprimarea *alter et vicesimus* sau *vicesimus alter*, *alter et tricesimus* sau *tricesimus alter*. . . exprimării *secundus et vicesimus* sau *vicesimus secundus*, *secundus et tricesimus* sau *tricesimus secundus*. . .

6. Numerele formate din zeci -f- unități (21, 22..) se pot exprima și punînd unitățile înaintea zecilor, legate prin *et*, sau punînd unitățile în urma zecilor fără *et*, așa cum se prezintă în tabloul de mai sus, ori punînd unitățile înainte fără *et* sau în urmă cu *et*: *primus vicesimus* sau *vicesimus et primus*. . . Acest fel de exprimare este foarte rar.

7. Datele timpului se exprimă prin numerele ordinale : ora trei = *hora tertia*; veghea a patra = *quarta vigilia*; în anul 1958 = *anno millesimo nongentesimo quinquagesimo octavo*.

8. Numerele 'ordinale' se găsesc cu întrebarea *quotus?* (al cîtelea?).

NUMERALELE DISTRIBUTIVE

Numerele distributive arată cîte ființe sau lucruri se găsesc în fiecare grupă, cînd un număr de ființe sau de lucruri este împărțit în grupe egale.

Numerele distributive se găsesc cu întrebarea *quoteni*, -se, -a? (cîte cîți? cîte cîte?).

Ele sînt:

1 singuli, -se, -a = cîte unul	13 terni deni
2 bini, -83, -a = cîte doi	14 quaterni deni
3 terni, -33, -a = cîte trei	15 quini deni
4 quaterni, -as, -a = cîte patru	16 seni deni
5 quini, -as, -a = cîte cinci	17 septeni deni
6 seni etc. etc.	18 octoni deni (duodeviceni)
7 septeni	19 noveni deni (undeviceni)
20 viceni	
21 viceni singuli 30 triceni 40 quadrageni 50 quinquageni	
51	
8 octoni	
9 noveni	
10 deni	
11 undeni	
12 duodeni	

60 sexageni	700 septingeni	
70 septuageni	800 octingeni	
80 octogeni	900 nongeni	
90 nonageni	1000. singula milia	
100 centeni	2000 bina milia	
101 centeni singuli	5000 quina milia 200 duceni	10000
dena milia 300 treceni	100000 centena milia 400 quadringeni	
500000 quingena milia		
500 quingeni	1000000 decies centena milia 600 sexcgni	

Observații.

1. Cu substantive care au numai formă de plural cu înțeles de singular numărul se exprimă prin numeral distributiv, dar în loc de *singuli*, *-as*, *-a* se întrebuințează *uni*, *-se*, *-a*, și în loc de *terni*, *se*, *-a* se folosește forma *trini*, *-se*, *-a*: *bina castra* — două tabere, *quinas litteras (accepi)* — (am primit) cinci scrisori; însă *una castra* = o tabără; *trinas litteras (accepi)* — (am primit) trei scrisori.

Cele care au numai formă de plural cu înțeles de plural (*liberi*, *-drum* = copii) primesc numerele ordinale și distributive cu înțelesul lor propriu : *tres liberi* — trei copii, *terni liberi* = câte trei copii.

2. într-o propoziție ca aceasta: « Cassar și Ariovistus au adus fiecare câte zece însoțitori », punem numeralul distributiv pentru număr și facem inutil pe « fiecare » : « *Csesar et Ariovistus denos comites adduxerunt*, înțelesul lui «fiecare » rezultând în mod suficient din numeralul distributiv.

Dacă în această propoziție, așa exprimată, am înlocui pe *denos* cu *decern*, s-ar înțelege că împreună au adus zece însoțitori Csesar și Ariovistus.

Dacă în aceeași propoziție am înlocui pe « câte zece » prin « câte trei » am folosi forma *trini (trinos comites)*; iar dacă am înlocui pe « câte zece » prin « câte un », am întrebuința pe *singuli* și nu pe *uni (singulos comites)*.

3. Poeții își îngăduie să înlocuiască numeralul cardinal *duo* prin distributiv : *bina hastilia*, în loc de *duo hastilia* = două cozi de lemn pentru lănci.

4. *Bini*, *-se*, *-a* este întrebuințat și pentru a da ideea de pereche : *bini boves* = o pereche de boi.

5. Numerele distributive au formă adjectivală și se declină ca adjectivele de clasa I-a la plural. Genitivul plural îl au de obicei în *-nm*; numai *singuli* îl are totdeauna în *-5rum*, *-aram*, *-orum*.

NUMERALELE ADVERBIALE

Numerele adverbiale sau adverbele numerele arată de câte ori se repetă ceva (o acțiune, un număr).

Ele se găsesc cu întrebarea *quoties?* sau *quotiens?* (de câte ori?) și sînt următoarele :

1 semel = o dată	40	quadragies
2 bis = de două ori	50	quingagies
3 ter = de trei ori	60	sexagies
4 quater	70	septuagies
5 quinquies	80	octogies
6 sexies	90	nonagies
7 septies	100	centies
8 octies	101	centies semel
9 novies	200	ducenties
10 decies	300	trecenties
11 undecies	400	quadringenties
12 duodecies	500	quingenties
13 terdecies	600	sexcenties
14 quaterdecies	700	septingenties
15 quindecies sau quinquies decies	800	octingenties
16 sedecies sau sexies decies	900	nongenties
17 septies decies	1000	millies
18 duodevicies sau octies decies	2000 bis	millies
19 undevicies sau novies decies	5000	quingies millies
20 vicies	10000	decies millies
21 vicies semel	500000	quingenties millies
30 tricies	1000000	decies centies millies

Observații.

1. Numeralesle adverbiale au formă fixă, adică sînt invariabile întocmai ca adverbele. Ele se formează din numeralesle cardinale cu sufixul -ies (forma veche = iens), afară de primele patru care au alte sufixe.
2. Pentru zecile la care se adaugă unitățile 8 sau 9, sistemul de exprimare prin scădere (*duode-*, *unde-*) este folosit rareori.
3. Pentru a exprima un numeral adverbial format din zeci și unități, se pot pune unitățile înainte, legate totdeauna prin *et*, sau se pot pune unitățile în urmă legate prin *et* sau fără nici o legătură : *semel et vicies* sau *vicies semel* sau *vicies et semel* (de douăzeci și unu de ori). Nu se poate spune *ter vicies*, ci *ter et vicies*, sau *vicies et ter*, sau *vicies ter*.
4. Pentru operația înmulțirii se folosesc numeralesle adverbiale împreună cu cele distributive, și anume cele adverbiale ca înmulțitor, iar cele distributive ca deînmulțit: de trei ori nouă (9×3) = *ter noveni*, -se, -a, de două ori cinci (5×2) = *bis quini*, -se, -a.
5. Poeții obișnuiesc să exprime numeralesle cardinale, desfășcîndu-le în părți egale și folosind sistemul înmulțirii. Așa în loc să zică *triginta homines* (treizeci de oameni), pot spune *ter deni homines* (de trei ori cîte zece oameni, $10 \times 3 = 30$).
6. Pentru a răspunde la întrebarea pentru a cîtea oară? se întrebuițează numeralesle ordinale la neutru singular, cu observarea că în loc de *primum* se poate spune *semel*, iar pentru *secundum* se spune totdeauna *iterum*. Vom avea deci: *primum (semel)*, *iterum*, *tertium* etc.
7. Pentru a arăta ordinea în care se întîmplă sau se execută ceva, se întrebuițează numeralesle ordinale la ablativ singular în -o, afară de : *în*

primul rând, care se exprimă prin *primum*. Vom avea deci: *primum*, *secundo*, *tertio* etc. (în primul rând, în al doilea rând, în al treilea rând etc). *Primo*, În mod obișnuit, înseamnă : la început.

ALTE FELURI DE NUMERALE

Numerale multiplicative. Cu sufixul **-plex**, **-plicis** se formează adjective numerale care arată în câte feluri sau pe câte căi se manifestă o acțiune sau de câte ori este repetat un obiect. Cele mai obișnuite sînt: *simplex*, *duplex* (îndoit), *triplez* (întreit), *quadruplex* (împătrit), *quintuplex* (încincit) sau *quincuplex*, *septemplex* (înșeptit), *decemplex* (înzecit), *centuplex* (însutit).

Numerale proporționale. Cu sufixul **-plus**, **-pla**, **-plum** se formează adjective numerale care arată de câte ori un obiect este mai mare decît altul: *simplus*, *duplus* (de două ori mai mare), *tripplus* (de trei ori mai mare), *quadru-plus* (de patru ori mai mare), *octuplus* (de opt ori mai mare).

Numerale fracționare. Frațiile se exprimau notîndu-se câte părți reprezenta numărul din numitor : *dimidia pars* sau *dimidium*, -ii (jumătate) = $1/2$, *tertia pars* (o treime) = $1/3$, *quarta pars* (o pătrime) = $1/4$, *decima pars* (o zecime) = $1/10$, *duse quintee* (două cincimi) = $2/5$, *tres decimx* (trei zecimi) = $3/10$.

Dacă numărătorul era mai mic cu unu decît numitorul, nu se mai exprima valoarea numitorului, subînțelegîndu-se, și se spunea numai cifra numărătorului cu numeral cardinal, însoțind-o de cuvîntul *partes*: *duse partes* = $2/3$, adică două părți din trei; *tres partes* = $3/4$, adică trei pătrimi sau trei părți din patru ; *qualluor partes* = $4/5$, *novem partes* — $9/10$ etc.

Fracțiile din 12, adică acelea care au numitorul 12, își iau numele de la submultipli asului (vezi capitolul « Unități de măsură romane » § pentru greutate), și anume : *uncia* — $1/12$, *sextans* — $1/6$, *quadrans* — $1/4$, *triens* = $1/3$, *quincunx* = $5/12$, *semis* — $1/2$, *septunx* = $7/12$, *bes* = $2/3$. *dodrans* — $3/4$, *dextans* = $5/6$, *deunx* = $11/12$.

Numerale nehotărîte. În această rubrică așezăm cîteva adjective care exprimă numărul în mod nedeterminat: *mulți* (mulți), *pauci* (puțini), *omnes* (toți), precum și unele pronume nehotărîte cu același înțeles : *aliquot* (cîteva), *nonnulli* (unii).

PRONUMELE

! Pronumele sînt: personale, reflexive, posesive, demonstrative, relative, interogative, nehotărîte și adjective pronominale.

PRONUMELE PERSONALE ȘI PRONUMELE REFLEXIVE

Limba latină are forme proprii de pronume personale numai pentru persoana I-a : ego (eu), nos (noi) și a II-a : tu (tu), vos (voi). Pentru persoana a III-a nu are un pronume personal propriu-zis, ci atunci cînd persoana nu reiese din context, folosește, spre a evidenția persoana despre care se vorbește, • unul dintre pronumele demonstrative: is, hic, ille, iste, ipse, idem.

Pentru a indica persoana care, făcînd lucrarea, o și primește, limba latină are un pronume reflexiv de persoana a III-a.

Pronumele personale și cel reflexiv se declină astfel:

Singular		
Pers. I-a	Pers. a II-a	Pers. a III-a: reflexiv
N. ego = eu	tu = tu	—
G. mei = de mine	tui = de tine	sui = de sine
D. mini = mie A»c. me = pe mine	tibi = ție	sibi = sie, sieși
V.	te = pe tine	se = pe sine
Abl. me = (despre, de la) mine	tu = tu	—
	te = (despre, de la) tine	se = (despre, de la) sine
Plural		
N. nos = noi	vos = voi	
G. i noștri = de noi	vestri = de voi	
\ nostrum == dintre noi vestrum = dintre voi		
D. nobis = nouă	vobis = vouă	
Ac. nos = pe noi	vos = pe voi	
V. —	vos = voi	
Abl. nobis = (despre, de la) noi	vobis = (despre, de la) voi	
sui = de sine		
sibi = sie, sieși se — pe sine		
se		
(despre, de la) sine		

Observații.

1. Pronumele reflexiv de persoana a III-a nu are forme pentru nominativ nici la singular nici la plural ; iar la celelalte cazuri are aceleași forme la singular și la plural.
2. în limba română, pronumele personale de persoana I și a II-a nu au forme pentru genitiv nici la singular nici la plural, iar ideea de posesie, care la substantive se exprimă prin cazul genitiv, la pronumele personal, genitivului acestuia se substituie pronumele posesiv.
în limba latină, pentru ideea de posesie se folosește același procedeu, adică pronumele posesive. Limba latină însă are forme pentru genitiv și la singular și la plural, terminate în -i și care au rol de complement indirect pe lângă anumite verbe și adjective : *miserere mei*, *noștri*, *vestri* (aibi milă de mine, de noi, de voi), *memor tui*, *sui* (aducător aminte — care-și aduce aminte — de tine, de sine). Dar limba latină are la genitiv plural și forme terminate în -um la persoana I-a și la persoana a II-a : *nostrum*, *vestrum*. Aceste forme exprimă ideea partitivă — genitivus partitivus : *unus nostrum* (unul singur dintre noi) ; *quis vestrum?* (cine dintre voi?).
3. La persoana I-a, **dativul singular**, afară de forma *miki*, are și o formă contrasă *mi*. Ambele forme s-au transmis în limba română : mie, mi.
4. Cazul **vocativ** nu are, ca și în limba română, forme decât la persoana a II-a, la singular și la plural, căci vocativul, exprimând o chemare, numai persoanei căreia îi vorbim — adică persoanei a II-a — îi putem adresa o chemare: *tu* (tu), *cos* (voi).
5. Formele de ablativ, singular și **plural**, la toate persoanele, dacă sînt însoțite de prepoziția cum (cu), nu se așază în urma prepoziției, cum se face cu celelalte prepoziții, ci înaintea ei, făcînd corp cu ea : *mecum* (cu mine), *tecum* (cu tine), *secum* (cu sine), *nobiscum* (cu noi), *vobiscum* (cu voi). 'W.O.W
6. Toate formele pronumelor personale și ale pronumelui reflexiv, afară de *tu*, *nostrum*, *vestrum*, pot fi întărite prin silaba *met*, adăugată la sfîrșit, mai ales cînd sînt însoțite și de pronumele *ipse* (însuși) : *egomet ipse* (eu însumi), *tibimet*, *semet* etc.
Formele *tu* și *te* pot fi întărite prin silaba -te, adăugată la sfîrșit: *tute*, *tete*.
7. Pronumele *se* se întîlnește și cu forma reduplicată : *șese*.
8. Pronumele reflexiv are valoare de pronume personal în stil indirect — *oratio obliqua* (vezi acest capitol).
9. Pronumele reflexiv se raportează la subiectul propoziției din care face parte : *Superbus se amat* (cel mîndru se iubește pe sine) ; în *oratio obliqua* sau cînd exprimă gîndirea altuia, se raportează la subiectul propoziției regente : *Csesar milites hortatus est ut se* (= *Csesarem*) *sequerentur et sibi* (= *Ceesari*) *considerent* (Caesar a îndemnat pe ostași să-l urmeze pe el și să aibă încredere în el). Uneori pronumele reflexiv nu se raportează la subiectul propoziției din care face parte, ci la un alt cuvînt. Această neraportare la subiect este numai aparentă, căci se află în construcții care constituie propoziții, la al căror subiect se raportează reflexivul; *Natura ingenuit animantibus conservandi*

sui custodiam (Natura a sădit în viețuitoare instinctul conservării proprii). Conservandi sui = (animantes) se conservant.

Același lucru se întâmplă cu expresiile **per se, propter se, inter se**: *Virtutem propter se colere debemus* = *Virtus propter se colenda est* (Trebuie să cultivăm virtutea pentru ea însăși). *Ornnia sunt amicis inter se communia* (Toate sînt prietenilor comune între ei). Aici: *amicis sunt* «s amici habent. **Notă.** Expresiile **inter nos, inter** vos, inter se arată reciprocitatea : *amamus inter nos* (noi ne iubim unii pe alții), *amatis inter vos* (voi vă iubiți între voi), *amant inter se* (se iubesc între ei — unii pe alții).

PRONUMELE POSESIVE

Pronumele posesive sînt acelea care înlocuiesc numele posesorului: *in conspectu exercitus noștri* (în prezența armatei noastre). (Ca?s. B.G. I, 11). Aici *noștri* ține locul substantivului *Romanorum*, care erau posesorii armatei despre care e vorba în text.

Dar pronumele posesiv poate înlocui în același timp și numele posesorului și pe al obiectului posedat : *Helvetii prcelio nostros lacessere coeperunt* (Helveții au început să hărțuiască pe ai noștri prin luptă). (Cses. B.G. I, 15). Aici *nostros* ține locul substantivelor *milites Romanorum*, dintre care *Romanorum* reprezintă pe posesor, iar *milites* reprezintă obiectul posedat.

Pronumele posesive sînt:

Un singur posesor

meus, mea, meum = al meu, a mea : obiectul posedat aparține persoanei I-a *tuus, tua, tuum* — al tău, a ta: obiectul posedat aparține persoanei a **II-a**. *suus, sua, suum* = al său, a sa: obiectul posedat aparține persoanei a III-a Mai mulți (*noster, nostra, nostrum*) = al nostru : obiectul posedat aparține persoanei I-a posesori j *vester, vestra, vestrum* = al vostru : obiectul posedat aparține persoanei a **II-a**

Primele trei se declină după *carus, -a, -um*, adică în felul adjectivelor de clasa I-a terminate în -us, -a, -um ; celelalte două se declină după *niger, -gra, -gram*, adică în felul adjectivelor de clasa I-a terminate în -er, -ra, **-ram**, cu următoarele deosebiri:

a) Vocativul singular al lui *meus* este *mi*. Cînd *meus* însoțește un substantiv care are vocativul la fel cu nominativul, face vocativul *meus: sanguis meus* (sîngele meu !).

b) *vester* nu are vocativ.

Singular

Masculin	Feminin	Neutru
N. meus	mea	meum
G. mei	meae	mei
D. meo	meae?	meo
Ac. meum ^	meam	meum
V. mi) .	mea	meum
Abl. meo	mea Plural	meo

N.V. mei	meas	mea
G. meorum	meorum	meorum
D. meis	meis	meis
Ac. meos	meas	mea
Abl. meis	meis	meis

N.V. noster
G. noștri
D. nostro
Ac. nostrum
Abl. nostro
N.V. noștri
G. nostrorum
D. nostris
Ac. nostros
Abl. nostris

Observații.

1. Ablativul singular de la *meus, tuus, suus* se întărește prin particula -pte cu sensul de «propriu» : *suapte ingenio* (prin talentul său propriu); *suapte manu* (cu mina sa proprie).
Tot cu înțelesul «propriu» *suus* se poate întări cu particula -met: *suamet fada* (faptele sale proprii).
2. Ca și pronumele reflexiv, *suus* se raportează la subiectul propoziției: *Helvetii iam per fines Sequanorum copias suas traduxerant* (Helveții își și trecuseră trupele prin țara secvanilor) (Ca^s. B.G. I, 11).
3. Se poate ca *suus* să nu se raporteze la subiectul propoziției, ci la un alt cuvânt:
 - a) Când autorul vrea să scoată mai puternic în relief raportul dintre posesor și obiectul posedat: *Hannibalem sui cives e civitate eiecerunt* (Pe Hannibal l-au alungat din cetate propriii săi concetățeni). Aici *sui* =* *Hannibalis*.
 - b) Când substantivul la care se raportează este pus pe Ungă un verb impersonal, care nu are subiect în nominativ, ci se construiește cu acuzativul persoanei care încearcă sentimentul: *Si Cessarem beneficii sui paeniteret..* (dacă Jui Caesar i-ar părea rău de — dacă Ceesar ar regreta — binefacerea sa. .).
 - c) Când este pus pe lîngă pronumele *quisque*: *Res sua quemque delectat* {Fiecăruia îi face plăcere bunul său}.
 - d) Când determină un substantiv legat prin prepoziția *cum* de numele posesorului : *Navem cum remigiis suis ceperunt* (Au luat corabia împreună cu vîslașii ei).
 - e) Când se găsește în propoziție secundară, se poate raporta la subiectul principalei: *Arverni eum obsecrant ut suis fortunis consulat* (Arvernii îl imploră să poarte grijă de bunurile lor). (Caes. B.G. VII, 8).
 - f) în oratio obliqua *suus* se poate raporta la persoana ale cărei gîndiri sînt reproduse : *Respondit nos esse iniquos, quod in suo iure se interpellaremus* (A răspuns că sîntem nedrepti, deoarece îl împiedicăm în exercitarea dreptului său). (Caîs. B.G. I, 44).
4. în limba latină, pronumele posesiv nu se întrebuintează, cînd este ușor de înțeles : *Veni cum patre* (am venit cu tata) = s-a omis *meo*; *manus lava* (spală-te pe mîini) — s-a omis *tuas*.

58

Singular

nostra nos tras nos tras nostram nostra

Plural

nostraî nostrărur nostris nos tras nostris

nostrum

noștri

nostro

nostrum

nostro

nostra

nostrorum

nostris

nostra

nostris

Cînd însă este întrebuințat înlocuind numai numele posesorului, atunci determină numele obiectului posedat, acordîndu-se cu el în gen, număr și caz, întocmai ca un adjectiv : *Orgetorix Helvetiis persuasit ut de finibus suis exirent* (Orgetorix a convins pe helveții să iasă din hotarele lor. (Caes. *B.G.* I, 2). Aici *suis* înlocuiește numele helveților care posedau hotarele, și este acordat cu *finibus*, care reprezintă obiectul posedat. în această situație pronumele posesiv este numit, în mod impropriu — căci el n-a încetat de a fi pronume, înlocuind un nume — adjectiv posesiv.

Cînd pronumele posesiv înlocuiește și numele posesorului și pe al obiectului posedat, atunci ia genul obiectului posedat: *Cesar suos a proelio continebat* (Caesar oprea pe ai săi de la luptă) (Gses. *B.G.* I, 15). Aici *suos* are genul obiectului posedat *milites* pe care îl înlocuiește, înlocuind în același timp și numele lui Căesar ca posesor. *Pauci de nostris cadunt* (Puțini dintre ai noștri cad). (Caș. *B.G.* I, 15). *De nostris — de equitibus Romanorum*.

5. în limba latină, pronumele posesive pot să exprime și ideea « favorabil, prielnic »: *suo tempore* (în momentul potrivit, care-i era favorabil).

6. De la *noster* și *vester* s-au derivat:

La singular

Nostras, nostratis = cel din țara sau din familia noastră ; *Vestras, vestratis* = cel din țara sau din familia voastră.

La plural

N. *nostrates, nostratia* G. *nostratium*.

7. În loc de *meorum, tuorum, suorum, nostrorum, vestrorum*, găsim la scriitorii din perioada arhaică genitivul plural în -um: *meum, tuum, suum, nostrum, vestrum*.

8. în loc de *vester*, găsim forma arhaică *voster*. \

PRONUMELE DEMONSTRATIVE

Pronumele demonstrative servesc pentru a arăta ființele sau lucrurile despre care vorbim. Pronumele demonstrative sînt:

hic, hsec, hoc = acesta, aceasta *iile, illa, illud* = acela, aceea *iste, ista, istud* = acesta, aceasta *is, ea, id* = acesta, aceasta

ipse, ipsa, ipsum = însuși, însăși *idem, eadem, idem* = același, aceeași

Observație.

Pronumele demonstrative au forme deosebite pentru fiecare gen, întocmai ca adjectivele, spre a se putea cunoaște genul substantivului pe care îl înlocuiesc, cînd arată ființa sau lucrul despre care vorbim. Au însă multe particularități la forma de nominativ singular, căci unele au masculinul terminat în -e (*iile, iste, ipse*), sau au neutru terminat în d (*illud, istud, id*), sau au diftongul se la feminin singular (*hmc*).

Pronumele demonstrative se declină astfel :

Masculin N. hic

G. D.

Ac.

huius 1 huic / hunc

Abl. Iioc

N. iile

G. illius

D, illi

Ac. illum

Abl. illo

ius 1

Singular

Feminin hsec

N. iste G. istius) D. iști / Ac. istum Abl. isto

N. is G. eius 1 D. ei / Ac. eum Abl. eo

N. ipse G. ipsius 1 D. ipsi / Ac. ipsum Abl. ipso

N. idem G. eiusdem D. eidem Ac. eundem Abl. eodem

(acesta) j

Neutru

hoc

(pentru toate genurile)¹

hanc hoc

hac hoc

illa

(acela) illud

(pentru toate genurile)

illam illud

illa illo

ista

(acesta) istud

(pentru toate genurile)

istam istud

ista isto

ea

(acesta) id

(pentru toate genurile)

eam id

ea eo

(insuși) \ ipsa ipsum

(pentru toate genurile)

ipsam ipsa

eadem

ipsum ipso

(același)

idem

(pentru toate genurile)

eandem idem

eādem eodem

Plural

Masculin Feminin Neutru

hi has heec

horum harum horum

his (pentru toate genurile) hos has hsec

his (pentru toate genurile)

illi illse illa

illorum illārum illorum

illis (pentru toate genurile) illos illas illa

illis (pentru toate genurile)

iști ist® ista

istorum istārum istorum

istis (pentru toate genurile) istos istas ista

istis (pentru toate genurile)

n (ei) eee ea

eorum eārum eorum

iis (eis) (pentru toate genurile) eos eas ea

iis (eis) (pentru toate genurile)

ipsi	ipsa?	ipsa		
ipsorum	ipsarum	ipsorum		
ipsis (pentru toate genurile)	ipsos	ipsas	ipsa	
ipsis (pentru toate genurile)				
iidem	esedem	eadem		
eorundem	earundem	eorundem	iisdem (pentru toate genurile)	eosdem easdem eadem
iisdem	(pentru toate genurile)			

Observații.

1. Din punctul de vedere al declinării, în afară de notările făcute la începutul acestui capitol, însemnăm următoarele:

a) O caracteristică importantă a declinării pronominale este terminația -ius la genitiv singular și -i la dativ singular, pentru toate genurile.

9°

La scriitorii din epoca arhaică se întâlnesc însă și forme de dativ după declinarea adjectivelor : *Mo, illae, isto, istas (Mas filias)*: iar în epoca imperială târzie se întâlnește o formă de dativ *Ului*, din care se trage dativul *lui* al articolului și pronumelui personal din limba română.

b) Pronumele *hic* are înglobată în temă particula -ce, în forma redusă -c aproape la toate cazurile la singular și la unele cazuri ale genului neutru la plural. Această particulă servește pentru întărire; iar când formelor terminate în -c li se alipește enclitica interogativă -ne, între pronume și -ne se pune vocala I: *hicine, hsecine, hocine, huncine, hancine*: *Huncine vidisti?* (Chiar pe acesta l-ai văzut?). Dar particula -ce se poate adăuga spre întărire și la formele pronumelui *hic*, care n-o poartă în permanență sub forma redusă, în deosebi la cele terminate în -s: *huiusce, hosce, hasce, hisce*: *Hisce militibus* (chiar acestor ostași de aici).

c) Particula -ce apare și la pronumele *iile* și *iste* împreună cu particula interogativă -ne: *illicine, illxcine, isticine*, în deosebi la scriitorii din epoca arhaică.

În formă redusă -c, această particulă apare la *iile* și *iste* la formele de neutru plural *illasc, istasc*, pe care le întrebuințează poeții în loc de *illa, ista* (nom. acuz. pi.).

d) *Iile* se întâlnește și cu forma *oile* sau *ollus*. Astfel Vergilius întrebuințează dativul singular *olli* în loc de *Mi*.

e) La *hic* și *is* se întâlnește în epoca arhaică dativul plural cu desinența -bus: *hibus* și *ibus*.

f) Pronumele *is* are la nominativ plural, pentru *ii*, o formă contrasă t, iar la dativ și ablativ plural, pentru *iis*, o formă contrasă is.

Ca urmare, și pronumele *idem*, care este format din *is* și particula invariabilă -dem, are la plural forme contrase : nom. pi. *idem* pentru *iidem*, dat. și abl. pi. *isdern* pentru *iisdem*.

La nominativ plural forma *ei*, pentru *ii*, se întâlnește rar; iar *eidem*, pentru *iidem*, este aproape neîntrebuințată.

Același lucru se întâmplă și cu formele de dativ și ablativ plural *eis* și *eisdem* față de *iis* și *iisdem*, adică au întrebuințare foarte rară.

La genitiv plural se întâlnește, pentru pronumele *is*, o formă în -um: *eum* în loc de *eorum*.

g) Pronumele *idem* la acuzativ singular și la genitiv plural, unde se întâlnește *m* cu *d*, asimila nazala labială *m* în nazala dentală *n* înaintea dentalei *d*, și în loc să se pronunțe *eumdem, eamdem, eorumdem, earumdem*, se pronunță *eundem, eandem, eorundem, earundem*.

h) Pronumele *ipse* este considerat ca format din *is* sau o rădăcină *i* și din particula invariabilă -pse. Mai târziu rădăcina și particula s-au contopit în așa fel, încât, fiind privite ca o unitate lexică, cuvântul a primit dezinențele adjectivale sau pronomiale ca și celelalte pronume demonstrative, cărora le-a fost asimilat, devenind *ipse, ipsa, ipsum*.

Cu toate acestea scriitorii din epoca arhaică păstrează forme în care apare clar particula -pse adăugată la *is*: nom. sg. fem. *eapse*, acuz. sing. *eumpse, eampse*, abl. sing. *eopse, eăpse*.

Tot la scriitorii din epoca arhaică găsim la nominativ singular masculin forma *ipsus*, în loc de *ipse*, devenind astfel acest caz în totul asemănător cu nominativul adjectivelor de clasa I : *ipsus, ipsa, ipsum*.

2. Din punctul de vedere al înțelesului pronomelor demonstrative, notă următoarele :

a) *Hic* arată apropierea, ca loc sau ca timp, față de persoana vorbitoare. Astfel *hic liber* înseamnă : cartea aceasta de aici. Iar dacă am vorbit despre două sau mai multe persoane, despre două sau mai multe chestiuni, când întrebuițăm pronumele *hic*, ne referim la ultima persoană sau la ultima chestiune despre care s-a vorbit. Astfel *hsec sententia* înseamnă : această părere, această propunere, care a fost cea din urmă înfățișată.

Hic mai arată și ceva ce aparține persoanei I-a sau are legătură cu persoana care vorbește : *hic liber* = cartea mea.

b) *Iile* arată depărtarea, ca loc sau ca timp, față de persoana vorbitoare. Din acest punct de vedere el este opusul lui *hic*. Astfel *iile liber* înseamnă: cartea aceea sau cartea de acolo. De asemenea, când vorbim despre două persoane sau despre două chestiuni, când întrebuițăm pronumele *iile*, ne referim la persoana sau la chestiunea despre care s-a vorbit întâi.

Iile arată și ceva ce aparține persoanei a III-a sau are legătură cu persoana despre care se vorbește: *iile liber* înseamnă : cartea aceea sau cartea lui.

Iile se întrebuițează și pentru a arăta ceva cu faimă, cu renume mare : *Alexander iile* = vestitul Alexandru cel Mare; *Medea illa* — faimoasa Medeea.

c) *Iste* arată ceva ce aparține persoanei a II-a sau persoanei către care vorbim : *iste liber* = cartea ta. *Iste* se întrebuițează și pentru a exprima ideea de dispreț față de ființa sau lucrul, pe care îl arată vorbitorul, când folosește acest pronume. Această idee noi o dăm prin *ăsta*, cuvânt provenit din *iste*, care trecând în limba română, a venit și cu acest sens : « De ăsta-mi vorbești tu ? ! »

d) *Îs* arată persoana sau lucrul despre care s-a vorbit sau se va vorbi imediat. El nu are un înțeles prea particular și este cel mai propriu să reprezinte pronumele personal de persoana a III-a, pur și simplu, fără a adăuga vreo nuanță, cum se întâmplă cu celelalte trei de mai sus.

Îs se întrebuițează și precedat de conjuncția *et* spre a exprima ceva emfatic sau mai accentuat: *Habet homo primum memoriam, et eam infinitam, rerum innumerabilium* (Are omul mai întâi de toate memorie, și anume o memorie fără margini, a nenumărate lucruri).

Tot așa și *atque is, neque is*.

e) *Ipe* propriu-vorbind nu este un pronume demonstrativ, căci cu el nu arătăm ceva, ci mai mult întărim sau accentuăm persoana sau lucrul despre care vorbim. Se întrebuițează și singur și împreună cu un pronume personal sau un substantiv: *egomet ipse* — eu însumi; *ipse Ceesar exercitam duxit* — chiar Csesar — Cassar personal — a condus armata.

Ipe, cu sensul său de a accentua, se poate traduce, când este singur și cu : iar el. Astfel, după ce Cassar dă dispoziții ce să facă o anumită parte a armatei sale, cavaleria, continuă : *Ipe interim in colle medio triplicem aciem instruxit*— Iar el în timpul acela a organizat pe mijlocul colinei linia de bătaie pe trei rînduri. (Cses. B.G. I, 24).

f) *Idem* cuprinde ideea de repetiție sau de identitate, când adică, după ce am spus unele lucruri cu privire la o persoană sau la un lucru, adăugăm ceva nou cu privire la aceeași persoană sau la același lucru. Astfel, după ce Csesar săvârșește anumite acte într-o luptă, povestirea continuă cu cuvintele :

Idem Csesar . . . = tot Csesar . . . Dacă ar fi continuat numai cu cuvîntul *idem*, fără a adăuga numele făptuitorului, ar fi însemnat «tot el».

Iar într-o frază ca aceasta : « *Nihil utile, quod non idem honestum* » = Nimic nu este folositor, care să nu fie în același timp și cinstit » cuvîntul *idem*, care are sensul «tot el», se traduce mai bine prin «în același timp » sau «totdeodată ».

PRONUMELE RELATIVE

Pronumele relativ, adică pronumele care leagă o propoziție dependentă de regenta ei, cel mai important este *qui, quae, quod* = care, ce. El se declină astfel:

Singular			Plural		
Masculin	Feminin	Neutru	Masculin	Feminin	Neutru
N. <i>qui</i>	<i>quae</i>	<i>quod</i>	<i>qui</i> „	<i>quae</i>	<i>quae</i>
G. <i>cuius</i>	1 (pentru toate cui /		<i>quorum</i>	<i>quarum</i>	<i>quorum</i>
D. <i>genurile)</i>			<i>quibus</i>	(pentru toate	<i>genurile</i>
Ac. <i>quem</i>	<i>quam</i>	<i>quod</i>	<i>quos</i>	<i>quas</i>	<i>quas</i>
Abl <i>quo</i>	<i>qua</i>	<i>quo</i>	<i>quibus</i>	(pentru toate	<i>genurile</i>
			)		

Observații.

1. La dativ și ablativ plural se întîlnește, mai ales în poezie, forma *quis*.
2. Există și o formă *qui* cu valoarea de ablativ neutru singular, însemnînd : cu ce. Se întîlnește în puține expresii: *Vix reliquit, qui efferretur* = a lăsat abia cu ce să fie înmormîntat (Corn. Nep. *Aristides*, III). *Habeo, qui utar* = am cu ce mă servi, am ce întrebuița.
3. Prepoziția *cum* se alipește la sfîrșitul pronumelui relativ la singular și plural: *quocum, quacum, quibuscum*.

4. Pronumele relativ se întrebuițează și cu valoare substantivală, cînd nu are în aceeași propoziție cu el substantivul pe care îl reprezintă, și cu valoare adjectivală, cînd se găsește în aceeași propoziție cu substantivul pe care-l reprezintă :

Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae . . . = Galia întreagă este împărțită în trei părți, dintre care pe una o locuiesc belgii. . . (Caes. *B.G.* I, 7). în această frază, pronumele relativ *quarum*, care leagă propoziția care are ca subiect *Belgae* și ca predicat *incolunt*, nu este în aceeași propoziție cu cuvîntul pe care-l reprezintă, și anume *partes*. Deci, fiind singur, are rol substantival.

Pronumele *quarum* este de genul feminin și la numărul plural ca și *partes*; în privința cazului însă se deosebește, căci este în genitivul partitiv, după rolul pe care-l are în propoziția din care face parte.

In finibus Carnutum, quae regio Galliae media habetur, Druides certo anni tempore considunt = în hotarele carnuților, ținut care este considerat mijlocul (centrul) Galiei, se așază Druizii într-un anumit timp al anului. (Cses. *B.G.* VI, 13). În această frază pronumele relativ *quae*, care leagă propoziția al cărei subiect este chiar el și al cărei predicat este *media habetur*, are rol adjectival, căci în aceeași propoziție cu *quae* se găsește și substantivul *regio* pe care-l reprezintă. Pronumele *quae* are genul și numărul substantivului

regio și are cazul pe care-l cerea rolul său de subiect, caz pe care, prin atracție 1-a primit și *regio*, intrînd în această propoziție.

Tertiam partem qui ipsorum lingua, Celtse, nostra Galii appellantur, inco-lunt = Pe a treia parte o locuiesc aceia care în limba lor se numesc celți, în a noastră (se numesc) gali. (Cses. B.G. I, 1). în această frază avem pronumele relativ *qui* care leagă propoziția al cărei subiect este chiar el și al cărei predicat este *appellantur*. Are valoare substantivală, căci nu are în propoziția sa cuvîntul pe care-l reprezintă. Dar cuvîntul pe care-l reprezintă *qui* nici nu este scris, căci este pronumele demonstrativ *ii* ca subiect al lui *incolunt*, însă pentru că este tot în cazul nominativ plural, ca și *qui*, n-a mai fost scris : se subînțelege ușor. Și aici *qui* are genul și numărul lui *ii*, și are cazul pe care-l impune rolul său în propoziție.

Deci, pronumele relativ, fie că este cu valoare substantivală, fie că este cu valoare adjectivală, are totdeauna genul și numărul substantivului pe care-l reprezintă, și are cazul pe care-l impune rolul său în propoziție.

5. Pronumele relativ este folosit, în limba latină, și în locul pronumelui demonstrativ cu valoare substantivală sau adjectivală. În acest rol pronumele relativ este așezat totdeauna la începutul frazei, simbolizînd o legătură a ideii din fraza care începe, cu fraza sau frazele anterioare.

Qua de causa Helvetii reliquos Gallos virtute prsecedunt (*quă* = *eă*) = Din această cauză helveții întrec pe ceilalți gali în vitejie. (Cses. B. G. I, 1). în această propoziție independentă pronumele relativ nu are rol de conjuncție subordonatoare, ci înlocuiește pronumele demonstrativ *ea*, cu valoare adjectivală ; este pus la începutul frazei.

Qui, cupidius novissimum agmen insecuti, alieno loco proelium committunt (*qui* — *ii*) = Aceștia, urmărind cu mare ardoare ariergarda (dușmanilor), dau lupta într-un loc nefavorabil. (Cses. B.G. I, 15). Aici *qui* are rol de subiect și înlocuiește un pronume demonstrativ.

6. în afară de pronumele relativ *qui*, *quse*, *quod*, mai au acest rol:

a) Două pronume relative compuse :

quicumque, **quaecumque**, **quodcumque** (oricine, orice), care se poate întrebuința și cu valoare substantivală și cu valoare adjectivală ; este format din *qui*, *quse*, *quod* și din particula invariabilă *cumque*.

quisquis, **quidquid** (oricine, orice), de la care sînt folosite formele *quisquis*, *quidquid* (scris și *quicquid*) numai ca substantive.

în *quicumque* se declină numai pronumele relativ *qui*, *quse*, *quod*, iar particula *cumque* se adaugă, la toate cazurile, la pronumele relativ. Uneori între *qui* și *cumque* sînt introduse alte cuvinte : *qua re*[^] *cumque possum*, în loc de *quacumque re possum* — prin orice mijloace pot.

în *quisquis* se declină ambele elemente componente, care sînt de fapt pronumele *quis*, *quid* repetat. Aceste două pronume exprimă o idee nehotărîtă. De aceea vor intra și în tabloul acestora.

b) Următoarele pronume :

quylis. -ft = ce fel; **quantus**, -a, -um = cît de mare ; **quantulus**, -a, -um = cît de mic ; **quot** (cîți, cîte); au corelative pe : **talis**, -e = astfel; **tantus**, -a, -um ss= atît de mare ; **tantulus**, -a, -um == atît de mic ; **tot** = atîți, atîtea :

<Quot capita, tot sensus (Cîte capete, atîtea păreri).

""""Dintre acestea quot și tot sînt nedeclinabile.

PRONUMELE INTEROGATIVE

1. Principalul pronume interogativ este *quis, quis, quid* = cine, ce. El se declină astfel:

Singular			Plural		
Masculin	Feminin	Neutru	Masculin	Feminin	Neutru
N. <i>quis</i>	<i>quis</i>	<i>quid</i>	<i>qui</i>	<i>quae</i>	<i>quid</i>
G. <i>cuius</i> 1	(pentru toate genurile)		<i>quorum</i>	<i>quarum</i>	<i>quorum</i>
D. <i>cui</i> /			<i>quibus</i>	(pentru toate genurile)	
Ac. <i>quem</i>	<i>quam</i>	<i>quid</i>	<i>quos</i>	<i>quas</i>	<i>quae</i>
Abl. <i>quo</i>	<i>qua</i>	<i>quo</i>	<i>quibus</i>	(pentru toate genurile)	

2. Pronumele *qui, quae, quod* (care, ce), pe care l-am cunoscut ca pronume relativ, se întrebuințează și ca pronume interogativ. El se declină așa cum am arătat la pronumele relativ.

Observații.

a) *Quis, quis, quid*, care era întrebuințat cu această formă în epoca lui Plautus, a început în perioada clasică să înlocuiască forma *quis* pentru feminin cu forma *quae*, devenind astfel : *quis, quae, quid*.

Astfel în Plautus : *Quis ea est, quam vis ducere uxorem?* (Cine este aceea pe care vrei s-o iei soție?).

b) Comparând declinarea lui *quis, quis, quid* cu cea a lui *qui, quae, quod*, constatăm că numai formele *quis, quid* de la nominativ singular și *quid* de la acuzativ singular neutru se deosebesc de formele corespunzătoare (*qui, quae, quod* și *quod*) ale lui *qui*. Celelalte sînt identice, așa încît, după formă, nu se poate distinge dacă o atare formă de pronume interogativ aparține lui *quis*, ori lui *qui*.

c) *Quis* are valoare substantivală, adică se întrebuințează singur: *Quis venit?* (Cine a venit?). *Quid vis?* (Ce vrei?).

Qui are valoare adjectivală, adică este însoțit de substantivul la care se referă întrebarea : *Qui homo adest?* (Care — ce — om este aici?). *Quod negotium facit?* (Ce ocupație are?).

d) Cu *quis* se întreabă despre persoană, despre nume : *Quis est ille vir?* (Cine este acel bărbat? sau cum se numește acel bărbat?). -

Cu *qui* se întreabă despre calitate : *Qui locus est hic?* (Ce fel de loc este acesta?).

Notă. Cu toate acestea se întâlnește, rar însă, *quis* însoțit de substantiv, indicînd persoane : *Quis senator hoc fecit?* (Care senator a făcut aceasta?). *Quis enim dies fuit?* (Ce zi a fost?). Însă *quid* este numai pronume, iar *quod* este numai adjectiv : *Quid dicis?* (Ce spui?). *Quod consilium mihi das?* (Ce sfat îmi dai?).

e) *Quis* are o formă de ablativ *quî*, cu valoare de adverb, și înseamnă : cum? : *Qui fit, Mmcenas . . .?* (Cum se face Msecenas ...?). (Hor. Sat. I, 1).

La Plautus însă întâlnim acest ablativ în loc de *quo* sau chiar în loc de *quibus*: *vehicula qui vehar* în loc de *vehicula quibus vehar* (vehicule cu care să fiu transportat). La Cicero : *Lucullus, quicum optime convenisset* (Lucullus, cu care s-a înțeles foarte bine).

j) Forma de dativ *cui* este monosilabică și are cantitate lungă. În epoca imperială tîrzie — sec. IV — începe să se întâlnească în două silabe: *căi* sau *cui*.

5 — c. 335

g) Ca forme particulare se întâlnesc : în epoca arhaică *ques* la nominativ plural, în loc de *qui*: *Ques sunt iști ignoti?* (Cine sînt acești necunoscuți?); la Cato *quium*, iar la Plautus *quoium* la genitiv plural.

3. Pronume interogative sînt și două compuse ale lui *quis* și ale lui *qui*, și anume :

a) **quisnam, quaenam, quidnam** (pronume) = cine, ce : *Quisnam eum tuebitur* (Cine oare îl va apăra?).

quinam, quaenam, quodnam (adjectiv) = care, ce.

b) **ecquis, ecqua** sau **ecquae, ecquid** (pronume) = cine (oare)? ce (oare?) sau este oare cineva (ceva)?

ecqui, ecqua sau **ecquaa, ecquod** (adjectiv) = care, ce : *ecqui pudor est?* (Există oare cînte?).

În aceste pronume, *quis* și *qui* se declină potrivit tablourilor de mai sus, iar *-nam* și *ec~* rămîn nedeclinabile.

Cu *quisnam* se fac întrebările mai grabnice, iar cu *ecquis* cele pasionate, mai însuflețite.

4. Cînd se așteaptă un răspuns negativ, *quis* se compune cu adverbul interogativ *num*: **numquis, numqua, numquid** (pronume) sau **numquod** (adjectiv): *Numquid vis?* (Oare mai vrei ceva?).

5. Și *quisnam* are compuși cu *ec-* și cu **num-**:

ecquisnam, ecquaenam, ecquidnam (pronume) sau *ecquodnam* (adjectiv);

numquisnam, numquaenam, numquidnam (pronume) sau *numquodnam* (adjectiv).

Acestea au sensurile pe care le au *ecquis* și *numquis*. În ele se declină numai *quis*.

6. Alte pronume interogative sînt :

a) **Cuius, cuia, cuium**, care cuprinde ideea de posesie = cui îi aparține? al cui este? Se întrebuintează și ca pronume relativ. Exemple : *Cuium pecus?* (A cui este turma?), *îs cuia res est* (Acela a cui este — căruia îi aparține — acest lucru ?).

Este întrebuintat numai la următoarele cazuri:

MaseuUn	Feminin	Neutru
N. sg. cuius	cuia	cuium
Ac. sg. cuium	cuiam	cuium
Abl. sg. —	cuiă	—
N. pi. —	cui as	' —
Ac. pi. —	cuias	—

A fost folosit în epoca arhaică și în vorbirea juridică.

b) **Cuias, cuiâtis** = din ce țară. Este format în felul posesivelor *nostras, -âtis* și *vestras, -âtis* și se declină ca un adjectiv de clasa a III-a. Se întrebuintează pentru genul masculin și pentru feminin.

c) **Uter, utra, utrum** = care din doi. Se întrebuintează numai cînd e vorba de două ființe sau lucruri: *uter nostrum?* (Care dintre noi doi?).

Se declină ca un adjectiv de clasa I-a în *-er, -ra, -rum*, cu deosebirea că la genitiv singular și la dativ singular are terminații pronominale : gen. sg. *utrius*, dat. sg. *utri*.

- d) Qualis, qualis, quale = ce fel de? Se declină ca *fortis*, -e, adjectiv de clasa a II-a.
- e) Quantus, quanta, quantum = cât de mare? Se declină ca adjectivele de clasa I-a în -us, -a, -um.
- f) Quantius, quantula, quantulum = cât de mic? Se declină ca adjectivele de clasa I-a în -us, -a, -um.
- g) Quotus, quota, quotum = al câtelea? a cita? *Quota hora est?* (Ce oră este?).
- h) Quotus quis que, quotaqueque, quotumquidque (pronume) și quotum-quodque (adjectiv) = cât de puțini? în această compunere se declină *quotus* după adjectivele de clasa I-a în -us, -a, -um, și *quis* se declină după declinarea sa proprie, iar -que rămâne neschimbat.
- i) Quot = câți? câte?

Notă. Cea mai mare parte dintre pronumele interogative pot fi întrebuințate ca exclamative : *Quot et quanti poetx exstiterunt?* ! (Cât de mulți și cât de mari poeți au existat?!) *Qui nitor!* (Ce splendoare!).

PBOMJMELE NEDEFINITE

Pronume nedefinite sau nehotărâte sînt acelea care înlocuiesc nume de ființe sau de lucruri în mod nedeterminat, adică fără a preciza. Ele se pot întrebuința și cu valoare pronominală și cu valoare adjectivală.

Ele sînt:

I. Quis, quae sau qua, quid, pronume
adjectiv J

j
> = un oarecare Qui sau quis, quae sau qua, quod,

Exemplu : *Dicat quis* . . . (ar putea zice cineva . . .) Se declină ca interogativele respective, cu deosebirea că la nominativ feminin singular și la acuzativ neutru plural au *quae* sau *qua*.

II. Compuși ai lui *quis* și ai lui *qui*:

1. Aliquis, aliqua, aliquid, pronume = vreunul, cineva.

Aliqui sau Aliquis, aliqua, aliquod, adjectiv = vreun, oarecare.

Se declină după declinarea lui *quis* și a lui *qui*, cu deosebirea că la nominativ singular feminin și la nominativ și acuzativ plural neutru face numai *aliqua*. Se declină *quis* și *qui*, iar particula *aii*- rămîne invariabilă.

După conjuncțiile *si*, *nisi*, *ne* și după adverbul interogativ *num*, *aliquis* este înlocuit cu *quis*: *Si quis adest* (dacă este de față cineva). *Dic num quis eenerit* (Spune dacă a venit cineva).

JVotă. Cu toate acestea chiar la Cicero se întîlnesc construcții ca: *si aliquis*, *ne aliquis*.

2. Quidam, quaedam, quiddam, pronume = un anumit, un oarecare. Quidam, quaedam, quoddam, adjectiv = un oarecare.

Se declină *qui*, iar particula *dam* rămîne invariabilă. La acuzativ singular și la genitiv plural, alături de *quemdam*, *quandam*, *quorumdam*, *quarundam* se găsește și scrierea *quendam*, *quandam*, *quorundam*, *quarundam*.

3. Quispiam, quaequam, quidpiam sau quippiam, pronume ■= cineva. Quispiam, quaequam, quodpiam, adjectiv = vreun.

t

5*

67

Se declină *quis*, iar *-piam* rămîne invariabil. *Quispiam dicet* — va zice cineva. *Qusepiam cohors* = vreo cohortă.

4. **Quisque, quseque, quidque**, pronume, = fiecare : *Pro se quisque* (fiecare pentru sine).

Quisque, quseque, quodque, adjectiv, = fiecare. Se declină *quis*, iar *-que* rămîne invariabil. Pluralul lui *quisque* se întrebuițează în deosebi:

a) Cu substantivele care au numai pluralul : *castra quseque* (fiecare tabără);

b) pe lângă superlative, la neutru, arătînd totalul acelora care au o anumită calitate în cel mai înalt grad : *optima quseque rarissima sunt* (toate cele foarte bune sînt foarte rare).

Notă. Pe lângă superlative poate fi și la singular, avînd același rol: *Trecenti quinq̄ta octo delecti* (sunt), *nobilissimus quisque* (Au fost aleși trei sute cincizeci și opt, toți cei mai de seamă).

Quisque însoțit de un numeral ordinal exprimă ideea «din atît. . . în atît » : *Quinto quoque anno* (în fiecare al cincilea an = din cinci în cinci ani). **Septimus quisque vulnus habebat** (fiecare al șaptelea era rănit = la șapte inși — din șapte în șapte — unul era rănit).

5. **Unusquisque, unaquseque, unumquidque**, pronume == fiecare **Unusquisque, unaquseque, unumquodque**, adjectiv = fiecare.

Este foarte întrebuițat în locul lui *quisque*. Se declină *unus* așa cum s-a arătat la numeralul cardinal și *quisque*, așa cum este specificat mai sus la nr. 4 :

G. *uniuscuiusque*. D. *unicuique*, etc. Fără plural.

6. **Quisquam, quidquam** sau **quicquam** (fără formă specială de feminin și fără plural), pronume = cineva.

Se declină *quis*, particula — *quam* rămîne invariabilă. Exemplu : *Estne quisquam?* (este oare cineva?).

IVotă. După adverbele de negare (*haud, non, numquam*) sau conjuncțiile negative (*nec, neque*) *quisquam* are înțelesul lui *nemo*, iar *quidquam* pe al lui *nihil*: *Haud quisquam venit* (n-a venit nimeni), *nec quidquam accidit* (și nu s-a întîmplat nimic).

7. **Quivis, qusevis, quidvis**, pronume = oricine vrei. **Quivis, qusevis, quodvis**, adjectiv = oricare vrei.

Se declină *qui*, iar *vis* rămîne invariabil: *Cuiusvis hominis est errare* (oricare om poate greși). *Vis* este persoana a II-a singular, prezentul indicativului de la verbul *volo* = vreau.

8. **Quilibet, quselibet, quidlibet**, pronume = oricine-ți place. **Quilibet, quselibet, quodlibet**, adjectiv = oricare-ți place.

Se declină *qui*, iar *libet* rămîne invariabil : *Quemlibet sequere* (urmează pe oricine-ți place). *Fiat quidlibet* (întîmplă-se orice). *Libet* este prezentul indicativului de la verbul impersonal *libet* (îmi place).

9. **Quicumque, qusecumque, quodcumque** = oricare.

Se declină *qui*, iar *-cumque* (sau *-cunque*) rămîne invariabil.

Are și valoare de pronume relativ nehotărît și de pronume nehotărît: *Locupletare aliquem quacumque ratione* (a îmbogăți pe cineva prin orice mijloc).

10. Quisquis, quidquid sau quicquid, fără formă specială de feminin = oricine, orice.

-
Forma de masculin se întrebuințează și ca pronume și ca adjectiv ; cea de neutru numai ca pronume.
Are și valoare de pronume relativ nehotărît și de pronume nehotărît.
Este format din pronumele *quis* reduplicat și se declină fiecare parte. Se întrebuințează la nominativ și rareori la ablativ singular și la nominativ plural : *quoquo modo* (în orice mod), *quoquo animo* (în orice dispoziție sufletească), *quoquo consilio* (cu orice plan).

11. Unus quis quis, unumquidquid = fiecare în parte.

Este format din *unus* și *quisquis* și se declină *unus* după declinarea indicată la numeralele cardinale și *quisquis* așa cum s-a arătat mai sus la nr. 10. Este întrebuințat mai mult la genul neutru.

III. Un număr de pronume care au la nominativ singular aceleași terminații ca adjectivele de clasa I (-us, -a, **-um** ; -er, -ra, **-rum**), a căror declinare o urmează la toate cazurile, afară de genitiv singular și dativ singular, la care au terminații pronominale : gen. sing. -ius, dat. sing. -i pentru toate genurile.

Acestate sînt :

	Genitiv	Dativ
unus, -a, -um	unius	uni = un singur, o singură '
ullus, -a, -um	ullius	ulii = vreunul, vreuna
nullus, -a, -um	nullius	nulii = nici unul, nici una
nonnullus, -a, -um	nonnullius	nonnulli = vreunul, vreuna
uter, -tra, -trum	utrius	utri = unul din doi
neuter, -tra, -trum	neutrius	neutri = niciunul din doi
utervis, utravis, utrumvis	utervis	utervis = oricare vrei din doi
uterlibet, utralibet,	utrislibet	utrislibet == oricare-ți place din doi
utrumlibet		
utrumcumque, utracumque,	utrumcumq	ue utrumcumque = oricare d'in doi
utrumcumque		
uterque, utraque, utrumque	utrisque	utrisque = și unul și altul din doi
alter, altera, alterum	alterius	alteri = celălalt din doi
alius, alia, aliud	alius	alli = altul
solus, sola, solum	solius	soli = singur
totus, tota, totum	totius	toți = întreg, tot
alteruter, alterutra,	(se declină	numai » = amîndoi
alterutrum	uter)	I = amîndoi
alteruter, alterautra,	(se declină	Și
alterumutrum	alter și uter	) și unul și altul

Notă. *Uterque* prin forma de singular exprimă ideea de plural, și, ca subiect, are uneori predicatul verbal la plural: *Utraque lingua* (amîndouă limbile — latina și elena). *In utramque partem disserere* (a discuta în amîndouă sensurile). *Uterque eorum exercitum educunt* (și unul și altul dintre aceia — amîndoi — scot armata).

Cu toate acestea este folosit și pluralul:

a) rareori în locul singularului: *utrique imperatores* în loc de *uterque imperator* sau *uterque imperatorum*;

b) cînd este pe lîngă un substantiv care are numai formă de plural: *utraque castra* (amîndouă taberele).

c) cînd înfățișează două grupe de persoane sau de obiecte. *A quibus utrisque* (de către amîndouă grupele, de către fiecare dintre aceste două grupe).

Punctele b), c) se aplică și lui *alter*: *altera castra* (cealaltă tabără); *alteri* (cealaltă grupă).

IV. Două pronume cu sens negativ, care au valoare pronominală :

1. *Nemo* (nimeni).

În perioada clasică este folosit numai la nominativ singular (*nemo*) la dativ singular (*nemini*) și la acuzativ singular (*neminem*). Pentru genitivul și ablativul singular sînt utilizate formele lui *nullus* (*nullius*, *nulii*). În dicționare însă este și un genitiv singular *nemînis*.

Notă. În general *nemo* se întrebuițează cu valoare de pronume, însă cu numele de popoare se întrebuițează adjectival: *Nemo Gallus* (nici un gal).

2. *Nihil* (nimic).

Este nedeclinabil. Genitivul *nihili* și ablativul *nihilo* sînt provenite și împrumutate de la forma neîntrebuițată *nihilum*.

Observație.

Nemo și *nihil* precedate de *non* au sensurile : *non nemo* — cîțiva, *nou nihil* = ceva.

V. Un număr de pronume relative și interogative, cu formă și declinare adjectivală, compuse cu particolele cu care se compune *quis* sau *qui*, constituie pronume nehotărîte cu rol pronominal sau adjectival.

Aliquantus, *aliquanta*, *aliquantum*, adjectiv = destul de mare

Aliquantulus, *aliquantula*, *aliquantum*, adjectiv = destul de mic.

Qualisvis, *qualisvis*, *qualevis*, pronume și adjectiv = de orice fel, de ce fel vrei.

Qualislibet, *qualislibet*, *qualelibet*, pronume și adjectiv = de orice fel, de ce fel

îți place. *Quantusvis*, *quantavis*, *quantumvis*, adjectiv, = cît de mare vrei *Quantuslibet*, *quantalibet*, *quantumlibet*, adjectiv = cît de mare-ți place. *Quantulusvis*, *quantulavis*, *quantulumvis*, adjectiv = cît de mic vrei.

Quantuluslibet, *quantulalibet*, *quantulumlibet*, adjectiv = cît de mic îți place. *Quotuslibet*, *quotalibet*, *quotumlibet*, adjectiv — cîți îți va plăcea.

Observație.

La aceste pronume se decimă partea adjectivală (*quantus*, -a, -um, *quantulus*, -a, -um, *quotus*, -a, -um, *qualis*, -e), urmînd declinarea pe care o indică numărul. terminațiilor fiecăreia, iar *aii*-, -vis, -libet rămîn peste tot invariabile.

VERBUL

în limba latină, ca și în limba română, verbul este partea de vorbire, prin care se exprimă o lucrare, o stare sau o existență.

Flexiunea verbului se numește conjugare (*coniugatio*).

în limba latină există 4 (patru) conjugări care se deosebesc între ele după tulpina verbului. Aceasta este, în general, și tulpina timpului prezent.

Această tulpină verbală se obține din forma timpului prezent al modului infinitiv prin tăierea terminației -re.

— Conjugarea I (întîia) are tulpina terminată în vocala *ā*, . . . **amā-re** (a iubi). ^Conjugarea a II-a (doua) are tulpina terminată în vocala *ē* . . . vide-re (a vedea).

Conjugarea a III-a (treia) are tulpina terminată într-o consoană . . . scrib-e-re (a scrie).

Conjugarea a IV-a (patra) are tulpina terminată în vocala *i*: **veni-re** (a veni).

Conjugările I-a, a II-a și a IV-a, pentru că au tulpina verbului terminată într-o vocală, se numesc *conjugări vocalice*; *conjugarea a III-a* însă, avînd tulpina verbului terminată, în general, într-o consoană, se zice *conjugare consonantică*; vocala *e* (scurt) intercalată între tulpina verbului și terminația -re a modului infinitiv, la timpul prezent, este vocală de legătură, folosită spre a se rosti lesne această formă verbală.

Tot în conjugarea a III-a (treia) se găsesc unele verbe a căror tulpină la timpul prezent al modului indicativ, cît și la unele timpuri derivate din tulpina prezentului crește cu vocala *i*: **fac** i o, *fac* i e *bam*, *fac* e re (fac).

Verbele din limba latină, în conjugarea lor, au 3 (trei) forme (*diateze*) :

a) **activă** ca formă și înțeles : *dico* (eu zic)

b) **pasivă** ca formă și înțeles : *dicor* (eu sînt zis)

c) **deponentă** cu formă pasivă, dar cu înțeles activ : *hortor* (eu îndemn). Pe lângă aceste trei forme (*diateze*) de conjugare, mai există în limba latină unele verbe a căror conjugare are forme amestecate și anume : formă activă la timpul prezent al modului indicativ și la timpurile derivate din tulpina prezentului și formă pasivă la timpul perfect al modului indicativ și la timpurile derivate din el. Aceste verbe în număr de 4 (patru) și compusele lor se numesc verbe semideponente.

Verbele de formă activă și cele de formă deponentă pot fi: a) **tranzitive** cînd pot avea un complement direct în cazul acuzativ. Exemplu : *Consul civem probum laudat* (Consulul laudă pe cetățeanul cinstit) *Pater filium amplectitur* (Tatăl îmbrățișează pe fiu).

b) intransitive, cînd nu pot avea un complement direct în cazul acuzativ. Exemplu : *Consul civi bono favet* (Consulul ocrotește pe cetățeanul bun). *Medicus morbis medetur* (Medicul lecuiește bolile). Numai verbele active tranzitive pot avea conjugare (formă) pasivă și înțeles pasiv, la toate modurile timpurilor și persoanele. Exemplu : *Filius patrem amat* (Fiul iubește pe tatăl său) din formă activă devine : *Pater a filio amatur* (Tatăl este iubit de fiul său) în formă pasivă.

În limba latină există 7 (șapte) moduri:

a) 3 (trei) personale : indicativ, conjunctiv și imperativ.

b) 4 (patru) nepersonale : infinitiv, participiu, gerunziu și supin, care fiind întrebuințate ca substantive (*infinitivul*, *gerunziul* și *supinul*) sau ca adjective (*participiul*) mai pot fi numite moduri nominale. în limba latină *nu există modul optativ* (condițional). Timpurile acestui mod din limba română se exprimă în limba latină, în propozițiile independente, prin timpurile modului conjunctiv și anume : imperfect (pentru prezentul optativului din limba română) și mai mult ca perfect (pentru perfectul opta -tivilui din limba română).

Timpurile verbului sînt în număr de 6 (șase) : prezent, imperfect, perfect, mai mult ca perfect, viitor I (întîi) și viitor al II-lea.

Numai modul indicativ are toate aceste timpuri.

Timpurile sînt simple și compuse.

Sînt *simple* (exprimate printr-un singur cuvînt) toate timpurile conjugării active, afară de timpul viitor al modului infinitiv, cît și timpurile conjugării pasive derivate din tulpina prezentului

Sînt *compuse* (exprimate prin două cuvinte) toate timpurile conjugării pasive derivate din timpul perfect.

Numere sînt două: singular și plural.

Persoane sînt trei: I-a (care vorbește), a II a (doua) căreia i se vorbește) și a III-a (treia) (despre care se vorbește și care este în afară de cei doi vorbitori), atît pentru numărul singular cît și pentru numărul plural.

în limba latină persoana unui verb nu se arată cu ajutorul pronomelor personale, ca și în limba română, ci fiecare persoană se subînțelege din forma verbului. De exemplu : *dico* = eu zic ; *taces* = tu taci; *legit* = el citește ; *audimus* = noi auzim ; *scribitis* = voi scrieți; *dormiunt* = ei dorm. Numai atunci cînd se accentuează, în chip deosebit, persoana celui care face lucrarea, se exprimă și pronumele personal respectiv. Exemplu : tu *rides*, ego *autem fleo* (tu rîzi, eu însă plîng).

Formele oricărui verb din limba latină sînt alcătuite din: tulpină, caracteristică și terminație.

Tulpinele, în conjugarea activă, sînt trei:

1. a prezentului, care se obține din forma timpului prezent al modului infinitiv, prin tăierea terminațiilor -re. Exemplu : *labora-re* (a lucra) are tulpina *labora*.

2- a perfectului, care se obține prin adăugarea, la tulpina verbului, a caracteristicii speciale fiecărei conjugări. Exemple : *clamavi* (== am strigat)"

la conjugarea (întîia) activă : mon-u-i (= am sfătuit) ia conjugarea a II-a (doua) activă ; sau dele-v-i (= am dărîmat) la aceeași conjugare; legi (= am citit) și scripsi (= am scris) la conjugarea a III-a (treia) activă ; dormiv-i-i (= am dormit) la conjugarea a IV-a (patra) activă.

3. a supinului. care se obține din tulpina verbului cu adăugarea caracteristicii t sau s și a terminației -um. Exemple : clama-t-um (= spre a striga) la conjugarea I (întîi) activă; moni-t-um (= spre a sfătui), dele-t-um (spre a dărîma) la conjugarea a II-a (doua). activă: lec-t-um (= spre a citi), mis-s-um (spre a trimite) la conjugarea a III-a (treia) activă.: dormi-t-um. (= spre a dormi) la conjugarea a IV-a (patra*) activă.

Caracteristica verbului variază după timpuri: cele mai însemnate caracteristici sînt:

-ba la imperfectul indicativului la toate conjugările. Exemplu : lauda-ba-m, lauda-ba-s etc.
-bo, bi la viitorul I (întîi) al indicativului de la conjugările I (întîia) și a II-a "(doua)

Exemplu- laudă-bo, laudă-bi-s, vide-bo, vide-bi-s etc.

a și e la viitorul I (întîi) al indicativului de la conjugările a III-a (treia) și a IV-a (patra).

Exemple : leg-a-m leg-e-s (voi citi, vei citi) ; dormi--a-m, dormi-e-s (voi dormi, vei dormi) etc.

a la timpul prezent al modului conjunctiv de la conjugările a II a

(două), a III-a (treia) și a IV-a (patra) : această caracteristică s-a transformat cu vremea în e, la verbele de conjugarea I a (întîia) pentru ca formele timpului prezent al modului conjunctiv, de la această conjugare, să se deosebească de cele ale modului indicativ la aceeași conjugare. Exemple : vide-a-m, vide-a-s (să văd, să vezi) la conjugarea a II-a (doua) ; leg-a-m, leg-a-s (să citesc, să citești) la conjugarea a III-a (treia) ; dormi-a-m, dormi-a-s (să dorm, să dormi) la conjugarea a IV-a ; dar, dimpotrivă există : laud-e-m, laud-e-s (să laud, să lauzi) la conjugarea I-a (întîia), spre deosebire de laud-o, lauda-s, lauda-t (eu laud, tu lauzi, el laudă). _

v-la perfectul indicativului și la timpurile derivate din el de la conjugările I (întîia) și a IV-a (patra). Exemple: laudă-v-i (am lăudat); dormi-v-i (am dormit).

— u; sau v la perfectul indicativului și la timpurile derivate din el pentru verbele de conjugarea a II-a (doua). Exemplu : mon-u-i (am sfătuit), fle-v-i (am plîns).

S la perfectul indicativului și la timpurile derivate din el la unele verbe de conjugarea a III-a (treia) : scrip-s-i (am scris).

T la modul supin și la timpurile derivate din el la conjugările I (întîia), a II-a (doua), a III a (treia) și a IV-a (patra)

_ S la modul supin și la timpurile derivate din el la unele verbe de conjugarea a III-a (treia). Exemple : lauda-t-um (spre a lăuda), fle-tum (spre a plînge), scrip-t-um (spre a scrie), audi-t-um (spre a auzi), dar : mis-s-um (spre a trimite).

Terminațiile personale:

Prezentul și timpurile derivate din el de la modurile indicativ și conjunctiv au, în general, următoarele terminații:

Forma activă	Forma pasivă
Sg. Pers. 1 -m sau -o	-or sau -r
Sg. Pers. 2 -s	-ris
Sg. Pers. 3 -t	-tur
Pl. Pers. 1 -mus	-mur
Pl. Pers. 2 -tis	-mini
Pl. Pers. 3 -nt	-ntur

! l j II

Perfectul indicativului de formă activă al verbelor de la toate conjugările are următoarele terminații :

Sg. Pers. 1 -i
 Sg. Pers. 2 -isti
 Sg. Pers. 3 -it
 Pl. Pers. 1 -imus
 Pl. Pers. 2 -istis
 Pl. Pers. 3 -erunt sau ere

Modul imperativ are următoarele terminații:

Forma activă

Prezent Sg. Pers. 2 — Pl. Pers. 2 -te

Forma pasivă

Prezent Sg. Pers. 2 -re Pl. Pers. 2 -mini

Viitor Sg. Pers. 2 -to Sg. Pers. 3 -to Pl. Pers. 2 -tote Pl. Pers. 3 -nto

Viitor Sg. Pers. 2 **-tor** Sg. Pers. 3 **-tor** Pl. Pers. 3 **-ntor**

VERBUL SUM

Înainte de a studia conjugările din limba latină, este necesar să se cunoască conjugarea verbului sum (eu sînt). Acesta este verb cu conjugarea neregulată și este folosit ca verb auxiliar la întocmirea timpurilor compuse ale verbelor pasive, deponente și ale conjugării perifrastice.

Tulpina verbului sum la timpul prezent al modului indicativ și la cele derivate din el este es, care devine er înaintea unei vocale. Această tulpină se simplifică în s în formele : sum, sumus, sunt, sunto, sim, sis etc.

Tulpina acestui verb la timpul perfect și la cele derivate din el este fu.

Verbul sum nu are forme pentru modurile supin și gerunziu și pentru timpul **prezent**-al modului participiu. Are însă "forme pentru timpul **viitor** al modurilor **infinitiv** și **participiu**.

Verbul **sum** are numeroase compuse cu o prepoziție, ca prefix :

absum, abesse, afui adsum, adesse, adfui desum, deesse, defui insum, inesse, infui intersum, interesse, interfui obsum obesse

obfui possum, posse, potui praesum, praeesse, praefui =

prosum, prodesse, profui subsum, subesse, subfui supersum, superesse, superfui

-- lipsesc, sînt departe

= sînt de față

■- sînt lipsă

= sînt înăuntru

= sînt la mijloc, iau parte la

: sînt împotriva, vatăm

= pOt

sînt mai presus, sînt în frunte i sînt de folos = sînt sub > sînt deasupra, rămîn

Aceste verbe se conjugă ca și verbul **sum**, prepoziția prefix rămîne neschimbată. Forme la timpul

prezent al modului participiu au numai două dintre compusele lui **sum**: **absum** și **praesum**, care fac :

absens, absentis etc. și *praesens, praesentis* etc.

Neregularități în conjugare înfățișează numai compusele **prosum** și **possum**.

CONJUGAREA VERBULUI SUM

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
	Timpurile deriva te din tulpini L prezentului				
—	<i>Eu sînt</i>	<i>Eu sã fiu</i>	<i>fii</i>	<i>a fi</i>	
Sg. 1 su m		si m			
2 es		si s	es		
a 3 es t		si t		es se	
6 PI. 1 su mus		si mus			
OH 2 es tis		si tis	es te		
3 su nt		si nt			
*3. —	<i>Eu eram</i>	<i>Eu as fi</i>			
Sg. 1 eram		es se m sau fore m			
^ 2 eraS		es se s, fore s			
m 3 era t		es se t, fore t			
OM PI. 1 era mus		es se mus			
u 2 era tis		es se tis			
Cu 3 era nt		es sent, fore nt			
B —	<i>Eu voi fi</i>		<i>sã fiu</i>	<i>cã voi fi</i>	<i>care va fi</i>
Sg. 1 er o				fore	fu turus ^l , -a,
w 2 er is			es to	sau	-um
g 3 er it			es to	fu turum(m.) „	
a PI. 1 er imus				fu turam (f) > \$	fu turi ^l , -ae, -a
iiit. 2 er itis			es tote	fu turum (n) I ^v	
> 3 er unt			su nto		

1. Tema fu vine de la un verb fuo, puțin întrebuințat, care însemna : *a deveni* și din al cărui supin, neîntrebuințat, s-au format viitorul participiului și viitorul infinitivului. **Notă.** La timpul prezent al modului conjunctiv se află și forma *siem* pentru *sim* în operele scriitorilor latini de comedii.

	! Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
--	--------------------	-------------------	------------------	------------------	-------------------

Timpurile derivate din tulpina perfectului

Perfectul	<i>Eu am fost</i> Sg. 1 fu i 2 fu isti 3 fu it Pl. 1 fu imus 2 fu istis 3 fuerunt sau fu ere	<i>Eu să fi fost</i> fu erim fu eris fu er-it fu erimus fu eritis fu erint		<i>a fi fost</i> fu isse	
Mai mult ca perfectul	<i>Eu fusesem</i> Sg. 1 fu eram 2 fu eras 3 fu erat Pl. 1 fu eramus 2 fu erātis 3 fu erant	<i>EU aş /i fost</i> fu issem fu isses fu tsset fu issemus fu issetis fu issent			
Viitorul al II-lea	<i>Eu voi fi fost</i> Sg. 1 fu ero 2 fu eris 3 fu erit Pl. 1 fu erīmus 2 fu eritis 3 fu erint				

CONJUGAREA VERBULUI PROSUM

Verbul **prosum** este compus din prepoziția **prod** și verbul **sum**. Consoana **d** din prepoziția **prod** se păstrează numai înaintea formelor verbului **sum** care încep cu vocală, dar dispăre înaintea celor începătoare cu consoană. Acest verb se conjugă astfel :

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
--	------------------	-------------------	------------------	------------------	-------------------

Timpurile derivate din tulpina prezentului

<i>Eu stnt de folos</i>		
Sg. 1 prosum	prosim	
2 prod es	prosis	
3 prod est	prosit	
Pl. 1 prosumus	prosimus	
2 prod estis	prositis	
3 prosunt	prosint	

imperativ prodes prodeste;infinitiv prodesse

	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Imperfectul	<i>Eu eram de folos</i> Sg. 1 prod eram 2 prod eras 3 prod erat Pl. lproderămus 2 prod erătis 3 prod erant	<i>Eu aş fi de folos</i> prod essem prod esses prod esset prod essemus prod essetis prod essent			
Vitorul I	<i>Eu voi fi de folos</i> Sg. 1 prod ero 2 prod eris ,3 prod erit Pl.lproderimus 2 prod eritis 3 prod erunt		<i>să fiu de folos</i> prodesto prodesto prodestote pro sunt	<i>că va fi de fo</i> profore, sau profuturum, - am, -um profuturos, -as, -a ,	<i>los</i> care va fi de <i>folos</i> profuturus, -a, - um profuturi, -ae, -a

Timpurile derivate din tulpina perfectului

Eu am fost de folos

Eu să fi fost de folos

Profui

profuerim

profuisse

Profuisti

profueris

Profuit

profuerit

Profuimus

profuerimus

Profuistis

profueritis

Profuerunt

profuerint

"Eu fusesem de folos

Sg. 1 profu eram

2 profueras

3 profuerat Pl. 1 profuerămus

2 profuerătis

3 profuerant

Eu aş fi fost de folos

profuissem

profuisses

profuisset

profuissemus

profuissetis

profuissent

Eu voi fi fost de folos

Sg. 1 profuero

2 profu eris

3 profuerit

Pl. 1 profuerimus

2 profueritis

3 profuerint

VEBBUL POSSUM

Acest verb este compus din verbul *sum* și din tulpina *pot* a adjectivul *potis* care exprimă ideea de puțință. Această compunere a fost înlesnii de expresia impersonală *pote est* (este cu puțință).

În conjugarea verbului *possum*, consoana *t* din tulpina *pot* se păstrează înaintea tuturor formelor verbului *sum* care încep cu vocală, dar se transformă în *-s* înaintea formelor începătoare cu *s*, la timpul prezent și la timpurii derivate din tulpina prezentului.

Timpul perfect al acestui verb ca și timpurile derivate din el se formează din tulpina unui verb de conjugarea a *li-a* (două) întrebuințat în vorbirea poporului și anume : *potere* (infinitiv, prezent), care are perfectul: *potui* I

Notă. Perfectul *potui* nu poate fi explicat din tema *pot-* și *fui* — perfectul verbului *sum* —, pentru că în limba latină oclusiva dentală (*d, t*) înaintea fricativei *f* se asimilă (*ad-fero* — *affero*, *ad-facio* — *afficio*) și ar fi dat *poffui*, nu *potui*ⁱ.

Aceste forme de perfect și timpurile derivate din el au înlăturat cu totul forma de perfect derivată din verbul *sum* și i-au luat locul în limba latină clasică.

Prezentul modului infinitiv-*posse* și imperfectul modului conjunctiv: *possem* sînt forme reduse. De la același verb *potere* s-a format prezentul modului participiu — *potens, potentis* etc. — care s-a păstrat ca adjectiv în limba latină clasică.

Verbul *possum* nu are forme pentru modurile : imperativ, gerunziu, supin și participiu. El se conjugă astfel :

1. A. Br n o u t, *op. cit.* p. 284 ;și A. Ernout et A. Meillet — *Diction-naire etymologique de la langue latine*, p. 758—759, Paris, 1932.

2. Vezi și M. Niedermann, *op. cit.* §72 p. 188 și §84 p. 206; și A. G. J u r e t, *op. cit.* p. 181 și 184.

CONJUGAREA VERBULUI POSSUM

Indicativ

Conjunctiv

Imperativ

Infinitiv

Participiu

Prezentul	Tim <i>Eu pot</i> Sg. 1 pos sum 2 pot es 3 pot est Pl. 1 pos sumus 2 pot estis 3 pos sunt	purile derivate din <i>Eu să pot</i> pos sim pos sis pos sit pos sîmus pos sitis pos sint	tulpina preș	entului <i>' a putea</i> pos se	
Imperfectul	<i>Eu puteam</i> Sg. 1 pot eram 2 pot eras ;3 pot erat Pl. 1 pot erămus 2 pot erătis 3 pot erant	<i>Eu aș putea</i> pos sem pos ses pos set pos semus pos setis pos sent			
Viitorul I	<i>Eu voi putea</i> Sg. 1 pot ero 2 pot eris 3 pot erit Pl. 1 pot erimus 2 pot eritis 3 pot erunt				

Timpurile derivate din perfect

Perfectul	<i>Eu am putut</i> Sg. 1 pot-u-i 2 pot-u-isti 3 pot-u-it Pl. 1 pot-u-imus 2 pot-u-istis 3 pot-u-erunt	<i>Eu să fi putut</i> pot-u-erim pot-u-gris pot-u-erit pot-u-erimus pot-u-eritis pot-u-erint		<i>a fi putut pot-u-isse</i>	
Mai mult ea perfectul	<i>Eu putusem</i> Sg. 1 pot-u-eram 2 pot-u-eras 3 pot-u-erat Pl. 1 pot-u-erămus 2 pot-u-erătis 3 pot-u-erant	<i>Eu aș fi putut</i> pot-u-issem pot-u-isses pot-u-isset pot-u-issemus pot-u-issetis pot-u-issent			
Viitorul al II-lea	<i>Eu voi fi putut</i> Sg. 1 pot-u-ero 2 pot-u-eris 3 pot-u-erit Pl. 1 pot-u-erimus 2 pot-u-eritis 3 pot-u-erint				/

ACTIV

CONJUGAREA I

Tulpina verbului terminată în -a:

Timpurile principale: landul *laudă*; Viitorul I (întîi) cu caracteristica:

Conjunctiv | Imperativi Infinitiv | Participiu \

Indicativ

Timpurile derivate din tulpina prezentului

EU LAUD	<i>Eu să laud</i>	<i>laudă</i>	<i>a lăuda</i>	<i>care laudă'</i>	
Sg1 laud-o	laudem			singular	plurai
2 lauda-s	laud-e-s	lauda		N. lauda ns	laudantes,-ia
3 lauda-t	laud-e-t		laudăre	G. lauda ntis	lauda ntium
PI. 1 laudă-mus	laude-mus			IT. lauda nti'	1 lauda ntibus
2 laudă-tis	laud-e-tis	laudă-te		Ac. lauda ntem	1 lauda ntes
3 lauda-nt	laud-e-nt			Abl. lauda nte	lauda ntibus;
<i>Eu lăudam</i>	<i>Eu aş lăuda</i>		Modul gerunziu 1		
Sg. 1 lauda-ba-m	laudă-rem		Nom. (laudăre =		
2 laudă-ba-s	laudă-res				
3 laudă-ba-t	laudă-re-t		Gen. lauda ndi = <i>de a lăuda</i>		
PI. 1 lauda-bă-mus	lauda-re-mus		Dat. lauda ndo = <i>spre a lăuda</i>		
2 lauda-ba-tis	lauda-re-tis		Ac. ad lauda ndum = <i>pt. a lăuda</i>		
3 laudă-ba-nt	laudă-re-nt		Abl. lauda ndo = <i>prin a lăuda</i>		
<i>Eu voi lăuda</i>		<i>să lauzi</i>	v		
Sg. 1 laudabo					
2 lauda-bi-s		laudă-to			
3 lauda-bi-t		laudă-to			
PI. 1 lauda-bi-mus		lauda-tote			
2 lauda-bi-tis		lauda-nto			
3 lauda-bu-nt					

Timpurile derivate din tulpina perfectului

<i>Eu am lăudat</i>		<i>Eu să fi lăudat</i>		<i>a fi ăudat</i>	
Sg. 1 lauda-v-i	lauda-v- erim	•			
2 lauda-v-isti	lauda-v- eris				
3 laudă-v-it	lauda-v- erit		lauda-v-isse		
PI. 1 lauda-v-îmus	lauda-v-erimus				
2 lauda-v-istis	lauda-v-eritis lauda-				
3 lauda-v-erunt (-ere)	v- erint				
<i>Eu lăudasem</i>		<i>Eu aş fi lăudat</i>			
Sg. 1 lauda-v-eram	lauda-v-issem				
2 lauda-v-eras	lauda-v-isses				
3 lauda-v-erat	lauda-v-isset				
PI. 1 lauda-v-erămus	lauda-v-issemus				
2 lauda-v-erătis	lauda-v-issetis				
3 lauda-v-erant	lauda-v-issent				
EU voi fi lăudat Sg.		Timpurile derivate din supin Supinul: lauda-t-um =			
1 lauda-v-ero		<i>pentru a lauda</i>			
2 lauda-v-eris		I	Sg. laudat-urum	Pa	' Sg. laudat-urus (m.)
3 lauda-v-erit		N	laudat-uram	Rti	laudat-ura (f.)
PI. 1 lauda-v-erimus		F	laudat-urum	Ci	laudat-urum (n)
2 lauda-v-ertis		v	PI. laudat-uros	Piu	PI. lăudaturi (m.)

3 lauda-v-erint

ii					
t					
O	laudat-uras		Vi	laudat-urae (f.)	
			i		
r	laudat-ura		tor	laudat-ura (n)	
	că voi lăua			care va lăuda	

Timpurile derivate din tulpina prezentului

<i>Eu sînt lăudat</i>	<i>Eu să fiu lăudat</i>	<i>fi lăudat</i>	<i>a fi lăudat</i>	
Sg. 1 laud-o-r	laud-e-r			
2 laudă-ris	laud-e-ris	lauda-re	laudă-ri	
3 laudă-tur	laud-e-tur			
PI. 1 laudă-mur	laud-e-mur			
2 laudă-mini	laud-e-mini	laudă-mini		
3 lauda-ntur	laud-e-ntur			
<i>Eu eram lăudat</i>	<i>Eu aş fi lăudat</i>			
Sg. 1 lauda-ba-r	laudă-re-r			
2 lauda-fta-rjs	lauda-re-ris			
3 lauda-6a-tur	lauda-re-tur			
PI. 1 lauda-6<z-mur	lauda-re-mur			
2 lauda-6«-mîni	lauda-re-mini			
3 lauda-fea-ntur	lauda-re-ntur			
<i>Eu voi fi lăudat</i>		<i>să fiu lăudat</i>		<i>care va fi de lăudat]</i> <i>trebuind a fi lăudat</i>
Sg. 1 lauda-bo-r'				Sg. lauda-ndus (m)
2 lauda-be-ris		laudă-tor		lauda-nda (f)
3 lauda-bi-tur		laudă-tor		lauda-ndum (n)
PI. 1 lauda-bi-mur				PI. lauda-ndi (m)
2 lauda-bi-mîni				lauda-ndae (f)
3 lauda-bu-ntur		laudă-ntor		lauda-nda (n)

Timpurile derivate din perfect

compuse)

<i>Eu am fost lăudat</i>	<i>Eu să fi fost lăudat</i>		<i>a fi fost lăudat</i>	
Sg. 1 laudatus sum es est	laudatus sim		Sg.laudatum(m)]	
2 lăudata sum es est	lăudata > sis		laudatam (f) >	<c
3 laudatum sum es est	laudatum J sît"		laudatum (njj	v
PI. 1 lăudați sumus etc	lăudați I simus		Pl.laudatos (m)]	
2 lăudatae estis	lăudata > sitis		laudatas (f) \	cc
3 lăudata sunt	lăudata 1 sint		lăudata (n) J	
<i>Eu fusesem lăudat</i>	<i>Eu aş fi fost lăudat</i>			
Sg. 1 laudatus \eram 2 lăudata \eras	laudatus \ essem			
3 laudatum!erat	lăudata lesses			
PI. 1 lăudați I erămus	laudatum)esseî			
2 lăudata? lerătis	lăudați \essemus			
3 lăudata J erant	lăudata; \assets			
	lăudata tessent			

Eu voi fi fost lăudat (ă)

Sg. 1 laudatus ero		Timpurile derivate din supin		
2 lăudata <u>eris</u>		Modul supin: lauda-«tu = <i>de lăudat</i>		
3 laudatumerit		<i>Infinitiv viitor</i> : laudatum-iri = <i>că voi</i>		
PI. 1 lăudați <i>terimus</i>		= <i>fi lăudat(ă)</i>		
2 laudatee Jerti's		<i>Participiu perfect</i> : laudat-us, -a, -um =		
3 lăudata <i>erunt</i>		= <i>lăudat (ă)</i> laudat-i, -ae, -a = <i>lăudați(e)</i>		

Notă. La timpurile compuse în loc de : *sum, eram, ero, sim, essem, esse* se găsesc și lormele : *fui, fueram, fuero, fuerim, fuissem, fuisse*.

ACTIV

CONJUGAREA AII-A

Timpurile principale: doceo, Tulpina verbului terminată în e : *doce*;

Indicativ

Conjunctiv

Imperativ Infinitiv

Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

	<i>Eu învăț</i> (pe altul)	<i>Eu să învăț</i>	<i>învăț</i>	<i>a învăța</i>	<i>care învață</i>
j2	Sg. 1 doce-o	doce-a-m			Sg. N. doce ns
«	2 doce-s	doce-a-s	doce		G. doce ntis
o	3 doce-t	doce-a-t		doce-re	PI. N. docentes,-ia
p	PI. 1 doce mus	doce-ă-mus			G. doce ntium,
	2 doce tis	doce-a-tis doce-a-nt	doce-tc		etc.
	3 doce nt				
a	<i>Eu învățam</i> (pe altul)	<i>Eu aș învăța</i>		Modul gerunziu	
?	Sg. 1 doce-fea-m	doce-re-m		N. doce re = <i>a învăța</i> (pe altul)	
*£	2 doce-fea-s	doce-re-s		G., doce ndi = <i>de a învăța</i>	
PH	3 doce-fea-t	doce-re-t		D. doce ndo = <i>spre a învăța</i>	
>*	PI. 1 doce-feă-mus	doce-re-mns		Ac. ad doce ndum = <i>pentru a învăța</i>	
	2 doce-feă-tis	doce-re-tis		Abl. doce ndo = <i>prin a învăța</i>	
	3 doce-6a-nt	doce-re-nt			
g	<i>Eu voi învăța</i> (pe altul)		<i>să înveți</i> (pe altul)		
1	Sg. 1 doce-feo		doce-to		
	2 doce-fei-s		doce-to		
	3 doce-fei-t		doce-to		
>	PI. 1 doce-fei-mus		doce-tote		
	2 doce-fei-tis		doce-nto		
	3 doce-feu-nt				

Timpurile derivate din tulpina perfectului

■3	<i>Eu am învățat</i> (pe altul) Sg. 1 doc-u-i	<i>Eu să fi învățat</i>		<i>a fi învățat</i>	
f	2 doc-ît-isti	doc-u-firim			
	3 doc-u-it	doc-w-eris		doc-u-isse	
£	PI. 1 doc-u-îmus 2 doc-u-istis 3 docu-S-runt(-ere)	doc-u-firit			
£		doc-u-erîmus			
£		doc-u-erîtis doc-M-Srint			
£	<i>Eu învățasem</i> (pe altul)	<i>Eu aș fi învățat</i> (pe altul)			
S	Sgl. 1 doc-u-Sram	doc-u-issem			
1	2 doc-u-6ras	doc-u-isses			
k	3 doc-u-£rat	doc-u-isset			
t	PI. 1 doc-u-erâmus	doc-u-issemus			
	2 doc-u-Srâtis	doc-u-issetis			
	3 doc-u-ărant	doc-M-issent			
Mai mult	<i>Eu voi fi învățat</i> (pe altul)			Timpurile derivate din supin	
o				Supinul : doc-t-um = <i>pentru a învăța</i>	
H	Sg. 1 doc-u-6ro 2 doc-u-Sris				
3	3 doc-u-Srit			Sg. doc-t- unim, Sg. doc-e-urus,	

	PI. 1 doc-u-erîmus			-unim -uram,	-a, -um
<i>u</i>	2 doc-u- firitis			PI. doc-t-uros,	
<i>++</i>	3 doc-u irint			-as,	PI. doc-t-uri,
<i>></i>				-a, <i>esse</i>	-se,-a
				<i>că voi învăța</i>	care <i>va învăța</i>

II-a (doua)**PASIV****docere, docui, doctum**Viitor I în : *-bo, -bis* etc. (pasiv : *-bor, -beris* etc.)**Indicativ****Conjunctiv****Imperativ Infinitiv****Participiu****Timpurile derivate din tulpina prezentului**

<i>Eu slnt învățat</i> (de altul)	<i>Eu să fiu învățat</i>	<i>fiu învățat</i>	<i>a fi învățat</i>	
Sg. 1 doce-o-r	doce-a-r			
2 doce-ris	doce-a-ris	doce-re	doce-ri	
3 doce-tur	doce-a-tur			
PI. 1 doce-mur	doce-a-mur			
2 doce-mîni	doce-a-mîni	doce-mîni		
3 doce-ntur	doce-a-ntur			
<i>Eu eram învățat</i>	<i>Eu as fi învățat</i>			
Sg. 1 doce-oa-r	doce-re-r			
2 doce-oa-ris	doce-re-ris			
3 doce-oă-tur	doce-re-tur			
PI. 1. doce-fof-mur	doce-re-mur			
2 doce-oa-mîni	doce-re-mlni			
3 doce-oa-ntur	doce-re-ntur			
<i>Eu voi fi învățat</i> (de altul)		<i>să fiu învățat</i>		<i>care va fi de învățat sau trebuind a fi învățat</i>
Sg. 1 doce-oo-r				Sg. doce-ndus (masculin)
2 doce-62-ris		doce-tor		doce-nda (f)
3 doce-6i-tur		doce-tor		doce-ndum (n)
PI. 1 doce-fci-mur				PI. doce-ndi (m)
2 doce-oi-mlni				doce-ndse (f)
3 doce-6«-ntur		doce-ntor		doce-nda (n)

Timpurile compuse derivate din perfect

<i>Eu am fost învățat</i> (de altul)	<i>Eu să fi fost învățat</i>		<i>a fi fost învățat</i>	
Sg. 1 doctus ^ sum	doctus 1 sim		Sg. doctum (m)	esse
2 docta > es	docta > sis		doctam (f)	
3 doctum) est	doctum Slt		doctum (n)	
PI. 1 docti <u>sumus</u>	docti 1 simus		PI. doctos (m)	
2 doct» > estis	docta? > sitis		doctas (f)	
3 docta J sunt	docta) sini		docta (n)J	
<i>Eu fusesem învățat</i> (de altul)	<i>Eu a» fi fost învățat</i>			
Sg. 1 doctus 1 eram	doctus essem			
2 docta J eras	docta J esses			
3 doctum) erat	doctum 1 esset			
PI. 1 docti 1 erămus	docti 1 essemus			
2 doctseî erătis	doctas j essetis			
3 docta erant	docta essent			1
<i>Eu voi fi fost învățat</i> (de altul)		Timpurile derivate din supin		

Sg. 1 doctus 1 ero
 2 docta 1 eris
 3 doctum J erit
 Pl. 1 docti erimus
 2 docti 5 eritis
 3 docta) erunt

V

Modul supin : doc-t-u = *de învățat*
 Infinitiv viitor : doctum iri = *că voi fi învățat(ă)*
 Participiu perfect: doct-us, -a, -um = *învățat(ă)*
 doct-i, -8B, -a = *învățati(e)*

Notă. La timpurile compuse în loc de : *sum, eram, ero, sim, essem, essa* se găsesc și formele : *fui, fueram, fuero, fuerim, fuissem, fuisse.*

ACTIV

CONJUGAREA AIII-a categ I

Timpurile principale: **lego**, **Tulpina verbului** terminată în consoană;

Indicativ

Conjunctiv

Imperativ

Infinitiv

Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

	<i>Eu citesc</i>	<i>Eu să citesc</i>	<i>citește</i>	<i>a citi</i>	<i>care citește</i>
-3	Sg. 1 leg-o	<i>leg-a-m</i>			Sg. N. leg-s-ns
ca	2 leg-i-s	<i>leg-ă-s</i>	leg-e		G. leg-e-ntis
M	3 leg-Z-t	<i>leg-â-t</i>			Pl. N. leg-e-ntes,-ia
F	Pl. 1 leg-/-mus	<i>leg-a-mus</i>		leg-e-re	G. leg-e-ntium
OH	2 leg-î-tis	<i>leg-a-tis</i>	leg-j-te		e'tc.
	3 leg-w-nt	<i>leg-o-nt</i>			
3	<i>Eu citeam</i>	<i>Eu aş citi</i>		Modul gerunziu	
	Sg. 1 leg-e-Ja-m	<i>leg-g-re-m</i>		(N. leg-e-re = <i>a citi</i>)	
	2 leg-e-&a-s	<i>leg-ă-re-s</i>		G. leg-e-ndi = <i>de a citi</i>	
M	3 leg-e-fca-t	<i>leg-g-re-t</i>		D. leg-e-ndo = <i>spre a citi</i>	
i	Pl. 1 leg-e-ia-mus	<i>leg-e-re-mus</i>		Ac. ad lege-ndum = <i>pentru a citi</i>	
	2 leg-e-fta-tis	<i>leg-e-re-tis</i>			
	3 leg-e-ia-nt	<i>leg-e'-re-nt</i>		Abl. leg-e-ndo = <i>prin a cit</i>	
>H	JFa voi <i>citi</i>		<i>să citești</i>		
^	Sg. 1 leg-a-m		<i>leg-i-to</i>		
©	2 leg-e-s		leg-î-to		
vit	3 leg-«?-t		leg-i-tote leg-w-nto		
	Pl. 1 leg-e-mus				
	2 leg-e-tis				
	3 leg-e-nt				

Timpurile derivate din tulpina perfectului

	i?M am ctiî	<i>Eu să fi citit</i>		<i>a fi citit</i>	
=3	Sg. 1 leg-i	leg-grim			
«	2 leg-isti	leg-eris			
12	3 leg-it	leg-erit			
	Pl. 1 leg-îmus	leg-erimus		leg-isse	
	2 leg-istis	leg-eritis leg-erint			
	3 leg-eruntsau leg-ere				
i	<i>Eu citisem</i>	<i>Eu as fi citit</i>			
\$2	Sg. 1 leg-e ram	leg-issem			
H	2 leg-eras	leg-isses			
li	3 leg-Srat	leg-isset			
s	Pl. 1 leg-erămus	leg-issemus			
"	2 leg-erătis	leg-issetis leg-issent			
	3 leg-Srant				
I	<i>Eu voi fi citit</i>		Timpurile derivate din supin		
■\$	Sg. 1 leg-Sro		Modul supin : lec-t-um = <i>pentru a citi</i>		
*	2 leg-eris		<i>Infinitiv viitor</i> Sg. lec-t-urum (m.)		<i>Participiu viitor</i> Sg. lec-t-urus (m.,
■H	3 leg-grit Pl. 1 leg-erimus ■ 2 leg-eritis 3 leg-erint		lec-t-uram (f.) lec-t-urum (n.)	a>	lec-t-ura (f.) lec-t-urum (n.)
itor					

Pl. lec-t-uros (m.) lec-t-
ras (f.)
lec-i-iiira (n.) ,
că voi *citi*

Pl. lec-t-uri (m.) lec-
t-ura? (f.)
lec-t-ura (n.)
care va citi

111-a (treia) Categ.I (întîia)

X

PASIV

leg6re, legi, lectum

Viitor I în : -am, -es etc (pasiv în : -ar, -eris etc.)

Indicativ

Conjunctiv

Imperativ Infinitiv

Eu sînt citit Sg. 1 leg-or

2 leg-e-ris

3 leg-2-tur Pl. 1 ieg-2-mur

2 leg-i-mîni

3 leg-if-ntur

¹ *Eu eram citit* Sg. 1 leg-e-6a-r

2 leg-e-ba'ris

3 leg-e-fca-tur Pl. 1 leg-e-6a-mur

2 leg-e-fca-nilni

3 leg-e-fta-ntur

Eu voi fi citit Sg. 1 leg-ă-r

2 leg-e-ris

3 leg-e-tur Pl. -Tleg-e-inur

2 leg-e-mini

3 leg-e-ntur

Timpurile derivate

Eu să fiu citit leg-ă-r leg-a-ris leg-a-tur leg-a-mur leg-a-mini leg-a-ntur

Eu aş fi citit leg-e-re-r leg-e-re-ris leg-e-re-tur leg-e-ce-mur leg-e-re-mîni leg-e-re-ntur

din tulpina prezentului

a fi citit legi

&

să fiu citit

leg-2-tor leg-i-tor

leg-u-ntor

care va fi de citit sau trebuind a fi

citit Sg. leg-e-ndus,

-a, -um Pl. leg-e-ndi, -se,

-a

Timpurile compuse derivate din perfect

<i>Eu am fost citit</i>	<i>Eu să fi</i>	<i>fost citit</i>		<i>a fi fost citit</i>	
Sg. 1 lectus sum	lectus	sim		Sg. lectum (m.)l	
2 lecta es	lecta	> sis		lectam (f.)	
3 lectum est	lectum	) \$it		lectum (n.)	oi
Pl. llecti sumus	lecti	\ simus		Pl. lectos (m.)	co
2 lecta estis	lectffi	> sitis		lectas (f.)	<to
3 lecta sunt	lecta	) sint		lecta (n.)	
<i>Eu fusesem citit</i>	<i>Eu aş fi</i>	<i>fost citit</i>			
Sg. 1 lectus \ eram	lectus	i essem			
2 lecta) iras	lecta	> esses			
3 lectum I erai	lectum	1 esset			
Pl. 1 lecti erămus	lecti	i essemus			
2 lectsejerătis	lectffi	> essetis			
3 lecta j erant	lecta	1 essent			
<i>Eu voi fi fost citit</i>			Timpurile derivate din supin		
Sg. 1 lectus 1 ero			Modul supin : lec-t-u = de citit		

2 lecta > eris
 3 lectum | erit Pl. 1
 lecti 1 erimus 2
 lectsej eritis
 3 lecta 1 erunt

Infinitiv viitor : lectum-iri = *că voi fi citit*
 Participiu perfect: Sg. lec-t-us, -a,
 -um = *citit(ă)*
 Pl . lec-t-i, -se, -a = *ci tiți(e)*
 =

Notă. La timpurile compuse în loc de : *sum, eram, ero, sim, essem, esse*, se găsesc și formele : *fui, fueram, fuero, fuerim, fuissem, fuisse*.

Conj aIII-a, categ aII-a,
 Fodio fodiam=eu să sap
 2 fod-i-s
 3 fod-i-t
Fodimus
Foditis
fodiunt
 Eu săpam
 fod-i-e-ba-m

Tipurile derivate din supin Modul supin : fos-s-um = *pentru a săpa*

Infinitiv viitor l '■'""-!'

Sg. fos-s-urum (m.)

fos-s-Oram (*i.*)

fos-s-urum (nj)

fos-s-uros fm

fos-s-uras (f.)

fos-s-ura (n.) J

că voi săpa I

-!«'■ a *sapa* Participiu viitor

**. fos-s-urus f . los-s-ura(f) ' ios-s-urum (n) los-s-uri (m.) ' tos-s-ursB(f.) los-s-flra (n l ^c<*re _{Va} *săpa*

III-a (treia) CATEG. n (doua)

PASIV

fodere, fodi, lossum Viitorul I în : -am, -es etc. (pasiv : -ar, -eris etc.)				
Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

<i>Eu sînt săpat</i> Sg. 1 fod-i-or 2 fod-e'-ris 3 fod-i-tur ' PI. 1 fod-i-mur 2 fod-Z-mîni 3 fod-i-w-ntur	<i>Eu să fiu săpat</i> <i>lod-i-ă-i</i> fod-i-a-ris fod-i-a-tur fod-i-a-mur fod-i-a-mîni fod-z-a-ntur	<i>fii săpat</i> fod-e"-re fod-i-mlni	<i>a fi săpat</i> fod-i	
<i>Eu eram săpat "</i> Sg. 1 fod-i- e-ba-r 2 iod-i-e- <i>bă-Tis</i> 3fod-i-e-fca-tur Pl.1 fod-i-e-Ja-mur 2 fod-i-e-6a-mîni 3 fod-i-e-fea-ntur	<i>Eu aş fi săpat</i> <i>ioă-e-ră-T</i> fod-<?-re-ris fod-<5-re-tur fod-<?-re-mur fod-e'-re-mini fod-e-re-ntur			
<i>Eu voi fi săpat</i> Sg. 1 fod-j-o-r 2 fod-i-e-ris 3 fod-i-e-tur PI. 1 fod-i-e-mur 2 fod-i-e-mîni 3 fod-i-e-ntur		<i>să fii săpat</i> fod-i-tor fod-i-tor fod-i-untor		<i>care va fi de săpat</i> <i>trebuind a fi săpat</i> Sg. fodl-e-ndus, -a, -um PI. fodl-e-ndi, - ae -a

Timpurile compuse derivate din perfect

<i>Eu am fost săpat</i> Sg. 1 fossus \ sum 2 fossa J es 3 f ossum) est PI. 1 fossi \ sumus 2 fossae > estis 3 fossa sunt	<i>Eu să fi fost săpat</i> fossus J sim fossa \ sis fossus J sit fossi \ simus fossae J <i>stis</i> fossa J sxnt	<i>a fi fost săpat</i> Sg. fossum (m.) fossam (f.) fossus (n.) PI. fossos (m.) fossas (f.) fossa (n.)	¹ eo	
<i>Eu fusesem săpat</i> Sg. 1 fossus \ eram 2 fossa } eras 3 i'ossum I erat PI. 1 fossi erămus 2fossas jera«is 3fossa erant	<i>Eu aş f ' fost săpat</i> fossus 1 essem fossa > esses fossus 1 esset fossi \ ess emus fossae ess etis fossa) essent			
<i>Eu voi fi fost săpat</i> Sg. 1 fossus ^ ero 2 fossa \ eris 3 f ossum) erit PI. 1 fossi ^ erimus 2 fossae J eritis 3 fossa) erunt		Timpurile derivate din supin Modul supin : fos-s-u = <i>de săpat</i> Infinitiv viitor : fos- sum iri ==• <i>că voi fi săpat</i> Participiu perfect: Sg. fos-s-us, -a, -um = <i>săpat (ă)</i> •• PI. fos-s-i, -se, -a = <i>săpați(e)</i>		

Notă. La timpurile compuse în loc de : *sum, eram, eram, ero, sim, essem, esse*, se găsesc și formele : *fui, fueram, fuero, fuerim, fuisset, fuisse*.

ACTIV

CONJUGAREA a IV-a

Timpurile principale: **nutrio**, Tulpina verbului terminată în vocala: *i*

Indicativ

Conjunctiv

Imperativ Infinitiv

Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

sentul £ fi • B • * - fi o a	<i>Eu hrănesc</i>	<i>Eu să hrănesc</i>	<i>hrănește</i>	<i>a hrăni</i>	<i>c are hrănește</i>
	Sg. 1 nutri-o	nutri-a-m			Sg. N. nutri-e-ns
	2 nutri-s	nutri-a-s	nutri		G. nutri-e-nti8
	3 nutri-t	nutri-â-t		nutrl-re	Pl.N. nutri-e-ntes,-ia
	Pl. nutri-mus	nutri-a-mus			G. nutri-e- nthim
	2 nutri-tis	nutri-a-tis nutri-a-nt	nutn-te		etc.
	3 nutri-w-nt <i>Eu hrăneam</i>	<i>Eu aş hrăni</i>			
	Sg. 1 nutri-e-bam	nutn-re-m			Modul gerunziu
	2 nutri- e-ia-s	nutri-re-s			(N. nutn-re = a <i>hrăni</i>)
	3 nutri- e-bă-t	nutn-re-t			G. nutri-e-ndi = <i>de a hrăni</i>
	Pl.l nutri-e-6a-mus	nutri-re-mus			D. nutri-e-ndo ±= <i>spre a hrăni</i>
	2 nutri-e-£«-tis	nutri-re-tis			Ac. ad nutri-e-ndum = <i>pentru a hrăni</i>
	3 nutri- e-ba-nt	nutri-re-nt			Abl. nutri-e-ndo = <i>prin a hrăni</i>
N* itor >	<i>Eu voi hrăni</i>		<i>să hrănești</i>		
	Sg. 1 nutri-a-m				*
	2 nutri- e-s		nutrl-to		
	3 nutri-e-t		nutn-to		
	Pl. 1 nutri-e-mus				
	2 nutri-e-tis		nutri-tote		
	3 nutri-e-nt		nutri- u-nto		

Timpurile derivate din tulpina perfectului

PH

Eu am hrănit

Sg. 1 nutri-p-i

2 nutri-p-isti

3 nutri-p-it Pl. 1 nutri-p-imus

2 nutn-p-istis

3 nutri-perunt sau nutri- v- ere

Eu hrănisem Sg. 1 nutri-p-gram

2 nutri-p-&ras

3 nutri-p-Srat Pl. 1 nutri-p-erămus

2 nutri-p-erătis

3 nutri-p-erant

Eu voi fi hrănit

Sg. 1 nutri-p-ero

2 nutri-p-eris

3 nutri-p-erit Pl. 1 nutri-p-erlmus

2 nutri-p-eritis

3 nutri-p-erint

Eu să fi hrănit nutri-p-8rim nutr-p-6ris nutri-p-erit nutri-p-erîmus nutri-p-eritis nutri-p-Srint

Eu aş fi hrănit nutri-p-issem nutri-p-isses nutri-p-isset nutri-p-issemus nutri-p-issetis nutri-p-issent

a fi hrănit

nutri-p-isse

Timpurile derivate din supin Modul supin : nutri-«-um =

pentru a hrăni

Infinitiv viitor Sg. nutri-«-flrum

(m.) nutri-i-firam (f.) nutri-z-urum(n.) Pl. nutri-i-firos

(m.) nutri-j-uras (f.) nutri-z-fira (n.) *că voi hrăni*

Participiu viitor

Sg. nutri-2-urus

(m.)
nutri-*ġ*-ura (f.)
® nutri-*z*-urum (n.)
g Pl. nutri-*ġ*-uri
(m)
nutri-«-ur*se* (f.)
nutri-*f*-ura (n.)
care va hrăni

Participiu

	Timpmiic derivate	din tulpina	prezentului	
<i>Eu sint hrănit</i> Sg. 1 nutri-o-r 2 nutri-ris 3 nutn-tur PI. 1 nutri-mur 2 nutri-mini 3 nutri -M-ntur	<i>Eu să fiu hrănit</i> nutri-ă-r nutri- ă-ris nutri-d-tur nutri-a-mur nutri- a-mini nutri-a-ntur	<i>fii hrănit</i> nutrî-re nutrî-mîni	<i>a fi hrănit</i> nutrî-ri	
<i>Eu eram hrănit</i> Sg. 1 nutri-e-6a-r 2 nutri-e-6a-ris 3 nutri-e-te-tur PI. 1 nutri- e-fea-mur 2 nutri-e-6a-mîni 3 nutri-e-fca-ntur	<i>Eu as fi hrănit</i> nutri-re-r nutrî-re-ris nutn-re-tur nutrî-rc-mur nu tn-r e-mini nutri-re-ntur •			
<i>Eu voi fi hrănit</i> Sg. 1 nutri-ă-r 2 nutri-e-ris 3 nutri-e-tur PI. 1 nutri-e-mur 2 nutri-e-mini 3 nutri-e-ntur		<i>să fi hrănit</i> nutn-tor nutn-tor nutri-u-ntor		<i>care va fi de hrănit, trebuind a fi hrănit</i> Sg. nutri-e-ndus, -a, -um PI. nutri-e-ndi, -ae, -a

Timpurile compuse derivate din perfect

<i>Eu am fost hrănit</i> Sg. 1 nutritus j sum 2 nutrita les 3 nutrituml est Pl. 1 nutriți l sumus 2 nutritae }estis 3 nutrita I sunt	<i>Eu să fi fost hrănit</i> nutritus t sim nutrita > sis nutritum J sit nutriți } simus nutritas } sitis nutrita J sint	<i>a fi fost hrănit</i> Sg. nultitum (ia.)' nutritam (f.) nutritum (n.) Pl. nutritos (m.j nutritas (f.) nutrita (n)	lw cc ^>
<i>Eu fusesem hrănit</i> Sg. 1 nutritus! eram 2 nutrita <u>eras</u> 3 nutritum Ier at Pl. 1 nutriții eramus 2 nutritse>era<ts 3 nutrital erant	<i>Eu as fi fost hrănit</i> nutritus ! essem nutrita \ esses nutritum I esset nutriți J essemus nutritas > essetis nutrita 1 essent		
<i>Eu voi fi fost hrănit</i> Sg. 1 nutritus . j ero 2 nutrita \ eris		Timpurile derivate din snpin Modul supin : nutri-t-n=de <i>hrănit</i> Infinitiv viitor : nutritum iri = <i>că voi fi hrănit</i> Part. perfect: Sg. nutri-t-ns, -a,	

3 nutritum <i>l</i> erit			- um = hră nî t(ă)
PI. 1 nutriți \erîmus			PI. nutri-t-i, -ae, -a = hrăniți(e)
2 nutritas <u>eritis</u>			
3 nutritajerim*			

Notă. La timpurile compuse în loc de : *sum, eram, ero, sim, essem, esse* se găsesc și formele : *fui, fueram, fuero, fuerim, fuissem, fuisse*.

VERBELE DEPONENTE

Se numesc *verbe deponente* acelea care se conjugă numai la forma (diateza) pasivă, dar au înțeles activ și pot avea, drept complinire, un complement direct în cazul acuzativ. Exemplu : *Filius imitatur patrem* (Fiul imită pe tatăl său). în această propoziție, subiectul — *filius* — face lucrarea, de aceea predicatul — *imitatur* — deși este în formă pasivă, are însă înțeles activ, și lucrarea trece asupra complementului direct — *patrem* — în acuzativ, întrucât verbul este tranzitiv.

Verbele deponente se conjugă la toate modurile și timpurile conjugării pasive, afară de timpul viitor viitor .al modului infinitiv, care lipsește

Dar pe lângă~modurile și timpurile conjugării pasive, ^verbele deponente mai au, de la conjugarea activă, următoarele timpuri și moduri :

1. *Modul participii* cu timpurile : *prezent* terminat în : -ns și viitor terminat în : **-urus**, -a, -um.
2. *Modul infinitiv* cu timpul : *viitor*, terminat în : **-urum, -am, -um**, la singular și în : -uros, -as, -a, la plural, însoțite de forma de prezent al modului infinitiv — *esse* — de la verbul *sum*.
3. *Supinul* de formă activă, terminat în : -um.
4. *Modul gerunziu*, cu toate cazurile lui, ca în conjugarea activă.

Numeroase verbe deponente sînt tranzitive și deci pot avea un complement direct în cazul acuzativ ; altele însă sînt intransitive. Exemple : a) *Dux milites hortatur* (Comandantul îndeamnă pe ostași) în care *hortatur* este verb deponent tranzitiv, și are complementul direct — *milites* — în cazul acuzativ ; b) *Agricolae aratro utuntur* (Plugarii se folosesc de plug) în care predicatul *utuntur* este verb deponent netranzitiv și de aceea complementul său este în cazul ablativ — *aratro*.

Conjugarea verbelor deponente se află în paginile următoare.

/

CONJUGAREA I (INTÎIA) DEPONENTĂ

	Tulpina prezentului terminată în vocala: ă				
	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

Prezentul	<i>Eu imit</i> Sg. 1 imitor 2 imitāris 3 imitātur Pl. 1 imitāmur 2 imitamini 3 imitantur	<i>Eu să imit</i> imiter imiteris imit etur imitemur imitemini imitentur	<i>imită</i> imitare imitamini	<i>a imita</i> imitări	<i>care imită</i> Sg. N. imitans G. imitantis etc. Pl. N. imitantes, - ia G. imitantium etc.
	<i>Eu imitam</i> Sg. 1 imitabăr 2 imitabāris 3 imitabātur Pl. 1 imitabāmur 2 imitabāmini 3 imitabantur	<i>Eu aş imita</i> Imitārer Imitāreris imitaretur . imitaremur imitaremini imitarentur		Modul gerunziu imitandi = <i>de a imita</i> D. imitando = <i>spre a imita</i> Ac. ad imitandum = <i>pentru a imita</i> Abl. imitando = <i>prin a imita</i>	
Vitorul I	<i>Eu voi imita</i> Sg. 1 imitābor 2 imitaberis 3 imitabitur Pl. 1 imitabimur 2 imitabimini 3 imitabuntur		<i>să imiți</i> imitator imitator imitantor		<i>care va fi de imitat,</i> <i>trebuind a fi imitat</i> Sg. imitandus, -a, - um Pl. imitandi, -ae, - a

Timpurile compuse derivate din perfect

3 -t-a «M O p-i	Eu am imitat Sg. 1 imitātus/sum 2 imitata es 3 imitātum est Pl.1 imitați ^sfimus 2 imitāteejestis 3 imitata Isunt	Eu să fi imitat imitatus sim imitata > sis imitātum 1 sit imitați 1 simus imitātee > sitis imitata I sint		a fi imitat Sg. imitātuma -am, -um 1» Pl. imitātos, 2 -as, -a)	imitat(ă) Sg. imitatus, -a, -um Pl. imitați, -as, -a derivat din supin	
eS al -y £ h	Eu imitaseam Sg. 1 imitatus^eram 2 imitata Jeras 3 imitātum (erat Pl. 1 imitatilerāmus 2 imitatffi Jerātis 3 imitata lerant	Eu aș fi imitat imitatus ț essem imitata > esses imitatuml esset imitați jessemus imitat» Jessetis imitata 1 essent				
o H a a o .	Eu voi fi imitat Sg. 1 imitatus 1 ero 2 imitata Jeris 3 imitātum lerit Pl. 1 imitați j erlmus 2 imitatsejeritis 3 imitata lerunt		Timpurile derivate din supin Supin : Ac. : imitātum = spre a imita Abl. : imitatu = de imitat ... ca voi imita Sg. imitaturum, [g -am, -um f 2 Pl. imitatueros, -as, -a J			care va imita Sg. imitaturus, -a, -um Pl. imitaturi, -33, -a

riA

CONJUGAEEA A II-a (doua) DEPONENTA)

Tulpina prezentului terminată în vocala — 6

Indicativ

Conjunctiv

Imperativ

Infinitiv

Participiu

	Timpurile derivate din tulpina		prezentului		
	<i>Eu mărturisesc</i>	<i>Eu să mărturisesc</i>	<i>mărturisește</i>	<i>a mărturisi</i>	<i>care mărturisește</i>
"3	Sg. 1 fatăor	fatăar			Sg. N. fatens ■
a	2 fateris	fateăris	faterere		G. fatentis, etc
9	3 fatetur	fateătur			PI. N. fatentes,-ia
	PI. 1 fatemur	fateămur		fateri	G. fatentium
M	2 fatemini	fateămîni fateantur	fatemini		etc.
	3 fatentur				
	<i>Eu mărturiseam</i>	<i>Eu as mărturisi</i>		Modul gerunziu	
3	Sg. 1 fatebar	faterer		G. fatendi = <i>de a mărturisi</i>	
e	2 fatebăris	fatereris		D. fatendo = <i>spre a mărturisi</i>	
>4hi	3 fatebâtur	fateretur		Ac. ad fatendum =	
^	PI. 1 fatebămur	fateremur		<i>pentru a mărturisi</i>	
d	2 fatebămîni	fateremini		Abl. fatendo = <i>prin a mărturisi</i>	
	3 fatebantur	faterentur			
	<i>Eu voi mărturisi</i>		<i>să mărturisești</i>		<i>care va fi de mărturisit, trebuind a fi mărturisit</i>
i—i	Sg. 1 fatebor		fatetor		Sg. fatendus, -a,
Irul	2 fatebăris		fatetor		-um
s	3 fatebitur				PI. fatendi, -83, -a
F	PI. 1 fatebîmur		fatentor		
	2 fatebimîni				
	3 fatebuntur				

riHi

Timpurile compuse derivate din perfect

	<i>i?K am mărturisit</i>	<i>Eu să fi mărturisit</i>		<i>a fi mărturisit</i>	<i>mărturisit ă)</i>
	Sg.l fassus Jsum	fassus 1 sim		Sg. fass-um,	Sg. fassus, -a, -um
3	2 fassa les	fassa Jsis		-am, -um	PI. fassi, -as, -a
s	3 fassum) est	fassum Jsit			<i>derivat din supin</i>
5*	PI. 1 f assi 1 stimus	fassi I simus		PI. fassos,	
PU	2 fassseiestis	fassa > sitis		-as, -a	
	3 fassa (sunt	fassa J sint			
	<i>Eu mărturisisem</i>	<i>Eu as fi mărturisit</i>			
a	Sg.l fassus leram	fassus I essem			
si	2 fassa >eras	fassa Jesses			
al	3 fassum J era t	fassum lesset			
→*	PI.l fassi jerămus	fassi lessemus			
a	2 fassse Jerătis	fassa) J essetis 1			
	3 fassa Jerant	fassa essent			
SS	<i>Eu voi fi mărturisit</i>		Timpurile derivate din supin		
—	Sg. 1 fassus ero		„ . \ Ac. : fassum — <i>spre a mărturisi</i> hnpin :		
<			j AbJ . fagsu = dg m^rturisi		
a	2 fassa Jeris				
—	3 fassum I erit PI. 1				
»	fassi lerlmus				
«8					
M	2 fassse Jerltis		<i>că voi mărturisi</i>	<i>care va mărturisi</i>	
			Sg. fassurum, -am, > a	fassurus, -a, -um	

3	3 fassa (erunt		-um }<£	fassuri, -aa, -a
P			PI. fassu ros, as, -a J o	
92				
riA				
CONJUGAEEA A II-a (doua) DEPONENTA)				
Tulpina prezentului terminată în vocala — 6				
Indicativ				
Conjunctiv				
Imperativ				
Infinitiv				
Participiu				
	Timpurile derivate din tulpina		prezentului	
	<i>Eu mărturisesc</i>	<i>Eu să mărturisesc</i>	<i>mărturisește</i>	<i>a mărturisi</i>
3	Sg. 1 fatăor	fatăar		
a	2 fateris	fateăris	fatere	
9	3 fatetur	fateătur		
	PI. 1 fatemur	fateămur		fateri
M	2 fatemini	fateămîni fateantur	fatemini	
	3 fatentur			etc.
	<i>Eu mărturiseam</i>	<i>Eu as mărturisi</i>		Modul gerunziu
3	Sg. 1 fatebar	faterer		
e	2 fatebăris	fatereris		G. fatendi = <i>de a mărturisi</i>
>4hi	3 fatebătur	fateretur		D. fatendo = <i>spre a mărturisi</i>
^	PI. 1 fatebămur	fateremur		Ac. ad fatendum =
d	2 fatebămîni	fateremini		<i>pentru a mărturisi</i>
	3 fatebantur	faterentur		Abl. fatendo = <i>prin a mărturisi</i>
	<i>Eu voi mărturisi</i>		<i>să mărturisești</i>	<i>care va fi de mărturisit, trebuind a fi mărturisit</i>
i-i	Sg. 1 fatebor		fatetor	
	2 fatebăris		fatetor	
Int	3 fatebitur			Sg. fatendus, -a,
s	PI. 1 fatebîmur			-um
F	2 fatebimini		fatentor	PI. fatendi, -83, -a
	3 fatebuntur			
riHi				
	Timpurile compuse derivate din perfect			
	<i>î?K am mărturisit</i>	<i>Eu să fi mărturisit</i>	<i>a fi mărturisit</i>	<i>mărturisit ă)</i>
	Sg.l fassus Jsum	fassus 1 sim	Sg. fass-um,	Sg. fassus, -a, -um
3	2 fassa les	fassa Jsis	-am, -um	PI. fassi, -as, -a
s	3 fassum) est	fassum Jsit		<i>derivat din supin</i>
5*	PI. 1 f assi 1 stimus	fassi I simus	PI. fassos,	
PU	2 fassseîestis	fassa > sitis	-as, -a	
	3 fassa (sunt	fassa J sint		
	<i>Eu mărturisisem</i>	<i>Eu as fi mărturisit</i>		
a	Sg.l fassus leram	fassus I essem		
si	2 fassa >eras	fassa Jesses		
al	3 fassum J era t	fassum lesset		
→*	PI.l fassi jerămus	fassi lessemus		
a	2 fassse Jerătis	fassa) J essetis 1		
	3 fassa Jerant	fassa essent		
ss	<i>Eu voi fi mărturisit</i>		Timpurile derivate din supin	
—	Sg. 1 fassus ero		„ . \ Ac. : fassum — <i>spre a mărturisi</i> hnpin :	
<			j AbJ . fagsu = dg m^rturîsî	
a	2 fassa Jeris			

—	3 fassum I erit PI. 1
»	fassi lerlmus
«8	
M	2 fassse Jerltis
•••	3 fassa (erunt
P	

92

<i>că voi mărturisi</i>	<i>care va mărturisi</i>
Sg. fassurum, -am, > <i>a</i>	fassurus, -a, -um
-um } <£	fassuri, -aa, -a
PI. fassu ros, as, -a J o	

CONJUGAREA A HI-a DEPONENTA, CATEG. I (întîia)

Tulpina prezentului terminată în consoană; vocala de legătură e

Indicativ

Conjunctiv

Imperativ Iniinitiv

Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

Prezentul	<i>Eu vorbesc</i> Sg. 1 loquor 2 loqueris 3 loquîtur Pl. 1 loquimur 2 loquimini 3 loquuntur	<i>Eu să vorbesc</i> loquar loquāris loquātur loquāmur loquamîni loquantur	<i>vorbește</i> loqu ere loquimini	<i>a vorbi</i> loqui	<i>care vorbește</i> Sg. N. loquens G. loquentis etc. Pl. N. loquentes, -ia G. loquentium etc.
ImperJectul	<i>Eu vorbeam</i> Sg. 1 loquebar 2 loquebāris 3 loquebātur Pl. 1 loquebāmur 2 loquebamini 3 loquebantur	<i>Eu aș vorbi</i> loquerer loquereris loqueretur loqueremur loqueremini loquerentur		Modul gerunziu G. loquendi = <i>de a vorbi</i> D. loquendo = <i>spre a vorbi</i> Ac. ad loquendum = <i>pentru a vorbi</i> Abl. loquendo = <i>prin a vorbi</i>	
Vitorul I	<i>Eu voi vorbi</i> Sg. 1 loquar 2 loqueris 3 loquetur Pl. 1 loquemur 2 loquemini 3 loquentur		<i>să vor- bești</i> loquîtor loquîtor loquuntor		<i>care va fi de vorbit,</i> <i>trebuind a fi vorbit</i> Sg. loquendus, -a, -um Pl. loquendi, -se, -a

Timpurile compuse derivate din perfect

B * S &	<i>Eu am vorbit</i> Sg. 1 locutus Jsum 2 locuta >es 3 locutum lest Pl. 1 locuti Isumus 2 locutse Jestis 3 locuta Isunt	<i>Eu să fi vorbit</i> locutus j sim locuta > sis locutum 1 sit locuti 1 simus locutse > sitis locuta 1 sint	9	<i>a fi vorbit</i> Sg. locutum, Pl. locutos, -as, -a	<i>vorbit (ă)</i> Sg. locutus, -a, -um Pl. locuti, -ffi, -a <i>derivat din supin</i>
↑ erl — <s 3 Mai m	<i>Eu vorbisem</i> Sg. 1 locutus leram 2 locuta >eras 3 locutum Jerat Pl. 1 locuti lerāmus 2 locutse >erātis 3 locuta Jerant	<i>Eu aș fi vorbit</i> locutus I essem locuta [esses locutum esset locuti lessemus locutse Jessetis locuta Jessent			
a "3 3 o i>	Sg. <i>Eu voi fi vorbit</i> 1 locutus lero 2 locuta Jeris 3 locutum lerit Pl. 1 locuti lerīmus 2 locutffi ierītis 3 locuta lerunt		Timpurile derivate din supin: c . , Ac. : locutum = <i>pentru a vorbi</i> »«ifUMI Abl. • locutu = <i>de vorbit</i> <i>ca voi vorbi</i> Sg. locuturum, -am, -um Pl. locuturos, -as, -a		

CONJUGAREA A III-a DEPONENTĂ, CATEG. A II-a (doua)

Tulpina prezentului crescută cu vocala i

Indicativ

Conjunctiv

Imperativ

Infinitiv

Participiu

Timpurile derivate din		tulpina prezentului			
3 - ** 0 ▪ & p* " 3 + «M s § w	<i>Eu ies</i> Sg. 1 egredīar 2 egrederis	<i>Eu să ies</i> egredīar egrediāris	iest egredāre	<i>a ieși</i> egrādi	<i>care iese sau ieșind</i> Sg. N. egrediens G. egredientis, etc.
	3 egreditur Pl. 1 egredlmmur	egrediātur egrediāmur	egredimlmi		Pl.N.egredientes,-ia G. egredientium, etc.
	2 egredlmini 3 egredluntur	egrediamini egrediantur			
	<i>Eu ieșeam</i> Sg. 1 egrediebar	<i>Eu aș ieși</i> egredSrer		Modul gerunziu G. egrediendi = <i>de a ieși</i>	
	2 egrediebāris 3 egrediebātur Pl. 1 egrediebāmur 2 egrediebamini 3 egrediebantur	egredereris egrederetur egrederemur egrederemini egrederentur		D. egrediendo = <i>spre a ieși</i> Ac. ad egrediendum = <i>pentru a ieși</i> Abl. egrediendo — <i>prin a ieși</i>	
HH rg - ** >	<i>Eu voi ieși</i> Sg. 1 egredīar 2 egredieris 3 egredietur Pl. 1 egrediemur		<i>să ieși</i> egredltor egredltor	<i>care va fi de ieșit, trebuind a fi ieșit</i> Sg. egrediendus, -a, -um Pl. egrediendi, -a?, -a	
	2 egrediemlmi 3 egredientur		egrediuitor		
Timpurile compuse derivate din perfect.					
3 - ** i VI PH	<i>Eu am ieșit</i> Sg. 1 egressus 1 sum 2 egressa > es	<i>Eu să fi ieșit</i> egressus I sim egressa > «is		<i>a fi ieșit</i> Sg.egressum, -am, -um	<i>ieșit (ă)</i> egressus, -a, -um
	3 egressum J est Pl. 1 egressi 1 sumus	egressum sit egressi j simus			
	2 egressa? > estis 3 egressa j sunt	egressa? > sitis egressa I sint		PI. egressos, -as, -a	egressi, -a?,-a <i>derivat din supin</i>
	<i>Eu ieșisem</i> Sg. 1 egressus J eram	<i>Eu aș fi eșit</i> egressus essem			
	2 egressa Jeras 3 egressum I erat Pl. 1 egressi I erāmus	egressa > esses egressum lesset egressi I essemus			
S Mai inull	2 egressa? Jerātis 3 egressa I erant	egressa? Jessetis egressa Jessent			
	<i>Eu voi fi ieșit</i>		Timpurile derivate din supin		

a	-le	Sg. 1 egressus 1 ero
		2 egressa leris
		3 egressum 1 erit
5	lai	Pl. 1 egressi Jerimus
1		2 egressa? feri tis
P		3 egressa Jerunt

94

e . . , Ac. : egressum = <i>pentru a ieși</i> supinui	
AbJ . egressu = <i>de ie?it</i>	
<i>că voi ieși</i>	<i>care va ieși</i>
Sg. egressiurum,]	Sg. egressurus, -a,
-am, -um « Pl.	-um
egressuros, -as, { <g	Pl. egressuri, -se,
-a)	-a

#

CONJUGAREA A IV-a (patra) DEPONENTĂTulpina verbului terminată în vocala — **i****Indicativ****Conjunctiv****Imperativ Infinitiv****Participiu****Timpurile derivate din tulpina prezentului**

	<i>Eu urzesc</i>	<i>Eu să urzesc</i>	<i>urzește</i>	<i>a urzi</i>	<i>care urzește sau urzind</i>
M	Bf 1 ordior f.	ordiar			
	2 ordîris	ordiâris	ordire		Sg. N. ordiens
	3 orditur	ordiâtur		ordîri	G. ordientis, etc.
Preș	PI. 1 ordimur	ordiâmur			PI. N. ordientes, -ia
	2 ordimlni	ordiamlni	ordimlni		G. ordientium, etc.
	3 ordiuntur	ordiantur			
1	<i>i?it urzeam</i>	<i>Eu aș urzi</i>		Modul gerunziu	
£	Sf 1 ordiebar f.	ordîrer		G. ordiendi = <i>de a urzi</i>	
S	2 ordiebăris	ordireris		D. ordiendo = <i>spre a urzi</i>	
	3 ordiebătur	ordiretur		Ac. ad ordiendum = <i>pentru a urzi</i>	
Imp	PI. 1 ordiebămur	ordiremur		Abl. ordiendo — <i>prin a urzi</i>	
	2 ordiebamîni	ordiremini			
	3 ordiebantur	ordirentur			
i-i	<i>Eu voi urzi</i>		<i>să urzești</i>		<i>Care va fi de urzit, trebuind a fi urzit</i>
»*	1 ordiar				
•	2 ordieris		ordltor		Sg. ordiendus, -a, -um
	3 ordietur		ordltor		PI. ordiendi, -se, -a
PI.	1 ordiemur				
2	ordiemlni		ordiuntor		
3	ordientur				

Timpurile compuse derivate din perfect

<i>Eu am urzit</i>	<i>Eu să fi urzit</i>		<i>a fi urzit</i>	<i>urzit (ă)</i>
Sg. 1 orsus jsum	orsus jsim		Sg. orsum,	Sg. orsus, -a, -um
2 orsa >es	orsa >sis		-am -um	PI. orsi, -33, -a
3 orsumlest	orsum Isit		PI. orsos, -as,	derivat din supin
PI. 1 orsi "jsumus	orsi 1 simus		-a	
2 orsaa >estis	orsae Jsitis			
3 orsa Jsunt	orsa Isint			
<i>Eu urzisem</i>	<i>Eu aș fi urzit</i>			
Sg. 1 orsus I eram	orsus ■jessem			
2 orsa >eras	orsa >esses			
3 orsum Jerat	orsum Jesset			
PI. 1 orsi lerâmus	orsi jessemus			
2 orsae Jerâtis	orsae jessetis			
3 orsa Ierant	orsa 1 essent			
<i>Eu voi fi urzit</i>			Timpurile derivate din supin.	
Sg. 1 orsus jero			Supinul	
2 orsa Jeris			Ac., orsum = <i>pentru a urzi</i>	
3 orsumierit PI. 1 orsi ^erlmus			Abl.: orsu = <i>de urzit</i>	
2 orsse ieri tis			<i>că voi urzi</i>	<i>care va urzi</i>

3 orsa Jerunt			Sg. orsurum, -am,-um 1» Pl. orsuros,-as, \$	Sg. orsurus, -a,- um Pl. orsuri,- -33, -a
---------------	--	--	---	---

II

VERBELE SEMIDEPONENTE

în afară de verbe deponente, care au toate formele la modurile și timpurile conjugării pasive, dar al căror înțeles este de formă activă, mai există I în limba latină câteva verbe a căror conjugare este amestecată și anume: au conjugare activă la timpul prezent și la timpurile derivate din tulpina prezentului; dar se conjugă în forma pasivă la timpul perfect și la timpurile derivate din tulpina perfectului. Aceste verbe cu conjugare amestecată se numesc **verbe semideponente**. Ele sînt în număr de 4 (patru) și anume:

r audeo, audere, ausus sum = îndrăznesc

gaudeo, gaudere, gavisus sum = mă bucur

soleo, solere, solitus sum — obișnuiesc, *fido, fidere, fisis sum* — mă încred

Verbul *fido* are două compuse :

confido, confidare, confisus sum — am încredere *diffido, diffidere, diffisus sum* — nu mă încred

Dintre aceste verbe semideponente, cele trei, citate mai întîi și anume : *audeo, gaudeo*, și *soleo* se conjugă la conjugarea a II-a (doua), iar *fido* și compusele sale se conjugă la conjugarea a III-a (treia).

CONJUGAREA PERIFRASTICĂ

Pe lîngă formele verbului exprimate în conjugările activă, pasivă și deponentă, limba latină are și alte forme verbale pentru exprimarea diferitelor nuanțe lingvistice. Astfel :

1. Intenția sau gîndul de a face o acțiune se exprimă printr-o conjugare specială, alcătuită din formele timpului viitor al modului participiu din conjugarea activă ale verbului care se conjugă și din timpurile verbului auxiliar *sum* la modurile **indicativ, conjunctiv și infinitiv**. Această conjugare compusă se numește conjugarea **perifrastică** activă, ale cărei timpuri și moduri sînt exprimate prin timpurile și modurile respective ale verbului auxiliar *sum*.

2. Trebuința, obligația sau datorita cuiva de a face o acțiune se exprimă de asemenea printr-o conjugare specială alcătuită din formele timpului viitor al modului participiu din conjugarea pasivă, numit și gerundiv, ale verbului care se conjugă și din timpurile verbului auxiliar *sum* la aceleași moduri ca și la conjugarea perifrastică activă.

Această conjugare compusă se numește conjugarea **perifrastică pasivă**. Și la această conjugare timpul și modul sînt arătate prin timpurile și modurile respective ale verbului *sum*.

CONJUGAREA PERIFRASTICĂ A VERBULUI LAUDO

Forma activă

Modul indicativ

Prezent: Sg. laudaturus, -a, -um sum, es, est = am de gând să laud.

Pl. laudaturi, -ae, -a sumus, estis, sunt = avem de gând să lăudăm.

Imperfect: Sg. laudaturus, -a, -um eram, eras, erat = aveam de gând să laud.

Pl. laudaturi, -ae, -a erāmus, erātis, erant, = aveam de gând să lăudăm.

Viitorul I: Sg. laudaturus, -a, -um ero, eris, erit = voi avea de gând să laud.

Pl. laudaturi, -3, -a erimus, eritis, erunt = vom avea de gând să lăudăm. Perfectul: Sg. laudaturus, -a, -um fui, fuisti, fuit = am avut de gând să laud.

Pl. laudaturi, -aa, -a fuimus, fuistis, fuerunt = am avut de gând să lăudăm. Mai m. ca perfect: Sg. laudaturus, -a, -um fuāram, fueras, fuerat = avusesem de gând să **laud**.

Pl. laudaturi, -se, -a fuerāmus, fuerātis, fuerant = avuseserăm de gând să lăudăm. Viitorul al II-lea: Sg. laudaturus, -a, -um fuero, fueris, fuerit = voi fi avut de gând să laud.

Pl. laudaturi, -33, -a fuerimus, fueritis, fuerint = vom fi avut de gând să lăudăm.

Modul conjunctiv

Prezent: Sg. laudaturus, -a, -um j3irn>.şjş, sit = să am de gând să laud.

Pl. laudaturi, -se, -a simus, sitis, sint ± = să avem de gând să lăudăm. Imperfect: Sg. laudaturus, -a, -um essem, esses, esset = aş avea de gând să laud.

Pl. laudaturi, -33, -a essemus, essetis, essent = fc am avea de gând să lăudăm. Perfect: Sg. laudaturus, -a, -um fufirim, fueris, fuārit = să fi avut de gând să laud.

Pl. laudaturi, -se, -a fuerimus, fueritis, fuerint = să fi avut de gând să lăudăm. M. m. ca perfect: Sg. laudaturus, -a, -um fuissem, fuisses, fuisset = aş fi avut de gând să laud.

Pl. laudaturi, -33, -a fuissemus, fuissetis, fuissent = am fi avut de gând să lăudăm.

Modul infinitiv

Prezent: Sg. laudaturum, -am, -um esse = a avea de gând să laud.

Pl. laudaturos, -as, -a esse = a avea de gând să lăudăm. Perfect: Sg. laudaturum, -am, -um fuisse = a fi avut de gând să laud.

Pl. laudaturos, -as, -a fuisse ^a fi avut de gând să lăudăm

Forma pasivă

Modul indicativ

Prezent: Sg. laudandus, -a, -um sum, es, est = trebuie să fiu lădat.

Pl. laudandi, -33, -a sumus, estis, sunt -4 trebuie să fim lădaţi. Imperfect: Sg. laudandus, -a, -um, eram, eras, erat = trebuia să fiu lădat.

Pl. laudandi, -33, -a erāmus, erātis, erant = trebuia să fim lădaţi. Viitor I: Sg. laudandus, -a, -um ero, eris, erit = va trebui să fiu lădat.

Pl. laudandi, -se, -a erimus, eritis, erunt = va trebui să fim lădaţi. Perfect: Sg. laudandus, -a, -um fui, fuisti, fuit = a trebuit să fiu lădat.

Pl. laudandi, -33, -a fuimus, fuistis, fuerunt = a trebuit să fim lădaţi. M. m. ca perfect: Sg. laudandus, -a, -um fueram, fueras, fuerat = trebuise să fiu lădat.

Pl. laudandi, -se, -a fuerāmus, fuerātis, fuerant = trebuise să fim lădaţi. Viitorul al II-lea: Sg. laudandus, -a, -um fuero, fueris, fuerit = va fi trebuit să fiu lădat.

Pl. laudandi, -33, -a fuerimus, fueritis, fuerint =? va fi trebuit să fim lădaţi.

Q—,,: - 4 8/11

7 - c. 335

Modul conjunctiv

Prezent: Sg. laudandus, -a, -um sim, sis, sit = să trebuiască să fiu lădat.

Pl. laudandi, -a?, -a simus, sitis, sint = să trebuiască să fim lădați. Imperfect: Sg. laudandus, -a, -um essem, esses, esset = ar trebui să fiu lădat.

Pl. laudandi, -ee, -a essemus, essetis, essent = ar trebui să fim lădați. Perfect: Sg. laudandus, -a, -um fuārim, fuāris, fuārit = să fi trebuit să fiu lădat.

Pl. laudandi, -se, -a fuerimus, fueritis, fuērint = să fi trebuit să fim lădați. M. m. ca perfect: Sg. laudandus, -a, -um fuisset, fuisses, fuisset = ar fi trebuit să fiu lădat.

Pl. laudandi, -83, -a fuissetus, fuissetis, fuissent ar fi trebuit să fim lădați.

Modul infinitiv *''''& ?a^guda^an^Udt^dL^m-a^{-am} ** } -> - * trebui să fiu (să fim) lădat(i) ^{PerfeC}VI. lfud^and^do^as?^d-
^Uas!^a-^{ain}> *'' } *** = » « *** •» * (* W »*•«

OBSERVAȚII ASUPRA CONJUGĂRILOR

În conjugarea verbelor regulate se găsesc unele abateri:

1. Verbele de formă activă : dico, duc, facio au la timpul prezent al modului imperativ, persoana a II-a (doua) din singular, formele : dic, duc, fac fără vocala finală -e. Tot fără vocala finală -e fac imperativul prezent, persoana a II-a (doua) singular, toate compusele verbului *duco*: de exemplu : *conduc* (călăuzește). De asemenea pierd vocala -e finală la persoana a II-a (doua) singular a timpului prezent al modului imperativ compusele, verbului facio, care păstrează pe a în tulpina prezentului. De exemplu : *patefac* (deschide), *satisfac* (satisfă). În schimb, compusele verbului facio care au transformat în -i pe -a din tulpina verbului, exprimă, la timpul prezent al modului imperativ, persoana a II-a (doua) din singular cu vocala finală e. Exemple : *conflce* (isprăvește), *defice* (lipsește), *infice* (otrăvește).

De asemenea toate compusele verbului *dico* au la persoana a II-a a timpului prezent de la modul imperativ forma verbală terminată în vocala -e. De exemplu : *indice* (arată).

2. Verbele de conjugarea I (întîia), a II-a (doua) și a IV-a (patra) care fac perfectul modului indicativ adăugînd la tulpina verbului consoana caracteristică -v, pot avea, la unele timpuri derivate din perfect și forme verbale fără această consoană caracteristică. De exemplu :

<i>laudasset</i> pentru <i>laudavisset</i>	<i>vestii</i> pentru <i>vestivi</i>
<i>laudasse</i> pentru <i>laudavisse</i>	<i>dormii</i> pentru <i>dormivi</i>
<i>laudasti</i> pentru <i>laudavisti</i>	<i>sepelii</i> pentru <i>sepelivi</i>
<i>flesset</i> pentru <i>flevisset</i>	<i>sepelisset</i> pentru <i>sepelivisset</i>
<i>flesti</i> pentru <i>flevisti</i>	<i>scisti</i> pentru <i>scivisti</i>
<i>flerunt</i> pentru <i>fleverunt</i>	<i>scisse</i> pentru <i>scivisse</i>

Toate aceste forme verbale, cărora, prin întrebuițare, li s-a suprimat consoana caracteristică se numesc forme sincopate.

3. În operele unor poeți latini se găsesc forme de imperfect al modului indicativ la unele verbe de conjugarea a IV-a (patra) terminate în -ibam,

-îbat, -îbant în loc de terminațiile regulate -iebam, -iebat, -iebant. Exemple : nutribat, nutribant (pentru *nutriebat, nutriebant*) ; munibat, munibant (pentru *muniebat, muniebant*) ; vestibat (în loc de *vestiebat*). Acestea se numesc forme contrase.

4. La modul infinitiv, timpul prezent al conjugării pasive și deponente se găsește forma arhaică terminată în -ier, și -rier, în loc de -i sau -ri. Exemple : irascier (în loc de *irasci*), vocarier (în loc de *vocări*) ; farier (în loc de *fari*); conducier (în loc de *conduci*) ; reperier (în loc de *reperi*).

OBSERVAȚII ASUPRA TULPINILOR VERBALE

În conjugarea activă se găsesc numeroase verbe, care, deși se conjugă în mod regulat, totuși prezintă, în formarea tulpinilor, unele abateri de la regulile generale. Astfel de abateri sînt:

1. La numeroase verbe de conjugarea a II-a (doua) și a III-a (treia) tulpina prezentului crește cu una din consoanele : 1, m, n, qu.

depel-l-o, depel-l-ere, depuli, depulsum = a alunga, a înlătura

vel-l-o, vel-l-ere, vulsi, vulsum = a smulge.

accu-m-bo, accu-m-bere, accubui, accubitum = a se culca.

interru-m-po, interrui-m-pere, interrui, interruptum = a întrerupe.

fran-go, fra-n-gere, fregi, fractum = a frînge.

li-n-quo, li-n-quere, liqui = a lăsa.

sci-n-do, sci-n-dere, scidi, scissum = a despica.

vi-n-co, vi-n-cere, vici, victum = a învinge.

detor-qu-eo, detor-qu-ere, detorsi, detorsum = a abate, a îndepărta.

2. La alte verbe de conjugarea a III-a (treia) tulpina prezentului crește cu grupul consonantic sc. Aceste verbe exprimă începerea unei acțiuni. Ele se numesc verbe inchoative (de la verbul *inehoo* = încep).

abolesc-o, abole-sc-ere, abolevi = a se pierde, a pieri
adole-sc-o, adole-sc-ere, adolevi, adultum = a crește, a se dezvolta,
evane-sc-o, evane-sc-ere, evanui = a dispărea, a se risipi,
lique-sc-o, lique-sc-ere, liqui = a se lichefia, a se topi.
macre-sc-o, macre-sc-ere, macrui = a slăbi.

3. La unele verbe de conjugări diferite, tulpina prezentului este crescută cu consoana t sau s, adăugată la forma simplă a verbului din care s-a derivat. Aceste verbe exprimă repetarea unei acțiuni. Ele se numesc de aceea verbe frecventative (de la verbul *frequentio* = folosesc deseori).

capt-o, capt-ăre, -ăvi, -ătum (de la *capio*) = a încerca să iau. Fact-it-o, facti-t-ăre, -ăvi, -ătum (de la *facio*) = a

face deseori, face-ss-o, face-ss-ere, -i, -itum (de la *facio*) — a săvîrși iute. increpii-o, increpit-ăre, -ăvi, -ătum

(de la *incrăpo*) = a dojeni, sal-ti-to, sal-tit-ăre -ăvi, -ătum (de la *salio*) = a sări des. saltito, saltit-ăre din *salto*) = a dansa mult.

4. Mai numeroase abateri de la regula generală se găsesc la unele verbe care *reduplică tulpina verbului*, fie la timpul prezent, fie mai ales la timpul perfect.

7*

a) Astfel pentru reduplicarea tulpinei la timpul prezent avem verbul *gigno* (tulpina *gen* cu reduplicarea ei) : *gigeno*, *contras*, *gigno*, *gignere*, *genui*, *genitum* = a naște.

b) Mult mai numeroase sînt cazurile de reduplicarea tulpinei verbale la timpul perfect:

La conjugarea I (întîia) :

adsto, *adstare*, *adstiti* — a sta lîngă, a se opri lîngă.

consto, *constare*, *constiti* = a sta pe loc, a exista,

circumdo, *circumdare*, *circu.md.idl* = a înconjura.

La conjugarea a II-a (doua) :

mordeo, *mordere*, *momordi*, *morsum* = a mușca.

pendeo, *pendere*, *pependi* = a atîrna.

spondeo, *spondere*, *spopondi*, *sponsum* = a garanta, a făgădui

tondeo, *tondere*, *totondi*, *tonsum* = a tunde

La conjugarea a III-a (treia) :

addo, *addare*, *addidi*, *additum* = a adăuga.

condo, *condere*, *condidi*, *conditum* = a întemeia.

credo, *credere*, *credidi*, *creditum* = a crede.

curro, *currare*, *cucurri*, *cursum* = a alerga.

pario, *părerere*, *pepiri*, *partum* = a naște.

perdo, *perdere*, *perdidi*, *perditum* = a pierde.

prodo, *prodere*, *prodidi*, *proditum* = a pune în față, a transmite, a trăda.

reddo, *reddere*, *reddidi*, *redditum* = a înapoia.

tendo, *tendere*, *tetendi*, *tentum* (și *tensum*) = a întinde.

Notă. Dacă aceste verbe de conjugarea a III-a (treia) se compun cu o prepoziție, ca prefix, multe din ele nu mai păstrează reduplicarea silabei inițiale la timpul perfect: *accurro*, *accurire*, *accurri* = a alerga spre. *concurro*, *concunere*, *concurri*, *concursum* = a se întîlni. *discurro*, *discurrare*, *discurri*, *discursum* = a împrăștia, a vorbi, *contendo*, *contendere*, *contendi*, *contentum* = a năzui, a se îndrepta spre.

5. O altă abatere o constituie unele verbe de conjugarea a **II-a** (doua) care formează timpul perfect al modului indicativ, cît și toate timpurile derivate din tulpina perfectului, adăugînd la tulpina verbală consoana caracteristică V în loc de u, care este caracteristica timpului perfect la verbele de conjugarea a II-a (doua) :

aboleo, *abolere*, *abolevi*, *abolutum* = a distruge, *adoleo*, *adolere*, *adolevi*, *adultum* = a jertfi zeilor, a onora, *cieo*, *ciere*, *civi*, *citum* = a pune în mișcare, a chema în ajutor, *suppleo*, *supplere*, *supplevi*, *suppletum* = a împlini, a înlocui.

6. Se află în limba latină numeroase verbe care formează timpul perfect al modului indicativ și modul supin cu caracteristica și terminația de la altă conjugare decît cea a tulpinii prezentului:

Conjugarea I (întîia)

adiuvo, *adiuvare* (conj. I), *adiuvi*, *adiutum* (conj. III) = a ajuta, *consono*, *consonare* (conj. I), *consonui* (conj. II) = a fi de acord.

disseco, dissecăre (conj. I), *dissecui, dissectum* (conj. II) = a tăia. increpo, increpăre (conj. I), *increpui, increpitem* (conj. II) = a plesni, subseco, subsecăre (conj. I), *subsecui, subsectum* (conj. II) = a tăia.

Conjugarea a II-a (doua)

augeo, augere (conj. II), *auxi, auctum* (conj. III) = a mări.
adhaereo, adhaerere (conj. II), *adhaersi, adhaersum* (conj. III) = a fi lipit.
ardeo, ardere (conj. II), arsi (conj. III) = a arde.
amovăo, amovere, (conj. II) *amovi, amotum* (conj. III) = a îndepărta.
suadeo, suadere, (conj. II) *suasi, suasum* (conj. III) = a povăţui.
persuadeo, persuadere (conj. II), *persuasi, persuasum* (conj. III) = a convinge.
urgeo, urgere (conj. II), *ursi* (conj. III) = a grăbi.

Conjugarea a III-a (treia)

abripio, abripere (conj. III) *abripui, abreptum* (conj. II) = a smulge.
adsero, adserere (conj. III) *adserui, adsertum* (conj. II) = a alipi.
pono, ponere (conj. III) *posui, positum* (conj. II) = a pune.
sero, serere (conj. III) *sevi, sātum* (conj. II), a sădi.
sino, sinere (conj. III) *sivi, situm* (conj. IV) = a îngădui.
strepo, strepere (conj. III) *strepui, strepitum* (conj. II) = a face zgomot, a răsună.
vomo, vomere (conj. III) *vomui, vomitum* (conj. II) = a vărsa.

Conjugarea a IV-a (patra)

subsilio, subsilire (conj. IV), *subsiltii* (conj. II) = a sări în sus. vincio, vincere (conj. IV), *vinxi, victum* (conj. III) = a lega.

7. Ultima grupă de abateri de la regula generală a formării tulpinilor o constituie verbe care modifică cu totul tulpina prezentului în conjugare şi alcătuiesc timpul perfect, fie cu caracteristica v, fie cu caracteristica s, iar modul supin îl formează în *-tum* sau *-sum*:

congero, congerere (tulpina *conger*) *congressi, congestum* = a grămădi.
consurgo, consurgere (tulpina *consurg*) *consurrexi, consurrectum* = a se ridica împreună.
cerno, cernere (tulpina *cern*) *crevi, cretum* = a distinge, a zări.
decerno, decernere (tulpina *decern*) *decrevi, decretum* = a hotărî.
irrideo, irridere (tulpina *irride*) *irrisi, irrisum* = a-şi bate joc.
sterno, sternere (tulpina *stern*) *străvi, strātum* = a aşterne.
surgo, surgere (tulpina *surg*) *surrexi, surrectum* = a se ridica.
tero, terere (tulpina *ter*) *trivi, tritum* = a zdrobi.

VERBELE ANOMALE

Verbele care în conjugare prezintă neregularităţi, fie prin faptul că-şi formează timpurile şi modurile cu tulpini variate, fie că amestecă formele (diatezele) de conjugare, se numesc **verbe anormale** (neregulate).

\

CONJUGAREA VERBULUI VOLO = VREAU

Verbul volo cuprinde în el o veche tulpină : vel care cu vremea s-a prefăcut în vol și apoi în vul.

Aceste tulpini variate s-au păstrat la diferite timpuri și moduri. Dar în afară de terminațiile obișnuite în conjugarea sa, acest verb, ca și compusele lui, are la timpul prezent al modului conjunctiv terminațiile unui vechi optativ, dispărut, care s-au păstrat doar în formele timpului prezent al modului conjunctiv ale verbului auxiliar sum, adică : *sim, sis, sit* etc.

Din verbul volo s-au alcătuit două verbe compuse :

1) nolo care rezultă din combinarea verbului volo cu o negație, care, în conjugare, apare sub forma non;

2) malo, alcătuit din adverbul magis și volo; acestea s-au contopit mai întâi în ma-volo și apoi în malo.

Aceste trei verbe se conjugă astfel:

Modul indicativ

Prezent:	<i>Eu vreau</i> Sg. 1 vol-o 2 vi-s 3 vul-t Pl. 1 vol-u-mus 2 vul-tis 3 vol-u-nt	<i>Eu nu vreau</i> nol-o non vis non vult <i>nol-u-mus</i> non vultis nol-u-nt	<i>Eu prefer</i> mal-o mavi-s mavul-t mal-u-mus mavul-tis mal-u-nt
Imperfect:	<i>Eu vream</i> Sg. 1 vol-e-ba-m 2 vol-e-ba-s 3 vol-e-ba-t Pl. vol-e-bă-mus 2 vol-e-bă-tis 3 vol-e-ba-nt	<i>Eu nu vream</i> nol-e-ba-m nol-e-ba-s nol-e-ba-t nol-e-bă-mus nol-e-bă-tis nol-e-ba-nt	<i>Eu preferam</i> mal- e-ba-m mal-e-ba-s mal-e-ba-t mal-e-bă-mus mal-e-ba-tis mal-e-ba-nt
Viitor I:	<i>Eu voi vrea</i> Sg. 1 vol-a-m 2 vol-e-s 3 vol-e-t Pl. 1 vol-e-mus 2 vol- e-tis 3 vol-e-nt	<i>Eu nu voi vrea</i> nol-a-m nol-e-s nol-e-t nol- e- mus nol-e-tis nol-e-nt	<i>Eu voi prefera</i> mal-a-m mal-e-s mal-e-t mal-e-mus mal-e-tis mal-e-nt

Hi

Perfect:	<i>Eu am vrut</i> Sg. 1 vol-u-i 2 <i>vol-u-isti</i> 3 vol-u-it Pl. 1 <i>vol-u-imus</i> 2 vol-u- <i>istis</i> 3 vol-u- <i>erunt</i>	<i>Eu nu am vrut</i> nol-u-i nol-u- <i>isti</i> nol-u-it nol-u-imus nol-u-istis nol-u- <i>erunt</i>	<i>Eu am preferat</i> mal-u-i <i>mal-u-isti</i> mal-u-it mal-u-imus <i>mal-u-istis</i> mal-u- <i>erunt</i>
Mai mult ca perfect:	<i>Eu vrusesem</i> Sg. 1 vol-u-eram 2 <i>vol-u-eras</i> 3 <u><i>vol-u-erat</i></u> Pl. 1 <i>vol-u-erămus</i> 2 <i>volu-erătis</i> 3 <i>vol-u-erant</i>	<i>Eu nu vrusesem</i> nol-u-eram <i>nol-u-eras</i> <i>nol-u-erat</i> <i>nol-u-erămus</i> <i>nol-u-erătis</i> <i>nol-u-erant</i>	<i>Eu preferasem</i> <i>mal-u-eram</i> mal-u-eras <i>mal-u-erat</i> <i>mal-u-erămus</i> <i>mal-u-erătis</i> <i>mal-u-erant</i>
Viitor al II-lea:	<i>Eu voi fi vrut</i> Sg. 1 vol-u-ero 2 volu-u-eris 3 <i>vol-u-erit</i> Pl. 1 vol-u-erimus 2 <u><i>volu-eritis</i></u> 3 vol-u-erint	<i>Eu nu voi fi vrut</i> <i>nol-u-ero</i> nol-u-eris <i>nol-u-erit</i> <i>nol-u-erimus</i> <i>nol-u-eritis</i> <i>nol-u-erint</i>	<i>Eu voi fi preferat</i> mal-u-ero mal-u-eris <i>mal-u-erit</i> <i>mal-u-erimus</i> <i>mal-u-eritis</i> <i>mal-u-erint</i>

Modul conjunctiv

Prezent:	<i>Eu să vreau</i> Sg. 1 vel-im 2 vel-is 3 vel-it Pl. 1 <u>vel-imus</u> 2 vel-itis 3 vel-int	<i>Eu să nu vreau</i> nol-im nol-is nol-it nol-imus nol-itis nol-int	<i>Eu să prefer</i> mal-im mal-is mal-tf mal-imus mal-îtis mal-irai
Imperfect:	<i>Eu aş vrea</i> Sg. 1 vell-em 2 vell-es 3 vell-e« Pl. 1 <i>veil- emus</i> 2 vell-eî't's 3 vell-ent	<i>Eu nu aş vrea</i> noll-e/re noll-es noll-ej noii- <i>emus</i> noii- <i>etis</i> noll-ent	<i>Eu aş prefera</i> mall-em mall-es mall-e< mall- <i>emus</i> mall-etis mall-ent
Perfect:	<i>Eu să fi vrut</i> Sg. 1 <u>vol-u-lrim</u> 2 vol-u-eWs 3 vol-u-ertt Pl. 1 YO\ <i>-u-erimus</i> 2 <i>vol-u-erîtis</i> 3 vol-u-erinf	<i>Eu să nu fi vrut</i> nol-u-ărim nol-u-iris nol-u-e~rit nol-u-erimus nol-u-eritis nol-u-lrint	<i>Eu să fi preferat</i> mal-u-Srim mal-u-Sris mal-u-ărit mal-u-erimus mal-u-eritis mal-u-erint
Hai mult ca perfect	2?» <i>aş fi vrut</i> Sg. 1 <i>vol-u-issem</i> 2 vol-u-isses 3 vol-u-issei Pl. <i>vol- U-issemus</i> 2 vol-u-j'sseîis 3 vol-u-issenî	<i>Eu nu aş fi vrut</i> nol-u- issem nol-u-isses nol-u-isset nol-u-issemus nol-u-issetis nol-u-issent	<i>Eu aş fi preferat</i> mal-u-issem mal-u-isses mal-u- isset mal-u- issemus mal-u-issetis mal-u- issenl

■=

Modul imperativ

		<i>nu voi</i>	
Prezent:	Sg. 2	noii	—
	Pl. 2 -	nolite	—
		<i>să nu voiești</i>	
Viitor:	Sg. 2	nolito	—
	Pl. 2 -	nolitote	-

Modul infinitiv

Prezent:	<i>a vrea vel-fe</i>	<i>a nu vrea nol-le</i>	<i>a prefera mal-te</i>
Perfect:	<i>o fi vrut vol-u-isce</i>	<i>a nu fi vrut nol-u-isce</i>	<i>a fi preferat mal-u-isce</i>

Modul participiu

	<i>vrind</i>		<i>nevrind</i>	
Prezent:	Sg. N. vol-ens	Pl. vol-entes, -ia	Sg. N. nol-ens	Pl. nol-entes, -ia
	G. vol-entis	<i>vol-entium</i>	G. nol-entis	<i>nol-entium</i>
	D. vol-enti	<i>vol-entibus</i>	D. nol-enU	<i>nol-entibus</i>
	Ac. vol-entem	vol-entes, -ia	Ac. nol-entem	<i>nol-entes, -ia</i>
	Abl. fol-ente	<i>vol-entibus</i>	Abl. nol-ente	<i>nol-entibus</i>

Notă. "Verbul *volo* și compusele lui nu au forme pentru modurile gerunziu și supin.

CONJUGAREA VERBULUI EO = MERG

Neregularitatea conjugării verbului eo este următoarea: Tulpina lui verbală este i, provenită dintr-o veche tulpină ei, care s-a redus în i. Vocala e din vechea tulpină apare înaintea vocalelor a, o, u (eo, eam, eunt). La timpul imperfect al modului indicativ nu are vocala de legătură -e: *ibam, ibas* etc, iar la timpul viitor al modului indicativ are caracteristica *bo, bis* etc. ca și verbele de conjugarea I-a (întîia) și a II-a (doua) activă.

El se conjugă astfel:

Indicativ

Eu merg

1 e-o

2 i-s

3 i-t

1 i-mus

2 i-tis

3 e-u-nt

Eu mergeam

1 i-ba-m

2 i-ba-s

3 i-ba-t

1 i-ba-mus

2 i-ba-tis

3 i-ba-nt

Timpurile derivate din tulpina prezentului

Eu să merg

e-a-m

e-a-s

e-a-t

e-a-mus

e-a-tis

e-a-nt

Eu aş merge

î-re-m

i-re-s

i-re-t

i-z-e-mus

i-re-tis

i-re-nt

mergi

a merge

i-re

i-te

Participiu

\care merge (mergind)

Sg. N. i-e-ns

Lí G. euntis

N pl.eu-ntes, -ia G. e-u-ntium etc.

voi merge

'i- bo

i-bi-s

i-bi-t

i-bi-mus

i-bi-tis

i-bu-nt

să mergi

i-to

i-to

i-tote

e-u-nto

Modul gerunziu

(N. i-re)

G. e-u-ndi = *de a merge*

D.eundo

Ac. ad eu-ndum = *pentru a merge*

Abl eundo

Timpurile derivate din tulpina perfectului

Eu am mers

Sg. 1 i-v-i (i-i)

2 i-v-isti

3 i-v-it Pl. 1 i-v-imus

2 i-v-istis

3 i-v-eruntf-

Eu mersesem

Sg. 1 i-v-eram (i-eram)

2 i-v-eras

3 i-v-erat Pl. 1 i-v-erāmus

2 i-v-erātis

3 i-v-erant

Eu voi fi mers

Sg. 1 i-v-ero (i-ero)

2 i-p-eris

3 i-p-erit

1 i-p-erīmus

2 i-p-erītis

3 i-p-firint

Timpurile derivate din tulpina perfectului

Eu să fi mers

i-v-erim (i-erim)

i-v-Sris

i-v-erit

i-v-erimus

i-v-eritis

i-v-erint

Eu aş fi mers i-p-issem (i-issem)

i-v-isses

i-v-isset

i-v-issemus

i-v-issetis

i-v-issent

Timpurile derivate din supin

Supinul: i-t-um = *pentru*

a merge

că voi merge

Sg. i-t-urum, -am, -urum

ⁱf5 I Pi.

Vi. i-t-uros, -as, -a esse

care va merge

Sg. i-t-urus, -a, -um i-t-uri, -ae. -a

106

Acest verb, deși este intransitiv, se conjugă totuși și la forma pasivă dar numai la persoana a III-a (treia) din singular ca verb unipersonal. Cele mai des folosite sînt formele **itur** (se merge), **eatur** (să se meargă), **itum est** (s-a mers).

Verbul **eo** are numeroase compuse cu prepoziții întrebuințate ca prefixe ; toate aceste verbe compuse se conjugă ca și verbul simplu **eo**, prepoziția rămînînd invariabilă.

Compusele verbului sînt următoarele :

abeo, abire, abii, abitum = a pleca.

adeo, adire, adii, aditum = a merge la, a vizita.

circumio, circumire, circumii (-ivi), circumitum = a ocoli, a merge în jur.

exeo, exire, exii, exitum = a ieși.

ineo, inire, inii, initum = a intra.

intereo, interire, interii, interitum = a muri.

obeo, obire, obii, obitum = a întîmpina.

pereo, perire, perii, peritum = a pieri.

praetereo, praeterîre, praeterii, praeteritum = a trece peste.

redeo, redire, redii, reditum = a se înapoia.

transeo, transire, transii, transitum = a trece dincolo.....

Pe lângă compusele cu prepoziție, întrebuințată ca prefix, mai sus arătate, mai există următoarele alte compuse ale verbului **eo**:

a) **queo** (= a putea) și **nequeo** (= a nu putea) care se conjugă la **fel** ca și verbul **eo**.

b) **veneo, venire, venivi** (sau **venii**) **venitum** (format din **venum-eo**) = a fi vîndut, este singurul compus cu înțeles pasiv al verbului **eo**, dar care se conjugă la forma activă.

CONJUGAREA VERBULUI FERO = PORT

Neregularitatea în conjugarea acestui verb constă în faptul că timpurile și modurile se formează prin trei tulpini cu totul diferite : **fer** (tulpina prezentului), **tul** (tulpina perfectului), și **lat** (tulpina modului supin). Dar pe lângă această neregularitate importantă, se mai află o altă abatere de la conjugarea regulată și anume : la timpul prezent și la timpurile derivate din tulpina prezentului, se pierde vocala de legătură i înaintea terminațiilor -s, -t. De asemenea dispare vocala finală **e** la persoana a II-a (doua) din singular a timpului prezent al modului imperativ, făcînd **fer**, ca și **dic, duc, fac**, semnalate la locul cuvenit; iar în forma de prezent a modului infinitiv se pierde vocala de legătură **e** dintre tulpina verbală și terminația **-re**: **fer-re**.

Verbul **fero** se conjugă și în forma pasivă, la care se întîlnesc aceleași neregularități semnalate la forma activă.

Acest verb se conjugă astfel:

ACTIVA**Indicativ****Conjunctiv****Imperativ****Infinitiv****Participiu****Timpurile derivate din tulpina prezentului****a***oi*

3 0

<i>Eu port</i> Sg. 1 fer-o 2 fer-s 3 fer-t Pl. 1 fer-i-mus 2 fer-tis 3 fer-u-nt	<i>Eu să port</i> fer-a-m fer-a-s fer-a-t fer-a-mus fer-a-tis fer-a-nt	<i>poartă</i> fer fer-te	<i>a purta</i> ferre	<i>care poartă</i> Sg. N. fer-ens fer-entis etc. Pl. N.fer-entes,-ia G. fer-entium etc.
<i>Eu purtam</i> Sg. 1 fer-e-ba-m 2 fer-e-ba-s 3 fer-e-ba-t Pl. 1 fer-e-ba-mus 2 fer-e-ba-tis 3 fer-e-ba-nt	<i>Eu aş purta</i> fer-re-m fer-re-s fer-re-t fer-re-mus fer-re-tis fer-re-nt		Modul gerunziu (N. fer-re) G. fer-e-ndi = <i>de a purta</i> D. fer-e-ndo = <i>spre a purta</i> Ac. ad fer-e-ndum = <i>pentru a purta</i> Abl. fer-e-ndo = <i>prin a purta</i>	
<i>Eu voi purta</i> Sg. 1 fer-a-m 2 fer-e-s 3 fer-e-t Pl. 1 fer-e-mus 2 fer-e-tis 3 fer-e-nt		<i>să porţi</i> fer-to fer-tote fer-u-nto		

Timpurile derivate din tulpina perfectului**OH****o. °9****03****S****53**

<i>1 3u am purtat</i> Sg. 1 tul-i 2 tul-isti 3 tul-it Pl. 1 tul-imus 2 tul-istis 3 tul-erunt (-ere)	
<i>Eu purtasem</i> Sg. 1 tul- eram 2 tul- eras 3 tul- erat Pl. 1 tul-erâmus 2 tul-erâtis 3 tul- erant	
<i>Eu voi fi purtat</i> Sg. 1 tul- ero 2 tul- eris 3 tul- erit Pl. 1 tul-erlmus	

2 tul-eritis 3 tul-erint					
<i>Eu să fi purtat</i> tul- erim tul- eris tul- erit tul-erimus tul-eritis tul- erint		<i>a fi purtat</i> tul-isse			
<i>Eu aş fi purtat</i> tul-issem tul-isses tul-isset tul-issemus tul-issetis tul-issent			•		
		Timpurile derivate din supin Modul supin : lat-um = <i>pentru a purta</i> <table><tr><td><i>că voi purta</i> Sg. lat-urum, -am, urum, <i>esse</i> Pl. lat-uros, -as, -a, <i>esse</i></td><td><i>care va purta</i> Sg. lat-urus, -a, -um Pl. lat-uri, -as, -a</td></tr></table>		<i>că voi purta</i> Sg. lat-urum, -am, urum, <i>esse</i> Pl. lat-uros, -as, -a, <i>esse</i>	<i>care va purta</i> Sg. lat-urus, -a, -um Pl. lat-uri, -as, -a
<i>că voi purta</i> Sg. lat-urum, -am, urum, <i>esse</i> Pl. lat-uros, -as, -a, <i>esse</i>	<i>care va purta</i> Sg. lat-urus, -a, -um Pl. lat-uri, -as, -a				

PASIVA

Indicativ

Conjunctiv

Imperativ

Infinitiv

Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

Eu slnt purtat

Sg.

Pl.

fer-o-r

fer-ris

fer-tur

fer-I-mur

fer-i-mîni

fer-u-ntur

Eu să fiu fer-a-r fer-a-ris fer-a-tur fer-ă-mur fer-ă-mini fer-a-ntur

Eu eram purtat Sg. 1 fer-e-ba-r

2 fer-e-ba-ris

3 fer-e-bă-tur Pl. 1 fer-e-ba-mur

2 fer-e-ba-mini

3 fer-e-ba-ntur

Eu

Sg.

Pl.

voi fi purtat

1 fer-a-r fer-e-ris fer-e-tur fer-e-mur fer-e-mîni i'er-e-ntur

2 3 1 2 3

purtat

Eu aş fi purtat

fer-re-r

fer-re-ris

fer-re-tur

fer-re-mur

fer-7-e-mîni

fer-re-ntur

fii purtat fer-re

fer-i-mîni

să fii purtat fer-tor

fer-u-ntor

a fi purtat

fer-ri

care va fi de purtat, trebuind

a fi purtat Sg. fer-e-ndus,

-a, -um Pl.fer-e-ndi,-8B,

-a

Timpurile compuse derivate din perfect

1

Eu am fost purtat Sg. 1 latus \sum

2 lata |es

3 latum lest Pl. 1 laţi \sumus

2 latse\estis

3 lata I sunt

Eu să fi fost purtat latus \sim lata \sis latum \sit laţi \simus lata? \sitis lata \sint

Eu fusesem purtat

Sg. 1 latus \eram

2 lata Jeras

3 latum Urat Pl. 1 la ii \erămus

2 latielerătis

3 lata \erant

Eu voi fi fost purtat Sg. 1 latus \ero

2 lata \eris

3 latum Ierit Pl. 1 laţi \erlmus

2 la.tw.eritis

3 lata \erunt

Eu aş fi fost purtat latus I essem lata iesses latum lessei laţi \essemus latse yessetis lata jessent

a fi fost purtat Sg. latum (m.) latam (f.) latum (n.) latos (m.) latas (f.) lata (n.)
Pl.

purtat(ă) Sg. latus, -a,

-um Pl. lati-se, -a

Timpurile derivate din supin Supin : latu = *de purtat*

că voi fi purtat: latum iri

109

Cu verbul *facio* s-au alcătuit numeroase verbe compuse cu o prepoziție-prefix. Toate aceste verbe compuse se conjugă ca și verbul *fero*, dar prepoziția-prefix rămâne invariabilă. Iată câteva dintre ele :

affero, afferre, attuli, allatum — **a aduce.**

aufſro, auferre, abstuli, ablatum = **a ridica.**

conſſro, conferre, cont-ali, collatum = **a aduna, a duce împreună.**

defăro, deferre, detuli, delatum — **a comunica.**

efflro, efferre, extali, elatum = **a scoate.**

inſſro, inferre, inluli, illatum = **a duce în.**

offerro, offerre, obtuli, oblatum = **a oferi.**

prſſſgro, prierre, prxtuli, prselatum = **a prefera.**

projiro, projerre, protuli, prolatum = **a purta înainte.**

rejſro, rejerre, reluli, relatum = **a aduce la cunoștință.**

transjſro, transferre, transtiili, translatum = **a purta peste.**

CONJUGAREA VERBULUI FIO = SINT FĂCUT, DEVIN

Neregularitatea conjugării acestui verb constă în faptul că are formele de conjugare amestecate; în adevăr la timpul prezent al modului indicativ și la toate timpurile derivate din el se conjugă ca un verb regulat de conjugarea a IV-a (patra) activă, afară de forma fieri de la prezentul infinitivului, deși înțelesul său este pasiv, dar la timpul perfect al indicativului și la timpurile derivate din el se conjugă la forma pasivă, avînd formele compuse din perfectul modului participiu pasiv de la verbul *facio* împreună cu timpurile verbului *suni*, derivate din tulpina prezentului.

Prin această îmbinare de forme (diateze) verbul *fio* are aparența unui *verb semideponent* și este folosit drept forma pasivă a verbului activ *facio* (= fac).

În toate formele simple ale verbului *fio*, derivate din tulpina prezentului, vocala *i* din tulpină are cantitate lungă, deși este înaintea altei vocale, afară de formele timpului imperfect al modului conjunctiv — *fierem* — și a timpului prezent al modului infinitiv — *fieri* — în care vocala *i* dinaintea lui *e* este scurtă.

Verbul *facio* are numeroase compuse, fie cu o prepoziție-prefix, fie cu un adverb sau cu o tulpină (particulă) verbală. Din pricina acestei compuneri variate, verbul *facio* suferă, în tulpina lui, modificări felurite.

Verbele compuse cu o prepoziție-prefix schimbă vocala *a* din tulpina verbului *facio* în *-i*, iar forma (diateza) pasivă a acestor verbe se alcătuiește regulat din cea activă cu terminațiile cuvenite. Exemplu : *conficio* (= îndeplinesc), la pasiv : *conficior* (= sînt îndeplinit), *confici*, *confectus sum* (conjugarea a III-a (treia) activă și pasivă).

Verbele compuse cu un adverb sau cu o particulă (tulpină) verbală păstrează, la forma activă, în tulpina timpului prezent și a timpurilor derivate din el, vocala *a* a verbului *facio*, iar la forma pasivă folosesc verbul *fio*. Exemplu : *labefacio* (= zgudui) la activ, *labefio* (= sînt clătinat, zguduit) la pasiv ; *patefacio* (= deschid), *patefio* (sînt deschis) ; *satisfacio* (= satisfac) la activ, *satisfio* (= sînt satisfăcut) la pasiv ; *nigrefacio* (= înegresc) activ, *nigrefio* (= devin negru), pasiv.

Indicativ
 Conjunctiv
 Imperativ
 Infinitiv
 Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

Prezentul	<i>Eu sînt făcut(ă)</i> Sg.1 fi-o 2 fi-s 3 fi-t PI. 1 fi-mus 2 fi-tis 3 fi-u-nt	<i>Eu sã fiu făcut(ă)</i> fi-a-m fi-ã-s fi-ã-t fi-ã-mus fi-ã-tis fi-a-nt	<i>fii făcut(ă) fi</i> fi-te	<i>a fi fă-</i> <i>cut(ă)</i> flă-ri	
Imperfectul	<i>Eu eram făcul(ă)</i> Sg. 1 fi-e-6a-m 2 fr-e-bă-B 3 fi-e-6ă-t PI. 1 fi-e-6a-mus 2 fi-e-6a-tis 3 fi-e-fca-nt	<i>Eu aş fi făcut(ă)</i> îi-l-re-m lî-e-re-a îi-ă-re-t îi-e-re-mua fi-e-re-tis fi-<5-re-nt			
Viitorul I	<i>Eu voi fi făcut(ă)</i> Sg. 1 fi-a-m 2 fi-e-s 3 fi-ă-t PI. 1 fi-e- mus 2 fi-e-tis 3 fi-e-nt		<i>să fii făcut</i> fi-to fi-tote		

Timpurile compuse derivate din perfect

	<i>Eu a/c fost</i> <i>făcut(ă)</i> Sg. 1 factus sum 2 facta > es 3 factum 1 es* PI. 1 facti sumus 2 factsef estis 3 facta j sunt	<i>Eu sã fi fost făcul(ă)</i> factus sim facta > sis factum 1 sit facti ' 1 simus factse î sitis facta I sint	<i>a fi fost făcut(ă)</i> Sg. factum (m.)l factam (f.) factum (n.) PI. factos (m.) factas (f.) facta (n.)	<i>făcut(ă)</i> Sg. factus, -a, PI. facti, -ae, -a	
fi i Sf a a 3	<i>Eu fusesem făcut(ă)</i> Sg. 1 factus 1 era/re 2 facta > eros 3 factum 1 erat PI. 1 facti I erărrus 2 factffi j erătis 3 facta lerant	<i>Eu aş fi fost făcut(ă)</i> factus essem facta > esses factum f esset facti j essemus factae) essetis facta J essent			
A e3 B K +« (S	<i>Eu voi fi fostfăcut(ă)</i> Sg. 1 factus ero 2 facta 5 eris 3 factum 1 erit PI. 1 facti <u>erimus</u> 2 factae Jen'tis 3 facta <u>erunt</u>			<i>care va fi de făcut, trebuind</i> <i>sã fie făcut(ă)</i> Sg. faci-e-ndus -am, -um PI. faci-e-ndi-SB, -a Timpurile derivate din supin <i>cã voi fi făcut:</i> facturi i- i ij	

Notă. Cînd verbul fieri are înţelesul de: o *deveni*, posedă la timpul viitor al modului infinitiv formele: fore sau luturum esse.

CONJUGAREA VERBULUI EDO = MĂNÎNC

Verbul acesta are timpurile principale ca un verb regulat de conjugarea a III-a (treia), adică edo, edere (sau esse), edi, esam. Se găsesc însă în conjugarea acestui verb, pe lângă formele regulate, alte forme în care, la unele persoane din singular sau din plural, se pierde vocala de legătură și atunci consoana finală d din tulpina verbului se transformă în consoana 8 și astfel se obțin forme din conjugarea acestui verb asemănătoare cu cele ale verbului auxiliar esse (= a fi).

În aceste forme reduse vocala e din tulpina verbului devine lungă.

Se dau mai jos formele de conjugare ale verbului **edo** în care se prezintă abateri de la conjugarea regulată. Toate celelalte timpuri și moduri se conjugă regulat.

Indicativ		Conjunctiv	
<i>Prezent</i>		<i>Prezent</i>	<i>Imperfect</i>
Sg. 1 ed-o = mănînc 2 ed-l-s sau es (din eds) 3 ed-l-t » est (din edt) Pl. 1 ed-i-mus 2 ed-i-tis » sau estis (din edtis) 3 ed-w-nt		ed-a-m * sau ed-i-m ** ed-a-S » ed-i-s ed-a-t » ed-t-t ed-ă-mus » ed-f-mus ed-â-tis » ed-i-tis ed-a-nt » ed-i-nt	ed-e-re-m sau essem ed-ă-re-s » esses ed-l-ret * esset ed-e-remus » essemus ed-e-re-tis » essetis ed-2-re-nt » essent
Imperativ		Infinitiv	
<i>Prezent</i>		<i>Prezent</i>	
Sg. 2 ede sau cs = mănîncă Pl. 2 ed-i-te sau este = mîncăți Viitor Sg. 2 ed-i-to sau esto = să mănînci Pl. 2 ed-2-tote sau estote = să mîncăți		ed-^re sau esse = a mîncea	

Verbul edo se conjugă regulat și la forma pasivă, afară de formele mai jos arătate care se abat de la conjugarea regulată și anume : a) persoana a III-a (treia) din singular a timpului prezent de la modul indicativ la care există forma estur = *se mănîncă* și b) persoana a III-a (treia) din singular a timpului imperfect al modului conjunctiv, la care pe lângă forma regulată : ederetur există și forma essetur = *s-ar mîncea*.

Verbul edo are numeroase compuse cu o prepoziție-prefix ; toate aceste verbe compuse se conjugă ca și verbul simplu :

ambâdo — rod *exâdo* = mănînc complet

comecto = mănînc *perâdo* = mistui.

* Ovidius întrebuințează formele : *edam, edas* etc. ** Hora ti us folosește însă formele arhaice : *edim, edis* etc.

VERBELE DEFECTIVE

Se numesc verbe defective acelea în a căror conjugare lipsesc unele moduri și unele timpuri.

Ele sînt grupate în două categorii:

1. în prima categorie sînt cuprinse 4 (patru) verbe : **memini** = îmi amintesc ; **odi** = urăsc ; **novi** = cunosc, știu ; **coepi** = am început.

Toate aceste patru verbe se conjugă numai la timpul perfect și la timpurile derivate din el. Trei dintre ele și anume : *memîni*, *odi* și *novi* se traduc prin prezent și prin timpurile derivate, adică : perfectul prin prezent, mai mult ca perfectul prin imperfect, iar viitorul al II-lea prin viitorul I (întîi); numai verbul *coepi* se traduce prin perfect și prin timpurile derivate din el.

Spre a exprima în limba latină verbul « a începe » — din limba română, la timpul prezent și la timpurile derivate din el, se întrebuițează formele corespunzătoare ale verbului: *incipio*, *incipere* = a începe. Iată conjugarea acestor verbe :

îmi aminiesc

Sg.

Pi.

Memini == *îmi amintesc*

Indicativ			Conjunctiv	
<i>Perfect</i>	<i>Mai mult ca perfect</i>	<i>Viitorul al II-lea</i>	<i>Perfect</i>	<i>Mai mult ca perfect</i>

memini

meministi

meminit

meminimus

meministis

meminerunt

îmi aminteam

memineram

memineras

meminerat

meminerāmus

memimerātis

meminerant

îmi voi aminti

meminero meminervis meminerit meminerimus memineritis meminerint

sa-mi amintesc

meminerim

memin eris

meminerit

meminerimus

memineritis

meminerint

mi-aș aminti

meminisse

meminisses

meminisset

meminissemus

meminissetis

meminissent

imperativ viitor } memento=amintește-ți

mementote=amintiți-vă **infinitiv perfect** meminisse = **a** ~ și *aminti*

Odi

urasc

Indicativ			Conjunctiv	
<i>Perfect</i>	<i>Mai mult ca perfect</i>	<i>Viitorul al II-lea</i>	<i>Perfect</i>	<i>Mai mult ca perfect</i>

<i>Eu urăsc</i> Sg. 1 odi 2 odisti 3 odit Pl. 1 odîmus 2 odistis 3 oderunt	<i>Eu uram</i> oderam oderas oderat oderămus oderătis odărant	<i>Eu voi urî</i> odfiro oderis odSrit oderlmus oderltis odărint	<i>Eu să urăsc</i> odărim odăris odSrit oderlmus oderltis oderint	<i>Eu aş urî</i> odissem odisses odisset odissemus odissetis odissent
Infinitiv 1 <i>Perfect</i> 2 <i>Viitor</i> : • odisse = a urî osurum, -am-, um esse = <i>că voi urî</i>		Participiu j <i>Perfect</i> : osus, <i>Viitor</i> : osurus, va uri		

8 — c. 335

Novi = *cunosc, știu*

Indicativ			Conjunctiv	
<i>Perfect</i>	<i>Mai mult ca perfect</i>	<i>Viitorul al II-lea</i>	<i>Perfect</i>	<i>Mai mult ea perfect</i>
<i>Eu cunosc</i> Sg. 1 novi	<i>Eu cunoșteam</i>	<i>Eu voi cunoaște</i>	<i>Eu să cunosc</i>	<i>Eu aș cunoaște</i>
2 novisti	noveram noveras	novero	noverim	novissem
3 novit Pl. 1	noverat	noveris	Noveris	novisses
novimus	noverămus	noverit	noverit	novisset
2 novistis	noverătis noverant	noverimus	noverimus	novissemus
3 noverunt		noveritis	noveritis noverint	novissetis
		noverint		novissent

Infinitiv, Perfect: Forme sincopate:

novisse = *a cunoaște*

nosti (pentru novisti), noram

(= noverăm), norim (= noverim)

Coepi = *am început*

Indicativ

Perfect

Mai mult ca perfect

Viitorul al II-lea

Conjunctiv

Perfect

Mai mult ca perfect

Eu am început Sg. 1 coepi

2 coepisti

3 ccepit

Pl. 1 coepimus

2 coepistis

3 coeperunt

Eu incepusem coepăram coeperas coeperat cceperămus cceperătis coeperant

Eu voi fi început

coepero

copperis

coeperit

coeperimus

coeperitis

coepărint

Eu să fi început

coeperim

cceperis

coeperit

coeperimus

coeperitis

cceperint

Eu aș fi început

coepissem

coepisses

coepisset

coepissemus

ccepissetis

coepissent

Verbul coepi este întrebuințat la forma pasivă numai în expresia coeptus **sum**, atunci când lângă acest verb există un infinitiv pasiv. Exemplu : **amari coeptus sum** = am început a fi iubit.

2. în a doua categorie sînt cuprinse cîteva verbe care au forme numai la unele timpuri și la anumite persoane. Acestea sînt :

aio = zic, afirm

inquam = zic

fari = a vorbi, a grăi

quaeso = te rog

ave = te salut

salve = bine te-am găsit

vale = rămîi cu bine.

Aio = zic, afirm

Indicativ			Conjunctiv prezent	Imperativ
Prezent	Imperfect	Perfect		
Sg. t aio = zic 2 ais = zici 3 ait — zice Pl. 1 - 2 - 3 aiunt = zic	aiebam=ziceam aiebas = ziceai aiebat = zicea aiebamus—ziceam aiebatis = ziceați aiebant — ziceau	ait = a zis	aias = să zici aiat = să zică aiant = să zică	ai = zi

Participiu, Prezent: N. aiens, G. aientis etc. = *care zice*

Forma interogativă aisne (= zici oare?) se scurtează **uneori în ain?**

Inquam* = zic

Indicativ				Imperativ
<i>Prezent</i>	<i>Imperfect</i>	<i>Viitor</i>	<i>Perfect</i>	<i>Prezent</i>

Sg. 1 inquam = zic

2 inquis = zici

3 inquit = zice Pl. 1 inquit =

zicem 2 inquit =

ziceți 3 inquit = zic

inquebat=zicea

inquebant =ziceau

inques = vei zice inquiet = va zice

inquiui = am zis inquisti = ai zis inquit = a zis

inque = zi

Viitor

inquito = să zici

Fari = a vorbi, a grăi

Indicativ					Imperativ
<i>Prezent</i>	<i>Viitor</i>	<i>Perfect</i>		<i>Mai mult ca perfect</i>	<i>Prezent</i>
Sg. 1 2 - 3 fatur = <i>vorbește</i> Pl. 1 - 2 - 3 -	fabor = voi vorbi fabitur = va vorbi	fatus fata fatum fati fatae fata	sum = am vorbit es = ai vorbit est = a vorbit sumus=am vorbit estis = ați vorbit sunt = au vorbit	fatus fata fatum fati fatae fata	eram = vorbisem eras = vorbiseși erat = vorbise eramus = vorbisem eratis = ' vorbiseți erant = vorbise

Gerunziu

Infinitiv

Prezent

Participiu

Prezent

Perfect

Supin

G. fandi = de a

vorbi

fari == a vorbi

N. fans = care

fatus, -a, -um

fatu = de

D. fando = spre

vorbește

vorbit (ă)

vorbit

a vorbi

G. f an tis, etc.

Ac. ad fandum= pentru a vorbi Abl. fando =

vorbind

În această a doua categorie sînt cuprinse și următoarele forme izolate :

a) Quaesio (vă rog), quaesumus (vă rugăm).

b) Ave, avete (te salut, vă salut), aveto (fii salutat) (forme răzlețe de imperativ).

c) Salve, salvete, salveto (fii, fiți, să fii sănătos) ; salvebis (viitor), salvare (infinitiv).

d) Vale, valete (rămîi, rămîneți cu bine), valere (infinitiv), (a rămîne cu bine).

e) Cedo (dă, spune) cu sens de imperativ.

* Se intercalează totdeauna după unul sau mai multe cuvinte din vorbirea directă a cuiva.

S*

VERBE NEPERSONALE

Verbele care se întrebuințează numai la persoane a **III-a** (treia) din singular se numesc **verbe nepersonale**. Ele sînt grupate în mai multe categorii, i

1. Cele care exprimă un fenomen al naturii ca :

<i>fulgurat</i> — fulgeră	<i>grandinat</i> = cade grindină	<i>tonat</i> = tună
<i>fulminat</i> = fulgeră	<i>ningit</i> = ninge	<i>vesperascit</i> = înserează
<i>gelat</i> — îngheață	<i>pluit</i> = plouă	<i>lucescit</i> = se luminează
<i>hiemat</i> = iernează	<i>rorat</i> = cade rouă	

2. Verbe și locuțiuni verbale care au drept subiect un alt verb la modul infinitiv sau o propoziție întreagă ca :

<i>convenit</i> = se cuvine	<i>libet</i> = place
<i>decet</i> = se cuvine	<i>licet</i> = este îngăduit
<i>dedecet</i> = nu se cuvine	<i>oportet</i> = trebuie
<i>accidit</i>	<i>refert</i> = importă
<i>contingit</i> \ = se întîmplă	<i>necesse est</i> = este necesar
<i>evenit</i> I	<i>constat</i> = se constată

3. Verbele care exprimă un sentiment ca :

<i>misqret</i> — mi-e milă	<i>piqet</i> = îmi pare rău, regret	<i>taedet</i> = mi-e scîrbă
<i>paenîtet</i> = mă căiesc	<i>pudet</i> = mi-e rușine	

4. Ca verbe nepersonale sînt socotite unele verbe de formă pasivă la persoana a **III-a** din singular fără subiect determinat, dar al căror subiect poate fi exprimat printr-o propoziție completivă infinitivală, ca:

<i>auditur</i> = se aude	<i>dicitur</i> = se zice	<i>itur</i> = se merge
<i>creditur</i> = se crede	<i>fertur</i> = se spune	<i>itum est</i> = s-a mers
<i>comperitur</i> = se află	<i>narratur</i> — se povestește	

ADVERBUL

Partea invariabilă de vorbire, care se alătură lângă un cuvânt și în deosebi lângă un verb spre a-i modifica înțelesul, se numește adverb (*adverbium*). Aproape toate adverbele sînt formate din substantive, din adjective, din pronume, din verbe fie prin derivare, fie prin compunere, fie prin schimbare de întrebuințare.

După ideea exprimată prin ele, adverbele sînt de opt categorii : 1) de timp ; 2) de loc ; 3) de cantitate ; 4) de afirmare ; 5) de negare; 6) de întrebare ; 7) de îndoială ; 8) de mod.

Aceste adverbe variază ca înțeles și exprimare după întrebarea la care răspund și anume :

ADVERBELE DE TIMP

a) La întrebarea cînd? (*quando?*): *nunc* (acum), *hodie* (azi), *cras* (mîine), *nuper* (de curînd), *modo* (adineaori), *antea* (mai înainte), *quondam*, *olim* (odinioară, altă dată), *pridie* (în ajun), *postridie* (a doua zi), *deinde*, *dein* (apoi, după aceea), *postea* (după aceea), *mane* (dimineața), *noctu* (noaptea), *interdiu* (ziua), *vespere* (seara), *meridie* (la amiazi), *statirn* (pe dată), *extemplo* (imediat), *nunquam* (niciodată), *nonnunquam* (uneori).

b) La întrebarea cît timp? (*quamdiu?*): *diu* (mult timp), *tamdiu* (așa de mult timp), *parumper* (pe puțin timp), *paulisper* (pe puțin timp).

c) La întrebarea de cît timp? (*quamdudum?*): *quampridem* (de cînd), *dudum*, *iam dudum* (încă de mult timp), *pridem* (de mult timp) etc.

ADVERBE DE LOC

Adverbele de loc răspund la una din următoarele întrebări:

a) unde? (*ubi?*): *hic* (aici), *ibi* (acolo), *ibidem* (tot acolo), *istic* (acilea), *illic* (acolo), *alibi* (aiurea), *foris* (afară), *intus* (înăuntru) etc.

b) de unde? (*unde?*): *hinc* (de aici), *illinc* (de acolo), *istinc* (de aici), *inde* (de acolo), *indidem* (tot de acolo), *aliunde* (de aiurea), *undique* (de pretutindeni) etc.

c) încotro? (*quo?*): *huc* (încoace), *illuc* (într-acolo), *istuc* (într-acoace), *eo* (acolo), *eodem* (în spre același loc), *alio* (într-aiurea) etc.

d) pe unde? (*qua?*): *hac* (pe aici), *istac* (pe aici), *illac* (pe acolo), *ea* (pe acolo), *eadem* (tot pe acolo), *alia* (pe aiurea) etc.

ADVERBELE DE CANTITATE

Răspund la una din întrebările următoare :

a) cât? (*quantum*): *tantum* (atît), *multum* (mult), *parum* (puțin), *plus* (mai mult), *plurimum* (foarte mult), *aliquantum* (puțin), *nimis*, *nimum* (prea mult), *satis* (destul) etc.

Notă. După toate aceste adverbe de cantitate există un complement așezat în caz genitiv (*genitivus quantitatis*).

Exemplu: *multum vini* (= mult vin), *tantum hostium* (atîția dușmani).

b) de cîte ori? (*quoties?*): *toties* (de atîtea ori), *semel* (o dată), *bis* (de două ori) etc.

c) pînă întrucît? (*quantopere*): *tantopere* (pînă într-atîta), *tanlo* (într-atîta) î *longe* (cu mult), *multo* (cu mult), *nimîo* (cu prea mult), *eo* (cu atît, întru atît) etc.

ADVERBELE DE AFIRMARE

ita (astfel), *etiam* (chiar), *vero* (într-adevăr), *profecto* (de sigur), *equidem*, *quidem* (ce e drept), *sane* (de sigur), *immo* (ba chiar), *scilicet*, *nimirum* (adică, fără îndoială), *quinetiam* (ba încă) etc.

ADVERBELE DE NEGARE

non (nu), *haud* (nici), *ne* (nici), *nequaquam*, *minime* (nicidecum), *nondum* (încă nu) etc.

ADVERBELE DE ÎNTREBARE

num, *-ne*, *nonne*, *utrum* (oare); *cur*, *quare*, *quamobrem* (pentru ce?), *quomodo* (cum), *quemadmodum* (în ce chip), *utrum . . . an* (oare? sau?), pentru întrebare dublă etc.

ADVERBELE DE ÎNDOIALĂ

forte (din întîmplare), *forsit* (poate), *fortasse* (poate), *forsan* (poate), *forsitan* (poate), *fortassean* (poate), *fortassis* (poate) etc.

ADVERBELE DE MOD

Această categorie cuprinde cele mai numeroase adverbe care arată modul în care se face lucrarea și răspund la întrebarea cum?

Cele mai multe din aceste adverbe derivă din adjective sau din participii și se termină în : -o, -e, -er, -iter și anume :

1. Adverbele terminate în: -e, sau în:-o sînt derivate din adjectivele sau participiile de clasa I-a (întîia) în -us, -a, -um sau -er, -ra, -rum. Ele se formează astfel: se așază mai întîi adjectivul sau participiul în cazul genitiv din singular, se schimbă terminația genitivului -i în -e sau -o, care sînt terminațiile acestor adverbe. Astfel :

Adjectiv

avarus, -a, -um = (zgîrcit)
 aptus, -a, -um = (potrivit)
 miser, -era, -um = nenorocit
 tacitus, -a, -um = tăcut
 ornālus, -a, -um = împodobit
 malus, -a, -um = rău
 meritus, -a, -um = meritat
 fecundus, -a, -um = rodnic
 tutus, -a, -um = sigur
 rarus, -a, -um = rar
 secretus, -a, -um = tainic
 verus, -a, -um = adevărat
 certus, -a, -um = sigur

Genitiv Adverb

tacit-o = pe tăcute *ornăt-e* = în chip împodobit *mal-e* = în chip rău, rău *merit-o* — în chip meritat *fecund-e* = în chip rodnic
lut-o = în siguranță, sigur *rar-o* = în chip rar *secret-o* = în chip tainic.
 și în -e și în -o. *ver-e* și *ver-o* = cu adevărat *cert-e* și *cert-o* = sigur
 bine.

2. Adverbele terminate în : -er sînt formate de la adjectivele sau parti-cipiile de clasa a III-a (treia) care au tulpina terminată în -nt sau -rt. De exemplu :

Adjectiv

Genitiv

Adverb

sapient-er — cu înțelepciune *neglegent-er* = cu nepăsare *nocent-er* = în chip vătămător *flagrant-er* = în chip arzător *vigilant-er* = cu privighere *sollert-er* = cu istețime.

3. Adverbele terminate în -iter derivă de la adjectivele de clasa a II-a (doua) cu două sau trei terminații în -is, -o sau -er, -is, -e, cît și de la adjectivele de clasa a III-a (treia) terminate la nominativ singular în x. De exemplu :

sapiens	sapient-is
neglegens	neglegent-is
nocens	nocent-is
flagrans	flagrant-is
vigilans	vigilant-is
sollers	sollert-is

Adverb

util-iter = în chip folositor *suav-iter* = în chip plăcut *alacr-iter* = cu vioiciune ■ *celebr-iter* = în chip vestit *fidel-iter* = cu credință *flebil-iter* = în chip plîngător *fallac-iter* — în chip înșelător *feroc-iter* = în chip crud *ferox-iter* — în chip rodnic *simil-iter* = în chip asemănător *simplic-iter* = în chip simplu

Tot în această clasă este cuprins și adjectivul audax, genitiv : *audac-is*, care face adverbul audacter = cu îndrăzneală.

Adjectiv

Genitiv

utilis, -e	util-is
suavis-e	suav-is
alacer, -ris-e	alacr-is
celeber-ris-e	celebr-is
fidelis-e	fidel-is
flebilis-e	flebil-is
fallax	fallac-is
ferox	feroc-is
ferax	ferac-is
similis-e	simil-is
simplex	simplic-is

4. De la unele adjective de clasa a II-a (doua) și a III-a (treia) folosește ca adverb cazul acuzativ singular de gen neutru, ca : viride (de la *viridis*, -e) = de culoare verde ; facile (de la *facilis*, -e) = cu ușurință ; difficile (de la *difficilis*, -e) = cu greutate ; recens (de la *recens*) = de curîn

5. Sînt unele adjective de clasa I (întîia) și a II-a (doua) de la c derivă adverbe cu două terminații, adică atît în : -e, cît și în -iter, ca

Adjectiv	Genitiv	Adverb
<i>humăn-e</i> și <i>human-iter</i>	— cu omenie	<i>firm-e</i> și <i>firm-iter</i> = cu tărie
		<i>ceUr-e</i> și <i>celer-iter</i> = în chip grabnic
<i>miserabil-e</i> și <i>miserabil-iter</i>	— cu compătimire	<i>parc-e</i> și <i>parc-iter</i> = cu economie

6. Se mai formează adverbe de la adjective, substantive sau participii cu terminațiile : -tus, -sim, -tim, ca : funditus = din temelie (de la *fundus* = fund) ; gregătim = pe turme (de la *grez* = cireada, turmă) ; raptim = prin smulgere (de la *rapio*) ; regionătim = pe ținuturi (de la *regio* — ținut) I ponîtus = în adîncime (de la *penus* = sanctuar), humanitus = omenește (de la *humanus*, -a, -um) ; vicissim = în chip invers (de la *vicis* = rînd) ; vicissătim = rînd pe rînd (de la *vicis* = rînd).

7. De multe ori se întrebuițează ca adverbe cazul ablativ singular al unor substantive de la diferite declinări ca : gratis și gratiis (de la *gratia*) = pe gratis ; rite = după obicei (de la *ritis* = ceremonie, datină), iure = pe drept (de la *ius* = drept) ; sponte = de la sine (de la *spons* = voință (fără nominativ)).

8. Dar mai sînt adverbe de mod și altele fără origine adjectivală, substantivală sau verbală, ca :

fere = aproape	prsesertium = mai cu seamă	ita = astfel
terme «■ cam	passim = ici-colo	itom = de asemenea
psene = abia, aproape	frustra = în zadar	sic = astfel
solum = numai	omnino = în total	quoque = chiar și
saltem = cel puțin	aliter = altfel	potius = mai de grabă
nequiquam = în zadar		

Compararea adverbilor de mod

Spre deosebire de celelalte categorii de adverbe, numai *adverbele de mod au grade de comparare*. Aceste grade de comparare derivă din acelea ale adjectivelor în chipul următor :

Comparativul adverbului este identic cu comparativul adjectivului la gen neutru, iar superlativul adverbului se obține din superlativul adjectivului, înlocuindu-se terminația -us prin -e.

120

hymănus, -a, -um	humăn-i
firmus, -a, -um	firm-i
celer, -ris, -e	celer-is
niiserabllis-e	miserabll-is
parcus, -a, -um	parc-i

^1

Poritlv

apte = în chip potrivit

fecunde = în chip rodnic

misgre = în chip nenorocit

male = rău

bene = bine

tuto — în siguranță

Comparativ

aptius

fecundius

miserius

peius

melius

tutius

Superlativ

aptissime

fecundissime

miserrime

pessime

optime

tutissime și *tutissimò*

Se găsesc și unele, care, deși nu sînt adverbe de mod, au totuși grade de comparare, ca :

multum = mult

parum = puțin

crebro = des

prope = aproape

diu = vreme îndelungată

sepe = adesea

magis

plus

minus

crebrius

propius

diutius

seepius

maxime

plurime

minime

creberrime

proxime

diutissime

seepissime

PREPOZIȚIA

Prepoziția este partea de vorbire, nedecîinabilă, care se așază înaintea sau în urma unui cuvînt spre a exprima diferite raporturi.

În limba latină prepozițiile se construiesc unele cu cazul acuzativ, altele cu cazul ablativ, iar cîteva dintre ele și cu cazul acuzativ și cu cazul ablativ.

1. Au după ele cazul acuzativ următoarele prepoziții:

ante, apud, ad, adversus,

penes, pone, post și prseter

circum, circa, citra, cis

prope, proptcr, per, secundum

erga, contra, inter, extra

supra, versus, ultra, trans. inlra, intra, iuxta, ob,

ante = înainte, în față: ante *lucem* — înainte de zori; ante *omnia* = înainte de toate; ante *oculos* = în fața ochilor

apud = la, lîngă, se întrebuițează după verbele de mișcare fără a exprima și mișcarea într-o direcție, cît și după verbele de repaos : apud *bonos* = lîngă cei buni; pugna apud *Cannas* = lupta lîngă Cannffî.

Cînd însă este pus înaintea unui nume de persoane, exprimă nu numai înțelesul de : la, ci și acasă la:

Apud *me* = acasă la mine ; apud *Ciceronem* = acasă la Cicero ;

ad = la, către, pînă, spre : cînd este cu un verb de mișcare, arată direcția: *discurrunt* ad arma = aleargă la arme ; cînd însă depinde de un verb de mișcare care nu arată direcția, exprimă apropierea de ceva :

ad *Carthaglnem contendit* = s-a îndreptat spre Carthagina ; ad *mare* = spre mare ; cînd exprimă ideea de timp, răspunde la întrebarea pînă cînd: ad *lucem* = pînă în zori; ad *diem* = pînă la ziuă ; pusă înainte

de numerele cardinale, sau înaintea oricărui alt cuvînt care exprimă ideea de număr, atunci prepoziția ad exprimă aproximația: ad *ducentos milites* = pînă la două sute de soldați; ad *unum* = pînă la unul.

Mai poate exprima scopul unei acțiuni : ad *nullam rem utilis* = bun de nimic, sau raportul față de cineva : ad *voluntatem tuam* = după voia ta ; ad *summam* = în total.

adversus și adversum = față de, împotrivă, ca : adversus *te* = față de tine (sub ochii tăi) ; adversus *deos impii* = necucernici față de zei; adversus *aliquem dimicare* = a lupta împotriva cuiva (cu înțeles de dușmănie).

circa și circum = împrejur, de jur împrejur, ca : circa *pectus* = de jur împrejurul pieptului; circum

oppîdum = împrejurul orașului; cu un numeral cardinal exprimă aproximația : circa *quingentos* = cam cinci sute.

cis și **citra** = dincoace, peste, putînd exprima ideea de loc : **citra flumen Rhenum** = peste (dincoace) de fluviul Rin, sau ideea de timp : **cis paucos dies** = peste cîteva zile.

contra = împotriva, **în** față, ca : **insula est contra portum** — există o insulă în fața portului; **contra hostes patrie** = împotriva dușmanilor patriei.

erga = către, mai ales cu sens favorabil, prietenos, ca: **mea erga deos pietas** = cucernicia mea față de zei.

extra == în afară, exprimînd ideea de loc, ca: **extra muros** = în afara zidurilor, **extra causam** = în afară de chestiune.

inîra = sub, după, ca : **inîra pontem** = sub pod, **inîra me** = după mine-

inter = între, printre, în timp de, ca: **inter fines Helvetiorum et Allo-brbgum** = între teritoriul helveților și al allobrogilor ; **inter cenam dictavi hsec** = în timpul cînei am dictat acestea; **inter stationes hostiurn** — printre posturile de pază ale dușmanilor.

intra = înăuntru, în, ca: **intra munitiones** = înăuntru întăriturilor, **intra sex dies** = în șase zile.

iuxta = lîngă, potrivit cu : **iuxta murum** = lîngă zid ; **iuxta preeceptum Themistoclis** = potrivit cu porunca lui Themistocle.

ob = înainte, din pricina, ca : **ob oculos versari** — a fi înaintea ochilor? **ob Romam** — în fața Romei ; **ob metum** = de (din pricina) frică; **ob eam rem** s= din această pricină.

penes = în puterea, ca : **penes prsetorem** = în puterea pretorului, **pencs te** = în puterea ta.

per = prin, în timp de, pe, ca : **per mare** = prin (mijlocul) mare ; **per vias** = pe drumuri; **per duas noctes** = timp de două nopți ; **per hidos** = în timpul jocurilor ; **per scelus** = prin nelegiuire ; **per aetatem** — din pricina vîrstei; **per deos immortales** = pe zeii nemuritori.

post, ponS (rar întrebuințat) = după, înapoi, ca : **post terga** = după (la) spate ; **post tres dies** = după trei zile ; **post hoc** = după aceasta; **pone castra** = înapoia tabarei.

praeter = pe lîngă, afară de, ca : **prseter ripam** == pe lîngă mal; **prseter naturam** = în afara (contra) naturii; **praeter Ciceronem** = afară de Cicero.

prope = aproape, ca: **prope solis occasum** = aproape de apusul soarelui.

propter = din pricina, alături, ca: **propter viam sacrificium facere** = a face sacrificiu din pricina călătoriei; **propter aquee rivum** = alături de (pe) malul unei ape.

secundum = după, potrivit cu, de-a lungul, ca: **secundum arbitrium tuum** = potrivit cu părerea ta ; **iter secundum mare facere** = a călători de-a lungul țărmului mării; **heres secundum filiam** = moștenitor după fiică.

supra = deasupra, peste, ca: **supra delphinum sedens** = șezînd deasupra unui delfin ; **supra tuam sententiam** = peste părerea ta.

trans — peste, ca : trans *Hiberum* = peste Ebru ; trans *montes* = pes munți.

ultra s=s dincolo de, ca : ultra *modum* = peste măsură ; ultra *fidem* dincolo (peste) de orice credință ;

ultra *castra* = dincolo de tabără.

versus = către (care se așază de obicei după substantivul determina ca : *navigare Italiam* versus — a naviga spre Italia ; *in forum* versus = către f

în afară de prepozițiile de mai sus, se mai găsește, drept prepoziție și 'usque = pînă la, ca : usque *Sicilum mare* =* pînă la marea Siciliei; usque *Iovem* = pînă la Jupiter ; usque *tempora Alexandri* = pînă în vremea lui Alexandru. Această prepoziție este deseori întărită prin prepoziția ad: usque ad *hanc astatem* = pînă în această epocă.

2. Au după ele cazul ablativ următoarele prepoziții:

a, ab, absque, abs/și de coram, clam, cum, e'x ^î | e sine, tenus, pro(și jprse.

a (întrebuințat înainte de consoane), ab (întrebuințat înainte de vocale), abs (întrebuințat rareori înainte de te sau înainte de vocale sau h) = de, către, de la, ca : ab *urbe redit* = se înapoiază de la oraș ; a *pueritia* = din copilărie ; *defendere* ab *hostibus* = a apăra de dușmani; ab *initio* — de la început; ab *allquo laudatur* — este lăudat de către cineva ; abs *te* = de la tine.

absque = fără (întrebuințat în deosebi în operele scriitorilor de comedii), ca : *hoc absque te esset, hodie non viverem* = dacă asta s-ar fi petrecut fără tine, n-aș mai trăi astăzi ; *quam fortunatus ceteris sum rebus*, absque *una hac foret* = cît de fericit sînt în celelalte privințe, fără de aceasta una, dacă n-ar fi.

clam = pe ascuns, fără știrea, ca : clam *vobis* — fără știrea voastră; clam *patre* == fără știrea tatii.

coram = înaintea, ca : coram *populo* = înaintea poporului; *senatu* coram = înaintea senatului.

cum = cu, spre exemplu : ' *habitare* cum *allquo* = a locui cu cineva ; cum *meo fratre* = cu fratele meu ; *exit* cum *nuntio* = a ieșit o dată cu vestea.

Notă. Cînd însoțește un pronume personal, prepoziția cum se așază după ablativul pronumelui și se contopește cu el: mecum = cu mine, tecum = cu tine, secum = cu el, nobiscum = cu noi, vobiscum = cu voi. Această întrebuințare s-a extins, cu vremea, și la pronumele relativ: quocum = cu care ; quibuscum = cu care.

de = de, despre, din, ca : de *lecto decidare* = a cădea din pat; de *civitate eiicere* = a alunga din cetate (a exila) ; *lex* de *ambitu* — legea despre corupția electorală ; *homo* de *plebe* = om din popor; de *puteo haurire* = a scoate (apă) din puț ; de *templo carcerem facere* = a face închisoare dintr-un templu ; *captivum* de *rege facere* = a face un prizonier dintr-un rege.

ex (înainte de vocală), e (înainte de consoană) = din, ca : *pellere e foro bonos* ; a izgoni din for pe cei buni; ex *Mo tempore* — din acel timp; *vas ex auro* = vas de aur ; *non longe ex eo loco abesse* = a nu fi departe din acel loc; *desilire e curru* = a sări din carul său ; ex *lege* — din (după) lege.

praB = înainte, din, ca: **prae se agere** = a împinge înaintea sa ; **prae se gerens** = purtînd înaintea sa ; **nec loqui prsB mserore potuit** = nici n-a putut vorbi din pricina **durerii**; **prae metu** = din pricina fricii.

pro = pentru, înaintea, ca : **pro patria mori** = a muri pentru patrie ; **pro patre esse** = a fi pentru (drept) tată ; **pro certo habere** = a avea drept lucru sigur ; **pro castris** = înaintea taberei; **pro tribunali** = înaintea tribunalului ; **sedens pro sede Castoris** = șezînd înaintea templului lui Castor.

sine = fără, ca : **sine regibus esse** = a fi fără regi; **lectio sine ullă delectați one** = citire fără nici o desfătare ; **sine ullo auxillo** = fără nici un ajutor.

tenus = pînă la, se așază după substantivul determinat, de exemplu : **Cantabrico tenus bello** — pînă la războiul cu Cantabrii; **Tauro tenus** = pînă la muntele Taurus ; cînd această prepoziție este după un pronume, se contopește cu el: **Aactenus** = pînă aici; **tj'watenus?** = pînă unde oare?

3. Se găsesc cîteva prepoziții care au după ele sau cazul **acuzativ** cînd se exprimă o idee de mișcare într-o direcție la întrebarea **încotro?** sau au cazul **ablativ** cînd se exprimă o idee de stare pe loc sau de repaos și răspund la întrebarea **unde?** Aceste prepoziții sînt următoarele : in = în, spre ; sub = sub; super = deasupra și **subter** = dedesubt.

In = în, față de, spre ; cu **acuzativul**: **in urbem ibat** = mergea în oraș ; in **Orientem** = spre răsărit; in **lucem** — spre lumină ; **pietas in deos** = evlavie față de zei; in **auxilium missi** — trimiși într-ajutor ; in **altitudinem** = în înălțime ; in **sex menses** = pe cinci luni; in **dies** = din zi în zi.

In = în, **la** ; cu **ablativul**: **in agriș** = în ogoare, pe cîmp ; **esse in armis** — a fi sub arme (înarmați) ; in **Sequanis** = la secvani; in **intinSre** = în drum, pe drum ; in **principlo** = la început.

Sub = sub, spre, **la** ; cu **acuzativul**: **sub iugum mittere** = a pune sub jug ; **sub galii cantum** — pe la cîntatul cocoșului; **sub vesperum** = spre seară ; **sub lucem** = spre ziuă.

Sub = subt, la ; cu **ablativul**: **sub terra habitare** — a locui sub pămînt; **sub colle sas** la poalele dealului; **sub oculis alicuius** = sub ochii cuiva.

Super sss deasupra, peste ; cu **acuzativul**: **super terrse tumulum nolăit quicquam statăi nisi columellam** = peste grămada de pămînt n-a vrut să se așeze decît o mică coloană ; **stricto super capita gladio** = cu sabia scoasă deasupra capetelor ; **super omnes** = peste toți; **alii super alios** = unii peste alții.

Super = pe, despre, cu **ablativul**: **super cervíce** — pe grumaz ; **super aliqua re scribe** — a scrie despre un subiect oarecare ; **fronde super viridi** = pe frunze verzi.

Subter = sub, dedesubt cu **acuzativul**: **subter togam** = sub togă ; **subter mcenia** = dedesubtul întăriturilor.

Subter = sub, ca **ablativul**: **subter densa testudine iuvat ferre casus** = le place să-și poarte necazurile sub o deasă platoșe.

■^{ao}∧ «Word_{nw} , .
■^op^joqn_s) g[^]'ia/wu[^] V5,^pB0B* fn_u Bs 1^{9l}^ml^{dod}*K z F
■^m1
nes [^]r_{9tf0ur} *» - nnaṭ i_r f «"n_Uu_d f s-oear 3._{Pn} , ->«i «ueo f_{PqB}.

• ^{pno}P Wîai BriB._{1P,Γ.,} i •• îurs r§_{a,ii}^o "«« - T9A < „-._{r S}
9[^]no_{Bnon} * (8»n»w) «u. f ' ,,, 8Jeo [^]∧^{py}^oP
eno^p saturn »_a ¹Paun îtrrs_{rf} • „J^o.rîifouo_{Onhm} i.X_S
9[^]no_{Bn0D o} : ep_{JC0} [^]!f⁶∧ ** i * = tor TM⁹W»#nh l [^]

rii!>tiatn₀

o

f

- T

ubi = cînd ; **ut** = cînd ; **cum** = cînd ; **ubi** primum, **ut** primum, **cum** primum = îndată ce ; **simul**, **simul** ac, **simul atque** = îndată ce; **quando** = cînd ^rinm — np "înd ; **donec** = în timp ce ; ^uoad — nînă să ^ priusauam.

• nncrltnom --- ilunn ti i*«»iiii—

înd ;\djtf-a« ritequam =

înainte ca; pnstqnani rlnpfi .-n ■=■

3. Cauzale, care exprimă cauza sau motivul pentru care se întîmplă sau nu acțiunea din propoziția subordonată față de acțiunea din propoziția regentă și sînt: **quod**, **quia**, **quoniam** = pentru că ; **quando**, **quando quidem**

= _dsoaxes^mL^zJ}Î^Su-----

4. Concesive, care exprimă o restrîngere sau o restricție a gîndirii din propoziția subordonată față de cea din propoziția regentă și sînt:

quamquam, **tametsi** = cu toate că ; **etsi**, **etiamsi** = deși; **ut**, **cum**, **quamvis**, **licet** = chiar dacă, oricît.

Toate conjuncțiile concesive au conjuncție corespondentă *tamen* = totuși, în propo3itia_j^geH*ă"r"

~ ~ - ■ ■ ----- ~ ~ ~ . ,

5. Condiționale, care condiționează realizarea acțiunii din propoziția subordonată față de cea din propoziția regentă și sînt :

si = dacă ; **sin** = dar dacă ; **nisi**, **ni** = dacă nu ; **dum**, **modo**, **dummodo**

6. Finale, care arată scopul lucrării exprimată prin verbul din propo-j zițiunea pe care o lămurește, și sînt: **ut**, **uti** = ca să ; **ne**, **neve**, **neu** = să

l nu ; **quo** = ca să. _____.

7. Consecutive, care arată urmarea sau consecința lucrării din propoziția regentă, și sînt : **ut**, **uti** = încît; **ut non** === încît nu ; **quin** = încît să nu ; **nedum** — departe de a nu . . .

8. Comparative, care arată modul lucrării din propoziția regentă în comparare cu lucrarea din propoziția dependentă : **ut**, **velut**, **sicut**, **quemad-modum** = după cum ; aceste conjuncții au conjuncție corespunzătoare în propoziția regentă pe : **ita**, **sic**, **item**.

ut si, **ac si**, **velut si**, **tanquam**, **tanquam si**, **quasi**, **proinde quasi**, **proinde ac si**, **aeque ac si**, **non secus ac si** = ca și cum, ca și cînd, care pe lîngă ideea de comparație mai exprimă și o ipoteză.

127

Hi

INTEBJECȚIA

Partea de vorbire, nedeclinabilă, care exprimă un sentiment, o stare sufletească spontană sau un strigăt, se numește interjecție. Ele arată feiurite sentimente sau stări sufletești, și anume :

a) durere: O!, ah, heu, hei, cheu: *ah! te infelicem* = ah, nenorocitul de tine! ; *heu, me miserum* = vai, nenorocitul de mine. *O, me perditum* = oh, păcătosul de mine ; *eheu, fugăces . . . anni* = vai, cum trec anii fugători.

b) bucurie: evoe, evax: *evoe tuum* — bravo ție!

c) **indignare: proh, pro!:** *pro! dii immortales* = o zei nemuritori; *pro, deum Twminumque fidem* = O, în numele zeilor și al oamenilor :

d) **mirare:** oh, **pape, hem:** *hem! nos homunculi indignāmur* = iată că noi oameni becisnici ne indignăm !

e) amenințare **cu compătimire**^ Vfe: *vm victis!* = vai de cei învinși.

f) scîrbă: apage: *apage te a me* = la o parte de mine!

g)*Jn£jira4are: eia, age, **macte:** *age vero, responde* = hai o dată, răspunde ; *eia vero* = ei bine, hai! *eia autem* = ei, hai! *macte virtute esto* = bravo, fii tare!

h) **chemare: hens, eho, hercule, mehercle, hercle:** *mehercle, tibi semper grațios* "egt^=?-zău totdeauna ți-am mulțumit; *eho, veniat pater tuus!* — ei, să vină tatăl tău!

VXVXNIS

PROPOZIȚIA

PROPOZIȚIA AFIRMATIVĂ

Pater venit (Vine tata). *Pueri errant* (Copiii greșesc). *Experientia docet* (încercarea învață). *Arbor non ceditur* (Pomul nu este tăiat). *Aquila est regina avium* (Vulturul este regele păsărilor). *Quid est pietas?* (Ce este evlavie?).

Propoziția în limba latină, ca și în limba română, este **o gândire** exprimată prin grai sau prin scris. Ea este de trei feluri: a) **afirmativă**, b) **negativă** și c) **interogativă**. *Avis volat* (Pasărea zboară). *Canis latrat* (Clinele latră). *Puer discit* (Copilul învață). *Magister discipulos docet* (Profesorul învață pe școlari). Propoziția care exprimă, constată sau întărește un fapt se numește **afirmativă**. în limba latină *afirmarea* se face prin *verb*.

PROPOZIȚIA NEGATIVĂ

Pater non castigat filium (Tatăl nu dojenește pe fiu). *Nostro rmore loquamur, non rethorico* (Să vorbim în felul nostru, nu în cel a retorilor). *Haud procul pater aberat* (Tata nu era departe). *Haud scio* (nu știu). *Meus pater ne servum quidem punit* (Tatăl meu nu pedepsește nici chiar pe un sclav). *Ne peccatum feceris* (Să nu faci vreun păcat). *Nemo nostrum abest* (Nu lipsește nimeni dintre noi = toți sîntem de față). *Nullus discipulus in ludo est* (Nici un școlar **nu** este în școală). *Nib.il victis prodest* (Nimic nu folosește celor învinși). *Neque dominum, neque servum consul vituperavit* (Consulul n-a ocărit nici pe stăpîn, nici pe sclav). *Nunquam civem improbum laudabimus* (Niciodată nu vom lăuda pe un cetățean necinstit). *Amamus discipulum sedulum, non pigrum* (Iubim pe școlarul silitor, nu pe cel leneș). *Ego non sw/^nescius* (Sînt știutor). *Non possum non loqui* (pot vorbi). *Nuntius nondum advenit* (N-a sosit încă ștafeta).

Propoziția, care tăgăduiește un fapt, se numește **negativă**, în limba latină negarea se exprimă printr-un adverb, sau prin oricare alt cuvînt care are vreo funcție în propoziție. Cuvîntul negativ, fie el adverb, fie oricare altă parte de vorbire, dă, în general, înțeles negativ întregii propoziții. Sînt însă cazuri în care negația se referă **nu** la propoziția întreagă, ci numai la

9*

un singur cwsrtaV din ea. **în** această împrejurare adverbul sau cuvîntul negativ se aşază înaintea cuvîntului pe care îl neagă, nu înaintea predicatului. Exemplu : *amamus discipulum sedulum, non pigrum*.

În chip cu totul deosebit de limba română, negarea, în limba latină, se **exprimă printr-un singur adverb sau printr-un singur cuvînt negativ**. Dacă însă în propoziție există două negații, înțelesul ei nu este negativ, ci puternic afirmativ, căci *duplex negatio est affirmatio*. Exemplu : *ego non sum nescius* (sînt știutor). Îfon *possum non loqui* (pot vorbi).

Adverbe de negare în limba latină sînt :

Non prin care se exprimă o negație generală ; el se aşază, de obicei, înaintea verbului.

Haud, prin care se neagă un singur cuvînt, mai ales adverb sau adjectiv, înaintea căruia se aşază.

Ne, întrebuițat mai cu seamă în expresia *ne. . . quidem* (nici. . . chiar), spre a accentua un cuvînt; cuvîntul accentuat se aşază între aceste două adverbe. Dacă însă *ne* este aşezat înaintea unui verb, într-o propoziție independentă, exprimă o oprire de a face ceva sau o dorință : *peccatum ne tegeris!* (să nu faci păcat!).

Cuvinte cu înțeles negativ mai sînt :

Pronume nehotărîte : *nemo, nihil, nullus, neuter* etc. Adverbe : *nondum, nunquam, nusquam* etc. Conjunții : *nec, neque, neve, neu* etc.

Conjunțiile *nec* și *neque* se întrebuițează mai ales în propozițiile negative disjunctive, în dubletul : *neque... neque; neque... nec; nec... neque*.

De asemenea se găsește pronumele *neque (nec) quisquam* în loc de *et nemo* și *neque (nec) ullus* în loc de *et nullus*. Exemplu : *nec quisquam officio suo functus est* (și nimeni nu și-a făcut datoria).

Verși une

DUO MUM

Duo muli, onusti sarcinis, haud similibus, itinere procedebant. Nec corpus, neque eorum mores paria erant. Unus erat superbus, alter modestus et sapiens. Hic vile hordeum, iile autem tergo pecuniam ferebat. Iile superbum caput extollebat et tintinnabulum iactabat. Comes modestus illius superbiam tolerare non potuit et ei dicebat: «Nimia superbia tumes, mox fortasse flebis». « Nemo de sua vita securus est, nec quisquam periculum imminens vitare potest ».

Subito *latrones, qui haud procul aberant, hanc prsedam vident et ex insidiis advolant*. Mulum, divitiis onustum, sauciant diripiuntque pecuniam, sed eius comitem neglegunt. **Ne** latronibus **quidem** hordeum necessarium erat.

Tune miser *rnulus*, cui superbia nikil nisi calamitatem attulit, casum suum tristem *flevit*. Comes modestus ei *dixit*: «Magnse opes sunt periculo obnoxise. Semper *divitiae* latronum cupiditatem *movebunt*». Proinde ne superbus fueris ! »

Temă

EPOCA DE AUR

Pe vremea (*perj* epocii (*setas*) de aur livezile (*pratun*) și ogoarele (*ager*) aveau totdeauna flori frumoase și holde (*seges*) rodnice (*Isetus*). Nu exista (*sum*) nici o dușmănie între oameni. Nici chiar animalele (*animal*) nu se temeau (*timeo*) de om. De la sine (*sporite sua*) pământul oferea (*do*) neamului omenesc (*genus humanum*) mare belșug (*copia*) de lapte, de miere (*mei*) și de vin. Nimic nu le lipsea (*desum*) oamenilor. Erau necunoscute (*ignotus*) armele ; oamenii nu aveau nici scuturi (*scutum*), nici sulite (*hasta*), nici lănci (*pilum*), nici săbii (*gladius*). Ei își petreceau viața (*vitam agere*) într-o pace veșnică (*perpetuus*); nu auziseră sunetul (*strepitus*) războinic (*bellicus*) al trîmLiței (*tuba*). Orașele (*urbs*) nu le întăreau (*munio*) nici cu ziduri (*murus*), nici cu șanțuri (*fossa*). Nu (*nullus*) exista (*sum*) armată (*exercitus*), iar soldații nu cădeau (*cado*) în linia de luptă (*acies*). Pofta de bani (*avaritia*) încă nu (*nondum*) ticăloșise (*corrumpo*) sufletele (*animus*) și nici desfrînarea (*luxuries*). Nimeni nu dorea (*cupio*) bogății (*divitias*) sau onoruri (*honor*). Peste tot (*ubique*) stăpînea (*regno*) dreptatea (*iustitia*).

După Ovidius

PROPOZIȚIA INTEROGATIVĂ INDEPE5JDENTĂ

I. *Quis venit* (Cine vine)? *Ecquid fecisti* (Ce ai făcut)? *Unde venis* (De unde vii)? *Quomodo vales* (Ce mai faci)? *Ubi fuit frater tuus* (Unde a fost fratele tău)? *Cur pater rus profectus non est* (De ce n-a plecat tata la țară)? *Quid dicis* (Ce zici) ? *Quando advenerunt legați pacem petituri* (Cînd au sosit solii să ceară pace)? *Visne locum mutemus* (Vrei să schimbăm locul)? Num *igitur peceamus* (așa dar păcătuim oare)? *Minime* (nici de cum). Noime *ad me venies*? *Veniam* (Vei veni oare la mine? voi veni). Num *facti Pamphilum piget* (Oare îi pare rău lui Pamfilus de fapta sa)? (Ter. *Andr.* V, 3, 6). *Videmusne ut pueri ne verberibus quidem a contemplandis rebus perquiren-disque deterreantur* (Nu vedem oare că copiii nici chiar prin lovituri nu pot fi înlăturați de a cerceta și a contempla lucrurile) ? (Cic. *De finibus*, V, 18, 48).

Propoziția interogativă independentă este aceea prin care se face o întrebare directă. Ea începe cu un pronume, cu un adverb sau cu o particulă întrebătoare și anume :

1. *Pronumele interogative* prin care poate începe o propoziție întrebătoare sînt: *quis, quid?* (cine? ce?); *qui, quse, quod?* (care?, ce?) ; *quisnam, quidnam?* (cine oare, ce oare?) ; *ecquis,*

ecquid? (cine?, ce?); *uter, utra, utrum?* (care din doi); *qualis, \ quale?* (ce fel?); *quantus, quanta, quantum?* (cît, cîtă?); *quotus,] quota, quotum* (al cîtelea, a cîtea?); *quotusquisque, quotaqueseque, quotumquidque?* (al cîtelea, a cîta, fiecare?); *quot?* (cît?).

2. *Adverbele* prin care poate începe o propoziție interogativă sînt: *ubi?* (unde); *quo?* (încotro); *unde?* (de unde); *qua?* (pe unde); *quando?* (cînd); *quandiu?* (cît timp); *quotiens?* (de cîte ori); *quomodo?* (cum, în ce chip?); *cur?* (pentru ce?); *quare?* (de ce?); *quantopere?* (în ce măsură?).

3. *Particulele* întrebătoare, prin care poate începe o propoziție interogativă independentă, sînt :

a) *-ne*, enclitică alipită la sfîrșitul cuvîntului, prin care se face întrebarea și care este așezat în fruntea propoziției întrebătoare. Se întrebuițează această particulă întrebătoare atunci cînd cel care pune întrebarea nu știe sau nu vrea să arate ce fel de răspuns va căpăta, afirmativ sau negativ.

b) *JVum*, cînd cel care întreabă se așteaptă la un răspuns negativ.

c) *Nonne*, cînd se așteaptă sau se dorește un răspuns afirmativ.

Notă. Uneori și mai ales în întrebările retorice poate să lipsească cu totul pronumele, adverbul sau particula întrebătoare de la începutul propoziției interogative independente. În acest caz întrebarea este arătată numai prin tonul cu care este rostită propoziția. Exemplu: *Non iustus ego qui et consul rogavi et augur?* (Nu sînt om drept eu care v-am cerut părerea și ca consul și ca augur?). (Gic. *De nat. deor.* II, 4, 11).

II. *Utrum vales an segrotas?* (Ești sănătos sau ești bolnav?). *Romamne eo an hic maneo?* (Merg la Roma sau rămîn pe loc?) *Iure an iniuria?* (Pe drept ori pe nedrept?) *Sunt consules cives boni an non?* (Sînt consulii cetățeni buni sau nu?) *Fuerunt probata consilia prsetoris, necne?* (Fost-au încuviințate propunerile pretorului, ori nu?).

Propoziția interogativă independentă poate fi îndoită (dublă) adică disjunctivă. În acest caz prima propoziție interogativă se începe cu particula *utrum*, sau cu enclitica — *ne*, iar a doua prin particula *an*. Cîte o dată se suprimă particula *utrum* sau *an* din prima propoziție interogativă, mai ales cînd în a doua propoziție există particula întrebătoare *annon* sau *necne*. În această împrejurare întrebarea rezultă din intonarea frazei.

Versiune

AUGUSTI VETEBANUS

Causam dicebat^x apud Augustum quidam ex veteranis, qui paulo violentior adversus vicinos fuerat.

Quis illum non noverat ? « *Meministine*, inquit iile, imperator, te in Hispania talum extorsisse? » Cum Csesar memi-

A-și susține procesul.

nisse se dixisset: «Nonne meministi quidem, cum velles sub quadam arbore residere, ferventissimo sole, quemdam ex tuis commilitonibus paenulam suam substravisse? » Tum Csesar : « Qaomodo non meminerim? et quidem siti confectus, quia pedibus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam; sed commilito aquam mihi in galea sua attulit ». — « Potes ergo, imperator, agnoscere illum hominem an non? Utrum centurio an miles manipularius erat? Qui homo erat? » Csesar ait se agnoscere hominem pulchre posse et adiecit: « At tu iile non es ! » — « Merito, inquit iile, me non agnoscis, nam, cum hoc factum est, integer eram ; postea apud Mundam, in acie, oculus mihi effossus est ».

Csesarem peenituit oblivionis et agellos, causam rixsa et litium, militi suo donavit.

După Seneca

Temî

PORUMBELUL ȘI COȚOFANA

Un porumbel și o coțofană (*pica*) văzuseră cîndva (*olim*) un păun (*tavo*). Coțofana a întrebat: Cine (*ecquis*) este această pasăre (*avis*)? Vezi oare cît de mare (*quantus*) coadă (*cauda*) are? Pentru ce (*cur*) merge (*pro-cedo*) așa de trufaș (*superbe*)? Atunci păunul și-a desfăcut (*explico*) coada lui împestrîțată (*gemmeus*). A doua zi (*postridie*) coțofana cea bîrfitoare (*maledicus*) spunea porumbelului: Cît (*quam*) îmi displace (*displiceo*) păunul! Cît de neplăcut (*insuavis*) este glasul (*vox*) acestei păsări! Cît de urîte (*tseter*) îi sînt picioarele ! Pentru ce nu tace (*sileo*)? Pentru ce nu-și acoperă (*tego*) picioarele? Nu vede el oare cît sînt de urîte? Este mai neplăcut oare glasul lui (*vox*) sau picioarele?

Dar blîndul (*mitis*) porumbel a răspuns (*respondeo*): « Eu n-am băgat de seamă (*observo*) defectele (*vitium*) păunului, ci frumusețea (*pulchritudo*) corpului lui și varietatea și strălucirea (*nitor*) penelor ». Cei buni (*bonus*) caută (*exquiro*) la (*in*) alții calitățile (*meritum*), iar cei răi (*malas*) defectele.

Cine oare poate avea numai calități? Nu este mai bine să luăm în seamă calitățile cuiva și să nu vedem (*video*) defectele?

PROPOZIȚIA SIMPLĂ

SUBIECTUL ȘI PREDICATUL

Gallus cântat (Cocoșul cîntă). *Amicus advenit* (Sosește prietenul). *Virtus manet, divitiae pereunt* (Virtutea dăinuiește, avuția piere). *Filius laudatur* (Fiul este lăudat). *Sapientia honoratur* (înțelepciunea este onorată). *Consul profectus est* (Consulul a plecat).

Propoziția alcătuită numai din subiect și predicat — numite părți principale de propoziție — este propoziție simplă.

Subiectul

Hostis adventat (Sosește dușmanul). **Puellae texunt** (Fetele țes). **Iile laboral** (Acela muncește). **Sapiens consulit** (înțeleptul povățuiește). **Laborare neces-sarium est** (A munci este necesar). **Optatur ut pater veniat** (Se dorește să vină tata).

Subiectul este partea principală a propoziției despre care se vorbește în ea. El poate fi exprimat printr-un substantiv, un pronume, un adjectiv, un verb la modul infinitiv sau chiar printr-o propoziție întreagă.

Subiectul, în general, **stă în cazul nominativ**, atunci când predicatul propoziției este la mod personal. El se așază, de obicei, în fruntea propoziției.

Notă. Subiectul propoziției nu este exprimat:

a) când ar fi un pronume personal, care se subînțelege în persoana verbului: *clamo* (strig), *laboramus* (muncim), *legitis* (citiți).

Dacă însă se pune în evidență o anumită persoană sau se arată o opoziție între persoane diferite, pronumele personal, ca subiect al propoziției, este exprimat în chip special: *Ego libertatem peperī, vos pariam servare non vultis*. (Eu v-am pregătit libertatea, voi nu vreți s-o păstrați așa cum v-am pregătit-o). (Cic. *Aud. ad Herenn.* IV, 53).

b) înaintea verbelor impersonale, mai ales cele care exprimă un fenomen din natură sau un sentiment: *fulminat* (fulgeră), *gelat* (înghiț!), *grandinat* (cade grindină), *vesperascit* (înserează) etc.; *miseret* (mi-e milă), *psenitet* (mă căiesc), *piget* (regret), *pudet* (mi-e rușine),

«*det* (mi-e scîrbă);

c) când se exprimă o gândire generală: *dicunt* (se spune, subînțeles *homines*), *crederea* ai crede, subînțeles *tu*).

Predicatul

a) *Pueri ludunt* (Băieții se joacă). *Scribse scribunt* (Secretarii scriu)-*Milites pugnant* (Ostașii luptă). *Virtus laudatur* (Virtutea este lăudată).

b) *Silea densa est* (Pădurea este deasă). *Vera amicitia sempiterna est* (Adevărata prietenie este trainică). *Sapientia semper niirabilis fuit* (înțelepciunea a fost totdeauna vrednică de admirat). *Incolse halise Romani appel-labantur* (Locuitorii Italiei se chemau romani). *Consul annuus creatur* (Consulul se alege anual). *Cicero optimus orator nabetur* (Cicero este socotit cel mai bun orator). *Augustus imperator iactus est* (August s-a făcut împărat). *Ronim consules fuerunt* (La Roma au existat consuli). *Est iustitia* (Există dreptate).

Predicatul este a doua parte principală a propoziției, care exprimă o lucrare, o stare sau o existență a subiectului din acea propoziție.

Predicatul propoziției poate fi exprimat:

a) printr-un *verb predicativ* la mod personal, care se numește **predicat verbal**;

b) printr-un *nume*, adică substantiv, adjectiv, pronume, participiu, însoțit de un verb auxiliar sau nepredicativ ; acesta se numește **predicat nominal**.

Verb auxiliar este **sum** care nu poate forma singur un predicat. Dar **mai** sînt în limba latină și alte verbe care, spre a forma un predicat, **au** nevoie de o întregire predicativă, exprimată printr-un nume. Acestea sînt:

fio (sînt făcut, devin), **evado** (ies, scap din), **existo** (exist), **maneo** (rămîn) și alte cîteva verbe la forma pasivă : **creor** (sînt făcut), **habeor** (sînt socotit), **âicor** (sînt spus, numit), **nominor** (sînt numit), **nascor** (sînt născut), **vidSor** (par, sînt văzut), **appellor** (sînt chemat) etc.

Chiar verbul auxiliar **sum** poate forma singur un predicat, deci devine verb predicativ, atunci cînd prin el se exprimă o existență.

Acordul predicatului cu subiectul

1. *Pater scribit, tu legis* (Tata scrie, tu citești). *Ego adsum, vos profecti estis* (Eu sînt de față, voi ați plecat). *Hostes pacantur* (Dușmanii sînt pacificați, doborîți).

Predicatul verbal se acordă cu subiectul în **număr** și **persoană**.

2. *Neptunus deus erat* (Neptun era un zeu). *Corvus avis est* (Corbul este o pasăre). *Iniuria est iacinus* (Nedreptatea este o faptă rea). *Mei amici praeda latronum fuerunt* (Prietenii mei au fost prada hoților). *Leo est animal ferox* (Leul este un animal sălbatec).

Predicatul nominal, exprimat printr-un substantiv însoțit de verb auxiliar, se acordă cu subiectul său **numai în caz**.

Notă. Dacă predicatul nominal, format dintr-un substantiv și un verb nepredicativ, este de alt gen decît subiectul, partea nominală (adică numele) a predicatului nominal se acordă și în gen, nu numai în caz, cu substantivul cel mai apropiat de predicat. Exemplu : *Sapientia summum bonum putandum est* sau *sapientia putanda est summum bonum* (înțelepciunea trebuie să fie socotită drept cel mai însemnat bun).

Totuși se întrebuintează și acordul normal, atunci cînd subiectul propoziției este exprimat printr-un nume de persoană : *Semiramis, sexum mulata, puer esse credita est* (Semiramis, schimbîndu-și sexul (deghizîndu-se) a fost socotită că este băiat). (Iust., 1,2).

3. *Stellse nuper magnarum calamitatum prsenuntise fuerunt* (De cîtva timp stelele au fost vestitoarele unor mari nenorociri). (Cic. *De nat. deor.* II, 5, 14). *Aquila est regina avium* (Vulturul este regele păsărilor). *Roma domina omnium gentium fuit* (Roma a fost stăpîna tuturor neamurilor).

Predicatul nominal exprimat printr-un **substantiv mobil** (care are forme pentru genul masculin și feminin) **se acordă** cu subiectul în **caz**, **număr** și **gen**.

Notă. Dacă însă subiectul este format dintr-un substantiv de genul neutru, predicatul nominal, exprimat printr-un substantiv mobil, păstrează genul masculin. Exemplu: *Non omne periculum est magister* (nu orice încercare este un povățuitor).

A

4. *Arbor viridis est* (Arborele este verde). *Hostes crudeles fuerunt* (Duș-
cruzi). *Omnia facinora noxia sunt* (Toate faptele rele sînt vată-
A mătoare). *Servus erat*
et semper agens aliquid (Bătrînețea este activă și lucrînd totdeauna ceva) W
(Cic. *Cato Maior*, 8, 26). \

Predicatul nominal exprimat printr-un adjectiv sau **participiu** se acordă cu subiectul în **caz**, **număr** și **gen**. ^i

Nota 1. Dacă subiectul propoziției este exprimat printr-un verb la modul infinitiv ^
sau printr-o propoziție întreagă, predicatul nominal, format dintr-un adjectiv și verb auxiliar, se pune la genul neutru : *servare omnes captivos difficile fuit* (Greu a fost să cruțăm W
pe toți prizonierii). *Errare faumaimm est* (A greși este lucru omenesc).

Nota 2. în operele poetice se găsește nume predicativ, exprimat prin adjectiv, pus la genul neutru, deși subiectul este de alt gen : nuri abile *semper et varium (est) femina* (Femeia este totdeauna ființă nestatornică și schimbătoare). (Verg. *JEncis.*, IV, 569).

* *

5. *Cum premeretur initio multitudo ab iis, qui maiores opes ad unum aliquem coniugiebant, virtute prsestantem* (Fiindcă de la început 1 mulțimea era copleșită de acei care aveau forțe mai mari, se refugia la *m* j ins oarecare, distins prin virtute). (Cic. *De offic.* 2, 41). *Pars in cestiido! stant* (Parte din ei stau la intrare). *Cetera classis, prsetoria nave omisa, quantum quseque navis remis valuit, fugerunt* (După pierderea navei comandant (amiral) restul flotei a fugit, pe cât au ajutat-o vîslele pe fiecare dintre corăbii. (Liv. III, 38, 11) *Desectam segetem magna vis hominum immissi corbibus fuderunt in Tiberim* (O mare gloată de oameni, trimisă într-acolo, a azvîrlit în Tibru, cu coșurile, holda secerată). (Liv. II, 5, 3). *Uterqu» ducum signum pugnie dant* (Fiecare (și unul și altul) dintre comandanți dl semnalul de luptă). *Missi sunt honoratissimus quisque* (Au fost trimiși oamenii cei mai onorabili).

Dacă subiectul este exprimat printr-un substantiv colectiv, reprezentînd persoane, ca: *pars* (parte), *multitudo* (mulțime), *turba* (gloată), *vis* (ceată, pîlc), *exercitus* (oaste), *legio* (legiune), *cohors* (cohortă), *manus* (mînă, ceată), *classis* (flotă), cuîgus (norod), *iuventus* (tineret), *nobilitas* (nobilime), *plebs* (popor), *setas* (vîrstă, epocă) etc. predicatul, fie verbal, fie nominal, se acordă, nu cu subiectul gramatical, exprimat prin substantivul colectiv, ci după înțeles cu persoanele reprezentate prin substantivul colectiv. Tot așa se face acordul predicatului verbal sau nominal cînd subiectul propoziției este exprimat printr-un pronume nehotărît ca : *uterque* (și unul și altul), *quisque* (fiecare). Acest acord se numește *construcția ad intellectum sive ad synesin*.

6. *In pugna apud Cannas multa milia militum capti sunt* (În lupta de la Cannai au fost făcuți prizonieri multe mii de soldați). *Hostium duo milia trucidati fuerunt* (Au fost uciși două mii de dușmani).

Cînd subiectul propoziției este exprimat prin substantivul *milia* (mii) urmat de alt substantiv în cazul genitiv, predicatul nominal se acordă, după înțeles, în număr și gen cu persoanele exprimate prin substantivul din genitiv și nici de cum cu subiectul gramatical exprimat prin substantivul *milia*.

7. *Latium Capuaque agro multati sunt* (Cei din Latium și Capua au fost pedepsiți prin pierderea ogoarelor). (Liv. VIII, 11, 13)). *lila furia* (Clodius) . . . *qui non pluris fecerat Bonam Deam . . . impunitatem* ... est asse-cutus (Acel Clodius, care, în nebunia lui, n-a pus mai mult preț pe zeița cea bună a dobîndit totuși scutirea de pedeapsă). (Cic. *Pro Milone*). *Capita eius coniurationis virgis caesi et securi percussi sunt* (Căpeteniile aceluî complot au fost bătute cu vergile și izbiți cu securea). (Liv. X, 1, 3).

Cînd subiectul propoziției este exprimat printr-unul din substantivele: *caput* (cap, căpetenie), *fulmen* (fulger), *furia* (nebunie), *lumen* (lumină, luceafăr), *monstrum* (monstru, balaur), *scelus* (crimă) etc. întrebuintate cu înțeles figurat, cît și orice nume propriu, reprezentînd nume de persoană, predicatul nominal ia genul, nu al subiectului gramatical exprimat printr-unul din aceste substantive, ci al persoanei sau al persoanelor pe care le reprezintă acel substantiv.

m

8. *Cum Csesar omnes inimicos suos cicisset, nori eos trucidavit, sicuti erat ius victoris, sed omnibus indulgit eosque servavit.* Hsec fuit Csesaris mag-**nanimitas** (După ce Csesar a biruit pe toți potrivnicii săi, nu i-a ucis, precum era dreptul biruitorului, ci s-a îndurat de toți și i-a cruțat; acest fapt a fost mărinimia lui Csesar).

Dacă subiectul propoziției este exprimat printr-un pronume demonstrativ, care se raportează la un fapt, înfățișat în fraza anterioară, iar predicatul nominal este exprimat printr-un substantiv ca nume predicativ, pronumele demonstrativ, care formează subiectul, nu se pune la genul neutru, ci la genul numelui predicativ. Astfel în exemplul de sus subiectul **hoc**, prin care se înfățișează ideea anterior exprimată, ia genul numelui predicativ, **magnanimitas**.

Acordul predicatului cu mai multe subiecte

A. 1. *Ad rivum eundem lupus et agnus venerant* (Lupul și mielul veniseră la același râu). **Vir et uxor deo Lari sacrificium immolant** (Bărbatul și soția jertfesc un sacrificiu zeului Lar (al căminului)). *Et Q. Maximus et L. Paullus et M. Cato iis temporibus fuerunt* (și Q. Maximus și L. Paullus și M. Cato au existat (au trăit) în acele timpuri) (Cic. *ad Fam.* IV, 6, 1). *Si tu et Tullia valetis, ego et suavissimus Cicero valemus* (Dacă tu și Tullia sînteți sănătoși, eu și prea drăgăstosul Cicero sîntem bine). (Cic. *Ad Fam.* XIV, 5, 1). **Tu et nos una ad forum ivimus** (Tu și noi am mers împreună la for).

Dacă într-o propoziție există două sau mai multe subiecte de persoane și de numere diferite, **predicatul verbal** stă la **numărul plural**, luînd persoana cu precădere a unuia dintre subiecte și anume persoana I (întîia), care are precădere asupra persoanelor a II-a (doua) și a III-a (treia), iar persoana a II-a (doua) asupra celei a III-a (treia).

2. **Senatus populusque Romanus quondam decrevit** (Senatul și poporul roman a hotărît cîndva). (Cic. *Cat.* I, 5). *Sapientia et prudentia anteponatur voluptatibus* (înțelepciunea și prevederea să fie mai presus de plăcere).

Dacă însă subiectul multiplu, exprimat prin două sau mai multe cuvinte, formează, ca înțeles, un tot unic și exprimă o idee generală, predicatul verbal nu mai ia numărul plural, ca mai sus, ci se pune la singular pentru că se consideră că se acordă cu ideea generală exprimată prin toate subiectele.

3. *Fama et vita defenditur* (Bunul renume și viața sînt apărute). *Cono plurimum Cypri vixit, Iphicrates in Thracia, Timotheus Lesbii, Chares in Sigeo* (Conon a trăit foarte mult timp în Cipru, Ificrates în Tracia, Timoteu în Lesbos, Chares în Sigeu). (Corn. Nep. *Chabr.* 3). *Suavitatem Isocrates, vim Demosthenes habuit* (Isocrate a avut farmec, Demostene vigoare) (în elocință).

Totuși cînd subiectul multiplu este format din nume de lucruri sau de persoane, care sînt considerate separat unul de altul și nici de cum în totalitatea lor, predicatul verbal nu se așază la numărul plural, ci se acordă numai cu unul dintre

subiecte, de obicei cu cel dintîi exprimat, subînţelegîndu-se pentru fiecare din cele următoare ; se poate acorda şi cu cel din urmă exprimat dacă acela este cel mai important dintre subiecte.

4. *Unus vir, unus annus nos liberavit* (Un singur om, un singur an ne-a liberat). *Aut Brutus, aut Cassius ita iudicavit* (Sau Brutus sau Cassius a judecat așa). *Et ego et Cicero meus îlagitabit* (Şi eu şi Cicero al meu va cere). (Cic. *ad Attic.* IV, 17, 3).

Deşi în propoziţie sînt mai multe subiecte, predicatul verbal poate sta la numărul singular, acordîndu-se cu cel din urmă dintre subiecte, atunci cînd subiectele sînt exprimate prin nume de lucruri unite cu nume de persoană, ori cînd se arată că acţiunea este făcută de fiecare dintre subiecte. Acest acord se face mai ales atunci cînd subiectele sînt precedate de conjuncţii disjunctive ca : *aut* . . *aut*; *vel* . . *vel*; *sive* . . *sive*; *neque* ... *neque*.

5. *Mare magnum et ignara lingua commercia* prohibebant (Marea cea mare şi necunoaşterea limbii împiedicau comerţul). (Sall. *Iug.* XVIII, 6). *Grammaticae quondam et musice* iunctiffi încrunt (Gramatica şi muzica au fost odinioară legate împreună). (Quintil. I, 10, 17).

Cînd subiectul multiplu este exprimat prin substantive deosebite ca înţeles şi care formează o pluralitate de lucruri sau persoane, predicatul verbal se pune la numărul plural, conform regulii generale ; iar dacă subiectele sînt de acelaşi gen, atunci predicatul nominal se acordă cu subiectul multiplu nu numai în persoană, ci şi în gen.

B. 1. *Filius et filia parentibus cari sunt* (Fiul şi fiica sînt dragi părinţilor). *Servus et serva domino fideles erant* (Sclavul şi sclava erau credincioşi stăpînului). *Pavo et columba* dissimillimi sunt (Păunul şi porumbelul sînt foarte neasemănători).

Cînd subiectul multiplu este exprimat prin substantive de gen diferit, predicatul nominal se pune la plural luînd genul cel mai tare dintre genurile subiectelor — genul masculin avînd precădere faţă de genul feminin şi de cel neutru, iar genul feminin avînd precădere faţă de cel neutru.

2. *Sapientia et consilium bonum inter se* coniuncta sunt (înţelepciunea şi povaţa bună sînt legate între ele). *Boni mores, decus et pudicitia ei* cară *non fuerunt* (Sall. *Cat.* 25) (Bunele moravuri, onoarea şi ruşinea nu i-au fost dragi). *Libertas, divitias, decus in oculis* sita sunt (libertatea, bogăţia şi onoarea sînt sub ochii voştri). (Sall. *Catil.* 20, 14).

Cînd subiectul multiplu este exprimat prin nume de lucruri de gen diferit, predicatul nominal stă la numărul plural, însă la genul neutru.

3. *Sulla cum Scipione de iure civitatis leges inter se et condiciones* con-tulerunt (Sulla cu Scipio au dezbătut între dînşii legile şi condiţiile despre drepturile cetăţenilor) (Cic. *Philip.* XII, 27). *Ceesar cum Pompeio amicus esse non videbatur* (Ca^sar nu se părea să fie prieten cu Pompeius).

Dacă subiectul propoziției este însoțit de un substantiv precedat de prepoziția *cum*, predicatul verbal, cît și cel nominal, se acordă sau numai cu subiectul gramatical, așezîndu-se la numărul singular, sau se pune la numărul plural, considerîndu-se drept subiecte atît substantivul aflat în cazul nominativ cît și substantivul precedat de prepoziția *cum*.

4. *Antonius et navis prsetoria ab hostibus capti sunt* (Antonius și corabia comandantului au fost luați prizonieri). *Missse sunt ad pugnam duse legiones et prsefectus equitum* (Au fost trimise la luptă două legiuni și comandantul cavaleriei). *Urbs et incolse sunt capta* (Orașul și locuitorii lui au fost cucerți).

Dacă subiectul multiplu este exprimat atît prin nume de persoane cît și prin nume de lucruri, predicatul se poate acorda ori cu subiectul cel mai apropiat sau cu numele de persoană, așezîndu-se însă la numărul plural, sau ia genul neutru, tot la numărul plural.

Versiune

HERCULES

Fuerunt olim in Grsecia viri virtute aut corporis robore eminentes qui heroes dicti sunt. Princeps heroum Hercules fuit. Hic validus erat et omnes incolse Graecia[^] eum honorabant. Hercules filius Iovis et Alcmense erat. Pater et mater Herculem amabant et eius indole contenți erant. Herculi, a puero, labor, industria et prudentia grata fuerunt. Ea tempestate magna multitudo hominum horrenda monstra timebant. Multa capita incolarum prseda illorum erant et ab his monstis trucidati sunt. Hercules laborantibus civibus auxili-ium tulit. Brevi tempore senex et iuvenis, vir et femina auxilio Herculis servati fuerunt.

Primo leonem, Nemseos saltus habitantem, clava stravit. Deinde aprum Erymanthium cepit vivum. Hoc monstrum immanis erat et agros circumcirca vastabat. Postea Diomedem, Thraciae regem, equos suos humana carne pascentem, ipsis equis pabulum dedit. Hydrse Lernseae, voluminibus caudse viatores elidentis, capita abscidit. Stymphali lacus aves, ferreis pennis, cor-pora agricolarum dilacerabant. Eas sagittis transfixit. Mulți alii labores ab Hercule perpetrati sunt. Ideo Grseci eum în numero deorum posuerunt. Hic omnibus hominibus venerandus erat. Tu, soror tua et ego ipse labores Herculis admiramur.

Temi

PĂMÎNTUL ȘI ZONELE LUI

Natura pămîntului nu este aceeași pretutindeni (*ubique*). În ținuturile (*regio*) temperate (*temperatus*) izvoare (*fons*) dese (*creber*) brăzdează (*rigo*) țarina (*solum*) cea grasă (*pinguis*). În aceste ținuturi bărbat ori

femeie sînt harnici (*industriosus*) și lucrează (*laboro*) cu sîrguință (*diligenter*) ogoarele (*ager*). De aceea holde (*seges*) bogate (*leetus*) acoperi > (*operio*) pămîntul și mulțime (*multitudo*) de oameni este hrănită (*ah*) prin aceste roade (*fruges*). Varietatea (*varietas*) și rodnicia (*ubertas*) pomilor (*arbor*) este minunată (*mirus*) în aceste ținuturi. Din această pricină (*quam ob rem*) munca (*labor*) și strădania (*industria*) sînt plăcute oamenilor.

În alte ținuturi ale pămîntului lipsa (*penuria*) de apă este mare. Cerni (*caelum*) și văzduhul (*aether*) sînt lipsite (*vacuus*) de nori (*nubes*). Pustietăți (*solitudo*) întinse (*vastus*) și cîmpuri (*campus*) goale (*nudus*) sînt acoperite (*obrutus*) cu nisip (*sabulum*) gros (*altus*). Nici un (*nullus*) pom nu există (*sum*), căci arșița (*ardor*) prea mare (*nimius*) a soarelui ^soi^ otrăvește (*infesto*) aceste părți (*pars*) ale pămîntului (*terra*).

În ținuturile nordice (*septentrio*) frigul (*frigus*) de nesuportat (*intolerabilis*) oprește (*prohibeo*) viața (*vita*). Om și animal nu poate trăi fîcîj acolo fi'&i^.

În rare (*rarus*) ținuturi ale pămîntului este (*sum*) primăvară fcerj neîntreruptă (*perpetuus*). Acolo (*illic*) am dori (*opto*) să trăim și eu și tu și prietenii (*amicus*) noștri.

PROPOZIȚIA? DEZVOLTATĂ

Omnes homines boni virtutem amant (Toți oamenii buni iubesc virtutea). *In nostra civitate consul bonos cives laudat* (În cetatea noastră consulul laudă pe cetățenii buni). *Pueri in ludo lectiones discunt* (În școală băieții învață lecțiile).

În limba latină **propoziție dezvoltată** este aceea care, pe lîngă părți principale — subiect și predicat — cuprinde și părți secundare : **atribute și complemente**.

ATRIBUTUL

Homo probus (om cinstit). *Virtus clara* (Virtute vestită). *Hoc prwmium* (Această răsplătă). *Yestra domus* (Casa voastră). *Vir sapiens* (Bărbat înțelept). *Laudamus mulierem laborantem* (Lăudăm pe femeia muncitoare). *Quindecim viri rem publicam curaverunt* (Cincisprezece bărbați s-au îngrijit de treburile statului). *Dux totum exercîtum ad victoriam duxit* (Generalul a condus toată armata la biruință). *Gloria horum praeclara fuit* (Gloria acestora a fost strălucită). *Post victoriam magna erat Isetitia Romanorum* (După biruință mare era bucuria romanilor). *Romanis erat ars regendi populos* (romanii aveau arta de a cîrmui popoarele).

Atributul este partea secundară de propoziție, care determină un substantiv. El poate fi:

1. **Atribut adjectival**, cînd este exprimat printr-un adjectiv, pronume adjectival, participiu sau numeral.
2. **Atribut substantival**, cînd este exprimat printr-un substantiv, pronume sau verb la modul gerunziu.

Atributul adjectival

1. **Bono** duci milites parent (Ostașii se supun unui comandant bun). **Clarus** consul virtutibus excellit (Consulul vestit se distinge prin calitățile lui). **Agricolse** laboriosi agris iertiles laborant (Plugarii muncitori lucrează ogoarele rodnice). Hic **discipulus magistro obozdit** (Acest școlar ascultă de profesor). **Hominibus** eruditus studium placet (Oamenilor învățați le place studiul). **Puer sedulus et puella** impigra lectiones discunt (Băiatul harnic și fata silitoare învață lecțiile). **Apud Romanos** quattuor vigilise noctem divi-debant (La romani patru străji împărțeau noaptea în părți egale). **Homines aquam** bibentes sani sunt (Oamenii care beau apă sînt sănătoși).

Atributul adjectival, exprimat printr-un adjectiv, participiu, pronume adjectival sau numeral, se acordă cu substantivul determinat în *caz*, *număr* și *gen*.

2. **Csesaris** omni et gratia et opibus fruor ut meis sau : **Csesaris** et omni gratia et omnibus opibus fruor ut meis (Mă folosesc de toată trecerea și de toate bunurile lui Csesar ca de ale mele proprii). (Cic. *Ad Fam.* I, 9).

Atributul adjectival, exprimat prin adjectiv sau participiu, care determină două substantive diferite, se acordă în *caz*, *număr* și *gen* cu cel mai apropiat dintre substantive, subînțelegîndu-se și pe lîngă celălalt substantiv mai îndepărtat, sau se repetă pe lîngă fiecare dintre substantive.

3. **Centurio cum suis militibus, a civibus** lăudați, **ad triumphum** iverunt (Sutașul împreună cu soldații săi, lăudați de cetățeni, au mers spre triumf). **Persea quidem cum maiore filio Philippo** traditos A. **Postumio in custodiam** ;> misit (Pe Perseus și pe fiul său mai mare Filip, i-a pus sub pază, încredin-

țîndu-i lui A. Postumius). (Liv. XLV, 28, 11).

<>v

Dacă atributul adjectival se raportează la două substantive legate prin prepoziția *cum* și formînd împreună un grup, acest atribut adjectival se pune la plural, iar acordul se face după înțeles cu substantivele determinate.

v
ij*]

"^

4. **Ardor cseli et faces, visse nocturno tempore, magna prodigia nuntiabant** cerului și flăcările (de pe cer), văzute în timp de noapte, prevesteau

eÂ (Roșeața
m mari prăpăduri).
<sfl

Dacă atributul adjectival se raportează la mai multe substantive, el se așază numai lîngă cel din urmă dintre substantive și se acordă cu aceasta în *caz*, *număr* și *gen*.

m
c\

'Â
v,

5. **Plura milia militum, in bello capti, sub iugum missi sunt** (Mai multe mii de soldați, prinși în război, au fost trecuți pe sub jug).

V\

. y

Cînd atributul adjectival determină substantivul *milia* însoțit de un genitiv, care reprezintă ființe sau nume de persoană, acordul nu se face din punct de vedere strict formal, ci *după* atributul adjectival se acordă în *gen* și *număr*

V

J

3i înțeles și anume :

cu persoanele înfățișate de substantivul în genitiv.

<ri

6. **Magna vis (hominum), undique collecti, ad forum se contulerunt** (Mare grup (de oameni), adunați din toate părțile s-au dus la for).

Substantivele colective ca: *multitudo* (mulțime), *turba* (gloată), *vis* (grup), *pars* (parte), *manus* (mînă, pîlc) etc. fac ca

ii*.

'i 1

1

143

i i

si

atributul adjectival, pus pe lângă ele, să se acorde *după* kfefej cu persoanele care se subînțeleg a fi cuprinse în acea colecta vitate.

Atributul substantival

1. *Templum* Iovis (Templul lui Jupiter). **Atheniensium opes** (Bunurile 1 atenienilor). *Forum* populi Romani (Forul poporului roman). *Agri* incolarum' **strenuorum** (Ogoarele locuitorilor stăruitori). *Non huius temporis est oratio*¹ (Cuvântarea nu este potrivită cu vremea aceasta). *Petulantia magis est adoles-centium quam senum* (Neasfîmpărul este (însușirea) mai mult a tinerilor decît a bătrînilor (Cic. *Cato maior*, 11, 36). **Cuiusvis hominis est errare**, nulliug **nisi insipientis est perseverare in errore** (A greși este firesc pentru oricare ora, a stăruii în greșală este fapta numai a unui smintit) (Cic. *Phil.* XII, 2,5). *Cato Maior salus patriae fuit* (Cato cel bătrîn a fost salvarea patriei). *Omnia bona patris filii quoque fiunt* (Toate bunurile tatălui devin și ale fiului).

Atributul **substantival**, exprimat printr-un substantiv, pronume sau verb în modul gerunziu, stă în **cazul genitiv**.

El poate arăta :

Posesorul și se numește genitivus possessivus

Acest genitiv posesiv se poate întrebuința și împreună cu formele verbului *sum* sau *fio*, arătînd posesiunea, datoria sau conveniențele persoanelor exprimate prin acel genitiv.

Notă. Cuvîntul *templum* sau «*des* (templu, sanctuar), precedat de o prepoziție și urmat de numele zeului căruia îi aparține acel templu sau sanctuar, se poate suprima și se exprimă numai prepoziția urmată de genitivul posesiv : *Ventum erat ad Vest*» (se ajunsese la (templul) Vestei). (Hor. *Sat.*, 1, 9, 35).

2. *Opera clarorum artificum magnifica sunt* (Operele artiștilor vestiți sînt mărețe). *Beneficium mei fratris patrem delectavit* (Binefacerea fratelui meu a desfătat pe tata). *Sententia prsetoris* (Sentința pretorului).

Atributul substantival în genitiv mai poate arăta **autorul** sau originea unui fapt. Acest genitiv se numește **genitivus aucto-ris vel** origini».

3. *Periculum belii* (primejdia războiului). *Vituperatio domini erga servos* (Ocara stăpînului față de sclavi). *Adventus magistri* (Sosirea profesorului). *Magnus erat Marco Catoni cultus sapientise* (Marcus Cato avea mare cult pentru înțelepciune). *Iniuria sociorum* (Nedreptatea aliaților). *Pcena consulis* (Pedeapsa consulului).

Atributul substantival în genitiv poate arăta **subiectul** adică persoana care săvîrșește lucrarea exprimată prin substantivul determinat. Acest genitiv se numește **Genitivus subiectivus**. De asemenea acest atribut substantival în genitiv mai poate arăta **obiectul** (complementul) unei acțiuni exprimată prin substantivul determinat; acest genitiv se numește **Genitivus obiectivus**.

Aceste două attribute substantivale în genitiv (*subiectivus* și *obiectivus*) depind totdeauna de un substantiv cu tulpină verbală sau cu înțeles verbal. Dacă aceste substantive ar fi transformate în verbele din care ele derivă, s-ar alcătui propoziții în care genitivul subiectiv ar deveni subiect, iar cel obiectiv,

IU

complement drept. Astfel: *periculum belii* — *bellum periclitatur* (Războiul primejduiește). *Vituperatio domini* = *dominus vituperat* (Stăpînul ocărăște pe sclavi). *Cultus sapientise* — *colebat sapien-tiam* (Cultiva înțelepciunea).

Nota 1. Substantivele *causa*, *gratia*, *instar*, deși nu sînt de origină verbală, pot avea pe lîngă ele un *genitiv obiectiv*. Exemple : *Abstinentiam instar virtutis putamus* (înfrî-narea o socotim drept virtute). *Tui causa profectus sum* (Am plecat din pricina ta). **Beneficii** *gratia ad te veni* (Am venit la tine pentru o binefacere).

Nota 2. Unele substantive de origină verbală au după ele substantivul care le determină **nu** *In cazul genitiv*, cum este construcția normală, ci în cazul în care ar sta pe lîngă verbul din care derivă substantivul verbal. Exemple : *oboedientia magistro* (în loc de *magistri*) (ascultarea de profesor) ; *recessio rus* (întoarcerea la țară), *evasio domo* (ieșirea din casă).

4. *Galii in milites Csesaris glebas picis iniiciebant* (Galiile aruncau asupra soldaților lui Ca[^]sar bulgării de smoală) (Gses. *De bel. gal.* VII, 25, 2) *Cariha-gine Romani supplectiles argenti abstulerunt* (Din Cartagina romanii au luat mobile de argint).

Atributul substantival în cazul *genitiv* care exprimă **materia** sau substanța, din care este format substantivul determinat, se numește Genitivus materia;

Acest genitiv se întrebuințează mai mult în poezii și foarte rar în proză. În proză el se înlocuiește, de obicei, printr-un adjectiv : *supplectiles argenteas*.

5. a) *Vir ordinis senatorii* (Bărbat din ordinul senatorilor). *Homo magnaj prudentis* (Om de mare prevedere). *Res magni laboris* (Lucru de muncă mare). *Non mulți cibi accipies hospitem, sed mulți ioci* (Vei primi, în persoana mea, un oaspete dispus nu la mîncare multă, ci la mare veselie) (Cic. *ad Fam.* IX, 26, 4). *M. Torquatus, priscae ac nimis durae severitatis, ita locutus est* (Marcus Torquatus, (om) de o severitate de altădată și prea aspră, a vorbit astfel) (Liv. XXII, 60, 5).

b) *Omnes el dicuntur el habentur tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quse libertate usa est* (Se numesc și sînt socotiți tirani toți aceia care au putere neînteruptă într-un stat care mai înainte s-a bucurat de libertate) (Corn. Nep. *Milt.* 8, 3). *Britanni capillo sunt promisso* (britanii sînt (au) cu părul lung (Caes. *B. G.* V, 14,3). *Virgo pulchra facie, sed magna; virtutis* (Fecioară cu chip frumos, dar de o mare virtute).

Atributul substantival mai poate arăta *calitatea* în două chipuri:

a) prin cazul genitiv, atunci cînd se exprimă o calitate esențială, permanentă și mai ales sufletească a substantivului determinat. Acest genitiv se numește Genitivus qualitatis.

b) prin cazul ablativ atunci cînd se exprimă o calitate temporară și mai ales trupească a substantivului determinat.

Se remarcă că substantivul, în genitiv sau în ablativ, prin care se exprimă o calitate, este totdeauna însoțit de un adjectiv calificativ sau de alt cuvînt determinativ.

6. *Vox voluptatis* (cuvîntul plăcere). *Frugum alimenta carnisque* (Alimente ca fructele și carnea).

Aliis ego te virtutibus, continentise, gravitatis, iustitise, îidei, ceteris omnibus, consulatu et omni honore dignissimum iudicavi

(Eu totdeauna te-am socotit pe tine foarte vrednic de consulat **sau** de oricare¹, altă demnitate, atât prin alte calități ca cea a stăpînirii de sine, **a** seriozității, **j** **a** dreptății și a credinței, cît și prin toate celelalte). (Cic. *Pro Murena*, 23) **Atributul substantival**, în cazul *genitiv*, mai poate exprima **o explicare** sau o **precizare** a substantivului determinat. El se numește **Genitivus explicativus vel appositivus**, căci poate servi ca apozitie a substantivului pe lîngă care este așezat.

7. *Magna pars civium Romanorum conscribitur* (Este recrutată o mare parte dintre cetățenii romani). *Quattuor cohortes legionis in acerbissimum prcelium immittuntur* (Patru cohorte din legiune sînt trimise în bătălia cea mai îndîrjită). *Modius frumenti tibi datur* (Ți se dă o măsură (baniță) de grîu).

Atributul substantival în cazul *genitiv* mai poate arăta totul din care se ia o parte indicată prin substantivul determinat.

El se numește **Genitivus partitivus**. Acest genitiv partitiv depinde de substantive care exprimă o cantitate sau **o** măsură ca: *gars* (parte), *copia* (mulțime, belșug), *multitudo* (mulțime), *numerus* (număr), *vis* (cantitate), *modius* (măsură, baniță), *libra* (livră), *pondo* (greutate), *talentum* (talant), *legio* (legiune), *cohors* (cohortă) etc.

Apoziția

1. *Alexander, rex Macedonum, multas gentes Asise subegit* (Alexandru, regele macedonenilor, a supus multe nații din Asia). *Et genus et formam regina Pecunia donat* (Regele banul îți dă și frumusețe și noblețe) (Hor. *Epist.* I, 6,37).

Atributul substantival care stă în *același caz* cu substantivul determinat se numește apozitie.

Substantivul apozitie se mai acordă cu substantivul determinat, pe cît este cu puțință, în gen și în număr, în special cînd este exprimat printr-un substantiv mobil.

2. *Cicero et Hortensius, celeberrimi oratores Romae, ab omnibus civibus honorabantur* (Cicero și Hortensius, cei mai vestiți oratori ai Romei, erau cinstiți de către toți cetățenii).

Cînd substantivul apozitie se referă la două sau mai multe substantive determinate, se așază la numărul plural.

3. *Puer in forum veni neque inde unquam diutius quam quæstor* (în loc de : *cum quæstor essem*) *afui* (Am venit în for ca băiat (*puer* = *cum puer essem*) și n-am lipsit din el vreme mai îndelungată decît ca quæstor (cît **am** fost quæstor) (Cic. *De Orat.* II, 90, 365).

Cînd substantivul apozitie exprimă starea în care se află substantivul determinat, el înlocuiește o propoziție subordonată din care s-a păstrat numai numele predicativ.

4. *Verania Pisonis* (Verania (soția) lui Piso) (Plin. *Epist.* II, 20). *Has-drubal Gisgonis* (Hasdrubal (fiul) lui Giso). (Liv. XXV, 37, 8)

Uneori substantivele : *uxor* (soție), *filius* (fiu), *filia* (fiică), *servus* (sclav), *libertus* (sclav liberat, libert), în rol de apozitie, **se** suprimă din propoziție și se păstrează numai substantivul

determinat, urmat de atributul substantival în cazul genitiv. Această suprimare a apozitiei se află și în limba română în expresiile : *Măria lui Gheorghe, Petru al lui Ion*.

Versiune

CANIȘ, FIDELISSIMUS CUSTOS

Villse custos eligendus est *amplissimi corporis*, *vasti latratus* ut male-ficum prius auditu, deinde conspectu terreat et nonnunquam ne visus quidem, *horribili fremitu suo* fuget latronem *insidiantem*. Sit autem col5ris *unius* isque magis eligatur *albus* in *pastorali* cane, *niger* in villatico : nam *varius* color in neutro est laudabilis. Pastor, *custos* ovium, album canem probat, quoniam est *ferse* dissimilis, *magnoque* discrimine opus est ne, in propulsandis lupis, pro lupo canem feriat. Villaticus, qui *hominum* maleficiis opponitur, si luce *clara* fur advenerit, *coloris causa*, terribilior conspicitur, si niger est. Ob *eam* rem *timor latronum* ingens est. Probatur quadratus potius quam longus aut brevis, *capite* tam *rnagno* ut *corporis pars* videatur maxima, *propendentibus auribus*, *nigris* vel *glaucis oculis*, *cruribus crassis* et *hirtis*, *cauda brevi*, *unguibus amplissimis*. *Magnus numerus luporum talem* canem metuunt. Item *ira caniș* in latrones ingens videtur. In cane virtus fidelitatis perspicua est.

ColumeUa

Temă

SCLAVH LA ROMANI

O obișnuință (*consuetudo*) foarte trufașă (*superbus*) era la romani ca stăpînul (*dominus*) care cinează (*ceno*) să fie înconjurat (*circumdo*) de o gloată (*turba*) de sclavi (*servus*) stînd în picioare (*sto*). Stăpînul mîncă (*edo*) mai mult decît putea cuprinde (*capio*), căci era de o lăcomie (*aviditas*) nemăsurată (*ingens*) și-și îngreuna (*onero*) stomacul (*venter*) umflat (*distentus*). Dar nefericiților (*infelix*) nu li se îngăduia (*licet*) să-și miște (*moveo*) buzele (*labrum*) nici chiar pentru aceasta ca să vorbească (*loquor*). Tușea (*tussis*), strănutul (*sternutamentum*), sughitul (*singultus*) erau pedepsite (*punio*) cu vergile (*verber*). Stăteau (*sto*) toată noaptea (*nox*) flămînzi (*ieiunus*) și muți (*mutus*). Apoi (*deinde*) mai circula (*iactor*) și proverbul (*proverbium*) de o trufie (*arrogantia*) cumplită (*atrox*): tot atîția (*totidem*) dușmani (*hos-tis*) cîți (*quot*) sclavi. Nu-i avem pe ei (*iile*) dușmani, ci îi facem (*fado*). Vrei (*volo*) să te gîndești (*cogito*) că ăsta (*iste*), pe care îl numești (*voco*) sclavul tău, se naște (*orior*) din aceleași (*idem*) semințe (*semen*), că este (*sum*) cu același chip (*figura*), că răsuflă (*spiro*) la fel (*eeque*), că trăiește (*vivo*) la fel, că moare (*morior*) la fel (*seque*)?

După *Seneca*

Ci

ei

i

i

i ț

io*

147

COMPLEMENTUL

Complementul direct

1. *Consules omnes hostes patrias vicerunt* (Consulii au învins pe toți dușmanii patriei). *Pueri seduli lectiones didicerunt* (Băieții silitori au învățat lecțiile). *Liber discipulum delectat* (Cartea desfătează pe școlar). *Imitatur patrem suum* (Imită pe tatăl său). *Libros utiles legimus* (Citim cărți folositoare). *Hostes eruptionem facere conabantur* (Dușmanii încercau să facă o ieșire). *Hos laudamus* (Pe aceștia îi laudăm).

Complementul este partea de propoziție care întregeste înțelesul unui predicat sau al unui verb. Când lucrarea exprimată prin predicat sau verb trece de-a dreptul asupra complementului, acesta se numește **complement direct**.

Complementul direct, în limba latină, stă pe lângă verbele tranzitive de formă activă sau deponentă.

El se așază în **cazul acuzativ** și poate fi exprimat printr-un substantiv, adjectiv, pronume, nuqqyyjal sau vprla lp rpnHnl infinitiv.

Complementul direct* exprimat printr-un verb la modul infinitiv, depinde de un verb care înseamnă :

a) a putea, a nu putea (*possum, queo, nequeo*), a trebui, a fi dator (*debeo*), a ști, a nu ști (*scio, nescio*)*
b) a începe (*incipio, ccepi*), a orîndui (*instituo*), a obișnui (*solio*), a se deprinde (*assuesco, consuesco*), a se îndrepta (*pergo*), a înceta (*desino*), a renunța (*desisto*).

c) a voi (*colo*), a nu vrea (*nolo*), a prefera (*mallo*), a decide (*statuo, decerno*), a îndrăzni (*audeo*), a lăsa la o parte (*omitto, prxtermitto*), a nu se îndoii (*non dubito*), a încerca (*conor*), a cugeta (*cogitoj*), a năzui (*studeo*), a se grăbi (*propereo, festino*) etc.

Dacă verbul activ tranzitiv din propoziție se trece din forma activă în cea pasivă, complementul direct, care stă în cazul acuzativ, devine subiect, iar subiectul din forma activă, care se numește *nomen agentis* (numele celui care face lucrarea), se așază în cazul *ablativ* precedat de prepoziția **a** (*ab*) cînd este exprimat printr-un nume de ființă (*ablativus auctoris*), dar fără prepoziție cînd este exprimat printr-un nume de lucru. Propozițiile de mai sus vor deveni în forma pasivă astfel: *Omnes hostes patrias a consulibus victi sunt* (Toți dușmanii patriei au fost învinși de consuli). *Discipulus libro delectatur* (Școlarul este desfătat de carte). *Hi a nobis laudantur* (Aceștia sînt lăudați de noi).

2. *Nautae, procellas maris cavete* (Marinari, feriți-vă de furtunile mării). *Milites Romani tela hostium fortiter vitaverunt et ita periculum mortis eifugerunt* (Ostașii romani au înlăturat cu curaj sulilele dușmanilor și au scăpat astfel de primejdia morții).

Numeroase verbe, care în limba romînă sînt intransitive, în limba latină sînt tranzitive și pot avea deci pe lângă ele un complement direct în cazul acuzativ. Aceste verbe sînt: *cav io* (mă păzesc), *deficio* (lipsesc), *fugio, effugio* (fug, scap cu fuga), *metuo, timeo, vereor* (mă tem), *vito, evito* (mă feresc), *lateo* (rămîn ascuns).

3. *Pueros sedulos pigritise pudet* (Băieților silitori le este rușine de lenevie). *Num te miseret hominis improbi?* (Oare ție îți este milă de un om necinstit?). *DesidisB agricolam teedeat!* (Plugarului să-i fie silă de trândăvie). *Te pigebit homines infelices non iuvare* (Îți va părea rău să nu ajuți pe oamenii nefericiți).

Verbele unipersonale : *miseret* (mi-e milă), *piget* (mă supără), *peenitet* (mă căiesc), *pudet* (mi-e rușine), *tседet* (mi-e scîrbă, silă), au o construcție cu totul specială și anume : *persoana*, care primește sentimentul exprimat prin fiecare din aceste verbe, se pune în cazul *acuzativ*, iar *cauza* care produce acest sentiment, stă în cazul *genitiv*, sau la modul *infinitiv* atunci cînd este exprimată printr-un verb.

4. *Consulem dedecet crimen facere* (Nu se cade consulului să facă o crimă). *Non omnia me decent* (Nu toate mi se cuvin). *Homines probos laus decet* (Lauda se cuvine oamenilor cinstiți). *Latet nos error tuus* (Ne scapă din vedere greșala ta). *Multos castra iuvant* (Multora le place tabăra).

Verbele unipersonale : *decent* (se cuvine), *dedecet* (nu se cuvine), *iuvat* (îmi place), *latet* (îmi scapă din vedere) au de asemenea o construcție specială, adică: *complementul* lor exprimat printr-un nume de *persoană* se pune în cazul *acuzativ*, iar *subiectul* acestor verbe poate fi exprimat printr-un substantiv, un pronume sau un adjectiv la genul neutru, așezat în cazul *nominativ*, sau printr-un verb la modul *infinitiv*.

5. *Sequani absentis Ariovisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrebant* (Secvanii, chiar în lipsa lui Ariovist, se îngrozeau de cruzimea lui, ca și cînd ar fi de față) (Cses. B. G. I, 32, 5) *Fremo casum mei amici et gemo eius calami-tatem* (Mă cutremur de întîmplarea amicului meu și gem de nenorocirea lui). *Grasei exsilium Aristidis doluerunt* (Grecii au jelit exilul lui Aristide).

Verbele care exprimă o stare sufletească, un sentiment, sau manifestarea exterioară a acestui sentiment, sînt deseori întrebuițate ca verbe tranzitive, putînd avea un *complement direct* în cazul *acuzativ*, mai ales cînd acest complement este exprimat printr-un nume de lucru.

Aceste verbe sînt: *ardeo* (ard de dorință), *doleo* (tînguiesc, jelesc), *erubesco* (mă înroșesc), *fleo* (plîng), *fremo* (mă înfior), *gemo* (gem), *horreo* (mă îngrozesc), *lacrimo* (lăcrămez), *mseror* (mă întristez), *palesco* (îngălbenesc de groază), *rideo* (rîd), *quero* (mă plîng), *stupeo* (sînt uimit) etc.

6. *Praetereo omnia tua iacinora* (Trec peste toate faptele tale rele). *Dux omnes vigilias circumivit* (Comandantul a colindat pe la toate străjile). *Caesar milites Rubiconem transire iussit* (Cesar a poruncit soldaților să treacă Rubi-conul). *Molestiae, Ixtitui, cupiditates, timores similiter omnium mentes per-vagantur* (Regretele, bucuriile, dorințele și temerile cutreieră în chip asemănător cugetele tuturor) (Cic. de Leg. I, 11, 32). *Num aut tuum aut cuiusquam vestrum nomen vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit vel ipsum Gangem tranatare?* (Oare numele tău sau al cuiva dintre voi a putut trece sau peste acest Caucaz, pe care îl vezi, sau să treacă înnot Gangele însuși?) (Cic. de Rep. VI, 20, 22).

Verbele intransitive care exprimă o mișcare devin *Iran-*] zitive când se compun cu una din prepozițiile *circum* (împrejur), *j per* (prin), *prseter* (pe lângă, afară de), *trans* (peste) și au deci complementul lor în cazul *acuzativ*.

7. *Centurie- Augustum adiit* (Un sutaș s-a înfățișat lui August). *Hic in pugnis pro Augusto multa pericula adiit* (Acesta în lupte a înfruntat pentru August multe pericole). *Meus amicus mult as urbes adiit* (Prietenul meu a vizitat multe orașe). *Cicero consulatum iniit* (Cicero a intrat în funcția de consul). *Hortensius, cum suas villas adiisset, Romam rediit* (Hortensius, după ce a vizitat vilele sale, s-a înapoiat la Roma). *Tanta vis avaritise animos inva-serat* (Atît de mare lăcomie de bani cuprinsese sufletele) (Sall. *Iug.* 32, 4.) *Incessit Umor patres* (Teama a cuprins pe senatori) *Horatius poela diem supre-mum obiit* (A murit poetul Horatius).

Numeroase verbe intransitive, care se compun și cu alte prepoziții decît cele mai sus arătate, se construiesc, în cea mai mare parte, cu *acuzativul*, dar aproape totdeauna cu înțeles figurat. Printre aceste verbe se numără : *adire aliquem* = a se adresa cuiva spre a-l întreba, a se înfățișa, *adire periculum* ~ a înfrunta o primejdie, *adire urbes, villas* = a vizita orașe, vile, *inire consulatum* = a intra, a începe funcția de consul, *inire consilia* = a făuri planuri, *obire mortem, diem supremum* = a muri, a-și da ultima suflare.

Nota 1. în lucrările poetice, verbele intransitive, care arată mișcare, chiar fără a fi compuse Cu prepoziții, pot avea un complement direct în cazul *acuzativ*. Exemple: *Naulse mare internum navigant* (Marinarii plutesc pe Marea Mediterană). *Xerxes, cum tanlis classibus tantisque equestribus et pedestribus copiis măria navigasset. . . terram ambulas-set* (După ce Xerxes a cutreierat mările și a umblat pe uscat cu așa de mari flote și cu atît de mari trupe de cavalerie și de infanterie). (Cic. *De Fin.*, II, 34, 112).

Nota 2. Chiar și verbul *pervenio* (sosesc, ajung la), deși intransitiv, este întrebuințat de poeți avînd un complement în cazul *acuzativ*. Exemplu : *Oomphos pervenit quod est oppidum primum Thessalise* (A ajuns la Gomfi care este primul oraș al Thesaliei). (Cses. *De Bel. Civ.*, III, 80, 1).

8. *Cur iști decemviri non eosdem cursus cucurrerunt?* (Pentru ce acești decemviri n-au mers pe aceleași căi?) (Cic. *Delege agr.* II, 17, 44). *Clodius falsum iusiurandum iuravit* (Clodius a jurat în chip fals). *Mirum atque inscitum somnium somniavi* (Am visat un vis minunat și fără înțeles) (Plaut. *Rud.* 597). *Pugnavit magnam et memorabilem pugn'am* (A dat o luptă mare și vrednică de ținut minte).

Unele verbe intransitive pot avea un *complement direct* în cazul *acuzativ*, cînd prin acest complement se exprimă ideea cuprinsă în verbul respectiv. Acest complement poate fi exprimat printr-un substantiv de origine verbală care are aceeași tulpină sau același înțeles ca și verbul pe lângă care stă, sau printr-un pronume ori printr-un adjectiv de gen neutru. Acest complement se numește *complement intern* sau *etimologic*, iar construcția lui poartă numele de *figura etymologica*.

9. *In maximo periculo reipublicse, senatus populusque Cincinnatum dictate* 'em appellaverunt* (în cea mai mare primejdie pentru republică poporul și senatul l-au numit dictator pe Cincinnatus). *Philippus Aristotelem Alexandro filio doctorem accivit* (Filip a dat fiului său Alexandru pe Aristoteles

drept profesor) (Cic. *De Orat.* III, 35, 141). *Marcus* te amicum *cognovit* (Marcus te-a cunoscut drept prieten). *Avaritia* homines csecos *reddit* (Zgîrcenia face orbi pe oameni) (Cic. *Pro Ros. Amer.* 35, 101) Socratem *Apollo* hominem sapientissimum *indicavit* (Apollo l-a socotit pe Socrate ca pe cel mai înțelept om) (Cic. *Lselius*, 2, 7). *Cives* Ciceronem consulem *creaverunt* (Cetățenii au ales consul pe Cicero). *Meo iure* te hoc beneficium *rogo* (îți cer ție această binefacere cu dreptul meu) (Anton. *ap. Cic. ad Attic.* XIV, 13, A.3). *Consul* senatores sententiam *rogavit* (Consulul a cerut senatorilor părerea) *Iste unus inventus est qui* parentes pretium *pro sepultura liberum posceret* (S-a aflat ăsta singurul care să ceară de la părinți bani pentru înmormîntarea copiilor) (Cic. *Verr.* I, 3, 7). *Non te celavi* sermonem *Ampii* (Nu ți-am ascuns vorbele lui Ampius) (Cic. *ad Fam.* II, 16, 3). *Pater* iilium verecundiam *flagitat* (Tatăl cere (pretinde) respect de la fiu). *Magister* discipulos lectiones *docet* (Profesorul învață pe școlari lecțiile).

Unele verbe tranzitive au în limba latină un *complement direct îndoit*. Dintre aceste două complemente, unul este exprimat printr-un nume de persoană, iar altul printr-un nume de lucru.

Verbele care au un îndoit complement direct sînt:

- a) *facio, efficio, reddo* (fac, săvîrșesc), *creo, deligo, declaro, designo, renuntio* (numesc, aleg, proclam, arăt, vestesc) ;
- b) *nomino, appello, dico, voco* (numesc, chem, zic), *indico, existimo, puto, habeo* (arăt, socotesc), *cognosco, agnosco* (cunosc) ;
- c) *habeo* (a avea), *do, addo, adiungo, adscisco, capio, sumo* (dau, adaug, alipesc, iau) ;
- d) *me prasbeo, me prsesto, perhibeo* (mă arăt, mă ofer) ;
- e) *rogo, oro* (rog, cer), *flagito* (cer cu stăruință), *celo* (ascund, tănuiesc), *posco, reposco* (cer) etc.

Notă. Chiar și verbele *traduco* (trec peste), *traicio* (trec, străbat), *transporto* (**transport**) sînt construite cu două complemente în cazul acuzativ. Exemple : **Flumen Ararim Helveții copias traduxerant** (Elveții trecuseră trupele lor peste fluviul Arar). (Cees. *B.G.*, 1,12,1). **Agesilaus Hellespontum copias transiecit** (Agesilaus a trecut trupele peste Hellespont). (Nep. *Ages.*, 4, 4).

10. *Induitur* arma (își pune armele). *Nube* candentes umeros *amictus* *Apollo* (Apollo îmbrăcat cu nor pe umerii lui albi) (Hor. *Carm.* I, 2, 31). *Oblitus* faciem *cruore* (Mînjit pe față cu sînge) (Tac. *Ann.* II, 17). *Iuppiter* tempora *lauro ornatus* (Jupiter împodobit cu laur pe tîmple) (Verg. *Mneis* III, 80).

Verbele de formă pasivă cu înțeles reflexiv, adică acelea care arată că acțiunea exprimată prin verbul de formă pasivă se răsfrînge asupra subiectului, sau asupra unei părți din subiect, pot avea un complement direct în cazul acuzativ. Printre aceste verbe se numără acelea care înseamnă : a îmbrăca (*induo, amicio*), a împodobi (*orno*), a se încorona (*corono*).

Versiune

ALEXANDRI MAGNI FAMA

Alexander, *quem* Macedones *regem creaverunt, milites* artem bellandi *edocuit*. îs cum expedito agmine *loca deserta* Sogdianorum *adiit*, nocturno itinere *exercitum* ducens.

Aquarum penuria sitim accendit; dein, crescente

^^\

șestu, arenas flagrant, ora visceraque penitus uruntur, Quam ob rem primum animi deinde vires *militēs deficiunt*. Sed *Alexandrum non pœnituit harum calamitatum*, neque *verebatur eas*; sperabat enim omnes milites suos *has calamitates præterire* posse. Duo milites, qui *multas pugnas pugnaverant et penuriam aquae multum dolebant*, antecesserant agmen ad capiendum locum castris. Nunc utribus aquam gestabant ut filiis suis, qui in eodem agmine erant, aquam darent. *Iter constitutum ibant*. Sed itinere regi occurrunt. *Alterum ex his pœduit regi aquam non dare*. Itaque, utre resoluti, *vas, quod simul ferebat, implet idque regi porrigit*. Percontatus quibus *aquam* portarent, filiis ferre cognoscit. Tunc poculo pleno, sicut oblatum est, reddito: « Non solus, inquit, *bibere* volo, nec *tam exiguum dividere* omnibus possum. Vos currite et date liberis vestris !

Haec verba Alexandri *totum exercitum pervaserunt et neminem latuerunt*. Idcirco milites *regem patrem appellaverunt*.

După Quintus Curtius

Temă

DEMOSTHENES

După moartea (*mors*) lui Alexandru, pe care mulți l-au numiseră (*appello*) tatăl (*pater*) ostașilor, multe cetăți (*civitas*) ale Greciei, se pregăteau (*paro*) să-și recâștige (*vindico*) libertatea (*libertas*). Tuturor cetățenilor (*civis*) le era silă (*tsedet*) de sclavie (*servitus*). Cei dintii (*princeps*) dintre toți care au voit (*volo*) să arunce (*reiicio*) jugul (*iugum*) sclaviei au fost Atenienii și Etolii. S-a convenit (*decet*) Atenienilor să pregătească armată (*exercitus*) mare și multe corăbii (*navis*). Războiul l-au purtat (*gero*) cu Antipater, pe care ostașii îl aleseseră (*eligo*) cărmuitor (*dux*) al Greciei. În aceeași vreme (*tempus*), Demosthenes, izgonit (*pulsus*) din patrie (*patria*), din întâmplare își petrecea viața (*ago vitam*) în Megara.

Atenienii regretau (*doleo*) mult exilul lui Demosthenes. Dar acesta, îndată ce (*ut*) a aflat (*cognosco*) că Hyperide a fost trimis (*mitto*) de către Atenieni drept sol (*legatus*) la celelalte cetăți (*civitas*), l-a urmat (*sequor*) pe acesta și l-a avut coleg (*collega*) în acțiunea sa.

Prin elocința (*eloquentia*) sa, Demosthenes a alipit (*iungo*) Atenienilor Sicyo, Argos, Corintul și pe celelalte cetăți. Din această pricină (*quam ob rem*) Atenienii au trimis la Megara o corabie care a străbătut (*navigo*) marea și l-au rechemat pe Demosthenes din exil (*revoco ab exilio*).

Atenienii și celelalte cetăți pe care Demosthenes le-a învățat (*doceo*) arta de a purta război (*gero bellum*) au purtat lupte (*pugnam pugno*) grele prin care și-au răscumpărat (*vindico*) libertatea.

După Justinus

Complementul indirect

Cu verbe: *In cazul dativ*

1. *Cæsar omnibus, qui arma tulerant, manus præcidit vitamque concessit* (Tuturor celor care purtaseră arme, Căsar le-a tăiat mâinile, dar le-a lăsat viața) (Ca3S. B. G. VIII, 44, 1). *Magister discipulis libros pulchros tribuit* (Profesorul împarte școlarilor cărți frumoase).

Partea de propoziție care întregeste înțelesul **unui verb** tranzitiv, **dar** asupra căruia lucrarea se răsfrânge în chip **indirect, se numește complement indirect**. El stă în cazul **dativ** și răspunde la întrebarea *cui* sau *pentru cine*. În afară de complementul indirect în cazul dativ, verbele tranzitive mai au și un complement direct în cazul acuzativ.

2. **Magnis viris omnia semper prospere eveniunt** (Oamenilor mari toate li se întâmplă totdeauna bine) (Cic. *De nat. deor.* II, 66, 167). **Hostes, post victoriam, nemini pepercerunt** (Dușmanii, după biruință, n-au cruțat pe nimeni). **Filia Csesaris Pompeio nupsit** (Fiica lui Caesar s-a căsătorit cu Pompei). **Mala consilia homini sapienti quoque nocent** (Sfaturile rele dăunează chiar și omului înțelept). **Cives probi legibus parent** (Cetățenii onești se supun legilor). **Is, qui imperat aliis, servit ipse nulli cupiditati** (Cel care poruncește altora, nu slujește el însuși nici unei patimi) (Cic. *de Rep.* I, 34, 52.) **Non omnibus civibus iussa consulis placent** (Nu tuturor cetățenilor plac ordinele consulului). **Non licet bovi, quod licet Iovi** (Nu se îngăduie unui bou, ce se îngăduie lui Jupiter). **Quod ipse tibi suaseris, idem mini persuasum putato** (Ceea ce te vei fi povățuit pe tine însuși să crezi că va fi povață și pentru mine) (Cic. *ad Attic.* XIII, 38, 2). **Voluptates iuvenibus male suadent** (Plăcerile sfătuiesc rău pe tineri). **Medici non omnibus morbis medentur** (Medicii nu tămăduiesc toate bolile). **Benedico iis qui me servaverunt; illis omnibus in periculis opi-tulabor** (Binecuvîntez pe aceia care m-au salvat ; îi voi ajuta în toate primejdiiile). **Diffidimus nominibus qui voluptates maxime amant, sed favemus illis qui sapientiam colunt** (Nu avem încredere în oamenii care iubesc prea mult plăcerile, dar simpatizăm pe aceia care cultivă înțelepciunea).

Unele verbe, care în limba română sînt tranzitive și deci pot avea un complement direct în cazul acuzativ sau se traduc printr-un verb însoțit de prepoziție, au în limba latină complementul lor în cazul dativ. Aceste verbe sînt: *fido* (mă încred), *diffido* (nu mă încred), *noceo* (vatăm), *faveo, patrocino* (ocrotesc) *suadeo, persuadeo* (sfătuiesc, conving), *studeo* (mă străduiesc, doresc), *medeor* (lecuiesc), *parco* (cruț), *nubo* (mă căsătoresc), *ignosco* (iert), *impero* (poruncesc), *pareo, obcedio, obsequor* (mă supun), *obtempero, dicto audiens sum* (ascult), *benedico* (bine-cuvîntez), *maledico* (blestem), *auxilior, opitulor* (ajut) etc.

Tot așa se construiesc și verbele impersonale *licet* (este îngăduit) și *libet* (place).

3. **Ego felicitati nullius hominis invideo** (Nu pizmuiesc fericirea nimănui). **Amicus meus nominibus probis consentit** (Prietenul meu este de aceeași părere cu oamenii onești). **Salus patrie omnibus commodis nostris anteponatur** (Salvarea patriei să fie pusă mai presus de toate interesele noastre). **Non omnia arma militibus prosunt** (Nu toate armele folosesc ostașilor). **Exercitus Romanus hostibus terrorem iniecit** (Armata romană a băgat groaza în dușmani). **Meus frater bello superfuisset** (Fratele meu a scăpat (supraviețuit) din război). **Multas voluptates homini obsunt** (Multe plăceri vatămă omului).

Verbele compuse cu una din prepozițiile *ad, ante, cum (con), in, inter, ob, post, prae, sub* și *super*, fie tranzitive, fie intransitive au complementul lor în cazul *dativ*. Dintre verbele tranzitive se

citează : *aaao* (adaug), *adhibeo* (întrebuințez), *adiungo* (alipesc), *antepono* (pun mai presus) ; *comparo* (compar, pregătesc), *corn-pono* (alcătuiesc) ; *infero* (aduc în, pricinuesc), *iniicio* (arunc în), *impono* (împun), *oppono* (opun) ; *postpono* (pun în urmă, pun după) ; *prsefero* (prefer), *prseficio* (pun în frunte) ; *subiicio* (supun), *suppono* (pun sub), *substerno* (aștern dedesubt) etc.

Dintre verbele intransitive se citează : *accede* (adaug), *adhsereo* (alipesc), *adiaceo* (arunc la), *annuo* (încuviințez, aprob), *adspiro* (năzuiesc) ; *antecello* (întrec) ; *congruo*, *consentio* (consimt, sînt de aceeași părere) ; *excello* (mă disting, întrec) ; *insisto* (stăruiesc), *incumbo* (îmi cade în sarcină), *intervenit* (intervin) ; *obrepo* (mă strecor), *obversor* (mă împotrivesc) ; *prssideo* (stau mai presus), *prsevaleo* (întrec, depășesc) ; *suceumbo* (cad sub), *supersto* (stau deasupra), *supervenio* (vin peste) etc. De asemenea au complementul în cazul dativ toate compusele verbului *sum* cu o prepoziție ca : *adsum* (sînt față), *desum* (lipsește), *inum* (sînt în, iau parte), *inlerum* (sînt la mijloc), *prsesum* (sînt în frunte, comand), *subsum* (sînt dedesubt), *super-sum* (sînt mai presus, supraviețuiesc), *obsum* (sînt împotriva, vatăm).

Nota 1. Dintre compusele verbului *sum* cu o prepoziție, numai verbul *absum* (sînt lipsă), are complementul său în cazul *ablativ* precedat de prepoziția *ab* (*a*). Exemplu : *Consul ab officio suo non afuit* (Consulul n-a lipsit de la datoria sa).

Nota 2. Unele dintre verbele compuse cu prepozițiile *ad*, *cum* (*con*), *in*, în loc de construcția complementului indirect în cazul dativ, mai pot exprima același complement indirect repetînd prepoziția verbului înaintea substantivului așezat în cazul cerut de prepoziția respectivă. Astfel în loc de : *accedere alicui* se poate exprima *accedere ad aliquem* (a se apropia de cineva) ; *irrumperere oppido* = *irrumperere in oppidum* (a năvăli în oraș).

4. *Tu Milom, ciarissinio viro, iioinuliam audatwne mǎi abeculam adsper-gis* (Prin lauda ta tu stropești o pată oarecare pe Milo, prea distinsul bărbat) (Cic. *In Vat.* 17, 41). Ciceroni *populus Romanus, in contione, non unius diei gratulaționem, sed aeternitatem immortalitatemque donavit* (Poporul roman, în adunarea sa, a dăruit lui Cicero nu felicitări pentru o singură zi, ci eternitate și nemurire) (Cic. *In Pis.* 3, 7). *Omnes Thessalie civitates interfectum Pelopidam coronis aureis et statuis aeneis liberosque eius multo agro donarunt* (Toate orașele (cetățile) Tesaliei au dăruit lui Pelopida, după moarte, coroane de aur și statui de bronz, iar copiilor lui multe ogoare) (Corn. Nep. *Pelop.* 5, 5). *Cum latam fossam cubiculari lecto circumdedisset* (După ce a împrejmuit patul său de culcare cu un șanț lat) (Cic. *Tuse.* V, 20, 59).

Verbele *do*no (dăruiesc, dau) *adspergo* (stropesc), *circumdo* (împrejmuiesc, înconjur), *exuo* (dezbrac), *induo* (îmbrac), *impertio* (împart), *intercludo* (închid), *interdico* (înterzic) au o îndoită construcție:

t>x

a) Numele *persoanei* se așază în cazul *dativ*, iar numele *lucrului* în cazul *acuzativ*; sau :

b) Numele *persoanei* se așază în cazul *acuzativ*, iar numele *lucrului* în *ablativ*—

5. *Est mihi aliquid* (am ceva) în loc de : *Ego aliquid habeo*. *Murena Lucullo legatus fuit* (Lucullus a avut locțiitor pe Murena) (Cic. *Pro Mur.*

15}

9, 20), în loc de : *Lucullus Murenam legatum habuit. Est mihi tecum amicitia, consuetudo, hospitium* (Am cu tine prietenie, legături zilnice și de ospitalitate). *Nam mihi cum viris fortibus, qui censores proxime fuerunt, est amicitia* (Căci am prietenie cu bărbați curagioși, care de curînd au fost cenzeni). (Cic. *Pro Cluent.* 42, 117). '

Cazul dativ se întrebuițează cu formele verbului *sum* spre a înlocui o propoziție>al cărei predicat ar trebui să fie verbul *habeo*. Înlocuirea verbului *habeo* prin verbul *sum* provoacă următoarea schimbare în propoziție : subiectul din propoziția al cărei predicat este *habeo* se așază în cazul *dativ*, iar complementul direct din acuzativ al verbului *habeo* devine subiect în cazul *nominativ* al predicatului, exprimat prin verbul *sum* în locul lui *habeo*. Această construcție servește spre a exprima, în chip cu totul deosebit persoana care posedă sau căreia îi aparține ceva, pusă în cazul *dativ* și de aceea construcția poartă numele de *Dativus posse-ssivus*.

Acest dativ posesiv există și în limba română în expresiile: *mi-e foame, mi-e sete, mi-e dor*.

6. *Non scholae sed vitae discimus* (învățăm pentru viață, nu pentru școală. (Senec. *Ep.* 106,12) *Sextus Roscius praxidia coluit aliis, non sibi* (Sextus Roscius a lucrat moșiile sale pentru alții, nu pentru sine). (Cic. *Pro. Rose. Amer.*, 17, 49) *Blessus militibus missionem petebat* (Blesus cerea concediu pentru soldații săi). (Tac. *Ann.* I, 19).

Complementul indirect, care arată persoana în *interesul* sau în *dauna* căreia se face acțiunea exprimată prin predicat sau prin verb, stă în cazul *dativ*, numit *Dativus commodi vel incommodi* și se întrebuițează atît pe lîngă verbele tranzitive, cît și pe lîngă cele intransitive. În limba română acest dativ se traduce prin substantiv precedat de prepoziția *pentru*.

1. *Virtus sola nobis neque datur dono, neque accipitur* (Numai virtutea nici nu ni se dă nouă în dar, nici nu se primește în dar (Sall. *lug.* 85, 38). *Est mihi aliquid honori, laudi, decori, saluti* (Există pentru mine ceva spre cinstire, spre laudă, spre onoare, spre mîntuire). *Spero homines intellecturos, quanto sit omnibus odio crudelitas, et quanto amori probitas et clementia* (Sper că oamenii vor înțelege spre cît de mare ură este pentru oameni cruzimea, și dimpotrivă, spre cît de mare dragoste este onestitatea și bunătatea) Cic. *Ad Fam.* XV, 19, 2). *Si Fabio laudi datum est quod pingeret* (De s-ar fi socotit pentru Fabius spre laudă ceea ce picta) (Cic. *Tuse.* 1, 2, 4). *Mihi cives auxilio venerunt* (Mi-au venit cetățenii într-ajutor). *Pausanias quos Byzantii ceperat regis propinquos, tibi muneri misit* (Pausanias ți-a trimis ție în dar pe rudele regelui, pe care îi făcuse prizonieri în Bizanț). (Corn. Nep. *Paus.* 2, 3).

În limba latină deseori, pe lîngă *dativul interesului*, se alătură un alt complement indirect tot în *cazul dativ*, prin care se exprimă *scopul* sau *destinația* pentru care se face acțiunea arătată de predicatul propoziției. Acest dativ, exprimat numai prin substantiv, nume de lucru, se numește *Dativus finalis* și se traduce în limba română prin substantiv precedat de prepoziția *spre*. El se întrebuițează pe lîngă verbele :

- a) *esse* (a fi), *fieri* (a deveni), avînd înțeles de: a sluji la;
- b) *dare* (a da), *tribuere* (a acorda), *ducere*, (a socoti), *habere* (a avea), *vertere* (a întoarce) ;
- c) *donare* (a dăru), *capere* (a lua), *mittere* (a trimite), *re/in-y«e/-e* (a lăsa), *auxilio venire* (a veni într-ajutor).

Notă. Acest dativus finalis se poate traduce în limba romînă fără prepoziție. Exemple: Pentru mine este laudă, cinstire, onoare, mîntuire. De s-ar fi socotit lui Fabius laudă ceea ce pictează.

8. *Iiic mihi quisquam misericordiam nominal?* (Putea-va oare să mi-ți vorbească cineva despre îndurare?) (Sall. *Cat.* 52, 11). *At tibi repente venit ad me Caninius* (Dar repede mi-ți veni Caninius la mine). (Cic. *ad Fam.* IX, 2, 1). *Quid mihi Celsus agit?* (Ce mi-ți face Celsus? (Quintil. X, 1, 124). Alături de dativul final se întrebuițează deseori pe lîngă predicat pronumele personale *mihi, tibi, sibi, nobis, vobis* spre a indica o persoană care ia parte la acțiune numai moralicește, nu și de fapt. Acesta se numește Dativus ethicus, care de altfel există și în limba romînă în expresiile : m'-ți-l *luă și mi ți-1 trinti*.

Notă. Unele verbe tranzitive, din limba latină, care au un complement direct în cazul acuzativ, își schimbă înțelesul atunci cînd complementul lor direct din cazul acuzativ este înlocuit printr-un complement indirect în cazul dativ. Exemple : *Caveo latronem* = mă păzesc de hoț ; însă : *caveo fratri* = mă îngrijesc de fratele meu ; *prospicio, provideo aliquid* = prevăd ceva ; *prospicio, provideo alicui* = mă gîndesc la ceva ; *convenire aliquem* — a se întîlni cu cineva spre a-i vorbi ; *convenire alicui rei, ad aliquam rem, in rem* — a cădea de acord despre vreun lucru ; *manei me aliquid* = mă așteaptă ceva, *manet mihi aliquid* = îmi rămîne ceva ; *timeo, metuo, vereor aliquem* = mă tem de cineva, *timeo, metuo, vereor alicui, de aliquo* — am îngrijorare asupra cuiva sau despre cineva ; *cupio aliquem* — doresc pe cineva, *cupio alicui* = doresc binele cuiva.

9. *Marco Tullio cognomen fuit Ciceroni* (M. Tullius a avut porecla de Cicero). *Meo amico nomen est Marcus*, sau *Meo amico nomen Mărci est* (Prietenul meu are numele de Marcus). *Meo amico nomen Marcum dixerunt* (Prietenului meu i-au dat numele de Marcus).

După expresiile *mihi est nomen (cognomen)* și *nomen dare, nomen dicere*, numele propriu se așază în cazul dativ, acordîndu-se în *caz și număr* cu pronumele personal sau cu substantivul din cazul dativ. Totuși, după aceleași expresii *numele propriu* mai poate sta în cazul *nominativ* sau în cazul *acuzativ* ca *apozitie* pe lîngă substantivul *nomen*, sau se poate pune în cazul genitiv ca atribut substantival al substantivului *nomen*.

10. *Mihi sarcina subeunda est* (Trebuie să suport o povară). *Omnibus moriendum est* (Toți trebuie să moară). *Bonis viris honesta quserenda sunt* (Bărbații buni trebuie să caute cele oneste) (Cic. *Deoffic.* III, 9, 38). *Per-multa nobis corrigenda sunt* (foarte multe lucruri trebuie corectate de noi).

În dativ stă subiectul logic (*nomen agentis*) al *conjugării perifrastice pasive*; subiect gramatical, în cazul nominativ, al verbelor de conjugare perifrastică pasivă este numele (substantiv, adjectiv, pronume) care în formă activă ar fi complement direct în cazul acuzativ. Cu acest subiect gramatical se acordă

în caz, număr și gen predicatul exprimat prin conjugarea perifrastică pasivă. Dacă nu există subiect gramatical, predicatul propoziției exprimat prin conjugarea perifrastică pasivă se pune la numărul singular, la gen neutru, la persoana a **III-a**.

11. *Res tibi cognita est* (Lucrul a fost cunoscut de către tine) (Cic. *ad Fam.* V, 19, 2). *Ante scripta epistula prior mihi legi ccepta est* (Scrisoarea scrisă de tine mai înainte a început a fi citită de mine mai întâi) (Cic. *ad Attic.* XVI, 13, 1). *Habetur mihi honestissimus* (Este socotit de către mine cel mai onest). Cui *non sunt auditse Demosthenis vigilise?* (De către cine n-au fost aflate veghile lui Demosthene?).

Pe lângă verbele de formă pasivă, îndeosebi la timpurile compuse, se întrebuințează uneori dativul în locul ablativului cu prepoziția *ab* (*a*). Această întrebuințare a dativului în locul ablativului cu *ab* (*ablativus auctoris*) se întâlnește în operele poetice și cu timpurile simple ale formei pasive : *scriberis Vario* = vei fi cîntat de către Varius. (Hor. *Carm.* I, 6).

12. *It clamor* cselo în loc de : *it clamor ad caslum* (Strigătul merge pînă la cer). (Verg. *Mneis*, IV, 451).

Dativul în locul acuzativului cu prepoziția *ad* sau *in* este folosit de poeți spre a arăta ținta pînă la care sau către care este îndreptată o mișcare.

Cu verbe: In cazul genitiv

1. Vivorum memini, nec tamen Epicuri licet oblivisci (îmi amintesc de cei vii, și totuși nu este îngăduit să uit pe Epicur) (Cic. *De finib.* V, 1, 3). **Ipse certe agnoscet et cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur** (El însuși de sigur va recunoaște și cu oarecare durere își va aminti de nenorocirile sale) (Cic. *In Pis.* 6, 13). **Memento mortis** (Adu-ți aminte de moarte). **Frater meus miseretur et semper miserebitur hominum infelicium** (Fratele meu are și va avea totdeauna milă de oamenii nefericiți). **Admoneo te prudenti**» (îți amintesc de prudență).

în genitiv se așază complementul indirect (*Genitivus memo-rise*) după verbele care înseamnă :

a) a-și aminti: *meminisse, recordari, reminisci*;

b) a aminti: *monere, admonere, commonere*;

c) a uita : *oblivisci*;

Toate aceste verbe se numesc *verbe memoriee*. De asemeni și:

d) a avea milă : *misereri*.

Nota 1. Expresia unipersonală *venit mihi in mentem* se construiește cu cazul genitiv : *venit mihi Platonis in mentem* =îmi viae în minte (persoana) lui Plato). (Cic. *De finib.*, V, 1,2)

Nota 2. Verbul *obliviscor* (uit) poate avea un complement indirect exprimat printr-un *nume de lucru* pus în cazul *acuzativ* sau în cazul *genitiv*. Numai complementul indirect exprimat prin nume de persoană este pus totdeauna în cazul *genitiv*. Exemple : **Contumelias oblivisci non poterat** sau : **contumeliarum oblivisci non poterat** (nu putea uita ocările). Dar se zice : *CsBsaris non oblivisci poterat* (nu putea uita pe Csesar).

Nota 3. Verbul *miserari* (a avea milă, a se îndura) spre deosebire de *misereri*, are complementul în cazul *acuzativ*. Exemple : **Infelices miseratus est** (S-a îndurat de cei nefericiți).

2. *Commii regis auctoritas in Britannia magi habebatur* (Înrîurirea regelui Commius în Britania era socotită la mare preț) (Cass. B. G. IV, 21, 7). *Agere considerate pluris est quam cogitare prudenter* (A lucra cu chibzuială este de mai mare însemnătate decît a cugeta înțelepteste). (Cic. *De Offic.* I, 45, 160).

Tot prin cazul *genitiv* se exprimă complementul indirect al verbelor care înseamnă : a prețui, a aprecia în chip general ca *sestimo* (prețuiesc), *facio* (fac, apreciez), *duco* (socotesc), *habeo* am, socotesc), *pendo* (cîntăresc, valorez), *puto* (socotesc, pun preț).

Genitivele dependente de aceste verbe exprimă *prețul în chip general, fără precizare și nedeterminat* și sînt următoarele: *magni, pluris, maximi, permagni* (mare, mai mare, foarte mare), *plurimi* (foarte mult), *parvi* (puțin), *minoris* (mai puțin), *minimi* (foarte puțin), *nihili* (nici de cum), *tanti* (atît), *quanti* (cît), *tan-tidem* (chiar atît), subînțelegîndu-se pe lîngă fiecare dintre aceste genitive substantivul *pretii*. Acest complement indirect în cazul genitiv se numește Genitivus pretii. Pentru a exprima prețul precis și determinat se întrebuițează cazul ablativ.

3. *Themistocles absens prodicionis damnatus est* (Temistocle, în lipsă, a fost osîndit pentru trădare) (Corn. Nep. *Themis.* 8, 2). *Capitis arcessere* (a învinui de o crimă capitală) (Cic. *pro Deiot. rege*, II, 30). *Hsec duo, levi-tatis et infirmitatis plerosque convincunt, aut si in bonis rebus contemnunt amicos, aut si in malis deserunt* (Pe cei mai mulți îi învinuiesc pentru aceste două (păcate) : a ușurătății și a slăbiciunii, fie că în fericire disprețuiesc pe prieteni, fie că-i părăsesc în nenorocire) (Cic. *Lxlius*, 17, 64). *Postulavit Lucium Afranium prodicionis exercitus Acutius Rufus apud Pompeium* (Acutius Rufus a chemat în judecată (a învinuit) înaintea lui Pompei pe Lucius Afranius pentru trădarea armatei). (Cses. *Bel. Gal.* III, 83, 2).

Tot în *genitiv* stă complementul indirect al verbelor care înseamnă : a învinui = *accuso, arcesso, insimulo*; a chema în judecată = *postulo*; a dovedi vina = *convincio*; a osîndi, a condamna = *damno, condemno*; a achita = *absolvo*.

Toate aceste verbe sînt cunoscute sub numele de *verba iudi-cialia*, iar complementul lor indirect, prin care se exprimă *numele crimii*, sub acela de Genitivus criminis. Înaintea acestui genitiv se subînțelege cuvîntul *crimine* sau *nomine*.

4. *Intererat patris filium suum videre* (Pe tatăl îl interesa să-și vadă fiul). *Quod tua nihil refert, percontari desinas* (Să. încetezi a întreba ceea ce nu te importă. (Terent. *Ilecyr.* V, 3, 12).

a) Verbele impersonale: *interest* (interesează) și *refert* (importă) au construcția următoare: *persoana* (sau lucrul personificat) *interesată* se pune în cazul genitiv, atunci cînd este exprimată prin *substantiv*. Dacă însă persoana interesată este exprimată printr-un *pronume personal*, fie în singular, fie în plural, se pune în cazul *ablativ singular de gen feminin al pronumelui posesiv respectiv*.

b) Spre a exprima *cît de mult interesează* pe cineva un lucru se poate întrebuița: *adverbele: magnopere* (mult), *magis* (mai

mult), *maxime* (foarte mult), *parum* (puțin), *minime* (foarte puțin); *adjectivele de gen neutru în numărul singular*, ca: *multum* (mult), *plus* (mai mult), *plurimum* (foarte mult), *permultum* (prea mult), *tantum* (atât), *quantum* (cît), *aliquantum* (cîtva), *nihil* (nimic), *aliquid* (ceva), *minus* (mai puțin), *minimum* (foarte puțin); *genitivele*: *magni* (mare), *pluris* (mai mult), *permagni* (prea mare), *parvi* (mic), *tanti* (într-atît), *quantum* (întrucît). Exemplu: *Vestra, iudices, hoc maxime interest* (Pe voi judecători, vă interesează foarte mult aceasta). (Cic. *Pro Sull.* 28, 79)

c) *Lucrul referitor la care are cineva interes* se exprimă prin prepoziția *ad* urmată de cazul *acuzativ*. Exemplu: *Magni ad hono-rem nostrum interest me quamprimum ad Urbem venire* (Mă interesează mult, spre cinstea mea, să vin cît mai curînd la Roma, (Cic. *Ad Fam.* XVI, 1, 1).

d) *Lucrul care ne interesează* se exprimă, nu printr-un substantiv, ci prin:

1. *pronume la gen neutru*: **hoc reipublicse maxime interest** (Aceasta interesează foarte mult republica);

2. *infinitiv*: **omnium interest recte facere** (Pe toți interesează a face bine aceasta); (Cic. *DeFinibus*, I, 22, 72)

3. *propoziție completivă infinitivală*: **.magni interest esse** *Kalen-dis Ianuariis in republică duos consules* (Este de mare interes ca la întâi ianuarie să fie doi consuli în republică); (Cic. *Pro Murena*, 37, 79).

4. *propoziție interogativă indirectă*: *Quid illius interest ubi sis?* (Ce-l interesează pe acela unde te afli?); (Cic. *Ad Attic.* X, 4, 10)

5. *propoziție subordonată începătoare cu ut sau ne*: *reipublicse interest ut Caesar salvus sit* (Este în interesul republicii ca Caesar să fie sănătos). (Suetonius, *Caesar*, 86)

Cu verbe: In cazul ablativ

Victoria militum cives metu liberavit (Biruința ostașilor a liberat pe cetățeni de spaimă). *Tuus sermo amicum meore levavit* (Vorbele tale au ușurat de jale pe prieten). *Solvere aliquem legibus* (A scoate pe cineva de sub asprimea legilor).

Complementul indirect al verbelor care înseamnă: a libera = *libero*, a ușura = *levo*, a scăpa, a dezlega, a scoate — *solvo*, *exsolvo* stă în cazul *ablativ*.

Notă. Despre complementul indirect, în cazul ablativ cu prepoziția *ab* (*a*) sau fără prepoziție, al verbelor de formă pasivă, a se vedea § 1 de la complementul direct.

Versiune

REGES ATHENIENSJM

Athenienses, quibus Iuppiter maxime faverat, soli non tantum incre-mento civitatis, sed etiam origine gloriabantur. His plures reges fuerunt. Ante Deucalionis tempora illis rex Cecrops fuit. Omnes incolae imperio

regis obozdiebant. Cecrops magnis penculis incolas exsolvit mque opitulatus est ut urbem pulchram conderent. Huius regis multum intererat magnam et pollentem urbem habere. Cecropi Cranaus successit. Regis filia, cui nomen Athis erat, regioni nomen Atticam dedit. Post Cranaum, Amphictio regnavit, cfui primus Minervse urbem sacravit. Cives civitati nomen Athenas dixerunt. Huius temporibus aquarum diluvies maiorem partem populorum Graecise absumpsit. Huius calamitatis rex semper meminerat quod huic diluviei pauci incolse superfuerunt qui ad Deucalionem, regem Thessaliae, ratibus evecti sunt. Huic regi magno merito fuit infelices incolas Atticas servare, a quo propterea genus hominum conditum esse dicitur, quia multis malis eorum medebatur. Huius regis temporibus nemo criminis accusatus neque capitis damnatus est, nam omnes cives officia cupiditatibus anteponebant, et regi magna prsemia donabant. Deinde tenuerunt Athenis regnum Algeus, Theseus, Codrus. Post Codrum nemo regnavit. Sed civitati nullse tunc leges erant, quia libido regum pro legibus habebatur. Legitur itaque Solon, quem Athenienses plurimi sestimabant et cui leges instituendse erant. Soloni omnia legibus provisa et constituta sunt.

După Justinus

Temi

MOARTEA UNEI TINERE FETE

Foarte trist (*tristis*) îți scriu ție acestea. Fiica mai mică (*minor*) a lui Fundanius al nostru, care avea numele (*nomen est*) de Valeria, a murit (*defungor*). Pe această fiică (*filia*) Fundanius o prețuia (*sestimo*) foarte mult și o punea mai presus (*antepono*) de toate avuțiile (*divitise*). Dar medicii n-au putut (*possum*) lecu (*medeor*) boala (*morbis*) ei. Toate leacurile (*medi-camen*) nu au fost de nici un ajutor (*auxilium*) fetii. în fiecare (*omnis*) clipă (*momentum*) Fundanius își amintea (*recordor*) de virtutea (*virtus*) fetii. încă nu (*nondum*) împlinise (*impleo*) patrusprezece (*quattuordecim*) ani și dînsa (*illa*) avea (*sum*) înțelepciune (*prudentia*) bătrînească (*anilis*) și o seriozitate (*gravitas*) de matroană (*matronalis*). Fusese logodită (*spon-deo*) cu un tînăr (*iuvenis*) distins (*egregius*) și fusese aleasă (*eligo*) chiar (*etiam*) ziua (*dies*) căsătoriei (*nuptise*). Pe toți îi interesa (*interest*) soarta (*fortuna*) acestei tinere. Dar pe neașteptate (*subito*) fata (*puella*) a murit (*vita decedere*). O ! ce moarte (*funus*) tristă și cu totul (*plane*) cumplită (*acerbus*) pentru noi toți.

Complementul adjectivului

Adjectivele de origine verbală sau cu înțeles verbal au, în limba latină, un complement indirect. Acest complement stă într-unui din cazurile: *genitiv*, *dativ* sau *ablativ*.

în cazuri genitiv

1. Csesar, glorie et famaB avidus, rem publicam oppressit (Caesar, doritor de glorie și faimă, a copleșit republica). Hominem, sapientise studiosul».

philosophum appellamus (Pe omul rîvnitor la înțelepciune, îl numim filosof). *Cicero cupidissimus erat potentise et prseclari nominis* (Cicero era foarte doritor de putere și de nume strălucit). *Dominus terre fastidiosus* (Stăpîn plictisit de pămînt) (Hor. *Carm.* III, 1, 37).

în *genitiv obiectiv* stă *complementul* unui *adjectiv* care înseamnă: dorință, ca: *cupidus, avidus*; rîvnă, năzuință, ca: *curiosus, studiosus*; dispreț = *fastidiosus* etc.

Notă. Adjectivul *curiosus* (grijuliu, năzuitor) poate avea complementul său pus în cazul *ablativ* precedat de prepoziția *in*: *Fraier meus in omnibus rebus curiosus est* (Fratele meu este grijuliu (minuțios) în toate lucrurile).

2. *Dux peritus belii* (Comandant iscusit la război). *Mulți fuerunt memores glorie* antiques (Mulți au fost amintitori de glorie străbună). *Ignarus et insuetus artis militaris* (Neștiutor și nedeprins cu meșteșugul ostășesc). *Omnes cives hominem, immemorem beneficii, oderunt* (Toți cetățenii urăsc pe omul uitător de binefacere). (Cic. *De offic.* II, 28, 63).

în *genitiv* stă de asemenea complementul adjectivelor care înseamnă :

- a) cunoaștere, recunoaștere : *consciis, insciis, gnarus, ignarus*;
- b) amintire, uitare : *memor, immemor*;
- c) pricepere, nepricepere : *peritus, imperitus, rudis*;
- d) prevedere, neprevedere : *prudens, imprudens*;
- e) obișnuită, neobișnuită : *suetus, insuetus, insolens* etc.

Notă. Unele dintre aceste adjective pot avea complementul lor indirect în cazul *ablativ* precedat de prepoziția *in*: *non omnis civis in rebus civilibus prudens est* (nu orice cetățean este versat în treburile obștești).

3. *Mulți participes meorum consiliorum fuerunt* (Mulți au împărtășit povețele mele). *Socium et consortem gloriosi laboris amiseram* (Pierdusem pe un tovarăș care împărtășea munca mea glorioasă) (Cic. *Brut.* 1, 2). *Ami-cum, alienum astutise, amo* (iubesc pe prietenul străin de orice viclenie).

în *genitiv* stă și complementul adjectivelor care înseamnă :

- a) părtaș, nepărtaș : *particeps, consors, expers, exsors*;
- b) vecin, comun : *affinis, communis, socius*;
- c) propriu, străin : *proprius, alienus* etc.

4. *Italia omnium irugum plena est* (Italia este plină cu tot felul de roade). *Hominem infelicem, omnium rerum inopem, iuvare debemus* (Sîntem datori să ajutăm pe omul nefericit, lipsit de toate lucrurile).

Tot în *genitiv* stă complementul indirect al adjectivelor, care înseamnă :

- a) lipsă : *inops, inanis*;
- b) abundență: *plenus, fertilis, refertus*, etc.

Notă. Adjectivele care înseamnă lipsă sau abundență, pot avea complementul lor indirect în cazul *ablativ* ; aceasta se întîmplă mai ales cu adjectivul *refertus*; *regio tru-gibus referta* (ținut plin de roade).

5. *Filius patris similis est* (Fiul este asemănător tatălui). *Simplex est natura animi neque habet in se quicquam admissum dispar sui atque dissimile*

11 - c. 335

(Natura sufletului este simplă și n-are cuprins în ea nimic dezbinat și străin \ de sine). (Cic. *Cato Maior*, 21,* 78).
în *genitiv* stă și complementul adjectivelor care înseamnă: j

a) asemănare, neasemănare : *similis, dissimilis*, mai ales j cînd complementul lor este exprimat prin nume de persoane; 1

b) egalitate, neegalitate : *par, dispar, impar, sequalis, irm-qualis* etc.

6. *Semper appetentes gloriae Romani juerunt* (romanii au fost totdeauna doritori de glorie) (Cic. *Pro leg. Manii*, 3, 7). *Servantissimus sequi* (Cel mai aprig apărător al dreptății). (Verg. *JENEIS*, II, 427). *Cyrenaici philosophi virtutem censuerunt ob eam rem esse laudandam, quod efficiens esset* volup-tatis (Filosofii din Cirenaica au fost de părere că virtutea trebuie să fie lăudată tocmai de aceea că este procuratoare de plăcere). (Cic. *De offic.* III, 33, 116). în cazul *genitiv* stă și complementul indirect al partici-piilor prezente ale verbelor tranzitive, terminate la cazul nominativ în -ans sau -ens, atunci cînd sînt întrebuițate ca simple adjective și arată o deprindere sau o stare permanentă.

În cazul *dativ*

1. *Homo patriâB utilis* (Om folositor patriei). *Consilia patris filio salu-taria sunt* (Povețele tatălui sînt prielnice fiului). *Procellse nautis noxim sunt* (Furtunile sînt vătămătoare corăbierilor).

în *dativ* stă complementul indirect al adjectivelor care înseamnă :

a) folositor, nefolositor : *utilis, inutilis*;

b) vătămător, nevătămător: *noxius, damnosus, inoxius*;

c) plăcut, neplăcut, prielnic, salutar : *gratus, ingratus, salu-taris* etc.

2. *Catilina Ciceroni amicus non erat, quia omnia consilia Catilinae, reipublicae noxia, a consule patefacta sunt* (Catilina nu era prieten lui Cicero, fiindcă toate planurile lui Catilina, vătămătoare republicii, au fost date la iveală de către consul). *Caniș, mihi fidus, domum custodit et latroni contra-rius est* (Clinele, devotat mie, păzește casa și este potrivit hoțului).

Tot în *dativ* stă complementul adjectivelor care înseamnă :

a) prietenos, dușmănos : *amicus, inimicus, infensus*;

b) prielnic, potrivit : *propitius, adversus, contrarius*;

c) credincios, necredincios, devotat : *fidus, infidus, fidelis* etc.

Nota 1. Adjectivele care arată : prietenie, dușmănie, împotrivire ca : *fidus, amicus, adversus* pot exprima complementul lor și prin prepozițiile : *in, erga, adversus* (față de) urmate de cazul acuzativ : *non erga omnes amicus sum* (nu sînt prieten față de toți).

Nota 2. Aceleași adjective care înseamnă : prietenie, dușmănie, cînd sînt folosite ca substantive, au complementul în cazul *genitiv*: *Docebimus ea, quae videntur esse nobis utilia neque sunt, quam sini virtutis inimica* (Vom arăta că acelea, care par că ne sînt folositoare și nu sînt, cît sînt de potrivnice virtuții). (Cic. *De officiis*, III, 25, 96).

3. *Non semper filius patri similis- est* (Nu totdeauna fiul este asemenea tatălui). *Marcus, mihi finitimus, agros fertiles laborat* (Marcus, vecin mie, lucrează ogoare rodnice).

În *dativ* stă de asemenea complementul adjectivelor care înseamnă :

- a) egal, neegal : *par, impar, dispar*;
- b) asemănător, diferit : *similis, dissimilis*;
- c) vecin, înrudit : *finitimus, vicinus, affinis, propinquus* etc.

4. *Res vilse necessariae, homini sapienti quoque idoneae sunt* (Lucrurile necesare pentru viață sînt potrivite chiar și omului înțelept).

Cu *dativul* se construiesc și adjectivele care înseamnă : potrivit, nepotrivit, necesar, ca : *aptus, ineptus, idoneus, necessarius* etc.

Notă. Unele dintre adjectivele de mai sus și în deosebi *aptus, idoneus, necessarius* și chiar adjectivul *utilis* de la nr. 1 mai pot avea complementul lor în cazul *acuzativ* precedat de prepoziția *ad* (la, spre). Exemplu : *Nonnulli cives ad nullam rem idonei sunt* (Unii cetățeni nu sînt potriviți pentru nici un lucru).

5. *Agricola; strenui labore (ad laborem, labori) assueti sunt* (Plugarii harnici sînt deprinși cu munca).

Adjectivele *assuetus* (deprins, obișnuit), *insuetus* (nedeprins) au complementul sau în *dativ*, sau în *acuzativ* cu *ad*, sau în *ablativ*.

În cazul *ablativ*

Homines, summo honore digni, rempublicam servaverunt (Oameni, vrednici de cea mai înaltă cinstire, au slujit republica). *Matronae Romanae, egregiis virtutibus praeclite, liberos domi bene educabant* (Doamnele romane, înzestrate cu virtuți alese își educă bine copiii în casă). *Soli latrones, honestitate vidui, a civibus non honorabantur* (Numai hoții lipsiți de onestitate, nu erau cinstiți de cetățeni).

Meis rebus contentus sum = sînt mulțumit de lucrurile mele).

În *ablativ* stă complementul adjectivelor care înseamnă :

- a) străin : *alienus*
- b) liber : *liber*
- c) gol : *vacuus, viduus*
- d) curat, murdar : *purus, impurus, immunis*
- e) vrednic, nevrednic : *dignus, indignus*
- f) mulțumit, nemulțumit : *contentus, noncontentus* etc.

Versiune

GR^ECI VETERES

Natura Grsecos eximiis donis cumulaverat. Cives enim Graecarum urbium virtutis et industrise exempla, ingenti laude digna et omnibus hominibus utilia, reliquerunt. A pueris, cives Grsecise gloriae cupidissimi et clarorum facinorum avidi erant. Ad omnes corporis vel ingenii exercitationes apti fuerunt,

n*

laboris patientes, ratione preediti, armorum periti, libertatis studiosi, officii semper memores. Terram, pecori et frugibus parum bonam, mira diligentia excoluerunt; civitates, magnorum monumentorum plenas, egregiis legibus instruxerunt. Idoneos se ad bellum eoque ac commercium praeftiterunt. Simul nulli arti alieni erant. Nunc etiam Graecorum opera supersunt, ceterarum gentium operibus dissimilia, et magnam admirationem movent. Itaque eos, litterarum ac scientiae studiosos, magistros nostros vocamus.

Temă

VN ȘCOLAB BUN

Fratele (*frater*) tău mi-a fost coleg (*aequalis*) și fiecareia (*uterque*) dintre noi le este plăcută (*gratus*) amintirea (*memoria*) adolescenței (*adolescentia*) noastre. Cât (*quam*) de iscusit (*pertus*) era el (iile) de a învăța (*disco*) limba latină ! Cât de doritor (*cupidus*) de a asculta (*audio*) pe profesor (*magister*) ! Cât de aducător aminte (*memor*) de toate lucrurile (*res*) auzite (*audio*) o singură dată (*semel*) și folositoare (*utilis*) vieții (*vita*). De aceea a ieșit (*egredior*) din școală (*gymnasium*) încărcat (*onustus*) cu premii (*praemium*) căci (*quia*) era înzestrat (*praeditus*) cu mari virtuți (*virtus*). Și nu era mai puțin (*minus*) înclinat (*aptus*) spre a servi (*inservio*) pe tovarăși (*sodalis*). Astfel (*ita*) deci (*ergo*) a fost drag (*carus*) tuturor și nimeni (*nemo*) n-a fost invidios (*invidus*) pe el vreodată (*unquam*) Nu este asta destul (*satis*) de minunat (*mirabilis*) de spus (*dico*)P

Complementul comparativului și al superlativului

A. 1. *Ignoratio futurorum malorum utilior est quam scientia* (Necunoașterea nenorocirilor viitoare este mai folositoare decât cunoașterea lor) sau *ignoratio futurorum malorum utilior est scientia*. (Cic. *De divin.* II, 9, 23) *Frater altior est quam amicus* sau *frater altior est amico* (Fratele este mai înalt decât prietenul). *Quis Catone argutior fuit?* (Cine a fost mai isteț decât Cato?). (Corn. Nep. *Cato maior.*)

Comparativul adjectivelor sau al adverbelor face comparația între două ființe sau două lucruri. Al doilea termen al comparației se exprimă prin cazul nominativ sau acuzativ precedat de adverbul *quam*, după cum membrul întâi al comparației se află într-unui din aceste cazuri. *Deci membrul al doilea al comparației stă în același caz ca și întâiul membru cu condiția ca înaintea lui să fie exprimat adverbul quam.* Dacă însă se suprimă adverbul *quam* dinaintea termenului al doilea al comparației, acesta se așază în cazul *ablativ*, numit *Ablativus comparationis*.

IVotă. Dacă primul termen de comparație este la alt caz decât nominativul sau acuzativul, pentru al doilea termen al comparației se întrebuițează numai construcția cu adverbul *quam* urmat de cazul primului termen de comparație : *Nemini magis invideo quam* Marco (Pe nimeni nu-l invidiez mai mult decât pe Marcus).

2. *Magis idoneum, **quam** ego sum, ad eam causam reperies neminem* (Nu vei afla pe nimeni mai potrivit pentru acest proces decât sînt eu).

Dacă primul termen al comparației este la alt caz decât termenul al doilea, și dacă în al doilea termen al comparației nu se înțelege același verb ca în primul termen, limba latină completează al doilea termen al comparației, transformîndu-l într-o propoziție în care predicat este verbul *sum*, iar subiect termenul al doilea, precedat de adverbul *quam*.

3. *Petrus est magis temerarius quam Paulus* (Petru este mai cutezător decât Pavel).

Complementul comparativelor formate cu adverbele **magis** sau **minus** de la adjectivele în : **-ius**, **-eus**, **-uus**, se exprimă prin același caz ca și primul termen al comparației avînd totdeauna înainte adverbul **quam**, atunci cînd este un substantiv.

4. *Polybium sequamur, **quo** nemo fuit diligentior* (Să urmărim pe Polybius decât care nimeni n-a fost mai conștiincios). (Cic. *de Republ.* I, 34).

Dacă al doilea termen al comparației este un pronume relativ, acesta se exprimă numai prin cazul *ablativ* fără adverbul *quam*.

5. *Cicero audacior quam prudentior fuit* (Cicero a fost mai îndrăzneț decât prevăzător). *Magis strenuus est quam prudens* (este mai stăruitor decât prevăzător).

« Dacă cei doi termeni ai comparației sînt formați din adjective, *amîndouă adjectivele se pun în gradul comparativ*, avînd adverbul *quam* înaintea termenului al doilea.

Dacă însă primul termen al comparației dintre două adjective este format dintr-un adjectiv care are comparativul cu *magis* sau *minus*, al doilea termen al comparației, exprimat tot prin adjectiv, rămîne în gradul pozitiv precedat de adverbul *quam*.

6. *Asia minor* (Asia mică), *Græcia maior* (Grecia mare — Italia sudică). *Scipio maior* (Scipio cel bătrîn).

Spre a exprima diferența de vîrstă, de mărime, sau de vechime între două ființe sau două lucruri, numele de ființe sau de lucruri sînt însoțite de adjective în gradul comparativ, fără a fi exprimat termenul al doilea al comparației.

7. *Cato simplicius vitam rure agebat* (Cato își petrecea prea simplu viața la țară). *Iuventus natura audacior est* (Tineretea din fire este prea îndrăzneată).

Comparativul, care nu este urmat de al doilea termen de comparație, sau de un complement, are de obicei înțeles de *superlativ*.

B. 1. *Gallorum omniū fortissimi sunt Belgæ* sau : *inter Gallos omnes fortissimi sunt Belgæ* sau : *ex Ollis omnibus fortissimi sunt Belgæ* (Dintre gali cei mai curajoși sînt belgii). (Cses. *B.G.* I, 1, 3).

Complementul unui superlativ se așază în cazul *genitiv*, numit *Genitivus partitivus*, sau în cazul *acuzativ* precedat de prepoziția *inter*, sau în cazul *ablativ* precedat de prepoziția *ex(e)*.

2. **Doctissimus** *urbis* (cel mai învățat din oraș.).

Cîteodată după un superlativ se găsește un substantiv în cazul genitiv singular, exprimînd o colectivitate. El trebuie socotit drept atribut în cazul genitiv al unui substantiv subînțeles: *doctissimus (inter incolas) urbis*.

3. **Velocissimus animalium** *est delphinus* (cel mai iute dintre animale este delfinul) (Plin. *Hist. nat.* IX, 8). *Indus est fluminum maximus* (Indul este cel mai mare dintre fluvii).

Superlativul are, de regulă, genul complementului său din cazul genitiv sau din acuzativ cu *inter* sau ablativ cu *ex*. Cînd însă superlativul este predicat nominal în propoziție, el ia genul subiectului din acea propoziție, nu al complementului său din cazul genitiv, acuzativ cu *inter*, sau ablativ cu *ex*.

4. **Sapientissimus quisque** *sententiam quoque aliorum rogat* (Toți cei înțelepți cer și părerea altora). Superlativul însoțit de pronumele nehotărît *quisque* exprimă o totalitate și se traduce în limba română prin adjectivul *tot* la plural, urmat de pozitivul adjectivului aflat la superlativ.

5. *Apud Helvetios longe nobilissimus fuit atque ditissimus Orgetorix* (La helveți cel mai nobil și cel mai bogat a fost Orgetorix) (Cais. *B.G.* I, 2,1). *Sementes quam maximas fecerunt* (Au făcut semănături cît mai mari). (Cais. *B.G.* I, 3, 1).

Unii autori latini întăresc superlativul prin : *uniis* (un), *multo* (cu mult), *longe* (prea), *quam* (cît).

Versiune

SUEBI

Sueborum gens est *longe bellicosissima Germanorum omnium*. Viri *fortiores* sunt quam mulieres, sed hai ipsae *audaciores* sunt *servis*. Suebi centum pagos habere dicuntur, *ex quibus latissimus* media eorum terra situs est. Horum pagorum quotannis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. *Fortissimus quisque* eorum dux creatur. Reliqui, qui domi remanent, illos alunt; hi quoque in vicem anno post in armis sunt, illi domi remanent; sic neque agricultura, *qua* nihil est *utilius*, nec usus belii intermittitur. Sed privați ac separați agri apud eos nulii sunt neque longius anno remanere in uno loco incolendi causa licet. Neque multo frumento, sed magnam partem lacte atque pecore vivunt multumque sunt in venationibus; neque locis *frigidissimis omnium* vestitum ullum praeter pelles habent, quarum propter exiguitatem magna corporis pars est aperta. Equestribus pceliis saspe ex equis desiliunt ac pedibus pceliantur. Neque eorum moribus *turpius quidquam quam* ephippiis uti. Ita *fortiores quam prudentiores et magis temerarii quam sapientes* putantur.

(Ixsar

166

Lycurgus a întocmit (*instituo*) legi pentru Spartani. Prin aceste legi (*lex*) decît care nimic n-a fost mai folositor, Lycurgus a povăţuit (*suadeo*) pe toţi la cumpătare (*parcimonia*). A ordonat (*iubeo*) ca fiecare (*singuli*) (lucru) să fie cumpărat (*emo*) nu cu bani (*pecunia*), ci (*sed*) prin schimb (*compensatio*) de mărfuri (*merx*). A înlăturat (*tollo*) întrebuinţarea (*usus*) aurului şi a argintului, care sînt cele mai dăunătoare (*noxius*) dintre toate lucrurile. A distribuit (*divido*) moşiile (*fundus*), tuturor în chip egal (*aequa-liter*) între toţi pentru ca proprietăţile (*patrimonium*) egalate (*eequatus*) să nu facă (*reddo*) pe nimeni (*nemo*) mai puternic (*potens*) decît altul (*alter*).

A ordonat (*iubeo*) ca toţi să ospăteze (*convivor*) laolaltă (*publice*) ca nu cumva (*ne*) bogăţia (*divitiae*) sau risipa, (*luxuria*) vreunuia (*quis*) să fie tănuite (*occultum*). N-a îngăduit (*permitto*) tinerilor (*iuvenis*) să folosească (*utor*) într-un an (*annus*) întreg (*lotus*) mai mult (*amplius*) decît o singură (*unus*) haină (*vestis*) şi ca nimeni (*quisquam*) să nu umble (*ingre-dior*) mai gătit (*culte*) decît altul (*alter*) nici să mănînce (*epulor*) mai îmbelşugat (*opulente*). A povăţuit (*prascipio*) ca copiii (*puer*) să fie călăuziţi (*deduco*) nu spre for (*forum*), ci spre ogor (*ager*) ca să-şi petreacă primii ani nu în risipă (*luxuria*), ci în strădanie (*opus*) şi munci (*labor*). A voit (*colo*) ca ei să nu-şi aştearnă (*substerno*) nimic pentru (*causa*) somn (*somnus*). A ordonat (*iubeo*) ca fetele (*virgo*) să se căsătorească (*nubo*) fără zestre (*dos*) ca să fie alese (*eligo*) soţiile (*uxor*) nu banii (*pecunia*).

După *Justinus*

Complementul pronumelor

1. **Aii quis** *civium iussis consulis non pârui* (Cineva dintre cetăţeni nu s-a supus ordinelor consulului). **Nullus** *hominum officio vacare potest* (Nici un om nu poate fi lipsit de obligaţie). (Cic. *De offic.* I, 2, 4).

Unele pronume demonstrative, interrogative sau nedefinite, întrebuinţate ca substantive pronominale, ca : *quis* (cine), *qui* (care), *quispiam* (cine oare), *ullus* (vreun), *alius* (altul), *alter* (altul din doi), *aliquis* (cineva), *solus* (singur) *nullus* (nici unul), *nemo* (nimeni), *neuter* (nici unul din doi), *quisque* (fiecare), *uterque* (şi unul şi altul) etc. pot fi socotite ca vorbe de cantitate şi atunci au după ele un complement în cazul genitiv, prin care se exprimă totul din care pronumele determinat este o parte. Acest genitiv se numeşte *Genitivus partitivus*. •

2. *Homo sum; humani nil a me alienam puto* (Sînt om; tot ce-i omenesc nu-mi este străin) (Terent. *Heaut.* I, 1, 25). **Mhil** *omnium rerum magis prodest quam labor* (Nimic din toate lucrurile nu foloseşte mai mult ca munca). **Quod** *viŝii excogitari poterat in Catilina inveniebatur* (În fiinţa lui Catilina se afla orice viciu se putea închipui). (Sall. *Cat.* V, 2).

Tot ca vorbă de cantitate este socotit neutrul singular al unor pronume demonstrative, adjective pronominale, sau numerale nedefinite, întrebuinţate numai la nominativ sau acuzativ, ca :

id (aceasta), *illud* (aceaia), *hoc* (aceasta), *quid* (ce), *aliquid* (ceva), *quicquam* (oarece), *nihil* (nimic), *quod* (orice), *aliquantum* (cîtva), *quantum* (cît), *tantum* (atît), *tantundem* (tot atît), *multum* (mult) etc. Fiecare din aceste cuvinte de cantitate poate avea un complement în cazul genitiv care se numește *Genitivus partitivus* sau *Genitivus quantitatis*.

Complementul unui adverb

1. *Viatores multum aquas biberunt* (Călătorii au băut multă apă). Paruni *armorum in Gallia erat* (Erau puține arme în Gallia).

Adverbele de cantitate ca : *abunde* (din belșug), *affatim* (în mare cantitate), *largiter* (din plin), *multum* (mult), *parum* (puțin), *nimis* (prea mult), *partim* (în parte), *satis* (destul) etc. pot avea un complement care stă în cazul genitiv numit *Genitivus quantitatis vel partitivus*.

2. *Eo furoris venit* (A ajuns pînă la acea furie). *Migrandum Rlwdum aut aliquo terrarum arbitror* (Cred că trebuie să mă retrag la Rhodos sau undeva pe pămînt) (Cic. *ad Fam.* XII, 22,2). *Longe locorum Roma (abest)* (Roma este cu totul departe). *TJbi terrarum esses ne suspicabar quidem* (Nici nu bănuiam unde ai (putea) fi pe fața pămîntului) (Cic. *ad Attic.* V, 10, 4). *Ne hodie quidem scire videmini quo amentiee progressi sitis* (Nici chiar azi se pare că nu știți pînă la cîtă rătăcire ați ajuns). (Liv. XXVIII, 27, 12).

Adverbele de loc, ca : *hic* (aici), *ubi* (unde), *ubicumque* (oriunde), *unde* (de unde), *quo* (pînă unde), *aliquo* (undeva), *huc* (într-a-coace), *nusquam* (nicăieri), *longe* (departe) au complementul lor în cazul genitiv, mai ales cînd acest complement este exprimat printr-unul din substantivele concrete, ca: *gens* (neam), *terra* (pămînt), *locus* (loc) etc.

Și adverbele *eo* (acolo) și *huc* (într-acoace) pot avea un complement în genitiv dacă este exprimat printr-un substantiv abstract.

3. *Milites reipublice Catilinse obviam fuerunt* (Soldații republicii **au** întîmpinat pe Catilina).

Unele adverbe, derivate din adjective, au complementul lor în același caz ca și adjectivele din care derivă.

4. **Pridie** *Kalendas Ianuarias consules magistratum inibant* (Consulii intrau în funcție în ajunul Calendelor lunii ianuarie). **Postridie** *eius diei. Csesar castra movit* (A doua zi Caesar a mutat tabăra). (Cees. *B.G.* I, 15, 1))

Adverbele de timp *pridie* (în ajun) și *postridie* (a doua zi au după dînsele un complement în cazul *acuzativ*; dacă însă complementul acestor adverbe este exprimat prin substantivul *dies*, se așază în cazul genitiv.

Complementul interjecției

1. **En** *ipse capellas ago* (Uite, eu însumi îmi mîn căprițele). **Ecce** *tuse litterse* (Iată scrisoarea ta).

Interjecțiile *en* (uite) și *ecce* (iată) au complementul în cazul *nominativ*.

2. O ! *fallacem hominum spem fragilemque fortunam!* (O ! speranță amăgitoare a oamenilor și soartă nestatornică) ! (Cic. *De orat.* III, 2, 7) O ! *me hominem infelicem* (O ! nefericitul de mine). **Proh** ! *vim incredibilem moles-tiarum* (O, ce izvor nesfârșit de mîhniri) ! (Cic. *ad Attic.* X, 10, 6).

Interjecțiile *O* /, *heu* (hei), *proh* (oh) au complementul în cazul *acuzativ*.

3. Vse, *animo ingrato* (Vai de sufletul nerecunoscător). *Hei, tibi insano* (vai ție, nebunule) !

Interjecțiile : *vse* (vai!), *hei* (ei) etc. au complementul în cazul *dativ*.

4. Macte, *homine forti* (curaj, om viteaz).

Interjecția *macte* are complementul în cazul *ablativ*.

Versiune

EPAMINONDAS

În Epaminonda, ad magnam corporis firmitatem plura etiam animi bona accesserant. Quod virtutum excogitari poterat, in eo inveniebatur. Erat enim modestus, prudens, gravis, peritus belli, fortis manu, animo maximo, adeo veritatis diligens ut ne ioco quidem mentiretur. Idem erat continens, clemens admirandum ad modum, studiosus audiendi. Cum *aliquid mali* in civitate perpetratum esset, ei erat *affatim sapientise* ut veritatem inveniret. Item cum in circulum venisset in quo aut de re publica disputaretur, aut de philosophia sermo haberetur, *nemo civium preesentium meliorem sententiam* dabat, et nunquam inde prius discessit quam ad finem sermo esset adductus. Paupertatis adeo patiens fuit ut de republica *nihil bonorum* prseter gloriam ceperit. Ideo *quis hominum eum non laudaret nam ubinam gentium homo clarior vixit ? En hic fuit Epaminondas !*

După Cornelius Nepos

Tem A

PRIMĂVARA ȘI VARA

A încetat (*cesso*) iarna (*hiems*). Cine dintre oameni nu este fericit (*felix*), căci ce (*quid*) rău (*malum*) mai cumplit (*atrox*) se poate închipui decît frigul (*frigus*) iernii? Vai de oamenii săraci! Începe (*incipio*) însă (*autem*) un nou (*novus*) timp (*tempus*) al anului (*annus*), primăvara (*ver*) ! Nimeni dintre oameni nu mai dorește (*desidero*) frigul (*frigus*); iarba (*herba*) și florile (*flos*) îmbracă (*vestio*) pămîntul (*terra*) mult timp (*diu*) golit (*nudatus*) de crivăț (*ventus aquilo*). Vreme îndelungată (*diu*) frigul (*frigus*) a înțepenit (*impedio*) fluviile (*flumen*). Destulă (*satis*) zăpadă (*nix*) a fost. Peste toate (*ubicumque*) locurile (*locus*) se vedea (*video*) numai (*solus*)

zăpadă. Dar (*sed*) acum (*nune*), primăvara (*ver*), fluviile libere (*liber*) străbat (*permeo*) câmpurile (*campus*). Iată (*en*) plugarul (*agricola*) brăzdează (*seco*) pământul (*terra*) cu fierul plugului (*vomer*) și dă pământului (*ager*) belșug (*abunde*) de semințe (*semen*). Lumina (*lux*) soarelui (*sol*) și iarba nouă (*novus*) desfătează (*delecto*) turmele (*pecus*) și păstorii (*pastor*) veseli (*Isetus*) fac să răsunе (*persono*) dumbrăvile (*nemus*) de strigăte (*clamor*). Iată (*eece*) cât de mare (*quantum*) bucurie (*gaudium*) este pretutindeni! Apoi în locul primăverii vine (*venio*) vara (*sestas*). Care dintre băieți (*puer*) nu cântă (*canto*)? Roadele (*fruges*) acoperă (*operio*) ogoarele (*ager*) și plugarii (*agricola*) barnici (*sedulus*) culeg (*colligo*) atâtea (*tantum*) bucate (*fruges*). Multă (*multum*) bucurie (*laetitia*) este peste tot.

Complementele circumstanțiale

Partea secundară de propoziție care întregeste înțelesul unui predicat sau al unui verb, exprimând felurite împrejurări (circumstanțe) se numește **complement circumstanțial**. în limba latină, complementele circumstanțiale sînt de mai multe feluri și anume :

1) de cauză, 2) de mod, 3) de loc, 4) de timp, 5) de instrument, 6) de măsură, 7) de relație.

Complementul circumstanțial de cauză

1. *Exercitus fame interiit* (Armata a pierit de foame). **Diversis duobus vitiis, avaritia el luxuria laborabat civitas Romana** (Republica romană suferea din pricina a două vicii diferite, lăcomia de bani și desfrîul) (Liv. XXXIV, 4, 2). *Regale civitatis genus non tam regni quam regis vitiis repudiatum est* (Orînduirea regală a statului a fost înlăturată, nu atît prin viciile cîrmuirii, cît prin cele ale regelui) (Cic. de Leg. III, 7, 15). *Oratorum aut interitu aut iuga primas in causis agebat Hortensius* (Fie din cauza morții, fie din cauza fugii oratorilor, Hortensius deținea primul rang în elocința judiciară). (Cic. Rrut. 99, 308) iEgri **morbo gravi** (Bolnavi de boală grea).

Cauza efectivă sau motivul care provoacă o acțiune sau o stare formează **complementul circumstanțial de cauză**. Acest complement arată cauza care din afară produce asupra subiectului acțiunea sau starea exprimată prin predicatul sau verbul din propoziție. Acest complement circumstanțial stă în cazul **ablativ fără prepoziție** și se numește *Ablatieus causae efficientis*.

El se întrebuițează mai ales cu verbe de formă pasivă sau verbe intransitive, ca: *intereo* (pier, mor), *cresco* (cresc); sau chiar cu adjective de origine verbală care au înțeles pasiv sau care pot fi transformate în verbe de formă pasivă, ca : *seger* = *affec-tus* (bolnav).

2. *Naves onerarias Dolabella ea mente comparavit ut Italiam peteret* (Dolabella a pregătit corăbii de transport cu acea intenție ca să atace Italia) (Cic. ad Fam. XII, 14, 1). *Voluntate discendi Cicero in Grseciam ivit* (Cicero a mers în Grecia din voința de a învăța).

Cauza interioară, adică aceea care este cuprinsă chiar în subiect și-l face să acționeze, se exprimă tot prin cazul **ablativ** fără **prepoziție**, numit *Ablativus causae moventis*.

Acest complement circumstanțial de cauză se întrebuințează cu verbele și expresiile care înseamnă o stare sufletească sub a cărei influență lucrează subiectul.

3. **Delicto dolere**, **correctione gaudere oportet** (Trebuie să ne întristăm de greșala săvârșită și să ne bucurăm de dojana) (Cic. *Lml.* 24, 90). *Non dici potest quam flagrem desiderio Urbis* (Nu se poate spune cât ard de dorul Romei). (Cic. *ad Attic.* V, 11, 1).

Verbele sau adjectivele de origină verbală care exprimă un sentiment sau o stare a corpului pot avea un complement circumstanțial de cauză așezat în cazul *ablativ fără prepoziție*.

a) Printre aceste verbe se citează : *angor* (sînt îngrijorat), *ardeo* (ard de dorință), *delecto* (desfățez), *doleo* (jelesc, sufăr), *exsulto* (tresar de bucurie), *gaudeo*, *Isetor* (mă bucur), *glorior* (mă fălesc), *msereo* (mă întristez), *superbio* (mă trufesc) etc.

b) Printre adjective se citează : *anxius* (îngrijorat), *fessus* (obosit), *lassus* (ostenit), *maestus* (trist), *superbus* (trufaș) etc.

Cicero **eloquentia excellit** (Cicero se distinge prin elocință). *Vir magni-animi insignis* (Bărbat însemnat prin măreția sufletului).

Verbele : *antecello* (întrec), *excello* (mă disting), *praesto* (sînt mai presus) și adjectivele : *excellens* (distins), *illustris* (vestit), *insignis* (însemnat) pot avea un complement circumstanțial de cauză care cuprinde în el și ideea de instrument.

5. *Qui ob aliquod emolumentum suum cupidius aliquid dicere videntur, iis credi non convenit* (Nu se cuvine să credem în acei martori care par că spun ceva cu mai multă înflăcărare din pricina vreunui interes) (Cic. *pro Font.* 8, 17). *Amo amicum ob servatam amicitiam îmi iubesc prietenul pentru prietenia lui nezdrușcinată*. *Dumnorix minimum propter adolescentiam domi poterat* (Dumnorix avea foarte puțină trecere în țara lui din pricina tinereții lui) (Cses. *B.G.* I, 20, 2). Ex sere **alieno commota civitas** (Statul a fost tulburat din pricina datoriilor bănești) (Cic. *de Rcp.* II, 33, 58). **Qua** ex causa *mulți cives ab officio defecerunt* (Din această pricină mulți cetățeni au lipsit de la datoria lor). *Quod turn ex me doliști nune ut duplicatur tuum ex me gaudium, praesiabo* (Pentru că atunci ai suferit din pricina mea, acum voi face așa ca să se îndoiască (dubleze) bucuria ta din pricina mea) (Cic. *ad Fam.* XVI, 21, 3). *Collis, qui vix prse multitudine hominum cerni poterat* (Un deal care abia putea fi zărit din cauza mulțimii de oameni) (Cses. *B. G.* VII, 44, 1).

Complementul circumstanțial de cauză se mai poate exprima printr-una din prepozițiile următoare cu substantivul în cazul cuvenit:

a) **propter** cu *acuzativul* cînd se exprimă un fapt real și cunoscut de toți;

b) **ob** cu *acuzativul* cînd se exprimă un motiv care există numai în cugetul celui care vorbește;

c) *prae cu ablativul* numai cînd este vorba de un obstacol sau o împiedicare pentru îndeplinirea acțiunii exprimată prin verb;

d) *ex cu ablativul* spre a exprima nu numai motivul acțiunii ci și o consecință a ei.

Complementul circumstanțial de mod

1. *Quid est aliud, Gigantum modo, pugnare cum diis, nisi repugnare naturee* (Ce alt ceva înseamnă a te lupta cu zeii, după chipul giganților, decît a te împotrivi naturii) (Cic. *Cato Maior*, 2, 5). *Miltiades summa sequitate res Chersonesi constituit* (Miltiade a orînduit treburile din Chersones cu cea mai mare dreptate) (Corn. Nepos, *Milt.* 2, 2). *Stellse circos suos orbesque conficiunt celeritate mirabili* (Stelele îndeplinesc cercurile și orbitele lor cu o iuțea minunată) (Cic. *de Repub.* VI, 15, 15). *Csesar mânu militari urbem occupavit* (Caesar a ocupat orașul cu forța armată).

Chipul sau modul în care se face o acțiune sau împrejurarea care însoțește acea acțiune, formează **complementul circumstanțial de mod** care stă în cazul **ablativ**, de obicei fără prepoziție, mai ales cînd cuvîntul, prin care se exprimă acest complement circumstanțial, înseamnă el însuși «mod», ca : *modus* (mod), *ratio* (chip), *ritus* (ritual, datină), *mos* (obicei), sau cînd complementul circumstanțial este exprimat printr-un substantiv fără determinare.

2. *Albucium cum multa venustate et omni sale Lucilius risit* (Scriitorul Lucilius a rîs de Albucius cu mult farmec și cu tot spiritul) (Cic. *De finibus*, I, 3, 9). *Milites magno cum gaudio de Numantinis triumphant* (Soldații trium-fează cu mare bucurie după războiul cu numantinii). *Opprimi me onereofficii malo, quam id quod mihi cum fide semel impositum est, aut propter perfidiam abiicere, aut propter infirmitatem animi deponere* (Prefer să fiu strivit de povara datoriei, decît să arunc de la mine, din pricina nesincerității, ceea ce mi-a fost o dată impus cu credință, sau să-l părăsesc din pricina slăbiciunii sufletului). (Cic. *pro Rose. Amer.*, 4, 10).

Complementul circumstanțial de mod se exprimă prin cazul **ablativ** însoțit de prepoziția **cum**, atunci cînd substantivul este însoțit de un adjectiv sau pronume. Acest ablativ se numește *ablativus sociativus*.

Notă. **JVu se întrebuințează** însă prepoziția **cum** atunci cînd complementul circumstanțial de mod arată starea unei părți a corpului, chiar dacă substantivul este însoțit de un adjectiv. Exemple : **omni pede stare** (a sta bine pe picioare) ; **pedibus aequis con-gridi** (a ataca în același timp) ; **urbs mânu munitissima** (oraș foarte întărit cu mîna) ; **manibus sequis** (cu rezultat egal).

3. *Catilina semper magno comitatu per Urbem ibat* (Catilina mergea totdeauna cu mare alai prin Roma) (Sall. *Cat.* V, 2). *Hortensius ad me multis cum sociis venit* (Hortensius a venit la mine cu mulți tovarăși).

Cînd complementul circumstanțial de mod exprimă o însoțire de persoane se întrebuințează cazul **ablativ** cu prepoziția **cum**, afară de substantivul *comitatus* care se pune la *ablativ fără prepoziție*.

Nota 1. Când se exprimă o însoțire printr-un nume de lucru, pe care cineva îl poartă cu sine, se întrebuințează *ablativus sociativus*, însoțit totdeauna de prepoziția *cum*. Exemplu : *Catilina in senatu cum armis erat* (Catilina sta în senat înarmat).
Nota 2. Calitățile trecătoare și mai ales cele fizice se exprimă prin cazul *ablativ fără prepoziție* (*Ablativus qualitatis*). Exemplu: *Virgo pulchra facie* (fecioară cu fața frumoasă); *canis propendentibus auribus* (ciine cu urechi blegi); *nigris vel glaucis oculis* (cu ochii negri sau albaștri). Vezi și atributul substantival § 5 b).

V« r s i u n e

LACEDJEMONH

Victi Lacedsemonii, *more maiorum*, non ipsi tantum, sed etiam coniuges liberique *magno animo* fortunam tulerunt. Nemo enim in acie saluți pepercit. Mulți viri *propter vulnera* mortui sunt. Sed nulla mulier, *dolore commoto*, amissum coniugem flevit. Filiorum mortem senes laudabant neque eorum *morte maesti* erant, sed per urbem *nudis pedibus* ibant ut saucios exciperent. Patribus in acie caesis filii gratulabantur. Omnes, *multis cum lacrimis*, suam sortem dolebant, quod non ipsi pro patrise libertate ceciderant. Patentibus omnibus domibus saucios *magno cum gaudio* excipiebant, vulnera eorum *maxima cura* curabant, lassos reficiebant. Nullus erat in urbe strepitus, nulla trepidatio. *Quam ob rem* nemo *magno comitatu* viis procedebat. Omnes rempublicam magis quam privatam fortunam lugebant.

După Justinus

IVe m ă

ATACUL» TJNEI-yTABERE ROMANE

Dușmanii (*hostis*) pe neașteptate (*de improviso*) aleargă (*advolo*) în marș forțat (*iter maximum*) la tabăra de iarnă (*hiberna*) a lui Cicero. Ei încep (*incipio*) să atace cu mare curaj (*animus*) legiunea. Ai noștri repede (*celeriter*) aleargă (*concurro*) la arme (*arma*) și se urcă (*conscendo*) cu mare avânt (*impetus*) pe metereze (*vallum*). Sînt trimise (*mitto*) de către Cicero scrisori (*litterse*) la Csesar. Din pricina lașității (*ignavia*) ștafetele (*nuntius*) sînt capturate (*intercipio*). Noaptea (*noctu*) soldații celor 120 de turnuri (*turris*) sînt deșteptați cu o iuțelă (*celeritas*) de necrezut (*incredibilis*). În ziua (*dies*) următoare (*posterus*) dușmanii atacă (*oppugno*) tabăra (*castra*) cu mai mare curaj (*fortitudo*) și umplu (*compleo*) șanțul (*tossa*). În același chip (*ratio*) se rezistă dinspre partea a lor noștri. Din pricina rănilor (*vulnus*) cad mulți soldați. Același lucru (*idem*) se întîmplă (*fio*) din nou (*deinceps*) în celelalte zile. Nici o parte din timpul (*tempus*) nopții (*nocturnus*) nu este întreruptă (*intermitto*) munca (*labor*). Nici celor bolnavi (*xger*) din pricina rănilor, nici celor obosiți (*fessus*) de muncă nu li se dă puțința de odihnă (*quies*).

Csesar

Complementul circumstanțial de loc

Partea secundară de propoziție care întregeste înțelesul unui verb și exprimă o idee de loc se numește **complement circumstanțial de loc**. Acest complement circumstanțial, în limba latină, se așază fie în cazul *ablativ*, fie în cazul *acuzativ*, cu sau fără prepoziție, fie în cazul *genitiv* fără prepoziție, potrivit cu întrebarea la care răspunde și cu cuvântul prin care este exprimat.

Întrebările la care răspunde complementul circumstanțial de loc din limba latină sînt în număr de 4 (patru) : **ubi?** (unde), **quo?** (încotro), **unde?** (de unde), **qua?** (pe unde).

I. La întrebarea uM? (unde) :

1. *Regulus in Africa captus est* (Regulus a fost făcut prizonier în Africa). **In via Appia Clodius occisus est** (Clodius a fost ucis pe calea Appia). **In imperio populi Romani** (În stăpînirea poporului roman). (Cic. *pro Ligario*, 3, 7).

Spre a arăta locul în interiorul căruia se întîmplă, există ceva sau se îndeplinește acțiunea exprimată de predicatul propoziției sau de alt verb, se întrebuițează cazul **ablativ** cu prepoziția *in*, numit *Ablativus loci*.

2. a) *Rhodanus nonnullis locis vado transitur* (În unele locuri Ronul este trecut prin vad). (Cses. *B.G.* I, 1, 5). *Oppidum erai altissimo et munitissimo loco* (Orașul se afla pe un loc foarte înalt și foarte întărit). (Cic. *ad Fam.* XV, 4, 10).

Se întrebuițează totuși **ablativ fără** prepoziția *in* spre a exprima un complement circumstanțial de loc la întrebarea **ubi**, în următoarele cazuri:

Cu substantivul **locus** (loc) luat cu înțeles propriu sau figurat dacă este însoțit de un adjectiv sau **de** un pronume care-l determină.

b) *Delectus tota Italia habiti sunt* (S-au făcut recrutări în toată Italia). *Afranius Petreiusque toto flumine Hiberno naves conquirere iubent* (Afranius și Petreius poruncesc să se caute corăbiile pe tot întinsul fluviului Ebru). (Cses. *B. G.* I, 61, 4). *Medio templo statua Iovis erat* (În mijlocul templului era statuia lui Jupiter). Cu oricare alt substantiv însoțit de unul din adjectivele : *omnis* (tot, întreg), *universus* (general), *totus* (tot), *medius* (mijlociu) spre a arăta locul în care se întîmplă acțiunea sau spațiul pe care **ea** se întinde.

Nota 1. Se întîlnește rareori *ablativul fără* prepoziția *in* cînd substantivul, prin care se exprimă ideea de loc la întrebarea *ubi*, este însoțit de alt adjectiv, în afară de cele citate mai sus, nu numai la poeți, ci chiar și în operele lui Cicero sau Caesar.

Exemple : *Molus Tasto antro ventos imperio premit* (iEolus ține sub stăpînirea sa vînturile într-o peșteră imensă) (din Vergilius, *iEneis* I, 52). *Plano litore naves constituit* (a oprit corăbiile la țărm drept). (Caes. *B. G.* IV, 23, 6).

Nota 2. Poeții își iau libertatea (licență poetică) de a întrebuița cazul *ablativ fără* prepoziția *in* cu un nume de țară, fără a fi însoțit de vreun adjectiv. Exemplu : *Mneas bellum ingens geret Italia* (iEneas va purta un război foarte mare în Italia). (Vergilius, *JEneis* I, 52).

c) *Ariovistus castris se tenebat* (Ariovistus stătea în tabără). (Cses. *B.G.*, I, 40,8). *Cesar exercitum castris continui* (Gesar a reținut armata în

tabără). (Cses. B.G. II, 11, 2). *Latina opera* suis în *inibus continentur* (Operele latine sînt grănițate între hotarele lor).

Cu verbele care cuprind în ele ideea de loc, ca : *tenere, se tenere, continere, se continere* complementul circumstanțial de loc cu întrebarea *ubi*, exprimat prin cazul *ablativ fără* prepoziția *in*, mai cuprinde și ideea de instrument pe lângă cea de loc.

d) *Aut urbe, aut portibus recipere* (a primi sau în oraș sau în porturi). (C*s. B. Civ. I, 35, 5). *Iile hostium se habiturum numero confirmat si aut Ambiorigem aut eius legatos* în *inibus suis recepissent* (El îi informează că-i va socoti în numărul dușmanilor dacă vor fi primit în hotarele lor sau pe Ambiorix sau pe solii acestuia). (Ca3S. B.G. V, 41, 4). *Consules edixerunt ne quis urbe, tecto, lare, mensa hostem reciperet* (Consulii au poruncit ca nimeni să nu primească pe vreun dușman în oraș, în casă, la vatră, la masă).

Tot prin cazul *ablativ fără* prepoziția *in* se exprimă complementul circumstanțial de loc în întrebarea *ubi* cu expresiile : *recipere* (mai rar *accipere*), *aliquem tecto, civitate, urbe, mcenibus, mensa* etc. (a primi pe cineva în casă, în cetate, în oraș, la masă etc).

e) *Carthagine quotannis annui bini reges creabantur* (în fiecare an, în Cartagina, se alegeau cîte doi regi pe un singur an). (Corn. Nep. Hann. 7, 4). *Athenis Miltiades magnum exercitum paravit* (În Atena Miltiade a pregătit o mare armată). (Corn. Nep. Milt. 2).

Cu numele de orașe și de insule mici de declinarea I (întîia) sau de declinarea a II-a (doua), întrebuițate numai la numărul plural (*pluralia tantum*), cît și cu cele de declinarea a III-a (treia), fie în singular, fie în plural, complementul circumstanțial de loc cu întrebarea *ubi* se exprimă prin cazul *ablativ fără* prepoziția *in*.

3. *Certius est me esse Romae quam te Athenis* (Este mai sigur că eu mă aflu la Roma decît tu în Atena).

Corinthis mulți *iuvenes artem loquendi discebant* (în Corint mulți tineri învățau arta vorbirii).

Numele de orașe și de insule mici de declinarea I (întîia) sau a II-a (doua) întrebuițate numai la singular (*singularia tantum*) stau în cazul genitiv spre a arăta locul unde se întîmplă o acțiune, răspunzînd la întrebarea *ubi*. Acest caz este o urmă a unui vechi caz — locativus — dispărut din limba latină.

4. **Domus** *mânere malo* (Prefer să rămîn acasă). *Vidi hominem numi iacentem* (Am văzut un om zăcînd pe pămînt). *Meus frater ruri habitat* (Fratele meu locuiește la țară).

Substantivele *domus* (casă), *humus* (pămînt) și *rus* (proprietate rurală, țarină) și-au păstrat vechiul lor locativ în formele : *domi* (acasă), *humi* (la pămînt), *ruri* (la țară).

5. *In oppido Athenis Cicero artem dicendi didicit* (Cicero a învățat arta vorbirii în orașul Atena). În urbe Veiis (în orașul Vei).

Cînd numele propriu de oraș sau de insulă mică este precedat de unul din apelativele: *urbs* (oraș), *oppidum* (oraș), *locus* (loc) atunci atît apelativul cît și numele de oraș sau de insulă, la întrebarea *ubi*, se așază în cazul *ablativ* precedat de prepoziția *in*.

Dacă însă *apelativul* este așezat după numele propriu de oraș sau de insulă și-i servește drept *apozitie*, atunci apelativul stă în cazul *ablativ* cu sau fără prepoziția *in*, iar numele propriu stă în cazul impus de declinarea căreia îi aparține (cele de declinarea I-a (întîia) sau de a II-a (doua) *singularia tantum* stau în cazul *genitiv*, iar cele *pluralia tantum* din aceleași declinări cît și cele de declinarea a III-a (treia), fie de numărul singular, fie de numărul plural se așază în cazul *ablativ*). Exemple : *Hannibal vixit Carthagine, in oppido quondam celebri* (Anibal a trăit în Cartagina, oraș vestit odinioară). (Corn. Nep. *Hannib.* 1). *Troise, in urbe magna, bellum atrocissimum fuit* (La Troia, în marele oraș, a fost un război foarte crîncen).

Notă. Substantivul *domus* cînd este însoțit de un pronume posesiv sau de un atribut substantival în cazul *genitiv*, se așază sau în cazul *locativ* sau în cazul *ablativ* precedat de prepoziția *in*. Exemple : *domi* tm» (acasă la tine) sau *in domo tua* (în casa ta); *domi Iratris mei* (acasă la fratele meu) sau *in domo fratris mei* (în casa fratelui meu).

6. Apud Helvetios longe nobilissimus fuit et ditissimus Orgetorix (La helveți cel mai nobil și cel mai bogat a fost Orgetorix). (Cses. *B.G.* I, 2, 1). **Apud Cannas magnum pcelium commissum est** (La Cannse, s-a dat o mare bătălie) *Hodie apud îratrem fui* (Astăzi am fost la fratele meu).

La întrebarea *ubi* spre a arăta împrejurimile unei localități sau numele unui popor la care se întîmplă ceva, sau al unei persoane în a cărei locuință se petrece acțiunea, se întrebuințează cazul *acuzativ* precedat de prepoziția **apud**.

II. La întrebarea **quo?** (încotro)

1. *Victus Antonius in Grseciam profugit* (Antonius înfrînt a fugit în Grecia). *Hannibal per Alpes in Italiam descendit* (Anibal, peste Alpi, s-a coborît în Italia). (Liv. XXI, 4).

Cu numele de țări sau de insule mari, complementul circumstanțial de loc răspunzînd la întrebarea *quo*, se pune în cazul **acuzativ** cu prepoziția *in*.

Notă. Totuși, cu numele de țări, de insule mari sau cu oricare substantiv comun, poeții latini întrebuințează *acuzativul fără prepoziția in* spre a exprima un complement circumstanțial de loc care răspunde la întrebarea *quo*. Exemple : **Italiam Lavinaque venit litora** (A venit în Italia și pe țărmurile laviniene) (Verg. *Mneis*, I, 2). **Devenere locos laetos et amoena vireta** (Au sosit la niște locuri rodnice și la niște tufişuri plăcute). (Verg. *Mneis*, VI, 696).

2. a) *Victis exercitibus, Hannibal Romani ire constituit* (După înfrîngerea armatelor (romane), Anibal a hotărît să meargă la Roma). **Delum navigare** (A naviga spre insula Delos). Navigabat Syracusas (Călătorea cu corabia spre Siracuza).

Spre a arăta direcția sau ținta spre care se îndreaptă cineva, complementul circumstanțial de loc, care răspunde la întrebarea **quo**, stă în cazul **acuzativ** **tară prepoziție**, atunci cînd este exprimat printr-un *nume de oraș sau de insulă mică*.

b) **Abi domum** (Pleacă acasă) 1 *Post victoriam, Cincinnatus rus-reversus est* (După biruință, Cincinnatus s-a înapoiat la țară).

Când complementul circumstanțial de loc, răspunzând la întrebarea *quo*, este exprimat printr-unul din substantivele **domus** sau **rus**, se așază tot în cazul *acuzativ fără prepoziție*.

Notă. Dacă substantivul *domus* este însoțit de un pronume posesiv sau de un substantiv în cazul genitiv și are rol de complement circumstanțial de loc, cu întrebarea *quo*, el stă în cazul *acuzativ fără prepoziție*. Exemplu : **Doinum** meain *consul venit* (Consulul a venit în casa mea). *Domum Crassi mulți senatores se contuUrunt* (Mulți senatori s-au dus acasă la Crassus).

Dacă însă substantivul *domus* este însoțit de oricare alt pronume afară de cel posesiv, sau de un adjectiv, el stă în cazul *acuzativ* cu prepoziția *in*. Exemplu : **In domum parvam, sed pulchram te invito** (Te poftesc într-o casă mică, dar frumoasă).

3. a) **Galii ad Alesiam proficiscuntur** (Gallii pleacă spre Alesia). (G«s. B.G. VII, 68, 2).

Cu numele de orașe și de insule mici, complementul circumstanțial de loc, răspunzând la întrebarea *quo*, stă în cazul *acuzativ*, precedat de prepoziția *ad* spre a arăta că mișcarea se face *numai pînă în împrejurimile orașului sau ale insulei mici, fără a intra în interiorul lui*.

b) **Hannibal ad Antiochum confugit** (Anibal a scăpat cu fuga la Antioh). (Corn. Nepos. *Hannib.*).

Complementul circumstanțial de loc răspunzând la întrebarea **quo**, când este exprimat printr-un *nume de persoană*, se pune tot în cazul **acuzativ** precedat de prepoziția **ad**.

III. La întrebarea unde? (de unde).

1. **Removit pre&sidium ex loco** (A alungat trupa de întărire din (acel) loc). **Pugnacit ex equo** (A luptat de pe cal). **Reverti ex itinere** (A se înapoia din drum). **Ex arbore suspendere** (A spînzura de copac).

Complementul circumstanțial de loc, răspunzând la întrebarea unde (de unde), care întregește înțelesul unui verb ce exprimă ideea de mișcare, stă în cazul **ablativ** cu prepoziția **ex** sau **e**.

2. a) **Pompeius Luceria proficiscitur Canusium** (Din Luceria Pompei pleacă la Canusium). (C«s. B.C. I, 24, 1). **Ecquam tu advexisti ancillam Rhodo?** (N-ai adus tu oare o anumită sclavă din Rodos?)

(Plaut. *Mere*. 390). **Mschines Athenis cessit** (Eshine s-a retras din Atena).

Complementul circumstanțial de loc, răspunzând la întrebarea **unde**, când este exprimat printr-un *nume de oraș sau insulă mică*, stă în cazul **ablativ fără prepoziție**, spre a arăta locul de unde pleacă cineva.

b) **Amicus domo profectus est** (Prietenul a plecat de acasă). **Rure rediit senex** (Bătrînul s-a înapoiat de la țară).

Tot în **ablativ** fără prepoziție se așază și substantivele *domus* și *rus* (*domo, rure*) când servesc drept complemente circumstanțiale de loc răspunzând la întrebarea *unde* și exprimă *plecarea de acasă, de la țară*.

Notă. Complementul circumstanțial de loc, răspunzând la întrebarea **unde** și exprimat prin nume de orașe stă în cazul **ablativ** precedat de prepoziția **ab** (a)¹ în următoarele cazuri:

a) Când se precizează că o persoană pleacă din împrejurimile unui oraș : C«sar *maturat* **ab Urbe proficisci** (Căsar se grăbește să plece din Roma). (Caes. B. G. I, 7, 1).

b) Când se exprimă numai ideea de direcție dintr-un anumit loc către alt anumit loc, fără să existe, în propoziție, un verb de mișcare : *Erat iter a fiullia in Italiani* (Există drum din Gallia în Italia).

c) Când se precizează că cineva pleacă din locuința unei persoane : *Frater meus a Crasso abiit* (Fratele meu a plecat din casa lui Crassus).

3. a) *Pellere aliquem regno* (a alunga pe cineva din domnie). *Amonit hostes loco opportuno* (A înlăturat (a scos) pe dușmani de pe poziția prielnică). *Deiicere aliquem honore* (A răsturna pe cineva din rang).

În cazul **ablativ fără prepoziție** stă complementul circumstanțial de loc care răspunde la întrebarea **unde** (de unde) atunci când depinde de unul din verbele : *moveo, amoveo* (despart, înlătur) *pello, depello, expello* (alung, izgonesc); *deiicio, eiicio* (resping, azvîrl) etc. b) *Intercludere aliquem commeatu* (a împiedica pe cineva de la aprovizionare). *Abstinere manus ab alienis* (a-și îndepărta mâinile (a nu se atinge) de bunurile străine). *Abstinere milites a praeda* (a opri pe soldați de la pradă). *Desistere conatu* (a renunța la o încercare). *Supersedere labore* (a se cruța de o trudă). *Prohibere aliquem fuga* (a opri pe cineva din fugă).

Verbele *arceo, prohibeo* (opresc) ; *excludo, intercludo* (înlătur, îndepărtez) ; *abstineo* (rețin, opresc) ; *desisto* (mă las de) ; *super-sedeo* (mă abțin, mă cruț) etc. impun ca complementul circumstanțial de loc la întrebarea **unde** (de unde) să fie exprimat prin cazul **ablativ fără prepoziție** sau să fie precedat de una dintre prepozițiile **de, ex** (e), **ab** (a).

4. Parente **P. Sestius natus est homine et sapienti et sancto et severo**

(**P.** Sestius s-a născut dintr-un tată, om pe cât de înțelept, pe atât de neprihănit și sever). (Gic. *pro Sestio*, 3, 6). **Nobili genere nati** (Născuți din neam nobil). (Cic. *Fer.* V, 70, 180). **Illorum sanguine creatos** (Zămisliti din sângele acelora). (Cic. *De lege agr.* II, 1, i).

Originea sau **obârșia** cuiva se exprimă prin cazul **ablativ fără prepoziție** (*ablativus originis*). Acest ablativ este întrebuințat numai pe lângă participiile care au înțeles de naștere, ca : *natus* (născut), *prognatus* (născut), *genitus* (născut), *ortus* (răsărit, născut), *satus* (sădit, născut), *creatus* (zămislit, născut), *oriundus* (care se va naște), *editus* (izvorât, născut).

¹ Faptul că numele de persoane, în rolul de complement circumstanțial de loc, au construcții aparte (la întrebarea *ubi*, *acuzativ cu apud*; la întrebarea *quo*, *acuzativul cu ad*, iar la întrebarea *unde*, *ablativul cu ab*), pentru că cineva nu poate fi în interiorul, nu poate merge în interiorul și nici nu poate pleca din interiorul unei persoane, ci poate fi *lingă*, *în apropierea* și poate pleca *de lingă* o persoană; și faptul că numele de orașe au și ele construcții identice cu cele ale numelor de persoane, la aceleași întrebări, dovedesc că *acuzativul cu apud*, *acuzativul cu ad* și *ablativul cu ab*, întrebuințate cu numele de orașe, în rolul de complement circumstanțial de loc, exprimă : la întrebarea **ubi** șederea *lingă o localitate*, la întrebarea **quo** mergerea *în apropiere* de o localitate, la întrebarea **unde** plecarea *de lingă o localitate*.

Pe lângă oricare dintre aceste participii numele părinților (tată sau mamă) sau cuvântul *parens* (părinte) sau vreunul dintre substantivele *genus* (neam), *gens*, *familia* (familie), *locus* (loc, obârșie), *stirps* (spîță, neam) se pun în cazul **ablativ fără prepoziție**.

Notă. Dacă însă se exprimă originea (obârșia) mai îndepărtată, din străbuni, se întrebuințează tot cazul *ablativ*, însă precedat de prepoziția *ab* (rar *ex*). Exemple : *Ortus ab Tnacho* (Scoboritor din (strămoșul) Inachus). (Hor. *Carm.* II, 3, 21) ; *Prognati ab Tantalō* (Născuți (scoboriți) din (strămoșul) Tantalus). (Ca^s. B. G. IV, 18, 1)

IV. La întrebarea **qua?** (pe unde).

1. *Pkosbidas per Thebas iter fecit* (Febidas a trecut prin Teba). (Corn. Nep. *Pelop.* I, 2). **Per manus tradere** (a trece din mînă în mînă). **Per medios hostes** (Prin mijlocul dușmanilor). **Aliquid per forum ferre** (a duce ceva prin mijlocul forului).

Complementul circumstanțial de loc care răspunde la întrebarea **qua** (pe unde) stă în cazul **acuzativ** precedat de prepoziția **per** cînd este exprimat printr-un nume de oraș sau de insulă mică, precum și prin oricare alt substantiv comun, spre a arăta *ideea de străbatere*.

2. **Porta Collina Urbem intravere** (Au intrat în Roma prin poarta Colină). (Liv. V, 41, 4). **Csesar terra marique omnes inimicos vicit** (Caesar a învins pe toți dușmanii săi pe uscat și pe apă). **Dextra (parte) Pirseus, sinistra Corinthus** (Pe partea dreaptă era Pireul, pe stînga Corintul). (Cic. *ad Fam.* IV, 5, 4). **Via Aurelia profectus est** (A plecat pe calea Appia). (Cic. *Cat.* II, 4, 6).

În ablativ fără prepoziție stă complementul circumstanțial de loc care răspunde la întrebarea **qua**, cînd este exprimat printr-unul din substantivele *terra* (pămînt), *mare* (marea), în expresia: *terra marique* (pe uscat și pe apă), *via* (cale), *iter* (drum), *pars* (parte) și arătînd *calea* sau **drumul** pe unde trece cineva.

V. *Milites aggerem latum pedes trecentos triginta, altum pedes octoginta*

extruxerunt (Ostașii au înălțat o întăritură lată de trei sute treizeci de picioare și înaltă de optzeci de picioare). (Liv. VII, 24, 1). *Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, circiter duodecim pedes humi depressus* (În închisoare se află un loc, numit Tullianum, la adîncime cam de douăsprezece picioare de la pămînt). (Sall. *Cat.* 55, 3). *Teanum abest a Larino duodeviginti milia passuum* (Teanul este la o depărtare de optsprezece mii de pași de Larinum). (Cic. *Pro Cluent.* 9, 27).

Spre a exprima întinderea în spațiu a unei acțiuni, distanța străbătută de cineva, sau îndepărtarea de la un loc la altul se întrebuințează **acuzativul fără prepoziție**.

Acest **acuzativ** este însoțit de un numeral cardinal cînd se exprimă distanța precisă.

12*

Versiune

PAULUS ;EMILIUS IN GRECIA

Perseus, Macedonum rex, atrox Romanorum hostis erat. Eius gloria ingens erat quod Romanos, primum *in Thessalia* et deinde *in Illyria* vicerat. Paulus .Emilius, *nobili genere natus*, postquam *Romae* consul factus est, Perseum vincere constituit. Ob eam rem *in Italia* magnum exercitum ecomscripsit, quem *terra marique in Macedoniam* traduxit. Castra *apud Pydnam* posuit. Adventus novi exercitus Romani nuli am formidinem *apud Macedones* movit.

Paulus jEmilius autem Perseum vincere sperabat quod iam *domi* bonura omen habuerat. Cum *domo* exiret, ei nuntiatum est periisse eius catellam cui Persa nomen erat.

In Macedonia prcelium loco opportuno committitur. Brevi Perseus victus est. Post hanc victoriam, Paulus ^Emilius *in Grseciam* ire contendit. Primo haud magno comitatu *per Thessaliam Delphos* petiit. *Delphis*, *in vestibuh* magni templi columnas, quae antea Persei statuis destinatae erant, suis statuis destinavit. Postea *Lebadiam* venit. *Lebadiase* templum Trophonii adiit. Paulus ^Emilius, *via facillimā Chalcidem* venit *ad Euripi spectaculum*.

A Chalcide Aulidem traiecit, urbem claram statione quondam mille navium Agamemnonese classis. Hinc Agamemnon navibus cursum *ad Troiam* petiit, cum eius filia victima aris, voluntate dei, admota esset. *In hac urbe* Paulus templum Dianae inivit. inde *Oropum* ventum est, quod oppidum *ab Athenis multa milia* passuum aberat. Postremo *Athenas ipsas*, omni genere artium insignes, pervenit. Hic *mcenibus* et *tectis* optime receptus est, quam-quam Grabei antea alios advenas *civitate, tectis et mensa* non receperant. Cum *Athenis* omnia monumenta praeclara vidisset, Paulus *domum* revertere statuit. Iter *per medium mare* et *per Italiam* faciens, *Romam* pervenit ibique senatus ei triumphum decrevit.

După Titus Livius

Temă

CĂLĂTORIA PRIETENULUI MEU

Dorind (*cupio*) să cunoască (*cognosco*) diferite (*varius*) țări și orașe străine (*alienus*), Hortensius, prietenul meu, născut (*natus*) în Roma, dintr-o familie (*gens*) nobilă (*nobilis*), a plecat (*proficiscor*) de acasă cu puțini (*pau-cus*) prieteni. De la Brindisium, prin mijlocul mării, a navigat (*navigo*) spre Alexandria. În Alexandria a vizitat monumentele frumoase (*monu-mentum*) ale acestui oraș. De la Alexandria a trecut în Syria. În toată această călătorie (*iter*), pe uscat și pe apă, a dorit (*cupio*) să cunoască podoabele (*ornamentum*) fiecărei țări (*civitas*) pe care acasă nu le văzuse.

Trecând prin Syria, pe căi (*via*) diferite, a ajuns (*pervenio*) în Mesopotamia, în ale cărei orașe (*mcenia*) și locuințe (*tectum*) a fost bine primit. Apoi a mers (*eo*) spre Damasc. Aici a vizitat marile temple. Din Damasc a

plecat (*proficiscor*) spre casă și trecînd (*traicio*) prin Italia a ajuns la Roma, mulțumit de această frumoasă călătorie.

Istorisirea (*narratio*) acestei călătorii am auzit-o la Hortensius, prietenul meu.

Complementul circumstanțial de timp

I. La întrebarea **quando?** (cînd?)

1. *Rem conficit paucis diebus* (Isprăvește lucrul în puține zile). *Stella triginta annis cursum conficit* (Stea deplină mersul ei în treizeci de ani). *Uti diebus decern Numidia decederet* (Să plece din Numidia în zece zile). (Săli. *Jug.* 38, 9). **Temporibus antiquis mulți et clari oratores fuerunt** (în timpurile vechi au existat mulți oratori vestiți).

Complementul circumstanțial de timp, care răspunde la întrebarea **quando** (cînd) stă în cazul **ablativ fără prepoziție** (*Ablativus temporis*) cînd este exprimat printr-un substantiv care arată timpul ca : *tempus* (timp), *annus* (an), *dies* (zi), *hora* (oră). Numărul pe lângă aceste substantive se exprimă prin *numerale cardinale*.

2. **Hac hieme multum nivis fuit** (în această iarnă a fost multă zăpadă). *INostra setate* (pe vremea noastră). **Quinquatribus frequenti senātu causam tuam egi** (La sărbătoarea Minervei (quinquatus), într-o ședință numeroasă a senatului am susținut cauza ta). (Cic. *ad Fam.* XII, 25, 1). **Extrema senectute Cato linguam greecam didicit** (La bătrînețe înaintată Cato a învățat limba greacă). (Cic. *De Orat.* 1, 209). **Consules rem publicam pace belloque gere-bant** (Consulii cîrnuiau treburile statului în timp de pace și de război). (Tiv. II, 1, 1).

Tot în cazul a?)lativ **fără prepoziție** stă complementul circumstanțial de timp, care răspunde la întrebarea **quando**, atunci cînd este exprimat printr-un substantiv, care arată ideea de timp numai în chip figurat ca : *setas* (vîrstă, epocă, vreme), *senectus* (bătrînețe), *memoria* (amintire), *pax* (pace), *bellum* (război) în expresia : *pace belloque* (în pace și război), cînd sînt însoțite de un adjectiv sau altă determinare.

3. **Iuitio anni slrenas accepimus** (La începutul anului am primit daruri). *Eius adventu sol ortus est* (La sosirea lui a răsărit soarele). **Occasu solis stellse lucent** (La apusul soarelui lucesc stelele).

în cazul **ablativ fără prepoziție** stă complementul circumstanțial de timp, la întrebarea **quando**, atunci cînd este exprimat prin vreunul din substantivele : *initium* (început), *principium* (început) sau prin vreun substantiv de declinare a IV-a (patra) care înseamnă un eveniment sau o împrejurare de timp ca : *adventus* (sosire), *discessus* (plecare), *exitus* (ieșire), *ortus* (răsărit), *occasus* (apus) etc.

Notă. Pe lângă substantivele care arată ideea de timp, la întrebarea **quando** (cînd), numărul se exprimă prin *numerale ordinale*. Exemple : **Secundo bello Punico** (în al doilea război punic). **Septimo decimo anno post eius consulatum** (în al șaptesprezecelea an după consulatul aceluia). **Sumus anno millesimo noningenteslmo quinquagesimo oetavo** (Sîntem în anul o mie nouă sute cincizeci și opt).

II. La întrebarea **quamdiu?** (cit timp?)

Quosedam bestiolae unum tantum diem vivunt (Unele gîze trăiesc doar o singură zi). (Cic. Tuse. I, 39, 94). *Troia a Grsecis decern annos oppugnata* (Troia este atacată de greci timp de zece ani). *Sex horas pugnatum est* (Lupta s-a dat timp de șase ore). *Diem noctemque milites in opere versantur* (Zi și noapte ostașii se îndeletnicesc cu lucrările). *Per viginti annos Grseciam visi-tavit* (A vizitat Grecia timp de douăzeci de ani neîntrerupți).

Complementul circumstanțial de timp, care arată *durata timpului* pentru o acțiune și răspunde la întrebarea *quamdiu* (cit timp) stă în *cazul acuzativ*, însoțit de *numeral cardinal*. Când se exprimă *durata neîntreruptă* a lucrării, complementul circumstanțial de timp la întrebarea *quamdiu* (cît timp) stă în *cazul acuzativ cu prepoziția per*.

III. La întrebarea **exquo tempore?** sau **quamdudum?** (de cînd, de cît timp).

Iam tertium annum grammaticam disco (învăț gramatica de trei ani). *Abhinc annos triginta Romae magna prodigia fuerunt* (Acum treizeci de ani au avut loc la Roma mari minuni). *Ante hos sex menses maledixisti mihi* (Cu șase luni mai înainte ai vorbit rău despre mirie).

Complementul circumstanțial de timp care răspunde la întrebarea *ex quo tempore* (de cînd) sau *quamdudum* (de cît timp) stă în *cazul acuzativ fără prepoziție*, dar însoțit de un *numeral ordinal*.

Pentru a exprima timpul scurs între un fapt petrecut în trecut și momentul în care se vorbește, se întrebuințează adverbul **abhinc** urmat de un substantiv în *cazul acuzativ* însoțit de *numeral cardinal*.

Dacă însă complementul circumstanțial de timp, răspunzînd la întrebarea *ex quo tempore*, care arată timpul scurs între un fapt petrecut în trecut și momentul vorbirii, este precedat de adverbul **ante**, se exprimă prin substantiv în *cazul acuzativ* atunci cînd acest substantiv este însoțit de pronumele demonstrativ, **hic**, **hsec**, **hoc** și *numeral cardinal*.

Notă. Dacă substantivul prin care se arată timpul scurs între un fapt petrecut în trecut și momentul vorbirii nu este însoțit de numeral, se întrebuințează prepozițiile **ab** (a) (de la), **ex** (e) (din, de la), sau **post**, urmate de substantiv în *cazul cerut* de fiecare din ele. Exemple : **Ab hora** octava *ad vesperum* (De la ora a opta pînă seara). **Ab Urbe condita** (De la clădirea Romei). (Liv. I, 1). **Ex illo tempore** (Din acel timp). **Post urbem conditam** (după întemeierea Romei).

Pentru a exprima timpul scurs de la un fapt petrecut în trecut și **pînă** în momentul altei acțiuni, se întrebuințează prepozițiile **ab** și **in** sau **ad** urmată fiecare de un substantiv în *cazul respectiv*.

IV. La întrebarea **quanto tempore?** (în cît timp).

Bellum novem annis gessit (A purtat războiul în nouă ani).

Complementul circumstanțial, arătînd timpul precis în care cineva face acțiunea și răspunzînd la întrebarea *quanto tempore*, se exprimă prin *cazul ablativ fără prepoziție*, dar însoțit de un *numeral cardinal*.

V. *Cicero annos tres et sexaginta natus mortuus est* (Cicero a murit în vîrstă de şaizeci şi trei de ani).
Amicus meus vicesimum annum agit (Prietenul meu are douăzeci ani).

Vîrsta cuiva se exprimă prin două chipuri:

a) prin participiul perfect pasiv *natus* însoţit de substantivul *annus* pus în cazul acuzativ cu un numeral cardinal;

b) prin expresia *annum agere*, avînd pe lîngă substantivul *annum* un numeral ordinal.

Versiune

QUATTUOR IETATES POPULI ROMANI

Si quis populum Romanum quasi hominem consideret, quattuor gradus eius vitse inveniet. Prima aetas sub regibus fuit prope *ducentos quinquaginta per annos*, *quibus annis* cum finitimis luctatus est: haec erit eius infantia. Sequens aetas a *Bruto Collatinoque* consulibus in *Claudium Fulviumque* consules *ducentos quinquaginta annos* patet, *quibus* Italiam subegit. Hoc fuit tempus viris armisque incitatisimum; ideo quis adulescentiam eius dixerit. Dehinc *Carf Cassarem Augustum* ducenti sunt anni, *quibus totum orbem* pacavit: hsec iam ipsa iuventa imperii et quasi quisedam robusta maturitas. *Initio* huius setatis respublica bonis legibus instituta est. *Ab Augusto in sseculum nostrum* haud multo minus ducenti sunt anni, *quibus* inerţia Ceasarum quasi consenuit, nisi quod Traiani principio *temporibus*, praeter spem onxnium, imperii senectus revirescit. *Extrema senectute*, nequitia Gsesarum, imperium Romanum dilapsum est.

Florus

Temă

Despre starea sanitară (*s a nit as*) a ostaşilor romani

Trebuie să se ia măsuri (*provideo*) ca ostaşii (*miles*) să nu (*ne*) staţioneze (*commoror*) vara (*mstas*) fără (*sine*) corturi (*tentoriumj*) şi nici să (*ne*) mărşă-luiască (*iter facio*) pe iarnă (*hiems*) aspră (*s&vus*) prin zăpezi (*nix*) şi lapo-viţă (*pruina*); ca (*ne*) armata (*exercitus*) să nu întrebuiţeze (*utor*) apă (*aqua*) nesănătoasă (*perniciosus*) sau mlăştinoasă (*paluster*); căci băutura (*potus*) de apă rea (*malus*), asemănătoare (*similis*) cu veninul (*venenum*), mai ales (*prsesertim*) la începutul verii (*initium, eestas*) călduroase (*torridus*), pricinuieste (*genero*) otrăvirea (*pestilentia*) pentru băutori (*bibo*). La timp (*tempus*) prielnic (*opportunos*) soldaţii să fie îngrijiţi (*curo*) prin meşteşugul (*ars*) medicilor (*medicus*). Dar cei pricepuţi (*peritus*) în treburile ostăşeşti (*res militaris*) au fost de părere (*puto*) că exerciţiile (*exercitium*) zilnice (*cotidianus*) cu arme (*arma*) contribuie (*prosum*) la sănătatea (*sanitas*) OătMIOr mal Dlult (*plus*) decît medicii. Acum (*abhinc*) mulţi ani am avut pentru aceasta multe dovezi, (*exemplu.™*). De aOeea „Ond.vi«B^–ii (–<*>*>; >>>

voit (*volo*) ca infanteriștii (*pedes*) să facă exerciții (*exerceor*) fără (*sine*) întrerupere (*intermissio*), pe ploi (*imber*) sau pe zăpezi (*nix*) sub acoperământul (*tectum*), iar în celelalte (*reliquus*) zile (*dies*) pe câmp (*campus*). Dacă pe timp de toamnă (*autumnalis*) sau de vară (*sestivus*) un număr mare (*multitudo*) de ostași staționează (*consisto*) vreme mai îndelungată (*diu*) în aceleași locuri (*locus*), din molipsirea (*coniagio*) apelor ia naștere (*nascor*) e boală (*morbis*) foarte primejdioasă (*perniciosus*) care nu poate fi stăvilită (*prohibeo*) decât printr-o deasă (*frequens*) mutare (*mutatio*) a taberii (*castra*). Timp de mulți ani a fost întrebuințată (*adhibeo*) această metodă (*ratio*).

Vegetius

Complementul circumstanțial instrumental

1. *Milites hostem gladio feriunt* (Ostașii izbesc pe dușman cu sabia). *Natura oculos temerrimis membranis vestivit et seepsit* (Natura a îmbrăcat și a înconjurat ochii cu pielete foarte subțiri). (Cic. *De nat. Deorum* II, 57, 142). *Cmsar dixit magno se Uium prsemio remuneraturum* (Cesar a zis că-1 va răsplăti cu o mare recompensă). (Caes. *B.G.* I, 44, 13). *Exercitum omni disciplina militari erudit* (A învățat armata cu toată disciplina ostășească). (Corn. Nep. *Iphicr.* 2, 4). *Admiratione afficiuntur ii qui anteire ceteris virtute putantur* (Sînt admirați aceia care sînt socotiți că depășesc pe ceilalți prin virtute). (Cic. *De offic.* II, 10, 37). *Homines labore assiduo et cotidiano assueti* (Oameni deprinși cu munca stăruitoare și zilnică). (Cic. *De orat.* III, 15, 58).

Complementul circumstanțial prin care se exprimă **instrumentul** sau **mijlocul** prin care sau cu ajutorul căruia se face o acțiune se pune în cazul **ablativ fără prepoziție** și se numește *Ablativus instrumenti*. El se întrebuințează pe lângă tot felul de verbe sau adjective verbale ca : *orno*, *exorno* (împodobesc), *vestio* (îmbrac), *seepio* (înconjur), *instruo* (alcătuiesc), *erudio* (învăț), *dono* (dăruiesc), *remuneror* (răsplătesc), *imbuo* (umplu, încarc), *expolio* (despoi), *assuefacio* (deprind), *instituo* (orînduiesc), *assuesco* (deprind, obișnuiesc), *hilaro* (mă înveselesc), *delecto*, *oblecto* (desfățez), *afficio* (copleșesc), *preeditus* (înzestrat), *assuetus* (deprins) și cu alte verbe mai ales în formă pasivă.

2. *Res per exploratores cognita est* (Lucrul a fost aflat prin cercetași). *Qux comperta sunt per me* (Acestea au fost aflate prin mine).

Dacă instrumentul este exprimat printr-un nume de persoană stă în **cazul acuzativ** precedat de prepoziția **per**.

Notă. Construcția complementului circumstanțial instrumental cu prepoziția *per* poate fi înlocuită prin *ablativul substantivului opera* însoțit de pronume posesiv sau de un genitiv: *opera tua* (prin osteneala ta), *opera lictorum* (cu osteneala lictorilor).

3. *Interiores Britanni lacte et carne vivunt* (Britanii mai dinlăuntrul țării trăiesc cu lapte și carne). (Cses. *B.G.* V, 14, 2). *Olusculis nos soles pascere* (Obișnuiești să ne hrănești cu legume). (Cic. *ad Attic.* VI, 1, 13).

Complementul circumstanțial instrumental în cazul **ablativ fără prepoziție** se întrebuințează pe lângă verbele care înseamnă: *alo* (hrănesc), *pasco*, *pascor* (mănînc, întrețin), *vivo* (trăiesc) etc. Acest complement instrumental pe lângă aceste verbe, mai sus arătate, se exprimă numai prin nume de lucruri.

4. *Mulți deorum* **beneficio** perverse **utuntur** (Mulți oameni folosesc rău binefacerile zeilor). (Cic. *De nat. Deorum* **III**, 28, 70). *Nemo parum diu vixit qui virtutis perfecție* **perfecto** lunctus **est munere** (N-a trăit prea puțin acela care a îndeplinit în viață datoria întreagă a unei virtuți desăvârșite). (Cic. *Tuse*. I, 45, 109). *Csesar Alesia potitus est* (Csesar a pus stăpânire pe Alesia). (Caîsar, **B.G. VII**, 89).

în **ablativ fără prepoziție** stă complementul circumstanțial instrumental al *verbelor deponente*: *fruor* (mă bucur), *fungor* (mă achit, îndeplinesc), *potior* (pun stăpânire), *utor* (mă folosesc), *vescor* (mă hrănesc) și al compuselor lor ca: *abMor* (abuzez), *defungor* (termin, sfîrșesc), *perfungor* (îndeplinesc cu totul), *perfruor* (mă bucur pe de-a întregul).

Notă. Verbul *potior* (pun stăpânire) mai poate avea complementul său instrumental și în cazul *genitiv*, mai ales cînd este exprimat prin substantivul *res*. *Augustus rerum potitus est* (Augustus s-a făcut stăpîn pe autoritatea supremă).

5. *Antiochise urbs eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis*

affluebat (Orașul Antiohiei era plin de oameni foarte învățați și de studiile cele mai liberale). (Cic. *Pro Archia*, 3, 4). *Animus per somnum curis vacuus est* (În timpul somnului sufletul este lipsit de griji).

(Cic. *de Divin.* **II**, 11, 27). *Implevit dolium vino* (A umplut un butoi cu vin).

Complementul circumstanțial instrumental în **ablativ fără prepoziție** se întrebuintează cu verbele care înseamnă: abundență: *abundo*, *affluo*, *redundo*; umplere: *compleo*, *impleo*, *expleo*, *repleo*, *suppleo*; saturare: *satio*, *saturo*, *farcio*; stropire: *conspargo*, *respergo*; îngrămădire : *cumulo*, *obruo*, *onero*; creștere, îmbogățire : *augeo*, *locupletio*; lipsă : *egeo*, *careo*, *indigeo* etc, cît și cu adjective care înseamnă : plin = *plenus*; rodnic = *fecundus*, *fertilis*, *largus*; umplut = *confertus*, *refertus*; lipsit = *inops*, *egenus*, *inanis*; gol = *vacuus* etc.

Acest complement circumstanțial instrumental, în cazul **ablativ**, cu nume de lucru, se numește

Ablativus copii» vel inopise

Notă. Cu verbele care înseamnă abundență sau lipsă *complementul circumstanțial instrumental* se pune în cazul **ablativ fără prepoziție** chiar și atunci cînd este exprimat printr-un substantiv colectiv reprezentînd persoane: *Uterum milite armato complent* (Umplu pîntecele (calului troian) cu ostași înarmați). (Verg. *Jeneis*, II, 52).

6. *Nihil opus est simulatione et fallaciis* (Nu e nevoie, întru nimic, de prefăcătorie și înșelăciune).

(Cic. *De Oral.* **II**, 46, 191). *Quid verbis opus est?* (La ce e nevoie de cuvinte?) *Nihil erat cur*

properato opus cset (Nu era nici un motiv să se grăbească). (Cic. *pro Milone*, 19, 49). *Priusquam incipias eonsulto et ubi consulueris mature* îacto *opus est* (înainte de a începe ceva, este nevoie de

chibzuială și de îndată ce ai chibzuit este nevoie de executare grabnică). (Sall. *Cat.* 1, 6). *Quid opus est*

aîfirmare? (La ce este nevoie de afirmare?) (Cic. *ad Attic.* **VII**, 3, 1). *Nune opus est te animo vaiere,*

ut corpore possis (Acum este nevoie ca tu să fii sănătos la suflet, ca să ai putere și la trup). (Cic. *ad Fam.* **XVI**, 14, 2).

Expresia unipersonală **opus est** (e nevoie) are următoarea construcție: *lucrul*, de care cineva are nevoie, **se** pune în cazul **ablativ fără prepoziție**, iar *persoana*, care are acea nevoie, în cazul **dativ**.

Dacă lucrul, de care cineva are nevoie, este exprimat printr-o propoziție, se întrebuințează sau modul infinitiv, sau un acuzativ cu infinitiv sau mai rar cazul ablativ al unui participiu perfect pasiv.

Notă. Dacă expresia *opus est* devine personală, atunci lucrul de care cineva are nevoie devine subiect și se pune în cazul nominativ, iar verbul *est* al expresiei se acordă cu acest subiect ; numai persoana care are acea nevoie rămâne în cazul dativ : Quse *mili-tibus opus erant, dux facile reperiebat* (Comandantul afla ușor cele de care soldații aveau nevoie). (Corn. Nep. *Themis*. 1). *Fratri tuo multa opus sunt* (Fratele tău are nevoie de multe).

7. **Octoginta talentis emit duas tabulas Csesar** (Csesar a cumpărat două tablouri cu optzeci de talanți).

Multo sanguine stetit victoria (Victoria s-a câștigat cu mult sânge). (Liv. XXIII, 30, 2). *Quanti emptse?* — « **Parvo** ». — *Quanti ergo?* — « **Octussibus** ». (Cu cât au fost cumpărate? — cu puțin. Cu cât deci? Cu opt ași). (Hor. *Satur.* II, 3, 156). *Habe eam centura minis* (Ține-o pentru o sută de mine (monedă). (Plaut. *Pers.* 662). — *Quanti doces?* — • **Talento** ! (Cu ce preț dai lecții? Cu un talant). **Triginta milibus nummum dixistis cum habitare** (Mi-ați spus că el locuiește (o casă) pe treizeci mii sesterți). (Cic. *pro Cluentio*, 7, 17).

Complementul circumstanțial instrumental în cazul *ablativ*

fără prepoziție se întrebuințează de asemenea cu verbele care

înseamnă : a cumpăra = *emo, redimo, loco*; a costa = *sto, consto, sum*; a prețui = *sestimo, duco* etc.

Prin acest ablativ numit *Ablativus pretii* se exprimă *prețul*

hotărît și determinat, însoțit de numerele cardinale, cu care se cumpără, se vinde, sau se prețuiește ceva.

Nota 1. Tot ca verbele care înseamnă cumpărare sau vânzare se construiesc cu ablativul și adjectivele : *venalis* (de vânzare), *carus* (scump), *vilis* (ieftin). *Domus Ceesaris etiam triginta talentis cară non erat* (Casa lui Cassar chiar cu treizeci de talanți nu era scumpă).

Nota 2. Când *prețul*, cu care se cumpără, se vinde sau se prețuiește ceva este *nedeterminat* sau *general* se exprimă prin cazul genitiv al adjectiveiilor : *tanti, quanti, pluris, magni, parvi, minoris* etc. (Vezi *Genitivus pretii*).

Complementul circumstanțial de măsură

1. **Amicos sola caritate metimur** (Pe prieteni îi măsurăm numai după dragostea lor). *Altera sententia definit amicitiam paribus officiis ac voluntatibus* (A doua părere limitează prietenia numai la servicii și bunăvoință asemănătoare). (Cic. *De amicitia*, 58). **Omni illi et virtute et laude par** (Asemănător lui și prin toată lauda și prin toată virtutea). (Cic. *pro Plancio* 11, 27). Tot ca un complement circumstanțial instrumental este socotit complementul, prin care se arată măsura sau diferența între două persoane sau două lucruri. Acest complement circumstanțial se exprimă prin cazul **ablativ** fără prepoziție, numit *Ablativus mensurse* și se întrebuințează cu verbele : *metior* (măsoar), *pendo* (cântăresc, măsoar), *iudico* (judec, apreciez), *definio* (limitez, definesc), *termino* (sfârșesc, hotărâsc) etc. și cu adjectivele : *par* (egal), *similis* (asemănător) etc.

2. *Filius patri et virtute et animo congruebat* (Fiul se potrivea cu tatăl atât în virtute cât și cu sufletul). *Actio omnibus congruens menti* (Acțiunea oratorică în acord cu gândirea în toate). *Omnes ordines ad conservandam rem-publicam mente et voluntate consentiunt* (Toate clasele sociale sînt de aceeași părere cu mine atât prin cugetul cât și prin voința de a salva republica). (Cic. *In Catil.* I, 6).

Complementul circumstanțial de măsură în cazul *ablativ fără prepoziție* se întrebuițează și cu verbele : *congruo* (mă potrivesc), *consentio* (mă asemuiesc, sînt de aceeași părere), *dis-crepo*, *dissideo* (mă deosebesc) etc.

3. **Quanto diutius considero**, tanto mihi res videtur obscurior (Cu cât reflectez mai mult timp, cu atât chestiunea mi se pare mai întunecată). (Cic. *Nat.*, 1, 60). **Quanto magis tranquilla omnia foris erant, tanto miseriee plebis cres-cebant** (Pe cât toate în afara (țării) erau mai liniștite, pe atât creșteau suferințele poporului). (Liv. VI, 34, 1).

Complementul circumstanțial de măsură, în cazul *ablativ fără prepoziție* se întrebuițează și pe lângă comparative, sau verbe și expresii, care înseamnă comparație, superioritate, inferioritate sau egalitate. Înaintea acestor comparative, verbe și expresii de comparare se folosesc, între altele, ablativale neutre ca: *multo* (cu mult), *aliquanto* (întru cîtva), *nihilo* (întru nimic), *dimidio* (pe jumătate), *quo ... eo, quanto . . . tanto* (pe cît. . . pe atât).

4. *Uri sunt magnitudine paulo infra elephantos* (înce privește mărimea, urii (tauri sălbatici) sînt cu puțin mai prejos ca elefanții). (Caas, B.G. VI, 28, 1). **Paulo ante ad me venit Marcus** (Cu puțin mai înainte a venit Marcus la mine). **Multo citra erat Rhodanus, ingens fluvius** (Cu mult (mai) încoace era Ronul, fluviu foarte mare).

Înaintea adverbilor de timp **ante** (înainte) și **post** (după), arătînd cu cît timp **înainte** sau **după** se face acțiunea, cît și înaintea adverbilor de loc, care cuprind în ele o idee de comparare ca *infra* (mai jos), *supra* (mai sus), *citra* (dincoace), *ultra* (dincolo) se întrebuițează aceleași complemente circumstanțiale de măsură ca cele prevăzute la § 3.

Nota 1. Cînd vrem să precizăm timpul prin citre, exprimăm ideea de anterioritate sau posterioritate prin adverbele **ante** și **post**, precedate de cazul ablativ sau prin prepozițiile *ante* sau *post* urmate de substantive în cazul acuzativ, dar însoțite de numere cardinale sau ordinale. Exemplu : *Duobus ante diebus* * *Clodius trucidatus est*, sau : **duos ante dies**¹ *Clodius trucidatus est* (Cu două zile înainte Clodius a fost ucis). (Cic. *Pro Milone*). **Quarto post die**, sau **post quartum diem**, sau : **post quattuor dies** *amicus Roma abibit* (Prietenul va pleca din Roma peste patru zile).

Nota 2. Repetarea periodică a unei acțiuni se exprimă prin adjectivul pronominal *quisque* însoțit de numeral ordinal și așezate în cazul ablativ. **Secundo quoque mense** (Din două în două luni).

5. *Castra Vercingetorigis non longo spatio a Csesaris castris distabant* (Tabăra lui Vercingetorix nu era la mare distanță de tabăra lui Csesar). (Cses).

*. Exprimarea acestei idei prin formula : « cu două zile în urmă » este străină de firea limbii romîne, căci acele zile sînt anterioare, nu posterioare (următoare) momentului acțiunii verbale. Limba romînă a moștenit aici cugetarea latină.

B.G., VII, 26, 2). *Non longo spatio a Tolosatium finibus aberant* (Nu erau la mare depărtare de hotarele (țara) Tolosaților). (Caes. B.G. I, 10, 1). *Neque ulla re longius absumus a natura ferarum* (Prin nici un lucru nu stăm prea departe de firea fiarelor). (Cic. *De offic.* I, 50).

Cu verbele *abesse* (a fi lipsă) și *distare* (a fi departe) se întrebuințează tot *ablativul măsurii* spre a exprima *distanța* sau *depărtarea* de la un loc la altul, sau cu alte expresii spre a arăta la ce distanță de un punct dat se săvârșește o acțiune.

Notă. Substantivele *lapis* (piatră) și *milliarium* (milă) puse în cazul *ablativ* sau în cazul *acuzativ* cu prepoziția *ad* sînt întrebuințate spre a exprima distanța de la un loc la altul: Decimo *ab Urbe lapide* sau : **Ad decimum ab Urbe milliarium** (La zece mile de la Roma).

Complementul circumstanțial de relație

1. *Mulieres nudee brachia et lacertos* (Femei cu brațele goale) (Tac. *Germ.* 17). *Miles femur tragula ictus* (Ostaș lovit cu o sulită în coapsă) (Liv. XXI, 7, 10). *Hoc concussa metu mentem* (Zguduită la minte prin această spaimă). (Verg. *Mneis*, XII, 468).

Cu unele verbe active intransitive sau de formă pasivă și cu unele adjective de origine verbală spre a arăta numele unei părți dintr-un tot asupra căreia se raportează sau se răsfrînge înțelesul exprimat prin verb sau adjectiv, se întrebuințează *complementul circumstanțial de relație*. Acest complement circumstanțial de relație stă în cazul *acuzativ* fără prepoziție și se numește *Accusativus relationis* întrebuințat mai ales în lucrări poetice.

Pentru că întrebuințarea acestui *acuzativ de relație* a fost împrumutată din limba greacă, el s-a mai numit și *Accusativus graecus* \ Acest complement de relație se traduce în limba română cu expresia : «*In ceea ce privește* ».

Notă. Acest *acuzativ de relație* se întrebuințează și cu expresiile : *genus* (din punct de vedere al neamului), *omnia* (din toate punctele de vedere), *alia* (din alte puncte de vedere) : **Qui genus estis?** (Cine sînteți din punct de vedere al neamului?). *Viri omnia clari* (Bărbați vestiți din toate punctele de vedere).

2. *Mardonius, natione Medus, fugatus est* (Mardonius, med în ce privește nația, a fost pus pe fugă) (Corn. Nep. *Pausanias*, 1, 2). *Ista securitas specie quidem blânda, sed reapse multis locis repudianda est* (Această lipsă de griji, ademenitoare în ceea ce privește aparența, trebuie respinsă în realitate din multe puncte de vedere) (Cic. *De amicitia*, 13, 47). *Non solum genere sed etiam sententia amico similis sum* (Mă asemăn prietenului nu numai în ceea ce privește firea, dar chiar în ceea ce privește părerile) (Cic. *De amic.* 14, 21).

Spre a arăta sub ce raport sau în ce limită o însușire se poate atribui unei persoane sau unui lucru, se întrebuințează *cazul ablativ fără prepoziție* numit *Ablativus relationis sive limi-*

¹ Încercarea de a considera această construcție ca proprie limbii latine nu este întemeiată, căci se întâlnește numai în poezie și a căpătat mai mare întrebuințare în operele poetice din epoca lui Augustus, scrise sub puternica influență a literaturii elene.

tationis mai ales cu cuvintele : *sententia*, *opinio* (în ceea ce privește părerea), *testimonio* (spre mărturie), *more* (în ceea ce privește datina), *nomine* (cu numele), *cognomine* (cu porecla), *genere* (în ce privește neamul, firea), *verbo* (în ce privește vorba) etc.

Versiune

DE TRIUMPHIS ET LARGITIONE AUGUSTI

Confectis bellis Augustus, *humeros toga picta amictus et caput corona laurea ornatus*, quinquies triumphavit: primum post devictum Scipionem, cuius spolia *per multos milites* gerebantur. Non multo post de Iuba rege, cuius regnum *longo spatio* a finibus imperii *distabat*. Hoc regnum, *multis divitiis plenum, ferro ignique* vastatum est. Igitur Augustus, cui nemo *virtute et gloria congruebat, multis civitatibus potitus est* et post has victorias, eodem mense, sed interiectis diebus, quater triumphavit. Rursus semel, *paucos post dies*, de superatis Pompei liberis. Gallico triumpho ascendit Capitolium ad lumina. Ad id *usus est qua-drageinta elephantis*, dextra atque sinistra *lychnuchos gestantibus*.

Pontico triumpho inter pompa fercula trium verborum prsetulit titulum : veni, vidi, viei.

Postquam *rerum potitus est*, veteranis legionibus, *prædæ onus*, in pedes singulos super bina, quæ initio civilis tumultus numeraverat, vicena quaterna milia nummum dectit. Populo præter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, trecentos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viris divisit. Adiecit epulum et viscerationem, quæ *sexaginta talentis sestirnatæ est* et post Hispaniensem victoriam duo prandia quæ *carne, piscibus et omnibus alimentis abundabant*. Nam cum prius prandium parce neque pro liberalitate sua præbitum iudicaret, *quinto post die* aliud præbuit. Omnia, *quæ populo opus erant*, tribuebantur. Quam ob rem discimus magnos homines non *fortuna*, sed *virtute et magnanimitate* sestimari.

După Suetonius

Temă

INELUL LUI GTGES

După ce (*cum*) pământul (*terra*), plin (*repletus*) de roade (*fruges*) se căscase (*discedo*) prin câteva (*quidam*) ploi (*imber*) mari, Gyges, păstor (*pastor*) regal (*regius*), care avea nevoie (*opus est*) de hrană (*alimentum*) de care acel ținut (*regio*) era plin (*abundo*), a coborât (*descendo*) la acea căscătură (*hiatus*) și acolo (*ibi*) a observat (*animadverto*) un cal (*equus*) de aramă (*aheneus*) în ale cărui coaste (*latus*) erau uși (*fores*). Deschizându-le (*aperlo*) a văzut (*video*) corpul (*corpus*) unui om (*homo*) mort (*mortuus*), galben (*lividus*) la față (*facies*) care, în ceea ce privește mărimea

(*magnitudo*) nu se potrivea (*congruo*) cu alt (*alter*) om. Acest om avea în deget (*digitus*) un inel (*anulus*) de aur (*aureus*), care costa (*consto*) o sută de dinari (*denarius*). Îndată ce (*ut*) 1-a smuls (*detraho*), 1-a îmbrăcat (*induo*) el însuși (*ipse*). Apoi s-a dus (*me recipio*) la o adunare (*concilium*) a păstorilor. Acolo (*ibi*) când (*cum*) a întors (*converlo*) fața (*palam*) aceluia inel spre fa^a palmă (*palma*), nu era văzut (*video*) de nimeni (*nullus*), el însuși (*ipse*) însă (*autem*) vedea toate ; el (*idem*) era văzut din nou (*rursus*) când (*cum*) a întors (*inverto*) inelul la loc (*locus*). De aceea (*itaque*), folosindu-se (*utor*) de această însușire (*opportunitas*) a inelului, a ucis (*interimo*) pe regele f^e;zj care pusese stăpânire (*potior*) pe acel ținut (*regio*) și nimeni (*quisquam*) nu 1-a putut vedea în această (7) c^a faptă (*facinus*).

în curînd (*mox*) prin binefacerea (*beneficium*) inelului a ajuns (*exorior*)

rege al Lydiei.

După Cicero

PROPOZIȚIA INDEPENDENTA

ÎNTREBUINȚAREA MODURILOR **Indicativul**

1. Dwa: *imperat* (Comandantul ordonă). *Amicus advenit* (A sosit prietenul). *Flos pulcher est* (Floarea este frumoasă). *Decorum est pro patria mori* (Este frumos a muri pentru patrie) (Hor. *Carm. III*, 2, 13). ^«« *venit?* (Cine a venit?).

în limba latină, ca și în limba română, propoziția care exprimă o gândire cu înțeles deplin, fără legătură sau dependență de altă gândire, se numește **propoziție independentă**.

în propozițiile independente verbul se pune, în general, la modul **indicativ**, care este modul *realității* sau al *siguranței*. Prin el se exprimă fapte sau stări reale, sigure sau socotite ca sigure, fie în chip afirmativ, fie negativ, fie întrebător, atunci când întrebarea cere un răspuns pozitiv și sigur.

2. *Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iam pridem oportebat* (încă demult ar fi trebuit să fii dus la moarte, Catilina, din porunca consulului (Cic. «*In Catilinam*», I, 2). *Verum ego hoc, quod iam pridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor ut faciam* (însă ceea ce ar fi trebuit să fie făcut încă de mult, dintr-un motiv sigur nu sînt încă hotărît s-o fac) (Cic. *In Catilinam*, I, 2, 5). *Loqui possum* (Aș putea vorbi). *Possum persequi permulta oblectamenta rerum rusticarum* (Aș putea înșira încă foarte multe desfătări ale vieții de la țară) (Cic. *Cato Maior*, 16, 55). *Debuisti, Vatini, etiamsi falso venisses in suspicionem Publio Sestio, tamen mihi ignorere* (Ar fi trebuit totuși, Vatiniule, să mă ierți, chiar dacă Publius Sestius te-ar li bănuie fără temei) (Cic. *In Vatin.*, 1, 2). *Quo ex senatus consulto confestim te interfectum esse, Catilina, convenit* (Potrivit acestei hotărîri a senatului, s-ar fi convenit să fi fost ucis pe dată, Catilina) (Cic. *In Catil.*, I, 2, 4). *Necesse est consulem rebus publicis curare* (Ar fi nevoie ca consulul să poarte grijă

de treburile obștești). *Melius est patrem ad me venire* (Ar fi mai bine ca tata să vină la mine). *Illud potius praeferendum iuit ut diligentiam adhibeas in amicitii comparandis* (Ar fi trebuit să avem în vedere mai degrabă acest lucru ca să depunem toată strădania spre a ne pregăti prietenii) (Cic. *De amicitia*, 16, 60). *Equius autem erat id voluntate fieri* (Ar fi fost mai drept ca aceasta să se facă din proprie voință). (Cic. *De officiis*, I, 9, 28).

În limba latină verbele : *debeo* (trebuie, datorez) ; *possum* (pot) ; *decet, convenit* (se cuvine), *oportet, necesse est* (este nevoie) și alte expresii impersonale ca *melius est* (este mai bine), *sequum est* (este drept) sînt întrebuințate la timpurile modului indicativ spre a exprima o gândire care în limba română se exprimă corect prin timpurile modului optativ. Astfel timpul prezent al modului indicativ de la aceste verbe este întrebuințat în locul timpului imperfect al modului conjunctiv (în limba română ar fi exprimat prin prezentul modului optativ), iar timpurile imperfect, perfect sau mai mult ca perfect ale modului indicativ de la aceleași verbe sînt folosite în locul timpului mai mult ca perfect al modului conjunctiv (în limba română ar fi timpul perfect al modului optativ).

3. **Quaecumque mihi proponetur fortuna subeat** (Orice soartă mi se va hărăzi, o voi suporta) (Cic. *In Catil.*, IV, 1, 2). **Quoscumque audivi quacumque potui ratione, placavi** (Pe oricine aș fi auzit, i-aș fi potolit, prin orice mijloc aș fi putut) (Cic. *ad Quintum fratrem*, I, 2, 4). **Quocumque me verto, ad spectus hostiles video** (Ori încotro m-aș întoarce, văd numai priviri dușmănoase) (Seneca **phil.**). **Utcumque se affectum videri et animum audientis moveri volei orator, ita certum vocis admovebit sonum** (Oricum ar voi un orator să pară stăpînit de un sentiment și ca sufletul ascultătorului să fie mișcat de același sentiment, în același chip își va schimba flexiunile vocii). (Cic. *Orator*, 17, 55).

Modul **indicativ** se întrebuințează de asemenea în propozițiile independente, care încep cu pronume nedefinite, alcătuite din-tr-un pronume îndoit sau compuse cu particula *cumque*, ca: *quisquis* (oricine), *quotquot* (oricît), *quicumque* (oricare), *qualis-cumque* (orice fel), *utercumque* (oricare ar fi). în limba română acest indicativ se traduce prin modul optativ.

4. *Brutum, quem non minus amo quam tu, psene dixi, quam te* (Pe Brutus, pe care îl iubesc nu mai puțin decît tine și aproape aș fi spus, tot atît ca și pe tine) (Cic. *ad Attic.*, V, 20,6). **Prope vincebat auxilio loci paucitas ni iugo circummissus Veiens in verticem collis evasisset** (Numărul lor mic aproape ar fi biruit cu ajutorul poziției, dacă veienii înconjuțați pe pisc, nu s-ar fi strecurat spre vârful piscului) (Liv. II, 50, 10).

Modul *indicativ* se întrebuințează însoțit de adverbele **paene** și **prope**, mai ales la timpurile trecute spre a exprima ceea ce aproape s-ar fi întîmplat sau ceea ce era cît pe aci să se întîmple. Acest indicativ este deseori în legătură cu o propoziție condițională ireală negativă începătoare cu conjuncția *nisi* sau *ni* (dacă nu).

Versiune

C^AESAR ALESIAM CIRCUMVALLAT

Caesar, qui urbem citius expugnare *debuit*, adhortatus ad laborem milites, Alesiam circumvallare *instituit*. Ipsum erat oppidum Alesia in colle summo, admodum edito loco. Cuius collis radices duo, duabus ex partibus flumina *subluebant*. Ante id oppidum planities circiter milia passuum tria in longitudinem *patebat*; reliquis ex partibus colles, mediocri interiecto spatio, pari altitudine oppidum *cingebant*. Csesar, *quantacumque fuerunt* hsec munimenta naturalia, oppidum *prope* expugnare *potuit* nisi sub muro eam partem collis, quae ad orientem solem spectabat, copise Gallorum *complevisset* fossamque et maceriam sex in altitudinem pedum *perduxissent*. Eius munitionis, quae ab Romanis instituebatur, circuitus undecim milia passuum *tenebat*. Quo-cumque *adspexisti*, munimenta Romanorum oppidum *cingebant*.

Castra opportunitis locis erant posita, ibique castella viginti tria facta, quibus in castellis interdum stationes ponebantur, ne qua subita eruptio fieret.

H>c eadem noctu excubitoribus ac firmis prsesidiis tenebantur.

După Csesar Temă

TRUFIA PEDEPSITA

Rîndunica (*hirundo*) era sora (*soror*) privighetoarei (*luscinia*) și avea odinioară (*olim*) o voce (*vox*) răsunătoare (*canorus*) și dulce (*suavis*). Nimeni n-ar fi putut (*possum*) întrece (*supero*) atunci (*tunc*) glasul ei pe care toți ar fi trebuit (*debeo*) să-l asculte (*audio*) cu plăcere (*libenter*). Rîndunica locuia (*habito*) în păduri (*silva*) și pe (*in*) ogoare (*ager*) unde desfăta (*delecto*) pe păstori (*pastor*) și pe plugari (*agricola*) prin cîntece (*cantus*) dulci (*dulcis*) și plăcute (*iucundus*). Cît pe ce (*prope*) era să uit (*obliviscor*) ceea ce (*quod*) în primul rînd (*in primis*) trebuia să spun (*dico*): chiar și (*ipse*) păsările (*avis*) ascultau cu plăcere (*libenter*) cîntecele ei. Dar rîndunica era trufașă (*superbus*). « De ce, a zis ea (*inquam*), am cîntat (*cano*) pînă acum (*adhuc*) pentru urechile (*auris*) țărănești? (*rusticus*). Pentru ce (*cur*) locuitorii (*incola*) orașelor (*urbs*), oricum (*qualiscumque*) ar fi ei, să nu asculte (*audio*) încă (*nondum*) glasul rîndunicii? A fi mai bine să merg (*eo*) la oraș ! ».

Așadar (*igitur*) a părăsit (*relinquo*) locurile de țară (*rus*) și s-a îndreptat (*peto*) spre oraș. Dar (*sed*) în oraș (*urbs*) nimeni nu-și îndrepta (*intendo*) urechile spre (*ad*) cîntecele (*cantus*) păsării (*avis*) trufașe (*superbus*), atît de mare (*tantus*) era zgomotul (*strepitus*) drumurilor (*via*) și al forului (*forum*).

Lipseau (*desum*) ascultătorii (*auditor*) pentru rîndunica. Și astfel (*itaque*) în scurt timp (*brevi*), rîndunica a pierdut (*amitto*) practica (*usus*) unei arte (*ars*) netrebuincioase (*inutilis*).

Conjunctivul

1. Utinam *ego vobis amicus tertius* adseriberer (O ! dacă aș fi socotit și eu al treilea prieten pentru voi) (Cic. *Tuscul.*, V, 22, 63). Utinam *istam calli-*

ditatem hominibus dii ne dedissent (De n-ar fi dat zeii oamenilor această dibăcie) (Cic. *De Nat. Deorum*, III, 30, 75). *Ita me dii ament!* (Așa să-mi ajute zeii!) (Terent. *Heauton.*, IV, 3,8). *Hoc omen avertat Iuppiter* (Jupiter să înlăture de la noi această nenorocire) (Cic. *Philip.*, III, 14, 35).

În propozițiile independente, în afară de indicativ, se întrebuințează modul *conjunctiv* spre a exprima diferite chipuri de gândire. Astfel prin acest mod se exprimă o *dorință* realizabilă sau nerealizabilă și anume : dorința realizabilă se exprimă prin timpurile prezent sau perfect ale modului conjunctiv, iar cea nerealizabilă prin imperfectul sau mai mult ca perfectul aceluiași mod. Acest mod, prin care se exprimă o dorință, se numește Coniunctivus optativus, precedat deseori de interjecția *utinam* sau *o si*. Pentru exprimarea unei dorințe negative se pune conjuncția *ne* înaintea conjunctivului.

2. a) *Ne difficilia optemus* (Să nu dorim lucruri grele de realizat) (Cic. *Verr.*, IV, 7, 15). *Commilitones, moriamur et morte nostra eripiamus ex obsi-dione legiones* (Camarazi, să murim și prin moartea noastră să scăpăm legiunile din împresurare). *Tales simus, quales videri et haberi velimus* (Să fim așa cum am vrea să părem și să fim socotiți) (Cic. *De Offic*, I, 91). *Ne oîfe-ramus nos periculis sine causa* (Să nu ne expunem primejdiilor fără motiv) (Cic. *Tuscul*, I, 32).

În propozițiile independente *conjunctivul* este întrebuințat și atunci când vrem să exprimăm un *îndemn* prin persoana I (întîia) din singular sau plural. Acest conjunctiv poartă numele de Coniunctivus hortativus. Și pe lângă acest conjunctiv se întrebuințează conjuncția *ne*. b) *Nemo de nobis unus excellat* (Nimeni dintre noi să nu se deosebească el singur) (Cic. *Tuse*, V, 36, 105). *Eadem omnibus est origo; neminem de-spexeris* (Toți avem aceeași obîrșie ; deci să nu disprețuiești pe nimeni). *Sic iniurias fortunas, quas jerre nequeas, defugiendo relinquo* (Astfel să scapi prin fugă de loviturile soartei pe care nu le poți îndura) (Cic. *Tuse*, V, 41, 118). *Sit homo velox ad audiendum, tardus ad dicendum* (Omul să fie grabnic la ascultare și zăbavnic la vorbă).

Pentru exprimarea, în mod general, a unui *ordin*, a unui *îndemn* sau a unui *sfat* se întrebuințează persoana a II-a (doua) din singular a timpului prezent de la modul *conjunctiv* care se numește tot Coniunctivus hortativus.

Persoana a III-a (treia) a aceluiași mod și timp este întrebuințată atunci când îndemnul, sfatul sau ordinul este adresat unei anumite persoane.

3. *Ne sit sane summum malum dolor, malum certe est* (N-o fi durerea cel mai mare rău, totuși este desigur un rău) (Cic. *Tuse*, II, 5, 14). *Sint homines mali, eos adiuvere non desinam* (Or fi răi oamenii, totuși nu voi înceta a-i ajuta).

Cînd se exprimă o *concesie*, o *mărturisire* sau o *supoziție*, adică atunci cînd se admite realizarea unui fapt, fără însă a-1 socoti ca real, se întrebuințează, în propozițiile independente, tot modul *conjunctiv*, la timpurile *prezent* sau *perfect*. Acesta se numește Coniunctivus concessivus.

Notă. Când însă supoziția sau concesia admit un fapt contrar realității, atunci se întrebuințează persoana a li-a (doua) a **timpului imperfect** de la modul *conjunctiv*: *Dicorū hoc malum Ciceroni fuisse, non credam* (Oricât ai spune că Cicero a avut această nenorocire nu voi crede).

4. *Nihil magis obleetaverit animum quam amicitia fidelis* (Nimic n-ar fi putut să desfășeze mai mult sufletul ca o prietenie devotată). *Quis neget cum Mo actum esse pmclare?* (Cine ar putea nega că s-a procedat cu dînsul în chip strălucit?) (Cic. *De Amicitia*, 3, 11).

Cînd în propoziția independentă un fapt sau un lucru este înfățișat ca *posibil* sau *admisibil*, cînd se dă afirmației o nuanță de îndoială sau cînd cineva vorbește cu modestie sau cu politețe. atunci se întrebuințează modul *conjunctiv* la timpul *prezent* sau *perfect* fără distinctă deosebire. Acest *conjunctiv* se numește *Coniunctivus potentialis*.

Notă. Pentru a exprima o *posibilitate contrară realității*, mai ales în întrebările retorice, se întrebuințează *timpul imperfect* al modului *conjunctiv*: *Mesti redeunt in castra; credere victos esse* (Se întorc triști în tabără ; ai fi crezut că au fost învinși). (Liv. II, 43, 9). *Poterat Sextilius impune negare; quis redargueret?* (Putea Sextilius să tăgăduiască cu nerușinare ; cine l-ar fi putut dezminți?). (Cic. *De Finibus*, II, 17, 55).

5. *Hsec cum viderem, quid agerem, iudices? Contenderem contra tribunum ■ plebis?* (Cînd vedeam acestea, ce puteam face, onorați judecători? să mă împotrivesc tribunului poporului?) (Cic. *Pro Sestio*, 91, 42). *Cesar in eam spem venerat se sine pugna rem conficere posse: cur fortunam periclitaretur?* (Cesar căpătase speranța că va putea isprăvi treaba fără luptă ; atunci pentru ce ar fi încercat soarta unui război?) (Ces. *B. Civ.*, I, 72,1). *Ego tibi irascerer, mi frater? !* (Să mă mîinii eu pe tine, frate dragă? !) (Cic. *Ad Quintum fratrem*, I, 3, 1). *Quamquam quid loquar, te ut ulla res frangat?* (De altfel ce să-ți mai vorbesc ; este oare cu puțință să te înfrângă vreun lucru?) (Cic. *In CaliL*, I, 9, 22).

O întrebare îndoielnică, mai ales în discursuri, arătîndu-se totodată nesiguranța cuiva care deliberează asupra hotărîrii de luat, se exprimă tot prin modul *conjunctiv* la timpul *imperfect*, de preferință. Acest mod se numește *Coniunctivus dubitativus sive deliberativus*.

Versiune

VILLICUS

Eligendus est villicus rusticis operibus ab infante duratus. Median sit aetatis et firmi roboris, peritus rerum rusticarum, aut certe maximae curae. Sacrificia nisi ex praecepto domini *ne fecerit*; haruspices sagasque, qui rudes animos ad impensas ac deinceps ad flagitia compellunt, *ne in villam admi-serit*. *Ne his fiduciam habeamus*. Neque urbem, neque ullas nundinas *noverit* nisi emendse vendendseque alicuius rei causa. Cultam vestitamque familiam magis utiliter quam delicate *habeat*. Nec tantum operis agrestis artifex *sit*, sed et animi virtutibus instructus, ut neque remisse neque crudeliter *imperet*. Fuerit in iuventute imprudens, in maturitate semper sapiens esto ! Iam

ilia vetera, qua? nune exoleverunt, *utinam possint* obțineri: *ne* conservis nisi in re domini utatur ; *ne* cibum nisi in conspectu familia? captai.

După *Columelia*

Temă

INSTRUIREA SOLDAȚILOR

Comandantul (*dux*), dacă conduce (*duco*) recruți (*tiro*) sau (*vel*) ostași (*miles*) dezobișnuiți (*desuetus*) de mult timp (*diu*) cu oastea (*arma*), să cerceteze (*exploro*) cu atenție (*diligenter*) puterile (*vis*), sufletele (*animus*) și deprinderea (*consuetudo*) fiecărei legiuni (*singuli, legio*). Să-și asume (*sumo*) autoritatea (*auctoritas*) și severitatea (*severitas*) cea mai mare (*magnus*), să pedepsească (*vindico*) toate greșelile (*culpa*) ostășești (**militar is**), să se creadă (*credo*) că nu se iartă (*ignosco*) nici unuia (*nullus*) din cei care greșesc (*erro*). în această privință să imităm (*imitor*) pe înaintașii (*maiores*) noștri (*noster*). Fie pedeapsa (*pozna*) cât (*quam*) de aspră (*asper*), soldații buni se vor supune (*pareo*) comandantului (*dux*) bun (*sagax*). Gind dușmanii (*hostis*) risipiți (*dispersus*) se împrăștie (*oberro*) să prade (*prsedor*), atunci (*tune*) să trimită (*mitto*) călăreți (*eques*) încercați (*probatus*) sau (*sive*) infanteriști (*pedes*) cu recruții (*tiro*) pentru ca, după alungarea (*fundo*) dușmanilor (*hostes*), cu acest prilej (*oceasio*) și celor dintii (*iile*) să le crească (*cresco*) dibăcia (*peritia*) și celorlalți (*reliquus*) îndrăzneala (*audacia*). O dacă (*utinam*) ostașii ar fi atenți (*intentus*) la povețele (*pree-ceptum*) comandantului (*dux*); ei ar putea (*possum*) învinge (*supero*) totdeauna pe dușmani. La trecerea (*transitus*) fluviilor (*fluvius*) și la greutățile (*difficultas*) drumurilor (*via*) să orînduiască (*dispono*) surprize (*super-ventus*) fără știrea (*scio*) nimănui (*nullus*) și să năvălească (*invado*) el (*ipse*) pregătit (*paratus*) asupra dușmanilor care-și iau (*capio*) mîncarea (*cibus*) sau care dorm (*dormio*) sau nu bănuiesc (*suspikor*) nimic.

După *Vegetius*

Imnerativul

1. *Secrelo amicos admone, lauda palam* (Pe prieteni dojenește-i în taină, dar laudă-i pe față).

Sequimini, *manipulares, et imperatori operam vestram date* (Urmați-1, ostași, și dați comandantului sprijinul vostru). *Si placuerit, mecum indutias* îacite (De veți găsi cu cale, faceți un armistițiu cu mine) (Liv. XXX, 16, 13). *Muta iam istam mentem, mihi crede* (Schimbă-ți acest gînd, crede-mă) (Cic. *In Catil.*, I, 3, 6). **Obliviscere** *csedis atque incendiorum* (Uită omorul și pîrjolul) (Cic. *In Catil.*, I, 3, 6). *Patres conscripti, subvenite misero mihi, ite obviam iniuriei !* (Onorați senatori, veniți în ajutorul meu, nenorocitul de mine, stăviliți nedreptatea !) (Sall. *Iug.*, XIV, 25).

în propozițiile independente se întrebuintează și modul **imperativ**, care este modul voinții exprimate sub forma unui ordin, a unei rugămînți, sau a unui îndemn adresat cuiva.

Modul *imperativ* are două timpuri, *prezent* și *viitor*, care sînt întrebuintate în chipul următor :

Timpul prezent, întrebuintat mai des, exprimă un ordin, în general, a cărui îndeplinire trebuie să fie imediată.

13*

2. **Ignoscito** *saspe alteri, nunquam tibi* (Să ierți altuia cât mai des, ție niciodată). *Curii valetudini tuse consulueris, turn consulito naoigationi* (Cînd vei fi purtat grijă de sănătate, îngrijește-te și de navigație) (Cic. *Ad Fam.*, -XVI, 4, 3). *Regio imperio duo sunt iique consules appellantor* (Doi magistrați să aibă puterea regală și aceștia să se numească consuli) (Cic. *De Legibus*, III, 3, 8).

Timpul **viitor** al imperativului, cu întrebuintare mai puțin deasă, exprimă un ordin care trebuie să fie executat după o oarecare scurgere de vreme. Acest timp al imperativului este folosit mai ales în texte de legi, în texte de tratate și în maxime sau proverbe. Prin acest timp al imperativului se mai poate exprima o rugăminte sau un îndemn stăruitor.

Nota 1. Timpul viitor al modului imperativ terminat în -to este strict obligatoriu în textele de legi; dar prin el se exprimă și o poruncă aproape obligatorie, ori de câte ori momentul acțiunii din viitor este determinat printr-o propoziție secundară al cărei predicat este la timpul viitor. *Memento patrie, quia hsec nos servabit* (Adu-ți aminte de patrie, căci ea ne va salva).

Nota 2. Deseori formele modului imperativ și mai ales cele ale timpului prezent sînt însoțite de vreo expresie oarecare ce servește, fie spre a întări, fie spre a îndulci un ordin, o rugăminte sau un îndemn exprimat prin acest mod. Aceste expresii sînt: *quseso* (rog.), *sis* (din *si vis*) (dacă vrei), *sultis* (din *si vultis*) (dacă vreți), *sodes* (din *si audes*) (dacă îndrăznești), *age*, *agite*, *agedum* (hai, haideți), *modo* (numai), *proin* (mai rar *proinde*) (deci, ca atare). *Cura, queseo, Ciceronem nostrum* (Ai grijă, rogu-te de Cicero al nostru). (Cic. *Ad Attic.* II, 2, 1). *Agitedum clamorem tollite* (Haideți, strigați). (Liv. III, 62, 4).

3. a) *Ne cessaveris, opus tuum perage* (Să nu te oprești, isprăvește lucrarea ta). *Ne dubitaveris* (Să nu stai la îndoială). *Ne dixeris* (Să nu zici asta). *De me nilil timueritis* (Dinspre partea mea să nu vă temeți de nimic) (Cic. *Ad Attic.* IV, 16, 17).

b) *Ne pro cognitis habeat incognita* (Să nu ia drept cunoscute cele necunoscute).

Oprirea de a face o acțiune — *modus prohibitivus* — se exprimă în mai multe chipuri și anume:

a) prin adverbul **ne** urmat de persoana a II-a (doua) a timpului **perfect** al modului conjunctiv;

b) prin adverbul **ne** urmat de persoana a III-a (treia) singular a timpului **prezent** al modului conjunctiv.

Notă. *Persoana a II-a* (doua) din singular a prezentului modului conjunctiv precedată de *ne* se întrebuintează spre a exprima o oprire atunci cînd subiectul este general și nedeterminat: *Isto bono utare dum adsit, cum absit ne requiras* (Folosește-te de acest bun cînd îl ai, cînd îți lipsește, să nu-l regreti). (Cic. *Cato Maior*, 10,33).

c) *Binas gemmas ne amplius relinquito* (Să nu lași (la viță) mai mult de doi ochi) (Cato, *De Re rustica*, XLIII, 49).

Oprirea de a face o acțiune (*modus prohibitivus*) se mai poate exprima prin adverbul **ne** urmat de persoana a II-a (doua) sau a III-a (treia) din singular a timpului viitor al imperativului, care se întrebuintează în textele de legi și în opriri analoage textelor de legi.

d) *Nolite socios vestro auxilio exspoliare* (Să nu lipsiți pe aliați de ajutorul vostru). Noii abire *Roma* (Să nu pleci din Roma).

Oprirea de a face o acțiune se mai poate exprima prin *imperativul prezent* al verbului *nolo* — noii, nolite — (mai rar *nolito*, *nolitote*) urmate de infinitivul prezent al verbului prin care se exprimă acțiunea.

e) *Cave eegrotos* (Să nu te îmbolnăvești). Cavete maledicere *consulibus* (Să nu vorbiți rău despre consuli).

Oprirea se mai poate exprima prin *imperativul prezent* al verbului *caveo* (mă feresc) urmat de infinitivul prezent sau de prezentul conjunctivului al verbului prin care se exprimă acțiunea.

f) *Pac ne quid aliud cures* (Să nu te îngrijești de altceva) (Cic. *AdFam.*, XVI, 11, 1).

Oprirea se mai exprimă prin expresia : *fac ne* urmată de modul *conjunctiv*.

Notă. Timpul *prezent* al modului *imperativ*, precedat de *ne*, exprimând o oprire este rar întrebuințat și mai ales de către poeți: *Equo ne credite, Teucrici!* (Troieni, nu vă încredeți în acest cal (troian). (Verg. *JEnais*, II, 48).

Infinitivul

1. *Prseterea quotidie castra movere, iuxta ac si hostes adessent, vallo et fossa munire, vigiliis crebras ponere, et eas ipse cum legatis circumire; item in agmine modo in primis, modo in postremis, ssepe in medio* adesse (Pe lângă astea zilnic își muta tabăra, o întârea cu șanț și parapet ca și când dușmanii ar fi de față, pune străji dese și le inspecta el însuși însoțit de locotenenții săi; de asemenea, în coloană, era când în fruntea ei, când în coada ei, când la mijlocul ei) (Sall. *Iugurth.*, XLV, 2).

În narațiuni, când sînt mai multe propoziții, ale căror predicate ar trebui să fie la timpul imperfect al modului indicativ, spre a se da stilului o variație, evitîndu-se monotonia, scriitorii latini întrebuințau timpul *prezent* al modului *infinitiv* în locul imperfectului modului indicativ, mai ales când, în aceste narațiuni *se exprimă o înșirare de fapte succesive*. Acest infinitiv se numește infinitiv istoric.

Subiectele acestor predicate, exprimate prin modul infinitiv, stau în cazul *nominativ*.

2. *Me miserum ! Te, ista virtute, fide, probitate, in tantas asumnas propler me* incidisse !

(Nenorocitul de mine, tu, cu virtutea, credința și onestitatea ta, să cazi într-atîtea nevoi din pricina mea !) (Cic. *Ad Fam.*, XIV, 1,1). *Non mihi licere meam rem solum... loqui atque cogitare? !* (Să nu mi se îngăduie mie, ca rămas singur să vorbesc și să cuget despre treburile mele? 1). (Plaut. *Cas.*, I, 1, 1). În *exclamații*, spre a exprima *mirarea*, *indignarea* ori *mîhnirea* se întrebuințează timpurile modului infinitiv, fie singur, fie cu un subiect în cazul acuzativ, fără să depindă de o altă propoziție. Acesta se numește infinitiv exclamativ.

V er si un e

ORATIO CICERONIS Bf (iATTLINAM

« Quam ob rem, ut saepe iam dixi, *proficiscere*, ac, si mihi inimico, a praedicas, tuo conflare vis invidiam, recta *perge* in exilium. *Noii credere*. populum te servaturum esse ; vix feram sermones hominum si id feceris; vix molem istius invidise, si in exilium, issu consulis, ieris, sustinebo. Sin autem servire meae laudi et gloria? mavis, *egredere* cum importuna scelera-torum manu, *confer* te ad Manlium, concita perditos cives, *secerne* te a ceteris, *infer* patria? bellum, exsulta impio latricinio, ut a me non eiectus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris. *Cave speres* quemquam civium te retenturum esse. Vos autem, lictores, *defenditote* semper consulem ne ei quid mali Catilina inferat ». Talibus verbis consul in Catilinam verbis minas *miscere*, senatum *orare* et animos patrum in omnes partes *versare*.

După Cicero

Temă

UN OSPĂȚ LA ROMAN

Sclavilor (*servus*), întindeți (*pono*) masa (*mensa*) și serviți (*oppono*) cina (*cena*). Voi, prieteni, împodobiți (*orno*) capetele (*caput*) voastre cu coroane (*corona*) de trandafiri (*rosa*) și să ne întindem (*accumbo*) pe aceste perne (*pulvinus*). Sclavule, adu (*fero*) șervete (*mantele*) și solnița (*salinum*) de argint (*argenteus*). Să nu uiți (*obliviscor*) farfuriile (*lanx*) și lingurile (*cochlear*). Umple (*impleo*) paharele (*poculum*) ! Prieteni (*amicus*), să nu lăsați (*relinquo*) paharele goale (*vacuus*). Să gustați (*degusto*) din acest jambon (*perna*) amestecat (*condio*) cu măslina (*oliva*). Dar să nu (*nolo*) disprețuiți (*fastidio*) nici prăjiturile (*crustulum*), cireșile (*cerasum*) și migdalele (*amygdala*). Prin astfel (*taliter*) de cuvinte (*verbum*) gazda (*hospes*) invita (*invito*) pe musafirii (*conviva*), le oferea (*offero*) mâncări (*cibarium*) bune și vin (*vinum*) și se bucura (*gaudeo*) de desfătarea (*delectatio*) musafirilor.

FRAZA

Lingviștii, adică oamenii de știință care studiază vorbirea omenească, dau de obicei cuvîntului « frază » un sens foarte cuprinzător. Așa, găsim la unul dintre ei definiția : « Frază poate fi definită ca forma sub care se exprimă și se percepe imaginea verbală cu ajutorul sunetelor »¹. Iar spre a lămuri formula prea generală dată la început, adaugă : « Frază cuprinde toate gradele, de la articulațiile grosolane prin care copilul formulează o necesitate pînă la amplul period, armonios legănat, în care își îmbracă gîndirea un Demosthenes, un Cicero sau un Bossuet »².

În această accepțiune, frază se numește orice formă pe care o îmbracă gîndirea exprimată prin sunetele vocii omenești.

Ca urmare, unii gramatici au căutat să dea și în gramatică această accepțiune cuvîntului « frază » Așa, găsim într-o gramatică următoarele : « Noi gîndim în fraze, vorbim în fraze. Copilul care strigă « călușelul ! » face o frază : «vreau călușelul care este colo în vitrină ». Numai în dicționar se găsesc cuvinte separate : în mintea noastră cuvintele nu există decît organizate în fraze. Cînd am învățat a vorbi, n-am învățat cuvinte, ci fraze complete, alcătuite »³.

Cu toate acestea, aceeași gramatică, vrînd să înfățișeze diferite forme de exprimarea gîndirii, le-a împărțit la început în : fraze simple și fraze complexe. Iar cînd a vrut să lămurească termenul « frază complexă » a fost obligată să recurgă la folosirea termenului « propoziție » : « Frază complexă se compune dintr-un total de propoziții, dintre care fiecare cuprinde un verb »⁴, după ce despre fraza simplă spusese : « Frază normală cuprinde un verb, precedat de subiectul său și urmat de complementele sale »⁵.

Noi, lucrînd aici ca gramatici, nu ca lingviști, sîntem obligați să dăm termenilor « propoziție » și « frază » sensuri precise, și anume noi menținem pentru acești doi termeni sensul clasic acordat lor.

De aceea spunem că : *Frază este un ansamblu de propoziții, care, formînd împreună un tot, exprimă în mod complet o gîndire.*

1. I. Vendryes — *Le langage*, p. 82, Paris, 1921.

2. *Ibidem*, p. 82 — 83.

3. Charles Bruneau et Marcel Heulluy — *Grammaire pratique de la langue française*, p. 67, Paris, 1938.

4. *Ibidem*, p. 68.

5. Charles Bruneau et Marcel Heulluy — *Grammaire pratique de la, langue française*, p. 67, Paris 1938.

Aşa, cînd spunem cuvîntul *Volo*, care constituie o propoziţie, dacă vrem ca acela, care-l aude sau îl citeşte, să înţeleagă obiectul voinţei noastre, putem să-i adăugăm încă un element, prin care înţelegerea gândirii noastre să fie mai completă, şi spunem, spre pildă : « *Volo discere* (vreau să învăţ, să mă cultiv) sau *Volo ut pro patria agas* (vreau să lucrezi pentru patrie) etc. În acest mod, gîndirea noastră, spre a fi exprimată mai complet, a recurs la gruparea la un loc a două propoziţii, care formează împreună un tot. Aceasta este o frază.

Fraza însă este o formă complexă de exprimare, grupînd la un loc mai multe propoziţii — care şi ele sînt gîndiri, dar mai simple — şi stabilind raporturi între ele. De aceea, vorbirea în fraze cere o minte mai evoluată, înainte de a încheia atari exprimări, omul a gîndit în propoziţii izolate, raporturile între aceste gîndiri izolate făcîndu-se în mintea vorbitorului, spre pildă : *Nimis piuit. Frumentis in agriş aliquid detrimenti allatum est. Prata viridiora sunt* (A plouat prea mult. Grînelor de pe ogoare li s-a adus oarecare pagubă. Livezile sînt mai verzi). În mintea vorbitorului s-a făcut legătura între aceste gîndiri izolate, legătură care poate fi exprimată în felul următor: *Nimis piuit, quamobrem frumentis in agriş aliquid detrimenti allatum est, at prata viridiora sunt* (A plouat prea mult, de aceea pe ogoare grînele au suferit oarecare pagubă, livezile însă sînt mai verzi). În cazul de faţă propoziţiile gîndite separat mai sus, aici nu şi-au schimbat forma, ci numai au fost legate între ele prin nişte cuvinte numite conjuncţii (*coniungo* — leg împreună, unesc), care stabilesc anumite raporturi, şi anume: *quamobrem*, raport de consecinţă, de urmare, de concluzie — conjuncţie conclusivă — iar *at*, raport de opoziţie sau raport adversativ — conjuncţie adversativă.

Dar între aceleaşi propoziţii putem stabili şi altfel de raporturi şi putem spune : *Quia nimis piuit, aliquid detrimenti frumentis in agriş allatum est, at prata viridiora sunt* (Fiindcă a plouat prea mult, s-a adus oarecare pagubă grînelor pe ogoare, dar livezile sînt mai verzi).

După modul cum sînt exprimate raporturile între propoziţiile care alcătuiesc o frază, avem mai multe feluri de fraze.

FRAZA FORMATA PRIN JUXTAPUNERE

Veni, vidi, viei (Am venit, am văzut, am învins). *Non dies imperii tecum, exercitam dividam* (Nu zilele de comandă, (ci) armata o voi împărţi cu tine). (T. Liv. XXII, 27,9).

În fraza *Veni, vidi, viei*, găsim trei propoziţii care exprimă, fiecare în parte, o acţiune: sosirea acolo, examinarea situaţiei, înfrîngerea duşmanului. Dar toate la un loc caracterizează un moment din viaţa lui Csesar : înfrîngerea foarte rapidă a armatei senatoriale, aflate sub comanda lui Pompeius. Pentru a exprima repeziciunea cu care a fost cîştigată această victorie, Csesar a evitat explicaţiile amănunţite asupra faptelor care i-au asigurat succesul, ci s-a mulţumit să înşire fără nici o legătură între ele trei verbe, adică trei acţiuni, fără nici un comentariu, care, oglindind mersul

evenimentelor, le înfățișează mai plastic, mai pregnant pentru sufletul cititorului.

În fraza *Non dies imperii tecum, exercitum dividam*, vorbitorul, în loc să pronunțe două propoziții întregi, unindu-le printr-o conjuncție : « Voi împărți cu tine nu zilele de comandă, ci voi împărți chiar armata », le-a înșirat una lângă alta, suprimând predicatul din prima și conjuncția de legătură și a obținut o exprimare mai scurtă, dar mai plastică, adică o exprimare care se imprimă mai puternic în sufletul persoanei căreia se adresa. *O gândire complexă, adică o frază, ale cărei propoziții sînt exprimate separat țară a fi înfățișate conjuncțiile care stabilesc raporturile dintre ele, se numește frază formată prin juxtapunere*, adică numai prin așezarea propozițiilor una lângă alta (*iuxta* — lângă). Atari fraze se întrebuintează :

1. Cînd vrem să facem o enumerare de acțiuni, care toate se referă la aceeași persoană sau la aceeași împrejurare, și mai ales cînd vrem să caracterizăm acea împrejurare prin gradația în care s-au petrecut acele acțiuni: « *Abiit, excessit, evasit, erupit* (A plecat, a ieșit din oraș, a luat-o la fugă, a țîșnit din oraș). Prin aceste cuvinte caracterizează Cicero plecarea lui Catilina din Roma, cînd a văzut că i-a fost descoperită intenția criminală. Aici acțiunile din cele patru propoziții sînt așezate în ordine ascendentă.

2. Cînd vrem să exprimăm mai puternic o antiteză sau o opoziție între două idei: *Vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis* (Să învingi știi, Hanibal, (dar) să te folosești de victorie nu știi). (T. Liv., XXII, 51, 4).

În fraza : *Est hsec, iudices, non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, non accepimus, non legimus, al ex natura ipsa abripuimus, hausimus, expre-ssimus* (Există, judecători, această lege, nu scrisă, ci înăscută, pe care n-am învățat-o, n-am primit-o de la alții, n-am citit-o, ci am smuls-o, am sorbit-o, am stors-o din firea omenească însăși), Cicero înșiră, în partea de mijloc, trei verbe în care face o simplă enumerare, dar care ar putea cuprinde și o gradație descendentă; apoi înșiră din nou trei verbe, care însă cuprind o puternică gradație ascendentă.

Astfel, juxtapunerea, folosită în alcătuirea unei fraze, dă stilului mai multă vioiciune, mai multă energie.

FRAZA FORMATĂ PRIN COORDONARE

1. *Qui alieno loco cum equitatu Helvetiorum prodium committunt et pauci de nostris cadunt* (Aceștia dau o luptă cu călărimea helveților într-un loc nefavorabil și cad cîțiva dintre ai noștri). (Ca?s. B.G. I, 15).

Această frază este formată din două propoziții principale, căci fiecare dintre ele, dacă este luată singură, are înțeles. Prima propoziție ne informează despre darea unei lupte, iar cea de a doua despre rezultatul luptei; deci, cea de a doua adaugă un element nou la faptul cuprins în prima.

\

■
ir

Si unquam de bonis et fortibus viris potestas vobis iudicandi fuit.... {Dacă vreodată ați avut voi puterea de a judeca — de a vă pronunța — cu privire la bărbații de treabă și bravi. . .} (Cic. *Pro MU.*, 4).

Persuadent Rauracis et Tulingis et Latobicis ut cum iis proficiscantur {Conving pe rauraci și pe tulingi și pe latobici să plece împreună cu ei} (Caes. *B.G.* I, 5).

Et este conjuncția copulativă cea mai obișnuită. Prin ea se leagă două propoziții, care reprezintă idei (acțiuni) deosebite, dar pe care autorul le întrunește în aceeași frază, în loc să le exprime separat.

Așa, în loc să zică : « Acesta a făcut un complot al nobilimii. El a convins pe concetățenii săi să iasă din țara lor », căci acțiunile sunt deosebite, le unește într-o frază prin conjuncția *et*, adăugând ideea din a doua propoziție la cea din prima — căci se referă la aceeași persoană — și formînd din amîndouă un tot sintactic, o frază.

Același lucru este în fraza a doua : *recreat et reficit*, unde acțiunea de înviorare implică numai producerea de bună dispoziție, în timp ce aceea de întărire însemnează darea de puteri noi, și pe care autorul le-a unit în aceeași frază, căci cea de a doua reprezintă un element nou adăugat la prima, un spor de vitalitate.

În același mod este întrebuințată conjuncția *et* în a doua frază, cînd leagă două părți de propoziție de același fel, două calificative atribuite lui Pompeius : *sapientissimi et iustissimi (viri)*, precum și în fraza a treia, unde leagă două părți de propoziție de același fel, două calificative ale persoanelor pe care le numește substantivul *viris*: *bonis et fortibus*.

În a patra frază avem mai multe substantive care au același rol în propoziție, și anume de complement indirecte ale verbului *persuadent*: *Rauracis, Tulingis, Latobicis*. Aici autorul a întrebuințat procedarea normală, de a adăuga la primul pe celelalte, legîndu-le prin *et*. De aceea a zis : *Rauricis et Tulingis et Latobicis*.

Dar într-un atare caz se mai întrebuințează și o altă procedare, și anume de a suprima cu totul conjuncția, spunînd : *Persuadent Rauricis, Tulingis, Latobicis ut. . .* Și acest fel de exprimare se întîlnește destul de des. O altă procedare se va cunoaște la lit. b).

Procedeul cu suprimarea conjuncției ar fi constituit figura stilistică numită *asyndeton*; iar dacă, trecînd peste procedeul notat mai sus ca normal, ar fi pus conjuncția *et* și înaintea primului complement și ar fi zis : *Persuadent et Rauricis et Tulingis et Latobicis ut. . .*, ar fi constituit figura stilistică numită *polysyntheton*.

Toate aceste trei modalități se întîlesc în operele scriitorilor latini.

b) *Mihi vero nihil unquam popolare placuit, eamque optimam rempu-blicam duco, quam hic consul constituit* (Mie însă nu mi-a plăcut nimic popular,

și consider că cea mai bună republică este aceea pe care a așezat-o acesta în calitate de consul). *In eo itinere persuadet Castico Sequano ut regnum in civitate stia oca-parei; itemque Dumnorigi Hseduo< ut idem conaretur persuadet, eique filiam suam in matrimonium dat* (în această călătorie convinge pe Casticus Sequanul ca să ocupe domnia în cetatea sa ; și de asemenea convinge pe Dumnorix Hedual să încerce același lucru și-i dă în căsătorie pe fiica sa). (Caes. **B.G.I**, 3). *Omnium rerum divinarum atque humanarum vim, naturam cernere nosse* (A cunoaște puterea, natura și cauzele tuturor lucrurilor dumnezeiești și omenești).

Senatus populusque Romanus (Senatul și poporul roman). *Ius potes-tatemque habere* (A avea dreptul și puterea). *Terra marique* (Pe uscat și pe mare). *Ferro ignique* (Prin sabie și foc). *Domi militiaeque* (În timp de pace și în timp de război; înăuntru și-n afară). *Se suaque omnia* (Pe sine și toate cele ale lor). *Noctes et dies — Noctes diesque* (Noapți și zile). *Rerum divinarum et humanarum scientia — Omnium divinarum humanarumque rerum consilio* (Știința lucrurilor dumnezeiești și omenești. Acordul tuturor lucrurilor dumnezeiești și omenești).

Sibi liberisque et genti Numidarum (Sieși și copiilor săi și neamului numi-zilor).

Ortus solis et lunae reliquorumque siderum (Răsăritul soarelui și al lunii și al celorlalte astre).

Iugurtham beneficiis aggressus est statimque eum adoptavit (A căutat să cîștige pe Jugurta prin binefaceri și (de aceea) l-a adoptat îndată). (Sall. *Iugurth*. 9).

Conjuncția — *que* stabilește raport copulativ afirmativ între propoziții și între părți de propoziție după aceleași norme ca și *et*, numai că ea nu se așază niciodată înaintea propoziției sau părții de propoziție pe care o leagă de cea dinainte, ci totdeauna după primul cuvînt al acesteia, alipindu-se la el. Ea este un cuvînt enclitic.

Așa, cu *-que* sînt legate cele două propoziții principale cu predicatele *placuit, duco*. De asemenea cele trei propoziții principale cu predicatele *persuadet, persuadet, dat*, așezîndu-se între prima și a doua (*itemque*) și între a doua și a treia (*eique*).

Dar în timp ce cu *et* se leagă propoziții sau părți de propoziții care reprezintă lucruri diferite, cu *-que* se leagă lucruri care sînt concepute ca unite între ele în mod natural.

Cînd avem mai multe părți de propoziție de același fel, am văzut că putem întrebuința procedura normală de legătură cu *et*, pe care-l punem înaintea fiecăruia, începînd cu a doua (Rauracis et Tulingis et Latobicis), sau o suprimăm peste tot (Rauracis, Tulingis, Latobicis), sau o punem înaintea fiecăruia (et Rauracis et Tulingis et Latobicis) sau o suprimăm între toate celelalte, afară de ultima, unde întrebuințăm însă pe *-que* (*vim, naturam causasque*).

Conjuncția *-que* se întrebuințează într-o mulțime de expresii, aproape cristalizate așa: *senatus populusque Romanus, terra marique, domi militiaeque*. În altele însă *-que* poate fi înlocuit

cu *et*: *noctes et dies* — *noctes diesque, rerum divinarum et humanarum* — *divinarum humanarumque rerum*.

Cînd avem mai multe părți de propoziție de același fel, dar între două dintre ele este o legătură naturală mai strînsă, între acestea facem legătura cu *-que*: *Sibi liberisque et genți Numidarum*. Nu totdeauna însă această distincție pare justificată : *Ortus solis et lume reliquarumque siderum*, deși și aici luna și stelele pot fi considerate că formează un grup și soarele alt grup sub raportul timpului cînd își arată lumina.

Uneori prin *-que* facem o legătură care cuprinde în ea și o motivare, cum avem în ultima frază.

Nu se recomandă întrebuițarea conjuncției *-que* după cuvinte care se termină în *c*, care este o formă redusă a sufixului demonstrativ ce: *hic, hunc, hoc, nunc, tunc, sic* etc.

Dacă primul cuvînt al părții de propoziție care trebuie legată este o prepoziție, se obișnuiește, pentru eufonie, să se pună *-que* după cuvîntul următor: *in eaque re*, în loc de *inque ea re*; *de totaque re*, în loc de *deque tota re*; *ex illisque causis*, în loc de *exque illis causis*.

c) *Diu atque acriter pugnatum est* (S-au luptat mult timp și cu înverșunare). (C@8. B.G. I, 26.).

In omni cselo atque terra (în tot cerul și pe pămînt). *In maximis periculis huius urbis atque imperii, gravissimo atque acerbissimo reipublicae casu, socio atque adiutore consiliorum periculorumque meorum L. Flacco ...* (în cele mai mari primejdii ale acestui oraș și ale acestei puteri, în cea mai grea și cea mai crîncenă împrejurare a statului, tovarășul și ajutătorul planurilor și pericolelor mele fiind L. Flaccus . . .). (Gic. *Pro Flacco* 1).

Ex totis ripis in unum atque angustum locum tela iaciebantur (Din toate părțile malurilor se aruncau săgeți asupra unui singur loc și acela îngust).

Africanus indigens mei? Minime hercle. Ac ne ego quidem illius (Are Africanus nevoie de mine? Doamne ferește — nicidecum — Și nici eu de «1»). (Cic. *De Amic.* 30).

— *Cognostine hos versus?* — **Atque memoriter.** (— Cunoști aceste versuri? — Ba chiar le știu pe de rost).

Quae Punica religione servata fides ab Hannibale est; atque in vincula omnes coniecit (Acest cuvînt dat a fost păstrat de Hannibal cu scrupulozi-tatea cartagineză; și — ca urmare — i-a aruncat pe toți în lanțuri). (T. Liv. XXXII, 6).

Carus eequi mihi est ac patri suo (Mi-e tot așa de drag ca și tatălui său). *Alio ingenio atque tu* (Cu alt caracter decît tine).

Raport copulativ afirmativ stabilesc și conjuncțiile *atque, ac*. Deosebirea între ele este că *ac* se întrebuițează înainte de consoane, iar *atque* înainte de vocale și de *h*, putîndu-se folosi însă și înainte de consoane (*ac ne, ac patri; atque acriter, atque imperii, atque acerbissimo, atque adiutore, atque angustum, atque in*; dar și: *atque terra, atque memoriter, atque tu*).

În general întrebuițarea acestor conjuncții țintește să scoată în relief termenul înaintea căruia sînt puse : *diu atque*

acriter — mult timp și cu înverșunare, dîndu-se termenului cai exprimă înverșunarea o importanță mai mare decît duratei. Tot' așa *imperium* prezintă mai mare importanță decît *urbs*, *acer-bissimus* decît *gravissimus*, *adiutor* decît *socius*.

Atque pus la început de frază, sau de fragment de frazi, cu caracter de individualitate, are ceva din înțelesul lui *immo*. sau exprimă consecința : *atque memoriter* ; *ac ne ego quidem illius, atque in vincula omnes coniecit*.

După anumite cuvinte care exprimă o idee de comparație (*par, pariter, similis, dissimilis, asque, alius, aliter, diversus, idem*) al doilea termen de comparație este legat prin *ac* sau *atque*: *carus sp,que mihi est ac patri suo. Alio ingenio atque tu*.

d) *Cesar suos a proelio continebat ac satis habebat in praesentia hostem rapinis, pabulationibus populationibusque prohibere* (Caesar oprea pe ai săi de la luptă și se mulțumea deocamdată să împiedice pe dușman de la jafuri. de la aprovizionarea cu nutreț și de la devastări).

Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humilitate provinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea, quae ad ejjeminandos animos pertinent, important proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt (Dintre toți aceștia cei mai bravi sînt belgii, pentru că sînt foarte depărtați de felul de viață și de civilizația provinciei, și pentru că foarte rar vin negustori la ei și le aduc cele ce tind la moleșirea sufletelor, și pentru că sînt foarte apropiati de germani, care locuiesc dincolo de Rin, cu care poartă războaie necontenit). (Caes. B.G. I, 1).

In eo itinere persuadet Castico Sequano, cuius pater regnum in Sequanis inultis annis obtinuerat et a senatu populi Romani amicus appellatus erat, ut regnum in civitate sua occuparet; itemque Dumnorigi Hseduo, fratri Diviciaci, qui eo tempore principatum in civitate obtinebat ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet, ejque filiam suam in matrimonium dat (în aceeași călătorie pe Casticus Sequanul, al cărui tată avusese mulți ani domnia la sequani și fusese numit amic al poporului roman de către senat, îl convinge să ocupe domnia în cetatea sa; și de asemenea pe Dumnorix Heduul, fratele lui Diviciacus, care în acel timp avea conducerea în cetate și era foarte agreat de popor, îl convinge să încerce același lucru, si-i dă pe fiica sa în căsătorie). (Caes. B. G. I, 3). *Sed me recreat et reficit Cn Pompei, sapientissimi et iustissimi viri, consilium.* (Dar mă înviorează și mă întărește chibzuința lui Cn. Pompeius, bărbatul cel mai înțelept și cel mai drept). (Cic. Pro MU. 2.) în primul exemplu avem o frază formată din două propoziții principale, în raport de coordonare, notat prin conjuncția *ac*. Iar în a doua propoziție avem trei componente circumstanțiale în cazul ablativ (*rapinis, pabulationibus, populationibus*), în raport de coordonare, care nu este notat decît prin conjuncția — **que** pusă la cel de al treilea.

în al treilea exemplu avem o frază mai bogată, în care se găsesc trei propoziții principale, în raport de coordonare, notat prin conjuncția — **que**, pusă atît la începutul propoziției a doua (*itemque*), cît și la începutul propoziției a treia (*eique*). Dar în

prima propoziție principală găsim și două propoziții secundare, în raport de coordonare, care încep cu pronumele relativ *cuius*, au predicatele *obtinerat*, *appellatus erat* și sînt legate prin conjuncția *et*. În a doua propoziție principală avem de asemenea două propoziții secundare, în raport de coordonare, care încep cu pronumele relativ *qui*, au predicatele *obtinebat*, *acceptus erat* și sînt legate prin conjuncția *ac*. În al doilea exemplu avem o singură propoziție principală cu predicatul *fortissimi sunt*. Avem însă trei propoziții circumstanțiale de cauză, în raport de coordonare, care încep cu conjuncția *propterea quod*, au predicatele *absunt*, *commeant*, *proximi sunt*, iar raportul copulativ dintre ele este notat prin conjuncția — *que*, pusă atît la începutul celei de a doua (*minimeque*), cît și la începutul celei de a treia (*proximique*). Avem raport de coordonare copulativ între două componente circumstanțiale din prima propoziție circumstanțială de cauză, notat prin conjuncția *atque* (*a culta atque humanitate*). Mai găsim un raport copulativ între predicatele *commeant*, *important*, notat prin conjuncția *atque*. Deși aceste două predicate sînt legate prin conjuncția *propterea quod* de regenta lor (*fortissimi sunt*), cu toate acestea autorul n-a pus între ele conjuncția — *que*, pe care a pus-o între celelalte cauzale, ci a pus *atque*, pentru că în mintea sa aceste două predicate reprezintă un singur fapt — aducerea mărfurilor — despărțit în două elemente în exprimare — facerea drumului și importarea mărfurilor. Pentru aceea, autorul le-a pus în grup pe picior de egalitate cu celelalte cauzale, legîndu-le o dată cu — *que*, iar între ele le-a legat cu altă conjuncție copulativă.

Din examinarea felului cum este exprimat raportul de coordonare copulativ în cele trei fraze de mai sus, constatăm că scriitorii care își supraveghează stilul — de această dată este vorba de Caesar — întrebuințează conjuncțiile copulative, în frazele mai bogate, cu oarecare rînduială, punînd o conjuncție între coordonatele principale, alta între secundarele coordonate, alta între părțile de propoziție coordonate.

Cu toate acestea găsim și abateri, chiar la unii scriitori mari, cum este cazul cu fraza a patra¹, în care aceeași conjuncție *et* leagă și propozițiile principale (*recreat et rejicit*) și atributele adjectivale (*sapientissimi et iustissimi*) K

e) *His rebus fiebat ut et minus late vagarentur et minus facile finitimis bellum inferre possent* (Din aceste lucruri rezultă că ei și rătăceau — se mișcau — pe o întindere prea mică și nu puteau tocmai ușor să poarte război vecinilor). <C«s. B. G. I, 2.)

Pentru a exprima mai puternic legătura dintre două propoziții, care se găsesc în raport de coordonare copulativ, se pune conjuncția *et* sau — *que* la începutul fiecăreia.

În acest caz *et*. . . *et*, — *que*. . . — *que* au înțelesul: pe de o parte. . . pe de altă parte.

¹, Fraza este luată din Cicero, *Pro Milone*, I, 2.

Ideea « pe de o parte. . . pe de altă parte » se exprimă \$ prin cuvintele *cum. . . turn.*

2. a) *Cassar subslitit neque hostes laccessivit* (C*sar s-a oprit și n-a hărțuit pe dușmani).

Quse si opposita Miloni putarem, cederem tempor, iudices, nec inter tanUm\ vim armorum existimarem esse orationi locum (Dacă aș crede că acestea-? trupele — au fost așezate în contra lui Milo, aș ceda situației, judecători, și n-aș socoti că este loc pentru un discurs — de apărare — în mijlocul unei așa de mari forțe de arme). (Cic. *Pro MU.* 2.)

Conjuncțiile copulative negative sînt: *neque, nec*. Ele înseamnă: și nu; cuprind în ele și ideea copulativă pe care o redă «și» și negația «nu».

Ele leagă o propoziție negativă de una afirmativă: *substitit neque laccessivit; cederem nec existimarem*. În întrebuințarea uneia sau alteia dintre ele se urmează, în general, rînduiala arătată pentru *atque, ac*.

b) *Demetrius Syrus, vetus et non ignobilis dicendi magister* (Demetrius Syrus, profesorul de oratorie cel vechi și nu fără renume). (Cic. *Brutus*, 91, 316).

Patior, iudices, et non moleste fero me laboris mei, cos virtutis vestrse fructum esse laturos (Mă învoiesc, judecători, și suport nu cu greutate că vom primi rodul eu al ostenelei mele, voi al vredniciei A^oastre). (Cic. *In Verr.* I, 1).

Quis Catilinam senator ita adspexit, ut perditum civem ac non potius ut importunissimum hosteml (Care senator a privit pe Catilina așa ca pe un cetățean ruinat — corupt — și nu mai de grabă ca pe dușmanul cel mai supărător?) Cic. *In Catil.* IV)

Cînd într-un raport de coordonare copulativ negativ negația se aplică unui cuvînt din propoziție și nu propoziției întregi, în loc de *neque* se întrebuințează *et non: et non ignobilis, et non moleste*. Iar dacă în propoziție se găsește cuvîntul *potius*, se pune de preferință *ac non*, precum și cînd numai sensul propoziției cuprinde ideea lui *potius*, fără a fi exprimat: *Si suo nomine ac non impulsii, tuo fecisset* (Dacă ar fi lucrat pe contul său și nu mai de grabă din îndemnul tău).

c) *Nam nec hostes moverunt arma neque consul in agrum eorum legiones induxit* (Căci nici dușmanii n-au luat armele și nici consulul n-a dus legiunile pe teritoriul lor). (T. Liv. XLIII, 9).

Neque consilium mihi placet neque auctor probatur (Nici sfatul nu-l aprob, nici autorul nu mi-e pe plac).

Publio tuo neque opera neque consilio neque labore neque gratia neque testimonio defui (Lui Publius al tău nu i-am refuzat nici ajutorul, nici sfatul, nici munca, nici trecerea mea, nici recomandarea). (Cic. *Ad Fam.* V, 17). După cum ct se repeta înaintea fiecărei propoziții sau înaintea fiecărei părți de propoziție pentru a exprima mai puternic legătura dintre ele, tot așa se repetă *neque* pentru a exprima mai puternic raportul de coordonare copulativ negativ. În acest caz *neque. . . neque* se traduce cu: nici.. . nici.

d) *Quamobrem itta arma, centuriones, cohortes nori periculum nobis, sed praesidium denuntiant, neque solum ut quieto, sed etiam ut magno animo simus hortantur, neque auxilium modo defensionis mese, venim etiam silentium pollicentur.* (De aceea acele arme, centurioni, cohorte nu anunță o primejdie pentru noi, ci un sprijin și ne îndeamnă nu numai să fim cu sufletul liniștit, ci chiar să fim cu curaj, și promit nu numai ajutor apărării mele, ci chiar liniște). (Cic. *Pro MU.* 3).

Dacă propoziția în care se află *non solum (non modo)*. . . *sed etiam (verum etiam)* este legată printr-o conjuncție copulativă afirmativă, legătura se face prin *neque*, astfel: *neque solum (neque modo)*. . . *sed etiam (verum etiam)*.

e) *Horse cedunt, et dies, et menses, et anni, nec preteritum tempus umquam revertitur* (Trec orele și zilele și lunile și anii, și timpul care a trecut nu se mai întoarce niciodată). (Cic. *De Sen.* 19)

Conjuncția **neque** pusă înaintea cuvintelor *quisquam* (cineva), *quidquam* (ceva), *ullus* (vreunul), *usquam* (unde), *umquam* (vreodată) capătă sens egal cu *et nemo* (și nimeni), *et nihil* (și nimic), *et nullus* (și niciunul), *et nusquam* (și nicăieri), *et numquam* (și niciodată).

3. a) *Ut in corporibus magnee dissimilitudines sunt, sic in animis exsistunt etiam maiores varietates* (După cum în corpuri sînt deosebiri mari, tot așa în suflete există felurimi chiar mai mari). (Cic. *De Off.* I, 30, 107).

Cesar splendidam quamdam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica (Cesar are un strălucit fel de oratorie, prin voce, prin gest, chiar prin înfățișarea sa măreață). (Cic. *Brutus*, 75, 271).

Commisit scelus atque etiam gloriatur se commisisse (A comis crima și chiar se mîndrește că a comis-o).

Insector, posco atque adeo flagito (Caut, cer, ba încă insist — pretind).

Etiam, în rolul de conjuncție copulativă, avînd sensul « și chiar », pune un accent deosebit asupra ideii pe care o adaugă :

forma etiam magnifica. Se pune de obicei înaintea cuvîntului pe care îl scoate în relief, dar se poate pune și în urma lui.

Uneori, pentru a mări accentuarea pe care o pune, *etiam* este precedat de **atque**: *atque etiam gloriatur*. Cînd ideea care se adaugă cu accentuare reprezintă un fel de corectare a celei dinainte, în loc de *atque etiam* se întrebuintează *atque adeo* (și încă, ba chiar) : *atque adeo flagito*.

b) *Me quoque heec ars decepit* (Și pe mine m-a dezamăgit această artă). *Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praecedunt* (Din această

cauză și helveții — helveții de asemenea — întrec pe ceilalți gali în vitejie).

(C33S. B.G. I, 1).

Conjuncția **quoque**, adăugînd un element nou la cele înfățișate mai înainte, pune accent numai asupra cuvîntului, în urma căruia este așezat: *me quoque, Helvetii quoque*.

c) *Timeo Danaos et dona ferentes* (Mă tem de greci și cînd aduc **daruri**). (Verg. *Mn.* II, 49).

¹⁴ - c. 33.¹⁵

Et nos ergo manum ferulae subduximus, ot nos consilium dedimus Suiie, *privatus ut altum dormiret* (Și noi am primit lovituri cu nuiaua la palmă — am întins mîna sub nuia — și noi am dat povață lui Sula să doarmă adînc reții-gîndu-se în viața particulară).

Et este întrebuițat uneori cu rolul lui *quoque*, are exact același sens, însă se așază înaintea cuvîntului pe care îl accentuează; *et nos, el dona*.

Versiune

DE BELGARUM CONIURATIONE

Cum esset Csesar in citeriore Gallia legionesywe essent collocatse in hibernis, crebri ad eum rumores adferebantur, litterisgKe item Labieni certior fiebat omnes Belgas contra populum Romanum coniurare obsidesşwe inter se dare. Coniurandi has esse causas: primum quod vererentur ne ad eos exercitus noster adduceretur ; deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, partim qui populi Romani exercitum hiemare *atque* inveterascere in Gallia moleste i'erebant, partim qui, mobilitate *et* levitate animi, novis rebus studebant; ab nonnullis *etiarn*, quod in Gallia a potentioribus *atque* iis qui ad conducendos homines facultates habebant vulgo regna occupabantur, *neque* ii eam rem imperio nostro consequi posse sperabant.

După Ciesar

CONJUNCTIILE DISJUNCTIVE

Conjuncții disjunctive se numesc acelea care leagă între ele idei care se exclud una pe alta, fie că acelea sînt propoziții întregi, fie că sînt părți de propoziție de același fel.

Conjuncțiile disjunctive sînt: aut, vel, ve, sive, seu — sau, fie. 1. a) *An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quseratur*, aut *negări solere omnino esse factum*, aut *recte et iure factum esse defendi*? (Oare este cineva care să nu știe că, atunci cînd se face o cercetare cu privire la un om ucis, se obișnuiește ca sau să se tăgăduiască cu totul că s-a făcut, sau să se Susțină că s-a făcut pe drept și legal?). (Cic. *Pro MU*. 8).

Aut este conjuncția disjunctivă cea mai puternică. Prin ea se exclud idei a căror diferență este reală, categorică : *aut negări aut defendi*.

b) *Iugurtha existimăbat șese aliquid Romse pretio* aut *gratia effecturum* (Iugurta socotea că la Roma va realiza ceva prin bani sau prin trecerea sa) (Sall. *Iug*. 29).

Quod ego preetermitto, ne tanti facinoris immanitas aut *exstitisse*, aut *non vindicata esse videatur* (Eu trec peste acest lucru, ca să nu rămînă impresia că grozăvia unei așa de mari crime sau a existat sau a rămas nepedepsită). (Cic. *In Cat*. I, 14).

Sensul lui aut și rolul său de a indica excluderea între idei se păstrează și cînd este pus numai înaintea ideii a doua precum și cînd este pus înaintea fiecăruia : *pretio aut gratia; aut exstitisse aut non vindicata esse*.

c) **Aut inimicitias aut labores aut sumptus suscipere nolunt** (Nu vor să ia asupra lor nici dușmăanii, nici osteneli, nici cheltuieli). (Cic. *De Off.* I, 9).

Ac iam illa omitto: neque enim sunt aut obscura aut nori multa commissa postea (Și acum pe acelea nu le iau în seamă : căci cele săvârșite după aceea nu sînt nici necunoscute nici puține). (Cic. *In Cat.* I, 15).

Într-o propoziție negativă **aut** înlocuiește pe *nec*, deoarece, dacă s-ar pune *nec* ar da o afirmație : *neque sunt aut obscura aut non multa; nolunt suscipere aut inimicitias aut labores aut sumptus*.

d) *Permuli aut omnes* (Foarte mulți sau chiar toți).

Aut prodesse volunt aut delectare poetse (Poeții vor sau să aducă folos sau să desfăteze). (Hor. *Ep. ad Pisones*, 333).

Uneori **aut**, notînd diferența dintre două idei — care este reală — lasă impresia că pune un accent deosebit pe cea de a doua.

2. a) *Pauci honore et gloria amplificati vel corrumpere mores civitatis vel corrigere possunt* (Un număr mic de oameni, înălțați prin demnități și prin glorie, sînt suficienți sau pentru a corupe sau pentru a îndrepta moravurile cetății). (Cic. *De Leg.* III, 14, 32).

Jvihil est tam conveniens ad res vel secundas vel adversas quam amicitia (Nimic nu cade așa de bine ca prietenia sau în fericire sau în nenorocire). (Cic. *De Amic.* 17).

Vel pace vel bello clarum fieri licet (Sau în timp de pace sau în timp de război este cu puțință să devină cineva strălucit). (Sall. *De Coniur.* Cat. 3).

Conjuncția disjunctivă **vel** leagă noțiuni care în fond se exclud. Așa *corrumpere mores* și *corrigere mores* sînt acțiuni cu totul opuse una alteia ; tot așa *res secundas* și *res adversx*; precum și *pax* și *bellum*.

Dar dacă luăm seama cum sînt încadrate în frazele respective aceste idei opuse, constatăm că, de fapt, prin conjuncția **vel**, fiecare pereche reprezintă un spor pentru acțiunea exprimată de verbul cu care se află în legătură.

Astfel, în prima frază, posibilitățile de influență ale unui grup mic de oameni, dar care și-au cîștigat un prestigiu, sînt mărite, putînd acționa asupra moravurilor și în rău și în bine. Același lucru se găsește și în fraza a doua, unde se arată rolul frumos al prieteniei și în fericire și în nenorocire. Tot așa stă lucrul și cu puțința ca cineva să devină ilustru, din a treia frază, care rămîne aceeași și în timp de pace și în timp de război.

Așa că putem spune că, în timp ce *aut* menține excluderea reciprocă dintre noțiuni și în fapt nu numai în forma de exprimare (*aut negari aut defendi*), **vel**, făcînd excluderea reciprocă în forma de exprimare, în fapt însă trezește în suflet adăugarea unei noțiuni la cealaltă din punctul de vedere al acțiunii verbului de care depind acele noțiuni.

Astfel, *aut* este o conjuncție disjunctivă mai puternică decît **vel**.

b) *Venit Epicurus, homo minime malus, vel potius optimus* (A venit Epicurus, om nicidecum rău, sau mai degrabă foarte bun).

Quantum virtutis habeant, vel hoc ipso cognoscimus, quod imitari non possumus (Cît de mare putere — valoare — au, chiar (măcar) din aceasta j putem cunoaște, fiindcă nu-i putem imita). (Quintil. X, 5,8)

Summum bonum a virtute profectum vel in ipsa virtute situm est (Binele suprem pornește din virtute sau, mai bine zis, își are sediul chiar în virtute).

Pueri ludis vel famem et sitim perferunt (Copiii, cînd se joacă, rabdă chiar, de foame și de sete). Conjunția *vel* este întrebuințată uneori pentru a face o corectare a ideii exprimate prin cuvintele dinainte : *minime malus vel potius optimus* ; *a virtute profectum vel in ipsa virtute situm*. Alteori servește pentru a întări ideea exprimată prin cuvîntul sau cuvintele care îi urmează : *vel hoc ipso; vel famem et sitim*. În acest din urmă caz se poate traduce cu « chiar ».

c) *Parens dicitur pater aut mater vel genitrix* (Părinte se numește tatăl sau mama sau aceea care l-a născut).

Cînd în aceeași frază avem de întrebuințat două conjuncții, disjunctive, cu *aut* notăm diferența reală, cu *vel* pe cea de exprimare : *pater aut mater; mater vel genitrix*. între *mater* și *genitrix* este diferență numai de cuvinte, căci amîndoi termenii numesc aceeași ființă ; între *pater* și *mater* este diferență reală, căci fiecare termen numește altă ființă.

3. *Bis tervv eum vidi* (L-am văzut de două sau de trei ori).

Timet testis ne quid plus minusre, quam sit necesse, dicat (Martorul se teme să nu spună ceva mai mult sau mai puțin decît trebuie). (Cic. *Pro Flacco*, 5, 12).

Hominem mortuum in urbe ne sepelito nele urito (Să nu înmormîntezi sau să nu arzi în oraș, pe omul mort). (Cic. *De Leg.* II, 23.)

Conjunția disjunctivă -ve face același serviciu ca *vel*, dar leagă, în general, un termen — un cuvînt — de altul ; rareori leagă propoziții.

După conjunția *ne*, se pune -ve împreună cu *ne* (*neve*) în loc de *et ne* sau de *aut*.

4. *Veniet tempus mortis, et quidem celeriter, sive relractabis, sive prope-rabis* (Va veni ceasul morții, și chiar repede, fie că vei târăgăna, fie că te vei grăbi — cu sau fără voia ta), (Cic. *Tuse*. I, 31, 76.)

Ita sive casu, sive consilio deorum immortalium, quae pars civitatis Hclvetise insignem calamitatem populo Romano intulerat, ea princeps poznaș persolvit (Astfel, fie printr-o întîmplare, fie cu chibzuință zeilor nemuritori, care parte a cetății helvețiilor adusese o nenorocire importantă poporului roman, aceea a primit pedeapsă cea dinții). (Ca?s. B.G., I, 12).

Ascanius Lavinium urbem matri seu noverese reliquit (Ascanius a lăsat orașul Lavinium mamei sau — adică — mamei vitrege). (T. Liv. I, 3.)

Seu recte seu perperam facere cceperunt (Au început să lucreze cu dreptate sau fără dreptate).

Sive habes quid, sive nihil habes scribe tamen aliquid (Fie că ai ceva, fie că n-ai nimic, scrie totuși ceva). (Cic. *Ad Att.* XII, 12.)

m

Conjuncțiile disjunctive sive, seu notează excluderea reciprocă a două noțiuni, dar a unora de mai puțină importanță. Raportul de coordonare disjunctivă stabilit prin *sive* și *seu* nu este așa de energic ca cel formulat prin *aut*.

CONJUNCȚIILE ADVERSATIVE

Conjuncții adversative se numesc acelea care, stabilind un raport de coordonare între două propoziții sau două părți de propoziție de același fel, scot în relief opoziția care este latre ele.

Conjuncțiile adversative sînt :

at, sed, autem, verum, vero = dar, însă. atqui, tamen, nihilominus = cu toate acestea. ceterum = dar, de altfel.

1. a) — *Brevis a natura nobis vita data est. — At memoria bene redditse vitee sempiterna est.* (— Scurtă viață ni s-a dat de natură. — Dar amintirea unei vieți bine purtate este veșnică). (Cic. *Phil.* XIV, 12).

Mors proxime imminet senectuti. At ne adulescentes quidem pro certo saiunt se crastinum etiam victuros esse. (Moartea amenință bătrînețea foarte pe curînd. Dar nici tinerii chiar nu știu în mod sigur că vor trăi mîine). *Non ego, at tu affuisti.* (Nu eu, ci tu ai fost de față).

At este cea mai puternică conjuncție adversativă. Forma veche a fost *ast*, care se mai păstra în texte de legi și în anumite formule.

Cu at se introduce în dialoguri un răspuns contrar celor afirmate : *Brevis vita. . . At memoria... sempiterna.* De asemenea se întrebuițează în dialogurile presupuse, cînd, repetîndu-se o afirmație, i se dă un răspuns potrivnic, se face o obiecție : *Mors imminet senectuti. At ne adulescentes quidem . . .* Tot așa în răspunsurile sau afirmațiile unde caută să se scoată repede și accentuat în relief o opoziție : *Non ego, at tu.* At enim și at vero măresc obiecția.

b) *Si non (si minus) dives, at (at tamen, at certe) suis rebus contentus erat* (Dacă nu era bogat, dar în orice caz (dar cel puțin) era mulțumit cu lucrurile sale).

După o condițională negativă, at, uneori întărit prin tamen sau. certe restrînge valoarea afirmației din condițională sau chiar o anulează.

c) *At tu, pater deumque hominumque, hinc saltem arce hostes !* (Dar tu, tată si al zeilor si al oamenilor, îndepărtează măcar de aici pe dușmani). (T. Liv. I, 12, 5).

Vestram, iudices, sequitatem una Cluentium mater oppugnat. At qum mater 1 (Dreptății voastre, judecători, se opune singură mama Cluentilor. Dar ce mamă !). (Cic. *Pro Cl.* 70, 199).

At pune mai multă energie în porunci și în exclamații. At se așază totdeauna la începutul frazei, al propoziției sau al părții de propoziție pe care o leagă.

m

Cu **at** se poate nota și o tranziție: At *Marius...* (Dar-l iar — *Marius . . .*).

2. a) *Alcibiades praeclaro erat ingenio praeditus, sed mira animi kvilak* 1 (*Alcibiades era înzestrat cu o inteligență foarte strălucită, dar eu o ușurință 1 sufletească uimitoare*). (Corn. Nep. *Alcib.*) *Oratorias exercitationes non tu quidem reliquisti, sed certe philosophiam* 1 *illis anteposuisti* (Tu într-adevăr n-ai părăsit exercițiile oratorice, dar, evident, 1 ai pus filosofia mai presus de ele — ai dat preferință filosofiei). (Cic. fie 1 *Fato*, 2, 3).

Sed este o conjuncție adversativă puternică și este cea mai I întrebuințată. Ea se așază totdeauna la începutul frazei, propo- 1 ziției sau părții de propoziție pe care o leagă.

Prin ea se aduce o restricție afirmației anterioare : *praeclaro ingenio, sed mira levitate*.

De asemenea se stabilește o opoziție : *non reliquisti, sed anteposuisti illis*.

b) *Otii fructus est non contentio animi, sed relaxatio* (Rodul repausului este nu încordarea sufletului, ci destinderea). (Cic. *De Orat.* II, 5).

Animi qui valent bonis, quamvis sint pauperes, non pauperes illi putandi sunt, sed divites (Cei care înseamnă ceva prin calitățile sufletului, deși sint săraci, nu trebuie socotiți săraci, ci bogați).

Prin conjuncția *sed* se anulează afirmația anterioară făcută într-o propoziție negativă: *non contentio, sed relaxatio; non pauperes, sed divites*.

După o propoziție negativă se întrebuințează *sed* (= ci), nu *at*.

c) *Sed mittamus hos; veniamus iam ad Romanos* (Dar să-i lăsăm pe aceștia ; să venim acum la romani).

Sed *hsec hactenus !* (Dar acestea până aici! sau : Dar . . . destul despre acestea!).

Sed hsec alia quæstio est; nos ad propositum revertamur (Dar aceasta este altă chestiune. Noi să ne întoarcem la subiectul nostru). (Cic. *Tuse.* III, 5, 11).

Sed întrerupe narațiunea sau argumentarea și servește ca tranziție la altă idee: *sed mittamus hos, veniamus ad; sed alia quæstio est, nos revertamur; sed hec hactenus*).

3. a) *Gyges a nullo videbatur, ipse autem omnia videbat* (Gyges nu era văzut de nimeni; el însă vedea toate). (Cic. *De Off.* III, 9, 38).

Quid tandem isti mali non fecissent? Non fecissent autem? Immo, quid non fecerunt? (în sfârșit, ce n-ar fi făcut acești ticăloși? N-ar fi făcut, am zis? Ba, ce n-au făcut?).

Pergin autem? Nonne ego possum, furcifer, te perdere? (Și continui? Oare nu știi, blestematule, că pot să te nimicesc?). (Plaut. *Amph.* 339). Conjuncția **autem** stabilește un raport adversativ, notînd opoziția cu mai puțină putere și cu oarecare caracter de continuitate. Ea se așază totdeauna după primul cuvînt al propoziției.

b) *Omne vitium turpe est; vitium autem est invidia; ergo invidia turpis est* (Orice viciu este rușinos ; invidia este un viciu, deci, invidia este ceva rușinos).

Qui fortis est, idem est fidens; qui autem est fidens, is profecto non exti-mescit. (Cine este curagios, acela are încredere ; cine însă are încredere, acela desigur nu se înpăimîntă).

Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa autem gratia. (Oratoria este trudă mare, crează situații frumoase, prestigiu mare, dar mai presus de toate o trecere excepțională). (Cic. *Pro Mur.* 13, 29).

Ver adeo frondi nemorum, ver utile silvis. (Primăvara însă este prielnică frunzișului dumbrăvilor, este folositoare pădurilor).

Conjuncția *autem* introduce premisa minoră într-un silogism ; *vitium autem*; într-o argumentare scoate în relief argumentul capital; *qui autem. fidens est*; într-o frază cu mai multe părți, scoate în relief ultimul membru : *summa autem gratia*.

Uneori *autem* este înlocuit prin *adeo*, mai ales la poeți.

4. **Verum** *de his satis dictum est* (Dar despre acestea s-a vorbit deajuns). **Verum** *ad Crassum revertamur* (Dar să ne întoarcem la Crasus).

De meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, verum tamen honesto, vobis confitebor (Despre dragostea mea de glorie, poate prea vie, dar totuși cinstită, vă voi face mărturisire). (Cic. *Pro Arch.* 28).

Verum este o conjuncție adversativă tot așa de puternică, după cum este și *sed*. Și *verum* întrerupe narațiunea sau argumentarea, introducînd o idee nouă : *verum satis dictum est, verum revertamur*. Astfel, *verum* introduce un lucru, în timp ce înlătură altul. **Verum** se așază totdeauna la începutul frazei sau al gîndirii pe care o leagă.

Pentru a nota o opoziție puternică și promptă se întărește cu *tamen*: *nimis acri, verum tamen honesto*. Alteori se întărește cu *enimvero*, se așază la începutul frazei și constituie o afirmație puternică: *verum enimvero* — dar în adevăr.

5. a) *Frons, oculi, vultus perssepe mentiuntur, oratio vero ssepissime* (Fruntea, ochii, fața mint foarte adesea, vorba însă minte de cele mai multe ori).

Socrates vero dicebat obcediendum esse legibus vel iniusta iubentibus (Socrate însă spunea că trebuie să ne supunem legilor chiar cînd poruncesc lucruri nedrepte).

Cunctanter sub Augusto, quem timebat; enimvero audita mutatione principis. . . (Cu sfială sub August, de care se temea ; dar aflîndu-se de schimbarea împăratului. . .).

Conjuncția *vero* stabilește un raport adversativ, însă mai slab decît *verum*. Ea este față de *verum* ceea ce este *autem* față de *sed*. Se așază totdeauna după primul cuvînt din propoziție. Ea face legătura între termeni, cu o slabă opoziție : *perssepe . . . s&pissime*; sau după argumente socotite nu atît de convingătoare, introduce un argument mai convingător: *Socrates vero*.

Vero se întărește cu alte cuvinte și dă : eniinvéro, care **sea** așază la începutul propoziției și anunță puternic o afirmație;] tumvero se așază la început și anunță că expunerea ia o » întorsătură ; iam vero, age **vero** anunță trecerea la o parte **nouă** și mai importantă ; **sie vero** = dar în realitate. Uneori vero face numai tranziția la o altă parte a chestiunii: j *Smyrnsei vero* . . . = cât privește pe Smirneni....

b) — *Fuisti saspe, credo, in scholis philosophorum.* — **Vero**, ac libenter quidem. (— Ai fost deseori, cred, în școlile filosofilor. — Da (într-adevăr), și chiar cu plăcere). (Cic. *Tuse*. II, 11, 26).

Nu trebuie confundată conjuncția adversativă vero cu adverbul **vero**, care se așază la începutul propoziției și servește pentru a face o afirmație: da, în adevăr: *vero, ac libenter quidem*.

6. *Non mseret, atqui ridet* (Nu este mîhnit, ba chiar ride). *Regulus Carthaginem rediit. Atqui sciebat gravissima sibi ab illis parāri*

supplicia. (Regulus s-a întors la Cartagina. Dar (și cu toate acestea) știa că **i** se pregătesc de către aceia chinurile cele mai grozave).

Quodsi virtutes sunt pares, paria etiam vitia necesse est. Atqui pares esse virtutes facillime perspicere potest. (Căci dacă virtuțile sînt egale, egale trebuie să fie și viciile. Ei bine — ori — că virtuțile sînt egale se poate vedea foarte ușor). (Cic. *Parad.* 3, 1).

Conjuncția **atqui** (formată din *at* și adverbul *qui*) notează opoziția între două idei: *non mseret, atqui ridet*. Dar concomitent cu obiecția face și o afirmație : *atqui sciebat*. În argumentare, pune insistență sau reia un argument: *atqui pares esse virtutes*. Ea se așază la începutul propoziției.

7. *Iugurtha, tametsi regem ficta locutum intelligebat, tamen benigne respondit*. (Iugurtha, deși înțelegea că regele a vorbit lucruri imaginare, cu toate acestea a răspuns cu bunăvoință). (Sall. *Jug.* 11).

Neque illi tamen ad cavendum olulus aut astutias deerant (Și cu toate acestea nu-i lipseau vicleșugul și șiretlicurile spre a se feri). (Sall. *Cat.* 26).

Tamen arată că la un fapt precedent, recunoscute ca adevărate, se opune o idee nouă. Se așază la începutul propoziției sau după primul cuvînt. De obicei este precedat în propoziția anterioară de o conjuncție concesivă (*tametsi*).

8. *Quae nihilominus, ut ego absim, confici possunt* (Acele lucruri întru nimic mai puțin — cu toate acestea — se pot executa, chiar dacă eu n-aș fi de față).

Nihilominus (= cu nimic mai puțin, cu toate acestea) arată că un fapt nu împiedică pe altul.

9. *Quippe verbis pax erai, ceterum re bellum asperrimum erat* (în adevăr în cuvinte era pace, în faptă însă era războiul cel mai crîncen).

Sed rex simulabat sese negotii gratia properare; ceterum prodicionem timebat, quam vitare posse celeritate putabat (Dar regele simula că se grăbește pentru niște afaceri, în realitate însă se temea de trădare, de care credea că poate scăpa prin iuțea). (Sall. *Jug.* 76).

Erant prseterea complures paulo occultius consilii huiusce participes. . . Ceterum iuventus pleraque, sed maxime nobilium, Catilinee inceptis favebai (Pe lângă acestea erau mai mulți părtași ai acestui plan ceva mai în ascuns . . . De altfel cea mai mare parte din tineret, dar mai cu seamă dintre nobili, agreau planurile lui Catilina). (Sall. Cat. 17).

Ceterum (= dar, de altfel, cu toate acestea, din contră) notează o opoziție puternică. Se așază totdeauna la începutul propoziției. Nu este întrebuințat așa des.

10. Pentru a exprima o idee adversativă dublă, pe care noi o dăm prin : nu numai... ci și, limba latină folosea expresiile : **non modo** sau **non solum** sau **non tantum** pentru partea întâi (nu numai) și **sed etiam** sau **verum etiam** pentru partea a doua (= ci și).

Versiune

ALEXANDER MAGNUS ET PHUIPPUS MEDICUS

Cum Tarsum Alexander venisset, captus Cydni fluminis amcenitate, plenus pulveris ac sudoris, in prsefrigidam aquam se proiecit. Tum repente tantus nervos eius occupavit rigor, ut, interclusa voce non spes modo remedii, *sed* nec dilatio periculi inveniretur. Unus erat ex medicis, nomine Philippus, qui solus remedium polliceretur ; *at* et ipsum Parmenionis pridie a Cappa-docia missae epislulse suspectum faciebant. Qui, ignarus infirmitatis Alexandri, scripserat a Philippo medico caveret; nam corruptum illum a Dario ingenti pecunia esse. Tune rex *aut* medico fidem tribuere *aut* morbo perire oportebat. Tutius *tamen* ratus est dubise se fidei medici credere quam indubitate morbo periret. Accepto igitur poculo, epistulas medico tradidit; oculos *vero* inter bibendum in vultum legis intendit. Ut securum conspexit, Iffitior factus est, sanitatemque quarta die recepit.

CONJUNCȚIILE CAUZALE

Conjuncții coordonatoare cauzale se numesc acelea care servesc ca o justificare, o explicare sau o confirmare a ideii expuse înainte. De multe ori propoziția în care se găsesc ele nici nu este încadrată în aceeași frază cu cea la care se referă explicația, ci începe frază nouă. Uneori unele dintre ele au caracter curat de adverbe.

Ele sînt: **nam**, **namque**, **enim**, **etenim**, **quippe** = în adevăr, căci; nimirum, videlicet, scilicet, nempe = în adevăr, desigur, e clar, vezi bine.

1. *Interim cotidie Csesar Hseduos frumentum, quod essent publice polli-citi, flagitare. Nam propter frigora frumenta in agriș matura non erant* (în acest timp Csesar cerea zilnic heduilor grîul pe care-1 promiseseră în numele statului. în adevăr — căci — din cauza frigului grîul nu era copt pe ogoare). (Caș. B.G., I, 16).

Ita ancipiti prcelio diu atque acriter pugnalum est. Nam hoc toto prcelio, 1 cum ab hora septima ad vesperum pugnatum sit, aversum hostem videre nemo | potuit. (Astfel s-au luptat mult timp și cu înverșunare într-o luptă cu rezultat **nesigur**. în adevăr — căci — în toată această luptă, deși s-au luptat de la 1 ora a șaptea pînă seara, nimeni n-a putut să vadă pe dușman întors - • părăsind frontul). (Cses. B. G. I, 26).

Ceesari nunțiatura est Ariovistum cum suis omnibus copiis ad occupandum j Vesontionem contendere. Id ne accideret magnopere sibi prsecavendum Csesar 1 existimabat. Namque omnium rerum, quae ad bellum usui erant, summa erat \ in eo oppido facultas. (Lui Csesar i s-a anunțat că Ariovist se îndreaptă cu j toate trupele sale să ocupe Vesontio. Csesar socotea că el trebuie să ia cu 1 anticipație toate măsurile să nu se întîmple aceasta. în adevăr — căci -în acest oraș era cea mai mare înlesnire pentru toate lucrurile care erau de folos în război). (Caes. B. G. I, 38).

Legionis nonse et decimai milites, pilis emissis, confectos vulneribus Atre-bates fnam his ea pars obvenerat) celeriter in flumen contulerunt. (Ostașii legiunii a noua și a zecea, după ce au aruncat sulitele, au împins în fluviu în grabă pe Atrebații, copleșiți de răni, (căci această parte — a frontului — le căzuse acestora în față). (Caes. B. G. II, 23).

— *Perdidisti omnem operam.* — Nam *qui perdidit?* (Ți-a fost degeaba toată osteneala. — Dar cum mi-a fost degeaba?).

Conjuncția **nam** se așază totdeauna la începutul propoziției. Ea exprimă o justificare (*flagitare, nam non matura erant*) a acțiunii din fraza anterioară, o confirmare (*acriter, nam nemo potuit videre*), o explicație (*nam* din paranteză^).

Namque se întrebuițează de obicei înainte de vocale (*nam-que omnium*) și cu aceleași înțelesuri ca *nam*, numai că este folosit mai puțin, și poate fi așezat și în alt loc în propoziție declt la început.

Nam în interogații dă mai multă putere întrebării.

2. *Silent enim leges inter arma nec se cxspectari iubent, cum ei, qui exspec-tare velit, ante iniusta pozna luenda sit, quam iusta repetenda* (Căci — în adevăr — amuțesc legile în mijlocul armelor și nu pretind să fie așteptate, cînd acela, care ar vrea să le aștepte, ar trebui să primească o pedeapsă în afară de lege, înainte de a se aplica cea legală). (Cic. *Pro MU.* 10).

Non enim corona consessus vester ornatus est, ut solebat (Căci — în adevăr

— completul vostru de judecată nu este înconjurat de cercul auditorilor, cum se obișnuia). (Cic. *Pro MU.* 2).

Non enim dubito quin probaturus sim defensionem meam (Căci — în adevăr — nu mă îndoiesc că vă voi dovedi punctul de vedere pe care-l susțin în apărare). (Cic. *Pro MU.* 11).

Non enim est illa defensio contra vim umquam optanda, sed nonnum-quam est necessaria. (în adevăr acea apărare în contra violenței nu este niciodată de dorit, dar uneori este necesară). (Cic. *Pro MU.* 14).

— *Nec tamen iile erat sapiens.* — *Quis enim hoc? aut quando? aut ubi?* (—Și cu toate acestea acela nu era înțelept. — Dar cine a spus aceasta? sau cînd? sau unde?) (Cic. *De Fin.* IV, 24, 65).

Ius et omne honestum sua sponte est expetendum; etenim *omnes viri boni ipsam eequitatem et ius ipsum amant* (Ce este drept și ce este cinstit trebuie

dorit de la sine ; căci toți bărbații de treabă iubesc echitatea și dreptatea). *Eius autem legationis princeps est Heius fetenim est primus civitatis*). (însă conducătorul acestei solii este Heius (căci — în adevăr — el este cel dintâi din cetate). (Cic. *In Verr.* IV, 7).

Conjuncția *enim* nu se așază niciodată la începutul propoziției, ci după un cuvânt sau două. Ea are aceleași întrebări ca *nam*, dar cu mai puțină energie, adică aduce o justificare (*silent enim leges*, unde justifică moartea atacatorului în legitimă apărare), o confirmare (*non enim dubito quin probaturus sim* în care reafirmă afirmația anterioară că Milo a fost cel atacat,), o explicație (*non enim est optanda, sed necessaria*).

În întrebări se folosește în interogațiile vii și însuflețite și care reprezintă o propoziție negativă (*Quis enim hoc dixit?*)? = *Nemo hoc (dixit)*.

Etenim are același rol ca *enim*, însă se așază la începutul propoziției.

Enim întărește și alte conjuncții adversative, afară de *vero*: *at enim, verum enim*.

3. *Neque lamen senatus provinciam invilus dederat: quippe fcedum hominem a republica procul esse volebat*. (Și cu toate acestea senatul nu fără voia sa dăduse provincia : căci vrea ca omul cel odios să fie departe de republică).

Et illud intellego, Quirites, omnium ora in me conversa esse; quippe mea bene facta reipublice procedunt. (Și aceea o înțeleg, cetățeni, că fețele tuturor s-au îndreptat spre mine ; în adevăr, faptele cele bune ale mele aduc folos republicii). (Cic. *In Catil.* II).

Mene incepto desistere victam nec posse Italia Teucrorum avertere regem? Quippe vetor fatis (Eu oare să-mi părăsesc planul învinsă și să nu pot îndepărta pe regele Troienilor de la Italia? De sigur sînt împiedicată de destin). (Verg. *Mn.* I, 37-38).

Conjuncția **quippe** împlinește aceleași roluri ca și *nam* și *enim*. Se așază la începutul propoziției.

Uneori se întâlnește și împreună cu *enim*: *quippe enim*.

împreună cu un pronume relativ (*quippe qui*) însemnează : el (eu) care.

4. *Cur, improbe, car se non aliquid patrie tanto emetiris acervo? Uni nimirum recte tibi semper erunt res*. (De ce, mișelule, nu dai și scumpei noastre patrii ceva din grămada ta așa de mare? Vezi bine, numai ție îți va ședa totdeauna bine averea).

Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus (Bineînțeles, consulatul tău a fost salvator, al meu periculos).

Et ego scilicet hoc nesciebam ! (Și, vezi doamne, eu nu știam aceasta!).

— *Non istam dicit voluptatem*. — *Dicat quamlibet; nempe eam dicit in qua virtutis nulla pars insit*.

(— Nu pe aceasta o numește el plăcere. — Numeasc-o pe oricare ; desigur că o numește pe aceea în care nu există nici o parte de virtute).

Postulaturus eras. Quando? post dies triginta; nempe si te nihil impediret, si voluntas eadem maneret (Aveai de gînd să ceri. Cînd? după treizeci de zile ; vezi bine, dacă nu te-o împiedica nimic, dacă ți-ar rămîne același gînd bun).

Conjuncțiile uimirii, videlicet, sciiicet, nempe pot exprima raporturi pe care le exprimă *nam* și *enim*, precum este confirmat în *nempe eam dicit*, dar de cele mai multe ori exprimă acele raporturi în sens ironic, *nimirum tibi uni, videlicet tui consulatus, sciiicet ego nesciebam, nempe si nihil te impedit*

CONJUNCȚIILE CONCLUSIVE

Conjuncții conclusive se numesc acelea care leagă între ele două propoziții, dintre care cea de a doua reprezintă concluzia, consecința sau urmarea ideii din cea dinainte. ■

Ele sînt:

itaque, igitur, ergo = deci, așadar, prin urmare; *eo, ideo, idcirco* = de aceea, prin urmare; *quamobrem, quare, quapropter, quocirca, quadeccausa* = de aceea, prin urmare; *proinde* = deci, prin urmare.

1. *His omnibus rebus unum repugnabat, quod Diviciaci fratris summum in populum Romanum studium cognoverat. Itaque, priusquam quicquam conaretur, Diviciacum ad se vocari iubet* (Tuturor acestor lucruri se împotriva unul singur, (și anume) că el cunoscuse zelul foarte mare al lui Diviciac, fratele celui, față de poporul roman. Așadar, înainte de a încerca ceva, poruncește ca Diviciac să fie chemat la el). (C. s. B. G. I, 19).

Eo de media nocte Csesar Numidas et Cretas sagittarios et funditores 'Baleares subsidio oppidanis militibus; quorum adventu Belgis spes potiundi oppidi discessit. Itaque, paulisper apud oppidum morati, ad castra Csesaris omnibus copiis contendunt (După miezul nopții Csesar trimite acolo pe numizi și pe săgetașii cretani și pe prăștiașii baleari în ajutor orașenilor, la a căror sosire belgilor le-a pierit speranța de a pune mâna pe oraș. Așadar — de aceea — după ce au zăbovit puțin lângă oraș, s-au îndreptat cu toate trupele spre tabăra lui Csesar). (Cses. B. G. II, 7).

Ita nostri acriter in hostes, signo dato, impetum fecerunt, itaque hostes repente celeriterque procurrerunt, ut spatium pila in hostes coniiciendi non daretur. (Cu atîta înverșunare au năvălit ai noștri în contra dușmanilor, după ce s-a dat semnalul, și cu atîta iușeală s-au năpustit asupra dușmanilor, încît nu s-a mai lăsat distanță pentru a arunca săgeți în dușmani). (C. s. B. G. I, 52).

Conjuncția *itaque* este cea mai întrebuițată conjuncție conclusivă. Ea se așază totdeauna la începutul propoziției care reprezintă urmarea ideii sau ideilor anterioare. Ea servește pentru a anunța reluarea discuției asupra subiectului respectiv, discuție întreruptă prin digresii.

Conjuncția *itaque* = așadar, deci, nu trebuie confundată cu adverbul *ita* la care se poate adăuga conjuncția copulativă — *que*: *ita* = așa de, *itaque* = și așa de = *et ita*: *ita acriter et ita repente* = *ita acriter itaque repente* = așa de înverșunat și așa de repede.

Conjuncția are accentul pe antepenultima, adică pe *i*: *itaque*, în timp ce cuvîntul care-i seamănă la formă, dar este format din două cuvinte cu sensul lor propriu, are accentul pe *a* din cauza enclitice — *que*: *itaque*.

2. *Est igitur hsec, iudices, nori scripta, sed nota lex, ut, si vita nostra in vim et in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendse salutis.* (Există deci, judecători, această lege, nu scrisă, ci înăscută, ca, dacă viața noastră ar fi căzut în puterea și armele sau ale tâlharilor sau ale dușmanilor, orice modalitate de a înlesni salvarea să fie dreaptă — onorabilă). (Cic. *Pro MU.* 10).

Cur igitur incendium curise, oppugnationem ssdium M. Lepidi contra rempublicam senatus factam esse decrevit? (Atunci, de ce a hotărât senatul că incendierea sălii senatului, asedierea locuinței lui M. Lepidus s-a făcut în contra intereselor statului?). (Cic. *Pro MU.* 13).

Quid igitur? Hoc pueri possunt, viri non poterunt? (Deci ce? — **cum** asta? — Copiii pot aceasta, (iar) bărbații n-o vor putea?). (Cic. *Tuse.* II, 14). Igitur are întrebuințare tot așa de deasă ca și *itaque* și cu același sens și rol.

Și cu **igitur** se anunță reluarea subiectului. Se întrebuințează în întrebări care reprezintă o obiecție, sau exprimă indignarea și îndoiala : *Cur igitur senatus decrevit? Quid igitur?* Se poate așeza și la începutul propoziției și după un cuvânt.

3. *Cogito, ergo sum* (Cuget, deci exist).

— *Istuc ego iam satis scio.* — *Quid ergo, quod scis, me rogas?* (— Asta o știu destul de bine. — Atunci, de ce mă întrebi ce știi?). (Plaut. *Pseud.* 914).

Quid ergo? Audacissimus ego ex omnibus? Minime. (Adică ce? Eu sînt cel mai îndrăzneț dintre toți? Nicidecum). (Cic. *Pro Rose. Am.* 1, 2).

Ergo este conjuncția care introduce concluziile mai categorice, de ordin, logic. De aceea este întrebuințată la anunțarea concluziei în silogisme.

Are întrebuințare mai restrînsă. Se poate așeza și la începutul propoziției și după un cuvânt.

în întrebări anunță o obiecție (*quid ergo me rogas quod scis?*) sau o întrebare cu răspuns negativ (*quid ergo? audacissimus ego . . .? Minime*).

4. *Eo scuta Mi pro] aureis donis congesta* (De aceea au fost grămadite asupra ei scuturile în loc de daruri de aur). (T. Liv. I, 11, 8).

Ideo *asdicare hoc velle* (De aceea vrea să clădească aceasta). (Plaut. *Most.* 1028).

Conjuncțiile **eo**, **ideo**, **ideirco** sînt formate din pronumele demonstrativ *is*, *ea*, *id*. Au o întrebuințare mai restrînsă decît *itaque* și *igitur*.

Ele însă se întrebuințează împreună cu *et*, *atque*, *nec*, în timp ce *igitur* nu este folosit. Nu se zice *et igitur*, *atque igitur*, *igiturque*, *nec igitur*, ci *et ideo*, *ideoque*, *et ideirco* *et ob eam causam*, *nec ideo*, *nec ideirco* etc.

5. **Quamobrem** *adeste animis, iudices, et timorem deponite* (De aceea judecători, fiți cu curaj și alungați frica). (Cic. *Pro MU.* 4)

Quamobrem *illa arma, centuriones, cohortes non periculum nobis, sed prsesidium denuntiant.* (De aceea — prin urmare — acele arme, centurioni, cohorte nu anunță o primejdie pentru noi, ci un sprijin). (Cic. *Pro MU.* 3).

Qua de causa *Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praeceunt* (Din care cauză — de aceea — și helveții întrec pe ceilalți gali în vitejie). (Cses. B. G. 1,1). **Quapropter** *hoc maneat in causq, iudices* (Ei bine — de aceea — să rămână stabilit în proces acest lucru, judecători) (Cic. *Pro Mii.* 11). **Proinde** *istud facias ipse, quod faciamus nobis suades* (Prin urmare să faci tu însuși ceea ce ne sfătuiești să facem noi).

Proinde *quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur* (Deci — se discută — ca și cum rezultatul faptelor, nu planurile oamenilor se pedepsesc prin legi) .(Cic. *Pro MU.* 19).

Cuvintele **quamobrem, quare, quapropter, quocirca, qua** de causa, compuse din pronumele relativ *qui, quae, quod* și alte cuvinte, împlinesc rol de conjuncții coordonatoare conclusive.

De asemenea **proinde**, compus din adverbul *inde* și prepoziția *pro*.

Ele se așază la începutul propoziției.

ters n n e

DE CN. POMPEI ROGATIONE

Itaque ego ipse decrevi, cum cederem in Appia via factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rem publicam fecisse, sed, cum inesset in re vis et insidise, crimen iudicio reservavi, rem notavi.

At enim Cn. Pompeius rogatione (*proponere, proiect de lege*) sua et de re et de causa iudicavit; tulit enim rogationem « de casde, quae in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus esset ». Quid ergo tulit? Nempe ut quaereretur. Quid porro quaerendum est? factumne sit? At constat. A quo? At paret. Vidit igitur etiam in confessione facti iuris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset posse absolvi eum qui fateretur, cum videret nos fateri, neque quaeri umquam iussisset, nec vobis tam banc salutarem in iudicando litteram (A = absolvo) quam illam tristem (C =? eodemmodo) dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem iudicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in iudicando spectare oporteret. Nam qui non per se confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quiserendam, non interitum putavit.

Din Cicero

FRAZA FORMATA PRIN SUBORDONARE

1. *Huc omnes undique, qui controversias habent, conveniunt.* (Aici se adună din toate părțile toți cei care au neînțelegeri). (Cses. B. G. VI, 13).

2. *Idem facit Caesar, equitatumque omnem, quem ex omni provincia et Hseduis coactum habebat, prae-mittit, qui videant quas in partes hostes iter faciant* (Același lucru face Caesar și trimite înainte toată călărimea, pe care o strânse din toată provincia și de la hedui, ca să observe în ce părți merg dușmanii). (Caes. B. G. I, 15).

În prima frază avem o propoziție principală, căci spusă singură are înțeles : *Huc omnes undique conveniunt*. Avem și propoziția *qui controversias habent*, care spusă singură nu are înțeles, de aceea se numește propoziție subordonată sau secundară. Ea servește ca să lămurească pe *omnes (homines)* din propoziția principală, servindu-i de atribut. În această frază avem deci, între propozițiile care o formează, raport de subordonare. *Fraza formată dintr-o propoziție principală și una sau mai multe subordonate se numește frază formată prin subordonare*. În a doua frază avem două propoziții principale legate între ele prin conjuncția coordonatoare copulativă *-que*: *Idem facit Cxsar equitatumque omnem prsemittit*. Între aceste propoziții avem raport de coordonare.

Tot în această frază găsim propoziția *quem ex omni provincia et Hseduis coactum habebat*, care spusă singură nu are înțeles și lămurește cuvântul *equitatum* din propoziția dinainte. Este deci propoziție secundară și se află în raport de subordonare față de propoziția dinainte.

Mai găsim și propoziția *qui videant*, care de asemenea este secundară și lămurește pe *prszmittit* din a doua principală, arătând scopul cu care a fost trimisă înaintea cavaleriei ; deci este în raport de subordonare față de a doua propoziție principală.

Mai găsim și propoziția *quas in partes hostes iter faciant*, care este secundară și lămurește pe *videant* din propoziția secundară dinaintea ei, servindu-i de complement direct; deci este în raport de subordonare față de cea propoziție.

Astfel, în această frază găsim și raport de coordonare și raport de subordonare.

Fraza formată din propoziții între care se găsește și raport de coordonare și raport de subordonare zicem că este formată prin coordonare și subordonare. 3. La fraza formată prin coordonare am constatat că trebuie să existe cel puțin două propoziții principale. La cea formată prin subordonare am constatat că trebuie să fie o propoziție principală și una sau mai multe subordonate. La fraza formată prin coordonare și subordonare am văzut că trebuie să fie cel puțin două propoziții principale și cel puțin o propoziție subordonată.

Propoziția care nu lipsește din nici una din cele trei categorii de fraze este cea principală. De aceea tragem concluzia că :

Orice frază trebuie să cuprindă cel puțin o propoziție principală. După rolul pe care-l au în frază, propozițiile subordonate sînt: atributive, complementive, circumstanțiale : temporale, cauzale, concesive, condiționale, finale, consecutive, comparative sau modale.

PROPOZIȚIA ATRIBUTIVĂ

Propoziție atributivă este aceea care îndeplinește rolul de atribut, adică determină un substantiv, pronume sau altă parte de vorbire cu rol de substantiv.

1. a) *In omni Gallia eorum hominum, **qui aliquo sunt numero** atque honore, genera sunt duo* (în întreaga Galie există două categorii de oameni, **1** care sînt în oarecare considerație și cinste). (Cses. B. G. VI, 13).

*Videntur ea refutanda esse, **quae** in senatu ab inimicis iactata sunt* (Cred că trebuie să fie respinse acelea ce au fost aruncate în senat de către dușmani). 1 (Cic. *Pro MU.* 7).

*His omnibus Druidibus praeest unus, **qui summam inter eos habet auctoritatem***. (Peste toți acești Druizi este mai mare unul, care are 'cea mai mare **autoritate** între ei). (Caes. B. G. VI, 13).

Propoziția atributivă se construiește cu modul indicativ, cînd exprimă gîndul celui care vorbește sau care scrie: *sunt, iactata sunt, habet*.

Ea se leagă de regenta sa prin pronumele relativ **qui, quae, quod**, care are numărul și genul cuvîntului pe care-l determină (*hominum qui, ea quae, unus qui*) și are cazul pe care-l impune rolul său în propoziție (*qui sunt, quae iactata sunt, qui habet*).

Notă. Uneori — dar foarte rar — substantivul pe care-l reprezintă pronumele relativ este trecut, prin atracție, din propoziția regentă în propoziția în care se găsește pronumele relativ: *Quam urbem statua, vestra est* = *Vrbs, quam statuo, vestra est* (Orașul pe care-l zidesc este al vostru). (Verg. *Mn.*, I, 573).

b) *Quaecumque mihi proponetur fortuna, subeatur*. (Orice soartă mi se va rîndui, să vină). (Cic. *In Cat.* IV, 2).

Ad id, quodcumque decebit, accomodanda oratio est (Cuvîntarea trebuie să se adapteze la tot ce se va cădea).

Quidquid boni in me est, tibi debetur (Cît bine este în mine, ție ți se datorează).

Propoziția atributivă **se** poate lega de regenta sa și prin pronume relative nehotărîte, ca: **quicumque, quisquis, qualis-cumque, quantuscumque** etc. și are verbul la modul **indicativ**: *quescumque proponetur, quodcumque decebit, quidquid est*.

c) *Omnes enim colles ac superiora loca, unde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur* (Căci toate colinele și locurile înalte, de unde privirea spre mare era apropiată, erau ocupate de armată).

Omnes, quos undique intuentes, unde aliqua fori pars adspici potest, videtis, virtuti Milonis favent (Toți aceia, pe care-i vedeți privind de peste tot, de unde se poate vedea vreo parte a forului, aprobă bărbăția lui Milo). (Cic. *Pro MU.* 3).

Ubicumque erit gentium, a nobis diligetur. (în orice neam — țară — **se** va afla, va fi iubit de noi).

is collis, ubi castra posita erant, paulatim ad planitiem redibat (Această colină, unde fusese așezată tabăra, se înclina ușor spre șes).

Propoziția atributivă se leagă de regenta sa și prin adverbe relative, adică adverbe care țin locul și fac serviciul pronomelor relative (**ubi, quo, unde, qua**) sau prin adverbe relative nedefinite (**ubicumque**) și au verbul la modul **indicativ**: *unde erat* = *ex quibus erat*; *unde potest* — (*omnibus locis ex quibus potest*; *ubicumque erit* = *apud quamcumque (gentem) erit*; *ubi posita erant* = *in quo posita erant*.

Notă. în limba latină nu facem categoria propozițiilor circumstanțiale de loc, ci, deoarece adverbele care leagă atari propoziții țin locul și fac serviciul pronomelor relative, tratăm propozițiile respective ca atributive.

2. *Recte Socrates exsecrari eum solebat, qui primus utilitatem a iure seiunxisset* (Pe bună dreptate Socrates obișnuia să blesteme pe acela care cel dintâi a despărțit ideea de util de ideea de drept). (Cic. *De Leg.* I, 12, 33).

Psetus omnes libros, quos frater suus reliquisset, rnihi donavit (Psetus mi-a dăruit toate cărțile pe care — după spusa lui — i le lăsase fratele său). (Cic. *Ad. Att.* II, 1).

Negant intueri lucem fas esse ei, qui a se hominem occisum esse fateatur.

(Ei afirmă că nu este îngăduit de legile dumnezeiești să vadă lumina **zilei** acela care mărturisește că un om a fost omorât de el). (Cic. *Pro MU.* 7).

Propoziția atributivă, care exprimă gândul altei persoane și nu pe al celei care vorbește sau care scrie, are verbul la modul

conjunctiv.

Uneori se cunoaște ușor că o propoziție atributivă exprimă gândul altei persoane, căci sînt evidente semnele stilului indirect : *negant. . . fas esse ei, qui. . . fateatur.*

Alteori însă mai mult întrebuintarea modului conjunctiv este indiciul că ideea din propoziția atributivă nu reprezintă gândul vorbitorului: *donavit libros, quos reliquisset* = a dăruit cărțile pe care i le-ar fi lăsat (pe care — după spusa lui — i le-a lăsat) ; *exsecrari solebat eum, qui primus seiunxisset* = obișnuia să blesteme pe acela, care cel dintâi ar fi despărțit (care cel dintâi a despărțit — după cum se exprima el).

Nota 1. Propoziția atributivă construită cu modul conjunctiv va fi tratată la capitolul stilului indirect și la cel al stilului indirect în sens larg.

Nota 2. Tot cu pronume relativ se leagă și un număr de propoziții circumstanțiale (*cauzală, concesivă, condițională, finală și consecutivă*), dar despre ele se va vorbi la capitolele propozițiilor circumstanțiale respective, ele neavînd nici o legătură cu propoziția atributivă.

3. *Quibus rebus Cxsar vehementer commotus, maturandum (esse) sibi existimavit* (Cesar foarte impresionat de aceste lucruri, a socotit că trebuie să se grăbească). (Cses. *B. G.* I, 37).

Quse *cum ita sint, adeste animis, iudices !* (Cînd acestea sînt astfel, fiți cu curaj, judecători!).

Qui huic *T. Fufanio ausus est dicere, si sibi pecuniam quantum poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum eius illaturum* (Acesta a îndrăznit să spună acestui T. Fufanius că, dacă nu-i va da bani, cît ceruse, îl va aduce mort acasă). (Cic. *Pro MU.* 75).

Quem si *interficere voluisset, quantx quotiens occasiones, quam prxclarse fuerunt!* (Dacă ar fi vrut să-l omoare pe acesta, cît de mari, cît de numeroase, cît de strălucite ocazii au fost!). (Cic. *Pro MU.* 38).

De multe ori întîlnim pronumele relativ la începutul unei fraze, adică după punct. În acest caz pronumele relativ nu este un element prin care să se stabilească un raport de subordonare, ci înlocuiește un pronume demonstrativ (*quibus rebus* = *his rebus*; *quse* = *ea*; *qui* = *is*; *quem* = *eum*) și stabilește un raport de coordonare între fraza care începe și cea sau cele dinainte.

Versiune

DE FRUMENTO H.EDITORUM

Interim cotidie Cassar Haeduos frumentum, *quod* essent publice polliciti, | liagitare. Nam propter frigora, quod Gallia sub septentrionibus, ut antea dictum est, posita est, non modo frumenta in agriș matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat. Eo autem frumento, *quod* flumine Arare subvexerat, propterea minus uti poterat, quod iter ab Arare Helveții averterant, *a quibus* discedere nolebat.

Ubi se diutius duci (este amînat, este purtat cu vorba) intellexit, convo-catis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in bis Diviciaco et Lisco, *qui* summo magistratul preeerat, *quem* vergobretum appellant Hasdui, *qui* creatur annuus et vita? necisque in suos habet pote-statem, graviter eos accusat quod, cum neque emi neque ex agriș sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab iis non sublevetur.

Csesar Temă

SCLAVII LUI LARGIUS MACEDO

Largius Macedo, oare era un stăpîn mîndru și crud, a suferit un lucru crunt (*atrox*) de la sclavii săi. O dată făcea baie (*lavare*) în vila Formiana, unde erau și sclavii săi. Deodată sclavii îl înconjură (*circumsistere*): unul sare la (*invadere*) gît, altul (îl) bate peste (*verberare*) față (*os*), altul (îl) lovește peste (*cordundere*) piept. Cînd socoteau că este fără viață (*exanimis*), (îl) trîntesc (*abiicere*) de (*in*) podea (*pavimentum*), ca să încerce (*experiri*) dacă (*an*) trăiește.

Acela, care nu mai (*iam*) simțea, a rămas (*resistere*) nemișcat și întins (*extentus*). După aceea sclavii mai credincioși îl iau (*excipere*). Ceilalți, de unde se aflau, se adună (*concurrere*), cu zgomot. Acesta trezit (*excitatus*) de glasuri și înviorat (*recreatus*) de răcoarea (*frigus*) locului, mărturisește că trăiește. Se împrăștie (*diffugere*) sclavii care îl chinuiseră (*excruciare*) și dintre care o mare parte a fost prinsă (*comprehendere*) ; ceilalți sînt căutați (*requiro*).

PROPOZIȚIA COMPLETIVĂ

Propoziția completivă se numește aceea care îndeplinește rolul de complement direct pe lîngă un verb din altă propoziție. Ea se înfățișează în patru feluri:

1. Printr-o construcție în care verbul se găsește la modul infinitiv. Aceasta se numește *completivă infinitivală*.
2. Printr-o propoziție legată cu o conjuncție (*ut, ne, quominus, quin*) și care are verbul la modul conjunctiv. Aceasta se numește *completivă con-junctivală*.

3. Printr-o propoziție legată prin conjuncția *quod*, avînd verbul, în general, la modul indicativ. Aceasta se numește *completivă cu quod*.

4. Printr-o propoziție legată printr-o vorbă interogativă și care are verbul la modul conjunctiv. Aceasta se numește *interogativă indirectă*.

Propoziția completivă infinitivală

1. Propoziția completivă infinitivală cu rol de *complement direct* se întrebuințează după următoarele verbe :

a) *Cato dicebat radices litterarum amaras esse, fructus autem iucundos esse* (Cato spunea că rădăcinile literaturii — învățăturii — sînt amare, că roadele ei însă sînt plăcute).

Orpheum poetam docet Aristoteles numquam fuisse (Aristoteles învață că poetul Orfeus n-a existat niciodată). (Cic. *De Nat. Deor.* II, 38, 107). *Vegetant intueri lucem esse fas ei', qui a se hominem occisum esse lateatur* (Ei afirmă că nu este îngăduit — de legile dumnezeiești — ca să privească lumina — să fie liber — acela care mărturisește că un om a fost omorît de el). (Cic. *Pro MU.* 7).

În prima frază găsim o propoziție principală *Cato dicebat*. Verbul *dicebat* are drept complement direct propoziția care în românește este formulată : că rădăcinile învățăturii sînt amare, în această propoziție completivă subiectul este «rădăcinile », predicatul este « sînt amare ». Ea este legată de regenta sa prin conjuncția « că ».

În latinește constatăm că lipsește conjuncția, care să o lege de regentă ; subiectul este la cazul acuzativ (*radices*), verbul din predicat este la infinitiv (*esse*), iar numele predicativ, acor-dîndu-se cu subiectul în gen, număr și caz, este în cazul acuzativ plural feminin (*amaras*). Verbul din regentă este *dicebat*, care înseamnă « a zice », « a declara ».

În aceeași frază mai găsim o propoziție completivă, care în românește este formulată : că roadele ei însă sînt plăcute. Și aceasta lămurește tot verbul *dicebat*. Și ea este exprimată în latinește fără conjuncție de legătură, cu subiectul în acuzativ (*fructus*), cu verbul din predicat la infinitiv (*esse*), cu numele predicativ în acuzativ plural masculin, ca și subiectul (*iucundos*). Această construcție, specifică limbii latine, prin care se exprimă o propoziție completivă, se numește **acuzativ cu infinitiv** (*Accusativus cum infinitivo*), iar propoziția completivă, care este exprimată prin această construcție, se numește *completivă infinitivală*. Verbul după care este întrebuințată înseamnă « a zice », « a declara ». Atari verbe se numesc *verba dicendi* sau *verba declarandi*.

În a doua frază găsim în principală (*Aristoteles docet*) verbul *docet*, care este un *verbum declarandi*. Acest verb este lămurit printr-o completivă infinitivală, adică printr-un acuzativ cu infinitiv, căci îi lipsește conjuncția, are subiectul la acuzativ (*Orpheum poetam*) și predicatul la infinitiv (*fuisse*).

În a treia frază găsim la sfîrșit verbul *fateatur*, care este un *verbum declarandi*. Acesta este lămurit printr-o completivă

infinitivală, adică printr-un acuzativ cu infinitiv (*hominem occisum esse*).

Tot în această frază mai găsim un *verbum declarandi*, pe *negant*. Și acesta este lămurit printr-o completivă infinitivală (*intueri esse fas*). În această completivă predicatul este *fas esse*, care este un predicat nominal, în care verbul este la infinitiv (*esse*), iar numele predicativ este la acuzativ (*fas*). Drept subiect are pe *intueri*, care este la infinitiv și este considerat a fi la cazul acuzativ, pentru că atunci când ideea verbală sau. x^&^ 'Ki% "ÎS&& &ft țstîmecY sau de complement direct într-o propoziție, și când deci trebuie să se afle la cazul nominativ sau la cazul acuzativ, este înfățișat prin modul infinitiv. Așa că, în această completivă infinitivală, acuzativul cu infinitiv este redat printr-un infinitiv cu infinitiv, infinitivul subiect fiind în cazul acuzativ.

Conchidem deci că după *verba declarandi sive dicendi* propoziția completivă se exprimă prin construcția acuzativ cu infinitiv.

Atari verbe sînt: *dico, nego* (spun că nu), *affirmo, respondeo, scribo; fateor, declaro, demonstro, significo; narro, trado* (*memo-rise*), *certiorem facio, nuntio; doceo, ostendo; promitto, polliceor, minor* etc.

b) *Helvetii angustos se fines habere arbitrantur* (Helveții socoteau că ei au hotare înguste). (Cses. B. G. I, 2).

Qui se commoverit, sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus (Cel care se va fi mișcat, va simți că în acest oraș sînt consuli trezi — grijulii — că sînt magistrați distinși). (Cic. *In Cat. II*, 27)

Nisi vero existimatis dementem P. Africanum fuisse, qui. . . (Numai dacă nu socotiți că a fost nebun P. Africanus, care . . .). (Cic. *Pro MU.* 8) *Quis est qui puniendum (esse) putet, cum videat aliquando gladium ad hominem occidendum ab ipsis porrigi legibus?* (Cine este acela care crede că trebuie aplicată pedeapsă — în caz de legitimă apărare — când vede că uneori chiar de către legi ni se întinde sabia pentru omorîrea unui om?). (Cic. *Pro MU.* 9.)

An est quisquam qui hoc ignoret, cum de homine occiso quaseretur, aut negari solere omnino esse factum, aut recte et iure factum esse defendi? (Este oare cineva care să nu știe aceasta că, oricînd se face o anchetă despre omorîrea unui om, este obiceiul ca sau să se tăgăduiască cu totul că aceasta s-a făcut, sau să se susțină că aceasta s-a făcut pe drept și legal?). (Cic. *Pro MU.* 8.) În prima frază avem o completivă infinitivală (*se habere*), care lămurește pe verbul *arbitrantur*.

În a doua frază avem două complete infinitivale (*consules esse; magistratus esse*), care lămuresc pe verbul *sentiet*.

În a treia frază avem o completivă infinitivală (*P. Africanum dementem fuisse*), care lămurește pe verbul *existimatis*. În a patra frază avem o completivă infinitivală (*gladium porrigi*), care lămurește pe verbul *videat*; avem încă o completivă infinitivală, redusă numai la infinitiv (*puniendum esse*), care lămurește pe verbul *putet*. Acesteia îi lipsește subiectul în acuzativ, pentru că este dată în formă impersonală, deci fără

subiect (*puniendum esse* = că trebuie să se pedepsească, să se aplice o pedeapsă).

În a cincea frază avem două complementive infinitivale (*negāri solere; defendi solere*), care lămuresc pe verbul *ignoret*. În aceste complementive subiectele sînt verbe la infinitiv (*negāri, defendi* = a se tăgădui, a se susține), care, în acest rol, sînt la cazul acuzativ, iar predicatul în amîndouă este verbul la infinitiv (*solere*). Așa că aici construcția acuzativ cu infinitiv este redată **prin** infinitiv cu infinitiv, infinitivul subiect fiind la acuzativ.

Verbele de care depind complementivele infinitivale din aceste cinci fraze sînt: *arbitrabantur, sentiet, existimatis, videat, putet, ignoret*. Aceste verbe exprimă o simțire, un fel de a înțelege. De aceea se numesc *verba sentiendi*. A doua categorie de verbe după care se întrebuițează acuzativul cu infinitivul în limba latină o formează *verba sentiendi*.

Atari verbe sînt: *sentio, animadverto, audio, video; accipio, comperio; cognosco, intellego; cogito; arbitror, censeo, iudico, opinor, puto; spero, suspicor; scio, nescio, ignoro; memini, recordor, obliviscor* etc.

Nota 1. În fraza: *Helveții angustos se fines habere arbitrabantur*, subiectul complementivei este un pronume personal de persoana a treia, care însă reprezintă pe subiectul principalei sau regentei: Helveții socoteau că ei au. . . De aceea este exprimat prin pronumele reflexiv. Această completivă se găsește de fapt în stil indirect, căci ea exprimă, nu gîndul scriitorului, ci al poporului despre care vorbește.

Nota 2. Complementivele infinitivale care depind de *verba declarandi* sau *verba sentiendi* trebuie să aibă subiectul exprimat.

c) *Te vero, L. Domiti, huic quæstioni praeesset maxime voluit Cn. Pompeius* (însă Cn. Pompeius a ținut foarte mult ca tu, L. Domitius, să prezidezi această instanță). (Cic. *Pro MU*. 22.)

Duodecim tabulae nocturnum iurem interfici impune voluerunt (Cele douăsprezece table au vrut — au hotărît — ca boșul de noapte să fie omorît fără sancțiuni). (Cic. *Pro MU*. 9.)

Silent leges inter arma, nec se expectari iubent (În mijlocul armelor amuțesc legile și nu pretind ca ele să fie așteptate). (Cic. *Pro MU*. 10.) *Te salvum esse cupio* (Doresc ca tu să fii sănătos). *Helveții totius Galliae imperio sese potiri posse sperant* (Helveții speră că ei pot să pună stăpînire pe conducerea întregii Galiei). (Caes. *B. G.* I, 3.) *Romani Transalpinas gentes oleam et vineam serere non sinebant* (Romanii nu permiteau ca neamurile transalpine să planteze măslinul și vița).

Nervii nibe patiebantur vini ad se inferri (Nervii nu îngăduiau să se aducă la ei nici un pic de vin). (Caes. *B. G.* II, 15.)

Cesar *milites cum hostibus confiligere, absente se, vetuit* (Cesar a oprit — a interzis — ca soldații să lupte cu dușmanii în absența sa).

În frazele de mai sus avem propoziții complementive infinitivale depinzînd de verbele: *voluit, voluerunt, iubent, cupio, sperant, sinebant, patiebantur, vetuit*. Toate aceste verbe exprimă acte de voință și se numesc *verba voluntatis*.

A treia categorie de verbe, după care completiva se exprimă prin acuzativul cu infinitiv sînt *verba voluntatis*.

Astfel de verbe sînt: *volo, nolo, malo, cupio, opto, studeo, postulo, placet; sino, patior; iubeo, impero, veto, prokibeo*.

Notă. în fraza a treia, completiva *se expectari*, și în fraza a cincea completiva *șese posse* au drept subiect pronumele personal de persoana a treia, care este exprimat în amîndouă prin pronumele reflexiv (*se, șese*), pentru că reprezintă pe subiectul regentei respective (*leges, Helveții*), adică aceste propoziții se găsesc în stil indirect, ele exprimînd gîndul subiectului din regentă, nu pe al scriitorului.

i

d) *Belgse populi Romani exercitum hiemare atque inveterascere in Galliis* moleste ferebant (Belgii suportau greu ca armata poporului roman să ierneze* și să se înrădăcineze în Galia). (Cses. B. G. II, 1.)

Ariovistus **neminem** secum sine sua pernicie **contendisse gloria** baiu r (Ariovistus se fălea că nimeni nu s-a măsurat cu el fără primejdia proprie). (Cses. B. G. I, 36.)

Mulți peccasse se non anguntur, obiurgari vero moleste ferunt (Mulți nu se tulbură că ei au păcătuit, însă suportă greu să fie criticați — blamați). în prima frază avem două complete infinitivale (*exercitum hiemare; exercitum inveterascere*) care depind de grupul de cuvinte *moleste ferebant*. în fraza a doua avem o completivă infinitivală (*neminem contendisse*) care depinde de verbul *gloria-batur*. în fraza a treia este o completivă infinitivală (*se peccasse*), care depinde de verbul *anguntur*, și alta (*se obiurgari*) care depinde de grupul de cuvinte *moleste ferunt*.

Verbele *gloriabatur, anguntur* și grupul de cuvinte *moleste ferebant, moleste ferunt* exprimă un sentiment și se numesc *verba affectuum*.

A patra categorie de verbe, după care completiva se exprimă prin acuzativ cu infinitiv, sînt cele numite *verba affectuum*, care exprimă un sentiment.

Atari verbe sînt: *gaudeo, Isetor, glorior, queror, miror, admiror*.

Notă, în fraza a treia avem completiva *se peccasse*, al cărui subiect este pronumele personal de persoana a treia și a fost exprimat prin pronumele reflexiv *se*, căci reprezintă subiectul regentei *mulți*; tot așa și în *se obiurgari*. Amîndouă aceste complete sînt în stil indirect în sens larg.

2. Completiva infinitivală cu rol de *subiect* se întrebuițează în următoarele cazuri :

a) *Difficile est amicitiam mănere, si a virtute defeceris* (E greu să dureze prietenia, dacă te-ai depărtat de virtute). (Cic. *De Am.* 37.)

Equiini est utrumque audiri (Este drept să fie ascultați amîndoi). *Servilius Ahala, P. Nasica, L. Opimius, C. Marius nefarii haberentur, si sceleratos cives interfici nefas esset* (Servilius Ahala, P. Nasica, L. Opimius, C. Marius ar fi considerați niște criminali, dacă n-ar fi permis să fie omorîți cetățenii nelegiuîți). (Cic. *Pro MU.* 8.) *Facinus est vinciri civem Romanum, scelus verberari, parricidium necari* (Este o faptă rea ca un cetățean roman să fie înlăntuit, este o crimă să fie bătut, este paricid să fie omorît). (Cic. *In Verr.* V, 66.)

în frazele de mai sus avem complete infinitivale — acuzativul cu infinitiv — după expresiile impersonale : *difficile est (amicitiam mănere), eequum est (utrumque audiri), nefas esset. (sceleratos cives interfici), facinus est, (civem Romanum vinciri),*

sedus est (civem Romanum verberari), parricidium est (civem Romanum necari). Aceste expresii sînt formate din adjective la genul neutru (*difficile, xquum*) sau substantive (*nefas, facinus, scelus, parricidium*) și verbul *esse* la persoana a treia singular.

Aceste expresii avînd sens impersonal, propoziția care le întregeste înțelesul are rol de subiect.

Deci propoziția completivă infinitivală — acuzativul cu infinitiv — se întrebuițează cu rol de subiect după expresiile cu sens impersonal, formate din :

adjective la genul neutru împreună cu verbul *esse* la persoana a III-a singular, precum sînt:

sequum, par, iustum est = e drept; *apertum, manifestam, perspicuum est* = e clar, e evident; *credibile, verum, veri simile, consentaneum est* = e de crezut, e adevărat, e natural; *facile est* ■ = e ușor, *difficile est* = e greu ; *honestum est* — e cinstit (demn), *pulchrum est* = e frumos, *turpe est* = a rușinos, *indignum est* = e nedemn ;

anumite substantive împreună cu verbul *esse* la persoana a treia singular, precum:

fas est = este permis, *nefas est* = nu este permis, *facinus est* = e o faptă rea, *scelus est* = e o crimă ; *fama est* = se spune, *spes est* — se speră ; *necesse est, opus est* = e necesar, trebuie etc.

b) Oratorem irasci *minime* decet. (Nu se cade de loc ca oratorul să se înfurie). (Cic. *Tuse*. IV, 55.)

Omnibus bonis expedit salvam *esse* rempublicam (Tuturor celor de treabă le prinde bine ca republica să fie salvată). (Cic. *Philip*. XIII, 8, 16.)

Constat *inter omnes iniuste* Socratem *capitis* damnatum *esse* (Este stabilit — știut — pentru toți că Socrate a fost condamnat la moarte pe nedrept), în frazele de mai sus avem propoziții complete infinitivale care depind de niște predicate formate din verbe *unipersonale* cu sens impersonal: *decet (oratore irasci)*; *expedit (republicam salvam esse)*; *constat (Socratem damnatum esse)*. Deoarece verbele care constituie predicatele propozițiilor regente sînt unipersonale cu sens impersonal, propozițiile complete care le lămuresc au rol de subiect.

Deci, propoziția completivă infinitivală cu rol de subiect se întrebuițează și după unele verbe unipersonale cu sens impersonal, precum :

apparet = e clar ; *constat* = e stabilit, e știut; *conducit, expedit, prodest* = este avantajos, este folositor ; *convenit* = e lucru înțeles ; *placet* = place, *displicet* = nu place ; *decet* = se cade, se cuvine ; *oportet* — trebuie ; *interest, refert* = e în interesul.

Notă. După *licet* (este permis) verbul completei stă la infinitiv, dar subiectul ei stă în dativ, și numele predicativ stă în general în dativ, rareori în acuzativ. Același lucru se face uneori cu *datur, contingit* (se întîmplă), *prodest* (este folositor). *In republica mihi neglegenti esse non licet* (În treburile statului nu-mi este permis să fiu nepăsător).

Dacă însă unipersonalul nu are complement în dativ, numele predicativ stă în acuzativ : *Turbis in republica ortis, medios'esse non licebit* (Cînd s-a iscat o revoluție în stat, nu este — nu va fi — permis să fim neutri). *Vel pace vel bello, clarum fieri licet* (Poți deveni ilustru și în timp de pace și în timp de război).

c) *Eorum una pars, quam Gallos obținere dictum est, initium capit a flumine Rhodano* (0 parte a acelora, pe care s-a spus că o au Gali, își ia începutul — începe — de la fluviul Ron). (Caes. B. G. I, 1.)

Ubi tyrannus est, ibi dicendum est plane nullam esse rem publicam (Unde există tiran, acolo trebuie să se spună că republica nu mai există cu totul), (Cic. De Rep. III, 31, 43.)

Non alienum esse **videtur** de Gallise Germaniasque moribus **proponere** (Nu mi se pare a fi în afară de subiect a vorbi despre obiceiurile Galiei și Germaniei). (Cses. B. G. VI, 11.)

În frazele de mai sus avem propoziții complementive infinitivale — acuzativul cu infinitiv — cu rol de subiect, după verbele : *dictum est (Gallos obținere)* ; *dicendum est (nullam esse rem publicam)*, *videtur (non esse alienum proponere)*.

Aceste verbe sînt *verba declarandi* sau *sentiendi* la forma pasivă (*dictum est, videtur*), sau la conjugarea perifrastică pasivă (*dicendum est*), la persoana a treia singular cu sens impersonal. Astfel, propoziția completivă infinitivală — acuzativul cu infinitiv — cu rol de subiect se întrebuintează și după expresiile impersonale constituite din *verba declarandi* sau *sentiendi* la pasiv sau la conjugarea perifrastică pasivă la persoana a treia singular.

Notăm că în completiva infinitivală *non alienum esse proponere* subiectul este infinitivul *proponere*, așa că avem un infinitiv cu infinitiv, infinitivul subiect fiind considerat în acuzativ

d) *Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem iudicasse, sed etiam statuisset videtur, quid vos in iudicando spectare oporteret.* (Mie însă mi se pare că Cn. Pompeius nu numai că n-a judecat nimic prea grav în contra lui Milo, dar chiar că a stabilit ce trebuie să aveți voi în vedere în judecarea procesului). (Cic. Pro MU. 15.)

Sed antequam ad eam orationem venio, quae est propria vestrae quaestioni, videntur ea esse refutanda, quae in senatu ab inimicis saepe iactatasunt (Dar înainte de a trece la acea parte a pledoariei, care este direct legată de cercetarea voastră, mi se pare că trebuie să resping cele ce deseori au fost aruncate în senat de către vrăjmași). (Cic. Pro MU. 7.)

Id eius rei causa antiquitus institutum (esse) **videtur** (Acest lucru se pare că a fost stabilit din vechime în acest scop). (Cses. B. G. VI, 11.)

În prima frază avem o expresie impersonală, (*videtur*) formată dintr-un *verbum sentiendi* la persoana a treia singular la forma pasivă. Ea constituie predicatul propoziției principale și-și întregeste înțelesul prin două complementive infinitivale, ale căror predicate sînt verbele *iudicasse* și *statuisse* și care au amîndouă ca subiect pe Cn. Pompeius. Aici, deci, subiectul complementivelor infinitivale nu este în acuzativ, ci este în nominativ și completiva infinitivală cu rol de subiect aici nu mai are construcția acuzativ cu infinitiv, ci construcția **nominativ cu infinitiv**. Potrivit celor învățate mai sus la § c. completiva infinitivală după expresia impersonală *videtur* trebuia să aibă forma : *Cn. Pompeium iudicasse, Cn. Pompeium statuisset*. Dar expresia impersonală a luat subiectul complementivei și a devenit personală,

căci acum are ca subiect un nume, nu o propoziție ; iar acel subiect primește cazul nominativ, întrucît predicatorul său (*videtur*) este la mod personal.

Astfel, întreaga idee devine : *Cn. Pompeius (mihi) videtur iudicasse, Cn. Pompeius videtur statuisse.* în această formă *Cn. Pompeius* este gândit ca subiect al lui *videtur* și întreaga frază apare în forma: Mie însă *Cn. Pompeius* îmi pare nu numai a nu fi judecat (că nu a judecat) nimic prea greu în contra lui Milo, cît chiar — pare — a fi stabilit ce trebuie să aveți în vedere voi în judecarea procesului. în aceeași frază găsim și un acuzativ cu infinitiv în rol de subiect după verbul unipersonal *oportet*, cu sens impersonal: *vos spectare* (vezi mai sus § b).

În fraza a doua găsim o completivă infinitivală în rol de subiect: *ea refutanda esse* = că trebuie respinse acelea. întrucît *ea* este un neutru plural, nu se poate cunoaște numai după înfățișarea completivei dacă este un acuzativ cu infinitiv, ori un nominativ cu infinitiv. Verbul regent însă are forma *videntur*, nu *videtur*, adică are forma personală, căci este la persoana a treia plural, nu la persoana a treia singular, la care este expresia impersonală. Aceasta însemnează că *videtur*, predicatorul regentei, a luat ca subiect al său pe *ea*. din completiva infinitivală, și *ea* se află în nominativ. Deci și în această frază completiva infinitivală este exprimată prin nominativ cu infinitiv.

în fraza a treia avem o completivă infinitivală (*id insti-tutum esse*) după expresia impersonală *videtur*. Această completivă infinitivală poate fi interpretată ca un acuzativ cu infinitiv, *videtur* fiind considerat ca impersonal. Dar poate fi interpretată și ca nominativ cu infinitiv, trecînd pe *id* ca subiect al lui *videtur*, care astfel ar deveni personal, căci *id* are aceeași formă și la acuzativ și la nominativ neutru. într-un asemenea caz forma în care se înfățișează completiva și regenta sa nu ne ajută să distingem dacă avem un acuzativ cu infinitiv, ori un nominativ cu infinitiv. Dar întrucît, în asemenea cazuri, completivele iau forma nominativului cu infinitiv, considerăm și completiva din fraza a treia tot de această formă.

Din examinarea frazelor de mai sus constatăm că în regentă avem un *verbum sentiendi* la forma pasivă la unul din timpurile simple, care s-a schimbat din expresie impersonală în expresie personală, luînd subiectul completivei și a dat naștere construcției nominativ cu infinitiv.

în fraza întâia și în fraza a doua de la § c. găsim în regentă *verba declarandi* tot la forma pasivă, dar la un timp compus (*dictum est*) sau la conjugarea perifrastică pasivă (*dicendum est*). Completivele care le lămuresc pe acestea au forma de acuzativ cu infinitiv : *Gallos obținere (dictum est) ; nullam esse rem publicam (dicendum est)*.

Deci conchidem că după expresiile impersonale formate din *verba declarandi* sau *sentiendi* aflate la persoana a treia singular, la pasiv, construim completiva infinitivală cu rol de subiect,

de preferință cu nominativul cu infinitiv, când verbul din regentă este la un timp simplu (*videtur, dicitur*), și cu acuzativul cu infinitiv, când verbul din regentă este la un timp compus sau la conjugarea perifrastică pasivă (*dictum est, dicendum est*). Prin transformarea completivei infinitivale din acuzativ cu infinitiv în nominativ cu infinitiv, subiectul completivei trece la cazul nominativ, verbul din predicat rămâne la infinitiv, numele predicativ la cazul subiectului, iar expresia impersonală care constituia regenta, devenind personală, se acordă în număr și persoană cu subiectul pe care l-a primit de la completivă.

Nota 1. În construcția acuzativ cu infinitiv, dacă predicatul la infinitiv are și un complement direct în acuzativ, propoziția completivă se schimbă din activă în pasivă spre a se evita confuzia care dintre cele două acuzative este subiect și care este complement direct. Așa pentru fraza: «Romanii credeau că Pompeius a învins pe Căsar», nu putem zice : *Romani putabant Pompeium Csesarem vicisse*, căci nu rezultă din exprimare dacă Căsar a învins pe Pompeius, ori Pompeius pe Căsar, ci trebuie spus : *Romani putabant Csesarem a Pompeio victum esse* = Romanii credeau că Căsar a fost învins de Pompeius. Formulări de acestea neprecise se găseau în răspunsurile oracolelor : *Aio te, Macula, Bomanos vincere posse*.

Nota 2. În construcția acuzativ cu infinitiv, dacă predicatul trebuie să fie la viitorul infinitivului, iar verbul n-are supin și deci nici viitorul infinitivului, se introduce în predicat *fore ut* sau *futurum esse ut*: *Credo fore ut te huius pwniteat*. (Cred că te vei căi de această faptă).

Această construcție este întrebuințată uneori și la verbe care au supin : *Romani putabant* lore ut *Galii a Casare vincerentur*, dar se putea zice și *Romani Gallos putabant a Cvesare victum iri* (Romanii credeau că Galii vor fi învinși de Căsar).

Preferința pentru viitorul infinitivului și pentru *fore ut, futurum esse ut* o au verbele care înseamnă : a crede, a promite, a amenința : *Promisit se venturum esse* (A promis că va veni).

Se putea evita viitorul infinitivului și întrebuințând verbul *posse* urmat de infinitivul prezent : *Csesar sperabat se sine pugna rem conficere posse* (= *rem confecturum esse*) = Căsar spera că va termina lucrul fără luptă.

Nota 3. în completivele infinitivale care cuprind o comparație, al doilea termen de comparație se pune în acuzativ ca și primul, dacă n-are un verb al său : *Epiourum de amicitia similia constat docuisse atque Pythagoram* (Este știut că Epicurus a învățat cu privire la amicitie lucruri de același fel ca Pythagoras). *Quis neget ut Homerum, ila Vergilium quoque multa narrationi mirabilia admiscuisse?* (Cine poate tăgădui că, după cum Homer a amestecat mult miraculos în povestire, tot așa a amestecat și Vergilius?).

Dacă al doilea termen de comparație are un verb al său, el ia cazul care i se cade în propoziție : *Demosthenem Ctesiphon contendebat tantos pro patria subiisse labores, quantos nemo tunc subiisset* (Ctesiphon susținea că Demostenes a suportat atât de mari osteneli pentru patrie, cât n-a suportat nimeni atunci).

Nota 4. Verbele care însemnează a vedea, a auzi (*video, cerno, adspicio, conspicio, audio*) se construiesc cu completivă infinitivă, când înfățișează un fapt cu caracter general (*Audivi discipulos in hoc ludo minus laborare* = am auzit că în această școală elevii nu prea lucrează), și cu participiul prezent când înregistrează o stare dintr-un moment dat (*Vidi discipulos ludentes* = am văzut pe școlari jucându-se, sau : că școlarii se jucau).

Versiune

DE QUIBUSDAM GRJECIS OBATOBffiUS

Opinio est Pisistratum et paulo seniore Solonem posteaque Clistheiem multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc setatem aliquot annis Themistocles fuit, quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia

prxstitisse; post *Pericles*, qui, cum *floreret* omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. *Cleonem* etiam, turbulentum illum civem, *eloquentem* tamen dicitur *fuisse*.

Alcibiadem, *Critiam*, *Theramenem* quoque dicendi arte *viguisse* Thucydides scripsit. Ex illius scriptis intellectum est *eos grandes* verbis, *crebros* sententiis, compressione vero rerum *breves*, et ob eam ipsam causam interdum *subobscurus fuisse*. *Lysiam ipsum*, in causis forensibus non *versatum*, sed egregie *subtilem scriptorem* atque *elegantem fuisse* omnes noverunt.

Temă

ATACAREA ORAȘULUI

Gînd a sosit (*advenire*) acea zi, pe care o hotărîseră (*constituere*), romanii au început atacarea (*oppugnatio*) orașului. La început au construit (*exstruere*) un meterez (*agger*). Apoi au mișcat turnul spre oraș, sperînd că vor cuceri (*expugnare*) ușor orașul. Dar dușmanii, care socoteau (*arbitrari*) că toată salvarea (*salus*) orașului este pusă (*ponere*) în acea luptă, nu se clinteau (*decedere*) din loc.

Aruncau (*coniicere*) de pe (*de*) zid torțe (*faces*) spre turn și spre meterez.

Cînd romanii au văzut că dușmanii au aprins (*incendere*) și turnul și meterezul, au început să se retragă (*pedem referre*). Orașenii (*oppidanus*) au socotit (*existimare*) că acesta este sfîrșitul necazurilor (*miseria*), că au învins pe romani, că nu va mai fi nici un pericol și s-au bucurat (*gaudere*).

Propoziția completivă conjunctivă

1. a) *lila arma, centuriones, cohortes ut magno animo simus hortantur* (Acele arme, centurioni, cohorte ne îndeamnă să fim cu curaj). (Cic. *Pro MU*. 3.)

Persuadent *Rauracis et Tulingis et Latobicis uti cum iis proficiscantur* (Convîng — determină — pe rauraci și pe tulingi și pe latobici ca să plece împreună cu ei). (Ca?s. B. G. I, 5.)

Rex petit a Pausania ne cui rei parcat ad ea efficienda, qum pollicetur (Regele cere lui Pausanias să nu cruțe nimic pentru a îndeplini cele ce promite). (Corn. Nep. *Paus*. 2.)

Csesar suis imperavit ne quod omnino telum in hostes reiicerent (Caesar a poruncit alor săi să nu arunce nici o suliță în dușmani). (Cses. B. G. I, 46.) în frazele de mai sus avem în propozițiile regente verbe care exprimă voință (*hortantur*, *persuadent*, *petit*, *imperavit*) cu tendința de a determina anumite acțiuni. Propozițiile complete care lămuresc acele verbe sînt construite cu *modul conjunctiv* și sînt legate cu conjuncțiile : **ut (uti)** și **ne**.

După *verba voluntatum*, cînd prin ele se pune insistență pentru (sau caută să se determine) îndeplinirea unei anumite acțiuni, propoziția completivă se construiește cu **modul conjunctiv**. De aceea se numește **completivă conjunctivă**.

Ea se leagă de *regenta*, sa cu conjuncțiile : **ut (uti)**, cînd este afirmativă și cu **ne**, cînd este negativă.

Completiva conjunctivală se întrebuințează după verbele care exprimă :

rugămintă, îndemn : *rogare, orare, praecari, obsecrari, postulare, petere, poscere* (rar), *hortari, adhortari; monere, admonere*;

determinare, constrângere: *suadere, persuadere; impellere, incitare, movere, adducere; cogere, subigere*;

ordin, însărcinare: *mandare, edicere, imperare; scribere, mittere* (a recomanda în scris) ;

îngăduință : *concedere, permittere, sinere*;

voință, dorință : *velle* (nu însă *noile*), *malle, optare, expedare*.

Notă. Unele dintre aceste verbe se construiesc și cu acuzativul cu infinitiv, dar atunci exprimă voința mai mult ca un act de gândire, în orice caz nu cu insistența de a determina o acțiune:

Mihi persuades hoc esse verum = mă convingi că acest lucru este adevărat.

Contendere urmat de completivă infinitivală însemnează « susțin » ; urmat de completivă conjunctivală însemnează « fac eforturi ca ».

După *velle* se întrebuințează completiva conjunctivală mai mult când este la prezentul conjunctivului sau la imperfectul conjunctivului.

După *imperare*, dacă verbul din completivă este deponent sau pasiv, se poate întrebuința acuzativul cu infinitiv: *Cesar imperat naves fieri* = Caesar ordonă să se facă corăbii. *Dux imperat legionem proficisci* — Comandantul ordonă să plece legiunea.

După *pati* la forma negativă (*non patior* = nu permit) completiva se leagă prin *ut*.

b) *Navem idoneam ut habeas, diligenter videbis* (Vei vedea — poartă de grijă — să ai o corabie corespunzătoare). (Cic. *Ad Fam. XVI*, 1.)

Clamavit ut ipsius reditum exspectaremus (A strigat ca să așteptăm întoarcerea sa).

Censebat **ut Pompeius** proficisceretur (El era de părere — propunea — ca să plece Pompeius). (Ces. B. Cic. I, 2.)

Decernebat enim senatus ut veteribus legibus quaereretur (Căci senatul hotăra ca să se judece după vechile legi). (Cic. *Pro MU*. 14.)

Videant consules ne *quid res publica detrimenti* căpiat (Să ia seama consulii ca republica să nu sufere vreo pagubă). (Senat. Cons. uit.)

După *verba declarandi* și după *verba sentiendi* propoziția completivă poate fi exprimată prin modul conjunctiv, dacă verbul regent exprimă un act de voință, nu unul de gândire. Astfel *videre* în prima și în ultima frază însemnează nu « a înregistra ceva în suflet prin simțul vederii », ci « a purta de grijă », « a lua măsuri »; *clamare* în fraza a doua însemnează « a cere », « a pretinde » ; *censere* în fraza a treia nu însemnează « a avea o părere », ci « a face o propunere »; *decernere* în fraza a patra însemnează « a da o hotărâre pentru a fi executată », nu « a-și exprima un fel de a vedea ».

Aceleași verbe, construite cu acuzativul cu infinitiv, exprimă acte de gândire.

Astfel, în fraza : *Clamavit se reditum nostrum exspectaturum esse* (A strigat că va aștepta întoarcerea noastră),

verbul *clamare* exprimă numai o declarație. în fraza : *Mea virtute atque diligentia patefactam esse coniurationem decrevistis* (Ați hotărât că prin curajul și sîrguința mea a fost dată pe față conjurația), verbul *decernere* însemnează « a formula o convingere », « a face o declarație ». (Cic. *Pro MU*. 5.)

c) *Me ipsum ames oportet, non mea* (Trebuie să mă iubești pe mine însumi, u ale mele). (Cic. *De Fin.* II, 26, 85.)

Oratio stulta ab omnibus irrideatur necesse est (Un discurs prost trebuie ă fie luat în rîs de toți).

Rogo vos auxilio mihi quam celerrime veniat (Vă rog să-mi veniți în ajutor cît mai curînd).

După unele expresii impersonale și verbe unipersonale cu sens impersonal și care se construiesc cu acuzativul cu infinitiv, se întrebuințează completiva conjunctivală, cînd verbul regent exprimă un act de voință: *necesse est, oportet, interest, referi*. După *necesse est* și *oportet* de obicei se suprimă conjuncția **ut**. Conjuncția **ut** poate lipsi și după alte verbe ca : *rogare, orare, mănere, mandare, imperare, hortari, concedere, permittere, suadere, persuadere*.

2. *Improbi semper sunt in metu ne aliquando pozna aŋiciantur* (Cei necinstiți totdeauna se tem să nu fie — că vor fi — loviți vreodată de pedeapsă

— dar ei doresc să nu fie loviți).

In communi omnium lastitia, si ipse gauderet, timuit ne videretur infirmior jides reconciliata gratise (Dacă, în veselia generală, ar fi manifestat sentimente de bucurie, i-a fost teamă că se va micșora încrederea în favoarea împăcării

— dar el dorea să nu se micșoreze). (Cic. *Pro MU.* 21.)

Etsi vereor ne turpe sit timere . . . (Deși mă tem că este nedemn să fiu stăpînit de sentimentul fricii...

— dar eu nu doresc aceasta). (Cic. *Pro MU.* 1.)

Vereor **ut pater convalescat** (Mă tem — mi-e — că nu se mai face bine tata — dar doresc să se facă bine).

Thneo ne non hoc a te impetrem (Mă tem — mi-e — că nu voi obține aceasta de la tine — dar doresc să o obțin).

Sfon **periculum** est, **ne hostium impetum non** possimus *sustinere* (Nu este nici un pericol că nu vom putea susține atacul dușmanilor).

Cicero timebat ne non Pompeius, sed alius quis, qui tantis rebus non par esset, bello Mithridatico proŋicisceretur (Cicero se temea că nu Pompeius, ci că vreun altul care nu era corespunzător pentru lucruri așa de mari, va pleca pentru războiul cu Mitridate).

După verbele de temere, propoziția completivă se construiește cu *modul conjunctiv* și se leagă prin conjuncția **ut** sau **ne non**, cînd dorim ca obiectul temerii să se realizeze, și prin conjuncția **ne**, cînd dorim ca obiectul temerii să nu se întîmple.

Conjuncția *ut (ne non)* se traduce prin : « că nu » ; iar *ne* se traduce prin : « să nu », sau « că ».

Conjuncția *ut* se înlocuiește prin *ne non* în mod obligatoriu cînd regenta este negativă (*non periculum est ne . . . non possimus*), sau cînd *non* trebuie aplicat unui singur cuvînt din completivă (*non Pompeius, sed alius*).

3. **Impedio** (*prohibeo, recuso, obsto, deterreo, interdico*) **ne id ŋacias**. (Te împiedic să faci aceasta).

Multa me deterrent ne aperte, quid de ea re sentiam, dicam (Multe lucruri mă opresc să spun ce gîndesc despre acest lucru).

Regulus ne sententiam diceret recusavit (Regulus a refuzat să-si spună părerea). (Gic. *De Off.* **III**, 27, 100.)

Non obsto (*prohibea, recuso, deterreo*) **quominus** (*quin*) *id* îaeias (Nu mă opun să faci aceasta).

Non recuso **quin** (*quominus*) *omnes qux dicturus sim audiant* (Nu mii opun ca toți să asculte cele ce voi spune).

Quid impediit **quominus** venires? (Ce te-a împiedicat să vii?). *Facere non possum quin cotidie litteras ad te mittam* (Nu pot să nu-ți trimit zilnic scrisori). (Cic. *Ad Att.* **XII**, 27.)

Paulum aiuit quin *Fabius Varum interficeret* (Puțin a lipsit ca Fabius să nu-l omoare pe Varus). (Cses. *B. Civ.* **II**, 35.)

Nemo **dubitat quin** *ad nos quamprimum litteras scripturus* sis (Nimeni nu se îndoiește că ne vei scrie cât de curînd o scrisoare).

După verbele care exprimă o *pedică*, propoziția completivă se construiește cu *modul conjuncție* și se leagă cu conjuncția *ne*, cînd propoziția regentă este afirmativă; dacă propoziția regentă este negativă sau are forma interogativă, cu sens negativ, se leagă cu **quominus** sau **quin**.

Dacă în propoziția regentă este un verb de îndoială negativ sau cu sens negativ, sau se află una din expresiile : *non praster-mitto, non possum, haud multum (= parum) abest, nihil abest*, completiva se leagă cu conjuncția *quin*.

Nota 1. La unii scriitori se întâlnește după *non dubito* construcția acuzativ cu infinitiv în loc de *quin* cu conjunctivul: *Non dubitabantur prtescripta (esse) ei a Tiberio* (Nu se îndoia nimeni că ordinele îi fuseseră date de Tiberius). (Tacit. *Ann.* **III**, 8).

Nota 2. Propoziția completivă negativă poate fi legată și prin *ut ne* sau *ut non*, mai ales cînd verbul din propoziția regentă este impersonal: *Ex quo efficitur, non ut voluptos ne sit voluptos, sed ut voluptos non sit summum bonum* (De aici rezultă că nu desfătarea nu este desfătare, ci că desfătarea nu este binele suprem) (Cic. *De Fin.*, **II**, 8, 24). *Eos hortatus sum ut causse salutique communi ne deessent* (I-am îndemnat să nu trădeze cauza și salvarea comună). (Cic. *In Verr.* **IV**, 63, 140).

Nota 3. Dacă în regentă se găsește un pronume demonstrativ neutru, completiva cu *ut* poate servi ca o explicație : *Fuit hoc natura: atque virtutis, ut domus, qux huius adulescentie prima favit, eadem esset familiarissima senectuti* (Caracteristica firii și educației lui a fost aceasta, că locuința care cea dintîi i-a dezmierdat tinerețea, tot aceea i-a fost cea mai dragă la bătrînețe) (Cic. *Pro Arch.*, 3).

Nota 4. O completivă negativă se adaugă la o altă completivă, afirmativă sau negativă, legîndu-se prin **neve** sau **neu** (—*vel ne*) : *Csesar milites cohortatus est uti suee pristinx virtutis memoriam tenerent, nen perturbarentur animo* (Csesar a îndemnat pe soldați să-și amintească de vechea lor bărbăție și să nu se neliniștească în suflet). (Cses. *B.G.* **II**, 21). *Segni Condrusique legato» ad Czsarem miserunt oratum ne se in numero hostium ducerel neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, unam esse causam iudicaret* (Segnii și condrusii au trimis soli la Caesar să-1 roage să nu-i considere pe ei în numărul dușmanilor și să nu creadă că este una singură problema tuturor germanilor, care erau dincoace de Rin). (Caas. *B.G.*, **VI**, 32).

V e r 8 i u n e

BELLUM CIVILE ORITUB

Gertamen Caesari cum Pompeio exortum est, uter reipubliese praeesset. Quo in certamine Csesar plebis, Pompeius senatus ope potissimum nitebatur. Itaque Pompeius, auctoritate, quam habebat, usus, senatui, *ut Csesarem*

reipublicee hostem esse iudicet, persuadet. Caesari a senatu imperatur, *ut* exercitum dimittat. Contra Csesar postulat, *ut* Pompeius idem faciat. Neque Csesari neque Pompeio persuaderi potest *ut* exercitum suum dimittat.

Tandem Csesar milites suos convocatos hortatus est, *ut* ducem totiens victorem ab iniuriis inimicorum defenderent. Admonuit, *ne* tam longi belli praeemia sibi eripi paterentur. Imperavit *ut* Rubiconem flumen (is finis pro-vincise erat) transirent *neve* se Roinam sequi recusarent. Sic transito Rubicone, initium belli civilis factum est.

temă

DIONYSIUS TYRAJSNUS

Dionysius, regele Siracuzei, deși avea multe rude (*propinquus*), nu se încredea în nimeni dintre aceia. Încredințase (*committere*) paza corpului său unor sclavi și unor barbari. A cerut (*petere*) ca fiicele sale să-i tundă (*tondere*) barba și părul. Și cu toate acestea, când acelea erau mari (*adultus*), a îndepărtat (*removere*) fierul și de la ele și a rânduit (*instituere*) ca să-i ardă barba și părul cu coji (*putamen*) de nucă (*iuglans*) aprinse (*candens*). Apoi a ordonat (*imperare*) ca să-i fie înconjurată (*circumdare*) camera de culcare (*cubiculum*) cu un șanț lat.

Propoziția completivă introdusă prin quod

1. *Non ea res me deterruit, quominus ad te litteras mitterem, quod tu ad me nullas miseris* (Nu m-a determinat să nu-ți trimit scrisoare faptul că tu nu-mi trimiseși nici una).

Quod queris de amiciția violata, iniusta **ista aceusatio** est. (Este nedreaptă acuzația ta — *ista* — că te plîngi de prietenia călcată în picioare. Sau: În ce privește faptul că te plîngi de prietenia călcată în picioare, este nedreaptă acuzația ta).

Bene facis quod me adiuvas (Bine faci că mă ajuți) (Cic. *De Fin.* III, 4,15). **Utile est quod** nescimus (nos nescire) *quando morituri simus* (E folositor că nu știm când vom muri).

Peropportune accidit quod aderam (S-a întâmplat — a prins — foarte bine că eram de față).

Accedit quod Csesar *mirifice ingeniis excellentibus delectatur* (Se adaugă faptul că Csesar se desfătează în mod minunat cu spiritele distinse). (Cic. *Ad Fam.* VI, 9.)

În fiecare din frazele de mai sus avem câte o propoziție legată prin conjuncția **quod** și care servește ca explicare a unui pronume, a unui substantiv sau a unei expresii din propoziția regentă. Aceste propoziții se numesc *completive explicative*, iar conjuncția de legătură este *quod explicativum*. Ele pot avea rol de complement direct sau de subiect.

Modul întrebuintat în aceste propoziții completive este *indicativul*.

Quod explicativum se întrebuițează :

a) Cu rol de apozitie explicativă pe lângă un pronume neutru) (*hoc, id, illud, ex eo*) exprimat sau subînțeles, sau pe lângă un substantiv din regentă.

b) Pe lângă locuțiunile : *prsetereo quod* (trec peste faptul că), *accedit quod* (se adaugă că), *adde quod* (adaugă faptul că), *nisi quod* (pe lângă faptul că, abstracție făcînd de faptul că).

c) După verbele *facere, accidit, evenit*, cînd sînt însoțite de un adverb (*bene, male, commode, peropportune*), și după expresii impersonale ca *utile est*.

d) Cînd are sensul «în ce privește », explicînd un substantiv din regentă.

Notă. în acest rol *quod* se întrebuițează ca explicare a unui pronume chiar după *verba declarandi* sau *verba sentiendi*:
An mihi de te nihil esse dictum umquam putas? ne hoc quidem, quod Taurum transisti? (Crezi oare că mie nu mi s-a spus niciodată nimic despre tine? Nici chiar faptul acesta că ai traversat muntele Taurus?) (Cic. *Ad Fam.* III, 8).

2. *Lsetamur quod vivimus* (Ne bucurăm că trăim). *iEgre ferebat Catilina quod in consulatu petendo repulsam* tulerat (Greu suporta Catilina faptul că suferise înfrîngere în candidatura la consulat).

Miror quod nemo vestrum sua sorte contentus est (Sînt surprins că nimeni dintre voi nu este mulțumit cu soarta sa).

Gratulor tibi quod salvus ad tuos rediisti (Te felicit că te-ai întors sănătos la ai tăi).

Gratias tibi ago quod consilio me adiuvesti (Îți mulțumesc că m-ai ajutat cu sfatul).

în frazele de mai sus, avem în propozițiile regente predicatul exprimat prin verb sau grup de cuvinte care exprimă un sentiment (*verba affectuum*), iar în propozițiile subordonate avem, în loc de acuzativul cu infinitiv, conjuncția *quod* și modul *indicativ*.

Cîtă vreme în frazele de mai sus se caută a se afirma, a se accentua sentimentul din regentă, iar subordonatele respective rămîn numai ca obiect al sentimentului, acele subordonate sînt propoziții *completive*.

Astfel dacă în fraza a treia înțelesul este «sînt surprins de acest fapt că », accentul frazei căzînd pe «sînt surprins », iar subordonata avînd numai rolul de a explica pe *id* subînțeles (*miror id quod*), acea subordonată este o *completivă* cu *quod* și construită cu modul *indicativ*.

Același lucru este cu fraza a doua (*segre ferebat Catilina id quod*) și cu prima frază, unde *quod vivimus* este numai obiectul sentimentului de bucurie (*lsetamur illud — quod vivimus*).

Dacă însă propoziția subordonată este pronunțată și înțeleasă că servește drept cauză a sentimentului exprimat de verbul din regentă, atunci acea subordonată este o propoziție *circumstanțială cauzală*, legată cu *quod* și construită cu modul *indicativ*. Astfel în fraza a patra, propoziția subordonată (*quod rediisti*) poate fi interpretată drept *completivă*, servind ca apozitie explicativă a pronumelui *id* subînțeles pe lângă *gratulor*, care se poate

construi și cu acuzativul. În acest caz tot accentul cade asupra lui *gratulor*, notînd puterea sentimentului. În timp ce în fraza a cincea subordonată *quod adiuvisi* se poate interpreta mai ușor drept cauzală, ea dînd motivul mulțumirilor ce se aduc.

Dacă o atare propoziție subordonată este completivă, adică servește numai drept complement sau drept explicație a sentimentului din regentă, sau dacă este o cauzală, aceasta este ceva subiectiv, și aparține vorbitorului sau scriitorului care o întrebuițează și care știe asupra cărei părți a gîndirii sale a pus accentul.

Propoziția subordonată legată cu *quod* după *verba affec-tuum*, dacă este completivă se construiește cu modul *indicativ*; dacă este cauzală, urmează construcția lui *quod causale*.

Notă. În epoca imperială, după *verba declarandi* și după *verba sentiendi*, în loc de acuzativ cu infinitiv, începe a fi întrebuițată completiva cu *quod* (*quia, quoniam*), care se găsea în vorbirea poporului și care a trecut în limbile romanice : în limba romînă « că ».

Propoziția completivă interogativă indirectă

<i>Quid agis?</i> (Ce faci?)	<i>Scire velim quid agas</i> (Aș vrea să știu ce faci)
<i>Quidnam est?</i> (Ce este?)	<i>Incertus sum quidnam sit</i> (Nu știu bine ce este)

În exemplele de mai sus, avem în rîndul întîi, în partea stîngă, o propoziție principală în formă interogativă. Aceasta se numește propoziție interogativă directă, căci este o întrebare pusă în mod direct unei persoane.

În partea dreaptă a aceluiași rînd se găsesc cuvintele care formau propoziția principală, însă aici constituie o propoziție subordonată completivă după verbul *scire*. Pentru că începe cu un pronume interogativ, ea își păstrează caracterul de propoziție interogativă. Dar fiindcă nu este principală, adică întrebarea nu se mai pune direct prin acele cuvinte, ci este subordonată pe lingă un *verbum sentiendi*, ea se numește *interogativă indirectă*.

Același lucru îl găsim în rîndul al doilea, unde propoziția interogativă directă din partea stîngă este repetată în partea dreaptă în formă de subordonată pe lingă expresia *incertus sum*. Deci, și *quidnam sit* este tot o interogativă indirectă ca și *quid agas*.

Propoziția interogativă indirectă reprezintă una din formele în care se înfățișează propoziția completivă. Ea este dependentă de un *verbum declarandi* sau un *verbum sentiendi*, care înseamnă : *a întreba, a sti, a spune, a afla* etc.

Verbul propoziției interogative indirecte stă totdeauna la modul conjunctiv.

Ca și propoziția interogativă directă, interogativa indirectă este simplă sau dublă. Interogativă indirectă simplă : Spune-mi cum ai trăit pe acolo. Interogativă indirectă dublă : Spune-mi dacă ai trăit bine, ori ai suferit ceva.

Interogativa indirectă simplă

1. *P. Africanus seditiose in contione a C. Carbone, tribuna plebis, inter-rogatus est, quid de Ti. Gracchi morte sentiret.* (P. Africanus a fost întrebat

16 — c. 335

în mod demagogic de C. Carbo, tribunul poporului, ce gîndește cu privire] la moartea lui Tiberius Gracchus). (Cic. *Pro MU.* 8.)

Non fuit ea vaua, iudices, profecto non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam (esse). (N-a fost acela motivul, judecători, desigur n-a fost acela, pentru ce a socotit Pompeius că trebuie să se aducă o instanță nouă). (Cic. *Pro MU.* 21.)

Dederas enim, quam contemneres populares insanias, iam ab adolescentia documenta maxima (Căci dăduseși încă din tinerețe probe foarte mari de eît disprețuiești actele nebunești ale vulgului). (Cic. *Pro MU.* 22.)

În frazele de mai sus avem cîte o propoziție interogativă indirectă și sînt legate prin cuvintele interogative: *quid, cur, quam (quantum)*.

Propoziția interogativă indirectă se leagă de regenta sa prin pronumele interogative sau prin adverbe interogative: *quis, quantus, quot, ubi, unde, ut, cur* etc.

Observație

Într-o propoziție interogativă indirectă se pot afla două pronume interogative, fiecare cu alt rol: *Scire volui quis quem doceat.* (Am vrut să știu care pe care învață). *Nihil iam quæserere aliud debetis, nisi uter utri insidios fecerit* (Nimic altceva nu mai trebuie să cercetați decît care (din ei doi) căruia (din ei doi) a întins cursa). (Cic. *Pro MU.* 23.)

2. *Epaminondas, cum gravi minere exanimari se videret, quæsiuit esse utne lusi hostes* (Epaminondas, cînd a văzut că se stinge de o rană grea, a întrebat dacă fuseseră împrăștiați dușmanii).

A Socrate quæsitum est noime Archelaum, qui turn fortunatissimus habere-retur, beatum putaret (Socrate a fost întrebat dacă nu socotește fericit pe Archelaus, care atunci era socotit cel mai bogat). (Cic. *Tuse.* V, 12, 35.)

Quæritur num idem sit pertinacia et perseverantia (Se întreabă dacă încă-păținarea și stăruința sînt același lucru).

Propoziția interogativă indirectă simplă se leagă și prin particule interogative, și anume : **Ne** (dacă) care stă totdeauna în urma primului cuvînt al interogativei ca enclitic. **Num** (dacă) care stă la începutul interogativei. **Nonne** (dacă nu) stă la începutul interogativei sau în corpul ei imediat înaintea cuvîntului important al întrebării; interogativa legată prin *nonne* are caracter negativ.

Nota 1. După *dubito, nescio, haud scio*, particulele *num* și *ne* exprimă o idee nesigură, iar particula *an* exprimă o afirmație atenuată. După *haud scio* particula *an non* exprimă o ipoteză negativă :

Dubito num sis has litteras accepturus (Mă îndoiesc — nu cred — că vei primi această scrisoare).

Dubito sisne has litteras accepturus (Mă îndoiesc că vei primi această scrisoare).

Dubito an res ita se habeat (Poate că așa ar sta lucrul).

Haud scio an hoc verum sit (Asta ar putea fi adevărată).

Haud scio an hoc non verum sit (Poate că aceasta nu este adevărată).

Nota 2. Uneori după verbe ca *exspectare, tentare, conari, experiri* interogativa indirectă se leagă prin si :

Hostes impacienter exspectabant, si a sociis quid auxilii mitteretur (Dușmanii așteptau nerăbdători, dacă li se trimite vreun ajutor din partea aliaților).

Nota 3. De multe ori în cuprinsul unei propoziții găsim expresii ca : *nescio quis, nescio quid, nescio quomodo, mirum quantum, minium quantum*, care nu constituie o întrebare acolo, ci sînt numai niște paranteze ce nu influențează cu nimic modul verbului:

Sed, nescio quomodo, inhseret in mentibus quasi sxculorum quoddam auqurium futu-romm (Dar există, nu știu cum, în minți un fel de presentiment al vremilor viitoare). (Gic. Tuse, I, 15, 33). '

Interrogativa indirectă dubla

1. *Valetudo sustentatur notitia corporis et observatione, quse res prodesse soleant aut obesse* (Sănătatea se păstrează prin cunoașterea corpului și prin băgarea de seamă ce lucruri obișnuiesc să-i priască sau (și ce) să-i păgubească). (Cic. *De Off.* II, 24).

Ratio docet quid faciendum fugiendum\id sit. (Rațiunea ne învață ce trebuie să facem și de ce trebuie să ne ferim).

Interrogativa indirectă dublă cuprinde de fapt două întrebări, adică întrebarea asupra a două acțiuni sau asupra a două situații. De aceea ea constă din două părți care se leagă de regentă prin **pronume interogativ** în prima parte și prin **aut** sau **ve** (enclitic) în partea a doua.

Verbul ei este totdeauna la *modul conjunctiv*.

2. *Qusero utrum id vestrum an nostrum officium sit* (întreb dacă aceasta este îndatorirea voastră sau a noastră).

Quseritur mortalisne an immortalis sit animus humanus (Se pune întrebarea dacă sufletul omenesc este muritor sau nemuritor).

Nescio hoc verum an jalsum sit (Nu știu dacă aceasta este adevăr sau minciună).

Tam incerto ssepe Marte pugnatum est, ut neutri scirent, vicissent cictine essent. (S-a dat o luptă cu rezultat deseori așa de nesigur, încît nici unii nici alții nu știau dacă au învins sau au fost învinși).

Interrogativa indirectă dublă se leagă de regenta sa și prin particule interogative în felul următor: în prima parte se pune **utrum** sau encliticul *ne* (dacă), iar în partea a doua **an** (sau dacă); sau: în prima parte nu se pune nici o particulă, iar în partea a doua se pune **an** sau encliticul *ne*.

Răspunsul la propozițiile interogative

1. Răspuns **afirmativ**:

a) Prin repetarea cuvîntului important din întrebare, singur sau însoțit de un adverb. ;

b) Prin *ita, ita est, ita vero est* (da, așa e) ;

c) Prin *vero* (singur sau precedat de un pronume : *ego vero, iile vero*); *etiam, sane, sane quidem* (în adevăr, desigur, fără îndoială).

Exemple : — *Veniesne?* — *Veniam*, sau *sane veniam*, sau *sane quidem* (fără verb). (— Vei veni? — Voi veni, sau voi veni desigur, sau de sigur).

2. Răspuns **negativ**:

a) Prin **non** și repetarea cuvîntului accentuat în interogație.

b) Prin **non ita**.

c) Prin *minime, minime vero, nihil minus*

16*

Exemple : — *Unumne huius sceleris putas auctorem esse?* — *Nori unum* (Crezi oare că unul singur este făptașul acestei crime? — Nu unul singur)

— *Num ista omnia credis?* — *Minime vero* (— Crezi oare toate aceste — Nicidecum).

Răspuns rectificativ:

Prin *immo, immo vero* (nu, din contră ; nu, dar mai degrabă).

— *Causa igitur nori bona est?* — *Immo optima* (Ei, bine, chestiunea nu este bună? — Ba (din contră), foarte bună). (Cic. *Ad Attic.* IX, 7).

Versiune

EBRIETATIS BPFECTUS

Lsetatur potator *quod* vinum invenit. Sed ebrietas multa mala affert. *Quid* viții în homine sit, ebrietas detegit. *Prselereo quod* removet verecundiam. Non quserendum est *cur* în vinolentia tot vitia apparent. Ubi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit. Tunc petulans non linguam, non manum continet. *Adde quod* insolenți crescit superbia, crudelitas saavo, livido malignitas : omne vitium laxatur et prodit. Ergo non miraberis *unde* illa ignoratio sui sit, *quare* potator tot dubia et parum explanata verba dicat, *cur* incertos oculos, gra-dum errantem habeat. Itaque non quserendum est *utrum* ebrietas voluptatem *an* calamitatem afferat, cum ebrietatis effectus tam acerbi sint.

Temă

SUPERSTIȚIE

Alexandru cel Mare ordonase ca orașul Gaza să fie luat cu asalt (*oppugnare*). Când făcea sacrificiu (*sacrum*) zeilor după obiceiul (*mos*) strămoșesc (*patrius*), unui corb, care zbura (*volare*) pe sus (*alte*), i-a scăpat (*excidere* din ghiare (*unguis*) o bucată de pământ (*glseba*), care a căzut (*incidere*) pe capul regelui și s-a sfărâmat (*defluere*). Mult s-a minunat regele că nu i s-a întâmplat (*evenire*) o nenorocire (*malum*). Apoi a întrebat cine poate interpreta (*interpretari*) ce au vrut zeii prin acea întâmplare (*casus*). Profetul (*vates*) Aristander a spus că acea întâmplare prevestește (*portendere*) căderea (*excidium*) orașului, dar că este primejdie ca regele să fie rănit (*minus accipere*). Impresionat (*commotus*) regele s-a supus (*părere*) profetului și a dat semnalul de retragere (*receptus*).

PROPOZIȚIILE CIRCUMSTANȚIALE

Propoziția temporală

1. *Caesar, postquam omnes Belgarum copios ad se venire vidit, flumen Axonam exercitum traducere maturavit* (După ce a văzut că toate trupele belgilor vin spre el, Caesar s-a grăbit să treacă armata peste fluviul Axona). (Caîs. B. G. II, 5).

P. Africanus, posteaquam bis censor et consul îuerat, L. Cottam in iudi-cium vocavit (P. Africanus, după ce fusese de două ori censor și consul, a chemat în judecată pe L. Cotta). (Cic. Div. in Casc. 21). **Postquam** *perfugse murum arietibus ferire vident, aurum atque argentum domum regiam comportant* (Fugarii, după ce văd că zidul este izbit cu berbecii, transportă aurul și argintul în palatuî regal). (Sall. Jug. 76).

Pompeius, ut equitatum suum pulsum vidit, acie excessit (Pompeius, când a văzut că a fost pusă pe fugă cavaleria sa, a plecat din luptă — a părăsit linia de bătaie). (CSBS. B. Civ. III, 94).

Messanam ut quique nostrum venerat, hsec visere volebat (Oricare dintre noi, când venise la Mesina, vrea să viziteze acestea).

Ubi *murus defensoribus nudatus est, portas succendunt murumque subruunt* (Când zidul a fost golit de apărători, dau foc porților și prăbușesc zidul).

IM neutri transeundi initium faciunt, *Cesar suos in castra reduxit* (Când nici unii nici alții nu fac începutul trecerii, Ca?sar a dus pe ai săi în tabără). (C»B. B. G. II, 9).

Pelopidas non dubitavit, simul ae conspexit hostem, configere (Pelo-pidas n-a ezitat de a începe lupta, îndată ce a zărit pe dușman). (Corn. Nep. Pelop. 5).

Propoziția circumstanțială de timp sau propoziția temporală arată timpul lucrării din propoziția regentă. Ea se leagă de regentă prin conjuncțiile :

postquam (posteaquam)

ut, ubi

ut primum

ubi primum

cum primum

simul

simul ac (atque)

după ce când

= îndată ce

se construiesc cu *indicativul*

Hotă. Verbul propoziției dependente introduse prin *postquam* exprimă totdeauna o lucrare anterioară celei din regentă ; cu toate acestea, în general, este pus la *perfectul indicativului* (*postquam vidit. . . maturavit*).

Când scriitorul vrea să scoată în relief anterioritatea lucrării din dependentă, întrebuițează mai mult ca *perfectul indicativului* (*postquam fuerat. . . vocavit*).

Se poate însă întrebuița și *prezentul istoric* (*postquam vident. . . comportant*).

2. a) **Cum** *Cesar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Hsedui, alterius Sequani* (Când Caîsar a venit în Galia, șefii unei partide erau heduii, ai celeilalte erau sequanii). (Cses. B. G. VI, 12).

Huc cum *se consuetudine reclinaverunt, infirmas arbores pondere adfli-gunt atque una concidunt* (în clipa în care după obicei s-au rezemat acolo, răstoarnă prin greutatea lor arborii slăbiți si se prăbușesc împreună cu ei). (Cses. B. G. VI, 27).

Helveții fere cotidianis prozliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt (Helveții se măsoară cu germanii în lupte aproape zilnice, când sau îi opresc pe aceia la hotarele lor, sau ei poartă război în hotarele acelora). (Caes. B. G. I, 1).

Hi, cum est usus atque aliquod bellum incidit, omnes in bello versantur (Aceștia, ori de câte ori este nevoie și se întâmplă vreun război, toți sînt în război). (Cses. B. G. VI, 15).

Cum ver esse **cceperat**, Verres dabat se labori atque itineribus (Cînd începea a fi primăvară, Verres se deda activității si călătoriilor). (Cic. Verr. V, 10, 27).

b) **Cum** pabuli copia esse **inciperet**, Caesar ad exercitum venit (Cînd începea să fie belșug sie nutreț, Caesar a venit la armată). (Cses. B. G. II, 2).

Qui, **cum** se suaque omnia in oppidum **contulissent**, omnes maiores navi, ex oppido egressi, manus ad Csesarem tendere **cceperunt** (După ce aceștia s-au adunat ei și toate ale lor în oraș, toți bătrînii, ieșind din oraș, au început să întindă mîinile către Caesar). (Cses. B. G. II, 13).

Erit, erit illud profecto tempus et illucescet aliquando iile dies, cum tu et amicissimi benevolentiam et gravissimi hominis fidem et unius **fortissimi** viri magnitudinem animi desideres (Va fi, va fi desigur acel timp și va veni o dată ziua aceea, cînd tu vei duce dorul bunăvoinței celui mai bun prieten, si credinței omului celui mai serios, si mărinimiei acestui singur bărbat prea distins). (Cic. Pro MU. 69).

c) *Ultimas Hadriani maris oraș peticit*, **cum interim** Dyrracchii milites domum obsidere **cceperunt** (S-a îndreptat spre cele mai îndepărtate țărmuri ale mării Adriatice, cînd în timpul acela ostașii îi asediau (au început să-i asedieze) locuința la Dirrachium). (Cic. In Pis. 38, 93).

Ego in castra veni, **cum interea** avocatorum firmam manum **compara**-vissem (Eu am venit în tabără, după ce în acest timp strînsesem o ceată bună de agitari).

Caedebatur virgis, **cum interea** nullus gemitus, nulla vox alia illius **audie-batur**, nisi heec: civis Romanus suni (Era bătut cu vergi, cînd în acel timp nu se auzea nici un geamăt, nici un alt cuvînt al lui decît acesta : sînt cetățean roman). (Cic. In Verr. V, 42, 162).

Propoziția temporală se leagă de regentă și prin conjuncția **cum**, care se construiește astfel:

a) Cu *indicativul*, cînd arată momentul acțiunii — *cum temporale* — (*cum venit, cum prohibent aut gerunt*), sau cînd arată o acțiune care se repetă — *cum iterativum* — (*cum est usus atque incidit*).

Nota 1. *Plerique, cum aut sere alieno aut magnitudine tributorum aut iniuria poten-tium premuntur*, șese in servitute dicant nobilibus (Cei mai mulți, ori de cîte ori sînt apăsați sau de datorii sau de mărimea dărilor sau de nedreptatea celor mai puternici, se declară în sclavie nobililor). (Caes. B.G. VI, 13).

Silent leges inter arma nec se exspectari iubent, cum ei, qui exspectare velit, iniusta pcena luenda sit, antequam iusta repetenda (sit). (în mijlocul armelor amuțesc legile și nu pretind să fie așteptate, cînd — ori de cîte ori — acela, care vrea să le aștepte, ar trebui să sufere o pedeapsă nedreaptă, înainte de a se aplica una legală). (Cic. Pro MU., 10).

Tullius, ut quisque veniret, primores eorum excipiens, multitudinem in campum deduxit. (Tullius, pe măsură ce venea fiecare, primind pe fruntașii acestora, a condus mulțimea în cîmpie).

în general *repetarea* unei acțiuni se exprimă cu *indicativul* (*cum premuntur*) ; cînd *repetarea* exprimă o *ipoteză*, se întrebuițează modul *conjunctiv* (*cum luenda sit*). La scriitorii din epoca imperială, cînd verbul este la imperfect sau mai mult ca perfect, găsim de obicei modul *conjunctiv*.

Nota 2. *In qua re Themistocles cum divitiis ornavit, tum etiam peritissimos belii navalis lecit Athenienses* (în această împrejurare Themistocles nu numai că a încărcat pe Atenieni cu bogăție, ci i-a făcut și foarte pricepuți în războiul pe mare). (Corn. Nep. Them., 2).

Cum de illo, turn de multis amplissimis viris laboro. (Nu numai pentru acela, ci pentru mulți bărbați foarte distinși mă străduiesc eu).

Conjuncțiile *cum* . . . *turn* se traduc în românește : nu numai... ci și ; pe de o parte ... pe de altă parte. Ele se întrebuințează și în propoziții cu verbe deosebite (*cum ornavit, turn fecit*), și în propoziții care au același verb, care este scris în una și este subînțeles în cealaltă (*cum de illo — laboro — , turn de multis laboro*).

Nota 3. Postquam exui (= *exuebatur*) *eequalitas et pro modestia ac pudore ambitio ac vis incedebat* . . . (După ce echitatea începea să dispară și în locul modestiei și rușinii pășea ambiția și violența). (Tacit. *Arin.*, III, 26).

Iamque dies consumptus erat, cum tamen barbari nihil remittere (= *remittebant*) *atque acrius instare* (= *instabant*) (Se și terminase ziua, când cu toate acestea barbarii nu dau înapoi de loc și făceau presiuni mai îndrjite). (Sall. *lug.*, 98).

Infinitivul istoric se întrebuințează în locul imperfectului indicativului în propoziții principale. Istoricii însă folosesc, foarte rar, în propoziții temporale, legate cu *postquam* sau *cum*, infinitivul istoric, în locul unui timp trecut.

b) Cu *conjunctivul*, în istorisiri, pentru a arăta înlănțuirea evenimentelor (*cum historicum*) și se află la *imperfect*, traducîndu-se cu *pe cînd*, cînd exprimă o lucrare simultană cu cea din regentă (*cum inciperet* . . . *venit*); sau la mai mult ca perfect, traducîndu-se cu *după ce*, cînd exprimă o lucrare anterioară celei din regentă (*cum contulissent* . . . *cceperunt*); sau după expresiile *fuit tempus, erit tempus, illucescet dies* (*erit tempus, illucescet dies, cum desideres*).

Notă. *Helveții, repentino Csesaris adventu commoti, eum id, quod ipsi diebus viginti xgerrime conjecerant, ut flumen transirent, Uium uno die fecisse intellexerent, legatos ad eum mittunt* (Helveții, impresionați de sosirea neașteptată a lui Gaesar, cînd — fiindcă — au înțeles că el făcuse într-o singură zi ceea ce ei făcuseră cu foarte mare greutate în douăzeci de zile, adică să treacă fluviul, trimit soli la el). (C»s. B.G. I, 13).

În propozițiile temporale legate prin *cum* și construite cu imperfectul sau mai mult ca perfectul conjunctivului, de multe ori ideea de timp se confundă cu cea de cauză (*Cum explicativum*).

Cînd însă propoziția legată prin *cum explicativum* este la prezent sau perfect se construiește cu indicativul:

Magna Isetitia nobis est, cum te talem virum di monuere, uti aliquando pacem quam bellum malles (Mare bucurie avem, cînd — deoarece — pe tine, un astfel de bărbat, te-au sfătuit zeii, ca să preferi o dată pacea războiului).

Gratulor tibi, cum tantum vales apud Dolabellam (Te felicit pentru marea trecere pe care o ai pe lîngă Dolabella — cînd ai atîta trecere — întrucît ai atîta trecere). (Cic. *Ad. Fam.*, IX, 14.)

c) Cînd *cum* este însoțit de *interea* sau *interim*, se construiește cu *indicativul* dacă verbul este la prezent sau la perfect (*cum interim cceperunt*) și cu *conjunctivul* cînd verbul exprimă ideea de imperfect sau mai mult ca perfect (*cum interea comparavissem*).

Cu toate acestea se întîlnește *imperfectul indicativului* după *cum* însoțit de unul din adverbele numite mai sus (*cum interea audiebatur*).

d) *Iam ver appetebat, cum Hannibal ex hibernis movit* (Primăvara chiar era aproape, cînd Hannibal a pornit din tabăra de iarnă). (T. Liv. XXII, 1).

Vix agmen novissimum extra munitiones processerat, cum Galii commit-tere prcelium non dubitant (Abia trecuse ariergarda dincolo de întărituri, cînd galii nu stau la îndoială să dea lupta).

Uneori *cum temporale* este scos în relief prin unul din adverbele *vix, segre, iam, nondum*, pus în propoziția regentă (*iam appetebat, cum movit; vix processerat, cum non dubitant*).

Dar în acest caz fraza oferă o situație particulară : propoziția subordonată conține acțiunea importantă, iar propoziția principală cuprinde numai o circumstanță a acțiunii din subordonată.

Astfel, în prima frază acțiunea principală este : Hannibal și-a scos trupele din tabăra de iarnă ; iar circumstanța de timp este : când abia începea să se imprimăvăreze.

Tot așa în fraza a doua : acțiunea principală este : Galii nu ezită să dea lupta ; iar circumstanța de timp este : când ariergarda abia trecuse în afara întăriturilor.

În atari fraze rolurile de propoziție principală și subordonată sînt inversate. De aceea, *cum* în această situație se numește *cum inversum*.

Cum inversum se construiește cu modul *indicativ*, timpul *perfect* (*cum movit*), care poate fi înlocuit cu *prezentul istoric* (*cum non dubitant — non dubitaverunt*).

3. **Sed *antequam* ad eam orationem *venio*, quae est propria vestrae quæstionis, videntur ea esse refutanda, quae in senatu ab inimicis sæpe iactata sunt** (Dar înainte de a trece la acea parte a pledoariei, care este direct legată de cercetarea voastră, îmi pare că trebuie să resping cele ce au fost deseori aruncate în senat de către vrăjmași). (Cic. *Pro MU.* 7).

***Antequam* de præceptis oratoris dicamus, videtur dicendum (esse) de genere ipsius artis** (înainte de a vorbi despre preceptele oratorice, îmi pare că trebuie să vorbim despre caracterul artei — oratoriei — însăși). (Cic. *Inv.* I, 4).

***Antequam* homines nefarii de meo adventu audire *potuissent*, in Macedonia perrexi** (înainte ca oamenii nelegiuți să fi putut afla de sosirea mea, mi-am continuat drumul spre Macedonia). (Cic. *Pro Plane.* 41, 98).

Membris utimur, priusquam didicimus, cuius ea utilitatis causa habeamus. (Ne servim de membre, înainte de ce am învățat — înainte de a fi învățat — pentru ce folosință le avem).

***Priusquam* se hostes ex terrore ac fuga *reciperent*, Cæsar exercitum duxit et ad oppidum**

Noviodunum pervenit (înainte ca dușmanii să se reculeagă din spaimă și fugă, Csesar a dus armata și a ajuns la orașul Noviodunum). (Cses. *B. G.* II, 12).

În fiecare din frazele de mai sus avem câte o propoziție temporală, legată prin conjuncțiile *antequam* sau *priusquam*.

Acțiunea din temporală *antequam venio* nu este o realitate în momentul când o pronunță oratorul, căci ea urmează să aibă loc, după ce se va petrece acțiunea din *videtur refutanda esse*. Tot așa în celelalte fraze, precum în ultima : acțiunea din *priusquam se reciperent*, adică reculegerea dușmanilor, nu este o realitate în momentul când Csesar își conduce armata spre orașul Noviodunum.

De fapt, o propoziție legată prin *antequam* sau *priusquam* exprimă totdeauna o acțiune posterioară față de cea din regentă, adică o acțiune virtuală, o acțiune « *in spe* », în clipa când se petrece acțiunea din regentă.

De aceea, o atare propoziție nu exprimă o realitate, însă vorbitorul sau scriitorul poate pune în ea siguranța sa în îndeplinirea acelei acțiuni, și atunci întrebuințează indicativul care este modul nu numai al realității, ci și al siguranței. Când însă nu accentuează această siguranță, atunci lasă propoziția cu construcția ei normală, punînd modul nesiguranței și al posibilității, adică modul conjunctiv.

De aceea propozițiile temporale legate cu :

indicativul, cînd autorul consideră faptul ca sigur; *conjunctivul*, cînd autorul consideră faptul ca nesigur.

antequam \ se construiesc *priusquam*) cu :

Notă. După *non ante (prius) quam* se întrebuințează totdeauna *perfectul indicativului*:

Epaminondas non prius bellare destitit, quam urbem Lacedaemoniorum obsidione clausit (Epaminondas n-a încetat de a purta război, înainte de ce a închis — înainte de a fi închis — cetatea lacedemonienilor prin asediu). (Corn. Nep. Ep. 8).

Din acest exemplu cunoaștem că în folosirea conjuncțiilor *antequam* și *priusquam* se poate ca scriitorul să pună prima parte din care sînt constituite (*ante, prius*) în propoziția regentă, iar partea a doua (*quam*) în fruntea propoziției dependente.

Această separare a părților din care este compus un cuvînt se numește *tmază*.

4. a) *Archimedes, dum in pulvere quiescebat describit attentius, ne patriam quidem captam esse sensit* (Archimede, pe cînd desena ceva în pulbere cu prea mare încordare, n-a simțit nici chiar că patria sa a fost cucerită).

Donec eris felix, multos numerabis amicos (Cît timp vei fi fericit, vei număra mulți prieteni). (Ovid. Trist. I, 9).

Cato, quoad vixit, virtutum laude crevit (Cato, cît timp a trăit, a crescut în lauda însușirilor frumoase). (Corn. Nep. Cato, 2).

Propozițiile temporale se pot lega de regentă și prin conjuncțiile : **dum, donec, quoad**, care se construiesc astfel:

a) Cu *indicativul*, cînd arată un fapt real sau considerat sigur ; se traduc cu : *pe cînd, în timp ce, cît timp*. Lucrarea din temporală este simultană cu cea din regentă ei.

Nota. 1. *Dum* în povestiri, însemnînd *pe cînd*, se construiește, de preferință, cu prezentul indicativului, nu cu imperfectul.

Dum *hxc in colloquio geruntur, Csesari nuntiatum est equites Ariovisti propius accedere* (Pe cînd în convorbirea dintre ei se petrec — se petreceau — acestea, lui Caesar i s-a anunțat că vin prea aproape călăreții lui Ariovistus). (Gaes. B.G. I, 46).

Hec dum *siguntur, interea Cleomehes iam pervenerat* (Pe cînd se petrec — se petreceau — acestea, în timpul acesta și sosise Cleomenes).

Nota 2. *Dum* temporal cu indicativul prezent sau perfect uneori cuprinde și o idee cauzală:

/

Hoc feci, dum licuit; intermisi, quoad non licuit. (Am făcut aceasta, cît timp — fiindcă — mi s-a îngăduit; cît timp — fiindcă — nu mi s-a îngăduit, am întrerupt). (Cic. Phil. III, 13).

b) *Paucos dies moratus est, dum se copise ab Corcyra assequerentur* (A zăbovit cîteva zile, pînă să se adune — să vină — trupele de la Corcîră). (T. Liv. XXXII, 9, 8).

Temporibus Augusti non defuere praeclara ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur (Timpurilor — domniei — lui Augustus nu le-au lipsit

talente foarte strălucite, pînă ce, strecurîndu-se lingușirea, au fost abătute). (Tacit. *Ann.* I, 1).

Horatius Cocles impetum sustinuit, quoad ceteri pontem interromperent (Horatius Cocles a ținut în loc atacul, pînă ce ceilalți au tăiat podul).

b) Cu *conjunctivul*, cînd arată un fapt posibil, și se traduc prin : *pînă să, pînă ce*; în acest caz, în general, propoziția temporală cuprinde și o idee de scop.

Nota 1. Pentru a exprima o acțiune, care la un moment dat în viitor va fi terminată, *dum, donec* și *quoad*, cu înțelesul *pînă ce*, se construiesc cu viitorul al II-lea al indicativului :

Nori jaciā finem rogandi, quoad nuntiātum erit te id fecisse quod exspectamus. (Nu voi pune capăt rugăminții, pînă ce nu mi se va fi anunțat că tu ai îndeplinit ceea ce noi așteptăm).

Hic geret bellum ingens, dum tertia xstas Latio regnantem (eum) vidcrit (Acesta va purta un război foarte mare, pînă ce a treia vară îl va fi văzut domnind în Latium). (Verg. *Mneis*, I, 52).

Orbati nobis videbimur, donec redieris (Ne vom simți orfani, pînă ce te vei fi întors).

Nota 2. Dacă se insistă asupra faptului că o acțiune trecută s-a îndeplinit în realitate, după conjuncțiile *dum, donec, quoad*, cu înțelesul *pînă ce*, se poate întrebuița perfectul indicativului:

Usque eo exspectavi, quoad rediit (Pînă atunci am așteptat, pînă s-a întors).

Epaminondas usque eo retinuit ferrum in corpore, quoad nuntiātum est risisse Bseotios (Epaminondas a păstrat fierul în corp pînă în momentul cînd i s-a adus știrea că beoțienii au învins). (Corn. Nep. *Epamin* 9).

Substituirea propoziției temporale

a) *M\ Curio, ad focum sedenti, magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiați sunt* (Cînd samniții au adus o mare cantitate de aur lui Manlius Curius, pe cînd ședea lîngă vatră, au fost refuzați). (Cic. *De Sen.* 16).

Boi el Tulingi nostros latere aperto adgfessi, circumvenire cceperunt (Boii și tulingii, atacînd pe ai noștri din partea descoperită, au început să-i înconjoare). (Cses. *B. G.* I, 25). '

Hannibal, Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochum regem venit (Hannibal, fiind alungat din Cartagina, a venit la Efes la regele Antiochus).

b) *Nostris resistentibus, hostes ad pedes desiluerunt* (Pe cînd ai noștri se mențineau pe poziție — nu dau înapoi — dușmanii au descălecat). (Cses. *B. G.* IV, 12).

Obsidibus traditis, Csesar ab eo loco in fines Ambianorum pervenit (După ce ostatecii au fost predați, Csesar de acolo a ajuns în hotarele ambianilor). (Cîes. *B. G.* II, 15).

Propoziția temporală poate fi substituită prin construcții participiale, și anume :

a) Printr-un *participiu singur*, acordat cu un substantiv din propoziția regentă (*participium coniunctum*): *M\ Curio sedenti; Boi et Tulingi adgressi; Hannibal expulsus.*

b) Printr-un *participiu în ablativ unit cu un substantiv tot în ablativ* (*participium absolutum*).

Această construcție din urmă se numește **Ablativ absolut**.

Construcția ablativ absolut se obține astfel: conjuncția se elimină, subiectul trece în ablativ, iar predicatul verbal trece la participiu, tot în cazul ablativ (acordându-se în gen, număr și caz cu fostul său subiect).

Propoziția temporală, care are verbul la forma activă, în ablativ absolut are verbul la participiu prezent; cea care are verbul la forma pasivă, în ablativ absolut are verbul la participiu trecut.

Cum nostri resisterent = Nostris resistentibus. Cum obsides traditi essent = Obsidibus traditis.

Observații

1. Substituirea prin ablativ absolut se face numai dacă subiectul temporalei nu se găsește cu nici un rol în propoziția regentă; dacă se află cu vreun rol, atunci propoziția temporală activă se schimbă în pasivă:

Cum (Cesar) castra **munivisset**, vineas agere ccepit = **Cum castra munita** essent, (Ca[^]sar) vineas agere ccepit = **Castris munitis**, vineas agere ccepit (După ce — Cesar — a întărit tabăra, a început să miște mașinile de război = După ce tabăra a fost întărită — Ca[^]sar — a început să miște, mașinile de război = Tabăra fiind întărită, a început să miște mașinile de război).

2. De asemenea nu se obișnuiește să se substituie propoziția circumstanțială prin ablativ absolut, când verbul care formează predicatul are și o întregire predicativă, spre a nu se produce confuzii.

Astfel, propoziția temporală *Cum Cicero consul creatus esset*, în care verbul din predicat *creatus esset* are ca întregire predicativă substantivul *consul*, nu poate fi substituită printr-un ablativ absolut de forma: *Cicerone consule creato*.

3. Dacă propoziția temporală are predicat nominal, format din verbul *esse* și un nume predicativ, în construcția ablativ absolut apar numai subiectul și numele predicativ, căci verbul *esse* nu are participiu.

Cum C. Caninius consul esset, scito neminem prandisse = **C. Caninio consule**, scito neminem prandisse (Să știi că nimeni n-a prânzit, când era consul C. Caninius). ((Cic. *Ad. Fam.* VIII, 30).

Cesar eas res pluribus praesentibus tractari nolebat = *Cesar eas res, cum plures praesentes essent, tractari nolebat* (Cesar nu vrea ca acele lucruri să fie discutate, când erau de față mai mulți). (Ca[^]s. B. G. I, 18).

Dumnorix multa non modo iniussu Cesaris et civitatis Hseduorum, sed etiam inscientibus ipsis fecerat — *Dumnorix multa non modo iniussu Cesaris et civitatis Hseduorum, sed etiam cum ipsi inscientes* essent, *fecerat* (Dumnorix săvîrșise multe nu numai fără porunca lui Cesar și a statului heduilor, dar chiar fără știrea lor — când ei nu știau). (Ces. B. G. I, 19).

4. Uneori drept ablativ absolut figurează un participiu trecut în ablativ, fără subiect, fiind luat impersonal și avînd după sine o completivă.

În această formă se întîlnesc expresiile: *audito, cognito, comperto, intel-lecto, nuntiato, edicto, permisso*:

Alexander, audito Darii movisse ab Ecbatani, fugientem insequi ccepit (Alexandru, aflîndu-se că Darius și-a mutat tabăra de la Ecbatana, a început să urmărească pe cel fugăr). (Quint. Curt. V, 35).

uonsul, edicto ut, quicumque ad vallum tenderet, pro hoste haberetur, fugien-tibus obstitit (Consulul, dându-se ordin — după ce s-a dat ordin — ca, oricine s-ar apropia de întărituri, să fie considerat dușman, a stat în calea fugarilor). (T. Liv. X, 36).

Versiune

DE C.ESARIS ERGA DIVICIACUM BENEVOLEJSTIA

Quibus rebus cognitis, Csesar satis esse causse arbitrabatur quare in Dumnorigem aut ipse animadverteret aut civitatem animadvertere iuberot. Itaque, *priusquam* quicquam conaretur, Diviciacum, Dumnorigis fratrem, ad se vocari iubet et, *cotidianis interpretibus remotis*, per C. Valerium Trou-cillum, principem provincise Gallise, familiarem suum, cum eo colloquitur: simul commonefacit quse *ipso prsesente* in consilio Gallorum de Dumnorige sint dicta ; petit atque hortatur ut sine eius offensione animi ipse de eo, causa cognita, statuatur.

Quse omnia *postquam* Csesar ostendit, Diviciacus multis cum lacrimis eum complexus obsecrare ccepit, ne quid gravius in fratrem statueret. *Cum* haec flens pluribus verbis a Ca?sare peteret, Csesar eius dextram prendit; consolatus rogat finem orandi faciat.

Csesar

Temă

SUPUNEREA HELVEȚIILOR

Helveții, împinși (*adducere*) de lipsa (*inopia*) tuturor lucrurilor, au trimis soli la Csesar pentru supunere (*deditio*). După ce aceștia l-au întâlnit (*convenire*) în drum și plângînd (*fiere*) au cerut pace, Cassar a poruncit să-l aștepte (*expectare*) acolo unde erau atunci. După ce Csesar » sosit (*per-venire*) acolo, a cerut (*poscere*) ostateci și armele. Pe cînd se căutau (*con-quirere*) acestea, fiind la mijloc (*intermittere*) o noapte, șase mii de oameni au ieșit (*egredi*) din tabăra helveților, fiind tulburați (*perterrere*) de groaza ca nu cumva (*ne*), după ce vor fi predat (*tradere*) armele, să fie supuși (*adfi-cere*) la pedeapsă (*supplicium*).

Propoziția cauzală

1. a) *Si quid possumus, eo possumus, quod respublica nos coniunxit cum bonis* (Dacă avem vreun pic de putere, prin aceea o avem — din această cauză avem putere — fiindcă treburile publice ne-au unit cu cei de treabă). (Cic. *Pro MU*. 21).

Familiaritates late patere non possunt, propterea quod consuetudines victus non possunt esse cum multis (Legăturile de prietenie nu pot fi prea întinse, pentru că deprinderile comune de trai nu pot fi cu mulți). (Cic. *Pro MU*. 21).

Ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negaverunt pacem (Fiindcă solia nu prea prezenta prestigiu de aceea au refuzat pacea).

Quoniam *me vobiscum servare non possum, vestrse quidem vitae prospiciam* (Fiindcă nu mă pot salva pe mine împreună cu voi, mă voi îngriji cel puțin de viața voastră).

Nune, quoniam humanarum rerum fortune te et vim et gratiam nostram experiri placuit, quando per illam licet, festina atque, ut coepisti, perge (Acum, fiindcă soarta lucrurilor omenești a găsit cu cale ca tu să încerci și puterea și bunăvoința mea, deoarece grație ei — prin ea — este cu putință, grăbește-te și continuă cum ai început).

Quando quidem *tu istos orator es tanto opere laudas, vellem Antonio Cras-soque plura de ratione dicendi libuisset scribere* (Deoarece tu lauzi așa de mult pe acești oratori, regret că Antonius și Crassus n-au găsit cu cale să scrie mai multe despre arta vorbirii).

b) *Cesar milites reprehendit, quod, signo recipiendi dato, non constitissent* (Cesar a muștrat pe soldați, fiindcă, după ce fusese dat semnalul de retragere, nu se opriseră).

Diana dicta est, quia noctu quasi diem efficeret (A fost numită Diana, fiindcă în timpul nopții face un fel de zi). *Principes Treverorum de suis privatis rebus a Cesare auxilium petere cceperunt, quoniam civitati consulere non possent* (Fruntașii treverilor au început să ceară ajutor de la Cesar pentru chestiunile lor proprii, deoarece nu puteau chibzui în interesul statului). (Caîs. B. G. V, 3).

Propoziția cauzală exprimă cauza sau motivul lucrării verbului din propoziția regentă.

Ea se leagă de regentă prin conjuncțiile :

quod, propterea quod,

a) *Indicativul*, când

quia, quoniam,

exprimă motivul real

quando, quandoquidem \ 2¹ se construiește J sau părerea scriito-(pentru că, fiindcă, cu: rului; deoarece) I

[b) *Conjunctivul*, când exprimă motivul dat de o altă persoană, pe care scriitorul nu și-l însușește, sau când exprimă o ipoteză.

Notă. în fraza *Cesar milites reprehendit, quod, signo recipiendi dato, non constitissent*, motivul din propoziția circumstanțială de cauză *quod non constitissent* aparține generalului Ca[^]sar, care a muștrat pe soldați. Nouă ne povestește faptele scriitorul Cesar, care așa vorbește despre faptele generalului, ca și când ar fi altă persoană.

Observații

a) *Memoriam nostri rogo ut conserves, non quod de tua constantia dubitem, sed quia mos est ita rogandi* (Te rog să păstrezi amintirea de noi — să nu ne uiți — nu pentru că mă îndoiesc de statornicia ta, dar fiindcă așa este obiceiul să spunem).

"

•sr sr 38? ^SSJWWÎ sar* flKR_s:

este plină de curse și de teamă, judecata însăși ne sfătuiește să ne căutăm prieteni). (Cic. *De Fin.* I, 20, 66.)

Quas cum ita sint, perge quo coepisti (Fiindcă acestea sînt astfel, mergi mai departe încotro ai început — ai pornit). (Cic. *In Cat.* I, 10.)

Hi, cum per se minus valerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in Hseduis magnaeque erant eorum clientelae, Germanos atque Ariovistum sibi adiunxerant (Aceștia, deoarece singuri nu aveau multă putere, fiindcă din vechime cea mai mare autoritate o aveau heduii și clientela lor era mare, își asociaseră pe germani și pe Ariovistus). (Cses. *B. G.* VI, 12.)

Propoziția cauzală se poate lega de regenta sa și prin conjuncția **cum**, care se traduce în același mod ca și conjuncțiile de mai sus și se construiește cu modul *conjunctiv*: *cum sit, cum sint, cum valerent*.

3. *Alexander Magnus, cum ad Achillis tumulum adstisset: O fortunate, inquit, qui tuse virtutis praeconem Homerum inveneris* (Alexandru cel Mare, cînd s-a oprit la mormîntul lui Achile, a zis : O norocosule, care (deoarece) drept cîntăreț al vitejiei tale ai găsit pe Homer). (Cic. *Pro Arck.* X, 24.)

Omnia admirabatur, quippe qui raro in urbem veniret (Se minuna de toate, ca unul care venea rar în oraș).

Propoziția cauzală se poate lega de regentă și prin *pronumele relativ* și se construiește cu modul *conjunctiv*.

De multe ori pronumele relativ, cînd leagă o propoziție cauzală este întărit prin *quippe, ut, utpote* și apare în forma *quippe qui, ut qui, utpote qui* (ca unul care).

Quippe servește ca întărire și pentru conjuncția cauzală \ *cum: quippe cum*. (Cic. *De Am.* 28.)

Substituirea propoziției cauzale

1. *Vultus tyrannorum sapienti, nihil nisi turpitudinem timent, terribiles non sunt* (Privirile tiranilor nu sînt spăimîntătoare pentru cel înțelept, care (deoarece el) nu se teme decît de ceea ce este rușinos — de necinste).

Ubi vero Atuatici turrim moveri et adpropinquare mœnibus viderunt, nova et inusitata specie commoti, legatos ad Csesarem de pace miserunt (Cînd însă atuaticii au văzut că turnul se mișcă și că se apropie de ziduri, impresionați puternic de această nouă și neobișnuită înfățișare — arătare — au trimis soli pentru pace la Caesar). (Cses. *B. G.* II, 31.)

2. *Cum funes, qui antennae ad mœlos destinabant, falcibus comprehensi erant, navigio remis incitato, praerumpebantur*. (Cînd frînghiile, care fixau prăjinile pînzelor la catarguri, fuseseră prinse cu cîrligele, plutirea iuțindu-se — deoarece mișcarea corăbiilor se iuțea — prin vîsle, se rupeau).

(Caes. *B. G.* III, 14.)

Propoziția circumstanțială de cauză poate fi substituită prin construcții participiale, ca și cea temporală :

1. Prin *participiu singur*, care se acordă în gen, număr și caz cu substantivul la care se raportează (*participium coniunctum*): *sapienti, nihil nisi turpitudinem timent* = **sapienti, propterea quod is nihil nisi turpitudinem timet** = pentru cel înțelept, deoarece el nu se teme de nimic decît de necinste.

Atuatuci, *nova et inusitata specie* commoti = Atuatuci, cura *nova et inusitata specie* commoti essent = Atuatucii, deoarece au fost intimidăți de această nouă și neobișnuită înfățișare.

2. prin *ablativ absolut*:

navigio incitato = cum navigium incitații m esset = fiindcă mișcarea corăbiilor a fost iuțită.

Transformarea unei propoziții cauzale în ablativ absolut se face după aceleași norme și cu respectarea acelorași principii ca și transformarea propoziției temporale.

V e t 8 i n n e

DE NAUFBAGIO

Cselum serenum erat. Nautse in alto mari navigabant. Subito magna tempestas orta est nubesque cselum diemque ex nautarum oculis eripiunt. Insequitur clamor virum stridorque rudentum. *Propterea quod* una Euris Notusque creberque procellis Africus *ruunt* et vastos *volvunt* ad litora fluctus, navis fracta est. Nautae autem, *Neptuno adiuvante*, e periculo erepti sunt. Gratias igitur nautse et honorem debent deo, *qui* eis vitam *servaverit*, ut, cum in pari periculo futuri sint, eandem benevolentiam erga eos habeat.

Re vera, etiam cum navigarent, nautae non deorum immemores fuerant; nam agnam immolaverant eiusque exta in mare proiecerant. *Immolata* tan-tum *agna*, dii eis propitii fuerunt. Redacti tamen ad litus, Neptuno agnum album immolabunt.

Temă

TITUS MANLIUS

M. Pomponius, tribunul poporului, a chemat în judecată (*diem dicere*) pe Manlius (dativ), care era dictator. Îl acuza (*criminari*) că ar fi alungat (*relegare*) pe fiul său Titus și că i-ar fi poruncit să locuiască (*habitare*) la țară. Tânărul fiu, care-și iubea tatăl, când a auzit că acela i se crează dificultăți (*negotium exhibere*), noaptea a pornit (*accurrere*) la Roma, ca să meargă la casa lui Pomponius.

Acesta 1-a primit (*recipere*) imediat (*statim*) în casă, sperînd că tânărul supărat (*iratus*) va spune ceva rău în contra tatălui său. Dar tânărul, îndată ce a intrat (*ingredi*) în casă, a scos (*destringere*) sabia și a amenințat (*minitari*) că va omorî pe Pomponiu, dacă nu va jura că nu va acuza pe tatăl său.

Pomponius, silit (*cogere*) de spaimă (*tenor*), a jurat. Astfel a arătat acest fiu iubirea (*pietas*) față de tatăl său.

Propoziția concesivă

1. Quamquam est *incredibili audacia*, tamen *pertimuit* (Deși este de o îndrăzneală de necrezut, cu toate acestea s-a înspăimîntat). (Cic. *De Iuris-dictione Siciliensi*, 30, 74.)

Quamquam *omnis virtus nos ad se allicit, tamen iustitia et liberalitas id maxime efficit* (Deși orice însușire frumoasă ne atrage spre sine, cu toate acestea dreptatea și generozitatea fac aceasta în cea mai mare măsură). (Cic. *De Off.* I, 17, 56.)

Catilinee crudelis animus eadem illa movebat, tametsi prsesidia parabantur et ipse lege Plautia interrogatus erat a L. Paulo (Sufletul crud al lui Catilina frământa tot acele planuri, deși se pregăteau trupe de garnizoană și ei fuseseră interogați de L. Paulus după legea Plautia). (Sall. *De Conj. Cat.* 31.)

În prima frază, propoziția *est incredibili audacia* (este de o îndrăzneală de necrezut) exprimă o stare, care este în opoziție cu acțiunea din principală *pertimuit* (s-a înspăimântat). Dacă persoana care are starea obișnuită îndrăzneala de necrezut a putut într-un moment dat să simtă groaza, înseamnă că în acel moment s-a trecut peste starea sa obișnuită, aceasta a fost nesocotită.

Dacă pe aceste două idei opuse le împreunăm într-o frază, punem înaintea celei care exprimă starea ce trebuia să împiedice acțiunea din *pertimuit*, conjuncția *deși* = *quamquam* și am constituit astfel o propoziție dependentă *quamquam est incredibili audacia* (deși este de o îndrăzneală de necrezut).

Această propoziție cuprinde o idee care este opusă celei din principală, și care trebuie să împiedice realizarea acesteia. Dar acțiunea din principală (regentă) se realizează, trecându-se peste piedica prezentată de propoziția dependentă. Din cauză că realizarea acțiunii din regentă se face prin neglijarea piedicii înfățișate prin subordonată, adică se face prin concesiunea de a se neglija acea piedică, *propoziția dependentă care exprimă piedica prin concesiunea neglijării căreia se îndeplinește acțiunea din regentă se numește propoziție concesivă*.

Propoziția, concesivă se leagă de propoziția regentă prin conjuncțiile :

quamquam \ • ge construiește cu indicativul
tametsi)
(deși)

Nota 1. La scriitorii clasici aceste două conjuncții sînt construite cu indicativul. Se citează numai cîteva cazuri în care au conjunctivul. În epoca imperială conjunctivul apare mai des.

Întrebuințarea conjunctivului cu *quamquam* (sau *quanquam*) și *tametsi* constituie : la poeți, o licență ; la prozatori, o abatere de la stilul clasic :

Nec hoc prmeribo, quamquam nonnullis leve visum iri putem (Și nu voi trece cu vederea acest lucru, deși cred că unora li se va părea ceva fără importanță).

Nota 2. *Quamquam* se întrebuințează și ca element de coordonare cu caracter adversativ, în propoziții principale, pentru a introduce o revenire asupra unei afirmații precedente, aducîndu-i o rectificare. Se traduce prin : dar, cu toate acestea, de altfel:

Quamquam, quid loquor? (Dar, ce spun eu?) (Cic. *In Cat.* I, 22).

Quamquam, *etsi priore fcedere staretur, satis cautum erat Saguntinis* (De altfel, chiar dacă ne-am menține în tratatul anterior, se prevăzuse îndeajuns pentru saguntini). (T. Liv. XXI, 19).

Quamquam, *in hac eausa, iudices, T. Anni tribunatu non abutemur*. (De altfel, în acest proces, judecători, nu vom face prea mult uz de tribunatul lui Titus Annius). (Cic. *Pro MU.* 6).

Nota 3. În regenta propoziției concesive, opoziția este de obicei notată prin: *tamen, at, certe, saltem, nihilominus*. Alteori nu este notată.

2. a) *Hanc vero quæstionem, etsi non es t iniqua, numquam tamen senatus constituendam (esse) putavit.* (Însă această instanță, deși nu este nedreaptă, cu toate acestea niciodată senatul n-a fost de părere că trebuie înființată). (Cic. *Pro Mii*, 13.)

Nisi vero Saturnini arma, etiamsi e republica oppressa sunt, rempublicam tamen non vulnerarunt. (Numai dacă armele lui Saturninus, deși au fost înăbușite de republică, n-au vătămat interesele statului). (Cic. *Pro MU.*, 14.)

b) *Quamquam, etsi priore fcedere staretur, satis cautum erat Saguntinis* (De altfel, chiar dacă ne-am menține în tratatul anterior, se prevăzuse îndeajuns pentru saguntini). (T. Liv. XXI, 19.)

Neque enim hoc cogitavit vir iustissimus, neque in bonis viris legendis id adsequi potuisset, etiam si cupisset (Nici n-a gândit aceasta bărbatul cel foarte drept, și în alegerea bărbatilor de treabă nici n-ar fi putut s-o facă, chiar dacă ar fi dorit). (Cic. *Pro MU.*, 21.)

Subordonata concesivă se leagă de regentă și prin conjuncțiile :

indicativul, când ideea din secundară este considerată sigură ;

conjunctivul, când ideea din secundară este considerată nesigură.

Nota 1. Cu caracter de conjuncție coordo natoare adversativă, în felul lui *quamquam* se întâlnește și *etsi*:

Etsi, vide, quæso (Cu toate acestea, vezi, te rog). (Cic. *Ad Fam.*, IX, 3).

Nota 2. În perioada clasică *etsi* este rareori întrebuințat cu modul conjunctiv.

Nota 3. în loc de *etsi* se întâlnește rareori *vel si*:

Vir certe fuit dignus tanto cognomine, vel si novum ab eo inciperet (Bărbatul a fost desigur demn de un cognomen așa de mare, chiar dacă acest cognomen nou începea de la el). (T Liv. XXX, 26).

3. *Ut summa haberem cetera, temporis quidem vix satis habui* (Deși pe toate celelalte le aveam din belșug, timp însă abia am avut de ajuns). (Cic. *Pro Quinctio*, I, 3.)

Ne **sit sane summum malum dolor, malum certe est** (Chiar dacă durerea nu este cel mai mare rău, este desigur un rău). (Cic. *Tuse*, II, 6).

M. Horatius, fortissimus vir, populi Romani comitiis liberatus est, cum sua manu sororem occisam esse fateretur (M. Horatius, bărbatul foarte brav, a fost pus în libertate de adunarea poporului roman, deși mărturisea că sora sa fusese omorâtă de mâna lui). (Cic. *Pro MU.*, 7.)

Pompeius multa etiam alia vidit, sed illud maxime, quamvis atrociter ipse tulisset, vos iamen fortiter iudicatuos (esse). (Multe altele chiar a avut în vedere Pompeius, dar mai cu seamă faptul acela, deși el a făcut propunerea cu severitate, că voi cu toate acestea veți judeca cu curaj). (Cic. *Pro MU.*, 21).

Licet hoc quivis reprehendat, certe levior reprehensio est (Deși oricine poate critica aceasta, critica desigur este mai ușoară). (Cic. *Academ*: II, 32, 102.)

. Își se construiește cu: *etiamsi*) '

(deși, chiar

dacă)

și se construiește cu *conjunctivul*

Propoziția concesivă se leagă și cu conjuncțiile

ut (ne)

cum

quamvis

licet

(deși)

Nota 1. *Quamvis* și *licet* în perioada clasică apar foarte rar cu indicativul. În epoca imperială se găsește din ce în ce mai des indicativul după ele :

Pollio amat nosiram, quamvis est rustica, musam (Lui Pollio îi place poezia mea, deși este rustică — Pollio iubește muza mea deși este rustică). (Verg. *Buc.*, III, 84).

Licet salutare non erit. • (Deși nu va fi aducător de bine...). (Apuleius, *Metamorph.*, II, 6).

Nota 2. *Quamvis* se poate aplica și numai la o parte a propoziției:

De cuius excellentia multa quidem, quamvis fuse lateque, dici possunt (Despre distincția acestuia se pot spune într-adevăr multe, deși în mod împrăștiat, și întins). (Cic. *Tuse*, IV, 26, 57).

4. *Xenophanes unus, qui deos esse diceret, divinationem funditus sustulit* (Xenophanes singur, care — deși — afirma că zeii există, a desființat din temelie prezicerea). (Cic. *De Divin.*, I, 3, 5).

Egomet, qui sero ac leviter litteras Grsecas attigissem, tamen complures Athenis dies sum commoratus (Eu chiar, care — deși — am luat contact târziu și superficial cu literatura greacă, cu toate acestea am zăbovit în Atena mai multe zile). (Cic. *De Orat.*, I, 18, 82).

Propoziția concesivă se poate lega de regentă și prin *pronomul relativ* și se construiește cu *conjunctivul*.

Substituirea propoziției concesive

1. *Risus interdum ita repente erumpit, ut eum cupientes tenere nequeamus* (Rîsul izbucnește câteodată așa de pe neașteptate, încît nu-l putem stăpîni deși o dorim). (Cic. *De Orat.*, II, 58, 235)!

i

Romani non rogati Grsecis ultro auxilium obtulerunt (Romanii, deși nu li se ceruse, au oferit din inițiativă proprie ajutor grecilor). (T.Liv. XXXIV, 23).

2. *Tot milia latrocinantur, morte proposita* (Atîtea mii de oameni fac tîlhării, deși pedeapsa cu moarte a fost anunțată).

M. Horatius, jortissimus vir, nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est (M. Horatius, bărbatul cel foarte brav, deși cetatea nu era încă liberă, cu toate acestea a fost pus în libertate de adunarea poporului roman). (Cic. *Pro Mii*, 7).

Propoziția circumstanțială concesivă poate fi substituită prin construcții participiale, ca și temporala și cauzala; ■.

1. printr-un *participiu singur*, care se acordă în gen, număr și caz cu un substantiv sau pronume, existent în propoziție sau subînțeles: *cupientes = quamvis cupiamus; non rogati = quamvis rogati non essent*.

2. prin *ablativ absolut*: *morte proposita = cum mors proposita esset; nondum libera civitate — cum civitas nondum libera esset*. În întrebuintarea ablativului absolut se aplică aceleași reguli pentru formarea lui și aceleași principii în folosirea lui, care s-au dat la substituirea propoziției temporale.

s;«

Versiuno

DE ALEXANDRI MAGMAMMITATE

Post adversum proelium, ordinibus solutis, agmen errabundum per totum saltum ferebatur. Mulți milites, prius metu quam labore defatigati, prostraverant humi corpora, *quamquam* imbrem vis frigoris concreto gelu adstrinxerat. Forte gregarius miles, *cum segre* seque et arma sustentaret, tamen in castra pervenerat: quo viso, rex *quamvis* ipse tum, admoto igne, defoveret artus, ex sella sua desiluit, torpentemque militem, demptis armis, in sua sede iussit considerare. IJJe diu nec ubi requisceret, nec a quo esset exceptus agnovit. Tandem, recepto calore vitali, ut regiam sedem regemque vidit, surgit. Tum intuens Alexander: «Ecquid intellegis, miles, quanto meliore sorte quam Persse vivatis? Illis enim in sella regis consedissee capital foret, tibi saluți fuit».

Temă

DISPREȚUL DURERII

Pompeius, cînd a venit la Rodos, a vrut să audieze (*audire*) pe filosoful Posidonius. Dar, deși aflase (*audire*) că acela este bolnav (*fagger*), cu toate acestea a vrut să-1 viziteze (*visere*).

îndată ce 1-a văzut și 1-a salutat, a spus că e mîhnit (*moleste ferre*) că nu-1 poate audia. Dar acela a spus : Tu vei putea să mă audiezi; durerea mea nu te va împiedica (*prohibere*) de a mă audia. Și astfel a vorbit cu seriozitate și cu abundență despre acest lucru : « Nu este bun, decît ceea ce este cîstit ». Deși simțea chinurile (*cruciatu*) durerii, a spus deseori : «Nu izbutești (*agere*) nimic, durere : deși ești supărătoare (*molestu*), cu toate acestea niciodată nu voi declara că tu ești un rău ».

Propoziția condițională

1. Si *tempus est ullum iure hominis necandi, certe illud* est... (Dacă este vreo împrejurare de a omorî cu bună dreptate un om desigur aceea este...). (Cic. *Pro MU.* 5).

Quod si duodecim tabulse nocturnum furem interfici impune voluerunt, quis est qui. . . (Căci dacă cele douăsprezece table au vrut ca hoțul de noapte să fie omorît fără sancțiuni, cine este care . . .). (Cic. *Pro MU.* 9).

Si *quod* est admissum *facinus*, si *csedes* facta (est), si *de hereditate*, *de finibus controcersia* est, *Druides* decernunt (Dacă s-a comis vreo faptă rea, dacă s-a săvîrșit vreun omor, dacă este neînțelegere cu privire la moștenire, cu privire la hotare, Druizii hotărăsc). (CSBS. B. G. VI, 13).

ÎTisi *oculis* videritis *insidios Miloni a Clodio factas (esse)*, non deprecaturî sumus *ut crimen hoc nobis propter multa prseclara in rem publicam merita condonetis* (Dacă nu veți fi văzut cu ochii voștri că de către Clodius au fost

întinse curse lui Milo, nu avem de gînd să cerem ca să ne iertați această învinuire pentru multele merite foarte strălucite față de republică). (Cic. *Pro MU.* 6).

Si qui (equesj, graviore vulnere accepto, equo deciderat, pedites circum-sistebant (Dacă — ori de cîte ori — vreun călăreț primind o rană mai grea căzuse de pe cal, pedestrașii îl înconjurau). *Si — quotiescumque.* (Cffis. *B. G. I.* 48).

Si quod erat grande vas aut maius opus inventum, Imti aîferebant. (Dacă — ori de cîte ori — se aflase vreun vas mare sau vreo operă mai mare, bucuroși îl aduceau). *Si = quotiescumque.* (Cic. *In Verr.* IV, 21, 47).

Propoziția condițională exprimă condiția cu care este adevărată ideea din principală : *Si tempus est ullum . . . , certe illud est.* între propoziția condițională și cea principală raportul este așa că, în general, același mod este în amîndouă, constituind împreună perioada ipotetică. în perioada ipotetică, propoziția condițională poartă numele de *protasă*, adică partea care este pusă înainte; iar propoziția principală se numește *apodosă*, adică partea care este pusă după (în urmă).

Propoziția condițională se leagă de apodosă prin conjuncțiile :

si, cînd este afirmativă (= dacă), *nisi, ni*, cînd este negativă (= dacă nu), și se construiește astfel :

1. Cu *indicativul* — la toate timpurile — dacă exprimă o condiție considerată sigură de către autor. în propoziția condițională nu poate fi vorba de realitate, căci, din moment ce se exprimă o condiție, se exprimă o ipoteză, care, chiar dacă în fond cuprinde o realitate, fiind prezentată în formă condițională, ea nu mai apare ca realitate, ci numai ca ipoteză, admisibilă sau neadmisibilă.

Dar autorul, exprimînd o condiție, o poate prezenta în trei feluri: sigură, posibilă, imposibilă. Aceasta este, în general, o chestiune de ordin pur subiectiv, ce anume caracter imprimă autorul condiției formulate.

Astfel în condiționala *Si tempus est ullum iure hominis necandi*, cînd autorul exprimă ideea « Dacă există vreo împrejurare de a omorî cu bună dreptate un om », și întrebuițează modul indicativ, însemnează că pentru el acest fapt este sigur, chiar dacă pentru alții nu este ceva admisibil.

De aceea numim condiționala construită cu modul indicativ : *condițională sigură*.

Raportul de timp între protasă și apodosă este următorul: dacă lucrările sînt simultane, întrebuițăm același timp în amîndouă : *Si tempus est, certe illud est.*

Dacă lucrarea din protasă este anterioară, punem perfectul în protasă și prezentul în apodosă : *Si voluerunt, quis est; si csesdes facta est, decernunt* sau mai mult ca perfectul în protasă și imperfectul în apodosă : *Si qui deciderat, circumsisiebant; si erat inventum, afferebant;* sau viitorul al II-lea în protasă și viitorul I în apodosă : *nisi videritis, non deprecaturi sumus.*

.... ;;;, Condiționala sigură poate exprima și o idee *iterativă*: *si .i 'i deciderea; si erai inventum*. În acest caz conjuncția *si* are înțelesul lui *quotiescumque*, întocmai ca și conjuncțiile temporale întrebuințate cu sens iterativ.

¹ ' Notă. În epoca postclasică st *iterativum* începe a fi construit cu modul conjunctiv: *Idem, si causa oranda esset, eloquentissimus (erat)*. (Tot el, ori de câte ori trebuia pledat un proces, era foarte elocvent). (T. Liv., XXXIX, 40).

2. *Si grammaticum se professus quispiam barbare loquatur, turpior sil* (Dacă cineva, care declară că este profesor de limbă, vorbește rău — incorect — este un om fără obraz). (Cic. *Tuse.*, II, 4, 12).

Dies deficiat, si velim numerare quibus bonis male evenerit, quibus improbis optime (Nu mi-ar ajunge o zi, dacă aș vrea să număr căror oameni buni le-a mers rău și căror necinștiți le-a mers foarte bine). (Cic. *De Nat. Deor.*, III, 32, 81).

Si quid ab homine utilitatis tuse causa detraxeris, inhumane feceris (Dacă ai răpit ceva de la un om pentru folosul tău, ai lucrat fără omenie).

Si scieris aspidem occulte latere uspiam et celle aliquem imprudentem super eam assidere, improbe feceris, nisi monueris ne assideat (Dacă ai știut că aspidă — șarpe veninos — este ascunsă în taină undeva și ca cineva din nebăgare de seamă vrea să se așeze pe ea, te-ai purtat necinstit, dacă nu l-ai sfătuit să nu se așeze). (Cic. *De Fin.*, II, 18, 59).

Turn vero ego nequiquam hac dextra Capitolium Arcemque servaverim, si civem commilitonemque meum in servitiem ac vincula duci videam (Atunci eu în zadar am salvat Capitoliul și fortăreața cu această dreaptă a mea, dacă pot vedea că un cetățean și camarad de arme al meu este dus în sclavie și lanțuri) (T. Liv., VI, 14).

Si exsistat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum et dicat (Dacă s-ar ridica azi din infern Licurg, s-ar bucura de prăbușirea acestora și ar spune). (T. Liv., XXXIX, 37).

Se construiește cu *conjunctivul prezent* sau *perfect*; cu prezentul, când exprimă o ipoteză realizabilă în prezent sau viitor. Se numește *condițională realizabilă* sau *posibilă*.

Astfel, în propoziția *Si grammaticum se professus quispiam barbare loquatur*, autorul exprimă ideea că un individ care se prezintă ca profesor de limbă vorbește incorect limba, o exprimă sub forma unei ipoteze realizabile sau posibile în momentul când vorbea el. De aceea o exprimă prin conjunctiv prezent. Ar fi • putut s-o exprime și prin indicativ prezent, dacă se" gîndea la un caz anumit sau exprima siguranța sa asupra existenței unui asemenea caz. Autorul a preferat însă forma posibilității, a ipotezei realizabile.

Perfectul conjunctivului se întrebuințează, de obicei, când ideea din propoziția condițională este presupusă posibilă sau realizabilă pentru exemplificare (*exemplum fictum*): *si detraxeris, si scieris*.

Uneori autorul consideră prin imaginația sa ca posibile acțiuni imposibile și le construiește ca ipoteze realizabile cu conjunctivul prezent. *Si exsistat hodie ab inferis Lycurgus*.

3. *Quas si opposita Miloni putarem, cederem tempori, iudices, nec inter tantam vim armorum existimarem esse orationi locum* (Dacă aş socoti că acestea — trupele — sînt aşezate împotriva lui Milo, aş ceda împrejurării, judecători, şi aş crede că nu este loc pentru un discurs de apărare în mijlocul unei aşa de mari forţe armate). (Cic. *Pro MU.*, 2).

Neque enim posset aut Ahala iile Servilius aut P. Nasica aut C. Marius . . . non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset (Căci nici n-ar putea să nu fie consideraţi criminali sau Servilius Ahala acela vestitul sau P. Nasica sau C. Marius, dacă n-ar fi permis să fie omorîti cetăţenii nelegiuîţi). (Cic. *Pro MU.*, 8).

Quod si senatul, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quæstionem nullam haberemus (Căci dacă s-ar fi permis senatului să facă ceea ce simţea el, nu am avea nici o instanţă nouă). (Cic. *Pro MU.*, 14.) *Clodius contionem reliquit, quam, nisi obire jacinoris locum tempusque voluisset, numquam reliquisset* (Clodius a părăsit adunarea, pe care niciodată n-ar fi părăsit-o, dacă nu ar fi vrut să prindă locul si timpul crimei). (Cic. *Pro MU.*, 27).

Se construieşte cu *conjunctivul imperfect* sau *mai mult ca perfect*, cînd exprimă o ipoteză nerealizabilă sau un fapt ireal. Se numeşte *condiţională ireală*.

Astfel, în propoziţia *Si putarem ea arma Miloni opposita esse*, oratorul face ipoteza că trupele care se găseau în for ar fi putut fi aduse din duşmănie împotriva acuzatului Milo. Conştiinţa lui însă nu poate admite că aşa ceva ar fi fost cu putinţă. De aceea o exprimă sub formă de ipoteză, adică printr-o propoziţie condiţională, dar ca ipoteză nerealizabilă în momentul cînd vorbea el, adică în prezent: Dacă aş crede că . . . (dar eu nu cred aceasta).

De aceea, a exprimat-o prin imperfectul conjunctivului. Prin imperfectul conjunctivului se exprimă o ipoteză nerealizabilă în prezent; prin *mai mult ca perfect* se exprimă o ipoteză nerealizabilă în trecut: *Si putarem* = dacă aş crede în momentul vorbirii; *si licuisset* — dacă ar fi fost permis înainte de momentul vorbirii.

De obicei este acelaşi timp în protasă şi în apodosă : *si putarem, cederem neque existimarem; neque posset, si esset; nisi voluisset, numquam reliquisset*.

Dacă în condiţională se află o idee anterioară celei din apodosă, se pune *mai mult ca perfectul* conjunctivului în protasă, şi imperfectul conjunctivului în apodosă : *Si licuisset, nullam haberemus*.

4. *Oderint, dum metuant* (Urască-mă, numai să se teamă de mine). (Cic. *De Off.*, I, 28, 97).

Manent ingenia senibus, modo permaneat studium et industria (Inteligenţa se păstrează la bătrînete, numai să continue preocuparea intelectuală şi activitatea). (Cic. *De Sen.*, 7).

Quse quidem si potentia est appellanda potius quam mediocris in bonis causis auctoritas, appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. (Dacă aceasta chiar trebuie numită

care se construiesc cu *conjunctivul*

putere mai bine decât o slabă autoritate — prestigiu — în chestiunile bune, numească-se așa, vezi bine, numai dacă noi ne folosim de ea pentru salvarea celor buni în contra nebuniei celor nemernici). (Cic. *Pro Mii.*, 12.)

JEquo animo belii patitur iniurias, dummodo repellat periculum servitutis (Cu sufletul împăcat suportă nedreptățile războiului, numai dacă înlătură pericolul sclaviei) (Cic. *Philipp.*, XII, 4, 9).

O gândire ipotetică îmbracă și propozițiile legate prin :

dum modo dummodo (numai să, numai dacă)

Propoziția condițională legată prin aceste conjuncții cuprinde în ea și o ușoară nuanță temporală.

Astfel, fraza *Oderint, dum metuant*, pe care o traducem «Urască-mă, numai să se teamă de mine », cuprinde în *dum metuant* o ipoteză : «în cazul că — dacă — se tem de mine, pot să mă urască », dar cuprinde și o slabă idee temporală : « atîta timp cît se tem de mine, pot să mă urască ».

5. *Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmet ipsos cum P. Clodio conferre audeamus* (Dar sîntem niște proști cei care — dacă — îndrăznim să comparăm pe Drusus, pe Africanus, pe Pompeius, pe noi înșine cu P. Clodius). *Qui — si.* (Cic. *Pro MU.*, 20).

Silent leges inter arma nec se exspectari iubent, cum ei, qui exspectare velit, ante iniusta pozna luenda sit, quam iusta repetenda (în mijlocul armelor amuțesc legile și nu pretind să fie așteptate, cînd acela care ar vrea să le aștepte — dacă ar vrea cineva să le aștepte — trebuie să sufere o pedeapsă nelegală, înainte de a se aplica una legală — atacatorului). *Qui = si is.* (Cic. *Pro Mii*, 10).

Propoziția condițională se leagă și prin *pronumele relativ* (*qui = si quis*) și se construiește cu modul *conjunctiv*.

6. *Si ea mala sunt, is qui in eis erit, beatus non erit; si mala non sunt, iacet omnis ratio*

Peripateticorum (Dacă acelea — privațiunile, suferințele — reprezintă ceva rău, *cel* care va avea parte de ele, nu va fi fericit; dacă nu sînt ceva rău, rămîne baltă toată teoria Peripateticilor). (Cic. *De Fin.*, V, 28, 86).

Si mihi bona republica frui non licuerit, at carebo mala (Dacă mie nu-mi va fi permis să mă bucur de o republică bună, dar voi fi privat de una rea). (Cic. *Pro Mii*, 93).

Hunc mihi timorem eripe: si verus est, ne opprimar; si falsus, ut tandem aliquando timere desinam. (Scapă-mă de această groază : dacă este întemeiată, ca să nu fiu copleșită de ea; dacă însă este fără temei, ca în fine să încetez o dată de a mă teme). (Cic. *In Cat.*, I, 18).

Sin illius insidiee clariores hac luce fuerint, turn denique obsecrabo vos, ut vitam ab inimicorum audacia telisque impune liceat defendere (Dar dacă cursele aceluia vor fi fost mai limpezi ca această lumină, numai atunci vă voi implora ca să ne fie permis fără pedeapsă a ne apăra viața de îndrăzneala și armele dușmanilor). (Cic. *Pro MU.*, 6).

Quod si assecutus sum, gaudeo; sin minus, hoc me consolor quod.... (Dacă am obținut aceasta, mă bucur ; dar dacă nu, mă consolez cu aceea că . . .). (Cic. 'Ad Fam. VII, 1).

Num qum rogatio lata est? Num quee qusestio nova decreta est? Nisi vero, quia perfecta res non est, non fuit punienda (Oare ce propunere s-a făcut? Oare ce instanță nouă s-a hotărît? Numai dacă, fiindcă faptul nu s-a săvârșit, n-a trebuit să fie pedepsit). (Cic. *Pro MU.*, 19).

Reliquum est, iudices, ut nihil iam quserere debeatis, nisi uter utri insidios fecerit. (Rămine, judecători, că nu mai trebuie să cercetați altceva decât care cui a întins curse). (Cic. *Pro MU.*, 23).

Quod adhuc nemo nisi improbissimus fecit (Ceea ce pînă acum n-a făcut nimeni, decât unul foarte necinstit), (Cic. *De Re Frum.*, XCIV, 219).

Veniet tempus mortis, sive retractdbis, sive properabis' (Va veni momentul morții, fie că vei trăgăna, fie că te vei grăbi). (Cic. *Tuse*, I, 31, 76). Propoziția condițională se mai poate lega prin : *si non*, care introduce o condițională negativă după una afirmativă : *si mala sunt. . . si mala non sunt. . .*; sau introduce o condițională negativă, a cărei apodosă este în raport adversativ cu ideea din ea: *si non licuerit, at. .*

sin = dar dacă, dacă însă ; introduce o condițională care este în raport adversativ cu ideea anterioară : *si est verus, sin falsus; sin fuerint*.

sin minus, sin aliter = dar dacă nu; introduce o condițională negativă în raport adversativ cu ideea anterioară ; de obicei este eliptică de predicat: *si assecutus sum . . . sin minus, nisi* se întrebuințează — în afară de legarea condiționalelor negative, cînd însemnează « dacă nu » — și pentru a indica admiterea unei excepții și se traduce prin « numai dacă », « afară de cazul că » ; iar cînd propoziția este eliptică de predicat, se traduce prin «decît ». Este de obicei însoțit de *vero, forte*.

sive . . . sive cu caracter disjunctiv : fie că (sau dacă) . . . fie că (sau dacă).

7. *Suos enim quisque opprimi non patitur, neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem* (Căci fiecare nu îngăduie ca ai săi să fie năpăstuiți, si, dacă ar face altfel, nu are nici o autoritate între ai săi). (Cses. *B.G.* VI, 11).

Quod si ita pntasset, certe optabilius Miloni fuit dare iugulum P. Clodio, quam iugulari a vobis (Căci dacă ar fi cugetat așa, desigur că ar fi fost preferabil pentru Milo să-și plece grumazul către P. Clodius decât să fie sugrumat de voi). (Cic. *Pro MU.*, 31).

Prseclare viceramus, nisi fugientem Antonium recepisset Lepidus (Cîști-gasem o frumoasă victorie, dacă Lepidus n-ar fi primit pe fugarul Antonius). (Cic. *Ad Fam.*, XII, 10).

Latebar longius, nisi me retinuissem (Mă depărtam prea mult — de subiect, dacă nu m-aș fi oprit). (Cic. *De Leg.*, I, 19, 52).

In communi omnium Imtitia, si etiam ipse gauderet, timuit ne videretur in-firmior fides reconciliatse gratise (în veselia generală—după omorîrea lui Clodius — dacă și el însuși — Pompeius — se bucura, s-a temut că va părea slabă încrederea în împăcarea reluată — de curînd cu Clodius). (Cic. *Pro Mi* . - 265

Milo profectus est id temporis, cum iam Clodius, si quidem eo die Romani ventarsis crat, redire potuisset (Milo a plecat în acel moment, cînd Clodius ar fi putut să se si întoarcă, dacă într-adevăr avea intenția să vină la Roma în acea zi). (Gfc. *Pro Mii*, 28).

Quem, si ulla in te pietas esset, colere debebas (Pe acesta trebuia — ar fi trebuit — să-l cinstești, dacă era în tine un pic de respect). (Gic. *Philipp.*, II, 38, 99).

Equidem, extremo ni iam sub fine laborum vela traliam et terris festinem advertere proram, forsitan canerem quse cura pingues hortos colendi ornaret (într-adevăr, dacă acum la capătul trudei n-aș strînge pînzele și nu m-aș grăbi să îndrept prora spre uscat, poate că aș cînta care grijă pentru cultură împodobește grădinile rodnice). (Verg. *Georg.*, IV, 116—119).

Quse quidem si potentia est appellanda potius quam mediocris in bonis causis autocritas, appelletur ita sane (Dacă aceasta chiar trebuie numită putere mai bine decît o slabă autoritate — prestigiu — în chestiunile bune, numească-se așa de bună seamă). (Gic. *Pro MU.*, 12).

în cele trei categorii de condiționale — sigure, realizabile, irealizabile — am văzut că și protasa și apodosa fac parte din aceeași categorie, adică amîndouă sînt sau sigure, sau posibile sau ireale.

Există însă cazuri cînd autorul pune protasa într-o categorie și apodosa în alta din considerații, în general, subiective.

Astfel în prima frază de mai sus, găsim protasa prezentată ca realizabilă (*si faciat*) adică autorul a vrut să arate că este cu putință ca unii șefi ai galilor să nu se ocupe de cei care li s-au devotat lor ; apodosa însă a pus-o la indicativ (*non habet*) spre a arăta că, dacă ideea din protasa este posibilă, cea din apodosa este absolut certă în cazul că se produce cea din protasa, adică în mod cert acela nu mai are nici o autoritate.

în a doua frază, protasa este ireală (*si putasset*), iar apodosa este dată ca sigură (*optabilius fuit*). Ne-am fi așteptat la *opta-bilius fuisset*. De fapt tot așa trebuie înțeles și *fuit*, căci irealitatea este deopotrivă și în protasa — căci Milo nu și-a închipuit că nu putea să-și omoare adversarul, cînd este în legitimă apărare — precum este și în apodosa — căci Milo n-ar fi preferat și n-a preferat să-și dea grumazul pe mîna lui Clodius. Oratorul a întrebuițat însă indicativul pentru efect oratoric, prezentînd lucrul ca sigur.

în fraza a treia, față cu o protasa ireală (*nisi recepisset*) găsim o apodosa la indicativ (*viceramus*), întrebuițat pentru a arăta siguranța completă a victoriei, dacă nu s-ar fi produs acțiunea din protasa. De fapt și aici trebuia *vicissemus* (am fi învins), căci acțiunea din apodosa este ireală în trecut.

în fraza a patra avem imperfectul indicativului în apodosa (*latebar*) și protasa este ireală în trecut (*nisi retinuissem*). Prin acel imperfect al indicativului autorul a vrut să exprime că o lucrare în curs a fost oprită.

în fraza a cincea gîndirea trebuie înțeleasă așa : Pompeius s-a temut (*timuit*) că, dacă, în bucuria generală, ar manifesta și el sentimente de bucurie (*si gauderet*), ar putea lăsa impresia

(*ne videretur*) unei împăcări neserioase cu Glodius. Deci *timuit* reprezintă gândirea autorului, iar celelalte propoziții reprezintă gândiri atribuite de autor lui Pompeius. Așa că indicativul din *timuit* reprezintă sentimentul pe care autorul i-l atribuie în mod sigur lui Pompeius, când a evitat să se asocieze la bucuria generală.

în fraza a șasea indicativul din protasă este motivat de prezența lui *quidem* și de întrebuințarea conjugării perifrastice active : « dacă cu adevărat avea intenția să vină ». El se preface că acordă credit prietenilor lui Glodius, că într-adevăr acesta era în drum spre Roma și că nu se găsea acolo pîndind pe Milo. De aceea a întrebuințat modul siguranței.

în fraza a șaptea găsim imperfectul indicativului (*debebas*) în apodosă, când protasă este irealizabilă în prezent, pentru că verbele *debere* și *posse* pot exprima și prin imperfectul indicativului o acțiune ireală.

în fraza a opta în locul protaselor realizabile (*ni traham et festinem*) trebuia să avem protase ireale (*ni traherem et festi-narem*), corespunzătoare apodosei (*canerem*), dar fraza este dintr-o operă poetică și poeții au libertăți mai mari decît prozatorii, unele impuse și de necesitățile versului.

în fraza a noua, conjunctivul din apodosă este un *coniunc-tivus concessivus*, înlesnit și de conjugarea perifrastică pasivă din protasă, care aduce ideea de necesitate .Cînd apodosă cuprinde una din ideile care se exprimă prin conjunctiv în propoziție principală, putem avea *coniunctivus hortativus*, *optativus*, *conces-sivus* și chiar *imperativul*.

Așa că atunci, cînd scriitorul se abate de la norma identității de tratament a celor doi membri ai perioadei ipotetice, o face din motive pe care el le consideră temeinice, chiar dacă motivele ar fi numai din domeniul retoric.

Nota 1. Se poate întîlni propoziție condițională fără regentă, care însă poate fi subînțeleasă :

Circumfunduntur hostes, si quem aditum reperire possent (Dușmanii se împrăștie — ca să caute, ca să vadă — dacă ar putea găsi vreo intrare.) (GSBS. B. G. VI, 37).

Prin subînțelegerea regentei, propoziția introdusă prin *si* apare ca o completivă indirectă, avînd ca regentă o finală.

Nota 2. Condiționala poate avea apodosă (regentă) o altă secundară, care poate fi chiar o condițională :

Adeo inopia est coactus Hannibal, ut, nisi turn fugse speciem abeundo timuisset, Galliam repetiturus luerit (Atîta a fost constrîns Hannibal de lipsă, încît, dacă nu s-ar fi temut de impresia de fugă prin plecare, s-ar fi întors în Galia). (T. Liv., XXII, 32).

Moriar, si magis gauderem, si id mihi accidisset (Să mor, dacă m-aș fi bucurat mai mult, dacă aceasta mi s-ar fi întîmplat mie). (Gic. *Ad Au.*, VIII, 6).

în prima frază protasă este *nisi timuisset*, iar apodosă este propoziția consecutivă *ut repetiturus fuerit*.

în a doua frază condiționala *si accidisset* are ca apodosă pe cealaltă condițională *si gauderem*, care și ea, la rîndul său, este protasă, avînd ca apodosă pe *moriar*. O asemenea frază face parte din vorbirea familiară.

Nota 3. Cînd verbul din protasă este la persoana a II-a cu un subiect nedeterminat, se construiește cu modul *conjunctiv*.

Memoria minuitur, nisi eam exerceas (Memoria scade, dacă n-o exercitezi). (Cic. *De Sen.*, 7).

Nulla est excusatio peccati, si amici causa peccaveris (Nu există justificarea păcatului, dacă ai păcătuit pentru un prieten). (Cic. *De Amic*, 37).

Substituirea propoziției condiționale

a) *Mendaci Domini, ne verum quidem dicenti, credere solemus* (în omul mincinos obișnuim să nu avem încredere, nici chiar dacă spune adevărul) (Cic. *De Did*, II, 71, 146).

Epistolia? *offendunt non loco redditse* (Scrisoarea, dacă nu este înmînată în împrejurări prielnice, indispuie). (Cic. *Ad Fam.*, XI, 16).

b) *Reluctante natura, irritus labor est* (Dacă se împotrivește firea, truda este zadarnică).

Magnitudo animi, remota communitate coniunctioneque humana, jeritas sit qusedam et immanitas (înălțimea sufletească, dacă a fost suprimată societatea și tovărășia oamenilor, poate fi o sălbăticie oarecare și o cruzime). (Cic. *De Off.*, I, 44, 157).

Propoziția condițională poate fi substituită prin aceleași construcții participiale ca și temporala, cauzala, concesiva, și anume :

a) printr-un *participium singur*, care se acordă în gen, număr și caz cu substantivul la care se raportă (*participium coniunctum*): *dicenti* = *si dicit*, se raportează la *homini*; *redditse* = *si redduntur*, se raportează la *epistulse*.

b) prin *ablativ absolut* (*participium absolutum*): *reluctante natura* — *si natura reluctat*; *remota communitate coniunctioneque humana* = *si communitas coniunctioque humana remota sit*.

Abativul absolut se face după aceleași reguli și se aplică după aceleași principii ca la propoziția temporală.

Torsiune

DE CICERONIS AD SENATUM GRATULATIONE

Si, patres conscripti, pro vestris immortalibus in me fratremque meum liberosque nostros meritis parum vobis cumulate gratias egero, quaeso obtes-torque, ne mea? naturse potius quam magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quse tanta enim potest exsistere ubertas ingenii, quae tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus ora-tionis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita non dicam complecti. orando, sed percensere numerando?

Quod *si* parentes habere carissimos debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est, *si* deos immortales, quorum bene-ficio et haec tenuimus et ceteris rebus aucti sumus, *si* populum Romanum, cuius honoribus in amplissimo consilio et in altissimo gradu dignitatis collo-cati sumus, *si* hunc ipsum ordinem, a quo saepe magnificentissimis decretis sumus honestati, immensum quiddam et infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio atque consensu parentum beneficia, deorum im-mortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa iudicia nobis uno tempore omnia reddidistis.

Temă

PREZICĂTORII

Favorinus, vrînd să abată (*deterre*) pe tineri de la acei care promit (*polliceri*) că ei pot spune toate cele ce vor fi (*futurum*), zicea: Aceia spun că se vor întîmpla (*evenire*) sau lucruri neplăcute (*adversus*) sau lucruri plăcute (*prosperus*). Dacă spun lucruri neplăcute și mint (*mentiri*), vei fi nenorocit temîndu-te (*timere*) în zadar. Dacă răspund lucruri adevărate, care nu sînt plăcute, chiar de atunci (*finde*) vei fi nenorocit în suflet (*ex, animus*), înainte de a fi de la soartă (*e, fatum*). Dacă ei promit lucruri fericite (*felix*) și că acelea se vor întîmpla, atunci vei avea două neajunsuri (*incommodum*): și așteptarea (*exspectatio*) te va obosi (*fatigare*) și speranța va veșteji (*deflorare*) rodul (*fructus*) viitor (*futurus*) al bucuriei (*gaudium*).

Propoziția finală

1. *Clodius subito Roma profectus pridie est, ut ante suum fundum Miloni insidios collocaret* (Clodius a plecat în ajun din Roma pe neașteptate, ca să întindă curse lui Milo în fața proprietății sale). (Gic. *Pro Mii.* 27).

Videntur ea esse refutanda, ut rem plane videre possitis (Cred că trebuie să fie respinse acelea, ca să puteți vedea limpede chestiunea). (Cic. *Pro Mii.* 7)

Eius rei multas adferunt causas: ne adsidua consuetudine capti studium belii gerendi agricultura commutent; ne latos fines parare studeant, poten-tioresque humiliores possessionibus expellant. . . (Pentru acest fapt ei aduc multe motive : ca nu cumva stăpîniți de o deprindere statornică să schimbe preocuparea de a purta război cu agricultura ; să nu dorească să-și procure hotare întinse si cei puternici să nu alunge din posesiunile lor pe cei de jos . . .). (Cses. *B.G. VI*, 22).

Cesar Diviciacum docet quantopere reipublice communisque salutis intersit manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine uno tempore confligendum sit (Cesar demonstrează lui Diviciacus cît de mult este în interesul republicii și al salvării comune ca trupele dușmanilor să fie ținute în locuri diferite, pentru a nu fi nevoie să se lupte în aceleași timp cu o mulțime așa de mare). (Cses. *B.G. II*, 5).

Propoziția finală arată scopul lucrării exprimate de verbul propoziției regente. Și-a primit numele de la cuvîntul latinesc *finis*, care însemnează și 4 scop ».

Ea se construiește totdeauna cu modul *conjunctiv*. Propoziția finală se leagă de regenta sa prin : *Iut*, cînd este afirmativă : *ut collocaret, ut possitis*; *ne*, cînd este negativă : *ne commutent, ne studeant, ne expellant, ne confligendum sit*.

Nota 1. Propoziția finală negativă este uneori legată prin :

a) *ut ne*: *Quos ego dimitto, ut ne res temere tractent turbidas* (Eu îi concediez pe aceștia, ca să nu discute lucruri tulburi cu nesocotință). (Cic. *De Orat.* I, 45, 1990).

Te ulciscar, ut ne impune in nos inluseris (Te voi pedepsi, ca să nu-ți fi bătut joc de noi fără sancțiune). (Ter. *Eun.* 941).

Legătura prin *ut ne*, în loc de *ne*, se întîlnește rar.

b) **ut non** : **Ut non conferam** citam luam cum illius, hoc ipsum conferam, quo tu te superiorem fingis (Ca să nu compar viața ta cu a aceluia, voi compara chiar acest lucru în care tu crezi că ești superior). (Cic. *In Verr.*, IV, 45). *Pugnax et acris et non rudis imperator, ut plura non dicam* (General războinic și ager și nu nepregătit, ca să nu spun mai multe).

Legătura prin *ut non* este justificată atunci când negația (*non*) se aplică la un singur cuvânt din propoziție :

Confer te ad Manlium, Catilina, ut a me non eiectus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris (Du-te la Manlius, Catilina, ca să pari a fi nu izgonit de mine la străini, ci că ai mers chemat la ai tăi). (Cic. *In Cat.*, I, 23).

sau când scoate în opoziție o idee în comparație cu alta : *ut non conferam vitam, conferam hoc*.

Legătura cu *ut non* a pătruns și în expresia *ut non dicam (plura), ut nihil aliud dicam*, care se întrebuițează în loc de *ne dicam*, spre a se exprima *trecerea cu vederea* prin-tr-o expresie mai puternică.

c) **neve (neu)** = și să nu :

. . . *uti respublica quieta foret, neve ex sua contentione seditio oreretur* (. . . pentru ca republica să fie liniștită și să nu răsară vreo răscoală din împotrivirea lui).

Prin *neve* sau *neu* se leagă o finală negativă de o finală afirmativă.

JYota 2. De multe ori în regenta unei finale se găsesc cuvinte ca : *eo, ideo, idcirco, eo consilio* etc. :

Legibus idcirco omnes servimus, ut liberi esse possimus (De aceea ne supunem toți legilor, ca să putem fi liberi). (Cic. *Pro Cluent.*, 53, 146).

2. **Quod quo** *facilius argumentis perspicere possilis, rem gestam vobis dum breviter expono, queeso, diligenter attendite* (Ca să puteți pătrunde mai ușor aceasta prin dovezi, în timp ce vă înfățișez faptul pe scurt, ascultați, vă rog, cu încordare) (Cic. *Pro MU.*, 23). >

Ignes fieri prohibuit, quo occultior esset eius adventus (A interzis să se facă focuri, pentru ca sosirea lui să fie mai tainică). (Ca? s. B. Cic, III, 30) *In funeribus Atheniensium sublata erat celebritas virorum et mulierum, quo lamenlatio minueretur* (La înmormântările Atenienilor se suprimase vaza — strălucirea — bărbaților și femeilor, spre a se micșora jalea). (Cic. *De Leg.*, II, 26, 65). . _

M. Brutus, cum in equites Romanos multa asperius dicta recitasset, quo animi iudicium in Crassum incenderentur, aliquantum esse commotum dicitur (M. Brutus se spune că a fost întrucîtva emoționat, când a pronunțat împotriva cavalerilor romani multe cuvinte prea aspre, pentru ca sufletele judecătorilor să se înfierbînte împotriva lui Crassus), (Cic. *Pro Cluent.*, 51, 140). Propoziția finală se leagă de regentă și prin cuvîntul *quo*, când este afirmativă și are în ea un comparativ : *quo facilius, quo occultior*.

Quo este ablativul neutru singular al pronumelui relativ. El reprezintă pe *ut eo* = ca prin aceasta : pronumele demonstrativ *eo* a fost înlocuit prin pronumele relativ la același număr, gen și caz ~ *quo* — și astfel a devenit inutilă conjuncția *ut*.

Quo se găsește întrebuițat și în propoziții care nu au în mod evident în ele un comparativ : *quo incenderentur*. în *quo minueretur*, verbul, care derivă din comparativul *minus*, păstrează, în formă latentă, în el ideea de comparativ.

Nota 1. Se întîmplă să se întîlnească propoziții finale care cuprind un comparativ și nu sînt legate prin *quo*, ci prin *ut*:

Atque ut id libentius faciatis, iam de meo quodam amore glorise vobis confitebor. (Și ca să faceți aceasta mai cu drag, acum vă voi face mărturisiri despre o oarecare dragoste a mea de glorie). (Cic. *Pro Arch.*, 28).

Nota 2. Quo ne în propoziția finală negativă este rar și puțin corect:

Colonus Venusinus missus ad hoc, quo ne per vacuum Romano (agro) incurreret hostis (Plugarul din Venusia a fost trimis aici, pentru ca vrăjmașul să nu poată pătrunde în ogrorul roman prin teritoriu neocupat).

3. a) *Cum bellum civitas aut illatum defendit aut infert, magistratus, qui ei bello prsesint, deliguntur* (Cînd o cetate se apără împotriva unui război purtat de alții sau poartă ea război, se aleg magistrați care (ca) să poarte acel război). *Qui = ut ii.* (Cses. B.G., VI, 23).

Nam neque Druides habent, qui rebus divinis prsesint neque sacrificiis student (Căci nici n-au Druizi, care — ca — să conducă chestiunile religioase, nici nu se preocupă de sacrificii). *Qui = ut ii.* (Cses. B.G., VI, 21.)

b) *Themistocli Artaxerxes Lampsacum urbem donarat, unde vinum sumeret* (Artaxerxes dăruise lui Themistocles orașul Lampsacum, de unde — din care — să ia vin). *Unde = e qua = ut ex ea.* (Corn. Nep. Them., 10).

Astapenses locum in foro destinant, quo pretiosissima rerum suarum congererent (Astapensii hotărâsc un loc în piață, unde — în care — să-și grămădească cele mai de preț dintre lucrurile lor).

Quo = in quem = ut in eum. (T. Liv. XXVIII, 22).'

Propoziția finală se poate lega de regentă și prin :

a) *pronume relativ: qui = ut ii: qui prsesint = ut ii prsesint;*

b) *adverb relativ, adică adverb, care înlocuind pronumele relativ, și ca sens și ca rol în propoziție, capătă valoare de conjuncție : unde sumeret = ex quo sumeret = ut ex eo sumeret; quo congererent = in quem congererent. = ut in eum congererent.*

Substituirea propoziției finale

1. *Breve tempus setatis satis longum est ad bene vivendum* (Scurtul timp al vieții este destul de lung pentru a trăi bine) (Cic. De Sen., 70).

Aliquando leges ipse nobis gladium ad hominem occidendum porrigunt (Uneori chiar legile ne întind sabia pentru a omorî un om). (Cic. Pro MU., 9).

Equidem numquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos ad eius salutem extinguendam eiusque ad gloriam per tales viros infringendam (Eu unul niciodată n-am crezut că dușmanii lui Milo vor avea vreo speranță să nimicească viața acestuia și să-i zdrobească gloria prin niște astfel de bărbați) (Cic. Pro. Mii, 5).

2. *Qui diligentius Druidum disciplinam cognoscere volunt, plerumque in Britanniam discendi causa proficiscuntur* (Aceia care vor să cunoască mai adînc învățătura Druizilor, de cele mai multe ori pleacă în Britania, ca să o învețe) (Cses. B.G., VI, 13).

Qua necessitate adductus Diviciacus auxilii petendi causa Bomam ad senatum profectus est (Diviciacus, împins de această nevoie, a plecat la Roma la senat, să ceară ajutor. (Cses. B.G., VI, 12).

Latrocinia iuventutis exercendse ac desidise minuendse causa fieri Germani prsedicant (Germanii susțin că hoțiile se fac pentru a exercita tineretul și a micșora lenea).

Cum populo patribusque agendi ius esto consuli, prsetori, magistro populi equitumque, eique quem produnt patres consulum rogandorum ergo (Dreptul de a convoca și a pune în discuția poporului și a senatului să-l aibă consulul,

pretorul, dictatorul, comandantul cavaleriei și acela pe care-l desemnează senatorii pentru alegerea consulilor (*interrex*).

3. *Perseus rediit belii casum de integro tentaturus* (Perseus s-a întors cu **gîndul** de a încerca — ca să încerce — din nou norocul războiului). (T. Liv. XLII, 62).

4. *Romam ad senatum veniunt auxilium postulatam* (Vin la Roma la senat să ceară ajutor). (Cses. B.G. I, 31).

Athenienses miserunt Delphos consultum quidnam facerent de rebus suis (Athenienii au trimis la Delfi să întrebe ce să facă în chestiunile lor) (Corn. Nep. Them. 2).

Propoziția finală poate fi substituită prin :

1. *Gerunziu* sau *gerundiv* în *acuzativ*, precedat de prepoziția *ad*: *ad vivendum; ad hominem occidendum, ad salutem exstinguendam, ad gloriam infringendam*.

2. *Gerunziu* sau *gerundiv* în *genitiv*, urmat de unul din cuvintele *causa, gratia, ergo: discendi causa; auxilii petendi causa, iuventutis exercendse causa, desidise minuendse causa, consulum rogandorum ergo*.

Causa este mai des întrebuințată, *gratia* este întrebuințată destul de des, *ergo* aparține limbii arhaice și formulelor de drept.

Nota 1. *Construcția gerundivală*. În expresiile *ad hominem occidendum, ad salutem exstinguendam, ad gloriam infringendam*, precum și în *auxilii petendi causa, iuventutis exercendse causa, desidise minuendse causa, consulum rogandorum ergo*, verbul fiecăreia este la gerundiv (viitorul participiului pasiv); de aceea se numesc *construcții gerundivale*.

Aceleași idei se puteau exprima și astfel : *ad occidendum hominem, ad exstinguendum salutem, ad infringendum gloriam; auxilium petendi causa, iuventutem exercendi causa, desidiam minuendi causa, consules rogandi ergo*. În aceste expresii verbul fiecăreia este la gerunziu; de aceea ele se numesc *construcții gerunziale*.

Observăm că în fiecare din construcțiile gerunziale de mai sus, gerunziul are un complement direct, în *acuzativ*, și anume : *occidendum* pe *hominem*, *exstinguendum* pe *salutem*, *infringendum* pe *gloriam*, *petendi* pe *auxilium*, *exercendi* pe *iuventutem*, *minuendi* pe *desidiam*, *rogandi* pe *consules*.

Aceleași cuvinte sînt și în construcțiile gerundivale, dar acolo verbul în loc, să fie la gerunziu — care poate avea complement direct — este la gerundiv — care are formă adjectivală și are nevoie de un substantiv cu care să se acorde. Pe de altă parte, substantivul care era complement direct în construcția gerunzială, în cea gerundivală se găsește în cazul în care se aflase gerunziul.

Deci construcția gerundivală se naște din cea gerunzială astfel:

Complementul gerunziului trece în cazul în care se află gerunziul, adică în *acuzativ* dacă expresia gerunzială era construită cu prepoziția *ad*, sau în *genitiv* dacă expresia gerunzială era construită cu unul din cuvintele *causa, gratia, ergo* ; iar gerunziul se schimbă în gerundiv, luînd genul, numărul și cazul pe care fostul său complement le are în noua construcție (ceea ce mai pe scurt, se poate spune : gerunziul dă cazul, iar complementul dă numărul și genul).

Dar pentru a avea o construcție gerundivală se cere ca gerunziul, din construcția gerunzială cu *ad* sau *causa* să aibă un complement direct. Dacă gerunziul nu are complement direct, construcția rămîne gerunzială.

Astfel: construcția gerunzială *ad infringendum gloriam*, în care gerunziul *infringendum* are un complement direct pe *gloriam*, s-a putut transforma în construcția *ad gloriam infringendam*, în care *infringendam* este acordat în gen, număr și caz cu *gloriam*.

Tot așa construcția gerunzială *consules rogandi ergo*, în care gerunziul *rogandi* are un complement direct pe *consules*, s-a putut transforma în construcția gerundivală *consulum rogandorum ergo*, în care *rogandorum* este acordat în gen, număr și caz cu *consulum*.

Dacă însă gerunziul cu *ad* sau *causa* nu are complement direct, construcția gerundivală nu poate avea loc.

Astfel, expresiile : *ad vivendum, discendi causa*, în care avem un gerunziu în acuzativ cu *ad*, sau în genitiv cu *causa*, rămân în această formă, în care totuși servesc să substituie propoziții finale.

Nu este îngăduită construcția gerundivală, când gerunziul este în genitiv sau în ablativ fără prepoziție și are complement direct un adjectiv ori un pronume neutru : *ars vera ac falsa diiudicandi* (arta de a distinge adevărul și minciuna), *cupiditas discendi aliquid* (dorința de a învăța ceva).

În situația de a determina un substantiv, construcția gerunzială poate fi menținută și când gerunziul are complement direct un substantiv:

Nulla causa iusta cuiquam esse potest contra patriam arma capiendū (Nu poate exista nici un motiv îndreptățit pentru cineva de a lua armele împotriva patriei sale). (Gic. *Phil.* II, 23, 53).

Nota 2. Cuvintele *causa, gratia, ergo* pot exprima un complement de scop sau o idee de scop numai precedate de un substantiv în genitiv: *eius rei causa* — în acest scop ; *exempli (cerbi) causa* = spre exemplu ; *exempli (verhi) gratia* = spre exemplu ; *honoris ergo* = ca o onoare ; *auxilii ergo* — spre ajutorare ; *funeris ergo* = pentru înmormântare.

3. *Participiul viitor activ*, după un verb de mișcare : *rediit tentaturm*.

Notă. Uneori după verbul *venire* întâlnim participiul prezent ca substituie a unei propoziții finale:

Legati venerunt pacem petentes (Au venit soli ca să ceară pace).

4. *Supinul activ*, după verbele de mișcare : *veniunt postu-latum, miserunt consultum*.

Versiune

OCULI

Quis vero opifex prseter naturam tantam sollertiam persequi potuisset in sensibus? Quse primum oculos membranis tenuissimis vestivit et ssepsit; quas primum perlucidas fecit, ut per eas cerni posset, firmas autem, ut conti-nerentur ; sed lubricos oculos fecit et mobiles, ut et declinarent, si qui nocerent, et adspcctum, quo vellent, facile converterent; aciesque ipsa, qua cernimus, quaa pupula vocatur, ita parva est, ut ea, quse nocere possint, facile vitet; palpebrseque, quse sunt tegumenta oculorum, mollissimse tactu, «elsederent aciem, aptissime factse et ad claudendas pupulas, ne quid incideret, et ad aperiendas ; idque providit ut identidem fieri posset cum maxima celeritate.

Munitaaque sunt palpebrse tamquam vallo pilorum, quibas et apertis oculis, si quid incideret, repelleretur, et somno conniventibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, quasi tamquam involuti quiesceremus.

Temă

OSÎSAR PLEACĂ A DOUA OARA ÎN BRITANIA

După ce corăbiile au fost pregătite, Csesar a lăsat (*relinquere*) pe Divi-ciacus în Galia, ca să supravegheze (*tueri*) porturile și să îngrijească (*providere*) de aprovizionare (*res frumentaria*) și să afle (*cognoscere*) cele ce se petrec

18 - c 335

273

în Galia și să ia (*capere*) măsuri (*consilium*) potrivit cu (*pro*) împrejurarea (*tempus*) și cu fapta (*res*). Lui Diviciacus i-a lăsat trei legiuni și două mii de călăreți. Iar el (*ipse*) cu cinci legiuni și două mii de călăreți a pornit (*solvere*) corăbiile către (*ad*) apusul soarelui. A ajuns în (*accedere ad*) Britania cu toate corăbiile în ziua următoare cam (*fere*) pe la amiază (*meridianum tempus*). Deși vântul nu a fost favorabil (*propitius*), corăbierii și-au dat silința (*contendere*) să ajungă la acele porturi, pe care le cunoscuseră în anul trecut. Pe țărm (*litus*) nu se vedea nici un dușman, deoarece se ascunseseră (*se abdere*) în locuri mai înalte (*superior*).

Propoziția consecutivă

1. **Tantum** *potentia Hseduos antecesserant Sequani, ut magnam partem clientium ab iis ad se traducerent* (Atît de mult întrecuseră sequanii pe hedui în putere, încît atrăgeau de la aceia la ei mare parte din clienți). (G«s. B.G., VI, 12).

Atque ita profectus est, ut contionem turbulentam, quam numquam reli-quisset, relinqueret (Și așa a plecat, încît a părăsit adunarea cea zgomotoasă, pe care niciodată n-ar fi părăsit-o). (Cîc. Pro MU., 27).

Tanta *tranquillitas exstitit, ut se ex loco commovere non* possent (S-a produs o liniște așa de mare, încît nu se puteau mișca din loc). (Ca?s. B.G., III, 15).

Cuius ego ingenium ita laudo, ut non pertimescam. . . (Atîta laud eu talentul acestuia, încît nu mă tem . . .) (Cic. Biv. in Csecil., XIII, 44).

P. Clodius, cum videret ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses *prseturam gerere posset, subito reliquit annum suum.* (P. Clodius, fiindcă vedea că așa au fost trăgănite alegerile în anul anterior, încît nu putea exercita pretura multe luni, în chip neașteptat a părăsit anul său). (Cic. Pro MU., 24).

Propoziția consecutivă arată consecința, urmarea lucrării din propoziția regentă. Se construiește totdeauna cu *conjunctivul*.

Ea se leagă de regentă prin :

conjuncțiile

ut = (încît), cînd este afirmativă : *ut traducerent, ut*

relinqueret; ut non (= încît nu), cînd este negativă : *ut non*

possent, ut non pertimescam.

Uneori negația se pare, după modul cum este așezată, că se aplică numai unei părți a propoziției ca în : *ut non multos menses.*

Propoziția consecutivă are drept corelativ în regentă un pronume (*is, talis, tantus*) sau un adverb (*tam, tantum, sic, ita, adeo*): *tantum ut traducerent, ita ut relinqueret, tanta ut non possent, ita ut non pertimescam, ita ut non. . . posset.*

Prezența unuia dintre aceste cuvinte în regentă constituie o indicație sigură asupra caracterului propoziției dependente. Dar uneori lipsește orice cuvînt corelativ în regentă, rămînînd ca sensul dependentei să rezulte din context.

Nota li

a) în epoca imperială tirzie propoziția consecutivă legată prin *ut* se întâlnește construită cu *indicativul*:

Adeo *ut superior fossura dextram petit* (Așa încît săpătura de sus merge la dreapta). (Corp. Inse. Lat. **VIII**, 27, 28).

b) Tot în epoca imperială tirzie întâlnim propoziție consecutivă legată prin *quod*, în loc de *ut*: sic **quod non patitur** (așa că nu suferă) = *sic ut non patiatur* (așa încît nu suferă).

c) Uneori corelativul *tantum* a fost desprins din propoziția regentă și a fost pus alături de *ut*, dînd un sens restrictiv : *Submissa voce agam, tantum ut iudices audiant* (Voi vorbi cu vocea scăzută, numai atît cît să audă judecătorii). (Cic. *Pro Flacc*, XXVIII, 66).

Această modalitate de exprimare, care reprezintă elipsa verbului după *tantum*, a trecut în limbajul familiar, unde alături de *tantum ut* a fost folosit mai des grupul *modo ut*.

Nota 2. Propoziția consecutivă negativă este legată, în loc de *ut non*, prin *ut ne*, sau *ne*, cînd pe *ne* îl impunea prezența unui cuvînt ca *quidem* (*ne quidem*), sau cînd propoziția are, pe lîngă sensul consecutiv, și un înțeles final. Dacă lipsește corelativul în regentă, de multe ori este dubiu asupra sensului:

Milo hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit quin una rempublicam vosque servaret (Milo s-a născut cu acest destin, că nu se poate salva nici chiar pe sine, fără ca să salveze, împreună cu el, republica și pe voi). (Cic. *Pro MU*, 30).

Auxilio vos dignos censet senatus, sed ita vobiscum amicitiam institui par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur (Senatul socotește că voi sînteți demni de ajutor dar se cade ca așa să se stabilească amicitia cu voi, încît să nu fie călcată vreo amicitie sau legătură mai veche). (T. Liv., **VII**, 31).

Reliquae Cannensis exercitus in Siciliam relegatee sunt, ne recederent inde nisi finito bello (Resturile armatei de la Gannse au fost deportate în Sicilia (așa încît, cu obligația ca) să nu se întoarcă de acolo decît după sfîrșitul războiului). (T. Liv., **XXIII**, Periocha).

Din cauză că în ultima frază lipsește în regentă cuvîntul corelativ, sensul dependentei este șovăielnic.

2. *Numquam tam male est Siculis, quin aliquid facete* dicant (Niciodată nu le este așa de rău Sicilienilor, încît să nu spună ceva glumeț). (Cic. *In Verr.*, IV, 43, 95' *De Signis*).

Propoziția consecutivă negativă se leagă și prin conjuncția *quin*, cînd și regenta este negativă: *numquam est. . . quin dicant*.

Quin = încît să nu.

3. *Nune dicis aliquid, quod ad rem pertineat* (Acum spui ceva ce are legătură cu subiectul). *Aliquid = quid tale*. (Cic. *Pro Rose. Am.*, 18).

An est quisquam, qui hoc ignoret? (Oare este cineva care să nu știe aceasta?) (Cic. *Pro MU*, 8). *Est qui = est talis ut*.

Quis est qui puniendum putet, cum videat. . . ? (Cine este acela care socotește că trebuie aplicată pedeapsă, deși vede. . . ?) *Est qui = est talis ut*. (Cic. *Pro MU*, 9).

Ex oratoribus Atticis antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta con-stent, Pericles atque Alcibiades. (Pericles și Alcibiades sînt cam cei mai vechi dintre oratorii atici, ale căror scrieri cel puțin se păstrează). (Cic. *De Orat.*, II, 22).

Tibi fortasse idoneus fuit nemo, quem imitarere (Pentru tine poate n-a fost nimeni potrivit, pe care — așa încît — să-l imiți). *Idoneus fuit nemo = nemo talis fuit* (Cic. *In Verr.*, III, 16, 31).

Urbs opportunissima, unde, terra marique quae belli usus poscunt, suppe-ditentur (Oraș foarte prielnic, de unde se furnizează cele ce cer trebuințele

18*

războiului pe uscat și pe mare). *Unde — ex qua = ita ut ex ea.* (T. Liv XXVI, 43).

I

Propoziția consecutivă se Jeagă de regentă și prin *pronumele relativ* sau prin adverb relativ.

De obicei propoziția regentă este așa constituită, că are sensul pe care-] dau corelativele numite mai sus: *talis, ita...*

Pronumele relativ, când leagă o propoziție consecutivă, de foarte multe ori este încadrat în expresii ca : *sunt (est) qui, inveniuntur qui, reperiuntur qui, quis est qui, nemo est qui, est ubi, est unde: est quisquam qui.*

Alteori în regentă se găsește unul dintre adjectivele: *dignus, indignus, idoneus, aptus est: nemo idoneus fuit quem.*

Nota 1. Chiar în perioada clasică îatîlnim expresia *sunt qui* urmată de modul indicativ, fiind construită propoziția legată prin *qui* ca o simplă atributivă, deși înainte de *qui* se subînțelege un pronume nehotărît ca *nonnulli*:

Sunt quos iuvat. . . = sînt unii (*nonnulli*) căroră le face plăcere . . . (Hor. *Carm.* I,1).

Sunt autem qui putant. . . = sînt însă unii (*nonnulli*) care cred . . . (Cic. *De Inc.* I, 40, 72).

Sunt autem quse prietenii — Sînt însă unele lucruri (*non nulla*) pe care le-am trecut cu vederea. (Cic. *Ad Att.* X, 4).

Însă în fraza lui Casar: *Sunt item quae appollantur alces* (Sînt de asemenea unele animale care se numesc *alces* (Cass. *B. G.* VI, 17), propoziția *quse appellantur* nu poate fi în nici un caz consecutivă, ci numai atributivă, înlocuind un atribut adjectival «numite », căci din *sunt quae* nu urmează ca o consecință numirea *alces*, când puteau fi numite în oricare alt mod.

JTota 2. Când vrem să punem mai mult în evidență atît consecința cît și persoana, punem *ut* în loc de *qui, deși* regenta cuprinde expresia *is est = talis est*:

Neque enim is es, Catilina, ut te pudor umquam a turpitudine revocaverit. Ut te = quem. Dar *quem* nu insistă asupra persoanei. (Căci nici nu ești tu, Catilina, acela pe care rușinea să-1 fi abătut vreodată de la nerușinare). (Cic. *In Cat.* I, 22).

JVota 3. Dacă în regentă se află un comparativ, se pune *quam* înainte de cuvîntul de legătură al consecutivei, fie că este conjuncția *ut*, fie că este pronumele relativ.

Chabrias vivebat lautius quam ut invidiam vulgi posset effugere (Chabrias trăia prea în lux—mai în lux decît așa—casă poată scăpa de ura norodului). (Corn. Nep. *Chab.* III).

Maior sum, quam cui possit Fortuna nocere (Sînt mai mare decît să mă poată vătămă norocul). (Ov. *Met.* VI, 195).

IVota 4. Uneori și propoziția consecutivă legată prin pronume relativ poate avea sens îndoielnic — final sau consecutiv — dacă lipsește în regentă corelativul care să-i precizeze caracterul.

Vestrane urbs electa est ad quam, cum adirent ex Italia, crucem civis Romani Wde-rent? (Oare orașul vostru a fost ales (acela) în care, atunci cînd sosesc oamenii din Italia, să vadă chinul cetățeanului roman?). (Cic. *In Verr.* IV, 11, 26). *Ad quam cum adirent = ut cum ad eam adirent.*

Versiune

DE OBPHEO

Orpheus tam suaviter canebat, *ut* eum canentem etiam ferae libenter audirent atque sasvitiam exuerent. Orpheus uxorem habebat Eurydicen, quam plurimum amabat. Hasc tam imprudenter aliquando in pratis ludebat, *ut* anguem in herba latentem *non* animadverterit. Anguis momordit Eurydicen, quaa periit.

Tantus miser affecit Orpheum, *qui* ad inferos ire constituent, ut uxorem mortuam cantu redimeret atque in lucem reduceret. Itaque ad inferos descendit ibique dulcissime cecinit. Plutonis animus ita durus non fuit, *quin* mitesceret. Pluto et Proserpina, carmine leniti, Orpheum cum uxore ad superos redire iusserunt; in itinere tamen oculos ad uxorem retro flectere vetuerunt. Iam ad superos venerant; respexit Orpheus Eurydicen. Statim est ea iterum abrepta. Frustra lacrimabat Orpheus, frustra nomen abreptse uxoris clami-tabat. Marito lacrimanti non est reddita.

Temă

HANOTBAL LA CARTAGMA

Hannibal supărase (*irritare*) sufletele celor puternici. În acel timp clasa (*ordo*) judecătorilor stăpânea (*dominări*) în Cartagina. Aceștia aveau o putere așa de mare asupra lucrurilor și vieții tuturor, încât, dacă cineva supăra pe unul singur dintre ei, îi avea pe toți potrivnici (*adversus*). Hannibal, după ce fusese numit (*facere*) pretor, a poruncit să fie chemat (*vocare*) la el cvestorul. Acesta însă nu s-a supus (*pădere*) ordinului, pentru că era din partidul (*factio*) advers. Aceasta a supărat așa de mult pe Hannibal, încât a trimis pe un curier (*viator*) să prindă (*prehendere*) pe cvestor și să-l aducă înaintea adunării (*contio*). Acolo Hannibal a acuzat (*accusare*) toată clasa judecătorilor că din cauza (*propter*) mândriei (*superbia*) și averii (*opes*) nesocotesc (*contemnere*) legile și pe magistrați.

Propoziția comparativă

1. a) *Non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat* (Căci completul vostru de judecată nu este înconjurat de un cerc de auditori, cum obișnuia). (Cic. *Pro MU.* 2).

Ut sementem feceris, ita metes (După cum vei fi semănat, așa vei secera). (Cic. *De Orat.* II, 65).

Hsec, **sicuti exposui**, ita gesta sunt (Acestea s-au petrecut așa, cum le-am arătat). (Cic. *Pro MU.* 30).

Mulți fortune inconstantiam experți sunt, **veluti** Dionysius Syracusis expulsus Corinthi pueros **docuit** (Mulți au încercat nestatornicia soartei, după cum a învățat pe copii în Corint Dionysius alungat din Siracuza).

Quemadmodum singuli homines morbis **tentantur**, **sic** universae quoque civitates in morbos possunt incidere (După cum fiecare om este încercat de **boli**, tot așa și toate cetățile pot să cadă în boli).

Fuga ad Alliam ut urbem **prodidit**, **ita** exercitum servavit (Fuga la Allia, în măsura în care a trădat orașul, în acea măsură a salvat armata, sau : e drept că a trădat orașul, dar a salvat armata).

Ut nihil boni est in morte, **ita** certe nihil mali (După cum în moarte nu este nimic bun, tot așa desigur nu este nimic rău, sau : E drept că în moarte nu este nimic bun, dar nu este nici nimic rău).

b) *Tantum adepti sumus, quantum per cires nostras licuit* (Atît am dobîndit, cît a fost îngăduit prin puterile noastre).

Quo quisque est sollertior et ingeniosior, hoc docet iracundius et laboriosius (Cu cît este fiecare mai iscusit și mai inventiv, cu atît predă mai mînios și mai trudnic). (Gic. *Pro. Rose. Corn.*, 11, 31).

Qualem inveni, talem reliqui (Ce fel l-am găsit, așa l-am lăsat).

Nemo umquam a dis immortalibus tot et tantas res tacitus ausus est optare, quot et quantas di immortales ad Cn. Pompeium detulerunt (Nimeni vreodată n-a îndrăznit să dorească în taină de la zeii nemuritori atîtea și așa de mari bucurii, cîte și cît de mari au abătut zeii nemuritori asupra lui Cn. Pom-peius).

c) *Longe alia ratione bellum gerendum est, atque antea gestum est*. (Războiul trebuie purtat într-un chip cu totul altul de cum a fost purtat mai înainte) (Cses. *B.G.*, VII, 14).

Galii de dis eandem fere opinionem, quam reliquae gentes habent (Galii au despre zei cam aceeași credință, ca și celelalte neamuri). (Ca3S. *B.G.*, VI, 17). *Multo pauciores oratores quam poetse boni reperiuntur* (Se găsesc cu mult mai puțini oratori buni decît poeți buni) (Cic. *De Orat.*, I, 11).

Aliae sunt legați partes atque imperatoris (Rolul lui legatus este altul decît al comandantului).

Non idem tu de republica sentis, atque (quod) ego (Tu despre republică nu simți același lucru ca mine).

Propoziția comparativă arată modul lucrării, exprimate prin verbul propoziției regente, în comparație cu o altă lucrare.

1. Ea se construiește cu modul *indicație*, cînd arată un fapt *real*, și se leagă de propoziția regentă prin ;

a) conjuncțiile : *ut, sicut (sicuti), velut, quemadmodum* = cum, după cum.

În propoziția regentă se găsește, de obicei, drept corelative, : unul din adverbele *ita, sic, item: ut solebat, ita... ut feceris, ita... sicuti exposui, veluti docuit, sic . . . quemadmodum tentantur*.

Uneori propoziția comparativă cuprinde o idee care este în opoziție cu cea din regentă. Atunci conjuncția comparativă și adverbul său corelativ indică acest raport: *ut prodidit. . . ita servavit; ut nihil boni. . . ita nihil mali*.

Nota 1. În propozițiile incidente, *ut* comparativ servește mai mult ca să introducă o paranteză :

Tu ipse, ut arbitror, venies (Tu însuși, cum cred, vei veni). (Gic. *Ad Fam.*, II, 16).

Nota 2. *Ut* comparativ introduce uneori o propoziție eliptică de predicat:

Caelius Antipater fuit scriptor, ut temporibus illis, luculentus (Caelius Antipater a fost, ca pentru vremea aceea, un scriitor strălucit).

Nota B. *Ut* se poate pune lîngă o apozitie spre a arăta măsura în care, sau motivul pentru care ideea din regentă este adevărată :

Diogenes, ut Cynicus, asperius proici se iussit inhumatum (Diogenes, ca filosof cinic, a poruncit cu cruzime să fie aruncat fără îngropăciune). (Cic. *Tuse*, I, 104).

b) prin pronumele *quantus, qualis, quot* și prin adverbele *quotiens, quantopere, quamdiu, quo, quanto, quam*, care au drept corelative în regentă pe : *tantus, talis, tot, totiens, tantopere, tamdiu, eo, tanto, tam: qualem . . . talem, quot et quantas ... tot et tantas, quantum . . . tantum, quo . . . hoc (eo)*.

c) prin *atque, ac, quam* = decît, ca ; are drept corelativ în regentă pe *alius, idem, par, similis, pariter, seque, similiter, aliter: alia ratione . . . atque antea, alix legați. . . atque impera-toris, eandem . . . quam, idem . . . atque (quod).*

în acest caz, cînd propoziția comparativă este eliptică de predicat, aproape se confundă cu complementul comparativului: *pauciores oratores quam poetse.*

2. a) *Qui aliis nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitia* ut si *in suam rem aliena convertant* (Cei care aduc pagubă unora, ca să fie darnici față de alții, comit aceeași nedreptate, ca și cum ar schimba cele străine în avere proprie). (Cic. *De Off.*, I, 42).

Quid ego his testibus utor, quasi res dubia aut obscura sit? (De ce mă servesc eu de acești martori, ca și cum chestiunea ar fi nesigură sau neclară?). (Cic. *Divin, in Csecil.*, IV, 14).

De Dolabella quod scripsi, videas suadeo, tanquam si tua res agatur (Ceea ce ți-am scris despre Dolabella, te sfătuiesc să o privești, ca și cum s-ar trata situația ta). (Cic. *Ad Fam.*, II, 16).

De absentibus amicis seepe solliciti sumus, velut si aliquid moli eis accident (Adesea sîntem neliniștiți cu privire la prietenii absenți, ca și cum li s-a întîmplat vreo neplăcere).

Brutus, velut si prolapsus cecidisset, terram osculo tetigit (Brutus a atins pămîntul cu gura, ca și cînd ar fi căzut prăbușindu-se).

. . . **proinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur** (. . . ca și cum, deci, rezultatul lucrurilor, nu planurile — tentativa — oamenilor se pedepsesc prin legi). (Cic. *Pro MU.*, 19).

b) *Me quoque iuvat, velut ipse in parte laboris ac periculi îuerim, ad tinem belii Punici pervenisse.* (Și eu mă bucur că am ajuns la sfîrșitul războiului punic, ca și cum aș fi fost si eu părtaș la trudă si la primejdie). (T. Liv. XXXI, 1).

Sic cogitandum est, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit (Așa trebuie să cuget, ca și cum cineva ar putea privi în adîncul sufletului meu). (Sen. *Ep.*, 83).

2. Propoziția comparativă se construiește cu *conjunctivul*, cînd exprimă o *ipoteză*, și se leagă de propoziția regentă prin :

a) *conjuncțiunile ut si, velut si, tanquam si, quasi, proinde quasi, proinde ac si, seque ac si, non secus ac si, perinde ac si* = ca și cum, ca și cînd : *ut si convertant, quasi sit, tanquam si agatur, velut si acciderit, velut si cecidisset, proinde quasi vindicentur;*

b) *conjuncțiunile ut, velut, tanquam*, cu același înțeles (ca și cum, ca și cînd) ca *ut si, velut si, tanquam si: velut fuerim, tanquam possit.*

Propoziția comparativă, construită cu *conjunctivul* și legată de regentă printr-una din *conjuncțiunile* notate mai sus, este supusă regulilor privitoare la consecuția timpurilor.

Nota 1. *Conjuncțiunile ut, sicut, tanquam, quasi* pot lega, cu sensul ipotetic, o construcție prin care se substituie o propoziție, sau o propoziție eliptică :

Galii Iseti, ut explorata victoria, ad castra Romana pergunt (Galii veseli se îndreaptă spre tabăra romană, ca și fiind cîștigată victoria — ca și cum victoria fusese cîștigată).

Ut re confecta, omnes curam et diligentiam remittunt (Ga fiind terminat lucrul — ca și cum lucrul fusese terminat — toți slăbesc grija și stăruința) (Cses. B. Civ. II, 13).

Hannibalem in suspicionem regi adduxerunt, tanquam ab istis corruptum, alia atque antea sentire (Au făcut pe rege să aibă bănuiala că Hannibal gândește altfel decât înainte, ca și cum ar fi fost corupt de ei). (Corn. Nep. Hann. 2).

Quod te aiunt e domo tanquam Palladium eripuisse (Spun oamenii că pe acesta tu l-ai răpit din casă ca pe statuia protectoare a zeiței Pallas). (Cic. Pro MU. 33).

Nota 2. *Quasi vero* se întrebuințează în mod ironic, spre a respinge părerea unui adversar:

Mortem qui leviolem faciunt, somni simillimam volunt esse; quasi vero "quisquam ita nonaginta annos **velit** vivere, ut, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat" (Cei care prezintă moartea mai ușoară, vor să fie foarte asemănătoare cu somnul; ca și cum cineva așa ar vrea să trăiască nouăzeci de ani, încât, când a împlinit șazece, pe ceilalți să-i doarmă). (Cic. Tuse. I, 38, 92).

Nota 3. Uneori *quasi* este pus lângă un adjectiv sau verb, avînd înțelesul: ca să zic așa, parcă :

Virtutem duram et quasi ferream esse quidam volunt (Unii pretind că virtutea este aspră, și, ca să zic așa, de fier).

In amicitia tenera atque tractabilis est virtus, ut et bonis amici quasi diffundatur et incommotis contrahatur (în prietenie virtutea este suplă și mlădioasă, încât parcă crește în fericirea prietenului și se strînge în nenorociri). (Cic. De Amic. 48).

Nota 4. Uneori, însă foarte rar, întîlnim propoziții comparative ipotetice care-și conduc timpul verbului nu după regula consecuției timpurilor, ci după normele propozițiilor condiționale :

Eius negotium sic velim suscipias, ut si esset res mea (Aș vrea să iei asupra-ți chestiunea aceuia, ca și cum ar fi a mea). (Cic. Ad Fam. II, 14).

Stultissimum est in luctu capillum sibi evellere, quasi calvitio mseror levaretur (Cel mai prostesc lucru este să-și smulgă omul părul în timpul jalei, ca și cum prin chelie se ușurează supărarea). (Cic. Tuse. III, 62).

Nota 5. în poezie *ceu* introduce o propoziție comparativă ipotetică :

Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam bella forent, cernimus (Aici însă zărim o luptă foarte mare, ca și când n-ar exista nicăieri celelalte lupte). (Verg. JUn. II, 438).

Nota 6. Prin *potius quam, prius quam, citius quam* (= mai bine decît, mai de grabă decît) se compară două alternative dintre care una este înlăturată; se construiesc cu conjunctivul :

Depugna potius quam servias (Luptă-te mai bine decît să fii sclav). (Cic. Ad Att. VII, 7).

Potius quam se construiește cu același mod ca în prima parte a comparației, cînd se compară două afirmații, dintre care una este mai adevărată decît cealaltă:

Ut exsul potius tentare quam consul vexare rempublicam possis (Ca să poți mai de grabă ca exilat să ataci statul decît să-1 torturezi în calitate de consul). (Cic. In Cat. I, 27)

Tot așa se construiește, cînd prima parte este un acuzativ cu infinitiv, la viitorul infinitivului activ sau la prezentul infinitivului conjugării perifrastice pasive :

Affirmavi quidvis me potius perperurum quam ex Italia ad belum civile exiturum (esse). (Am declarat că voi îndura orice mai de grabă decît să ies din Italia pentru un război civil). (Cic. Ad Fam. II, 16).

Quodvis potius periculum mihi adeundum quam e sperata dicendi gloria disceden-dum (esse) putavi. (Am socotit că trebuie să înfrunt orice pericol mai bine decît să mă despart de gloria sperată a oratoriei). (Cic. Brut. XCI, 314).

Versiune

DE AMICIN^E OPPORTUNITATIBUS

Tantas inter viros opportunitates amicitia habet, quantas vix queo dicere. Quid dulcius quam habere aliquem quocum omnia audeas sic loqui ut tecum? Qui esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes eum, qui

illis *seque ac* tu ipse gauderet? Adversas vero res ferre difficile esset sine eo qui illas gravius etiam quam tu ferret.

Amiciția res plurimas continet; quoquo te verteris, presto est, nullo loco excluditur, nunquam intempestiva, nunquam molesta est. Itaque non aqua, non igni, *ut* aiunt, locis pluribus utimur quam amiciția. Neque ego nune de vulgari aut de mediocri amiciția, quae tamen ipsa et delectat et prodest, sed de vera et perfecta loquor, *qualis* eorum, qui pauci nominantur, *fuit*.

Cicero

* **Temă**

CĂLĂTORIA LUI CICERO ÎN ASIA

În acel timp aveam (*esse*) o foarte mare slăbiciune (*infirmitas*) a corpului ; gâtul (*collum*) îmi era lung (*procerus*) și subțire (*tenuis*), ca și cum eram bolnav (*seger*). Am hotărât (*statuere*) că trebuie să fac o întrerupere (*inter-missio*) a zelului (*studium*) de a vorbi mai de grabă decât să întâmpin (*adire*) pericolul vieții. Aceasta a fost cauza plecării mele în Asia, după cum îmi amintesc.

Din Asia am venit la Rodos, ca să audiez pe Molon, care, după cum auzisem, era un foarte mare orator și retor. Acesta era pe de o parte un distins (*preestans*) vorbitor (*actor*) în chestiunile importante, pe de altă parte foarte înțelept (*prudens*) în criticarea (*animadvertere*) greșelilor (*vitium*) și în îndrumare (*docere*). El și-a dat osteneala (*opera*) ca să ne înfrîneze (*coercere*), când curgeam vijelios (*redundare*) și, ca să zic așa, ne revărsam (*defluere*) peste maluri (*ripa*).

Așa, după doi ani m-am întors (*se recipere*) nu numai mai exercitat (*exercitatus*), dar aproape schimbat. Căci și efortul (*contentio*) vocii scăzuse (*recidere*) și oratoria parcă se potolise (*defervescere*).

Propozițiile care încep cu pronume relativ

1. *Helveții legatos de deditione ad Csesarem mittunt. Qui cum eum in itinere convenissent. . . paruerunt* (Helveții trimit soli la Caesar pentru supunere. După ce aceștia l-au întâlnit în drum . . . s-au supus). (Cf. B.G. I, 27).

Quae sunt omnia eius modi, ut ii, qui in custodiam nominatim dați sunt, sine ulla dubitatione a vobis damnați esse videantur (Toate acestea sînt de așa natură, că acei care au fost puși nominal sub pază, par a fi fost condamnați de voi fără nici o îndoială). (Cic. *In Cat.* IV, 5).

Quibus rebus adductus Csesar non exspectandum sibi statuit (Caesar, determinat de aceste lucruri, a hotărât că nu trebuie să aștepte). (Caes. *B.G.* I, 11).

II. 1. *Item Allobroges, qui trans Rhodanum vicos possessionesque habebant, fuga se ad Csesarem recipiunt* (De asemenea alobrogii, care aveau sate și posesiuni peste Ron, se retrag în goană la Caesar). (Caes. *B.G.* I, 11).

2. **a)** *Caninius fuit mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit* (Caninius a fost de o uimitoare putere de a veghea, el care — deoarece — în tot timpul consulatului său n-a văzut somnul). (Cic. *Ad Fam.* VII, 30).

b) *Quis est qui C. Fabricii, M. Curii non cum caritate aliqua benevola memoriam usurpet, quos numquam viderit* (Cine este acela care nu-și amintește cu o dragoste caldă despre C. Fabricius, M. Curius, deși nu i-a văzut niciodată). (Cic. *De Am.*, 28).

c) *Qui videret, urbem captam diceret* (Dacă cineva ar vedea, ar zice că este un oraș cucerit). (Cic. *In Verrem*, IV, 52).

d) *Helveții legatos ad Csesarem mittunt, qui dicerent*. . . (Helveții trimit soli la Caesar, care — ca — să spună . . .). (Cses. *B.G.*, I, 7).

e) *Innocentia est talis affectio animi, quae noceat nemini* (Inocența este o astfel de dispoziție a sufletului, care — încît — nu vatămă pe nimeni). (Cic. *Tuse*, NI, 16).

I. *Ca element de coordonare*. în frazele de sub nr. I găsim pronumele relativ *qui* în fruntea frazei, după punct. în fraza dinainte se vorbește despre trimiterea unor soli. în fraza următoare se arată ce a urmat după întâlnirea solilor cu Cajsar. Deci aici pronumele relativ nu leagă o propoziție care ar determina un substantiv din altă propoziție, dar din aceeași frază. Aici pronumele relativ este pus în fruntea frazei; iar fraza care începe cu *qui* este despărțită prin punct de cea dinaintea ei; deci, aici pronumele relativ nu face serviciul unei conjuncții subordonatoare.

în acea frază pronumele relativ înlocuiește un pronume demonstrativ (*ii* = *aceia*), și pentru că acel pronume demonstrativ reprezintă pe *legați* (soli), despre care s-a vorbit în fraza anterioară, autorul a înlocuit demonstrativul prin relativ, spre a face mai strînsă legătura între ideile din cele două fraze.

Deci, aici pronumele relativ face serviciul unei conjuncții de coordonare.

Pronumele relativ este întrebuințat în limba latină ca element de coordonare. în acest rol pronumele relativ este așezat în fruntea frazei și înlocuiește un pronume demonstrativ. îl traducem ca pronume demonstrativ.

Același caz este și cu fraza care începe cu cuvintele *Quibus rebus adductus Csesar*, precum și cu cea care începe cu cuvintele *Quae sunt omnia eiusmodi*.

II. *Ca element de subordonare*, legînd de regentă o propoziție subordonată.

în acest rol pronumele relativ își păstrează valoarea de relativ și se traduce ca *atare* și leagă următoarele feluri de subordonate :

1. *O propoziție atributivă* și se construiește cu modul *indicativ*: *qui habebant* (care aveau).

2. *O propoziție circumstanțială* dintre următoarele :

a) *cauzală*: *qui non viderit* (care — deoarece — nu a văzut) ;

b) *concesivă*: *quos numquam viderit* (pe care — deși — nu i-a văzut niciodată) ;

c) *condițională*: *qui videret* (cel care — dacă — ar vedea) ;

d) *finală*: *qui dicerent* (care — ca — să spună) ;

e) *consecutivă*: *quae noceat nemini* (care — încît — nu vatămă). Pronumele relativ, ca element de subordonare, înlocuiește

conjuncția propoziției respective, cînd acea propoziție are în ea

un pronume demonstrativ care reprezintă acolo un substantiv din propoziția regentă. Atunci demonstrativul se poate schimba în relativ și devine inutilă conjuncția.

Exprimarea legăturii prin pronume relativ este mai concisă și mai rapidă, dar cea prin conjuncție este mai puternic nuanțată, mai accentuată.

Propozițiile subordonate circumstanțiale legate prin pronume relativ se construiesc cu modul *conjuncție*.

La fiecare dintre subordonatele arătate mai sus că se pot lega de regentă prin pronumele relativ, s-a precizat la capitolul respectiv din sintaxă că între alte modalități de a se lega de regentă este și aceea prin pronume relativ și cum se construiesc.

Întrucât nici una dintre aceste propoziții nu-și schimbă caracterul prin utilizarea pronumelui relativ ca element de legătură, ci rămân tot atributivă, cauzală, concesivă, condițională, finală, consecutivă, noi nu facem un capitol separat « propoziții relative », căci acest titlu nu reprezintă nici un rol în frază, unde propozițiile sînt numite după rolul pe care-l au, nu după cuvîntul prin care se leagă.

Tabloul propozițiilor circumstanțiale

Dăm mai jos un tablou schematic al propozițiilor circumstanțiale, grupate pe substituirile admise de fiecare și pe utilizarea pronumelui relativ în loc de conjuncție.

Substituirile Pot fi substituite prin construcții participiale : prin *participiu singur* sau

prin *ablativ absolut* Substituire prin: gerunziu, gerundiv, participiu viitor activ, supin activ

Felul propozițiilor Temporale Cauzale Concesive Condiționale

Finale

Consecutive Comparative

Pronumele relativ

Pot înlocui conjuncția prin pronume relativ

CONSECUTIO TEMPORUM

ÎNȚELESUL TIMPURILOR

în limba latină sînt utilizate în conjugare șase timpuri: prezentul, imperfectul, perfectul, mai mult ca perfectul, viitorul I, viitorul al II-lea.

Pentru a putea să ne dăm seama cum se încheagă la un loc diferitele acțiuni din propozițiile care constituie o frază, adică la ce timp se cade să fie pusă fiecare, e nevoie să ne lămurim mai întîi asupra înțelesului fiecăruia dintre cele șase timpuri arătate mai sus.

1. Scribo (în momentul de față eu scriu). Legis (în momentul de față tu citești). Cântat (în momentul de față el cîntă).

Nune ego scribo, tu legis, Marcus cântat (Acum — în momentul de față — eu scriu, tu citești, Marcu cîntă).

Primele trei propoziții exprimă acțiuni care se petrec în momentul de față, adică în momentul cînd noi înregistrăm aceste acțiuni pe calea vorbirii sau scrierii. Pentru precizarea faptului că acele acțiuni se petrec în momentul de față nu e necesar nici un alt cuvînt, căci forma verbală singură indică acest lucru.

în fraza care le urmează, formată prin juxtapunere, avem aceleași trei acțiuni, cărora li s-a adăugat un element în plus, adverbul *nune*, care fixează tot momentul de față, deși acela este indicat prin forma verbală. Cineva poate găsi necesar în vorbirea lui să adauge și această precizare prin adverb. Verbele însă și cînd sînt fără adverb și cînd sînt cu adverb au aceeași formă pentru a exprima o acțiune care se petrece în momentul de față.

Prezentul este timpul prin care se exprimă o acțiune ce se petrece în momentul cînd vorbim sau scriem sau care este simultană cu momentul vorbirii sau scrierii.

Prezentul, reprezentînd momentul vorbirii, este continuu variabil în timp, căci și momentul vorbirii este mereu altul. Însă prezentul este singurul timp gramatical care nu depinde de nici un alt timp ; el este conceput în vorbire independent de orice alt timp.

2. a) Scripsi (într-un moment anterior momentului de față eu am executat acțiunea scrierii: am scris).

Ante diem tertium Kalendas Septembres litteras ad te scripsi (La 30 august ți-am scris o scrisoare).

Atît în propoziția simplă, cît și în cea dezvoltată verbul *scripsi* exprimă aceeași idee, că înainte de momentul de față eu am terminat acțiunea scrierii. În propoziția simplă nu precizez timpul exact al scrierii, arătînd numai că înainte de momentul de față am făcut această operație ; în cea dezvoltată arăt și data la care am efectuat-o.

Forma *scripsi* este la timpul perfect.

Perfectul este timpul prin care se exprimă o acțiune terminată înainte de momentul vorbirii sau scrierii.

Deci timpul gramatical perfectul este conceput numai în funcțiune de prezent, nu este un timp independent.

b) Scribam (într-un moment ulterior momentului de față voi executa acțiunea scrierii: voi scrie).

Postridie ad te scribam (îți voi scrie mîine).

Atît în propoziția simplă, cît și în cea dezvoltată verbul *scribam* exprimă aceeași idee, și anume că într-un moment următor celui de față eu voi executa acțiunea scrierii, cu deosebirea că în propoziția simplă nu se precizează acel moment, iar în cea dezvoltată se precizează prin adverbul *postridie*.

Forma *scribam* este la timpul viitorul I.

Viitorul I este timpul prin care exprimăm o acțiune ce se va efectua după momentul de față.

Deci și timpul gramatical viitorul I este conceput în funcțiune de prezent; nu este un timp independent.

Astfel, *perfectul și viitorul I exprimă acțiuni în funcțiune de prezent*, și anume acțiuni ce s-au efectuat înainte de timpul prezent sau ce se vor efectua după timpul prezent. Această relativitate a lor față de prezent o exprimă forma verbală singură, dar ele pot fi și însoțite de alte cuvinte care să precizeze și momentul din trecut sau momentul din viitor al efectuării acțiunii respective.

3. a) *Ubi magister venit, ego scribebam* (Cînd a venit profesorul, eu scriam).

Verbul *scribebam* exprimă o acțiune în curs de executare într-un moment din trecut, adică în momentul venirii profesorului.

Momentul venirii profesorului este exprimat prin verbul *venit*, care este la timpul perfect.

Deci, *scribebam* exprimă o acțiune concomitentă sau simultană cu *venit*.

Forma *scribebam* este la timpul imperfect.

Imperfectul este timpul prin care exprimăm o lucrare simultană cu un anumit moment din trecut, fie că notăm în vreo formă această relativitate sau nu.

Deci, timpul gramatical imperfectul este conceput în funcțiune de perfect ; nu este un timp independent.

b) *Ubi servus tuus venit, ego scripseram litteras ad fratrem tuum.* (Cînd a sosit sclavul tău, eu scrisesem scrisoarea către fratele tău).

Verbul *scripseram* exprimă o acțiune a cărei executare a fost terminată înaintea unui moment din trecut, adică înainte de sosirea sclavului.

Momentul sosirii sclavului este exprimat prin verbul *venit*, care este la timpul perfect.

Deci, *scripseram* exprimă o acțiune anterioară celei exprimate de *venit*.

Forma *scripseram* este la timpul mai mult ca perfect.

Mai mult ca perfectul este timpul prin care exprimăm o lucrare anterioară unui anumit moment din trecut, fie că notăm în vreo formă această relativitate sau nu.

Deci, timpul gramatical mai mult ca perfectul este conceput în funcțiune de perfect; nu este un timp independent.

Astfel, perfectul devine și el un timp principal, când notăm în funcțiune de el alte lucrări trecute, și anume :

Imperfectul pentru lucrările simultane cu perfectul, și mai mult ca perfectul pentru lucrările anterioare perfectului.

4. *Nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas (esse), non deprecabimur ut. . .* (Dacă nu veți fi văzut că lui Milo i-au fost întinse curse de către Clodius, nu vă vom cere ca. ..). (Cic. *Pro MU.*, 6.) în această frază verbul *deprecabimur* exprimă o acțiune — o rugămintă — care urmează să se petreacă în viitor. Verbul *deprecabimur* este la viitorul I, căci exprimă o acțiune viitoare față de prezent, de momentul vorbirii.

Dar pentru ca acțiunea viitoare din *deprecabimur* să se poată petrece, este nevoie ca înaintea ei să se petreacă tot în viitor o altă acțiune, și anume lămurirea judecătorilor că de către Clodius au fost întinse curse lui Milo, nu de către Milo lui Clodius. Această acțiune de lămurire în viitor este exprimată de *videritis*.

Deci, *videritis*, exprimă o acțiune care urmează să se execute în viitor, însă înaintea acțiunii viitoare exprimate prin *deprecabimur* (care este la viitorul I).

Forma *videritis* este la timpul viitorul al II-lea.

Viitorul al II-lea este timpul prin care exprimăm o acțiune viitoare, însă care se va face înaintea altei acțiuni tot viitoare.

Deci, timpul gramatical viitorul al II-lea este conceput în funcțiune de viitorul I; nu este un timp independent. Se mai numește și *viitorul anterior*.

Astfel, viitorul I devine și el un timp principal, când notăm în funcțiune de el o altă lucrare viitoare,, și anume :

viitorul al II-lea pentru lucrările viitoare anterioare viitorului I.

Numai modul indicativ are toate cele șase timpuri de care ne-am ocupat mai sus.

Tabloul raportului timpurilor indicativului între ele

Timp independent

Prezentul: momentul vorbirii sau scrierii și orice lucrare simultană cu momentul vorbirii.

Timpuri în funcțiune de prezent

Perfectul: lucrare anterioară față de prezent.

Viitorul I: lucrare următoare față de prezent.

Timpuri în funcțiune de perfect

Imperfectul: lucrare simultană cu un moment din trecut.

Mai mult ca perfectul: lucrare anterioară față de un moment din trecut.

Timp în funcțiune de viitorul I

Viitorul al II-lea: lucrare viitoare, dar anterioară altei lucrări tot viitoare.

Schema tabloului de mai sus ¹

Prezentul

Viitorul I

Imperfectul

Mai mult ca perfectul

Viitorul II

Observații.

Diferite alte nuanțe pe care le exprimă timpurile modului indicativ.

1. *Prezentul* mai poate exprima :

a) O acțiune care se repetă :

Vere îlorent arbores (Primăvara înfloresc arborii).

b) O acțiune care este totdeauna adevărată :

Nemo casu iit bonus (Nimeni nu devine bun din întâmplare). *Facile omnes, cum valemus, consilia mgrotis damus* (Cînd sîntem sănătoși, toți dăm cu ușurință sfaturi celor bolnavi).

c) O acțiune care durează sau este actuală în efectele ei:

Dicit Cicero in *De Oratore* . . . (Spune Cicero în *De Oratore* . . .).

d) În istorisiri, pentru a da mai multă viață povestirii, prezentînd lucrările ca și cum s-ar petrece în momentul vorbirii sau scrierii, întrebuițăm prezentul în locul perfectului.

Acest prezent se numește *prezent istoric*.

Csesar omnem equitatum et levis armaturee Numidas pontem traducit atque ad eos contendit (Csesar trece peste pod toată călărima și pe numizii ușor înarmați și se îndreaptă către aceia). (Cses. *B. G.*, II, 10)

e) Pentru a exprima siguranța în executarea unei lucrări ce urmează să se îndeplinească după momentul vorbirii, se poate întrebuița prezentul în locul viitorului I :

Tuemini, inquit, castra . . . ; ego reliquas portas circumeo et castrorum prsesidia confirmo {Păziți tabăra, zise . . . Eu ocolesc — voi ocoli, voi merge pe la — celelalte porți si întăresc — voi întări — gărzile taberei). (Cses. *B. Civ.*, III, 94).

2. *Perfectul*. Limba latină are o singură formă de perfect, cu care poate exprima atît perfectul simplu cît și perfectul compus din limba română.

Ca sensuri particulare — în afară de cel general, de a înfățișa o lucrare terminată în momentul vorbirii — perfectul mai poate exprima :

¹ Săgeata arată fiecare timp în funcțiune de care timp este.

- a) o acțiune prezentă, prin verbele care au formă de perfect cu sens 1 de prezent: *memini* (îmi aduc aminte), *odi* (urăsc), *novi* (cunosc);
- b) o acțiune care s-a petrecut în trecut, dar durează prin efectele ei: *didici* (am învățat și știu acum), *cognovi* (am luat cunoștință de ceva și știu), *consuevi* (am căpătat deprinderea și am obiceiul), *decrevi* (am luat hotărârea și sînt hotărît) etc.
- c) o acțiune viitoare, cînd vrem să exprimăm siguranța realizării acțiunii într-o apodosă, a cărei protasă este la viitorul al II-lea.

Perii, *si me adspexerit* (M-am dus pe copcă, dacă mă va fi zărit). . *Si eundem animum mox in eestimanda fortuna vestra habueritis*, vicimus. (Dacă de data aceasta veți avea — veți fi avut — același curaj în prețuirea norocului vostru, am învins).

3. *Imperfectul* exprimă și următoarele sensuri:

- a) o acțiune care se repetă sau o deprindere care exista la o anumită epocă din trecut: *Sophistae appellabantur ii, qui aut ostentationis aut quæstus causa philo-sophabantur* (Erau numiți sofisti aceia care făceau filosofie pentru paradă — fală, amăgire — sau pentru câștig). *Convivia numquam et serius inibat et maturius relinquebat* (Niciodată nu mergea la ospete prea tîrziu și nu le părăsea prea de vreme).

Carthagine quotannis bini reges creabantur (La Cartagina în fiecare an se alegeau cîte doi regi).

- b) Deși o acțiune este reală și în momentul vorbirii sau scrierii, și putea fi exprimată prin prezent, autorul o exprimă în funcție de o lucrare trecută, înfățișată în cursul povestirii, și o dă prin imperfect: *In fines Ambianorum pervenit. Eorum fines Nervii attingebant* (A ajuns în ținutul ambianilor. Hotarele acestora le atingeau nervii — cu aceștia se învecinau nervii). (Caes. B.G. II, 15).

- c) în narațiuni, pentru variație, cînd sînt mai multe imperfecte, putem întrebuința infinitivul prezent în loc de imperfectul indicativului:

Et consul alter, velut unus turbæ militaris erat, Paulus etiam atque etiam dicere providendum prsecavendumque esse (Și celălalt consul, ca și cînd era unul dintre ostașii de rînd, Paulus spunea într-una că trebuie să se poarte grijă și să se ia măsuri).

Aici *dicere* este în loc de *dicebat*.

Acest infinitiv se numește *infinitiv istoric*.

- d) În stilul epistolar se obișnuia să se exprime prin imperfect acțiuni prezente în momentul scrierii, dar care aveau să apară ca trecute în momentul primirii scrisorii:

Rem te bene gessisse rumor erat. Expectabantur litteræ tue (Merga vorba că te-ai purtat — ai lucrat — bine. Se așteaptă scrisoarea ta).

4. *Mai mult ca perfectul* mai poate exprima :

- a) o lucrare, care este rezultatul alteia, poate fi înfățișată că s-a realizat așa de repede că pare îndeplinită înaintea celeilalte :

Inter cetera tristia eius anni consul alter Appius Claudius in ipso belli apparatu moritur redierantque res ad Camillum (Între celelalte lucruri triste din acel an celălalt consul Appius Claudius moare chiar în timpul pregătirii războiului și chestiunea « venise din nou » la Camillus).

În mintea scriitorului acea acțiune este pusă în legătură cu faptele din trecut ce avea să fie povestite și față de care ea era anterioară.

b) Imitînd vorbirea familiară, unii scriitori folosesc mai mult ca perfectul pentru a exprima uimirea în fața unei acțiuni din trecut:

Cum potus hesternae nocte vagarer, obvia, nescio quot pueri, mihi turba minata venerat. Sed nudi iuerant. (Noaptea trecută, cînd rătăceam beat, îmi venise în cale ameninșîndu-mă o ceată, nu știu cîți sclavi. Dar fuseseră goi).

ÎNTREBUINȚAREA TIMPURILOR CONJUNCTIVULUI ÎN PROPOZIȚII

SUBORDONATE

Conjunctivul are numai patru din cele șase timpuri studiate în capitolul anterior : prezentul, imperfectul, perfectul, mai mult ca perfectul.

De aceea, conjunctivul nu poate exprima prin timpurile sale, potrivit cu definiția dată asupra înțelesului fiecărui timp, decît:

1. o acțiune concomitentă sau simultană cu prezentul: prezentul ;
2. o acțiune simultană cu o acțiune trecută : imperfectul;
3. o acțiune anterioară prezentului: perfectul;
4. o acțiune anterioară perfectului: mai mult ca perfectul. Conjunctivul nu poate exprima printr-o formă specială o acțiune viitoare,

căci el nu are forme speciale pentru viitor. Dar conjunctivul prezent cuprinde în sensul său ceva din sensul viitorului, și anume că lucrarea se execută într-un moment ulterior vorbirii. Deci, în mod obișnuit, conjunctivul poate reda prin forma prezentului și sensul de viitor.

Cînd însă se pune insistență pentru exprimarea prin conjunctiv a ideii de viitor, se recurge la conjunctivul conjugării perifrastice active, care, fiind format cu participiul viitor activ, exprimă în mod mai accentuat ideea de viitor.

Pentru a putea vedea cum sînt folosite timpurile conjunctivului în propoziții subordonate, trebuie să examinăm fraze, în care se găsesc propoziții subordonate construite cu conjunctivul.

Pentru că de multe ori o propoziție subordonată depinde de altă subordonată, în acest capitol vom evita cu totul termenii « principală », « secundară », « subordonată » și vom folosi numai termenii « regentă » și « dependentă ».

Cazul I

Magnopere te hortor ut orationes meas studiose legas. (Te sfătuiesc **foarte** mult să citești cu zel cuvîntările mele).

Impetrabis a Cassare ut tibi abesse liceat et esse otioso (Vei obține de la Caesar ca să-ți fie permis a absentă și a te odihni). (Cic. *Ad Att.* IX, 2 A, 1).

Morati melius erimus, cum didicerimus, quae natura desideret (Vom fi cu mai bune obiceiuri, cînd vom fi învățat ce dorește firea). (Cic. *De Fin.* I, 19, 63).

Non recordor unde ceciderim, sed unde surrexerim (Nu-mi amintesc de unde am căzut, ci de unde m-am ridicat).

Agamemnon non dubitat quin Troia brevi sit peritura (Agamemnon nu se îndoiește că Troia, va pieri în curînd). (Cic. *De Sen.* 10, 31).

19 - c. 335

în primele trei faze de mai sus, avem în regentă prezentul (*hortor*), viitorul I (*impetrabis*), viitorul al II-lea (*didicerimus*), iar în dependentă avem peste tot prezentul conjunctivului (*legas, liceat, desideret*): lucrările din dependente sînt simultane cu cele din regente sau chiar următoare, dar fără a se insista asupra ideii de viitor.

în fraza a patra avem în regentă prezentul (*recordor*), iar în cele două dependente avem perfectul conjunctivului (*ceciderim, surrexerim*) : lucrările din dependente sînt anterioare celei din regentă.

în fraza a cincea avem în regentă prezentul (*dubitat*), iar în dependentă prezentul conjunctivului conjugării perifrastice active (*peritura sit*): lucrarea din dependentă este viitoare față de cea din regentă, iar autorul a căutat să noteze această idee de viitor.

Cazul al II-lea

Phaethon optavit *ut in currum patris tolleretur* (*Phaethon* a dorit să fie ridicat în carul tatălui său).

Lacedemoniis crimini datum est, quod arcem Thebanam indutiarum tempore occupassent (*Lacedemonienii* au fost învinuiți pentru că ocupaseră fortăreața tebană în timpul armistițiului).

In eum locum deductus est, ut numquam ex molii emersurus esset (*A* fost adus într-o asemenea situație, că niciodată nu se va putea ridica deasupra necazului).

în prima frază avem în regentă timpul perfect (*optavit*); în dependentă avem imperfectul conjunctivului (*tolleretur*): lucrarea este simultană cu cea din regentă.

în fraza a doua avem în regentă perfectul (*datum est*); în dependentă avem mai mult ca perfectul conjunctivului (*occupassent = occupavissent*) : lucrarea este anterioară celei din regentă.

în fraza a treia avem în regentă perfectul (*deductus est*) ; în dependentă avem imperfectul conjunctivului conjugării perifrastice active (*emersurus esset*): lucrarea este viitoare sau posterioară față de cea din regentă, iar autorul a căutat să noteze această idee de viitor.

Cum vedem, timpul verbului dintr-o propoziție dependentă construită cu conjunctivul atîrnă de timpul verbului din regentă și de raportul în care lucrarea din dependentă se găsește față de cea din regentă.

Aceste raporturi pot fi de simultaneitate, de anterioritate sau de posterioritate.

Acordul timpului din propoziția dependentă după timpul verbului din regentă se numește conseeutio temporum.

Acest acord se face în modul următor :

I. Dacă în regentă avem prezentul, viitorul I sau viitorul al II-lea, în dependentă punem :

- a) prezentul conjunctivului, cînd avem o lucrare *simultană* cu cea din regentă ;
- b) perfectul conjunctivului, cînd avem o lucrare *anterioară* celei din regentă ;
- c) prezentul conjunctivului conjugării perifrastice active, cînd avem o lucrare *viitoare* sau *posterioară* față de cea din regentă.

b) Când prezentul istoric este așezat în urma propoziției dependente (*imperat*), consecutio temporum se face numa după sens — cu perfectul — și întrebuițăm în dependentă numai timpuri din seria a **II-a** (*clauderent*, imperfectul conjunctivului).

2. Propoziția consecutivă

a) *Ita nati sumus ut inter nos sit societas quaedam* (Așa ne-am născut, că există o legătură oarecare între noi). (Cic. *De Amic.* 19).

b) *Epaminondas paupertatem adeo facile perpessus est, ut de republica nihil preeter gloriam ceperit* (Epaminondas a suferit atât de ușor sărăcia, că pentru serviciile aduse statului n-a primit nimic decât gloria). (Corn. Nep. *Ep.S.*)

Adeo excelebat Aristides abstinencia, ut unus post hominum memoriam cognomine iustus sit appellatus (Atât de mult se distingea Aristides în stăpî-nirea de sine, încît el singur după amintirea oamenilor a fost numit cu supranumele de cel drept). (Corn. Nep. *Arist.* 1).

În propoziția consecutivă, a cărei regentă are un timp trecut, uneori se raportează timpul la momentul scriitorului:

a) Se pune prezentul conjunctivului pentru o lucrare care este adevărată — deci simultană — și în momentul scrierii (*sit*).

b) Se pune perfectul conjunctivului pentru a arăta că o lucrare — pe deplin simultană cu cea din regentă — s-a săvîrșit în trecut pentru scriitor (adică înainte de momentul scrierii).

3. Mod nepersonal.

a) *QuaBrere debetis uter utri insidios fecerit* (Trebuie să cercetați care cui a întins curse). (Cic. *Pro MU.* 23).

Cato mirari se aiebat, quod non rideret haruspex, haruspice cum vidisset (Cato zicea că se miră că nu rîde haruspicele, cînd a văzut un haruspice).

Miserunt Delphos consultum, quid facerent de rebus suis (Au trimis la Delfi să întrebe ce să facă cu chestiunile lor). (Corn. Nep. *Them.* II).

Diogenes interroganti cuidam, qua ratione inimicum optime ulcisci posset; si te ipsum, inquit, honestum virum prsestiteris (Unuia care întreba în **ce** mod ar putea să se răzbune în cel mai bun mod pe un dușman, Diogenes i-a spus : dacă te vei arăta om cinstit).

b) *Id eius rei causa antiquitus institutum (esse) videtur, ne quis ex plebe contra potentiolem auxilii egeret* (Se pare că în acest scop s-a statornicit acest lucru din vechime, ca nimeni din norod să nu fie lipsit de ajutor contra unuia mai puternic). (C*s. *B. G. VI*, 11).

Dacă o propoziție subordonată, construită cu conjunctivul, depinde de un mod nepersonal — infinitiv, participiu, supin — (*quserere, mirari, consultum, interroganti*), consecutio temporum se face :

a) în regulă generală cu verbul propoziției regente, de care depinde acel mod nepersoanal: *debetis — fecerit, aiebat — rideret, miserunt — face-rent, inquit — posset*;

b) cînd însă depinde de un infinitiv perfect (*institutum esse*), conse-cuția se poate face cu timpul infinitivului: *institutum esse — egeret*.

4. Cazuri particulare

a) *Sed qusero a te cur C. Cornelium non deîenderem?* (Dar te întreb de ce — trebuie — să nu-l apăr pe C. Cornelius?). (Cic. *In Vat.* 5).

"Video causas esse permultas, quae istum impellerent (Văd că sînt foarte multe motive, care ar putea să-l împingă — determine). (Cic. *Pro R. Am.* 92).

Deși în regentă avem timp din seria I (*quaero, video*) întâlnim uneori în dependentă timp din seria a H-a, cînd autorul vrea să scoată în relief un sens particular al dependentei, cum ar fi cel deliberativ sau dubitativ (*defenderem*) sau cel potențial (*impellerent*).

b) *Nemo fere vestrum est, quin, quemadmodum capta*; sint a *M. Marcello Syracusse, ssepe audierit* (Aproape nimeni dintre voi nu este, care să nu fi auzit — și să nu știe — cum a fost cucerită Siracuză de M. Marcellus). (Cic. *In Verr. IV, De Sign.* 52).

Etiarne venistis ut hic me iuguletis aut condemnetis ? (Oare chiar ați venit — și sînteti aici — ca să mă sugrumați și să mă condamnați?). (Cic. *Pro Ros. Am.* 32).

Audistis, iudices, Clodi quantum interfuert occidi Milonem (Ați auzit — și acum știți — judecători, cît de mult a interesat pe Clodius ca Milo să fie omorît). (Cic. *Pro MU.* 33).

Deși în regentă avem timp din seria a Ii-a, un perfect, în dependentă întâlnim uneori timp din seria I, prezent sau perfect, cînd perfectul din regentă exprimă o lucrare petrecută în trecut, dar care prin efectele ei durează și în momentul vorbirii: *audierint — captse sint; venistis — iuguletis; venistis — condemnetis; audistis — interfuerit*.

Versiune

DE BELLI ADVEBSUS VENETOS APPABATU

I

His rebus gestis, cum omnibus de causis Csesar pacatam Galliam *existi-maret*, atque ita inita hieme in Illyricum *profectus esset*, quod eos quoque nationes adire et regiones cognoscere volebat, subitum bellum in Gallia coortum est. Quibus de rebus Csesar ab Crasso certior factus, quod ipse aberat longius, naves interim longas aedificari in flumine Ligere (*Loire*), quod influit in Oceanum, remiges (vîslași) ex provincia institui, nautas gubernatoresque comparari iubeț. His rebus celeriter administratis, ipse, cum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti reli-queseque civitates, cognito Caesaris adventu, simul quod, quantum facinus *admisissent*, intellegebant, legatos, quod nomen ad omnes nationes sanctum inviolatumque *fuisset*, retentos ab se et in vincula coniectos, bellum parare instituunt.

II

Itaque Csesar T. Labienum legatum in Treveros, qui proximi flumini Rheno sunt, cum equitatu mittit. Huic mandat, Remos reliquosque Belgas *adeat* atque in officio *contineat*, Germanosque qui auxilio a Gallis arcessiti dicebantur, si per vim navibus flumen transire conentur, *prohibeat*. P. Crassum, cum cohortibus legionariis duodecim et magno numero equitatus, in Aquitania proficisci iubeț, ne ex his nationibus auxilia in Galliam *mittantur*

ac tant« nationes *coniungantur*. Q. Titurium Sabinum legatum cum legio-nibus tribus in Unellos, Coriosolitas Lexoviosque mittit, qui eam manum distinendam *curet*. D. Brutum adolescentem classi Gallicisque navibus praeficit et, cum primum possit, in Venetos proficisci iubet. Ipse eo pedes-tribus copiis contendit.

Cwsar

%

Temă

DESPBE GERMAM

Germanii, la venirea (*adventus*) lui Csesar în Galia, nu se ocupau (*studere*) cu agricultura și nu aveau posesiuni (*possessio*) proprii, ci în fiecare an (*quotannis*) magistrații distribuiau familiilor (*gens*) cât ogor și în ce loc li se părea (*videri*). în anul următor îi obligau (*cogere*) să treacă (*trans-ire*) în alt loc. Ei spuneau că fac aceasta ca să nu schimbe (*commutare*) oamenii preocuparea (*studium*) de a purta război cu agricultura, să nu dorească (*studere*) hotare întinse (*latus*), să nu se nască (*oriri*) dorința (*cupiditas*) de bani și ca fiecare să vadă că în avere (*opes*) el este egal (*sequari*) cu cei mai puternici (*potens*).

Cînd o cetate poartă (*inferre*) război, ei aleg magistrați care să conducă (*praeesse*) războiul și să aibă putere (*potestas*) de viață și de moarte (*nex*) peste toți. A fost înainte un timp cînd galii întreceau (*superare*) pe germani în bărbăție (*virtus*) și purtau război în țara acelora, și din cauza (*propter*) mulțimii oamenilor și din cauza lipsei (*inopia*) ogorului trimiteau (*mittere*) colonii dincolo de Rin.

294

Q6Z

•« aiBiu ap BSB aŧBŧnaiS o ap uanŧ utv ptz ad BZBSB ŧa BO paao (joŧ aotundiŧ ŧŧrauBui BZUBO utp nreS ŧ^oŧ naŧuad ŧŧnŧaadŧp ap aŧsa BŶ^SBOU Bauiŧo -im ŧreŧauaS ŧniSai ui ŧpxuŧuŧ) ŧoira ap BSB ŧanyeŧs o ap ŧuaureo BUIBOS no reui 'a^joj ao no UBS ŧuŧŧui ao no» : («o puŧq -ajŧuŧ) SIBUI ap BSB auŧŧuŧsBiu o ŧ^uBŧŧp a.reui ap BSB o Bŧ Boŧpu as Bopuŧŧj 'aŧuiA. -no no meŧuniŧuŧ au ŧs ptz ad ap meapŧa ŧŧui reui (nonŧientŶ) 'uanŧ un aŧŧaŧnaŧŧuoo as OJBUI B^meŧŧp Bŧ BO ŧnzBA ne puQ

•« ŧuaiaŧiŧuoo ajBOonioo *asas* ojnuui ui unwnŧ suaao yŧuBŧ (jsa mŧduiaŧuoo *VJISOU sviwajq* uinaons umjodaoao autpntŧ -UISBUI 93jd ŧŧŧBŧ) snqiurao anbuinaaŧd ureu) asinŧŧŧs aanvŧuBŧ ŧauŧuiog uiŧŧaas -aead 'snquiA. snqŧnb ŧue snquireui ureusnq -ŧnb » : anŧaaanŧŧuŧ oyveds oŧUBŧ qie oŧyeu -ŧqoBui Bŧueŧ ponb 'snqŧooA aaBŧŧdaaoui *dnbye* oinui xa aaopuuŧ uinuiud (ŧonŧBnyv) 'ŧunaapiA. ŧnŧiŧŧuoo nioojd uiuanŧ ŧqft

« iaaBui ap BSB a^BŧnaaS o ap uanŧ un ptz ad ŧVezasB IOA BO i^apaaao (aoŧ joruiidtuŧ ŧŧuiugui BZUBO utp ŧŧreă x\o% naŧuad ŧŧn^ajdsŧp ap aŧsa B,aŧsBOu Bauiŧoŧui ŧŧreaauaS ŧpaSaj uj ŧŧonŧuŧ) 'BOIUI ap BSB lunŧe^s o ap ŧuaureo Bureas no yeui 'a^aoj ao no nes ŧuŧŧui ao no» : (puŧq -ajŧuj) aaBiu ap BSB aŧaŧuŧsBui o Biueŧŧp ajieui ap BSB o Bŧ Boŧpu as Bopuŧŧj 'atutA.no no nBŧunajuŧ au ŧs ptz ad ap meapŧa ŧyŧuŧ rem (ŧŧonŧBnŧy) 'uanŧ un aŧŧamŧŧŧuoo as aŧiara ig^ueŧŧp Bŧ igo

ŧnzŶA UB pujo

« ^Sfi'l'ptluOO 9JBOOUIOO SOA OIUUI
ui uiuanŧ suaao yvuBŧ (*isa* mŧduiaŧuoo
VJISOU svnuauq uinaons uinaodaoao autpntŧ
-UISBUI eead ŧŧŧreŧ) snqrauiog anbuinaaŧd
ureu) ae.uvreŧs aŧŧnŧuBŧ ŧauŧuiog uiŧŧjasaŧid
'snquŧA snqŧnb ŧnb snqŧuBUi uneusnqŧnb »
: jnŧaaanŧŧŧui oŧŧBds oŧuBŧ qe oŧŧBuŧqoBui
BŧuBŧ ponb 'snqŧooA aiBŧŧdaJouŧ anbŧi
ojnuui xa aaapuui uinuiud (ŧonŧBUŧy
'ŧunaapŧA ŧnŧŧŧŧŧuoo ŧnoojd uiŧaanŧ iqft

vabiiiao oixvao

Yioaa ouvao

xxx -dB₀ 'II «qri

'*orŧiPO* °«^{aff} *na*

— IBS330

•(inpiz suite ŧj ŧs ŧnoaqjaq BO aŧuŧBuŧ ŧBpŧ

ap ni38 — qjaA un ap igpuŧdap ies aŧ-tipupiej 'BAmo aoŧaqJOA «aiaonpoadavi

•« pipiz ŧuŧŧiB ŧj ies paoaqaaq «o aŧureui ŧBpajd ŧŶ ŧ4^{9A} ŧ^A ŧ^{OB}P ^{Λ3}V as aŧis^unuoad ŧŧoj ws aaiea ut leuuoj uŧ BAIUO otoŧaqJOA Baaaonpoida\j

abiiiao oiiTtto

Caesar — *De Bello Gallico*,

Ubi vero turrim moveri et adpropinquare moenibus viderunt, nova atque inusitata specie commoti, legatos ad Caesarem de pace miserunt, qui ad hunc modum locuti dixerunt: «non existimamus vos sine ope divina bellum gerere, qui tanta? altitudinis machinationes tanta celeritate promovere possitis; nos nostra-que omnia vestrae potestati permittimus. Unum petimus ac deprecamur: si forte pro tua clementia ac mansuetudine, quam nos ab aliis audimus, statueris nos esse conservandos, ne nos armis despolies. Nobis omnes fere finitimi sunt inimici ac nostrum virtuti incident; a quibus nos defendere, traditis armis, non possumus. Nobis prestat, si in eum casum deducemur, quamvis fortunam a vobis pati, quam ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari consuevimus».

Cînd însă au văzut că turnul se mișcă și se apropie de ziduri, uimiți de această înfățișare nouă și neobișnuită, au trimis soli la Caesar pentru pace, care, vorbind cam în acest mod, au spus: «noi nu credem că voi purtați război fără ajutor divin, voi care puteți pune în mișcare cu o iuțea așa de mare mașinării de o așa de mare înălțime. Ne încredințăm puterii voastre pe noi și toate ale noastre. Cerem și ne rugăm un singur lucru: dacă cumva potrivit blîndeții și bunătății tale, despre care noi auzim de la alții, vei fi hotărît ca noi să fim păstrați, să nu ne despoii de arme. Aproape toți vecinii ne sînt dușmani și pizmuiesc bărbăția noastră; de care noi nu ne putem apăra, dacă vom fi predați armele. Noi preferăm, dacă am fi duși în această situație, să suferim orice soartă din partea voastră, decît să fim omorîți în chinuri de către aceia, între care am obișnuit să fim stăpîni».

Caesar — *De Bello Gallico*,

Ad haec Caesar respondit: «Ego magis consuetudine mea, quam merito vestro civitatem conservabo si, priusquam murum aries attigerit, vos dedideritis: sed deditio nulla est condicio nisi armis traditis. Ego id, quod in Nervii feci, faciam, finitimisque imperabo ne quam dediticiis nostris iniuriam inferant».

Liber II, Cap. XXXI

Ubi vero turrim moveri et adpropinquare moenibus viderunt, nova atque inusitata specie commoti, legatos ad Caesarem de pace miserunt, qui ad hunc modum locuti: «non existimare Romanos sine ope divina bellum gerere, qui tantae altitudinis machinationes tanta celeritate promovere possent», se suae omnia eorum potestati permittere dixerunt. «Unum petere ac deprecari: si forte pro sua clementia ac mansuetudine, quam ipsi ab aliis audirent, statuisset Atuatucos esse conservandos, ne se armis despoliaret. Sibi omnes fere finitimos esse inimicos ac suse virtuti invidere; a quibus se defendere, traditis armis, non possent. Sibi praeferre, si in eum casum deducerentur, quamvis fortunam a populo Romano pati, quam ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari consuissent».

Cînd însă au văzut că turnul se mișcă și se apropie de ziduri, uimiți de această înfățișare nouă și neobișnuită, au trimis soli la Caesar pentru pace, care, vorbind cam în acest mod: «că ei nu cred că Romanii poartă război fără ajutor divin, ei care pot să pună în mișcare cu o iuțea așa de mare mașinării de o așa de mare înălțime», au spus că ei se încredințează pe ei și toate ale lor puterii acelor. «Că cer și se roagă un singur lucru: dacă cumva potrivit cu blîndețea și bunătatea sa, despre care ei auzeau de la alții, ar fi hotărît ca Atuatucii să fie păstrați, să nu-i despoie de arme. Că aproape toți vecinii le sînt dușmani și pizmuiesc bărbăția lor; de care ei nu se pot apăra, dacă vor fi predate armele. Că ei preferă, dacă ar fi duși în această situație, să sufere orice soartă din partea poporului roman, decît să fie omorîți în chinuri de către aceia între care au obișnuit să fie stăpîni».

Liber, II, Cap. XXXII

Ad haec Caesar respondit: «Se magis consuetudine sua, quam merito eorum civitatem conservaturum, si, priusquam murum aries attigisset, se dedidissent: sed deditio nulla est condicionem nisi armis traditis. «Se id, quod in Nervii fecisset, facturum, finitimisque imperaturum ne quam dediticiis populi Romani iniuriam inferrent».

TRECEREA DIN ORATIO RECTA ÎN ORATIO OBLIQUA

Întrebuințarea modurilor

a) Toate propozițiile principale declarative sau expozitive, care au indicativul în oratio recta, în oratio obliqua devin completive infinitivale, adică se exprimă prin acuzativ cu infinitiv, - depinzând de verbul *declarandi* sau *sentiendi* pus în fruntea întregii vorbiri indirecte :

(Nos) non existimamus	= (se) non existimare
(Nos) permittimus	= (se) permittere
(Nos) petimus	= (se) petere
(Nos) deprecamur	= (se) deprecari
omnes finitimi sunt inimici	= omnes finitimos esse inimicos
(omnes) finitimi incident	— (omnes) finitimos invidere
præstat pati	= præstare pati
nulla est condicio	= nullam esse condicionem
Ego faciam	= se facturum (esse)
(ego) imperabo	= (se) imperaturum (esse)

Propoziția principală din perioada ipotetică, adică apodosa perioadei ipotetice, trece de asemenea în acuzativ cu infinitiv : *Si vos dedideritis, (ego) civitatem conservabo* = *Si se dedidissent, se civitatem conservaturum (esse)*.

b) Propozițiile principale care au conjunctiv sau imperativ în oratio recta, în oratio obliqua sînt la conjunctiv :

ne nos despolies (conjunctivus prohibitivus) = *ne se despoliaret*.

Nota 1. Cu toate acestea se poate întâlni un conjunctivus potentialis din oratio recta +recut în oratio obliqua în acuzativ cu infinitiv :

Hoc sine ulla dubitatione confirmaverim eloquentiam esse rem unam omnium difficillimam, (Pot afirma acest lucru fără vreo ezitare, că elocința este lucrul cel mai greu dintre te^{te}) (Gic. Brut., 6).

∧

în oratio obliqua poate căpăta forma:

Cicero profitetur hoc sine ulla dubitatione se confirmare eloquentiam esse rem unam omnium difficillimam (Cicero declară că el afirmă acest lucru fără nici o ezitare că elocința este lucrul cel mai greu dintre toate).

Nota 2. Ideea prohibitivă se trece în oratio obliqua prin *ne* și conjunctivul (vezi mai sus : *ne despoliaret*).

c) Propozițiile principale interogative din oratio recta (interogativele directe) în oratio obliqua devin interogative subordonate (interogative indirecte) și deci se construiesc cu conjunctivul :

Quibusnam manibus aut quibus viribus tanti oneris turrim in muro vos conlocare confiditis? =

Quibusnam manibus aut viribus tanti oneris turrim in muro șese conlocare confiderent.

În întrebările oratorice uneori autorii întrebuințează infinitivul în oratio obliqua, cînd subiectul este de persoana I sau a III-a, iar verbul este la indicativ în oratio recta, ele reprezentînd numai niște afirmații sau negații deghizate :

Num recentium iniuriarum memoriam deponere possum? (Oare pot uita ofensele proaspete?) = *Num recentium iniuriarum memoriam deponere (se) posse?* (Csesar mai spune — că poate el oare să uite ofensele proaspete?). Această întrebare echivalează cu negația : *recentium iniuriarum memoriam deponere non possum*, care în oratio obliqua trece în forma: *recentium iniuriarum memoriam se deponere non posse..* (Cses. B.G., I, 14).

d) Propozițiile principale interogative cu nuanță exclamativă și care în vorbirea directă au avut indicativul, în vorbirea indirectă au acuzativ cu infinitiv :

Quas quantasque res C. Canuleius aggressus est! (Ce și cât de mari lucruri a întreprins C. Canuleius !) = *Reminiscerentur quas quantasque res C. Canu-leium aggressum esse !* (Să-si reamintească ce și cât de mari lucruri a întreprins C. Canuleius !) (T. Liv., IV, 2).

Quam mulți milites apud Cannas perierunt! (Cît de mulți ostași au pierit la Cannas !) = *Cogitate quam multos milites apud Cannas periisse* (Gîndi-ți-vă cît de mulți ostași au pierit la Cannse!).

e) Propozițiile subordonate, atît cele care au indicativul, cît și cele care au conjunctivul în oratio recta, în oratio obliqua toate au conjunctivul, urmînd regulile consecuției timpurilor :

quam nos audimus (atributivă) = *quam ipsi audirent*;

a quibus nos defendere non possumus (atributivă) = *a quibus se defen-dere non possent*;

inter quos dominări consuevimus (atributivă) = *inter quos dominări con-suessent*;

(id) quod feci (atributivă) = *(id) quod fecisset*;

qui tantse altitudinis machinationes tanta celeritate promovere possitis (cauzală legată prin pronume relativ) = *qui tantse altitudinis machinationes tanta celeritate promovere possent*;

ne quam dediticiis nostris iniuriam inferant (completivă conjunctivală) *ne quam dediticiis populi Romani iniuriam inferrent*.

Timpul viitor din oratio recta se redă în oratio obliqua astfel: viitorul I trece la conjunctiv prezent sau imperfect, iar viitorul al II-lea trece la conjunctiv perfect sau mai mult ca perfect, după regulile consecuției timpurilor :

Si in eum casum deducemur = *si in eum casum deducerentur*;

si forte pro tua clementia ac mansuetudine statueris === *si forte pro sua clementia ac mansuetudine statuisset*.

si vos dedideritis = *si se dedidissent*

priusquam murum aries attigerit = *priusquam murum aries attigisset*.

f) întîlnim uneori în oratio obliqua o completivă infinitivală precedată de pronume relativ. Acolo pronumele relativ reprezintă un element de coordonare din oratio recta, care înlocuia un pronume demonstrativ, iar propoziția respectivă era o propoziție independentă :

Unumquemque nostrum censent Stoici mundi esse partem; ex quo illud natura consequi, ut communem utilitatem nostrae anteponamus (Stoicii cred că fiecare dintre noi este o parte a universului; că din aceasta (*ex eo*) urmează în mod natural acel lucru, (și anume) ca să punem interesul general mai presus de interesul nostru).

g) Părțile care sînt intercalate în oratio obliqua, dar nu aparțin autorului vorbirii indirecte, ci scriitorului, reprezentînd reflecții ale lui, constituie paranteze care nu sînt supuse regulilor ce se aplică în oratio obliqua :

nam plerumque omnibus Gallis prae magnitudine corporum suorum brevitatis nostra contemptui est.

Aceasta este o reflecție pe care o face scriitorul cu privire la aprecierea defavorabilă a atuaturilor despre statura romanilor : *homines tantulise staturae*. De aceea propoziția principală *brevitas nostra est* nu trece în completivă infinitivală.

Întrebuintarea pronumelor personale

a) Pronumele personal de persoana I din oratio recta în oratio obliqua se exprimă prin formele pronumelui reflexiv — care în acest caz capătă valoare de pronume personal de persoana a III-a — chiar dacă în oratio recta nu fusese exprimat, sau prin pronumele demonstrativ *ipse*:

nos *permittimus* = **se** *permittere*;

quam nos *audimus* = *quam ipsi audirent*;

nobis omnes fere finitimi sunt inimici = **sibi** *omnes fere finitimos esse inimicos*;

nobis *prsestat* = **sibi** *prssstare*;

ego *consereabo* = **se** *conservaturum* *esse*;

ego *imperabo* = **se** *imperaturum* *esse*.

Acest serviciu îl îndeplinește pronumele reflexiv și când se raportă la subiectul regentei, nu numai la persoana care vorbește.

Quibusnam manibus aut quibus viribus tanti oneris turrim in muro **vos conlocare conîditis?** =

Quibusnam manibus aut quibus viribus tanti oneris turrim in muros **se conlocare conîderent**.

b) Pronumele personal de persoana a II-a din oratio recta în oratio obliqua se exprimă prin *iile*, când vrea să accentueze, și prin *is*, când **nu** vrea să accentueze :

nos nostraque omnia vestrm potestati permittimus = *se suaque omnia* **eorum** *potestati permittere*;

quam merito vestro = *quam merito* **eorum**.

c) Pronumele posesiv *suus*, ca și pronumele reflexiv se poate raporta și la persoana ale cărei cuvinte sînt reproduse în oratio obliqua, și la subiectul propoziției regente sau al propoziției respective :

Ego magis consuetudine mea = *Se. magis consuetudine sua*.

nos nostragwe omnia vestrse potestati permittimus = *se suagwe omnia eorum potestati permittere*.

si forte pro tua clementia ac mansuetudine statueris = *si forte pro sua clementia ac manusuetudine statuisset*.

ac nostrae virtuți invident = *ac suae virtuți invidere*.

d) Pentru a evita confuziile, în locul pronumelor personale și posesive din oratio recta, se pun numele proprii în oratio obliqua :

non existimamus vos sine ope divina bellum gerere = *nori existimare Romanos sine ope divina bellum gerere*.

si forte statueris nos esse conservandos = *si forte statuisset Atuatucos esse conservandos*.

Nobis praestat quamvis fortunam a vobis pati = *sibi prsestare quamvis fortunam a populo Romano pati*.

ne quam dediticiis nostris iniuriam inferant = *ne quam dediticiis populi Romani iniuriam inferrent*.

e) Adverbele care arată apropiere în timp și spațiu din oratio recta trec în adverbe de depărtare în oratio obliqua :

nunc — *turn*, *mox* — *paulo post*, *cras* — *postero die*, *hodie* — *Mo die*, *hinc* — *inde*, *hic* — *Mic (ibi)*, *adhuc* — *ad Mud tempus*, *adhuc* — *etiam turn*:

adhuc vivimus (încă trăim) = *etiam turn se vivere* (că ei trăiau încă atunci).

Adhuc vicimus (pînă acum am biruit) = *ad Mud tempus se vicisse* (că pînă în acel timp ei au biruit).

Hic manendum est (aici trebuie să rămînem) = *illic manendum esse* (că ! acolo trebuie să rămîna).
Hinc aufugere non potestis (De aici nu puteți scăpa) = *inde illos non posse aufugere* (că de acolo nu pot scăpa aceia).

Vorbirea indirectă în înțeles larg

Sub titlul «Vorbirea indirectă în înțeles larg » intră orice propoziție care nu depinde de un *verbum declarandi* sau de un *verbum sentiendi*, prin care se anunță vorbirea cuiva transmisă de scriitor în formă de oratio obliqua, dar care, din context, se vede că nu aparține scriitorului, ci altei persoane. La propozițiile atributive — care se construiesc cu indicativul — la propozițiile cauzale legate cu *quod, quia, quoniam* — care de asemenea se construiesc cu indicativul — s-a menționat faptul că atunci, cînd nu exprimă ideile scriitorului, ci ale unei alte persoane, se construiesc cu conjunctivul, adică se găsesc în vorbire indirectă în înțeles larg :

Non postulaturi sumus ut, quia mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius quam populi Romani felicitati adsignetis. (Nu vom cere ca, deoarece moartea lui P. Clodius a fost mîntuirea voastră, din această cauză să o atribuiți vredniciei lui Milo mai de grabă decît norocului — fericirii — poporului roman). (Cic. *Pro MU.* 6).

Aici cauzala *quia mors P. Clodii salus vestra fuerit* este înfățișată nu ca un element de argumentare al lui Cicero, ci ca un punct de vedere al judecătorilor înșiși.

An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quaeratur, aut negari solere omnino esse factum, aut recte et iure factum esse defendi? (Oare este cineva care să nu știe că atunci, cînd se face o cercetare cu privire la un om ucis, se obișnuiește ca sau să se tăgăduiască cu totul că s-a făcut, sau să se susțină că s-a făcut pe drept și legal?). (Cic. *Pro MU.* 8).

Aici temporală iterativă *cum de homine occiso quaeratur* face parte din gîndirea pe care ar trebui să o aibă acela care este subiectul lui *ignoret*, fiind încadrată chiar în grupul de idei exprimat prin complementele lui *ignoret*.

Id mihi duabus de causis instituisse videntur, quod neque in vulgum disciplinam effferri velint, neque eos qui discunt litteris confisos minus memorise studere (îmi par că au stabilit aceasta din două motive, fiindcă nu vor nici ca învățătura să fie scoasă în norod și nici ca aceia care învață, bîzuindu-se pe litere — scrise — să se preocupe mai puțin de memorie), ■ (Cffis. *B.G.*, VI., 14).

Aici cauzala *quod velint* reprezintă gîndul celor care au statornicit datina de a nu se fixa în scris învățătura Druizilor.

Paetus omnes libros, quos frater suus reliquisset, mihi donavit (Paetus mi-a dăruit toate cărțile pe care — după spusa lui — i le lăsase fratele său : pe care i le-ar fi lăsat fratele său). (Cic. *Ad Attic.* II, 1).

Aici atributiva *quos frater suus reliquisset* nu reprezintă ideea celui care referă că P*tus i-a dăruit cărți, ci chiar pe a lui Paetus, care a adus această precizare cu privire la proveniența cărților; altfel se pune indicativul.

Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, sine uxore. . . cum hic insidiator, qui iter illud ad csedem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rseda (Ii iese în cale Clodius echipat ușor, călare, fără soție. . . în timp ce acest

întinzător de curse, care pregătise această călătorie pentru a săvârși un omor, mergea în trăsură cu soția. ..). (Cic. *Pro MU.* 28).

Aici atributiva *qui iter illud ad csedem faciendam apparasset* nu reprezintă părerea vorbitorului — Cicero — care pomenește acest fapt în mod ironic, ci învinuirea pe care prietenii lui Clodius o aduceau lui Milo, că intenționat a fost atunci pe drumul pe care se găsea și Clodius, ca să-l poată ataca.

Toate propozițiile citate mai sus — și tocmai *pentru că fac parte* — *din vorbirea indirectă în înțeles larg, sînt construite cu conjunctivul*; dacă ar fi reprezentat gândul scriitorului respectiv, ar fi fost construite cu indicativul.

DE TRECUT DIN STIL INDIRECT ÎN STIL DIRECT

Vercingetorix suos ad concilium convocat. Docet longe alia ratione esse bellum gerendum atque antea gestum sit: « Omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione et commeatu Romani prohibeantur. Id esse facile, quod equitatu ipsi abundant et quod anni tempore sublevantur. Pabulum secări non posse; necessario dispersos hostes ex sedificiis petere: hos omnes cotidie ab equitibus deleri posse. Prseterea salutis causa rei familiaris commoda negligenda; vicos atque sedificia incendi oportere hoc spatio ab via quoque-versus, quo pabulandi causa adire posse videantur. Harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus sublevantur; Romanos aut inopiam non laturos aut magno cum periculo longius ab castris processuros: neque interesse ipsosne interficiant impedimentisque exuant, quibus amissis bellum geri non possit ». (Caes. *B.G.*, VII, 14).

DE TRECUT DIN STIL DIRECT ÎN STIL INDIRECT

Tum ita Tullus inquit: « Romani, si unquam ante alias ullo in bello fuit, quod primum dis immortalibus gratias ageretis, deinde vestra? ipsorum virtuți, hesternum id proelium fuit. Dimicatum est enim non magis cum hostibus quam, quae dimicatio maior atque periculosior est, cum prodicione ac perfidia sociorum. Nam, ne vos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiere ad montes, nec imperium illud meum, sed consilium et imperii simulatio fuit, ut nec vobis, ignorantibus deseri vos, averteretur a certamine animus, et hostibus, circumveniri se ab tergo ratis, terror ac fuga iniiceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est; ducem secuti sunt, ut et vos, si quo ego inde agmen declinare voluissem, fecissetis. Mettius iile est ductor itineris huius, Mettius idem huius machinator belli, Mettius fcederis Romani Albanique ruptor. Audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documentum mortalibus dederō ». (T. Liv. I, 28).

-,,..... asbf«!«BW\$

nes 'eilBnrfaI g/ d îeznoe mirf rT ~. neo ?İSB9OB m,, •.*'

»»*» mp aSsx?^ ^*w *■£?* SSSL;3r^{9p}

J 9JB0 a;ia»mAno 9?eo5 r?m aJBo B9Poe" BDlt G0FP«.r

mi*O*0,,dJr/;^*>

""«^T»,^

Senatus hsec intellegit (Senatul înțelege acestea) (Cic. *In Cat.*, I, 2.).

Germani multum ab hac consuetudine differunt (Germanii se deosebesc mult de acest obicei). (Caes. *B.G.*, VI, 21).

Într-o propoziție expozitivă sau declarativă ordinea normală între părțile principale este : se așază întâi subiectul și apoi predicatul : *Consul videt. Hic tamen vivit.*

Cînd subiectul și predicatul sînt însoțite de părți secundare, toate părțile secundare care însoțesc pe subiect formează, împreună cu el, grupa subiectului: toate părțile secundare care însoțesc pe predicat formează, împreună cu el, grupa predicatului.

Într-o propoziție expozitivă sau declarativă dezvoltată, ordinea normală este : *se așază la început grupa subiectului și apoi grupa predicatului*, verbul fiind așezat la sfîrșit : *Senatus hsec intellegit. Germani multum ab hac consuetudine differunt.*

Dar merită a fi studiată ordinea obișnuită între elementele componente ale fiecărei grupe.

A. în **grupa subiectului** atributul, atît cel substantivai cit și cel adjectival, se poate așeza în urma substantivului pe care îl determină, dar se poate așeza și înaintea lui : *studium rei militaris* (preocuparea de exercițiile militare) (Cses. *B.G.*, VI, 21), *mortis periculum* (pericolul morții) ; *vita omnis* (viața întreagă) (Cses. *B.G.*, VI, 21), *fines proprii* (hotare proprii), *omnis Gallia* (Galia întreagă), *omnes acerbitates* (toate cruzimile) (Cic. *In Cat.*, IV, 1), *maior pars* (partea mai mare) (T. Liv. XXI, 4), *salus mea* (salvarea mea) (Cic. *In Cat.*, IV, 1), *meum periculum* (pericolul meu) (Cic. *In Cat.*, IV, 1), *mei labores* (ostenelele mele) ; *legați Allobrogum* (solii Alobrogilor) (Cic. *In Cat.*, III, 6).

Numeralele cardinale și ordinale, pronumele demonstrative și nehotărîte se așază, în general, înaintea substantivului : *tres legiones* (trei legiuni), *duo milia peditum* (două mii de pedestrași), *octavo mense* (în luna a opta) ; *eorum victus* (hrana aceloră) (Cses. *B.G.*, VI, 22), *ab hac consuetudine* (de această obișnuință) (Caes. *B.G.*, VI, 21), *nulla dies sine Unea* (nici o zi fără o linie — fără activitate), *ego sum iile consul* (eu sînt acel consul) (Cic. *In Cat.*, IV, 2).

Iile cu caracter emfatic se așază în urmă : *Cato iile sapiens. Socrates iile.*

Quisque se așază în urma pronumelui reflexiv, în urma lui *suus*, în urma superlativului și în urma numeralului ordinal: *minime sibi quisque notus est* (fiecare se cunoaște foarte puțin pe sine), *optimus quisque* (toți cei mai de seamă), *quartus quisque* (fiecare al patrulea = din patru în patru = **din** patru unul).

Dacă un substantiv are un atribut adjectival și un atribut substantival, de obicei atributul adjectival se așază înaintea substantivului și cel substantival în urmă : *hsec sedes honoris* (acest scaun de cinste — al magistraturii) (Cic. *In Cat.*, IV, 2), *hsec condicio consulatus* (această situație a consulatului) (Cic. *In Cat.*, IV, 1), *summum auxilium omnium gentium* (supremul ajutor al tuturor neamurilor) (Cic. *In Cat.*, IV, 2), *singularis pozna nefarii sceleris* (o pedeapsă unică a unei crime nelegiuite) (Cic. *In Cat.*, IV, 7), *hanc pulcher-rimam patriam omnium nostrum* (această patrie foarte frumoasă a noastră a tuturor). (Cic. *In Cat.*, IV, 2).

Dar putem întîlni și atributul substantival pus înaintea substantivului și cel adjectival în urmă : *agri modum certum (habet)* (O măsură — întindere —

anumită de ogor) (Cses. B.G., VI, 22) ; sau atributul substantival pus între 1 cel adjectival și între substantivul determinat: *parvis renonum tegimentis utuntur* (întrebuințează îmbrăcăminte scurtă de reni) (Cses. B.G., VI, 21), *magna corporis pars* (o mare parte a corpului) (Cass. B.G., VI, 21).

Dacă un substantiv are două atribute substantivale, unul fiind genitiv \ subiectiv și celălalt genitiv obiectiv, genitivul subiectiv se așază înaintea substantivului și cel obiectiv în urmă : *Pro veteribus Helvetiorum iniuriis populi i?omani* (pentru vechile ofense ale helvetiilor aduse poporului roman) (Cass. B.G., I, 30).

Dacă un substantiv are două atribute adjectivale, se poate așeza unul înaintea substantivului — în special cel exprimat prin pronume, dacă există — și celălalt în urmă : *in hoc scelere tam immani ac nefario* (în această crimă așa de grozavă și nelegiuită) (Cic. *In Cat.*, IV, 13).

Dacă un adjectiv determină mai multe substantive se poate așeza sau înaintea sau în urma lor, acordându-se cu cel mai apropiat : *mea virtus atque diligentia* (bărbăția și sîrguința mea) (Cic. *In Cat.*, IV, 5), *non dubitat P. Lentulum aeternis tenebris vinculisque mandare* (nu ezită să încredințeze pe P. Lentulus întinericului și lanțurilor perpetui) (Cic. *In Cat.*, IV, 10); *singulari quadam humanitate et misericordia moveor* (sînt mișcat de un deosebit sentiment de omenie și de compătimire) ; *integritate, virtute, constantia singulari* (de o integritate, de un curaj și de o statornicie excepțională).

Dacă un substantiv determină mai multe substantive, de asemenea se așază lîngă primul sau lîngă ultimul: *de deorum immortalium vi ac potestate* (despre forța și autoritatea zeilor nemuritori) ; *amplitudo cornuum et figura et species multum a nostrorum boum cornibus differt* (mărimea și forma și înfățișarea coarnelor se deosebește mult de coarnele boilor noștri) (Cses. B.G., VI, 28).

Dacă substantivul în afară de adjective sau de atribute în genitiv are și altfel de determinări, unele chiar foarte dezvoltate, ale sale sau ale determinantului, acelea se pot așeza între adjectiv și substantiv : *vestra erga me voluntas* (bunăvoința voastră față de mine) (Cic. *In Cat.* IV, 1), *perpetua in rem publicam voluntas* (permanenta dragoste față de stat), *aliqua in vita formido* (o oarecare teamă în viață) (Cic. *In Cat.* IV, 8), *propter multa praeclara, in rem publicam merita* (pentru multele merite foarte strălucite față de stat), *partem finitimi agri per vim occupatam* (o parte din ogorul vecin, ocupată prin forță) (Caes. B.G., VI, 12); *eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo* (sînt două clase de acei oameni care sînt într-o oarecare considerație și cinste) (Cses. B.G., VI, 13).

Apoziția se pune de obicei după substantivul pe care-l determină, mai ales cînd are și ea o determinare : *Dionysius tyrannus* (tiranul Dionysius) ; *Claudius imperator* (împăratul Claudius) ; *Alexander, Macedonum rex* (Alexandru, regele Macedonenilor). Uneori însă, din interesul nuanțării, se pune apoziția înainte: *Sapientissimus rex Philippus Aristotelem filio doctorem accivit* (Regele foarte înțelept Filip a chemat pe Aristoteles ca profesor pentru fiul său) (Cic. *Brut.*, III, 35). Aici autorul a vrut să scoată în relief înțelepciunea regelui, care l-a făcut să încredințeze educația fiului său celui mai mare filosof al epocii, și de aceea a pus la începutul propoziției cuvintele care înfățișează această însușire a regelui.

Sînt însă și expresii care sînt cristalizate într-o anumită formă, ce se respectă în general, și la care nu se obișnuiește schimbarea ordinei: *civis*

Romanus, populus Romanus, forum lulium, ius civile, ees alienum, res famili-aris, res militaris, dii immortales, pater familias, pontifex maximus, via Appia, via sacra, urbs Roma etc.

B. în grupa predicatului se obișnuiește ca verbul să se așeze la sfârșit; complementele se așază înaintea verbului în ordinea următoare : a) complementul circumstanțial ; b) complementul indirect; c) complementul direct:

Pater hodie magno cum gaudio filio suo librum donavit (Tatăl a dăruit astăzi fiului său o carte cu multă bucurie).

Complementele verbului pot fi exprimate și prin propoziții întregi sau prin substituiți și sînt așezate, în general, în ordinea de mai sus :

. *Vitis, ut se erigat, claviculis suis quasi manibus, quidquid est nacta, complectitur* (Vița, ca să se ridice, îmbrățișează — apucă — prin cîrceii săi ca și cu mîinile, tot ce a întîlnit). Aici *ut se erigat* este propoziție circumstanțială finală, *claviculis suis* este complement circumstanțial instrumental, *quasi manibus* este complement circumstanțial de mod, *quidquid est nacta* înlocuiește pe *id quod est nacta*, în care *id* este complementul direct al lui *complectitur*, iar *quod est nacta* este atributivă la *id*.

Numele predicativ se așază de obicei înaintea verbului auxiliar, dar se poate așeza și în urma lui:

Non denique hsec sedes honoris mihi unquam vacua mortit periculo fuit (în sfîrșit acest scaun de cînst n-a fost niciodată pentru mine scutit de pericolul morții). (Cic. *In Cat.*, IV, 2).

Vos non solum de vestro ac reipublicse, verum etiam de meo periculo estis solliciti (Voi sînteți îngrijorați nu numai de pericolul vostru și de al republicii, dar chiar de al meu). (Cic. *In Cat.*, II, 1). în definiții însă auxiliarul se așază imediat după subiect:

Amicitia est voluntatum, studiorum, sententiarum summa consensio (Prietenia este acordul desăvîrșit în acte, sentimente, gînduri). (Cic. *De Amic.*, 15).

Rhetorice est recte dicendi scientia (Retorica este știința bunei vorbiri). (Quint., V, 10, 54).

Dar ordinea așezării complementelor, arătată mai sus, nu este totdeauna respectată, căci scriitorul aduce uneori lîngă verb complementul care este mai important, mai strîns legat de acțiunea verbului:

. *Cesar, armis omnibus ex oppido traditis, in deditionem Suessiones accepit, exercitumque in Bellovacos ducit* (Cesar, fiind predate toate armele din oraș, a primit pe suesioni în supunere și duce armata la belovaci). (Ca?s. *B.G.*, II, 13).

Adverbul, în general, se așază înaintea cuvîntului al cărui înțeles îl lămurește :

Qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem (Cei care au rămas flăcăi — feciori — foarte multă vreme, se bucură de foarte mare laudă între ai lor). (Cses. *B.G.*, VI, 21).

Video duas adhuc esse sententios (Văd că pînă acum sînt două păreri — propuneri). (Cic. *In. Cat.*, IV, 7).

Unele adverbe se așază în urma cuvîntului pe care îl lămuresc, și în deosebi *certe, fere, psene, post*:

Magistratus ac principes in annos singulos gentibus quantum visum est agri attribuunt atque anno post alio transire cogunt (Magistrații și fruntașii repartizează pe fiecare an familiilor cît pămînt au găsit cu cale și cu un an în urmă — după un an — îi obligă să treacă în alt loc). (Cses. *B.G.*, VI, 22).

20 - c. 335

Ac iuit antea tempus, cum Germanos Galii virtute superarent (Și a fost înainte un timp, când galii întreceau pe germani în bărbăție). (Caes. B.G., VI, 24).

Quidem se așază totdeauna în urma cuvîntului al cărui sens îl întărește:

Nuper quidem, ut scitis, me ad regiam peene confecit (De curînd chiar, după cum știți, pe mine aproape că m-a prăpădit lîngă sediul marelui pontifice). (Cic. Pro. Mii, 37).

Prepoziția se așază înaintea cuvîntului al cărui caz îl conduce: *inter se* (între ei) ; ab *Aquitaniis dividit* (desparte de acvitanii) (Cses. B.G., I, 1); ad *effeminandos animos* (la moleșirea sufletelor) (Cses. B.G., I, 1).

Prepoziția *cum*, cînd este împreună cu un pronume personal, cu pronumele reflexiv și cu pronumele relativ *qui*, se așază în urma pronumelui, făcînd corp comun cu el: *mecum, tecum, secum, nobiscum, vobiscum, quocum, quibuscum*.

Și prepozițiile *tenus* și *versus* se așază în urmă, dar nu se unesc cu cuvîntul dinaintea lor : *Ostia tenuis* (pînă la Ostia), cu ablativul; *aurium tenuis* (pînă la urechi), cu genitivul; *navigare Italiam versus* (a naviga spre Italia).

Cînd substantivul înaintea căruia este așezată prepoziția are determinări, se poate ca prepoziția — mai ales cea monosilabică, și dacă determinarea este un singur adjectiv — să se așeze între determinant și determinat : *sepulta in patria* (în patria înmormîntată), *hac in urbe* (în acest oraș), *magna ex parte* (în mare parte), *quanto cum periculo* (Caes. B.G., I, 17) (cu ce mare pericol), *multis de causis* (din multe motive).

În mod obișnuit însă determinările se așază între prepoziție și substantiv : *ad huius criminis defensionem* (pentru apărarea de această învinuire) (Cic. Pro MU., 6); *in tanti sceleris immanitate* (în grozăvia unei crime așa de mari) (Cic. In Cat., IV, 11); *in patriae civiumque pernicie* (în primejdia patriei și a cetățenilor); *in acerbissimorum hostium numero* (în numărul dușmanilor celor mai cruzi). (Cic. In Cat., IV, 15).

Conjuncțiile coordonatoare se așază la începutul propoziției pe care o leagă de cea dinainte, fie că aceea propoziție se găsește în corpul frazei, fie că este la începutul frazei, făcîndu-se astfel legătura cu ideea anterioară. Cîteva dintre aceste conjuncții nu se așază la început, ci după unul sau două cuvinte și anume : *autem, vero, enim. Quoque* se așază totdeauna imediat după cuvîntul pe care, legîndu-l de cele dinainte, îl și accentuează. *Tamen* se așază de preferință la început, în timp ce *igitur* mai rar este așezat la început; *ergo* rareori este așezat după primul cuvînt, de obicei este la începutul propoziției. Enclitica *-que* și enclitica *-ve* se așază totdeauna după cuvîntul pe care-l leagă, făcînd corp cu el.

Conjuncțiile subordonatoare se așază la începutul propoziției pe care o leagă de regentă. Uneori însă se întîmplă ca, în afară de conjuncție, propoziția subordonată să fie legată și printr-un pronume relativ cu sens de pronume demonstrativ. În acest caz pronumele relativ trece în primul rînd, iar conjuncția îl urmează : *Quae cum ita sint, perge quo ccepisti* (Cînd acestea sînt astfel, continuă — mergi — încotro ai început). (Cic. In Cat., I, 10).

Pronumele relative și toate cuvintele interogative (pronume, adverbe, particule) se așază la începutul propoziției. Particula interogativă enclitică *-ne* se așază totdeauna după primul cuvînt din propoziție, făcînd corp cu el.

În limba latină, vocativul nu se așază niciodată la începutul propoziției, ci după unul sau mai multe cuvinte :

Est igitur hsec, iudices, non scripta, sed nata lex (Există deci, judecători, această lege nu scrisă, ci înăscută). (Cic. *Pro MU.*, 10).

Quare, patres conscripti, consulite vobis, prospicite patrim (De aceea, senatori, preocupați-vă de voi, purtați grija patriei). (Cic. *In Cat.*, IV, 3).

Verbul *inquam* nu se așază înaintea vorbirii cuiva, ci după unul sau mai multe cuvinte :

Est vero, inquam, notum quidem signum, imago aci tui (Este însă' pecetia, zic eu, bine cunoscută, chipul strămoșului tău). (Cic. *In Cat.*, III, 10).

Refer, inquis, ad senatum (Raportează senatului, spui tu) (Cic. *In Cat.*, I, 20).

Mihi vero, inquit Cotta, videtur (Mie însă, zise Cotta, îmi pare . . .). (Cic. *De Nat. Deor.*, I, 17).

II. Ordinea inversă

Ordinea normală a cuvintelor în exprimarea gândirii este cea pe care o dictează cugetarea rece, logica minții noastre. Dar chiar în studierea ordinei normale am văzut că ea primește acest nume pe baza principiului general că grupa subiectului este așezată la începutul propoziției, iar grupa predicatului la sfârșit. În amănunt însă în fiecare grupă se pot petrece o serie de modificări, așezându-se, spre pildă, atributul adjectival, ca și cel substantival sau înaintea sau în urma determinatului, și chiar cel substantival între atributul adjectival și determinat, putându-se așeza complementele și în altă ordine decât cea normală. Prin toate aceste modificări în corpul aceleiași grupe se crează o posibilitate mai largă de nuanțare.

Dar propozițiile cu ordine normală nu sînt cele mai numeroase în exprimarea gândirii, căci scriitorii n-au fost ținuți numai la exprimarea logică, ci de foarte multe ori sufletul scriitorului sau al oratorului a fost dominat de sentiment, care l-a făcut să răstoarne ordinea părților propoziției și să pună la început grupa predicatului sau cel puțin o parte din grupa predicatului.

Astfel, în loc să zică *Vestra erga me voluntas est mihi iucunda*, sau *iucunda mihi est* (Bunăvoința voastră față de mine îmi este plăcută), a zis *Est mihi iucunda vestra erga me voluntas* (Cic. *In Cat.*, IV, 1).

În prima formă, care era ordinea normală cu grupa subiectului la început, se pune accentul pe grupa subiectului, adică pe bunăvoința manifestată de senatori față de situația cu care avea de luptat Cicero. În a doua formă se scoate în relief plăcerea mare pe care o produsese în sufletul vorbitorului atitudinea acestora. Prin această exprimare, care cuprinde în ea și un fel de recunoștință, cei cărora se adresează sînt mai încîntați auzind rezultatul frumos al gestului lor.

Tot așa în fraza *Amicitia enim est nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia et caritate consensio* (Căci amicitia nu este nimic altceva decât acordul în toate lucrurile divine și omenești împreună cu bunăvoință și dragoste) avem o definiție rece, științifică a amicitiei. În forma însă, în care o prezintă Cicero : *Est enim amicitia nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia et caritate consensio*, (Cic. *De Amic.*, 20) în care face o foarte mică schimbare, dar pune verbul la început, atrage mult mai mult atenția și trezește mult mai mult interes pentru aceeași definiție, accentuându-se cuvintele *est* și *nihil aliud*: Căci nimic altceva nu este amicitia decât acordul. . . , ceea ce nu este numai

20»

O' definiție a amicitiei, ci precizarea unui anumit punct de vedere în înțelesul dat amicitiei.

Această ordine cu așezarea grupei predicatului la începutul propoziției ■și care reprezintă o răsturnare a ordinei normale, se numește **ordine inversă**, în organizarea căreia intră, cum am văzut, latura sentimentală, latura afectivă a sufletului scriitorului sau oratorului; de aceea o putem numi și *ordinea afectivă*.

Ceea ce se urmărește în așezarea părților propoziției pentru exprimarea unei gândiri; este scoaterea în relief a părților mai importante.

Sînt multe mijloacele pe care scriitorul sau vorbitorul le folosește pentru atingerea, acestui scop. Cităm cîteva:

a) *Așezarea la începutul propoziției* a părții pe care vrem s-o scoatem în relief.

În această privință am avut mai sus propoziția *Est mihi iucunda vestra erga me voluntas*, precum și propoziția *Est enim amicitia nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum consensus*, a căror capacitate de nuanțare particulară s-a lămurit la locul său.

Cităm și propoziția, care, prezentată în ordinea normală, ar avea forma: *vis victa est vi* sau *vis vi victa est* (forța a fost învinsă prin forță), în care euvîntul accentuat este *vis*, a cărei soartă se lămurește pentru împrejurarea de care e vorba, și anume că a fost învinsă, adăugîndu-se și mijlocul prin care a fost biruită : prin forță.

Cicero însă, într-un loc, unde a avut intenția să scoată în relief mijlocul prin care a fost biruită forța sau violența, a răsturnat ordinea normală și a zis : *vi victa vis* (prin forță a fost învinsă forța) (Cic. *Pro MU.*, 30). Vom vedea mai departe că, în același discurs, vrînd să reliefeze o altă nuanță prin aceleași cuvinte, oratorul a folosit altă așezare a lor. În forma *vi victa vis* se vede bine intenția lui Cicero de a pune accentul pe « prin forță » :

b) *Despărțirea elementelor*, care formează grup sintactic, prin altele, care formează alt grup sintactic. Aceasta constituie figura stilistică numită *hyperbaton*.

Astfel, în loc de : *Ego magnum furorem in republica versari et nova quosedam mala misceri et concitari iam pridem videbam* (Eu încă de mult vedeam că în treburile publice există o mare tulburare și că se f rămîntă și se ațîță unele nenorociri noi), scriitorul a preferat forma: *Ego magnum in republica versari iurorem et nova quosedam misceri et concitari mala iam pridem videbam* (Cic. *In Cat.*, IV, 6). Prin despărțirea atributului adjectival *magnum* de determinatul său *furorem*, cu care face un grup sintactic — subiectul completivei infinitivale — și introducerea între ele a predicatului completivei infinitivale (*versari*) și a complementului circumstanțial de loc al său (*in republica*), se dă mai mare valoare părților despărțite, accentul căzînd pe *magnum* și pe *furorem*, în timp ce *in re publica versari* rămîn cu accent secundar. Același lucru este și cu attributele adjectivale *nova quosedam* despărțite de determinatul lor *mala* — subiectul a două complete infinitivale — prin cele două predicate ale completivelor infinitivale ; această despărțire contribuie ca accentul să cadă asupra elementelor despărțite, care în acest chip sînt scoase în relief.

În același mod sînt scoase în relief părțile despărțite făcînd să cadă accentul pe ele, în frazele: *Ineuntis eetatis inscitia senum regenda prudentia est* (Neștiința vîrstei începătoare trebuie călăuzită de cumînțenia bătrînilor).

Non est ssepius in uno homine summa salus periclitanda reipublice (Nu trebuie prea des primejduită viața statului prin fapta unui singur om). (Cicj *In Cat.*, I, 11).

Paulus tantum in dsrarium pecuniae invexit, ut unius imperatoris praeda linem attulit tributorum (Paulus a transportat atâți bani în tezaurul public., încît prin prada unui singur comandant a pus capăt impozitelor). (Cic, *De Off.*, II, 22, 76).

Ante Lselii setatem et Scipionis (înainte de timpul lui La?lius și al lui Scipio). (Cic. *Tuse.*, IV, 3).

Quae populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea fere sunt et Grsecis litteris celebrata et Latinis (Cele ce a trebuit să fie împodobite cu gloria populară la Lucullus, cam acelea sînt preamărite și în literatura greacă și în cea latină). (Cic. *Acad.*, II, 2).

c) *Așezarea la sfîrșit, chiar după cerb, a părții pe care autorul vrea să o scoată în relief.*

În propoziția : *De his eandem fere, quam reliquae gentes, habent opinionem* (Despre aceștia au cam aceeași părere — credință — pe care o au și celelalte neamuri), Ceesar vrea să noteze credința (*opinionem*) pe care galii o aveau despre anumiți zei și tocmai pe acest cuvînt, după ce-l indicase prin atributul său *eandem* încă de la începutul propoziției, îl așază chiar în urma verbului. Citind propoziția însă, observăm că accentul, care se anunțase ridicat pe *eandem fere* își găsește corespondența tocmai la sfîrșit pe *habent opinionem*, în timp ce peste cuvintele așezate între ele se trece cu o accentuare slabă. (Ca;s. *B.G.*, VI, 17).

Sau : *Quocumque mentes vestrae inclinant atque sententia* (în orice parte înclină cugetele și hotărîrile voastre) (Cic. *In Cat.*, IV, 6), în care *sententiae*, care este legat prin *atque* de *mentes vestrae*, este așezat la sfîrșit, după verb.

De asemenea în propoziția *qui summam inter eos habent auctoritatem* (Care au o foarte mare autoritate între aceia) (Ca?s. *B.G.*, VI, 13), cuvîntul *auctoritatem* este cel important al propoziției și Caesar a găsit cu cale să-l scoată în relief, așezîndu-l la sfîrșitul propoziției, chiar după verb, deși fusese anunțat încă de la începutul propoziției prin atributul său adjectival *summam*.

Tot așa în propoziția : *Est igitur hsec, iudices, non scripta, sed nata lex* (Există așadar, judecători, această lege nu scrisă, ci înăscută) (Cic. *Pro Mii.*, 10).'

d) *Notarea antitezelor.* Aceasta se face prin așezarea cuvintelor, care stau în opoziție, unul la începutul propoziției și altul la sfîrșit, căci, după cum am văzut, acestea sînt cele două poziții care dau relief părților propoziției:

A malis mors abducit, non a bonis (De suferințe ne desparte moartea, nu de bucurii) (Cic. *Tuse*, I, 34). Aici opoziția este între « rău » și « bine », între « suferință » și « bucurie ». Autorul a găsit cu cale să o reliefeze punînd pe unul dintre acești termeni la începutul, și pe celălalt la sfîrșitul propoziției.

Milvo est quoddam bellum quasi naturale cum corvo (între uliu și corb este un război aproape natural) (Cic. *De Nat. Deorum*, II, 125).

Și aici termenii în opoziție sînt *milvus* și *corvus*, iar autorul a găsit nimerit să scoată în relief această antiteză, punînd pe *milvus* la început și pe *corvus* la sfîrșit.

Antiteza se mai poate nota și prin așezarea celor doi termeni unul lîngă altul sau în cît mai mare apropiere.

Așa Cicero scoate în relief rivalitatea dintre Clodius și Milo, care s-a rezolvat prin omorîrea lui Clodius, pe care îl prezintă ca atacator, folosind cuvîntul *vis* la două cazuri deosebite, așezate unul lîngă altul:

Si tempus est ullum iure hominis necandi, certe illud est non modo iustum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur (Dacă este vreo împrejurare care să îndreptățească omorîrea unui om, desigur aceea este nu numai îndreptătită, dar chiar necesară, cînd violența — forța — întrebuițată în contra cuiva este înlăturată prin violență) (Cic. *Pro MU.*, 9).

Aici accentul puternic al propoziției cade asupra lui *vi*, urmat, după o scurtă pauză, de un alt accent puternic asupra lui *vis* (*illata*). Punerea alături a acestor două cuvinte, care notează forțe contrarii, și pronunțarea lor accentuată, separate printr-o scurtă pauză, produce parcă o ciocnire între ele, ceea ce impresionează urechea auditorului.

Prin această antiteză formulează Cicero principiul legitimei apărări.

În altă frază, găsim în mai multe propoziții același procedeu de a scoate în relief antiteza :

Cur igitur victus est a Milone Clodius? Quia non semper viator a latrone, nonnumquam etiam latro a viatore occiditur; quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros (Ei bine, de ce a fost învins Clodius de Milo? Fiindcă nu totdeauna călătorul este omorît de tîlhar, uneori chiar tîlharul este omorît de călător ; fiindcă, deși Clodius pregătit atacase pe niște nepregătiți, cu toate acestea o femeie atacase pe niște bărbați) (Cic. *Pro MU.*, 55).

Aici Cicero stabilește și accentuează opoziția, punînd alături termenii respectivi, între *viator* și *latro*, *paratus* și *imparatus*, *mulier* și *vir*.

e) *Chiasmul*. *Pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur* (Ei cred că, dacă pentru o viață de om nu se dă în schimb viață de om, puterea zeilor nemuritori nu poate fi îmbunătățită) (Cses. *B.G.*, VI, " 16).

Aici noțiunea pe care autorul vrea să o scoată în relief este *vita hominis*. După credința galilor, spune Căesar, cînd un om se afla în primejdie de moarte, nu putea fi răscumpărată viața celui în primejdie, decît dacă se oferea morții o altă viață de om. Autorul, pentru a atrage atenția asupra acestui schimb de vieți, a pus expresia *vita hominis* de două ori, reprezen-tînd prima pe cea care va fi salvată, a doua pe cea care va fi jertfită ; le-a pus alăturate și le-a aranjat așa ca în prima să fie întîi determinatul și apoi determinantul, iar în a doua să fie întîi determinantul și apoi determinatul.

Prin această aranjare în prima expresie se accentuează *vita*, iar în a doua *hominis*, notîndu-se astfel faptul grozav pentru un om civilizat că *om* trebuia jertfit. Astfel, prin punerea alături a celor două expresii și prin aranjarea lor în felul arătat mai sus, pozițiile elementelor componente au permis scriitorului să noteze printr-o formulare foarte concisă toată grozăvia faptului.

Acest sistem de aranjare a grupelor similare și apropiate constituie figura stilistică numită *chiasmus*, căci, dacă scriem una sub alta cele două expresii și unim prin cîte o linie părțile cu același rol — determinant, determinat — obținem semnul X, care în grecește este litera numită *hi*:

vita hominis

hominis vita

Să urmărim acum aplicarea acestor principii.

În propoziția: *Catilinam, orbem terras caede atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus?* oratorul a pus la început numele personajului la care se raporta întregul său discurs, deci pe acesta cade accentul principal; urmează apoi un determinant al acestuia (*cupientem*), care are și el o complinire (*vastare*), care la rândul său are mai multe compliniri (*orbem terras caede atque incendiis*); se încheie cu subiectul și predicatul : (Pe Gatilina, care dorește fierbinte să pustiască globul pământesc prin măcel și foc, noi consulii îl vom răbda oare?). (Gic. *In Cat.*, I, 3).

Prin ordinea pusă în cuvinte, ordine care ne obligă să punem un accent puternic asupra cuvântului *Catilinam*, apoi asupra lui *orbem (terras)* și asupra lui *~(vastare) cupientem*, și la sfârșit trei accente sacadate asupra cuvintelor, iarăși foarte importante, *nos consules perferemus?*, autorul reușește să-și nuanțeze gândirea, prezentând și pe erou cu toată grozăvia planurilor lui, și îndatorirea ce incumbă consulilor ; și aceasta, numai într-o propoziție chibzuit organizată.

Să examinăm și o gândire mai bogat exprimată :

Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis periculisque meis, e flamma atque ferro ac psene ex faucibus fati ereptam et vobis conservatam ac restitutam videtis (Cetățeni, republica și viața voastră a tuturor, bunurile, averile, soțiile și copiii voștri, și această capitală a celei mai strălucite stăpîniri, cel mai bogat și cel mai frumos oraș, astăzi, prin' prea marea dragoste a zeilor nemuritori față de voi, prin ostenele, chibzuință și pericolele mele, le vedeți smulse din flăcări și din sabie și aproape din ghiarele morții și salvate și redată vouă). (Cic. *In Cat.*, III, 1).

Aici găsim la început o serie de complemente directe, primul fiind *republicam*, care este cel mai important, și de care este legat *vitam omnium vestrum*, așa încît sînt prezentate ca și cum ar face o unitate împreună — ceea ce era o realitate, căci viața statului se confundă cu viața cetățenilor — ; acestea sînt urmate de două complemente directe (*bona, fortunas*), care reprezintă partea materială a vieții; apoi de alte două care fac grup prin conjuncția care le leagă (*coniuges liberosque vestros*) și care reprezintă partea duioasă a vieții cetățenilor, și se încheie cu *urbem*, căreia i se dă o deosebită importanță prin calificativele pe care i le acordă (*domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque*), precum și prin locul ultim între complementele directe.

Urmează o serie de complemente circumstanțiale, dintre care unul de timp (*hodierno die*), singur din categoria sa, înfățișează parcă un popas după șirul lung al complementelor directe, apoi unul instrumental asupra căruia se pune oarecare insistență prin determinările ce i se acordă (*deorum immortalium summo erga vos amore*), urmat de alte trei complemente instrumentale prezentate mai rapid (*laboribus, consiliis periculisque meis*), căci era vorba de persoana oratorului, apoi trei complemente circumstanțiale de loc, înfățișate mai larg prin conjuncțiile copulative de mai mare importanță.

Tocmai la sfârșit găsim acțiunea propriu zisă (*ereptam, conservatam, restitutam*).

Prin rînduirea mai întîi a părţilor de propoziţie pe grupe, prin ordinea pe care a pus-o în fiecare grupă, punîndu-le în relief pe de o parte prin locul acordat şi pe de altă parte prin determinările acordate, autorul a reuşit să dea acestei gîndiri o variaţie de intonare care impresionează pe auditor, ceea ce de fapt a şi urmărit oratorul.

Astfel, după o accentuare care merge crescînd de la *republicam* pînă la *urbem*, cu reliefaarea elementelor componente face un scurt popas la *hodierno die*, apoi o prezentare ceva mai largă a lui *deorum auxilio*, după care porneşte în ritm rapid pînă la acţiuni, unde se opreşte şi o etalează pe fiecare în parte.

Cum vedem, o bună minuire a topicii dă scriitorului posibilităţi să reliefeze toate nuanţele gîndirii şi simţirii sale cu multă măiestrie. Dar pentru o bună minuire a topicii autorul face uz nu numai de ordinea normală sau ordine logică, ci şi de cea inversă sau psihologică, în care domină latura afectivă.

ORDINEA PROPOZIȚIILOR ÎN FRAZĂ

Dum ea ibi Romani **gerunt**, *Anleminatium exercitus hostiliter in fines Romanos incursionem facit* (Pe cînd romanii săvîrșeau acelea acolo, armata antemnaților face o năvală dușmănoasă pe teritoriul roman). (T. Liv. I, 11).

Si *te interfici* **iussero**, *residebit in re publica reliqua coniuratorum manus* (Dacă voi fi poruncit ca tu să fii omorît, va rămîne în stat cealaltă ceată a conspiratorilor). (Cic. *In Cat.*, I, 12).

Quia *natura mutări non potest, idcirco veree amicitiee sempiternge sunt* (Fiindcă firea nu se poate schimba, de aceea adevăratele prietenii sînt perpetui). (Cic. *De Amic.*, 32).

Ut *sementem* îeceris, *ita metes* (Cum vei fi făcut semănătura, așa **vei** secera). (Cic. *De Orat.*, II, 65).

Ut desint vires, *tamen est laudanda voluntas* (Deși lipsesc puterile, cu toate acestea trebuie lăudată voința).

Hersilia, precibus raptarum fatigata, orat **ut** *parentibus earum* **det** *veniam et in civitatem accipiat* (Hersilia, obosită de rugămințile celor răpite, cere ca să acorde iertare părinților acelora și să-i primească în cetate). (T. Liv. I, 11).

Regulus ad supplicium profectus est, ut fidem hosti datam **conservaret** (Regulus a plecat la tortură, ca să respecte cuvîntul dat dușmanului).

Ipsa virtus ita beatam citam efficit, ut *beatior esse non* **possit** (Virtutea singură face viața așa de fericită, că mai fericită nu poate fi).

Rsec **templi** *est origo, quod primum omnium Romae sacratum est* (Aceasta este originea templului, care a fost sfințit cel dintîi dintre toate la Roma). (T. Liv. I, 10).

În alcătuirea frazei, scriitorul latin ținea seamă de anumite norme care stabileau un fel de ordine normală, și anume erau propoziții subordonate care se așezau înaintea principalei și altele care veneau în urma ei. Astfel, propoziția temporală (*dum ea ibi Romani gerunt*), cea cauzală (*quia natura mutări non potest*), cea concesivă (*ut desint cireș*), cea condițională (*si te interfici iussero*), cea comparativă (*ut sementem feceris*) sînt așezate de obicei înaintea regentelor lor ; iar propoziția completivă (*ut det, ut accipiat*), propoziția finală (*ut conservaret*), propoziția consecutivă (*ut beatior esset non possit*) ocupă loc după propoziția regentă ; propoziția care începe cu pronume sau adverb relativ, fie că este atributivă sau este una dintre circumstanțiale, se așază în urma cuvîntului la care se referă pronumele relativ (*quod primum omnium Romae sacratum est*).

Dar după cum în organizarea propoziției ordinea normală putea fi răsturnată din anumite cerințe ale exprimării gândirii, tot așa se întâmplă și în organizarea frazei, și putem întâlni o propoziție legată prin pronume relativ, așezată înaintea cuvântului la care se referă, cum avem în : *et quos ferro tm-cidari oportebat, eos nondum voce vulnero* (și eu încă nu rănesc cu cuvântul pe aceia care trebuia să fie omorâți cu sabia) (Cic. *In Cat.*, I, 9); sau găsim o propoziție comparativă așezată în urma regentei : *et vives ita, ut vivis* (și vei trăi așa, cum trăiești) (Cic. *In Cat.*, I, 6), ori o propoziție cauzală așezată în urma regentei: *Magna dis immortalibus habenda est gratia, quod hanc tam infestam reipublice pestem totiens iam effngimus* (Mare recunoștință trebuie să avem față de zeii nemuritori, fiindcă de atâtea ori am scăpat de această nenorocire așa de periculoasă pentru stat). (Cic. *In Cat.*, I, 11). Principiile care călăuzesc în răsturnarea ordinei normale în alcătuirea frazei, și în stabilirea unei noi ordine, pe care o numim ordinea oratorică, sînt două : *importanța și armonia*.

Întocmai cum la alcătuirea propoziției, importanța ce se acorda unei părți de propoziție se manifesta, în deosebi, prin așezarea ei la începutul sau la sfîrșitul propoziției, tot așa în alcătuirea frazei, propoziția, căreia scriitorul îi acorda mai multă importanță, era așezată la începutul sau la sfîrșitul frazei :

JVon enim iam inter latera nostra sicca illa versabitur; non in campo, non in foro, non in curia, non denique inter domesticos parietes pertimescemus (Căci nu se va mai afla între coastele noastre pumnalul acela ; nu ne vom teme nici în cîmpul lui Marte, nici în for, nici în sala senatului, nici în sfîrșit între pereții casei). (Cic. *In Cat.*, II, 1.)

Hosce ego homines excipio et secerno libenter, neque in improborum civium, sed in acerbissimi moruni hostium numero habendos puto (Pe acești oameni eu bucuroș îi dau la o parte și îi separ și socotesc că nu trebuie considerați în numărul cetățenilor necinstiți, ci în al celor mai crunți dușmani). (Cic. *In Cat.*, IV, 15).

Iar cînd vrea să noteze raportul de opoziție dintre două idei, le întrunește în aceeași frază și pune la începutul frazei partea importantă a uneia și la sfîrșitul frazei partea importantă a celeilalte :

Causa est enim post urbem conditam haec inventa sola, in qua omnes sentirent unum atque idem, prxter eos, qui, cum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius quam soli perire voluerunt (Căci de la întemeierea Romei această chestiune a fost găsită singura, în care toți să simtă unul și același lucru, afară de acei care, fiindcă vedeau că ei trebuie să piară, au vrut să piară mai de grabă cu toți decît ei singuri). (Cic. *In Cat.*, IV, 14).

Alteori, pentru a scoate în relief ideea unei propoziții, îi separă părțile introducînd între ele o altă propoziție, în special cînd au același subiect sau același complement direct:

Nam ita mihi salva republica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod' in hac causa vekementior sum, non atrocitate animi moveor, sed singulari quadam humanitate et misericordia (Căci așa să am eu parte să mă bucur împreună cu voi de republica salvată, cum eu, fiindcă sînt cam aprig în această chestiune, nu sînt mînat de cruzime sufletească, ci de o deosebită omenie și compătimire). (Cic. *In Cat.*, IV, 11).

Aici în propoziția comparativă *ut ego non moveor* este introdusă propoziția cauzală *quod vekementior sum*, avînd același subiect.

Non Ti. Gracchus, quod iterum tribunus plebis fieri vomit, non C. Grae-ehus, quod agrarios concitare conatus est, non L. Saturninus, quod C. Memmium occidit, in discrimen aliquod atque in vestrse severitatis iudicium adducitur (Nu este adus în vreo primejdie și în judecata severității voastre nici Tiberius Gracchus, fiindcă a vrut să se facă pentru a doua oară **tribun** al poporului, nici C. Gracchus, fiindcă a încercat să ațîțe pe partizanii distribuirii de pămînturi, nici L. Saturninus, fiindcă a omorît pe C. Memmius), (Cic. *In Cat.*, IV, 4).

Aici avem trei propoziții principale, care au ca subiecte pe *Ti. Gracchus*, pe *C. Gracchus*, pe *L. Saturninus*, iar ca predicat pe *adducitur*, pus la sfîrșit și acordat cu ultimul subiect. Fiecare propoziție are subiectul despărțit de predicat prin cîte o cauzală, scoțîndu-se astfel în relief cele trei subiecte ale propozițiilor principale.

Această introducere a unei propoziții în corpul altei propoziții, ca și introducerea între părțile unui grup sintactic dintr-o propoziție a unui alt grup sintactic constituie un *hyperbaton*.

Alteori, după ce pune într-o propoziție, sau în mai multe succesive, părțile de propoziție într-o anumită ordine, în propoziția sau propozițiile următoare le așază în ordine inversă :

Quare, patres conscripti, consulite vobis, prospicite patrise, conservate vos, coniuges, liber os fortunasque vestras, populi Romani nomen salutemque deŕendite, mihi par cere ac de me cogitare desinite (De aceea, senatori, preo-cupați-vă de voi, purtați grijă de patrie, păstrați-vă pe voi, soțiile, copiii și averile voastre, apărați numele și viața poporului roman, încetați de a mă cruța și de a vă gîndi la mine). (Cic. *In Cat.*, IV, 3).

Aici, în primele trei propoziții avem predicatul pus înainte și complementul așezat după el (*consulite vobis, prospicite patrise, conservate vos, coniuges, liberos fortunasque vestras*); în celelalte două sînt puse complementele la început și predicatul la sfîrșit (*populi Romani nomen salutemque defendite, mihi parcere ac de me cogitare desinite*).

Astfel, prin accentuarea puternică pe predicate, urmată de o accentuare mai slabă pe complemente în primele trei propoziții, și prin accentuarea slabă pe complement urmată de o accentuare tare pe predicate în ultimele două propoziții, se evită uniformitatea prezentării ideilor și se atrage atenția asupra ultimelor propoziții prin diferența de înfățișare.

Această inversare a locului, pe care-l ocupă în propoziție părțile cu același rol, în două propoziții constituie figura stilistică *chiasmus*, despre care am vorbit la topica propoziției: *conservate vos, coniuges, liberos fortunasque* (vestras)

∨

(populi Romani) *nomen salutemque deŕendite*.

Al doilea principiu de care se ținea seamă în organizarea frazei latine era *armonia*.

Aceasta rezultă din cuvinte și anume :

a) Se preferau cuvintele cu sonoritate plăcută urechii.

b) Se evita alăturarea de cuvinte în care consoanele de la sfîrșituî unuia se găseau și la începutul celuilalt: *mors scriptoris, ars scribendi, audax Xan-thippus fuit*.

c) Se evita succesiunea mai multor cuvinte cu terminații identice: *illorum, fortissimorum imperatorum Romanorum*.

d) Se considera ca un merit artistic folosirea, fără abuz, a *aliterației* adică a succesiunii mai multor cuvinte a căror consoană inițială este identică : *vi vicia vis*.

Succesul era și mai mare dacă același cuvânt sau cuvinte cu aceeași rădăcină erau folosite cu diferite roluri în aceeași propoziție : *ad senem senex de senectute scripsit* (către un bătrîn a scris un bătrîn despre bătrînețe). (Cic. *De Amic.*, 5).

Armonia mai rezultă și din arta cu care sînt aranjate accentele propozițiilor și ale părților de propoziții :

Ego sum iile consul, patres conscripti, cui non forum, in quo omnis sequitas continetur, non campus, consularibus auspiciis consecratus, non curia, summum auxilium omnium gentium, non domus, commune perfugium, non lectus, ad quietem datus, non denique haec sedes honoris umquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit (Eu, senatori, sînt consulul pentru care nici forul, în care se găsește spiritul de dreptate, nici cîmpul lui Marte, sfințit prin auspiciile consulare, nici sala senatului, cel mai înalt sprijin al tuturor neamurilor, nici casa, locul de retragere al fiecăruia, nici patul, dat pentru odihnă, nici în sfîrșit acest scaun de cînstă nu a fost vreodată scutit de pericolul morții și de curse). (Cic. *In Cat.*, IV, 2).

În această frază accentele puternice care cad asupra celor șase subiecte produc o impresie și plăcută și puternică atît prin alternanța lor cu părțile mai slab accentuate ce urmează după fiecare, cît și prin gradația ascendentă în care sînt așezate ; iar partea de la sfîrșit (*umquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit*) constituie un fel de descărcare a energiei acumulate crescînd pînă la ultimul subiect.

Nunc, si hunc exitum consulatus mei di immortales esse voluerunt, ut vos populumque Romanum ex sede miserrima, coniuges liberosque vestros Virginesque Vestales ex acerbissima vexatione, templa atque delubra, nunc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex fœdissima flamma, totam Italiam ex bello ac vastitate eriperem, quaecumque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. (Acum, dacă zeii nemuritori au vrut ca acesta să fie sfîrșitul consulatului meu, ca pe voi și poporul roman să vă smulg din măcelul cel mai nenorocit, pe soțiile și copiii voștri și pe fecioarele Vestale din cea mai sălbatecă suferință, templele și altarele, această patrie foarte frumoasă a noastră a tuturor din incendiul cel mai odios, întreaga Italie din război și pustiire, orice soartă îmi va fi pusă înainte mie singur, să vină). (Cic. *In Cat.*, IV, 2).

În această frază avem aceeași organizare și cu același efect artistic întocmai ca în fraza anterioară, cu deosebirea că accentele puternice cad pe cele patru grupe de componente directe, așezate de asemenea în gradație ascendentă.

Această artistică aranjare a accentelor în frază, ca să alterneze în chip plăcut părțile accentuate cu cele neaccentuate și, eventual, să fie dispuse în gradație, constituie *ritmul* frazei.

Dacă însă prin aranjarea accentelor se obține la un text în proză forma de vers, aceasta se consideră un defect pentru arta scriitorului. Cicero spune în. această privință : *Versus in oratione si efficitur coniunctione verborum, vitium est* (Dacă prin înlănțuirea cuvintelor în vorbire se produce vers, aceasta constituie un defect). (Cic. *De Orat.*, III, 175).

Tot ca un element al ritmului este și cadența, oarecum muzicală, în care se termina un paragraf sau un capitol al vorbirii. Aceste cadențe se cerea să fie variate, căci scrie Cicero : *In orationis numero nihil est tam vitio-sum, quam si semper est idem* (În ritmul unui discurs nimic nu constituie un defect așa de mare ca repetarea continuă a aceluiași ritm).

Una dintre cadențele căutate de scriitorii latini este aceasta — u — <J : *exstittisse, consulentem, providete, arbitror (labefac)tare possit, cindicand(um) est*; precum și aceasta — u u u — u : *peste pereamus, et misericordia, (for)tuna subeatur, (sa)lusque pariat, (fu)isse videamur, (pe)rire voluerunt, fama subeund(a) est*: sau aceasta — <->-----u ; *atque iucundum, bella gesserunt*.

Cu privire la însușirile armoniei în arta scriitorilor, Cicero spune : *Duse sunt res quse permulcent aures, sonus et numerus* (Două lucruri impresionează plăcut urechea : sonoritatea și ritmul). (Cic. *Orat.*, 163).

ORGANIZAREA PERIOADELOR

Perioadele sînt fraze mai bogate și organizate cu artă. Nu orice frază bogată constituie un period. Pentru aceea la organizarea perioadelor se țin în seamă toate regulile recomandate pentru alcătuirea frazelor, dar se adaugă și îndrumări speciale, caracteristice perioadelor.

În literatura modernă nu se folosesc frazele bogate, ci se arată preferință pentru fraza scurtă, caracteristică vorbirii curente. Scriitorii vechi puneau însă mare preț pe fraza bogată și făceau studii speciale de retorică spre a învăța să-și arate gândurile în exprimarea artistică. La noi, Bălcescu și Odobescu au cultivat perioadele. În scrierile lor se găsesc probe de asemenea alcătuire de frază. În organizarea perioadelor se ține seama ca propozițiile care le alcătuiesc să fie grupate în două părți: în prima să fie așezate cele care servesc oarecum la punerea problemei; aceasta se numește *protasa*; în partea a doua se așază propozițiile care contribuie la dezlegarea problemei; aceasta se numește *apodosa*.

În timp ce în partea întâi propozițiile sînt rînduite într-un fel de gradație ascendentă, pentru a fi lămurită cît mai complet punerea problemei, în partea a doua avîntul se domolește din ce în ce, pînă la dezlegarea completă a problemei.

În fiecare parte însă se caută să nu fie monotonie prin întrebuițarea aceleiași fel de construcții, ci se întrebuițază o varietate cît mai mare : secundare complete, legate prin conjuncții sau pronume relative, alternînd cu substituiți variate, în partea întâi ; principala, înconjurată de secundare cu construcții variate, în partea a doua.

Latinii dau cu privire la perioade următoarea îndrumare, formulată concis : *Habet periodus membra minimum duo ...* Și alta : *Sit aperta, ut intellegi possit; non immodica, ut memoria contineri possit* (Un period are cel puțin două părți... Să fie clar, ca să poată fi înțeles ; să nu fie prea lung, ca să poată fi înregistrat de memorie). (Quint., IX, 125.)

Dăm mai jos o frază din Csesar, care cuprinde materialul dispus așa că putea constitui un period, care ar fi avut o protasa alcătuită din opt propoziții secundare, iar apodosa dintr-o principală, dar care, din cauza modului cum sînt înfățișate secundarele, nu are armonia necesară periodului:

Adventu Cesaris facta commutatione rerum, obsidibus Hseduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Cassarem comparatis, quod ii, qui se ad eorum amicitiam se adgregacerant, meliore condicione atque aequiore imperio

se uti videbant, reliquis rebus eorum gratia dignitateque amplificata, Sequani principatum dimiserunt (La sosirea lui Ceesar făcându-se o schimbare a situației, ostătecii fiind înapoiți heduilor, fiind dați înapoi vechii clienți, alții noi fiind cîștigați grație lui Căsar, fiindcă acei care se alipiseră la prietenia lor vedeau că ei se folosesc de o situație mai bună și de o stăpînire — autoritate — mai dreaptă, trecerea și prestigiul acelora — heduilor — crescînd prin celelalte lucruri, secvanii au pierdut înțietatea). (Cses. B. G., VI, 12.)

Protasa are la început patru ablative absolute, după care urmează o cauzală (*quod ii videbant*) în care sînt intercalate o atributivă (*qui se ad eorum amicitiam adgregaverant*) și o completivă infinitivală (*melioe condi-cione atque asquiore imperio se uti*) și se încheie cu al cincilea ablativ absolut. Dintre aceste ablative absolute primul și al cincilea pot fi considerate ca lămurind pe principala din apodosă, cu sens temporal confundat cu cauzal, iar celelalte trei se pot lua ca lămuriri cauzale la primul ablativ absolut.

Dacă am schimba în propoziții subordonate întregi primul ablativ absolut și pe al cincilea, fraza ar căpăta mai multă flexibilitate, fără a avea totuși armonia deplină a unui period, căci are apodosa oarecum disproporționată față de protasă :

Cum adventu Ceesaris rerum commutatio facla esset, obsidibus Hseduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Csesarem comparatis, quod ii, qui se ad eorum amicitiam adgregaverant, melioe condicione atque sequiore imperio se uti videbant, et cum reliquis rebus Hseduorum gratia dignitasque amplificata esset, Sequani principatum dimiserunt.

Dar C*sar în opera sa își scrie memoriile faptelor de arme săvîrșite, în care are grijă să facă să apară obiectivitatea, claritatea și conciziunea. Cicero însă, care este orator, și Titus Livius, care este istoric, dar cu însușiri retorice, își organizează scrisul cu altă preocupare de artă și lasă ca în operele lor să apară mult mai des perioadele :

Si umquam de bonis et fortibus viris, si umquam de bene meritis civibus potestas vobis iudicandi fuit, si denique umquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ut sua studia erga fortes et bonos cives, quae vultu et verbis ssepe significassent, re et sentiis declararent, hoc proiecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper vestrse auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus, an, diu vexați a perdi-tissimis civibus, aliquando per vos ac per vestram fidem, virtutem sapientiamque recreemur (Dacă ați avut vreodată puterea de a pronunța hotărîri cu privire la cetățenii buni și bravi, cu privire la cetățenii care au adus frumoase servicii, dacă în sfîrșit s-a dat vreodată prilej bărbaților aleși din cele mai înalte clase sociale, ca să-și manifeste prin fapte și prin hotărîri sentimentele lor față de cetățenii de ispravă și curajoși, sentimente pe care deseori le-au indicat pe chipurile lor și prin cuvinte, desigur că în această împrejurare voi o aveți deplină această putere, ca să statorniciți dacă noi, care totdeauna ne-am închinat autorității voastre, avem să jelim într-o nenorocire permanentă, ori dacă, după ce multă vreme am fost hărțuiți de către cetățenii cei mai fără căpătii, ne vom odihni o dată grație vouă și grație credinței, bărbăției și înțelepciunii voastre). (Cic. Pro. MU., 4.)

La acest period notăm, ca însușire specială, proporția între cele două părți, care au întindere aproape egală.

Protasa este constituită din trei condiționale, rînduite în gradație ascendentă, urmate de o completivă conjunctivală explicativă, în care este introdusă

o concesivă legată prin pronume relativ; apodosa începe cu principala, urmată de o completivă conjunctivă explicativă, urmată și ea, la rândul său, de o interogativă indirectă dublă, în prima fiind intercalată o atributivă, iar în a doua fiind intercalat un *participium coniunctum* ca substituție a unei propoziții temporale.

Astfel, în afară de propoziția principală, avem cinci propoziții subordonate în protasă și cinci în apodosă, reprezentând o frumoasă varietate și o organizare producătoare de efect, în deosebi și prin introducerea celor trei subordonate în corpul altor subordonate, care fac să iasă și mai mult în relief părțile despărțite.

Dăm alt period cu altă organizare :

In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimoque bello, quale bellum nulla umquam barbaria cum sua gente gessit, quo in belis lex hasc fuit a Lentulo, Catilina, Cethego, Cassio constituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur, ita me gessi, Quirites, ut salvi omnes conservaremini, et, cum hostes vestri tantum civium superfluorum putassent, quantum infinitis cedi restitisset, tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset, et urbem et cives integros incolumesque servavi (însă în acest război unic, pe cât țin minte oamenii, cel mai mare și cel mai crud, ce fel de război nici un grup de barbari n-a purtat vreodată cu neamul său, în care război a fost stabilită această lege de către Lentulus, Catilina, Cethegus, Cassius, ca toți cei care pot să fie salvați, fiind salvat orașul, să fie considerați în numărul dușmanilor, eu așa m-am purtat, cetățeni, ca toți să fie păstrați întregi și, în timp ce dușmanii voștri socotiseră că atâți cetățeni vor supraviețui, câți vor rămâne după măcelul cel fără margini, și că atâta parte din oraș va supraviețui, cât nu va fi putut să întâlnească flacăra, eu am păstrat și orașul și cetățenii întregi și nevătămați). (Cic, *In Cat.*, III, 25.)

Aici protasa începe cu un complement circumstanțial al apodosei, care complement este lămurit de două atributive, urmate de o consecutivă, în care este introdusă o atributivă în vorbire indirectă în înțeles larg și în ea se găsește un ablativ absolut condițional; iar apodosa are două principale, una la început și alta la sfârșit; după prima principală urmează o consecutivă ; apoi după conjuncția *et*, care anunță pe a doua principală, urmează o concesivă, în care este intercalată o completivă infinitivală, după aceea este o comparativă în vorbire indirectă în înțeles larg, și iarăși o completivă infinitivală eliptică de predicat, urmată de o comparativă în vorbire indirectă în înțeles larg.

Deci, aici avem și proporția părților mari respectată și o varietate destul de bogată a propozițiilor ce constituie cele două părți ale periodului.

Dăm acum un alt period ciceronian, ca exercițiu, spre a-i fi examinată organizarea, care aici este alta :

Quae cum ita sint, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho ceterisque laudis insignibus, quae sunt a me propter urbis vestrae salutis custodiam repudiata, pro clientelis hospitibusque provincialibus quae tamen urbanis opibus non minore labore tueor quam comparo, pro his igitur omnibus rebus, pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam perspicitis, ad conservandam rempublicam diligentia, nihil a vobis nisi huius temporis totiusque mei consulatus memoriam postulo, quae, dum erit in vestris fixa mentibus, tutissimo me in nro saeptum esse arbitror. (Când acestea sînt

astfel, pentru — în loc de — autoritatea de comandant pentru armată, pentru provincia pe care am neglijat-o — Macedonia — pentru triumful și celelalte semne de cinstire, care au fost refuzate de mine din cauza pazei orașului și a salvării voastre, pentru clienții și oaspeții din provincie, pe care prin mijloacele orașului îi păstrez cu o trudă egală cu aceea cu care îi procur, așadar pentru toate aceste lucruri, pentru zelul meu deosebit față de voi și pentru această strădanie, pe care o vedeți, spre păstrarea republicii, nimic nu cer de la voi decît amintirea acestei situații și a întregului meu consulat, prin care, cît timp va fi întipărită în mințile voastre, voi socoti că sint îngrădit de un zid foarte sigur). (Cic. *In Cat.* IV, 23.)

FIGURI GRAMATICALE ȘI STILISTICE

În limba latină, ca și în toate limbile actuale, cuvintele izolate sau gln-dirile sînt întrebuițate într-un chip anumit, cu înțelesul lor general cunoscut și obișnuit spre a exprima reprezentări cristalizate în forma lor firească.

Acest înțeles general cunoscut și obișnuit se numește înțeles *propriu*.

Dacă cuvintelor izolate sau gindirilor li se dă o întrebuițare deosebită de cea obișnuită și general cunoscută, cu scopul de a înnoi și de a înfrumuseța expresiile lingvistice, atunci se spune că sînt întrebuițate în chip *figurat*.

În propoziția « privighetoarea cîntă » vorba privighetoarea are înțelesul ei obișnuit, adică *propriu* reprezentînd pasărea cîntătoare, general cunoscută sub acest nume ; cînd însă zicem « bardul pădurii cîntă » același subiect este exprimat în chip *figurat*. >

Aceste întrebuițări puțin obișnuite ale cuvintelor sau ale propozițiilor se numesc **figuri**.

Figurile sînt de 4 (patru) feluri:

1. *Figuri etimologice* } .. , _ „„ . . r > gramaticale

2. *Figuri sintactice*)

3. *Figuri de înțeles sau tropi* \ „ »-#»•*■ < stilistici/

4. *Figuri de cugetare* J

FIGURI ETIMOLOGICE

1. *Afereza* este omiterea unei litere sau a «unei silabe de la începutul unui cuvînt. Exemple : *sum* din *esum* după omiterea vocalei *e*; *lis* din forma veche *stlis* după omiterea consonantelor *st* a rămas în limba latină clasică forma *lis* (proces).

2. *Apocopa* este omiterea unei litere de la sfîrșitul unui cuvînt : *dic* (pentru *dice* = zi), *duc* (pentru *duce* = du), *fac* (pentru *face* = fă), *fer* (pentru *fere* = poartă), *tun* (pentru *tune* = tu oare?), *men'* (pentru *mene* = pe mine). *Men servasse ut essent qui me perderent?* (Salvatu-i-am eu oare ca să fie cine să mă piardă?).

3. *Syncopa* este omiterea unei litere sau a unei silabe din mijlocul unui cuvînt: Exemple : *servasse* pentru *servavisse* (a fi salvat), *donarunt* pentru *donaverunt* (au dăruit), *vinclum* pentru *vinculum* (lanț), *laudasti* pentru *lauda-visti* (ai lăudat), *dixti* pentru *dixisti* (ai zis).

4. *Tmeza* este despărțirea unui cuvânt în părțile lui alcătuitoare: **ante** *occupatur animus ab iracundia, quam providere ratio potuit ne occuparetur* (Sufletul este cuprins de mînie înainte ca judecata să fi putut prevedea **ca** să nu fie cuprins). (Cic. *Ad Quintum fratrem*, I,1,38). **Post diem tertium — quam dixerat** (A treia zi după ce spusese).

5. *Diplaziasmul* este reduplicarea unei consoane în mijlocul unui cuvînt: *repperi* pentru *reperi* (am aflat), *rettuli* pentru *retuli* (am raportat).

6. *Antiteza* este înlocuirea unei litere cu alta : *optumus* pentru *optimus* (cel mai bun) ; *olli* pentru *illi* (aceluia), *verissume* pentru *verissime* (foarte adevărat) ; *quam verissume potero* (cît mai adevărat voi putea). *Vortumnus* pentru *Vertumnus* (Vertumnus, zeul schimbării anotimpului).

7. *Metateza* este strămutarea unei litere sau a unei silabe dintr-un cuvînt: *Vogesus* pentru *Vosegus* (munții Vosgi).

8. *Paragoga* este adăugarea unei silabe la sfîrșitul unui cuvînt: *dicier* pentru *dici* (a fi zis), *irascier* pentru *irasci* (a se mînia).

FIGURI SINTACTICE

i. *Anastrophe* este așezarea prepoziției în urma substantivului: *diem statuo quam ante si solverint* (hotărăsc o zi și dacă vor achita (datoria) înainte de această zi). *Paucos ante dies* (Cu puține zile înainte). *Quos contra te defendo* (Te apăr împotriva acestora).

2. *Anaphora* este repetarea succesivă a aceluiași cuvînt în diferite locuri ale frazei spre a da cuvîntării mai multă vioiciune și varietate : **Fuit, fuit** *ista quondam in hac republica virtus* (A fost, da, a fost această bărbăție o dată în această republică) (Cic. *In Catil.*, I,1, 3). **Excitate**, *excitate ipsum, si potestis a mortuis* (Treziți-1, da, treziți-1 chiar pe el dintre morți, dacă puteți) (Cic. *Pro Milone*, 33, 91). *Pcenos populus Romanus iustitiā vicit, armis vicit, liberalitate vicit* (Poporul roman a învins pe Cartaginezi prin dreptate, a învins prin puterea armelor, a învins prin generozitate). (Auct. *ad Herrenium*, IV, 13).

3. *Syllepsa* (sau *Comprehensiunea*) este eliminarea unui predicat dintr-o propoziție și exprimarea lui în a doua propoziție, din aceeași frază, legată de cea dintîi prin înțeles, dar la persoana și în numărul subiectului din această a doua propoziție : *L. Luculli virtutem quis? at quam mulți villarum magnificentiam sunt imitati!* (Cine oare a imitat virtutea lui L. Lucullus? în schimb cît de mulți au imitat măreția vilelor lui); s-a eliminat predicatul *imitatus est* din prima propoziție. (Cic. *De officiis*, I, 39, 140)

Prin *syllepsa* se elimină adesea dintr-o propoziție legată prin pronume relativ un verb la modul infinitiv, dacă el se află la un mod personal în propoziția următoare : *Frater meus patrem orat ut, quem ei* (invitare) *placeat, ad cenam invitet* (Fratele meu roagă pe tata să invite la cină pe cine i-ar plăcea (subînțeles a invita). (Cic. *Verr.*, I, 26, 55)

Adesea, tot prin *syllepsa*, se elimină după un cuvînt, care este așezat într-o propoziție, un alt cuvînt cu înțeles aproape identic din propoziția următoare celei dintîi: *Plerique negant Csesarem in condicione mansurum,*

postulataque hmc ab eo interposila esse (subînțeleles *dicunt* sau *putant*), *quominus quod opus esset ad bellum, a nobis pararetur* (Cei mai mulți spun că Casar nu va menține condiția (pusă de el) și (mai zic, sau cred) că au fost propuse de el acele cereri ca să nu fie pregătite de noi cele ce erau trebuincioase pentru război). (Cic. *ad Atticum*, VII, 15, 3)

4. *Zeugma* este figura prin care un predicat comun pentru două subiecte sau două complemente, nu se raportează, după înțeles, decât numai la unul dintre subiecte sau complemente, și anume cel mai apropiat de predicat, și ca atare pentru al doilea subiect sau complement mai îndepărtat trebuie subînțeleles un alt predicat cu înțeles aproape similar cu predicatul exprimat: *Germanicus quod arduum, sibi, cetera legatis permisit* (Germanicus (a luat) asupra-și ceea ce era anevoios, pe celelalte le-a lăsat în seama locotenenților săi). Predicatul *permisit* se potrivește cu complementul *legatis*; pentru complementul *sibi* trebuie subînțeleles drept predicat: *sumpsit* (a luat). (Tacit. *Annalium* II, 20)

Cum eodem tempore et ea, quae praeeterita sunt et ea quae videntur instare, praeparet (Fiindcă era ocupat și de (a purta grijă) cele din trecut și de a pune la cale cele ce păreau că se vor întâmpla). Pentru prima propoziție se subînțelege drept predicat *curet*, iar în a doua predicatul *praeparet* se raportează la: *ea, quae videntur instare*. (Cic. *Pro Roscio Amerino*, 8, 22)

5. *Ellipsa* este suprimarea unuia sau a mai multor cuvinte dintr-o propoziție. Se suprimă :

a) timpurile și modurile verbului *esse* (a fi) : *Sed hsec cetera* (subînțeleles *sunt*) : *illud vero recens* (subînțeleles *est*), *Csesarem meo consilio interfectum* (subînțeleles *esse*) (Dar acestea sînt lucruri vechi; nou este îrsă acest fapt că Ca[^]sar a fost ucis după povața mea) (Cic. *Philip.*, II, 11, 25). *Venturum* (subînțeleles *esse*) *se dixit* (a zis că el va veni).

b) verbul *inquit*: *At iile*: (subînțeleles *inquit*) (iar el a zis). *Turn ego* (subînțeleles *inquam*) (apoi eu am zis). *Ut vidit socios*: « *Tempus*(subînțeleles *inquit*) (est) *desistere pugnare*; *solus in Pallanta feror* (îndată ce a văzut pe aliați (a zis) : (este) timpul să vă retrageți din luptă ; singur mă duc contra lui Pallas). (Verg. *Mneis*, X, 441)

c) Verbele *dico* (zic), *facio* (fac) și altele cu același înțeles în fraze scurte, dar numai atunci cînd subiectul este exprimat: *Scite enim Chrysippus, ut gladii causa vaginam, sic preeter mundum cetera omnia aliorum causa esse generata* (Căci știți doar Chrysippus a zis că după cum teaca a fost făurită pentru sabie, tot așa toate celelalte lucruri, în afară de univers, au fost făurite pentru altele). (Cic. *De nat. Deorum*, II, 14, 37) La subiectul *Chrysippus* se subînțelege predicatul *dicit*. *Quanto melius hsec vulgus imperitorum, qui non membra solum hominis deo tribuunt, sed usum etiam membrorum* (Cu cît mai bine spune acestea gloata celor nepricepuți care pun pe seama zeilor nu numai mădulele omului, ci chiar și folosința acestor mădule). La subiectul *vulgus* se subînțelege predicatul *dicit* sau *facit*. (Cic. *De nat. Deorum*, I, 36, 101)

Atticus Ciceroni salutem (subînțeleles *dicit*) (Atticus salută pe Cicero) este formula de salutare pusă în fruntea unei scrisori, drept titlu, din partea celui care trimite o scrisoare către cel căruia i se scrie acea scrisoare. *Sed hsec et multa alia coram* (subînțeleles *tractabimus*) (Dar despre acestea și despre multe altele vom trata (cînd vom fi) față în față). (Cic. *ad Atticum*, VII, 8, 5)

d) Ellipsa verbului este foarte obișnuită în anumite întrebări scurte și cu întrebuințare deasă, ca : *Quid enim? Quid ergo? Quid igitur? Quid tandem?* în care se subînțeleg verbele : *ais* (zici), *censes* (crezi), *censemus* (credem), *censetis* (credeți).

e) în expresiile : *quid aliud quam, nihil aliud quam, nihil minus quam, nihil amplius quam* (nimic altceva decât, nimic mai puțin, mai mult decât) din care s-a suprimat verbul *facere*. *Per biduum nihil aliud quam steterunt parați ad pugnandum* (Timp de două zile n-au făcut altceva decât au stat pregătiți de luptă. (Liv., XXXIV, 46, 7) După *nihil aliud* se subînțelege *fecerunt*.

f) După o propoziție începătoare cu particula *ne* sau prin *quod*, trebuie să se subînțeleagă în a doua propoziție verbul *dico* (zic) sau imperativele *scito* ori *scitote* (să știi, să știți), spre a se stabili în chip limpede legătura dintre cele două propoziții. *Ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur:* (subînțeles *dico*) *ne nos quidem huic uni studio penitus unquam dediti fuimus* (Să nu se mire cumva nimeni că aceasta este spusă în acest chip de mine : (declar) că nici eu nu m-am dedat cu totul vreodată acestui singur studiu). (Cic. *Pro Archia*, 1, 2)

g) Substantivele *filius* sau *filia* după genitivul numelui de părinte, sau substantivul *uxor*, după cel al numelui soțului: *Hannibal Gisgonis* (Hanibal (fiul) lui Gisgo) (Liv., XXV, 37, 8) *Csecilia Metelli* (Cecilia fiica lui Metellus), *Verania Pisonis* (Verania soția lui Piso). (Plin. *Epist.*, II, 20)

De asemenea se suprimă substantivul *templum* sau *sedes* (templu, sanctuar) înaintea genitivului numelui zeului care rămâne precedat totuși de prepoziția *ad*: *Ventum est ad Vestse* (Am ajuns la (templul) Vestei) (Hor. *Sat.*, I, 9, 35). *Utinam pecunia ad Opis maneret* (O ! de-ar rămâne banii în (templul) zeiței Ops (Cybela) (Cic. *Philip.*, I, 7, 18)

h) în sfârșit se întrebuințează ellipsa în anumite expresii proverbiale ca : *fortuna fortes* (subînțeles *adiuvat*) (norocul ajută pe cei curajoși), *audaces fortuna* (subînțeles *iuvat*) (norocul ajută pe cei îndrăzneți). *Bene tibi, bene vobis omnibus* (subînțeles *sit*) (Să-ți fie ție de bine, să vă fie vouă tuturor) (formula de închinare spre a bea în sănătatea cuiva). *Manus manum* (subînțeles *lavat*) (Mînă pe mînă spală).

6. *Brachilogia* este scurtarea sau contracția propoziției: *Frater mihi de amicitia, ego illi de caritate opinionem exposui* (Fratele mi-a expus părerea sa despre prietenie, eu lui despre iubire).

7. *Pleonasmul*, contrariu ellipsei, este exprimarea unui cuvînt sau a unei idei care este de prisos pentru înțelegerea gîndirii exprimate prin alte cuvinte. Printre pleonasme se citează:

a) anumite îmbinări de cuvinte, folosite în limba comună, în termeni juridici, sau în termeni politici ca : îorte *fortuna* (printr-un noroc întîmplător), îorte *temere* (la întîmplare, fără chibzuială), *prudens-sciens* (cu prevedere și cu știință), *agri dați assignati* (țarine acordate și atribuite), *nihil sequi boni impetravit* (N-a dobîndit nimic bun și drept). (Cic. *Philip.*, II, 37, 94)

b) Repetarea cuvîntului la care se raportează pronumele relativ, repetare care se face chiar în propoziția cu pronumele relativ spre a da mai multă putere și precizie gîndirii; în special se repetă cuvîntul *dies* (zi). *Venit mihi in mentem illius temporis, quo die mihi dicendum est* (îmi vine în minte acea vreme și acea zi în care trebuie să iau cuvîntul) (Cic. *In Csecilium divinatio*,

13, 41). *Erant omnino itinera duo, quibus **itineribus** domo exire poterant* (Erau în total două drumuri prin care puteau ieși din țară). (Cass. B. G., I, 6, 1)

c) Adverbul la comparativ — *potius* (mai bine, mai de grabă) — se adaugă câteodată, prin pleonasm, pe lângă comparative sau pe lângă verbe care au înțeles de comparare ca : *presstare* (a sta mai presus), *malle* (a prefera) : *An iile Uticse potius quam Romse esse maluisset?* (Oare el ar fi preferat să fie mai de grabă în Utica decât în Roma?). *Preestat mori potius quam vitam miseram vivere* (Este preferabil mai de grabă să mori decât să trăiești o viață nenorocită). (Cic. *Ad Atticum*, XIV, 9, 2)

d) Cu verbul *interest* (este deosebite) prepoziția *inter* se poate repeta înaintea celui de al doilea termen al comparației sau al diferenței când comparația sau diferența este făcută între mai multe persoane sau lucruri, nu numai între două. Astfel: *Multum interest inter Mschylum et Sophoclem et inter Euripidem* (Este mare deosebire între Eschyle și Sofocle și între Euripide) pentru că deosebirea se face între Eschyle și Sofocle, de o parte, și Euripide de altă parte.

Dacă diferența se face numai între două persoane se va scrie : *Multum interest inter Sophoclem et Euripidem* (nu se va scrie : *et inter Euripidem*).

e) Un pleonasm cu totul deosebit este acela prin care se adaugă pronumele personal *sibi* pe lângă reflexivul *suus*: *Suo sibi* (pleonasm) *suco vivunt* (Ei trăiesc din propriul lor suc). *Suam sibi* (pleonasm) *rem salvam sistam* (Voi așeza afacerea sa în stare bună). *Suo sibi tempore* (la vremea lui).

8. *Anacolutul*. În discursurile rostite de oratorii romani și chiar în scrierile celor mai buni prozatori latini se întâmplă ca o propoziție începută să nu fie continuată și isprăvită pînă la sfîrșit, potrivit cu începutul ei. De obicei această propoziție întreruptă este reluată prin conjuncțiile *verum*, *sed*, *verum tamen*, *sed tamen*, *igitur*, *ergo* sau prin verbul *inquam* (zic) sau chiar printr-un pronume demonstrativ care reamintește ideea principală întreruptă. Această întrerupere se numește *anacolut*: *Atque ego hoc plus honoris habeo, quam qui ceteros accusarunt (si onus est id appellandum, quod cum laetitia feros ac voluptate); verum tamen ego hoc amplius suscepi, quam ceteri, quod ita postu-latur ab hominibus, ut his abstineant maxime vitiis, in quibus alterum repre-henderent* (Și eu am mai multă greutate prin aceasta decât cei care au învinuit pe ceilalți (dacă trebuie să se numească greutate ceea ce suferi cu bucurie și plăcere) zic, eu însă mi-am luat asupra-mi această greutate mai mult decât ceilalți fiindcă așa se cere de către oameni ca să te înfrînezi de la acele vicii pentru care ai criticat pe altul). (Cic. *In Verr.*, III, 2, 4)

Prin *anacolut* se întâmplă că o propoziție anterioară a frazei să nu fie urmată de propoziția corespunzătoare în partea a doua a frazei. Astfel: *Etenim si mecum patria, quse mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis res pullica sic loquatur*: « *M. Tullii, quid agis? Tune eum etc.* (Căci dacă patria care îmi este mai scumpă decât însăși viața mea, dacă întreaga Italie sau tot statul mi-ar vorbi astfel : M. Tullius ce faci? Oare pe acela. . .) (Cic. *In Catil.*, I, 11, 27). După aceste cuvinte puse în gura patriei ne-am aștepta, după propozițiile condiționale începătoare cu *si*, la o propoziție corespunzătoare (apodosă) acestor condiționale. Cicero însă prin exprimarea *anacolu-tului*, reia ideea printr-o propoziție independentă : *His ego sanctissimis rei publicai vocibus pauca respondebo* (acestor cuvinte prea sfinte ale statului eu le voi răspunde doar câteva vorbe). (Cic-. *In Catil.*, I, 12, 29)

9. *Paronomasia* este exprimarea învecinată a unor cuvinte cu forme aproape asemănătoare, dar cu înțeles cu totul deosebit: *Tantum profeci turn, cum te a consulatu reppuli, ut exsul potius temptare quam consul vexare rem publicam posses* (Doar atât am dobândit când te-am respins de la consulat ca să poți ca exilat să te atingi de republică mai de grabă decît s-o zdrobești ca consul) (Cic. *In Catil.*, I, 10, 27). *Lenones vitato tanquam leones* (Ferește-te de proxeneți ca de lei). (Cic. *Auct. ad Herren.*, IV, 21, 29)

10. *Atracțiunea* este trecerea subiectului propoziției principale în propoziția secundară, în care are altă funcție sau viceversa: *Metuo iratrem ne intus sit* în loc de: *Metuo ne irater intus sit* (Mă tem ca fratele să nu fie înăuntru). *Quam quisque norit artem, in ea se exerceat* (Fiecare să se ocupe cu meșteșugul pe care îl cunoaște). în loc de : *In ea arte se exerceat quam quisque norit*. (Cic. *Tuse*, I, 18, 41)

11. *Endiada* este legarea prin conjuncția et sau -que a două substantive, care stau în același caz, dintre care unul ar trebui să fie atributul în cazul genitiv al celui alt, sau să fie exprimat printr-un adjectiv : *Ad memoriam et posteritatem* în loc de : *ad memoriam posteritatis* (spre amintirea urmașilor). *Fidem et amicitiam desiderat* (Dorește devotamentul prieteniei) în loc de : *fidem amicitise desiderat*. *Pateris libamus et auro* în loc de : *Pateris aureis libamus* (Facem libație din cupe de aur). (Verg. *Georg.*, II, 192)

12. *Hypaltaga* este schimbarea de caz între două cuvinte, adică așezarea unui adjectiv pe lângă alt substantiv decît acela căruia îi aparține în realitate, ca atribut, lăsînd cititorului grija de a restabili ordinea firească a cuvintelor în propoziție :

Ad iusti cursum amnis (La cursul cel drept al fluviului) în loc de: *Ad iuatum cursum amnis*. *Vina cadis onorarat Acestes* (Acestes umpluse butoaiile cu vin) în loc de: *vino cados onerarat Acestes*. (Verg. *Mneis*, I, 550)

13. *Jhiaxmus* este. ncrucișarea ae lermem. X;, (ie o pane adjectiv urmat de substantiv, iar de cealaltă parte substantiv urmat de adjectiv; sau de o parte subiect urmat de predicatul său, iar de cealaltă parte, în altă propoziție, predicatul urmat de subiectul său : *Catiline color exsanguis, îcedi oculi, citus modo, modo tardus incessus* (Catilina avea fața lividă, ochii tulburi, mersul cînd iute, cînd încet) (Cic. *In Catil.*, II). *Ratio nostra* consentit, pugnat *oratio* (judecata noastră se potrivește, se împotrivește numai vorbirea noastră). (Cic. *de Finibus*, III, 3, 10)

14. *Prolepsa* (Anticipația) este figura sintactică prin care poezii atribuie unei persoane sau unui lucru, cu ajutorul unui participiu sau al unui adjectiv, o calitate pe care nu o are încă și pe care o poate dobîndi numai după îndeplinirea acțiunii exprimată prin verb : *Premitt placida sequora pontus* (Marea își apasă valurile ca să se potolească) (Verg. *Mneis*, X, 103) în loc de : *Pontus sequora comprimit (premit) ut placida fiant*. *Incute vim ventis* Bubmersasque obrue puppes (Dă putere vînturilor și acoperă corăbiile ca să fie scufundate) în loc de: *Incute vim ventis et obrue puppes ut submersse sint*. (Verg. *Mneis*, 1,69)

15. *Asyndeton* este înlăturarea conjuncțiilor dintre cuvinte sau dintre propoziții: *Egredere ex urbe, Catilina, libera rempublicam metu, in exsilium*

proficiscere (Ieși din oraș Catilina, liberează republica de frică, pleacă în exil) (Cic. *In Cotii.*, I, 8, 20). *Veni, vidi, viei* (Am venit, am văzut, am învins).

16. *Polysyntheton* este repetarea aceleiași conjuncții înaintea sau după fiecare din cuvintele sau propozițiile legate între ele : *Omnibus rebus maiores nostri et agri et urbibus et nationibus rempublicam atque hoc imperium et populi Romani nomen auxerunt* (Prin aceste mijloace strămoșii noștri au sporit republica și această împărăție și numele poporului roman atât în ogoare, cât și în orașe și naționalități). Et *labore atque industria* (Și prin muncă și prin iscusință). Et *semper me coluit diligentissimeque observavit* (El totdeauna m-a cultivat și m-a respectat cu cea mai mare atenție). Et *discipulus et magister* (Și profesor și școlar).

»

17. *Litota* este exprimarea unei afirmații puternice cu ajutorul a două negații — *duplex negatio est affirmatio* — non *immemor* = *memor* (amintitor), non *ignarus* = *gnarus* (știitor). *Nunquam nisi optima alimenta edo* (Totdeauna mănânc cele mai bune bucate). Non *possum* non *dicere* (Pot spune).

18. *Aliterația* este alăturarea cuvintelor care încep cu aceeași literă: *Viride Venafrum* (Venafrul cel verde (bogat în măsline)). *Vis vini* (Tăria vinului). *Vis veneni* (Puterea veninului). *Pro viribus virorum* (Potrivit cu puterile bărbaților). *O ! Tite, tute Tați, tibi tanta, tyranne, tulisti* (O ! tu, Titus, Tatius, ți-ai însușit atât de mari lucruri ca un despot). (Ennius, *Annales*, 113)

19. *Asonanta* este alăturarea cuvintelor care se sfârșesc cu aceleași litere : *Nec reipublicee* consuluisti, *nec amicis* proîuisti, *nec inimicis* restitisti (Nici de republică n-ai avut grijă, nici prietenilor n-ai fost de folos, nici dușmanilor nu te-ai împotrivit). *Omnia paravit, omnia laudavit* (Pe toate le-a pregătit, pe toate le-a lăudat).

FIGURI DE ÎNȚELES SAU TROPI

1. *Metaphora* este trecerea unui cuvânt din înțelesul său propriu și obișnuit la un alt înțeles nou, rezultat dintr-o comparație scurtată : *Fulmina fortune* (Loviturile (fulgerele) soartei). *Incensus ira* (Făcut foc de mînie). *Scipiades, belii fulmen* (Scipiade, acest fulger al războiului). *Fulmina verborum* (Cuvinte fulgerătoare).

2. *Metonymia* este înlocuirea unui cuvânt prin altul, spre a face să iasă în evidență o însușire particulară a lucrului arătat prin acest cuvânt nou : *Magnum et atrocem Martem pugnauerunt* (Au dat o luptă mare și cumplită), *Marș* (zeul războiului) în loc de *pugna* sau *preelium*. *Sub Iove frigido* (sub cerul liber), *Iuppiter* (zeul cerului) în loc de *caelum* (cer). *Iovem loci ferre* (a suporta intemperiiile climatului).

Alte feluri de metonymie constă în a întrebuița cauza în locul efectului, materia în locul obiectului care este făcut din ea, semnul pentru lucrul însemnat, posesorul în locul posesiunii, autorul în locul operei: *Auro et argento abundare* (A avea din belșug veselă de aur și de argint). *Ex toto Vergilio Mneis preestat* (Din toată opera lui Vergilius stă mai presus Eneida).

3. *Sinecdoca* este întinderea sau restrângerea înțelesului cuvintelor ca de la particular la general sau de la parte la întreg : *rex animalium* = *leo*; *telum* pentru *arma* (arme) ; *elephantus* pentru *ebur* (fildeș). *Grsecorum dux* = *Agamemnon*.

4. *Hiperbola* este o comparație exagerată : *Consilia tua luce sunt nobis clariora* (Planurile tale sînt pentru noi mai limpezi ca lumina zilei) (Cic. *In Catil.*, I, 3, 6). *Erat horribilior leone* (Era mai înfiorător ca un leu).

FIGURI DE CUGETARE (Figurae sententiarum)

Cele mai însemnate figuri de cugetare sînt:

1. *Exclamația* este o strigare spontană a unei persoane emoționate : *Tu, Iuppiter, hunc et huius socios a tuis ceterisque templis, a tectis urbis ac mœnibus, a vita fortunisque civium omnium arcebis!* (Tu, Jupiter, pe acesta (Catilina) și pe tovarășii acestuia îi vei alunga de la templele tale și ale celorlalți zei, de la casele și zidurile orașului, de la viața și bunurile tuturor cetățenilor) (Cic. *In Catil.*, I, 13, 33). *O ! bellum magno opere pertimescendum* I (O ! război de care trebuie să ne îngrozim din tot sufletul).

2. *Interrogatio* este întrebarea oratorică prin care se urmărește a se atrage atenția auditorului : *Etenim quid est, Catilina, quod iam amplius exspectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere voces coniurationis tuse potest? Si illustrantur, si erumpunt omnia?* (Căci ce este, Catilina, ce mai aștepti dacă nici noaptea cu întunericul ei nu poate ascunde cetele tale nelegiuite și nici o casă particulară nu poate înăbuși între pereții ei glasurile conspirației tale? dacă toate ies la lumină, dacă toate țîșnesc afară?) (Cic. *In Catil.*, I, 3, 6). *Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere quod iam tua sponte faciebas?* (Ce este, Catilina, oare mai stai la îndoială să faci din porunca mea, ceea ce erai pe punctul să faci de bună ta voie?) (Cic. *In Catil.*, I, 5, 13)

3. *îndoiala (Dubitatio)* prin care se exprimă nesiguranța oratorului asupra lucrurilor pe care le expune. Această figură de cugetare se exprimă sub forma unei întrebări oratorice cu predicatul la modul conjunctiv (*coniuncti-vus deliberativus*): *Vestramne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem?* (în această vreme să implor eu chezașia voastră de la voi care aveți cea mai mare putere?). *Quid agam, iudices? Quo accusationis mese rationem conferam? Quo me vertam?* (Ce să fac, onorați judecători? încotro să îndrept ținta învinuirilor mele? încotro să mă îndrept?) (Cic. *Pro Rose. Amer.*, 11, 29 ; *Ad Herren.*, IV, 29)

4. *Prosopopeea* sau *personificarea* prin care se dă grai și viață lucrurilor neînsuflețite, celor morți sau celor absenți: *Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret: «Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus, delubris fuit, quod in una quaque re beneficia senatus populiue Romani iuris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti atque abstulisti; quo nomine abs te sestertium miliens exlegerepeto »* (Dacă toată Siciliați-ar vorbi într-un singur glas, ți-ar spune : « Tot aurul, tot argintul, toate podoabele care au existat

:?,,»««mp.0»,,,, ,,,p "Jng«« °»»*4£î£^dw»»«,

fel SIv^s 'ST/ " ^-STES • -ra"«« -

(fil^crr«t"fBJâoo_{0ands}"X° ". "W gtpiur rem pi i⁷ ^ *w»IIHK

FORMAREA CUVINTELOR¹

FAMILIA DE CUVINTE

Vom examina ce au produs în limba latină rădăcinile cuvintelor *domus* (casă) și *cado* (cad).

Cuvîntul *domus* are în limba latină două teme : *domu* — după declinarea a IV-a și *domo* ~ după declinarea a II-a. De aceea în declinarea lui găsim la unele cazuri forme după declinarea a IV-a, la alte cazuri forme după declinarea a II-a, iar la altele și după declinarea a IV-a și după declinarea a II-a.

Originea cuvîntului este pusă în legătură cu rădăcina indoeuropeană *dem-*, prin care are legătură cu mai multe limbi indoeuropene : vedică, avestă, armeană, elenă, iraniană.

Cuvîntul *cado* — *ere* are puține forme corespunzătoare în cîteva limbi indoeuropene. Are rădăcina *cad-*, care în cuvintele din limba latină ia forma *cid-*

Tabloul cuvintelor din rădăcina cuvîntului *domus*

Prin adaosuri în urma rădăcinii

Prin adaosuri înaintea rădăcinii

Prin adaosuri și înaintea și în urma rădăcinii

domuscula (căsuță) *domuncula* (căsuță) *domesticus* (de casă, familiar) *domestice* (în casă, în particular) *domesticatim* (în interiorul

său, în casa sa) *domesticatus*, -*us* (conducerea

servitorimei) *domesticitas* (servitorimea) *domesticatio* (proprietate) *domicella* (tînără stăpînă) *domicellus* (tînăr stăpîn)

domicilium (locuință) *dominus* (stăpîn) *dominulus* (tînăr stăpîn) *domirellus* (tînăr stăpîn)

¹ Capitolul «Formarea cuvintelor » a fost greșit introdus în morfologie, cu definiția căreia nu are nici un contact. El face parte din t Lexic », și anume este o subîmpărțire a capitolului introductiv al studiului Lexicului, alături de calea moștenirii și cea a mprumutului.

(Continuare)

Prin adaosuri în urma rădăcinii

Prin adaosuri înaintea rădăcinii

Prin adaosuri înaintea și în urma rădăcinii

domina (stăpînă) *dominula* (tînără stăpînă) *dominella* (tînără stăpînă) *dominium* (proprietate) *dominor*, -*ari* (a stăpîni)

dominanter (ca stăpîn) *dominatio* (stăpînire) *dominator* (suveran) *dominatrix* (suverană) *dominatus*, -*us* (stăpînire)

dominicus, -*us* (conducerea

casei)

dominicus, -*a*, -*um* (domnesc) *dominicalis*, -*e* (domnesc) *dominicarius* (de duminică) *dominulus* (domnesc) *domneedius*

(stăpînul casei) *domnifunda* (stăpînă casei) *domniprwdia* (stăpînă fermei) *domicenum* (cinarea acasă) *domiporta* (melcul)

domiseda (sedentar) *domiducus* (conducător acasă) *domiduca* (conducătoare

acasă) *domicurius* (șeful bucătăriei) *domuitio* (întoarcerea acasă) *domitio* (întoarcerea acasă) *domusio* (uzajul casei)

perdominor, -*ari* (a stăpîni **singur**)

Tablou de cuvintele formate din rădăcina cuvîntului *cado*, în **forma cad-, cid-**

cadescere (a fi gata să cadă)

caducus (trecător)

caducarius (relativ la bunurile caduce)

cadivus (care cade de la sine epileptic)

caduca (epilepsie)

caducia (epilepsie)

caducilor (caduc)

caducum (floare căzută)

casus (cădere, întîmplare)

casualis (întîmplător) *casualiter* (întîmplător) *easura* (cădere)

supercadere peste)

(**a cădea**

accidere (a se întîmpla)

concidere (a cădea deodată)

decadicus (care **trebuie** să cadă)

occasus (cădere, **moarte**, (

apus) *occasio* (prilej) *occasiuncula* (**mic prilej**) *occasivus* (expus spre apus)

accidens (întîmplare) *accidentalis* (**întîmplător**) *accidentaliter* (întîmplător) *accidentia* (eveniment) *acciduus* (întîmplător)

concidentia (**acord, analogie**)

(Continuare)

Prin adaosuri în urma rădăcinii	Prin adaosuri înaintea rădăcinii	Prin adaosuri înaintea și în urma rădăcinii
	<i>ifidere</i> (a cădea)	<i>decidivus</i> (care trebuie să cadă) <i>deciduus</i> (care cade, căzut)
	<i>excidere</i> (a cădea, a pieri) <i>incidere</i> (a cădea pe, a se întâmpla) <i>intercidere</i> (a pieri, a dis-	<i>excidium</i> (cădere, ruină, apus) <i>excidiosus</i> (care cade) <i>gelicidium</i> (polei, alunecuș)
	părea) <i>occidere</i> (a cădea, a muri)	<i>occidens</i> (apusul) <i>occidentalis</i> (occidental) <i>occidaneus</i> (occidental) <i>occiduus</i> (care se culcă, occidental) <i>occidualis</i> (occidental)
	<i>procidere</i> (a cădea înainte, a se prăbuși)	<i>prociduus</i> (răsturnat, deplasat) <i>procidentia</i> (deplasare)
	<i>recidere</i> (a cădea din nou)	<i>recidivare</i> (a reveni) <i>recidivatus</i> (reînoire) <i>recidivus</i> (care revine) <i>recidivum</i> (împerspătare) <i>stillicidium</i> (picurare) <i>stiricidium</i> (ninsoare) <i>succidere</i> (a se prăbuși)
		<i>succiduus</i> (care se prăbușește)

Cuvântul *domus*, prin corespondentele pe care le are în alte limbi indo-europene, vine din limba indoeuropeană primitivă. În limba latină acest cuvânt a produs o mulțime de cuvinte noi, proprii acestei limbi, și pe care ea le-a creat pentru a exprima noțiunile noi pe care nevoile sociale și dezvoltarea culturală i le-a adus. În acest scop limba latină a folosit mijloacele sale proprii, adăugind anumite particule sau cuvinte în urma rădăcinii sau înaintea ei. Dar toate aceste cuvinte își au originea în același cuvânt *domus*.

Același lucru se întâmplă și cu verbul *cădere*, care de asemenea a produs mulțime de cuvinte noi în limba latină prin adaosuri înaintea rădăcinii, în urma rădăcinii, sau și înaintea și în urma ei. Aceste cuvinte noi toate au la bază rădăcina aceluiași cuvânt — *cădere*.

Grupul de cuvinte dintr-o limbă, care se trag din aceeași rădăcină, constituie o familie de cuvinte. Astfel noi am cunoscut în tablourile de mai sus familia cuvântului *domus* și familia cuvântului *cădere*.

DERIVAREA

Din tablourile date la capitolul « Familia de cuvinte » am văzut că din rădăcina cuvântului *domus* și din a lui *cado* s-au format cuvinte noi adău-gîndu-se fie înaintea rădăcinii, fie în urma ei, fie și înainte și în urmă, niște particule sau chiar cuvinte.

Particula, care nu are existență proprie, adică nu există singură, și care se adaugă la sfârșitul unei rădăcini, contribuind la formarea unui cuvânt nou, **se** numește *sufix*¹.

Formarea de cuvinte cu ajutorul sufixelor se numește derivare.

Prin derivare se pot forma : substantive, adjective, verbe și adverbe.

Derivarea substantivelor

Substantivele se pot forma : a) din substantive, cu sufixele :

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-a	servus (sclav)	serva (sclavă)
-al	animus (suflet)	animal (animal)
-ar	pulvinus (pernă)	pulvinar (iconostas)
-arius	sica (pumnal)	sicarius (ucigaș)
-aria	argentum (argint)	argentaria (mină de argint)
-arium	granum (grîu)	granarium (hambar)
-alus	consul (consul)	consulatus (consulat)
-etum	oliva (măslin)	olivetum (teren cu măslini)
-ile	capra (capră)	caprile (staul de capre)
-io	centuria (centurie)	centurio (centurion)
-ica	lectus (pat)	lectica (lectică)
-ina	rex (rege)	regina (regină)
-inum	pistor (brutar)	pistrinum (brutărie)
-ium •'	conviva (oaspe)	convivium (ospaț)
-o (onis)	prada (pradă)	prsedo (hoț)
-tas	civis (cetățean)	civitas (cetate)
-tor	via (cale)	viator (călător)
-itor	funda (praștie)	funditor (prăștiaș)
-ura	prator (pretor)	praetura (pretură)
-amentum	ferrum (fier)	ferramentum (unealtă de fier)
-ulus	hortus (grădină)	hortulus (grădiniță)
-ula	virga (varga)	virgula (crenguță)
-uium	oppidum (oraș)	oppidulum (orașel)
-olus	filius (fiu)	filiolus (fiu mic)
-ola	gloria (glorie)	gloriola (glorie mică)
-olum	ingenium (talent)	ingeniolum (talent mic)
-ellus	ager (ogor)	agellus (ogoraș)
-ella	tabula (tablă)	tabella (tăbliță)
-ellum	labrum (buză)	labellum (buzișoară)
-Ulus	lapis (piatră)	lapillus (pietricică)
-Uium	signum (statuă)	sigillum (statuetă)
-culus	versus (vers) *	versiculus (vers mic)
-cula	navis (corabie)	navicula (corabie mică)
-culum	opus (lucrare)	opusculum (lucrare mică)
-unculus	homo (om)	homunculus (om mic)
-uncula	ratio (socoteală)	ratiuncula (socoteală mică)

¹ În explicațiile care urmează, sufixele vor fi prezentate nu în forma lor filologică, ci însoțite de terminațiile flexi< nare, nominale sau verbale, spre a se cunoaște din ce categorie morfologică face parte cuvîntul nou format.

b) Din adjective, cu sufixele :

Sufixul	Guvîntul de bază	Guvîntul nou (derivat)
-amentum	ater (negru)	atramentum (cerneală)
-edo	dulcis (dulce)	dulcedo (dulceață)
-io	clemens (blînd)	clementia (blîndețe)
-itia	iustus (drept)	iustitia (dreptate)
-lUes	planus (întins)	planities (șes, cîmpie)
-monia	acer (ager)	acrimonia (asprime)
-tas	pauper (sărac)	paupertas (sărăcie)
-itas	castus (curat, cinstit)	castitas (curățenie, cinste)
-etas	pious (credincios)	pietas (evlavie)
-iudo	fortis (brav)	fortitudo (bravură)
-tus	iuvenis (tînăr)	iuventus (tinerime)

c) Din verbe, cu sufixele :

Sufixul		Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
j -a		scribere (a scrie)	scriba (scriitor)
-ela		queri (a se plînge)	querela (plîngere)
-ies		acuere (a ascuți)	acies (ascuțiș)
-ido		cupere (a dori)	cupido (poftă)
-igo		oriri (a răsări)	origo (origine)
-ile		cubare (a se culca)	cubile (camera de dormit)
-ina		rapere (a răpi)	rapina (pradă)
-io		obsidere (a asedia)	obsidio (asiediu)
-tio \	*	narrare (a povesti)	narratio (povestire)
\ din -sio i supin)		defendere (a apăra)	defensio (apărare)
-o (onis)		bibere (a bea)	bibo (bețivan)
-ium		gaudere (a se bucura)	gaudium (bucurie)
-men		certare (a se lupta)	certamen (luptă)
-mentum		ornare (a împodobi)	ornamentum (podoabă)
-or (os) din	tulpina	clamare (a chema)	clamor (strigăt)
verbului			
-tor (or din	supin)	monere (a aminti)	monitor (amintitor)
-trix		vincere (a învinge)	victrix (învîngătoarea)
-sor (-or din	supin)	currere (a alerga)	cursor (alergător)
-tus (-us din	supin)	movere (a mișca)	motus (mișcare)
-sus (-us din	supin)	ridere (a rîde)	risus (rîs)
-uium		cingere (a încinge)	cingulum (cingătoare)
-bulum,		vocare (a chema)	vocabulum (cuvînt)
eulum		gubernare (a cîrmui)	gubernaculum (cîrmă)
-brum		fiare (a sufla)	flabrum (suflare)
-crum		sepelire (a înmormînta)	sepulcrum (mormînt)
-trum		arare (a ara)	aratrum (plug)
-tura (-ura	din	nasci (a se naște)	natura (firea)
supin)			
-sura (-ura	din	censere (a socoti)	censura (funcția censorului)
supin)			

Derivarea adjectivelor

Adjectivele se pot forma:

a) din substantive, cu sufixele :

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-eus	ferrum (fier)	ferreus (de fier)
-icus	hostis (dușman)	hosticus (dușmănesc)
-ticus	aqua (apă)	aquaticus (de apă)
-osus	periculum (pericol)	periculosus (periculos)
-ulentus	ops (avere)	opulentus (bogat)
-olentus	vis (putere)	violentus (aprig)
-tus	robur (robos-tărie)	robustus (puternic)
-ox	fera (fiară)	ferox (crud)
-atus	barba (barbă)	barbatus (cu barbă)
-ius	pater (părinte)	patrius (părintesc)
-icius	pater (părinte)	patricius (patrician)
-ivus	aestas (vară)	aestivus (de vară)
-anus	homo (om)	humanus (omenesc)
-arius	grex (turmă)	gregarius (de turmă)
-inus	equus (cal)	equinus (de cal)
-aceus	hordeum (orz)	hordeaceus (de orz)
-ilis	puer (copil)	puerilis (copilăresc)
-alis	natura (fire)	naturalis (firesc)
-aris	populus (popor)	popularis (popular)
-atilis	aqua (apă)	aquatilis (acvatic)
-itus	auris (ureche)	auritus (cu urechi)
-utus	cornu (corn)	cornutus (cu coarne)
-timus	lex (lege)	legitimus (întemeiat pe lege)
-ester	campus (cîmp)	campester (cîmpenesc)
-nus	pater (tată)	paternus (după tată)
-ensis	forum (piață)	forensis (de piață)
»»»	Athenae (Atena)	Atheniensis (atenian)
-anus	Africa (Africa)	Africanus (african)
»»»	Pompeius (Pompeius)	Pompeianus (pompeian)
-ianus	Csesar (Csesar)	Ceesarianus (cezarian)
-inus	Tarentum (Tarentul)	Tarentinus (tarentin)
—	Iugurtha (Iugurta)	Iugurthinus (iugurtin)
-icus	Britannia (Britania)	Britannicus (britanic)
-ius	Corinthus (Corintul)	Corinthius (corintian)
-as	Arpinum (Arpinum)	Arpinas (arpinian, arpinatj)
-mus	Smyrna (Smirna)	Smyrneeus (smirnean)

b) Din adjective, cu sufixele:

Sufixul,	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
^{rel jus} 1 diminutiv--olus -arius - alis -elis	miser (sărman) parvus (mic) pauper (sărac) aureus (de aur) terni (cîte trei) ffiquus (egă) crudus (crud, proaspăt)	misellus (sărmanei) parvulus (micuț) pauperculus (sărăcuț) aureolus (aurit) ternarius (de trei. . .) aîqualis (egal, neted) crudelis (crud-moral)

c) Din verbe, cu sufixele :

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-ax	rapere (a răpi)	rapax (răpitor)
-bundus	furere (a fi furios)	furibundus (furios)
-cundus	vereri (a se teme)	verecundus (respectuos)
-idus	calere (a fi cald)	calidus (cald)
-ilis	uti (a se folosi)	utilis (folositor)
-bilis	laudare (a lăuda)	laudabilis (demn de laudă)
-ibilis	credere (a crede)	credibilis (de crezut)
-icius	facere (a face)	facticius (imitat)
-ulus	garrere (a flecari)	garrulus (flecar)
-uus	nocere (a vătăma)	nocuus (vătămător)
-wus	capere (a lua)	captivus (prins)
-aneus	consentire (a consimți)	consentaneus (care se potrivește)

d) Din adverbe, cu sufixele :

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-inus	peregre (în țară străină) cras	peregrinus (din țară străină)
-tinus	(mîine) hodie (azi) semper	crastinus (de mîine) hodiernus
-rnus	(totdeauna) diu (mult timp) post	(de azi) sempiternus (perpetuu)
-ternus	(în urmă, înapoi) ante (înainte)	diuturnus (îndelungat) posticus
-turnus	contra (în contra)	(de dinapoi) antiquus (vechi)
-icus		contrarius (contrar)
-iquus		
-arius		

Derivarea verbelor

Verbele se pot forma:

a) din substantive sau adjective, cu vocalele caracteristice ale conjugărilor, și cu sufixe :

Vocala caracteristică și sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-ă re	laus (laudă)	laudare (a lăuda)
	aaquus (egal)	aequare (a egala)
-e re	frons, -ndis (frunză)	frondere (a fi înfrunzit)
	albus (alb)	albere (a fi alb)
-i re	custos, -dis (păzitor)	custodire (a păzi)
	superbus (mîndru)	superbire (a fi trufaș)
-gare	purus (curat)	purgare (a curăța)
	navis (corabie)	navigare (a călători cu corabia)

b) Din verbe, cu sufixele:

Sufixul

Cuvîntul de bază

Cuvîntul nou (derivat)

-scere

-iscere

-tare

-itare

-sare

-titare

-sitare

-ilare

-essere

-wire

incoative

frecven-tative

cu două sufixe frecven-tative

dezide-rative

senere (a fi bătrîn)

ingemere (a geme) dicere (a zice) clamare (a striga) currere (a alerga) dictare (a spune deseori) cursare (a alerga deseori)

canere (a cînta) capere (a lua) edere (a mînca)

Derivarea adverbelor

senescere (a începe să îmbă-trînească) ingemiscere (a începe să plîngă) dictare (a repeta) clमितare (a striga adesea) cursare (a alerga deseori) dictitare (a repeta mereu) cursitare (a alerga încoace și încolo) cantilare (a fredona) capessere (a dori să ia) esurire (a dori să mănînce)

Adverbele se pot forma din :

a) Substantive, adjective, verbe, adverbe, cu sufixele :

Sufixul

Cuvîntul de bază

Cuvîntul nou (derivat)

-e

■o

-unt

-er

-ter

-iter

-tim

-atim

-sim

-itus

doctus (învățat) falsus (fals) multus (mult) sapiens (înțelept) difficilis (anevoios) celer (repede) tribus (trib) carpere (a culege)

paulum (puțin) gradus (treaptă) pandere (a întinde) fundus (fund, bază) divinus (dumnezeiesc)

docte (cu știință) falso (fals) multum (mult) sapienter (înțeleptește) difficulter (cu anevoință) celeriter (cu repeziciune)

tributum (pe triburi) carptim (pe alese) paulatim (cu încetul) gradatim (treptat) passim (îci și colo) funditus (din temelie)

divinitus (de la zei) penitus (în fund)

penes (la, în puterea)

b) Diferite cazuri, unele dispărute, ale pronumelor demonstrative, relative, nehotărîte :

	Cuvîntul de bază	Forma adverbială
	hic (acesta)	hic (aici)
	iile (acela)	illic (acolo)
	iste (acesta)	istic (acolo)
	hic	huc (încoace)
	iile	illuc (într-acolo)
	iste	istuc (într-acolo)
	hic	hinc (de aici)
	iile	illinc (de acolo)
	iste	istinc (de acolo)
	hic	hac (pe aici)
	iile	illac (pe acolo)
	iste	istac (pe acolo)
	qui (care)	quo (încotro)

qui (care)	qua (pe unde)
iste	isto (acolo)
iile	illo (acolo)
îs	eo (acolo)
idem	eodem (tot acolo)
alius	alio (aiurea)

.zz

^«^5?Si!WS3Sss «fes

tonpuoo B)•»■^•

pup nBsaapB eiUJ ^

Formarea de cuvinte noi prin unirea de cuvinte cu existență proprie se numește compunere.

Într-o compunere, cuvântul al doilea este cel important, primul cuvânt fiind o determinare sau o complinire a ideii din cel de al doilea : *magnanimus*, format din *magnus* și *animus*, unde *magnus* este determinarea lui *animus*, arătând însușirea **lui**.

Compunerea cu prefixe

În compunerea cu prefixe se petrec următoarele fenomene :

a) Prefixul își poate păstra forma întreagă (*perdominari, excidere*); sau își modifică sunetul final după sunetul cu care începe rădăcina la care se adaugă, asimilându-se sau făcându-se identic cu el (*ad-cadere* = *accidere*, *ob-cadere* = *occidere*); sau își modifică unele sunete, nu pentru a se face identice cu sunetul inițial al rădăcinii, ci pentru a se adapta prin formă la sunetele inițiale ale rădăcinii, adică pentru a avea o formă care să se poată pronunța ușor împreună cu sunetele care urmează (*cum-cadere* — *concidere*, *abs-portare* = *asportare*).

b) Cuvântul de bază își poate păstra forma întreagă (*super-cadere* — *supercadere*) sau își modifică vocala (*de-cadere* = *decidere*, *per-facere* = *perficere*).

Prepozițiile întrebuințate ca prefixe sînt:

abs (în formele *abs, ab, a, as, au* ^x), aducînd în compunere ideea de îndepărtare de ceva²: *condere* (a așeza) — *abscondere* (a pune la o parte din vedere, a ascunde) ; *ducere* (a conduce) — *abducere* (a duce de la, a lua) ; *volare* (a zbura) — *avolare* (a zbura de la) ; *portare* (a purta) — *asportare* (a lua cu sine, a transporta) ; *fugere* (a fugi) — *aufugere* (a scăpa).

ad (în formele *ad, ac, af, ag, al, an, ap, ar, as, at, a* înainte de sunetele *se, sp, st*), aducînd în compunere ideea de mișcare într-o anumită direcție : *ducere* (a conduce) — *adducere* (a conduce la, a aduce) ; *capere* (a lua) — *accipere* (a primi) ; *figere* (a fixa) — *affigere* (a pironi) ; *gerere* (a purta) — *aggerere* (a purta către, a aduce) ; *loqui* (a vorbi) — *alloqui* (a se adresa cuiva) ; *nectere* (a lega) — *annectere* (a atașa, a adăuga) ; *petere* (a se îndrepta spre, a ținti) — *appetere* (a ataca) ; *repere* (a se țîri) — *arrepere* (a se strecura spre) ; *servire* (a fi rob) — *asservire* (a se supune) ; *tentare* (a încerca) — *attentare* (a ataca) ; *sciscere* (a se informa) — *asciscere* (a chema).

ante (în formele *ante* și *anti*), însemnînd «înainte» : *ferre* (a purta) — *anteferre* (a purta înainte) ; *capere* (a lua) — *anticapere* (a lua înainte, a întrece).

circum (în formele *circum, cir cu*), însemnînd «împrejur» : *ducere* (a conduce) — *circumducere* (a conduce împrejur) ; *itus* (mergere) — *circuitus* (înconjur, ocol).

cum (în formele *corn, col, con, cor, co*), aducînd ideea de colaborare, de însoțire la acțiune : *parare* (a pregăti) — *comparare* (a pune alături, a compara) ; *loqui* (a vorbi) — *colloqui* (a discuta cu cineva) ; *cădere* (a cădea) — *conci-*

1. Particula *au*, întrebuințată alături de *abs* și cu același sens, este dată de filologie că ar avea altă origine, nu ar proveni din *abs*.

2. Atît la prefixe, cît și la cuvintele compuse cu ele, dăm în general, sensul primordial, nu și toate sensurile derivate din ele.

dere (a cădea *tm̃TQuaa:fsr sv-^rmM̃sf^ ^m^M> jo£&jy* — *corripere* (a smulge) • *optare* (a dori) — *cooptare* (a dori împreună, a-și asocia).

de, exprimînd ideea de mișcare de sus în jos ¹: *cădere* (a cădea) — *decidere* (a cădea de pe).

ex (în formele *ex*, *e*, *ef*), aducînd ideea de mișcare din interior: *cădere* (a cădea) — *excidere* (a cădea din, a ieși) ; *iacere* (a arunca) — *eiicere* (a da afară) ; *facere* (a face) — *efficere* (a termina).

in (în formele *in*, *im*, *ii*, *ir*), exprimînd ideea de pătrundere în ceva². *ducere* (a conduce) — *inducere* (a conduce în) ; *parare* (a pregăti) — *impe-rare* (a comanda) ; *Isedere* (a vătăma) — *illidere* (a izbi) ; *ruere* (a merge grăbit, a alerga) — *irruere* (a năvăli asupra).

inter (în formele *inter*, *intel*) — între : *rumpere* (a rupe) — *interrumpere* (a rupe între, a tăia în bucăți, a întrerupe) ; *legere* (a alege, a citi) — *intel-legere* (a înțelege).

ob (în formele *ob*, *obs*¹, *oc*, *of*, *op*, *os*, *o*), exprimînd ideea «în fața, împotriva » : *sequi* (a urma) — *obsequi* (a ceda) ; *tenere* (a ține) — *obstinere* (a arăta); *cădere* (a cădea) — *occidere* (a cădea la pămînt, a pieri); *fundere* (a vărsa) — *offundere* (a împrăștia în fața) ; *petere* (a se îndrepta spre) — *oppetere* (a înfrunta) ; *tendere* (a întinde) — *ostendere* (a întinde în fața cuiva, a arăta) ; *mittere* (a trimite) — *omittere* (a lăsa la o parte).

per (în formele *per*, *pel*), exprimînd ideea de mergere de la un cap la altul, de străbater : *ire* (a merge) — *perire* (a merge cu totul, a dispărea); *Iacere* (a atrage) — *pellicere* (a momi, a ciștiga).

post = după : *ferre* (a purta) — *postferre* (a pune în urmă, a socoti de mai mică valoare).

prae = înainte: *ire* (a merge) — *prseire* (a merge înainte, a proceda).

prseter = pe lîngă : *mittere* (a trimite) — *prsetermittre* (a lăsa la o parte, a neglija).

pro (în formele *pro*, *prod*², *por*³), exprimînd ideea «înainte, în folosul » : *ponere* (a pune) — *proponere* (a pune în fața, a prezenta) ; *agere* (a lucra, a mîna) — *prodigere* (a risipi) ; *tendere* (a întindere) — *portendere* (a prezice).

sub (în formele *sub*, *suc*, *suf*, *sug*, *sum*, *sup*, *sur*, *sus**, *su*) = sub : *agere* (a mîna) — *subigere* (a supune); *cedere* (a merge) — *succedere* (a urma) : *fundere* (a vărsa) — *suffundere* (a inunda) ; *gerere* (a purta) — *suggerere* (a produce) ; *monere* (a sfătui) — *summonere* (a sfătui în taină) ; *premere* (a apăsa) — *supprimere* (a virî la fund) ; *regere* (a conduce) — *surgere* (a se ridica) ; *pendere* (a atîrna) — *suspendere* (a agăța) ; *specere* (a privi) — *sus-picere* (a privi de jos în sus, a bănuî).

subter == dedesubt: *linere* (a unge) — *subterlinere* (a unge pe dedesubt).

super = deasupra: *ducere* (a conduce) — *superducere* (a întinde pe deasupra, a adăuga).

¹ *Obs* stă față de *ob* întocmai ca *abs* față de *ob*, dar *obs* a rămas numai în compunere.

² Aceasta este forma arhaică a prepoziției *pro*.

³ *Por* se găsește numai în compuneri, avînd sensul lui *pro*. ISiu este stabilit dacă este o formă a lui *pro*.

* *Sus* vine din *subs*.

trans (în formele *trans, tran, tra*) — peste : *gradi* (a merge) — *trans-gredi* (a trece dincolo) ; *scribere* (a scrie) — *transcribere* (a transcrie) ; *natare* (a înota) — *transnatare* (a trece dincolo înot).

Între prefixe se numără și câteva particule care nu au existență proprie, ci **se** găsesc numai în compuneri, unde modifică sensul cuvântului cu care **se** unesc, căci ele au un sens al lor :

amb (în formele *amb, am, an*), cu sensul «împrejur »: *ire* (a merge) — *ambire* (a face propagandă electorală) ; *iacere* (a arunca) — *amicere* (a învălui) ; *quserere* (a căuta) — *anquirere* (a cerceta).

dis (în formele *dis, dif, di*), exprimând ideea de separare, risipire : *ponere* (a pune) — *disponere* (a pune separat, a distribui) ; *fluere* (a curge) — *dif-fluere* (a se împrăști curgînd) ; *iudicare* (a judeca) — *diudicare* (a decide).

in (în formele *in, ii, im, ir, i*), exprimînd o negație a ideii din rădăcina la care se alipește ¹: *dignus* (demn) — *indignus* (nedemn) ; *litteratus* (instruit) — *illiteratus* (ignorant) ; *maturus* (copt) — *immaturus* (necopt) ; *reparabilis* (ceea ce se poate pregăti din nou) — *irreparabilis* (ceea ce nu se mai poate obține din nou) ; — *gnoscere* — *noscere* (a cunoaște) — *ignoscere* (a nu cunoaște).

ne (în formele *ne, nec, neg, n*) exprimînd o negație : *fas* (ceea ce este permis) — *nefas* (ceea ce nu este permis) ; *opinatus* (cunoscut) — *necopi-natus* (neprevăzut) ; *otium* (inactivitate) — *negotium* (activitate) ; *umquam* (vreodată) — *numquam* (niciodată).

re (în formele *re, red²*), cuprinzînd ideea de mișcare înapoi: *specere* (a privi) — *respicere* (a privi înapoi) ; *emere* (a cumpăra) — *redimere* (a răscumpăra).

se (în formele *se, sed*), exprimînd ideea de separare, îndepărtare : *cedere* (a merge) — *secedere* (a se depărta) ; forma primitivă *sed* s-a păstrat numai în cuvîntul *seditio* (separare de ceilalți, răzvrătire), format, probabil, din tema supinului verbului *ire* cu sufixul *-io*.

ve, exprimînd ideea de lipsă, ca o negație: *sanus* (sănătos) — *vesanus* (nebun).

Compunerea cu alte categorii de cuvinte

În compunerea cu alte categorii de cuvinte, primul cuvînt poate fi : substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb, adverb ; iar al doilea cuvînt poate fi substantiv, adjectiv, verb, adverb.

Din împreunarea cuvintelor din toate aceste categorii limba latină și-a creat foarte multe cuvinte noi. Între cele două cuvinte, care formează un cuvînt compus, se introduce uneori vocala *i*, **o** sau *u*.

Exemple : *Substantive*:

tibicen (flautist), din substantivul *tibia*, *-se* (fluier) și verbul *canere* (a cînta) ;

¹ De aceea se numește *in privativum*.

² Aceasta este considerată forma arhaică a prefixului *re*.

biennium (spațiu de doi ani), din numeralul *bis* (de două ori) și substanțivul *annus* (an) •,
alipilus (sclavul care smulgea părul de la subsuoara Btăpînului), din îbstantivele *ala*, *-ee* (aripă) și *pilus*, *-i* (păr).

princeps (fruntaș), din numeralul *primus*, *-a*, *-um* (întîiul) și verbul *ipere* (a lua).

Idjective:

alipes (care are aripi la picioare), din substantivele *ala*, *-se* (aripă) și *es*, *-dis* (picioar) ;

longsevus (foarte bătrîn, vechi), din adjectivul *longus*, *-a*, *-um* (lung) și substantivul *sevus*, *-i* (timp);

quadrupes (cu patru picioare), din numeralul *quattuor* (patru) și substantivul *pes*, *-dis* (picioar).

particeps (părtaș), din substantivul *pars*, *-tis* (parte) și verbul *capere* (a lua);

beneficus (binefăcător), din adverbul *bene* (bine) și verbul *facere* (a face).

Verbe :

navigare (a călători cu corabia), din substantivul *navis*, *-is* (corabie) și verbul *agere* (a mîna) ;

amplificare (a mări), din adjectivul *amplus*, *-a*, *-um* (mare) și verbul *facere* (a face);

paiefacere (a deschide), din verbele *patere* (a fi deschis) și *facere* (a face) ;

benedicere (a binecuvînta), din adverbul *bene* (bine) și verbul *dicere* a zice).

Adverbe:

hodie (astăzi), din pronumele *hic*, *hsec*, *hoc* (acesta) și substantivul *dies*, *-ei* (zi) ;

magnopere (foarte mult), din adjectivul *magnus*, *-a*, *-um* (mare) și substantivul *opus*, *-eris* (lucrare).

Notă. Cuvinte ca *res publica*, *ius iurandum*, la care se declină ambele părți, nu intră în categoria cuvintelor compuse de care ne-am ocupat aici și la care — dacă sînt flexibile— numai partea de la sfîrșit este flexibilă, cea de la început rămînînd invariabilă.

Observații:

La formarea cuvintelor noi, derivarea și compunerea nu se aplică în mod izolat, ci la un cuvînt putem întîlni numai derivare : *mens*, *-ntis* (minte) — *mentio* (mențiune, amintire), prin derivare cu sufixul *-io*; dar putem întîlni și compunere împreună cu derivarea: *amentia* (zdruncinarea minții) prin derivare cu sufixul *-ia* și prin compunere cu prefixul *a-* (de la *abs*).

Dar se poate întîmpla ca un cuvînt să fie format cu două prefixe, adică să sufere de două ori aplicarea principiului compunerii și să aibă și un sufix : *noscere* — forma veche *gnoscere* — (a cunoaște) este format cu sufixul *-escere* — *sco* — încoativ ; *cognoscere* (a cunoaște) are pe lîngă derivarea văzută la *noscere*, și compunerea cu prefixul *cum* în forma *co*; *recognoscere* (a recunoaște) are, pe lîngă compunerea și derivarea notate la *cognoscere* încă o dată aplicată compunerea cu prefixul *re-*.

Am văzut la sufixele frecventative că unele verbe primeau de două ori sufixul frecventativ: *dicere* (a zice) — *dictare* (a repeta) — *dictitare* (a spune mereu), adică se aplică de la același cuvânt principiul derivării. La *recognoscere* am constatat că și principiul compunerii se poate aplica de două ori la același cuvânt.

În afară de calea moștenirii de la poporul din care se trage un popor nou și de calea împrumutului de la popoarele cu care vine în contact, o limbă își îmbogățește lexicul în măsură și mai mare prin derivare și compunere în interiorul său. Astfel derivarea și compunerea sînt mijloace foarte importante pentru îmbogățirea lexicului unei limbi.

NOȚIUNI DE PROSODIE¹

Limba latină avea silabe lungi și silabe scurte. În vorbirea omului auzai pronunțându-se unele silabe cu o durată mai mare decât altele, și anume silaba lungă se pronunța cu o durată de două ori mai mare decât cea scurtă. În vremea când a trăit poporul roman, aceasta nu era o particularitate a limbii latine, căci și limba elenă avea acest lucru. Era ceva caracteristic limbilor indoeuropene.

Limba română nu cunoaște această deosebire de durată între silabele cuvintelor sale. Noi nu avem cuvinte în care unele silabe să fie pronunțate în mod obligatoriu totdeauna cu o durată lungă și alte silabe să fie pronunțate de asemenea în mod obligatoriu totdeauna cu o durată scurtă. La noi durata de pronunțare a unei silabe nu depinde de caracterul ei propriu, ci de încetineala sau graba pe care o punem în vorbire, și care face ca o dată să pronunțăm silabele scurte, dacă vorbim pripit, iar altă dată tot pe acelea să le pronunțăm lungi, dacă vorbim răspicat.

Între limbile moderne există limbi care păstrează această particularitate, cum este, spre pildă, limba germană.

Romanii nu întrebuințau semne particulare prin care să noteze cantitatea silabelor; noi însă, pentru a indica acest lucru, punem semnul — pentru o silabă lungă și semnul *Kj* pentru o silabă scurtă.

În limba latină, din natură, adică din firea limbii, vocalele în anumite cuvinte erau lungi; iar în alte cuvinte erau scurte. Acestea se numesc vocale lungi din natură sau scurte din natură². Dar durata silabei nu depinde numai de cantitatea vocalei de a fi din natură lungă sau scurtă, ci și de sunetele care urmau vocala respectivă.

Reguli pentru cunoașterea cantității silabelor urmează mai departe și acestea constituie prosodia, a cărei cunoaștere este necesară pentru citirea poeziei latine.

REGULI GENERALE CARE SE APLICĂ SILABELOR ÎNȚIALE ȘI INTERNE

1. Silaba a cărei vocală este lungă din natură (*natură longa*) este lungă : *felix, pater*.

¹ Noțiunile de prosodie se împărtășesc elevilor treptat și numai în măsura necesității pentru lămurirea cazurilor ivite în cursul citirii.

* Cantitatea vocalei din temă, și anume care este lungă din natură sau scurtă din natură, este notată în dicționar.

2. Silaba care cuprinde un diftong este lungă, căci toți diftongii sînt lungi, afară de diftongul prepoziției *prse* în compunere cu vorbe care încep cu vocală : *preealtus, praseo, prăsire, prseopinari, preeunctus*.

în limba latină sînt următorii diftongi: *au* (afirum), *eu* (beii, seu), *ei* (interjecția bel), *ui* (cui, huic, interjecția hui) ; *as* (umbrie), *os* (*pcena*). Cei doi din urmă încă din perioada clasică sînt diftongi numai grafici, cele două vocale pronunțându-se ca un singur sunet.

3. Silaba a cărei vocală este urmată de consoană dublă sau de două consoane, dintre care a doua nu este / sau *r*, este lungă prin poziție (*posi-tione longa*): *bellum, curro, ânnus, barba, mons, pârș*. Cele două consoane care, urmînd după o vocală, fac ca silaba să devină lungă prin poziție, nu este nevoie să fie amîndouă în același cuvînt, ci atunci, cînd silaba este la sfîrșitul cuvîntului, una poate fi la sfîrșitul cuvîntului, iar cealaltă la începutul cuvîntului următor: *per terram, în mare, bonus custos*. Consoanele *x* și *z* sînt considerate fiecare ca două consoane, așa că silaba care le precede, în corpul aceluiași cuvînt, este lungă : *păx, nox, axis, gâza*.

4. / consonans *, cînd se găsește în interiorul unui cuvînt și se află între două vocale, este considerat ca o consoană dublă și silaba care-l precede este lungă : *cuius, maior*.

Dacă *i* consonans este la începutul cuvîntului, este considerat ca o consoană simplă și, în cazul că înaintea lui este un cuvînt care se termină într-o consoană, el contribuie la lungirea silabei finale a acelui cuvînt: *ăb love*.

Cînd un cuvînt care începe cu *i* consonans intră în compunere cu un cuvînt care se termină în vocală, *i* consonans își păstrează calitatea de consoană simplă și nu lungește silaba dinaintea sa. Acest caz se întîmplă la compoziții cuvîntului *iugum*: *bliugis, quadriugis*.

5. Dacă după o vocală, în interiorul aceluiași cuvînt, urmează două consoane, dintre care a doua este / sau *r*, iar prima nu este una dintre acestea, aceste două consoane formează grupul numit *muta cum liquida*. Grupul muta cum liquida trece întreg la silaba următoare, din care cauză silaba care-l precede nu devine lungă prin poziție : *pătris, capra*.

în proză o atare silabă este considerată totdeauna scurtă. în versuri însă, poetul, în baza dreptului de a-și permite licență poetică, o poate trata ca lungă, atunci cînd versul îi cere acolo o silabă lungă. Așa găsim același cuvînt la același poet cu o atare silabă tratată cînd ca lungă, cînd ca scurtă. Vergilius are și *pharetra* și *pharetra*.

De aceea, în poezie, silaba urmată de muta cum liquida, fiindcă are posibilitatea să apară și ca lungă și ca scurtă, se numește *anceps* (cu aspect dublu).

Notă. Tratarea ca lungă în poezie — prin licență poetică — a silabei, a cărei vocală scurtă este urmată de muta cum liquida, este socotită artificială, față de firea limbii latine ^a.

Dacă însă muta se găsește la sfîrșitul unui cuvînt, iar liquida la începutul cuvîntului următor, silaba finală a primului cuvînt devine lungă prin poziție : *venit rana*.

¹ Care nu formează silabă, ci, ca orice consoană, se alătură unei vocale pentru formarea silabei.

^a A. C. J u r e t, *op. cit.* p. 56.

Dacă într-o compunere prefixul se termină prin muta, iar cuvîntul celălalt începea cu liquida, Intrucît muta cum liquida aici nu puteau trece în silaba următoare, căci muta se pronunța ca element al prefixului, silaba prefixului nu era anceps, ci lungă prin poziție : *obligare, obrepere*.

Dacă într-o silabă se găsește o vocală lungă din natură, care prin flexiune sau derivare este urmată de muta cum liquida, vocala își păstrează calitatea sa de vocală lungă și silaba respectivă rămîne tot lungă : *frāter*

— *frātris, laudāre* — *laudātrix, arare* — *arātrum*.

6. Vocala care rezultă din contracție, adică din contopirea a două vocale într-una singură, este lungă și, prin urmare, silaba în care se găsește o atare vocală este lungă : *mālo* (din *māvolo*), *debeo* (din *dehābeo*), *cogo* (din *coāgo*), *prudens* (din *providens*), *di* (din *dīt*), *isdem* (din *īisdem*), *nil* (din *nlhīl*), *mi* (din *mīhī*).

De asemenea este lungă vocala care, în compunere, reprezintă un diftong din cuvîntul simplu : *csedere*

— *occidere, claudere* — *includere, plaudere*

— *explodere*.

7. Vocala inițială sau internă care este așezată înaintea altei vocale din silaba următoare, este scurtă (*Vocalis ante vocalem brevis est*) și astfel este scurtă și silaba în care se găsește o atare vocală: *habSo, ferreus, sāus, filla*.

Sînt însă lungi, deși se găsesc înaintea altă vocală : *e* la declinarea a V-a la genitiv și dativ singular, cînd este între doi *i*: *diei, progeniei*; altfel este scurt: *rei, spei*.

i la genitivul singular pronominal: *illius, istius, ipsius, totius, unius, ullius*.

Notă. Poeții, prin licență poetică, pentru necesitățile versificației, consideră pe acest *i* ca scurt; așa că în poezie *i* de la genitivul pronominal este *anceps*. În *alterius* este tratat în poezie totdeauna ca scurt.

i la formele verbului *fio*, care n-au pe *r*: *fio, fiam, fiebam*. Formele care au pe *r* au pe *i* scurt: *fieri, fierem*.

a și *e* la vocativul și genitivul singular al substantivelor de declinarea a II-a terminate în *-aius, -eius*: *Grāi, Pompei*.

a la genitivul singular arhaic al declinării I : *aquāi, aulāi, vitāi*.

8. Litera *h* nu este consoană, ci înfățișează numai aspirația vocalei care urmează. De aceea nu este ținută în seamă la stabilirea cantității silabelor: *ādhibere, inhonestus*.

Cînd se află între două vocale, acelea se consideră ca *Vocalis ante vocalem*: *cohabitare, cohibere, cohortari, cohors*.

9. *u* așezat după *q* este totdeauna consoană și, din punct de vedere prosodic, nu are nici o valoare în stabilirea cantității silabei precedente, căci el face o unitate împreună cu *q*: *āqua, coquere, requies*.

u așezat după *g*, în unele cazuri este considerat consoană : *sānguis* (2 silabe), *ānguis* (2 silabe), *lānguor* (2 silabe), *līngua* (2 silabe), *lānguere* (3 silabe).

Este însă considerat vocală și formează silabă în adjectivele terminate în *-guus*, ca *exiguus* (4 silabe), *ambigUus* (4 silabe), *riguus* (3 silabe), în verbul *argāo* (3 silabe) și în toate perfecte în *-gui*: *vigāi* (3 silabe), *pigiit* (3 silabe), *langui* (3 silabe).

Este considerat consoană și în *suavis* (2 silabe), *suadeo* (3 silabe), în compușii lui *suescere* (3 silabe) și în derivatele lor: *assuescere*.

10. Monosilabele terminate în vocală sînt lungi, encliticele sînt scurte (-quS, -vă, -nă, -tă, -ce): *de, pro, si, ă, e, me, te, se; mariquă, filistine¹, hicce, tute*.

Pronumele *qua* este scurt — deși este un monosilab terminat în vocală — cînd înlocuiește pe *aliqua* la nominativ feminin singular și la nominativ și acuzativ plural neutru.

11. Monosilabele terminate în consoană sînt scurte, dacă nu sînt lungi din alte împrejurări: *ăb, ăd, sed, ăt, căm, in, săb*; însă *tune* (lung prin poziție), *ex* (lung prin poziție), *nori* (lung prin contracție : *ncenum*).

12. *Sinereză* este gruparea într-o singură silabă a două vocale alăturate din același cuvînt, vocale care, în mod obișnuit, constituie două silabe : *deirsum* (în 3 silabe) — *deorsum* (în 2 silabe), *dehinc* (în 2 silabe) — *dehinc* (într-o silabă).

Acest fenomen se întîlnește la poeți, cînd necesitățile versului îi obligă fie să reducă o silabă, fie să aibă acolo silabe cu anumite cantități. Nu putem preciza dacă *sinereză* era numai un fenomen metric sau era și în vorbirea poporului, căci prin *sinereză* nu dispare nici o vocală, ci numai se grupează altfel pe silabe, iar la prozatori nu este nici un indiciu să cunoaștem cum se pronunța. Noi, în limba noastră, am aplicat *sinereză* la cuvîntul *teatru*, care a fost de 3 silabe și a devenit de 2 silabe ; în scriere nu se cunoaște, dar în vorbire se simte.

Vocalele care suferă acțiunea *sinerezei* sînt *e, i, u*. Cele două din urmă trec, prin *sinereză*, în categoria lui *i* consonans și *u* consonans. Toate însă își păstrează existența în scriere, căci, de obicei, sînt așezate înaintea unor vocale deosebite, nu identice.

În calitate de consoane, *i* și *u* în *sinereză*, dacă sînt precedate de o consoană, pot face ca silaba care le precedă să devină lungă : din *ăbiete* obținem *ăbiete*, din *fliiviorum* obținem *fluviorum*, din *tenuia* obținem *tenuia*, din *genua* obținem *genua*. Această modificare a situației silabelor se constată numai în citirea versurilor în care poetul a făcut uz de *sinereză*.

Sînt însă cazuri cînd, deși se aplică *sinereză*, nu se modifică situația silabei anterioare, căci ea era lungă și fără *sinereză*, fie prin poziție, fie pentru că are vocală lungă din natură: *omnla* — *omnia*, *peccăntia* — *pec-căntia*, *Consualia* — *Consualia*; *pîtăita* — *pîtuia*, *vindemiator* — *vindemiator*, *promontorium* — *promontorium*, *Servillo* — *Servilio*.

Dar există și caz în care poetul face uz de *sinereză* fără a schimba cantitatea scurtă a silabei anterioare : *pătrăus* — *pătruus*.

Notă. Cu compuşii lui *semi* *sinereză* este obligatorie și silaba anterioară rămîne lungă : *semianimis*, *semiermis*, *semiuncia*, *semiustus*, care se găsesc și cu forma: *setna-nimis*, *semermis*, *semuncia*, *semustus*.

Vocala *e*, intrînd în *sinereză*, constituie diftong împreună cu vocala următoare, dînd astfel o silabă lungă : *dein*, *deinde*, *deinceps*, *alveare*, *alveus*, *ferreus*, *eodem*, *eosdem*, *dehinc*, *deorsum*, *seorsum*, *meo*.

În compuşii cu *ante*, *grave*, *male*, *suave*, *e* final, intrînd în *sinereză*, nu intră în calcul în măsura versului și nu modifică prin nimic cantitatea silabei în care a intrat: *anteire*, *antehac*, *anteactus*, *măleoleo*, *grăveblens*, *suaveolens*:

inde ubi \ vene \ re ad fau \ ces grăveo | lentis A \ verni

Cînd prin sinereză se unesc într-o silabă doi *i*, se pronunță ca un *i* lung. De fapt aici este o contracție, căreia *i* se păstrează în scriere elementele care o constituie ; cînd se notează contracția se scrie un singur *i*: *dii* (în două silabe) *diî* (într-o silabă prin sinereză) — *dî* (contracție); *iîdem* (în 3 silabe) — *iîdem* (în 2 silabe prin sinereză) — *idem* (contracție).

Cînd prin sinereză se unesc într-o silabă doi *e*, se pronunță ca un *e* lung. Cu toate că și aici este de fapt o contracție, se scriu totdeauna cei doi *e* în formele verbului *deesse* și ale lui *deerrare*: *deest*, *deerat*, *deerit*, *deesset*, *deerravit*.

La verbul *prehendere* și la compuşii săi, uneori se notează cei doi *e* aflați în sinereză, alteori însă se notează contracția: *prehendit* (sinereză)

— *prendit* (contracție), *comprehendet* (sinereză) — *comprendet* (contracție)-

Se poate întrebuița sinereză și cu vocala *o*, care, unindu-se într-o silabă cu vocala din silaba următoare, dau o silabă lungă : *quoăd* — *quoad*, *proin* — *proin*, *proinde* — *proinde*, *prout* — *prout*.

La unele cuvinte compuse, cînd se întîlnesc doi *o* și se face sinereză, se face de fapt o contracție, căreia *i* se notează încă elementele care au produs-o ; dar se scrie uneori și cu un singur *o*: *cbopto* — *coopto* (sinereză) — *copto* (contracție) *cooperuisse* — *cooperuissc* (sinereză) — *coperuisse* (contracție).

13. *Sincopa* este suprimarea unei silabe în interiorul unui cuvînt. Acesta nu este numai un fenomen metric, adică folosit numai de poeți pentru necesitățile versului, ci aparține și vorbirii obișnuite a poporului.

Se întîlnește la unele cuvinte terminate în *-uium*, unde se suprimă primul *u*: *pericălum* — *periculum*, *vinciilum* — *vinculum*, *gubernacălum* — *gubernaculum*.

Se întîlnește de asemenea la perfecte în *-vi* și la timpurile derivate din tema perfectului, cînd după *v* urmează o silabă în care se găsește *s* sau *r*: — *amavisti* — *amasti*, *amaverunt* — *amărunt*, *amaverit* — *amarit*, *amavisset*

— *amasset*, *amaverat* — *amarat*.

Sincopa servește poeților să reducă o silabă, dacă necesitățile versului o cer.

14. *Diereza* este o operație inversă sinerezei și constă în transformarea lui *i* consonans și a lui *u* consonans în *i* vocalis și *u* vocalis : *Priameius*, în care între *e* și *u* este un *i* consonans și care are patru silabe, devine prin diereză *Priameius* de cinci silabe ; *Pleiades*, care avea și forma *Pliades*, citin-du-se în trei silabe, prin diereză devine *Pleiades* de patru silabe. La comici: *iam* (monosilabic) — *îam* (bisilabic).

U consonans putea deveni vocală în formele lui *solvere*: *solvi* — *solăi*, *persolvi* — *persolăi*, *exsolvi* — *exsolui*, *dissolvi* — *dissolăi*, *dissolvendus* — *dis-solăendus*; *evolvam* — *evoluam*, *evolvi* — *evolui*; *suetus* (cu 2 silabe) — *suetus* (cu 3 silabe), *adsuerit* (de 3 silabe) — *adsuerit* (de 4 silabe) ; *cui* (monosilabic)

— *căi* (bisilabic), *huic* (monosilabic) — *huic* (bisilabic).

Diereza dă posibilitate poetului să adauge o silabă scurtă acolo unde necesitățile versului o cer.

15. *Eliziunea* este operația prin care, cînd în cuprinsul unui vers un cuvînt se termină cu vocală, cu diftong sau cu *m*, iar cuvîntul următor începe cu vocală sau cu *h*, se elide vocala, diftongul sau vocala plus *m* de la

sfârșitul primului cuvînt: *un(a) ante, ant(e) alias, JEnead(se) in, tergeminam-qu(e) Hecaten.*

Dacă un cuvînt se sfîrșește în două vocale, fiecare din silabă deosebită, numai vocala din silaba ultimă se elide : *aula(i)in.*

Cînd un vers se termină cu vocală și versul următor începe cu vocală, nu se face eliziune. Sînt foarte rare cazurile de asemenea încălcări de versuri.

Interjecțiile *o, heu, ah, proh, io* nu sînt supuse eliziunii: *o hominum, heu, ubi, ah! ego.*

Uneori interjecția *o* se scurtează înaintea unei vocale : *o Alexi, 6 Eurytion.*

Notă. Scriitorii latini nu vorbesc de suprimarea vocalelor, cînd un cuvînt se termină în vocală, diftong sau *m* și cel următor începe cu vocală sau *h*, ci de reunirea celor două vocale într-o singură silabă, care reunire nu influențează cantitatea silabei prime a cuvîntului al doilea¹.

16. *Cuvintele iambice.* Cînd un cuvînt este format din două silabe, dintre care prima este scurtă și a doua este lungă, un asemenea cuvînt din punct de vedere metric constituie un iamb.

Pentru necesități metrice, adică în interesul adaptării cuvintelor la forma versului, poeții — mai ales în perioada arhaică — își permiteau să scurteze și silaba finală a cuvintelor iambice și să le transforme în pyrrhice ([^] VJ)₅ și astfel în loc de *cave, vide, tace, iăbe, r5gă, vani, bono* etc. întîlnim : *cavi, vldi, tacă, iăbe, rogă, veni, bono.*

Tot sub imperiul legii cuvintelor iambice adverbele *bene, male*, care la început trebuie să fi avut finala lungă, așa cum este la toate adverbele terminate în *-e*, au devenit din iambice (*băni, măle*) pyrrhice și au căpătat forma *bane, măle*, cu care se găsesc în poezia clasică latină.

BEGULI GENEBALE PENTRU SILABELE FINALE

Declinarea substantivelor și adjectivelor

Nominativul singular are finala scurtă la declinările I, a II-a, a IV-a ; lungă la declinarea a V-a: *capră, dominăs, manăs; dies, res.*

La declinarea a III-a variază foarte mult și, unde nu este lungă prin poziție (*cohors, dux*), se caută în dicționar: *milăs, pater, honbr, genăs, animal; honos, virtus, bonităs.*

Genitivul singular are finala lungă la declinările I, a II-a, a IV-a, a V-a; scurtă, la declinarea a III-a : *caprse, domini, manus, diei, reî; ducîs.*

Notă. Diftongul *se* de la declinarea I are în limba latină arhaică terminația *ăi*: *vităi.*

Dativul și ablativul singular au finala lungă la toate declinările, afară de *-e* de la declinarea a III-a : *caprse, capră; domino; duci, animal; mănui, manii; diei, dii; ducă.*

Acuzativul singular are finala scurtă la toate declinările, dar, fiind terminată în *-m*, este supusă eliziunii, dacă este urmată de o vocală sau de *h* în vers, sau devine lungă prin poziție : *caprâm, dominăm, ducăm, mănăm, diăm; mară, animal.*

¹ A. C. Jureț, op. cit. p. 39.

Nominativul, acuzativul și vocativul plural, masculin și feminin, au finala ;ă la toate declinările ; la neutru o au scurtă : *caprse, caprās; domini, in os; duces; manus; dils; genera, mariă, cornuă*.

Genitivul plural are finala scurtă la toate declinările, dar, fiind termici în -m, este supusă eliziunii, dacă este urmată de o vocală sau de h ers, sau devine lungă prin poziție : *caprarum, dominorām, ducum, manuum, •um; maritim, cornuām*.

Dativul și ablativul plural au finala lungă la declinările **I** și a **II-a**; rtă, la celelalte declinări: *capris, dominis; ducibus; manibās, diebus*.

Pronumele

Personale. Finala scurtă: *Sgb, nostrām, vestrām*. Finala lungă: *mei, tui, sui, noștri, vestri; tu; mi; me, te, se (sīse); s, vos; nobis, vobis*. Finala anceps: *mlKī, tibī, slb'i*, fiind tratate ca iambice.

Notă. *Ego* a avut la început finala lungă, cum este și în limba elenă ; însă pe baia ;ii cuvintelor iambice, finala a devenit scurtă și așa a fost tratat în perioada clasică, perioada imperială tîrzie poeții au început să considere finala lungă *igo*, sub influența rmei elene.

Cînd sînt întărite cu particulele -ma, -tg, -psl, -pU, își păstrează cantitățile finalelor a cum le au cînd sînt fără particule : *egomU, memet, mihīptă, t.,tg, teU, tuīmSt, suimit, psi*.

Tu întărit cu *quidem* este tratat ca scurt: *t&quidem* (Lucilius).

Posesivele au forma adjectivelor de clasa I, cu trei terminații (-us, -a, im; -er, -ra, -rum). Finalele lor fiind identice cu ale acestor adjective, se aplică regulile arătate pentru adjective.

Vocativul singular masculin al lui *meus*, -a, -um este lung : *mi*.

Demonstrative. Nominativul singular are finala scurtă la cele terminate n -e, -is, -d: *illS, iste, ipse; Is; illud, istād, id*.

Hoc este lung; *hic* este anceps.

Genitivul singular are finala scurtă : *illīis, istiās, ipsīās, eiās, huiiis*.

Dativul singular are finala lungă : *illi, iști, ipsi, huic, ei*.

La celelalte cazuri, avînd terminații asemănătoare cu adjectivele, au cantitățile finalelor ca și adjectivele. Tot așa nominativul singular feminin :

illā, istā, ipsā, ea; iar *hsec* este lung ca diftong.

Interogative și relative. Nominativul singular urmează situația mono-silabelor.

Sînt scurte : *quīs, quīd, quod, utlr*.

Sînt lungi: *qui, quse*.

Genitivul singular și dativul singular urmează situația pronumelor demonstrative, avînd terminații asemănătoare.

Celelalte cazuri urmează situația adjectivelor.

Quse la nominativ și acuzativ plural neutru e lung ca diftong.

Nehotărite. La nominativ singular cele compuse cu pronumele relative și interogative, cînd acestea sînt așezate la sfîrșit, urmează situația acestora : *aliquXs, aliquīd; quisquis, quidquīd*.

La genitiv și dativ singular, avînd terminațiile pronominale în -ius și -t, sînt tratate ca și pronumele demonstrative.

La celelalte cazuri — și la nominativ singular cele terminate ca adjectivele, în *-us*, *-a*, *-um*, sau în *-er*, *-ra*, *-rum* — au finalele tratate, în privința cantității, ca și finalele adjectivelor, avînd terminații asemănătoare.

Cele terminate cu particule invariabile (*-vis*, *-que*, *-libă*, *-quăm*, *-dăm*, *-piăm*) urmează situația particulei.

Qut, *quee*, *quod* (adjectiv), *quid* (pronume), în rolul de pronume neho-tărît, declinîndu-se ca pronumele relativ și interogativ, are cantitățile silabelor ca și acelea. Forma *quă* pe care o folosește la nominativ singular feminin și la nominativ și acuzativ plural neutru, este scurtă.

Nemo are finala lungă ; *nihil* are finala scurtă, după legea cuvintelor iambice, însă *nil* este lung prin contracție; *tot*, *quot* sînt scurte.

Numeralul

Numerales care variază după gen, număr și caz au situația adjectivului căruia îi corespund.

Pentru finalele celor invariabile, cantitățile se găsesc notate în dicționar.

Unus, avînd la genitiv singular și la dativ singular terminații pronominale, finalele acestor cazuri au situația finalelor prenumelor demonstrative : *uniās*, *unt*.

Duo este scurt și la nominativ masculin și neutru și la acuzativ neutru, în epoca imperială tîrzie a început a fi tratat cu finala lungă la nominativ masculin.

Conjugarea

Activă. Persoana I singular. Finala în *-o* este lungă : *canto*¹ (prezentul indicativului), *cantabo* (viit. I al ind.), *cantavero* (viitorul al II-lea al ind.).

Notă. Din cauza cuvintelor iambice, ca *scio*, *puto*, *volo*, în care finala a început a fi considerată scurtă, cantitatea scurtă a început, în epoca imperială, să se extindă și la celelalte verbe, generalizîndu-se cu vremea. De aceea, în general, se consideră *anceps*.

Finala în *-i* este lungă: *cantaei*, *legi*.

Finalele în *-m* (*-am*, *-em*, *-im*) sînt supuse eliziunii, cînd cuvîntul următor începe cu vocală sau *h*, sau devin lungi prin poziție, cînd cuvîntul următor începe cu consoană : *cantabam* (imperf. ind.), *dicam* (viit. I și conjunctiv prezent), *cantaveram* (m.m.c. perf. ind.), *cantem* (conjunctiv prez.), *cantarem* (imperf. conjunct.), *cantavissem* (m.m.c. perf. conj.), *cantaverim* (perf. conj.) ; *sim*, *velim*, *nolim*, *malim* (conj. prez.).

Pers. II sing. Finala în *-as* este lungă : *cantās* (prez. ind. al conjugării I), *cantabās* (imperf. ind.), *cantaverās* (m.m.c. perf. ind.), *moneās*, *ducās*, *audiās* (prez. conjunct, al conjugării a II-a, a III-a, a IV-a).

Finala în *-as* este lungă : *mones* (prez. ind. al conjug. a II-a), *cantes* (prez. conjunct, al conjug. I), *duces*, *audies* (viitorul I al conjug. a III-a și a IV-a), *cantares* (imperf. conjunct.).

¹ Cînd terminația este identică pentru toate conjugările la un anumit timp, se citează un singur exemplu și se notează timpul și modul.

inala în -is este lungă în: *audīs* (prez. ind. al conjug, a IV-a), *vīs* ind.), *sīs* (prez. conjunct.), *velīs*, *nolis*, *malis* (prez. conjunct.), *fīs* ind.). Îste scurtă în: *ducis* (prez. ind. a conjug, a III-a), *cantabis*, *monebls* rul I al conjug. I și a II-a).

aste anceps în: *cantaverīs* (viitorul al II-lea al indic, și perf. conjunct.). Finala în -l și *stī* este lungă: *audl* (prez. imperat. al conjug, a IV-a), *ivistī* (perî. ind.).

Finala în -e este lungă în: *mone* (prez. imperat. al conjug, a II-a); este tă în: *scribe* (prez. imperat. al conjug, a III-a). Finala în -a este lungă: *cântă* (prez. imperat. al conjug. I). Finala în -to este lungă: *cantată* (viit. imperat.). Pers. a III-a sing. Finalele în -t sînt scurte: *cântat* (prez. ind.), *cantabăt* perî. ind.), *cantabit*, *monebît* (viit. I al ind. al conjug. I și a II-a), *ducet*, *iet* (viit. I al ind. al conjug, a III-a și a IV-a), *cantavlt* (perf. ind.), *can-irăt* (m.m.c. perf. ind.), *cantet* (prez. conjunct, al conjug. I), *montat*, *ducat*, *Hăt* (prez. conjunct, al conjug, a II-a, a III-a și a IV-a), *cântăreț* (imperf. ijunct.), *cantaverît* (viit. al II-lea al ind. și perî. conjunct.), *cantavissit* .m.c. perî. conjunct.). Finala în -to este lungă: *cantată* (viit. imperat.). Pers. I plural. Finala în -mus este scurtă și este aceeași la toate timpurile indicativului și ale conjunctivului: *cantarnus* (prez. ind.), *cantabamus* nperî. ind.), *cantabîmus* (viit. I al ind.) etc.

Pers. II plural. Finala în -tis este scurtă și este aceeași la toate timpurile indicativului și ale conjunctivului: *cantatis* (prez. ind.), *cantabatīs* (imperî. id.), *cantabitls* (viit. I al ind.) etc.

Finala în -te este scurtă: *cantate* (prez. imperat.), *cantatotS* (viit. operat.).

Pers. III plural. Finalele în -ant, -ent, -unt, -int, sînt lungi prin poziție: *antănt* (prez. ind. al conjug. I), *monent* (prez. ind. al conjug, a II-a), *ducunt*, *tudiunt* (prez. ind. al conjug, a III-a, și a IV-a), *sînt*, *velînt*, *nolint*, *malînt* prez. conjunct.), *cantabănt* (imperî. ind.), *cantabiînt*, *monebunt* (viit. I al ind. al conjug. I și a II-a), *ducent*, *audient* (viit. I al ind. conjug, a III-a și a IV-a) etc.

Finala în -nto este lungă: *cantanto* (viit. imperat.).

Pasivă. Persoana I sing., a III-a sing., I plural, a III-a plural, îiind terminate în -r sînt scurte: (-or, -ar, -er; -tur, -tor; -mur; -ntur, -ntor): *cantor* (prez. ind.), *cantabăr* (imperî. ind.), *moneăr*, *dicăr*, *audiăr* (prez. conjunct, al conjug, a II-a, a III-a, a IV-a), *canter* (prez. conjunct, al conjug. I), *cantarer* (imperî. conjunct.), *cantabor*, *monebor* (viit. I al ind. al conjug. I și a II-a), *ducăr*, *audiăr* (viitorul I al ind. al conjug, a III-a și a IV-a), *can-tattir* (prez. indic), *cantabatur* (imperî. ind.) etc, *cantator* (viit. imperat.), *cantamur* (prez. ind.) etc, *cantantur* (prez. ind.) etc, *cantantbr* (viit. imperat.).

Pers. II singular. Finalele în -ris, -re sînt scurte: *cantarīs* (prez. ind.) etc, *cantabare* (imperî. ind. a doua formă în loc de cea în -ris), *cântări* (prez. imperat.).

Pers. II plural, terminată în -mini, la toate timpurile simple, are înala lungă: *cantaminî* (prez. indic, și al imperat.) etc.

Infinitivul prezent activ are finala scurtă: *cântară, monere, duceri, audiră, essă, vellă*.

Infinitivul perfect activ are finala scurtă : *cantavissă, monuissă, duxissă, audivissă*.

Infinitivul prezent pasiv are finala lungă : *cantari, moneri, duci, audiri*.

Gerunziul, participiul și supinul, fiind forme nominale, au situația cazurilor de la declinarea substantivelor, cărora corespund.

Cuvintele invariabile

Adverbul. Adverbele de mod formate din adjective și terminate în -e și -o au finala lungă, afară de *benă* și *mala* (care au fost cuvinte iambice) : *clare, late, caute, maxime, fortissime, certo, tuto* (însă *cito* și *modo*, care au fost cuvinte iambice au finala scurtă).

Cele terminate în -um au situația finalelor în -m: *magnum, verum, tantum*.

Celelalte adverbe, *prepozițiile, conjuncțiile și interjecțiile*, cărora nu li se aplică regulile generale, se caută în dicționar pentru cunoașterea cantității silabelor.

J

NOȚIUNI DE METRICĂ¹

Metrica este știința metrilor sau a măsurilor ; iar cum metrul sau măsura era elementul din care se alcătuiă versul, *metrica este știința versurilor*. Ea ne învață cum se împerecheau măsurile spre a constitui un vers și cum se grupau versurile spre a constitui strofe.

Măsura — numită *rnetron* în limba elenă — era formată din silabe. în măsurile versificației latine, unde existau silabe lungi și silabe scurte, variația de la o măsură la alta era bazată nu numai pe numărul silabelor, ci și pe cantitatea lor și pe așezarea în măsură. Astfel o măsură de trei silabe putea fi formată din trei silabe scurte (<J U <J)>₇ sau din una lungă și două scurte, așezate în mod variat (— u u, u — u, u u —), sau din două

lungi și una scurtă, așezate în mod variat (— — <->, — u —, u-----), sau

din trei silabe lungi (-----). Fiecare dintre aceste opt feluri de organizare

a măsurii de trei silabe da altă muzicalitate versului, căci pronunțarea cu silabe lungi și cu silabe scurte în mod diferit aducea altă sonoritate.

împerecherea măsurilor în mod variat atît ca număr de silabe, cît și ca durată a silabelor și ca număr al măsurilor pentru constituirea versului, depindea pentru poet de felul sentimentelor pe care vrea să le exprime, căci versul reprezintă, de fapt, o modalitate de exprimare a simțimentelor și gîndirii în chip măsurat, adică în chip muzical. Versul este produs o dată cu muzica din necesitatea de a exterioriza ritmul interior al zbuciumului, al frămîntărilor sufletești. întocmai ca o frază muzicală, versul este constituit dintr-un număr de măsuri de o anumită durată.

în metrică măsura se numește și *picior*.

Baza duratei pentru constituirea unui vers latin era silaba scurtă, numită *mora*. Silaba lungă avea două more, căci durata de pronunțare a ei era egală cu aceea a două silabe scurte. O măsură de trei silabe varia ca număr de more de la trei pînă la șase more, ceea ce reprezenta șase silabe scurte, căci în unele măsuri latine o silabă lungă putea fi înlocuită prin două scurte. Și atunci un vers latin cu trei măsuri de cîte trei silabe putea varia ca durată de la nouă more pînă la optsprezece, ceea ce producea o foarte mare variație în pronunțare și durată, în muzicalitatea lui.

în versificația clasică a popoarelor moderne, versul se baza pe măsura cu un număr fix de silabe, care au aceeași durată, dacă sînt constituite din

¹ Noțiunile de metrică se predau numai Sn măsura necesității de a citi operele poetilor.

același număr de silabe ; și astfel, un vers de trei măsuri cu trei silabe are totdeauna nouă silabe cu aceeași durată. Deci, în constituirea versului clasic modern intră în calcul numărul măsurilor sau al silabelor, pe cînd în cel latin intră în calcul durata măsurilor care-l alcătuiesc. Iar cum latinii combinau în același vers măsuri cu număr deosebit de silabe, variația la ei este și mai mare.

Pentru a ne putea însuși bine cunoștințele de metrică latină, trebuie să stăpînim bine pe cele de prosodie.

FELURILE MĂSURILOR

<i>De două silabe</i>		Peonianul	II	<J — V U
Pyrrhicul	U U		III	u u — u
Troheul (coreul)	— u	»	IV	u u u—
Iambul	u —	Ionicul mare		----uu
Spondeul	----	Ionicul mic		u <J----
<i>De trei silabe</i>		Goriiambul		— U O —
Tribrachul	<J U U	Antiopastul		u----u
Dactilul	— U U	Diiambul		L» — V —
Anapestul	u u —	Ditroheul		
Amfibrachul	U — V	(Dicoreul)		— u — u
Creticul	— u —	Epitritul	I	V-----
Bacchiacul	' U-----	»	II	— u-----
Antibacchiacul	-----V	»	III	-----V—
Molossul	-----	»	IV	-----u
<i>De patru silabe</i>		Dispondeul		-----
Proceleusmaticul	u u u u			
Peonianul I	— u u u			

Notă. Prin faptul că unele măsuri permiteau ca o silabă lungă să fie înlocuită prin două silabe scurte și ajungeau astfel la un număr de silabe mai mare decît cel indicat în tabloul de mai sus, nu se strica armonia versului, întrucît durata de pronunțare sau durata muzicală a măsurii era aceeași.

Măsurile de două sau de trei silabe sînt măsuri simple, cele de patru silabe sînt compuse.

Accentul. Ritmul. Fiecare măsură (picior) simplă are un accent, iar cele cu patru sau cinci silabe au două accente, dintre care unul principal și celălalt secundar.

Sucesiunea regulată a accentelor se numește *ritm*. După felul piciorului de bază al versului se numește și ritmul: ritm trohaic, ritm dactilic, ritm iambic etc.

HEXAMETRUL

Hexametrul este versul format din șase măsuri sau șase picioare. Piciorul care stă la baza constituirii hexametrului este dactilul. De aceea hexametrul se mai numește și hexametrul dactilic.

Hexametrul este un vers lung, căci putea să ajungă pînă la șaptesprezece silabe, de aceea el se potrivea cu expuneri mai lungi. În hexametri au fost cîntate la greci faptele din epoca eroică în opera epică cea mai de valoare și cea mai veche a poporului grec, în *Iliada*. De aceea, hexametrul a rămas versul special al poeziei epice. Apoi a fost adoptat și de satiră ca vers special al ei.

35Q.

'85T

decît două silabe, hexametru este și el catalectic și se numește în latinește *hexameter dactylicus catalecticus in disyllabum*.

Cezura. Hexametru este un vers lung, care poate ajunge și pînă la șaptesprezece silabe ; de aceea în citirea, adică în pronunțarea lui se simte nevoia unei pauze, ca în toate versurile lungi.

Pauza care se face în unitatea unui vers se numește *cezura*, cuvînt care vine din tema supinului verbului *casdo* (tai), căci cezura reprezintă o tăiere, o despicare a versului.

Cezurile obișnuite în versul hexametru erau așezate: la jumătatea piciorului al doilea, la jumătatea piciorului al treilea, sau la jumătatea piciorului al patrulea. Cea mai importantă era cea de la jumătatea piciorului al treilea, pentru că venea cam la jumătatea versului.

Cezurile purtau următoarele numiri: cea de la jumătatea piciorului al doilea se numea *triimimera*, cu cuvînt grecesc (adică după a treia jumătate de picior), sau *sesquipedalis*, cu cuvînt latinesc (adică după un picior și jumătate) ; cea de la jumătatea piciorului al treilea se numea *pentimimera* cu cuvînt grecesc, și *semitimimera*, cu cuvînt latinesc (adică după a cincea jumătate de picior) ; cea de la jumătatea piciorului al patrulea se numea *eftimimera*, cu cuvînt grecesc, și *semiseptenaria*, cu cuvînt latinesc (adică după a șaptea jumătate de picior).

Pentru a se putea considera că este cazul să se facă pauză în vers în oricare din locurile indicate mai sus, adică pentru a face cezura, trebuie să fie îndeplinite și anumite condiții de formă, și anume : cezura nu poate cădea niciodată la mijlocul cuvîntului, ci numai după silaba care este sfîrșit de cuvînt și început de picior. Monosilabele, cînd sînt așezate în prima jumătate a piciorului, întrunesc această condiție, pentru că ele se sfîrșesc cu acea silabă.

Dar nu sînt suficiente numai condițiile de formă, pentru a se putea face o cezura în vers, ci se ia în seamă și ideea, preferîndu-se pentru cezura locul unde, împlinindu-se condițiile de formă, pauza este cerută și de mersul ideii.

Cînd condițiile toate indică necesară o cezura pentimimera, aceea rămîne cezura versului. Celelalte două cezuri pot fi și izolate, dar de obicei merg împreună. Cînd sînt într-un vers ambele cezuri, triimimera și eftimimera, ritmul versului prezintă o legănare foarte plăcută. Poeții împerechează de multe ori versurile cu cezura pentimimera cu versuri cu celelalte două cezuri întrunite și dau astfel o variație plăcută poeziei.

În afară de cele trei cezuri menționate mai sus, hexametru mai putea avea o cezura la sfîrșitul piciorului al patrulea. Aceasta, pentru că a fost obișnuită în poezia pastorală, se numește *bucolică*. În versul cu cezura bucolică se găsește de obicei și o cezura pentimimera.

Dăm mai jos schema unui vers hexametru cu cezura pentimimera :

/ uul e uul i uul / vu l / l i u

• Iată schema unui vers cu cezura triimimera și cezura eftimimera întrunite :

JL i2f f -l || iii! 1-1 iii! | - \ ^ | -L uu U ii

Iată și schema unui vers cu cezura pentimimera și cu cezura bucolică :

/ uu | / uu l t || uu l 1 uu || t / / u

Dăm acum versuri reale cu diferite cezuri.

a) Cu cezura pentimimera :

- ! ' I ' II I - I ' I'

Armă vî | rumquă că | no, || Tr5 | iee qui | primas ăb | Sns

Urbs ăn | tiquă fa I It, || Tyrî | î tăntt | eră c8 | lom

Cum vedem, în aceste două versuri cezura pentimimera este obligatorie și prin îndeplinirea condițiilor de formă, căci silabele *-no* și *-it* sînt și sfîrșit de cuvînt și început de picior, dar și prin necesitatea mersului ideii, care are acolo nevoie de pauza indicată prin virgulă.

b) Cu cezurile triimimera și eftimimera întrunite :

înfân | dum, || re | gină, ia | bes || rSn& | vără d5 | lorăm

- I ' I I ' I ' II I ' 1 '

Însăqul | tur || clă | morquă vi | rum || strî | dorquS ra | dentam

În primul dintre aceste versuri, cezura triimimera este indicată și prin condițiile de formă, căci silaba *-dum* este sfîrșit de cuvînt și început de picior, dar și prin necesitățile ideii, indicate prin virgula dinaintea vocativului, care reprezintă o întrerupere a ideii; cezura eftimimera este indicată prin condițiile de formă, căci silaba *-bes* este sfîrșit de cuvînt și început de picior, dar și mersul ideii, așa cum sînt cuvintele așezate în frază, obligă la o oprire accentuată asupra lui *iubes*.

În al doilea vers sînt întrunite de asemenea și condițiile de formă — căci *-tur* și *-rum* sînt și sfîrșit de cuvînt și început de picior — și cele de fond, deși nu este nici un semn de punctuație, căci după predicatul *insequitur* urmează două grupe formate din cîte un subiect cu atributul său, iar pauzele sînt: una după predicat și a doua după primul grup de subiect cu atributul său : Urmează și strigătul bărbaților și trosnetul otgoanelor.

c) Cu cezura eftimimera :

' I ' ' I ' I ' II I ' I '

Votum I pro rădT J tu sima | lănt; || eă | f ămă vă | gătar.

Deși formal sînt îndeplinite condițiile pentru toate cele trei cezuri, cezura eftimimera este singura obligatorie în acest vers, fiind impusă de mersul frazei: Ei se prefac că este un dar — făcut zeilor — pentru întoarcere ; această explicație — acest zvon — se împrăștie.

d) Cu cezura bucolică, însoțită de o cezură pentimimera:

Dic mihî, I Dămoie | tâ, || cu | ium pgcas? || An MS1I | bcei? Sau cu cezura bucolică, însoțită de o triimimera :

Solstltî I um || pec8 | ri de | f endlts ; || iăm vînt | sestăs

În ultimul vers, deși, în afară de cezura bucolică, se găsesc îndeplinite condițiile formale și pentru cezura triimimera și pentru pentimimera, sensul dă preferință cezurii triimimere.

e) Iată și cezura constituită dintr-un cuvînt monosilabic :

Duc, ăge, I duc ăd | nos : || făs | îllî | lîmînă | dîviim.

PENTAMETBUL

După însemnarea cuvântului cu care este numit, pentametrul ar trebui să fie un vers cu cinci picioare.

Și cum noi știm că fiecare picior are un accent, pentametrul ar trebui să aibă cinci accente.

De fapt, pentametrul are șase accente ca și hexametrul, pentru că el este un hexametrul în care se suprimă a doua jumătate — adică cea neaccentuată — din piciorul al treilea și din piciorul al șaselea, înlocuindu-se cu pauză ; este deci un hexametrul rupt în două jumătăți de câte două picioare și jumătate. Cezura obligatorie la pentametrul este pentimimera.

Prima jumătate a pentametrului admite ca dactilul să fie înlocuit prin spondeu în primul și al doilea picior ; a doua jumătate are numai dactili în cele două picioare întregi.

Iată schema pentametrului :

Dăm două pentametre reale :

' \-L- | ' II ' | ' \>
Fortu I nae memo | rem (j te decât | Ssse mă | m
' I ' I ' II ' I ' I '

Multăque (cântări | tes JJ umbră te" I gebăt a J ves

Pentametrul nu se întrebuințează singur în constituirea unei poezii.

În constituirea pentametrelor se observă la poeții elegiaci oarecare simpatie pentru așezarea de silabe similare în cele două picioare care încheie fiecare emistih — jumătate de vers :

I

Omîne | non fău | sto || femînă | vîrque me / o

- I " I ' I ' I ' I ' I '

Bxo | rânt măg | nos || cărmină | ssepe de I os

Fiăt ăb I ingeni I 6 || molliăr | iră mă j o

' I ' I ' I ' I ' I ' I '

Purum j discus | sîs j | aeră i reddît ă I quis

Armă, nec (hosti | Ies || esse se | cutds 6 | pes

DISTIHUL ELEGIAC

Cuvîntul distih înseamnă : grup de două versuri. Distihul elegiac era grupul de două versuri întrebuințat în elegie și era format dintr-un hexametrul și un pentametrul.

În distihul elegiac, locul fără soț îl ocupă hexametrul și pe cel cu soț pentametrul.

În afară de elegie, unde era forma specifică de exprimarea sentimentelor, distihul elegiac a fost întrebuințat și în epigramă.

Dăm mai jos două distihuri elegiace :

' I ' 1 ' II ' I ' I ' 1 '

H. Donăc ăjris sos | pes, || mul 1 tos nfime 1 răbîs ălmicos

' I ' I ' li ' I ' I '

P. TempSră (sî f&S | nnt || nubilă, | soltis e | ris

' 1 ' I ' II I ' I ' I ' I '

H. Denique | « Quid propg I ro? || Scythl (a) | est, quo | mittîmtir, 1 mquăm,

' 1 ' I ' II — I ' 1 '

P. Romă re j lmquen 1 d(a) est. || UtrăquS | iustă mor(a) | est ».

METRICA ODELOR ȘI EPODELOR LUI HORATIUS: MĂSURILE

Măsurile sau picioarele, care intră în compunerea versurilor din odele i epodele lui Horatius, sînt următoarele :

dactylus — < J VJ

spondaeus -----

trocha[^]us — u

iambus u —

tribrachys u u u

anapestus u u —

Notă. În prezentarea diferitelor versuri ale lui Horatius vom utiliza uneori și cuvîntul choriambus, care, după cum am văzut are forma — u u —, adică este o măsură compusă dintr-un trochseus sau choreos și dintr-un iambus. Metricienii de mai tîrziu au înlăturat această măsură din versurile logaedice ale lui Horatius și au înlocuit-o cu un dactil plus o silabă lungă (— > J u —), formă care se încadrează mai bine în organizarea versurilor logaedice. Noi, cînd întrebuițăm cuvîntul choriambus, o facem pentru a numi cu o singură vorbă această formă metrică.

VERSURILE LOGAEDICE

Versurile obișnuite în poezia lirică a lui Horatius sînt versurile *logaedice*, formate din întovărășirea dactilului cu troheul.

1. Versul cel mai scurt care cuprinde dactilul și troheul este versul *Adonius*:

L- ^uJ I — y.

Csesăris | ultor

Acest vers reprezintă, de fapt, sfîrșitul hexametrlui, adică piciorul al cincilea și al șaselea. El nu este întrebuițat singur în constituirea unei poezii întregi, ci numai ca element component al unor strofe, servind ca încheiere a strofei.

2. Versul *Aristophanius* este format prin adăugarea unui troheu la sfîrșitul versului Adonius :

J_ uu I j_ \J I ^_ y

Lydiă, ' dîc per | omnes

Formula versului Aristophanius — întreagă sau catalectică, adică fără silaba finală — este temelia tuturor versurilor logaedice care vor urma, afară de *Pherecrateus*; la ea se vor adăuga la început alte măsuri.

3. Versul *Pherecrateus* se obține tot din versul Adonius, adăugându-i la început un troheu. Dar pentru că acest troheu este așezat înaintea dactilului, se schimbă în spondeu, deoarece la Horatius totdeauna troheul dinaintea dactilului se schimbă în spondeu.

Inter/fusă nl/tentes

Notă. Când suplimentul adăugat înaintea dactilului este un troheu (spondeu) sau o dipodie — două picioare — trohaică, se numește *bază*; când este o singură silabă se numește *anacruză*.

4. Versul *Glyconeus* se obține din versul Aristophanius, adăugându-i la început o bază formată dintr-un troheu (spondeu) și reducându-i o silabă din ultimul picior, adică făcându-l catalectic :

Miles I te dticS / gessă | rît

5. Versul *Saphicus minor* se obține din versul Aristophanius, adăugându-i la început ca bază o dipodie trohaică (cu spondeu în al doilea picior):

Notă: quae se jdes fae'rât cS/Iumbis

6. Versul *Alcaicus hendecasyllabus* se obține adăugînd versului *Saphicus minor* la început o anacruză, iar la sfîrșit îi suprimăm o silabă, făcîndu-l catalectic într-o silabă :

VTf I des Qt | altă | stet nlve I cāndl | dam

7. Versul *Alcaicus decasyllabus* se obține din versul Aristophanius, adăugîndu-i înainte un dactil.

__ uu l __w l __u| _H

Nec vete / res āgl | tātñfir | orni

8. Versul *Asclepiadeus minor* se obține din versul *Glyconeus*, adăugîndu-i între bază și dactil un coriamb — adică un dactil urmat de o silabă lungă :

J__\Luu\L\Lvu\Lv\±

Venă / tor tene j ră? // coniflgls | mime/ mo>

362

363

16. *Dimeter trochaicus catalectic*, format dintr-o tetrapodie trohaică fără o silabă :

' I ' I ' I ' Limi l tos clî entl iim

Se mai numește și *trochaicus semiseptenarius*.

17. *Iambicus senarius* sau *trimeter iambicus*, format din șase iambi :

u ' u ' < J

Beättls il J ÎS quî prScul | năgotiis

în acest vers, iambul poate fi înlocuit — afară de piciorul al șaselea — /

i
cu : — ^u u ; sau cu : ^{uuu} ; sau cu : < J (J ~.

Notă. Alți poeți admit înlocuirea și cu spondeu (-----)și cu proceleusmatic(uuuu).

Cînd senarul iambic are piciorul al șaselea constituit dintr-un spondeu, se numește *scazon*. Acesta este întrebuințat de Catullus.

18. *Iambicus senarius catalectic* sau *trimeter iambicus catalectic*, format din șase iambi fără o silabă :

u jj_ w Jj j w J^ W' J_ I Kt. J_ w

Et flxor et I vlr sordidos | que nătos

19. *Iambicus quaternarius* sau *dimeter iambicus*, format din patru iambi:

" "

Ut priscă gens | mortăllfim

în acest vers în piciorul întâi și în piciorul al treilea se găsesc spondei în loc de iambi:

20. *Elegiambicus*, un vers compus din *trimeter dactylicus catalectic* + *dimeter iambicus*:

J_ uu I î < Mi I ± jj m J_ o > j u ±, K > ^

Desînet | împărî | bus || certare sum | motus pldor

în acest vers iambul este înlocuit prin spondeu în primul și al treilea picior al tetrapodiei iambice.

21. *Iambelegiacus*, compus din aceleași elemente, însă inversate :

Tu vină Tor | quăto move l | consolă | pressă me | o

în acest vers, în primul și în al treilea picior iambul este înlocuit cu* spondeu.

GRUPAREA VERSURILOR

În scrierea odelor și epodelor, Horatius a întrebuințat versurile studiate înă aici, fie folosind un singur vers pentru întreaga poezie, fie grupînd două au trei versuri deosebite pentru constituirea de strofe.

a) Versurile folosite pentru oda întreagă sînt:

Asdepiadeus minor.

Exe | gi m5na \ men ț | t(um)acr6 pă | rennl | as
(Hor. *Carm.* III, 30)

Asdepiadeus maior.

£. _ | 'L w [1.1 | L w^l IÂ ~ uu | —^u 1 &
' 1 ' I ' li ' I' li ' I' I '

Nullăm, | Vără să | eră \\ vită prl I us \\ severls | ărb5l răm

(Hor. *Carm.* I, 18)

b) *Strophee.* La Horatius găsim constituite următoarele strofe din .gruparea versurilor :

Stropha Asdepiadea prima, formată dintr-un vers *Glyconeus* și un vers *Asdepiadeus minor*:

L _ | L <-"-» | L u | {L -L_|1-U>j|_ ^||_ ^uu|j_u|.u
' i ' i ' I '

Reddās | mcola mem pre | cor

Et ser j ves ănl | mse || dimidl \ um me | as

(Hor. *Carm.* I, 3)

Stropha Asdepiadea secunda, formată din trei versuri *Asdepiadeus minor* și un vers *Glyconeus*:

L — | L uu | L || L. ^ | L^u 1 y.

' | ' uu | ' 11 ' uu | ' ŷ j ŷ

uu uu ' u

uu ' <j Kj

ŷ

Scrib e | ris Vări | o || iortîs et l hostî | am

' 1 - I' li ' I' 1 '

Victor, I Majorii 11 \\ cărmlnîs I âlî | te

' I' I' !l ' I' 1 '

Quâm rem | cumquS fă | rox lj năvîbas I aut ă \ quis

' I 1 ' I '

Mîles | te dace l gesse-1 rit

(Hor. *Carm.* I, 6)

Stropha Asclepiadea tertia, formată din două versuri *Asclepiadeus minor*, un vers *Pherecrateus* și un vers *Glyconeus* :

$L_ | \text{'u} | L || L \text{' } | JL. <- \rangle | M L_ | L \text{' } | .1 || l. \text{' } ^ | .1 u | u i. _ | ^_u | _1 y 2. _ | -l \text{' } | -L <j | A$

O fons | Bandosî | se, || splendid! | or vi | tro,
Dulci | dignS mă I ro || non slnă | flori | bas, Gras do I nâberls haedo
Cui frons | turgldă | corni | bas
(Hor. *Carm.* III, 13)

Stropha Saphica, formată din trei versuri *Saphicus minor* și un vers *Adonius*:

$i. u | \text{---} | \text{---} ^ | \text{---} u | \text{---} i \text{' } | z _ | i \text{' } | \text{---} | \text{---} i. v j l. _ | i. vv \{ J l o \} i u$
 $JL < \text{' } | -L \text{' }$

O Ve I nus re | gînă Cnl I dî Pă | phîque
Sperne" | dîlec | tăm Cypron | 6t vo | căntls
' I ' I ' i — I '
Tură I te mul | to GlycS | rse de j corăm
' M

Trânsfăr In | sedem.
(Hor. *Carm.* I, 30)

Stropha Saphica maior, formată dintr-un vers *Aristophanius* și un vers *Saphicus maior*:

$J_ UJ j J. U j J_ \langle$
 $L ^ j i. \bullet | L < \text{' } \langle - \rangle | _ i || !_ uu j _ L u | j _ < \pm$
I ' I '

• Lydtă, I dic, pār | 6mn6s,
Te dS I os ol ro, Sybă | rin || cur pr6pfe | res ăl mândo
(Hor. *Carm.* 1, 8)

m

u <AI w ~»K) ; ^ra qo 9nbSBQ | lJ9q^
~ | nn 7 1 'm ' r» '
7 I no , | no ' I TM '
o / l or> / l nn / l nn / | r>n / | nr« /
: umqvlfisi'p m snoyoapivo snoi\Hiovp Jdiaiuvuiaj, un is vmqv\\fisip i snoŕiMpnvo snof.\fiiovp
jaidwvxajj mwŕmp ig^TUJOj ^1»TM»M/:>î7 vi[doJis
işuiq I leg umui I iapişnb] şuiŕud I g Q
stj I piSsu I şq anbtş I suauid I şi oS I i%r\
QO I Qj jad I ŕ>s ŕşuâit! snSuj I şAŕos I siQ
7W.l^n '
o7 |7» /
K I o 7 I nr> ~
nn , |<->r> /
o 71^n ' 1 <"> ' TUTi
n
r, , o
: snqvjifisvodp snowo\y SJ9A UTV is snqDwftsvdum snow3\y SJ9A 'snqvnfi,svo9pu3v snowoiy unsaaA
enop mp B^BOIJOJ 'rwijwjy vi{dojjg

în versul al doilea, al treilea iamb a fost înlocuit prin spondeu; iar al jilea dactil este constituit din silaba lungă *nune* și din două silabe scurte *-Iu*, creindu-se silaba *Iu* prin diereza silabei *va*, adică prin transformarea *ii u* consonans în *u* vocală.

Tot în epodele lui Horatius se găsește grupat hexametrul cu versuri imbrace, constituind următoarele strofe :

Stropha Pythiambica^x *prima*, formată dintr-un vers *Hexameter dacty-cus catalecticus in disyllabum* și un *lambicus quaternarius* sau *Dimeter imbricus*:

/ uu / uu / uu / uu / uu / uu

Nox Srăt I et cee | Io || ful | gebăt | lună se | reno

Inter mlno ră sideră

Stropha Pythiambica secunda, formată dintr-un vers *Hexameter dacty-licus catalecticus in disyllabum* și un vers *lambicus senarius* sau *Trimeter lambicus*:

i uu / uu / vju i uu i uu u'u'lu'u'lu'u'

Altera | iăm teri \ tur || bel I lis ci | villbtis j eetăs

Sais et ip'lsă Romă vî | ribus rtilt

Horatius are și o epodă scrisă într-un singur fel de vers iambic, și anume în *lambicus senarius* sau *Trimeter iambicus*:

U-^_U-^|U-I-U-^_ju^_U-i_

Iăm i(am) effică cî do măniiis | scîentîffî

VERSURI ÎNTREBUINȚATE DE ALȚI POETI

1. *Tetrameter iambicus catalecticus*, care la romani se numea *Iambicus septenarius*, deși ar trebui numit *Iambicus octonarius catalecticus*:

Equldem pol vel|făls6 tămen (| laudăn mul|to mălo

Are cezura principală după a doua dipodie.

El admite la orice picior substituirile prin : *uuu*, sau *uyj* —, sau ----~, sau — 6 *KJ*.

Este întrebuințat de poeții comici.

¹ Numele *Pythiambic* se găsește în *Madvig J.R. — Grammaire latine*.

Sărcîre pos | s(e) eedes meăs, || quin totîe per|pfit<1S raănt

3. *Tetrameter trochaicus catalectic* sau *trochaicus septenarius*, foarte întrebuințat în teatrul latin :

$$\frac{1}{r} \frac{d}{dr} \left(r \frac{d\psi}{dr} \right) = -\frac{1}{r^2} \frac{d}{d\psi} \left(r^2 \frac{d\psi}{dr} \right) \quad \text{II'}$$

Admite substituirea troheului prin: *uuu*, sau — —, sau -w, sau *6u* —.

4. *Tetrameter trochaicus acatalectic* sau *trochaicus octonarius*, folosit mai rar în teatrul latin :

Nov(i) āg6 vostr(a) haec | : «Nollem factum ». ||îus iiiiřandum | dābltur t(e) essā

în al treilea, în al patrulea, în al cincilea și în al șaselea troheul este sub-

5. *Tetrameter anapesticus acatalectic* sau *Anapesticus octonarius*, care are cezura după a doua dipodie :

Perl(i), întăriți), oc | cidî. Quo currăm?||Quo non currăm?|| Tănfî, tene. Qugm? Quîs?

Plautus.

În versul citat mai sus ca exemplu, avem anapestul numai în primele și picioare ; în al patrulea, al cincilea, al șaselea și al optulea anapestul ; e înlocuit prin spondeu ; iar în al șaptelea este înlocuit prin proceusmatic.

Pentru a obține anapestul din piciorul al treilea a scurtat pe *i* din aba -*di*, care fiind persoana I-a a perfectului indicativului are finala lungă, autus a aplicat aici legea cuvintelor iambice cuvintului de bază din acest ivînt compus, din care se găsește în compunere *cidi*. Pe baza acestei legi mbul din *cidi* a devenit *pyrrihiu cidi*.

Tot prin aplicarea legii cuvintelor iambice a obținut *yrocleusmaticul* piciorul al șaptelea, scurtînd la cele două imperative finala: din *tene*, *ne* a scos *tene*, *tini*.

6. *Tctrameter anapeslicus catalecticus* sau *Anapesticus septenarius*, care plică aceleași norme ca și versul precedent:

uu _uu

atrebuițat în teatrul elen.

7. *Dimeter anapesticus* sau *Anapesticus quaternarius*, întrebuințat de seneca:

uu _uu- | uu _uu _

pi

Mălă paupertās | vītioqug potens

Seneca nu admite dactilul în picioarele pare. Aici găsim un spondeu în piciorul al doilea.

8. *Tctrameter creticus*, întrebuințat la poezii dramatice:

Nori taces? I prosperei vobis cun|ct(a) usqu(e) adhuc

Creticul poate fi înlocuit prin : *i* _____ *£KJ* _____ *j* _____ *u* _____ *uu* _____ *UU* _____ prin substituirea unei silabe lungi cu două silabe scurte.

În acest vers, piciorul primește și un accent secundar pe ultima silabă lungă, sau pe penultima silabă scurtă, cînd și ultima silabă este scurtă.

Plautus combină creticul cu troheul și constituie un vers din două măsuri eretice și o tripodie catalectică trohaică :

JLu _Uu _!i.u|Lu|u.

Nec q&od u |n(a)escă me | iuv6 | rit ma | gls.

9. *Tetrameter bacehiacus*, întrebuințat la poezii dramatice:

Racorda I tus mult(um) et | diu colgltăvi

Bacchiacul poate fi înlocuit prin : *j* _____ *iuu,uu* _____ *uu* _____ *u* 4- *u*

(în ultimul picior), *uu* _____ *u* _____ rezultate din înlocuirea silabelor lungi cu silabe scurte, și a silabei scurte cu silabă lungă.

24*

371

10. *Tetrameter ionicus maior acatalecticus*:

— < J J ———— U < J ———— UU ———— UU

Admite substituiri prin: —UUUu, uuu_u, P^m înlocuirea silabelor lungi cu silabe scurte și a celor scurte cu silabe lungi.

11. *Tetrameter ionicus maior catalecticus in disyllabum*, numit și *Sota-dicus* sau *Sotadeus*:

——— UU I ———— 1 UU II ———— UU I ————

' I ' II ' I '

Hăs cum gemî | nă compedSII dedicat că|tenăs,

Acest vers admite înlocuirea ionicului mare din piciorul al treilea prin o dipodie trohaică, așa cum se găsește și în versul dat aici ca exemplu. A fost folosit de Martialis.

12. *Tetrameter ionicus minor*:

Miserăr(um) est | nequ(e) āmonl| dară ludiim | năquă dulcî

Admite substituirea prin: —>—? uu uu—

Versurile ionice sînt întrebuițate de poeții dramatici.

13. *Dimeter ionicus minor*:

Nequă segni | pedS vîctiis

Din două versuri *Tetrameter ionicus minor* și un vers *Dimeter ionicus minor* Horatius a întocmit o strofă, în care a scris una singură din odele sale.

14. *Phalsecius hendecasyllabus*, este un vers logaedic, întrebuițat de Catullus și de Statius. Este format dintr-un dactil, precedat de o bază și urmat de o tripodie trohaică. La Catullus baza poate fi trocheu, spondeu sau iamb :

' u | ' uu | ' u | ' o | ' u

sau:

Diser|tisslme [Romii | lî ne| potflm 15. *Saturnius*, versul vechi latin :

°JL°JL°-Ly.-i.°L<J-'. u.

u 'u ' u ' lu 'u ' u ' u

372.

$$I \quad i \quad ' \quad ' \quad ' \quad L$$

Dăbunt mălum Metellî|Năevîo poetse

A fost întrebuințat de Livius Andronicus și de Nsevius.

In acest vers iambul poate fi înlocuit prin : $\text{u } \wedge \text{ u}, ___ ' _, _, \text{u } ___ \wedge$,
partea a doua).

VERSURI ÎNTREBUINȚATE PENTRU POEZIA ÎNTREAGĂ

1. *Phaleecius hendecasyllabus* la Catullus.

2. *Dimeter anapesticus* la Seneca.

Stroïe

La Catullus : trei versuri *Glyconeus* și un vers *Pherecrateus* :

$$-i_y|-!_{-}^{uv}-|jL^u \text{ IM}$$

LMI-L ^ u | 1 ^ u li?

-L M_1^{uu} I J L^u \setminus y -L y A !_v^u 11_-^u

Diă|nse stimtls j în fî | de

'1' 'I'

Poel | l(se) et pflg r(i) înte|gn;

Dîă|nă m p tle | r(e) inte | gri

' I ' I '

Paeljlăque că nămtls.

Baza este un troheu sau un spondeu, rareori un iamb.

NUMELE LA ROMANI

La început, după indicația lui Varro, individul la Romani ar fi purtat un singur nume, care era numele personal. Pentru aceea legendarului întemeietor al Romei i s-a păstrat numai numele Romulus.

În epoca istorică însă, când cei care aveau dreptul de cetățenie în statul roman erau grupați pe ginți, numele cetățeanului roman cuprinde trei elemente : *prsenomen*, *nomen*, *cognomen*.

Din examinarea aspectului acestor trei elemente constatăm că în fiecare se găsește cuvântul *nomen*, ceea ce ar putea arăta că partea din nume care cuprinde numai cuvântul *nomen*, fără nici un adaos, a fost la baza constituirii numelui roman ; căci *prsenomen*, cuvânt compus din *nomen* (nume) și din prepoziția *prae* (înainte), înseamnă : numele pus înainte, adică înaintea lui *nomen* și, de fapt, vedem, în ordinea în care sînt rînduite cele trei elemente ale numelui, că *prsenomen* este așezat imediat înaintea lui *nomen*; iar *cognomen*, cuvânt compus din *nomen* și din prepoziția *cum* (cu), înseamnă : numele care însoțește pe *nomen*, și el este în adevăr așezat după *nomen*, ca și cum l-ar însoți.

De aceea ne ocupăm întâi de *nomen*.

În numele *M. (arcuș) Porcius Calo, Marcuș* este *prsenomen*, *Porcius* este *nomen*, *Cato* este *cognomen*. *Nomen* era numele pe care-l purta ginta din care făcea parte cetățeanul. El era terminat în *-ius*, când îl purta un bărbat, și în *-ia*, când îl purta o femeie : *Porcius, Porcia; Tullius, Tullia, Fabius, Fabia*.

Ginta era o unitate constituită din toți cei care-și afirmau originea dintr-un strămoș comun. De la acest strămoș comun își trăgeau numele — *nomen* — toți descendenții.

Acest cuvânt, care reprezintă legătura membrilor uniți prin descendența dintr-un strămoș comun, a fost numele care a distins între ele grupele de cetățeni. El este cel mai important. El stă la baza numelui prin care cineva se afirmă în societate, căci cel care-și pronunță acest nume afirmă totdeodată din ce grupă — gintă — face parte. De aceea, acest element din numele roman poartă denumirea numai de *nomen* (nume). Spre a se indica ce reprezintă, i se mai zice și *nomen gentilicium* sau *nomen gentile*. Acesta trebuie să fi fost la început ca un nume de familie.

Ce fapt anume, din partea strămoșului comun, a determinat la fiecare gintă să poarte acest anumit nume, nu se poate stabili pentru fiecare gintă, cum ar fi *Mmilius, Iulius, Tullius*, afară de faptul că pot fi considerate

adjective derivate din numele strămoșului comun. Pentru unele se caută apropiere cu substantive comune, care ar sta la baza numelor respective : *Porcius* — *porcus* (porc), *Fabius* — *fabā* (mazăre), *Csecilius* — *csecus* (orb), *Claudius* — *claudus* (șchiop), și atunci se consideră că acel strămoș comun s-ar fi ocupat cu creșterea porcilor, sau ar fi cultivat mazărea, sau ar fi avut vreun defect de vedere, ori de mers.

Prsenomen este numele personal, numele prin care se disting între ei cei care poartă același *nomen gentilicium*. El se scria înaintea lui *nomen*, și se nota numai prin abreviere, ceea ce denotă mai puțină lui importanță față de *nomen*.

Numele personale la început au fost foarte variate. Cu timpul însă fiecare familie a avut preferință pentru anumite *prsenomina*. Așa *Kseso* este în *gens Porcia* și în *gens Quintilia*, *Decimus* și *Appius* în *gens Claudia*, *Mamercus* în *gens JEmilia*, *Numerius* în *gens Fabia*. Familiile căutau să se singularizeze prin această preferință pentru anumite *prsenomina*.

Uneori *prsenomen* era dat în legătură cu momentul din zi al nașterii: cel care se năștea dimineața se putea numi *Manius*, *Mania* (*mane* = dimineața[^], cel care se năștea în timpul zilei putea primi numele *Lucius*, *Lucia* (*lux* — lumină[^]; sau se da după ordinea nașterii copiilor în familie : *Quintus*, *Sextus*, *Decimus* pentru băieți, *Secunda*, *Tertia*, *Quarta* pentru femei. Cei născuți după moartea tatălui se numeau *Postumus*, *Postuma*.

Din multele *prsenomina* ce vor fi fost la început, cu timpul s-a redus numărul lor la următoarele optsprezece, care se abreviau astfel:

<i>Aulus</i>	abreviat	A.
<i>Appius</i>	»	Ap.
<i>Caius</i>	»	C.
<i>Cnscus</i> ¹	»	Cn.
<i>Decimus</i>	»	D.
<i>Kseso</i>	»	K.
<i>Lucius</i>	»	L.
<i>Mamercus</i>	»	Mam.
<i>Manius</i>	»	M'
<i>Marcus</i>	abreviat	M.
<i>Numerius</i>	»	N.
<i>Publius</i>	»	P.
<i>Quintus</i>	»	Q-
<i>Servius</i>	»	Ser.
<i>Sextus</i>	»	Sex.
<i>Spurius</i>	»	S. sau Sp.
<i>Tiberius</i>	»	Ti.
<i>Titus</i>	»	T.

Cînd, în loc să folosești cele trei nume, chemai pe cineva în convorbiri particulare, făcînd uz numai de *prsenomen*, îl măguleai, arătîndu-i intimitate. Dacă în scris era întrebuițat numai *prsenomen*, atunci se scria cuvîntul întreg : *Quintus est prudentior quam Publius* (Quintus este mai chibzuit decît Publius).

Prsenomen se da copilului în a noua zi de la naștere — *dies lustralis* (ziua purificării). în registrele publice se înscrisa, cu numele întreg, atunci cînd tînărul, considerat major, îmbrăca toga virilă și cînd era înscris în listele cetățenești.

Cînd ramurile descendenților din același strămoș s-au înmulțit, s-a adăugat al treilea element la nume, *cognomen*, care, după cum am arătat, însemnează un nume care însoțește numele ginții. Prin *cognomen*, deci, se disting între ele familiile aceleiași ginți. Astfel în *gens Cornelia*, unii au

¹ Cuvintele *Caius* și *Cnseus* se pronunțau *Gaius* și *Gnseus*, dar se scriau cu litera C. pentru că în vechiul alfabet roman nu exista litera G., iar C. avea și acel sunet. Această tradiție s-a păstrat pentru aceste nume în toate epocile istoriei romane.

primit cognomen *Scipio*, alții *Sulla*, alții *Asina*. Ca și *nomen gentile*, *cognomen* aparținea tuturor membrilor familiei care și-l însușise și se moșteneau de către descendenții familiei.

Cognomina erau foarte multe : familia marelui orator *M. Tullius* avea cognomen *Cicero*; a marelui general care a cucerit Galia, *C. Iulius*, avea cognomen *Ceesar* ; a poetului *Q. Horatius* avea cognomen *Flaccus*; a poetului *P. Ovidius* avea cognomen *Naso*; a unui om de stat *M. Iunius* avea cognomen *Brutus*; a unui alt om de stat *Q. Fabius* avea cognomen *Maximus*; o familie din gens *Tremellia* a purtat cognomen *Serofa*.

Toate aceste întregiri ale numelui ginții pentru a constitui numele familiei își aveau explicația lor, căci erau legate fie de anumite însușiri fizice ori morale, fie de anumite activități.

Astfel pentru *P. Cornelius Scipio* se spune că s-a dat acest cognomen, pentru că unul din această familie a servit pentru tatăl său, care pierduse vederea, ca un sprijin sau călăuză permanent, adică pe el se sprijinea ca pe un baston (*scipio* = baston). O altă ramură din gens *Cornelia* a primit cognomen *Asina*, pentru că unul dintre reprezentanții ei, trebuind să aducă în sprijinul angajamentului sau afirmației sale niște garanți, a venit cu o asină, pe care se găsea încărcată o cantitate mare de aur, ce putea servi drept garanție. *Tremellius*, care a purtat cognomen *Scrofa*, se zice că a trebuit să declare la o cercetare, dacă se găsește în casa sa o scroafă a unui vecin. El, fiindcă sclavii săi tăiaseră acea scroafă, neștiind a cui era, a introdus-o în casă și a acoperit-o cu veștminte multe, iar peste ele s-a culcat soția sa ; și a declarat că în casa lui nu se găsește altă scroafă decât aceea, arătând spre soția lui. Cercetătorii, crezând că vorba scroafă se referea, ca o glumă, la soția lui, au plecat încredințați că nu se găsea acolo scroafa reclamată, deși el spusese adevărul, arătând în spre locul unde se găsea scroafa cea reală.

Pentru cognomen *Cicero*, se bănuiește că un strămoș al oratorului a putut avea pe față o excrescență în felul bobului de mazăre (*cicer* — *năut*) ; pentru cognomen *Naso*, că un strămoș a putut avea nasul mare (*nasus* = — nas) ; pentru cognomen *Flaccus*, că un strămoș a putut avea urechile mari și depărtate de cap (*flaccus* = urechiatul) ; pentru cognomen *Csesar*, că unul din familie s-a născut cu chică (*cmsaries* = chică[^]) ; pentru cognomen *Maximus*, că a făcut mari servicii liniștii sociale romane ; pentru cognomen *Brutus*, că nu avea însușiri intelectuale (*brutus* = prost). Alții au avut cognomen *Longus* (cel lung), *Rufus* (cel roșu).

De aici vedem că partea din nume numită *cognomen* corespundea poreclei noastre.

Cele trei nume erau purtate de cei care se bucurau de drepturile de cetățenie. Quintilianus spune :

Propria liberi, quæ nemo habet, nisi liber (sunt) : prænomen, nomen, cognomen, tribus

(Caracteristicile proprii ale omului liber și pe care nu le are decât cel liber, sînt: prænomen, nomen, cognomen, tribul).

Iar în privința dreptului de a avea un *nomen gentile*, Cicero scria : *Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt; qui ab ingenuis oriundi sunt, quorum maiorum nemo servitutem servivit, qui capite non sunt diminuti* (Membri ai ginții sînt acei care au același *nomen gentile*; care sînt născuți din persoane libere ; ai căror strămoși n-au fost sclavi; care n-au suferit o condamnare cu pierderea drepturilor de cetățenie).

Astfel, numele format din cele trei elemente dădea, celui ce-l purta, o deosebită prestanță, distingându-l de cei care nu aveau dreptul la un astfel de nume.

Cele trei elemente care compun numele se scriu totdeauna în această ordine. Cîteodată se adaugă, în actele oficiale, și numele tatălui, al bunicului, al străbunicului. Aceste nume se intercalau între nomen și cognomen : M.(arcus) *Tullius* M.(arci) /.(ilius) M.(arci) «.(epos) M.(arci) pr.(onepos) *Cicero*.

Mai tîrziu s-a adăugat la nume încă un element, *agnomen*, care se da după faptele mari, de obicei de război, săvîrșite de cineva. Cuvîntul *agnomen* este format din prefixul *ad* (la) și din *nomen* și reprezintă un adaos la *nomen*.

Primul om căruia istoria arată că i s-a dat un astfel de agnomen a fost *P. Cornelius Scipio*, căruia i s-a adăugat *Africanus* (învîgătorul Cartaginei în Africa) ; altul a primit agnomen de *Macedonicus*, altul de *Numidicus*, altul de *Achaicus*, ori de *Creticus*, ori de *Balearicus* etc. Cato a avut agnomen de *Censorius*, iar Q. Fabius Maximus a primit agnomen *Cunctator*.

Aceste nume, agnomina, erau personale și nu se transmiteau urmașilor, împăratul Augustus însă, dorind ca și în timpul său — cînd faptele mari se adăugau la gloria împăratului — să apară totuși nume amintitoare de victorii, a permis celor care se trăgeau din asemenea strămoși să adauge la numele lor agnomen al strămoșului glorios. Așa, au apărut din nou — nu prin fapte vitejești, ci prin grația împăratului — nume care se completeau cu : *Africanus*, *Numidicus*, *Macedonicus*. Pînă și o femeie din gens Mummia și-a adăugat agnomen *Achaica*, pe care-l purtase un strămoș al său.

Și prin adopție se adăuga un nume la cele trei nume ale noii familii, și anume făurit din nomen al părintelui său cu sufixul *-anus* : *P. Cornelius Scipio JEmilianus*, fiu al lui *L. JEmilius Paullus* și adoptat în familia *P. Cornelius Scipio*.

Femeile nu se prezentau cu trei nume. La început, aveau numai *prsenomen* la care au început să adauge : fiica numele tatălui, soția numele soțului. Uneori fiica puneă după numele tatălui un /,(ilia)- *Csecilia Metelli*; *Csecilia Q.* (uinti) *Cretici* /.(ilia) ; *Plotina Traiani*; *Domitia Bibuli*. S-a folosit și procedeul ca fiica să aibă două nume : *prsenomen* (al său) și *nomen* (gentilicium, pe care-l avea și tatăl) ; iar soția : *prsenomen* (al său) și *nomen* (gentilicium al soțului, iar mai tîrziu al părintelui său). Către sfîrșitul republicii fiica și soția se obișnuia să fie numite numai prin *nomen gentile*, iar dacă erau două cu același nume, se adăuga la una *maior*, la cealaltă *minor*: *Fabia maior*, *Fabia minor*.

Cognomen nu foloseau femeile. Tot către sfîrșitul republicii femeile de familie mare au început să apară cu trei nume, iar în timpul imperiului procedeul acesta se întîlnește mai des : *Livia Medullina cui et cognomen Camillse erat*, *Furia Sabina Tranquillina*, *Otacia Apollonia Marcella*.

Sclavii la început erau numiți numai cu numele stăpînului: *Marcipor*, *Quintipor*, *Lucipor* (por — puer = servus). Mai tîrziu au un *prsenomen* al lor, la care adaugă *nomen gentilicium* al stăpînului, urmat de *prsenomen* al stăpînului și de cuvîntul *servus*: *Aphrodisius Ploti Gai servus*; *Pharnaces Egnatii Publii servus*; *Nicomachus Albi Mărci servus*. Sub imperiu a început să se adauge după prenumen al sclavului, cele trei nume ale stăpînului și cuvîntul *servus*: *Eleutherus*, *C. Iuli Florentini servus*. Cînd sclavul își schimba stăpînul prin vînzare sau testament, adăuga la numele noului stăpîn *cognomen* al fostului stăpîn cu sufixul *-anus*: *Secundiis Csesaris noștri servus Crescentianus*.

Libertul, la început, lua nomen al stăpînului, la care adăuga un *prsenomen* oarecare. Apoi a luat și nomen și *prsenomen* al stăpînului și adăuga vechiul său nume drept *cognomen*: *M. Livius, Auguste libertus, Ismaurus* (Aici fiind libertul unei femei, a luat *prsenomen* și nomen al tatălui stăpînei). Cu timpul însă libertii au căutat să îndepărteze orice amintire despre starea de sclavie, și mai ales descendenții libertilor.

În timpul imperiului se introduce multă dezordine în modul cum se înfățișează numele cetățeanului roman: unii își adaugă mai multe *cognomina*, alții iau ca *praenomen* cuvinte care erau *cognomina* : *Africanus Fabius Maximus*. Alții își fac cele trei nume din nomen al tatălui și al mamei. Astfel fiul lui *C. Salvius Liberalis* și al *Vitellia Rușilla* își ia numele *C. Salvius Vitellianus*. Alții, luînd *praenomen* și nomen al tatălui, se deosebeau ca frați prin *cognomen* : astfel cei trei fii ai lui *M. Cosinius Priscus* și ai soției sale *Tuccia Prima* se numesc *M. Cosinius Priscus*, *M. Cosinius Primus*, *M. Cosinius Priscianus*. Iar alții, pentru a-și scoate în relief ultimul *cognomen* adăugat, îl leagă de «el anterior prin *sive* sau *qui et*: *Eustatius sive Lampadius*; *M. Detellius Trophimus qui et Fortunatus*.

CALENDARUL ROMAN

Romanii, în epoca istorică, au avut ca unitate de măsură pentru timp anul (*annus*), care era împărțit în douăsprezece luni (*mensis*). Anii se succedau unul după altul, fără să fi avut un punct de plecare general, de la care să se calculeze ordinea lor, adică fără să fi constituit o eră. De aceea, în timpul republicii, anii nu sînt calculați de la un punct de plecare, de la care ar fi început istoria Romei sau de la un alt eveniment, numerotîndu-se de acolo toți anii în serie, ci erau indicați prin numele consulilor respectivi (*Ap. Claudio, L. Volumnio consulibus* = cînd erau consuli Ap. Claudius și L. Volumnius) sau se numeau din cînd în cînd după vreun eveniment însemnat, cum a fost îndepărtarea regilor (*anno sexagesimo post exactos reges* — în anul al șazecilea după înlăturarea regilor).

Abia în epoca lui C»sar și a lui Cicero, un mare cărturar al timpului, M. Terentius Varro, a stabilit o eră romană, în care a încadrat evenimentele trecutului Romei, fixînd pentru întemeierea Romei o dată care corespunde «u anul 753 înainte de era creștină, la 21 aprilie. Toate evenimentele se calculează de la întemeierea Romei, ceea ce se notează prin abreviere A.U.C. (*ah urbe condita*). Astfel în anul 243 A.U.C. au fost îndepărtați regii și s-a întemeiat republica, statul fiind condus de cîte doi consuli pe fiecare an. în anul 722 A.U.C. încetează și republica, și se întemeiază imperiul, Octa-vianus rămînînd singur stăpînitor al statului roman.

La început, cele douăsprezece luni ale anului erau calculate după mersul lunii și aveau cîte 29 sau 30 de zile, în mod alternativ, dînd împreună un total de 354 de zile. Astfel, anul roman rămînea în urmă față de anul solar •cu 11 1/4 zile.

De cînd au început romanii să calculeze anii cu această durată, nu este stabilit, dar întemeierea calendarului o găsim notată la Titus Livius, istoricul care înfățișează în mod mai amănunțit trecutul Romei, ca aparținînd inițiativei legendarului rege Numa Pompilius, ceea ce înseamnă că epoca istorică a moștenit existența organizării anului cu douăsprezece luni.

Pentru a corecta diferența dintre anul calculat după mersul lunii și anul solar, s-a întrebuițat sistemul adăugării unui număr de zile la finele anului la anumite epoci. Astfel, la început, din doi în doi ani se adăugau la sfîrșitul lunii februarie, în mod alternativ, 22 sau 23 de zile, după ziua numită de noi azi 23 februarie. Aceste zile se numeau *dies intercalares*.

Dar și acest sistem cu zile intercalate nu corespundea exact cu anul solar și trebuia ca, în fiecare perioadă de 24 de ani, să se facă o corectură în numărul zilelor intercalare.

ose

sr ^ io: r^-oj«. . ^ n v oo9

«? ^Λr*

^{9JB}o '9£^ % ep enrf J^"92 B^no V ^{0/ B} n⁹P^oJ(/ J on ^orm ^ ?««? ra0B ' ⁻ⁱⁿnnuvp_{Udl} U*>

J_Bp_{U9fBo} «p<pis ?8npB

S ⁹V^ 4S^{9s}4«î^ î^S^S?^{0 B} ⁹PVO ₀ -;" ?n-v

L

2. *Idus* (-uum, s. f. IV *fi.*)¹, la jumătatea lunii respective, când era lună plină² : *Idus Ianuarias*, *Idus Februarias* etc. (dar cum jumătatea lunii cădea în unele luni la 14, iar în altele la 15, și întrucât romanii aveau o aversiune superstițioasă față de numerele pare, au fixat Idele în unele luni la 13, iar în altele la 15);

3. *Nonas*, care cădeau în intervalul dintre Calendele și Idele lunii respective, cu 9 zile înainte de Ide, socotindu-se, în calculul lor, atât ziua Idelor cât și cea a Nonelor (așa că și Nonele cădeau în unele luni la 5, iar în altele la 7 ale lunii respective, după cum Idele cădeau la 13 sau la 15 ale lunii). Se scriau deci: *Nonse Ianuarias*, *Nonse Februarias* etc.

Zilele cuprinse între aceste trei zile principale se numeau după numărul cu care se găseau înaintea zilei principale următoare. Astfel zilele dintre Calendae și Nonse se numeau numărându-se câte zile sînt înainte de Nonae, cele dintre Nonse și Idus se numeau după Idus, iar cele care veneau după Idus se numeau după Calendar ale lunii următoare.

Astfel, ziua dinaintea fiecărei zile principale, adică ajunul acelei zile principale se numea: *Pridie*³ *Nonas*, *Pridie Idus*, *Pridie Calendas*; ziua care precede ajunul, fiind a treia zi dinaintea zilei principale — în calcul socotindu-se atât ziua principală cât și ziua respectivă — se numea *dies tertius ante Nonas* (*Idus*, *Calendas*); cea dinaintea acesteia se numea *dies quartus ante Nonas* (*Idus*, *Calendas*) și așa mai departe.

Pentru exprimarea unei date, trebuind să se întrebuințeze cazul ablativ, căci este complement circumstanțial de timp, care se află cu întrebarea *quando*, urma să se spună : *die tertio* (*quarto*, *quinto* . . .) *ante Nonas* (*Idus*, *Calendas*); însă prin mutarea prepoziției *ante* la începutul întregii expresii, s-a zis : *ante diem tertium* (*quartum*, *quintum*) . . . *Nonas* (*Idus*, *Calendas*) *Ianuarias* (*Februarias*, *Martias* . . .) și se abrevia în formula *A.D.III* (*IV*, *V* . . .) *Non.* (*Id. Cal.* sau *Kal.*) **Ian.** (*Febr. Mart.* . .) sau numai **III** (*IV*, *V* . . .) *Non.* (*Id. Cal.* sau *Kal.*) **Ian.** (*Febr. Mart.* . .).

Grupul de cuvinte *ante diem tertium* (*quartum*, *quintum*...) *Nonas* (*Idus*, *Calendas*) *Ianuarias* (*Februarias*, *Martias* . . .) s-a cristalizat într-o expresie fixă și invariabilă, care a putut primi înainte prepoziții ca *in*, *ad*, *ex*: *Ex ante diem tertium Nonas Februarias usque ad ante diem quartum Idus Martias* (de la ziua a treia dinaintea Nonelor lui Februarie pînă la ziua a patra dinaintea Idelor lui Martie, adică de la 3 februarie pînă la 12 martie). *Res dilata -est in ante diem decimum Calendas Quintiles* (Chestiunea a fost amînată pentru ziua a zecea dinaintea Calendelor lunii Quintilis, adică pentru ziua de 22 iunie).

în anul 709 A.U.C., anul omorîrii lui C. Iulius Caesar, luna *Quintilis* a fost numită *Iulius*, după numele reformatorului calendarului; iar în anul 745 A.U.C. luna *Sextilis* a fost numită *Augustus*, după numele primului

¹ Guvîntul *Idus* are rădăcina înrudită cu cea a verbului *dividere* (a împărți),. Această .zi, în vechiul calendar, era așezată la jumătatea lunii, împărțind-o în două părți.

² Se pare că la început unitatea de măsură pentru timp a fost mersul lunii, întrucît *Kalendx* erau la lună nouă, *Nonse* la primul pătrar al lunii, *Idus* la lună plină. Așa se explică și faptul că atunci când anul solar a devenit unitatea de măsură, cele douăsprezece luni au păstrat, pînă la Caesar, tot constituția lunară, completîndu-se cu *dies intercalares*. Tot așa se explică și calculul zilelor cu cît sînt înaintea zilei principale, căci se arăta cît mai este pînă la faza următoare a lunii, precum și calculul nonelor, în funcție de ide, căci idele reprezintă o fază mai importantă, luna plină.

³ *Pridie* în aceste expresii este construit cu acuzativul ; în expresia *pridie eius diei* este construit cu genitivul.

împărat *C. Iulius Căesar Octavianus*, care-și adăugase la nume și cuvîntul *Augustus*, titlu ce-i fusese conferit de senat și de popor în anul 726 A.U.C.

Aceeași formulă se întrebuița și cînd o dată era exprimată nu în funcție de una dintre cele trei zile principale ale lunii, ci în funcție de o> sărbătoare : *Accepi tuas litteras ante diem* (a.d.) *quintum Terminalia*.

Pentru că, prin reforma lui Căesar, ziua care se intercala din 4 în 4 ani, în luna februarie, se adăuga, conform tradiției, după 23 februarie (*A.D. VII Kal. Mart.*), iar ziua de 24 februarie se numea *ante diem sextum Calendas Martias*, acea zi adăugată, spre a nu se modifica numirile celorlalte zile pînă la Calendele lunii martie, a primit numele de *ante diem bis sextum Calendas Martias*, iar anul respectiv a fost numit *annus bis sextus* sau *bis sextilis*¹, de unde noi avem denumirea : an bisect (în popor : visect) sau bisextil.

Ziua era împărțită în 24 de ore, distribuite în mod egal numericește între zi și noapte, cîte 12 pentru fiecare.

Dar durata orelor de zi și de noapte depindea de anotimpuri, căci orele-din zi începeau să fie numărate de la răsăritul soarelui și erau terminate la apusul lui, observîndu-se ca sfîrșitul orei a șasea și începutul orei a șaptea să fie la amiază ; din această cauză orele de vară erau mai lungi decît cele de iarnă.

Același lucru se petrecea și cu orele de noapte, durata lor durînd după anotimpuri.

La echinocții, zilele fiind egale cu nopțile, orele erau egale între ele, adică cele de zi erau egale cu cele de noapte și erau egale cu orele în care împărțim noi durata unei zile și a unei nopți, sau a unei zile astronomice.

La solstiții însă, cînd diferența între zi și noapte este de șase ore — căci ziua la solstițiul de vară are 15 ore, iar noaptea 9 ore, și ziua la solstițiul de iarnă are 9 ore, iar noaptea are 15 ore — diferența între ora de zi și cea de noapte la romani era foarte mare. Astfel la solstițiul de vară ora de zi era de 1 oră și 15 minute (adică 75 de minute), iar ora de noapte era de 45 de minute ; la solstițiul de iarnă ora de zi era de 45 de minute, iar ora de noapte era de 1 oră și 15 minute (adică 75 de minute).

La început romanii n-au avut instrumente de măsurat timpul, ci se conduceau după cursul soarelui.

Cînd răsărea soarele, începea ziua, iar acel timp se numea *mane*; cînd apunea soarele, se termina ziua, iar acel timp se numea *suprema* ; amiaza se numea *meridies* ; timpul dinainte de *meridies* se numea *ante* (sau *ad*) *meridiem*, iar cel de după *meridies* se numea *post meridiem* (sau *de meridio*).

Momentul numit *meridies* se preciza după un punct anumit din dosul forului roman, unde stătea un observator, care priveghea cînd ajungea soarele în dreptul lui, avînd obligația să anunțe pe consul că este amiaza.

Pe la anul 463 A.U.C. s-a introdus la Roma *cadranul solar*, pe care se urmărea umbra proiectată de un baston în timpul mișcării soarelui. Dar, pentru că acest sistem nu putea ajuta în timpul nopții și în zilele iară soare, s-a introdus sistemul *clepsydrelor*, care funcționau cu apă și care au fost luate de la greci.

Timpul nopții era împărțit în patru *vigilise*, egale între ele pentru aceeași noapte, însă durata lor varia după anotimpuri, sfîrșitul veghei a doua și începutul celei de a treia fiind la miezul nopții.

¹ Scris și *bisextus* sau *bisextilis*.

Q o S	ata ierna cu 31 zile	ianuarie, august, decembrie	aprilie, iunie, sep- tembrie, noiembrie	februarie cu 28 sau 29 zile	martie, mai, iulie» octombrie
1	Calendis (<i>Kalen-</i> <i>dis</i>) <i>Ianuariis</i> <i>Augustis, Decem-brib</i> <i>us</i>)	Calendis (<i>Kalen-</i> <i>dis</i>) <i>Aprilibus</i> <i>Iuniis, Septembri-bus,</i> <i>Novembribus</i> ■ «£ «i	Calendis (<i>Kalen-</i> <i>dis</i>) <i>Februariis</i> N	Calendis (<i>Kalen-</i> <i>dis</i>) <i>Martiis, Maiis,</i> <i>luliis, Octobribus</i>)	
2	A.D. iv in	A.D. IV	A.D. IV	A.D. VI	.§.§
3	A.D. III JŞ g,g	A.D. III	A.D. III	A.D. V	
4	Pridie	Pridie	Pridie	A.D. IV	C³ O §•2 «
5	Nonis <i>Ianuariis</i> (<i>Aug.</i> <i>Dec.</i>)	Nonis <i>Aprilibus</i> <i>(Iuniis, Septembri-bus,</i> <i>Novembribus)</i>	Nonis <i>Februariis</i>	A.D. III	
6	A.D.VIII » S	A.D.VIII	A.D. VIII \	Pridie	
7	A.D. VII	A.D. VII « S^	A.D. VII •2	Nonis <i>Martiis</i> <i>Maiis, luliis,</i> <i>Octobribus</i>)	
8 9	A.D. VI A.D. V	A.D. VI A.D. V	A.D. VI A.D. V	A.D.VIII A.D. VII	.«•2
10 11	A.D. IV A.D. III	A.D. IV A.D. III	A.D. IV A.D. III	A.D. VI A.D. V	
12	Pridie	Pridie	Pridie	A.D. IV	► a*
13	Ibidus <i>Ianuariis</i> (<i>Augustis, Decem-</i> <i>bribus</i>)	Idibus <i>Aprilibus</i> (<i>Iuniis, Septembri-bus,</i> <i>Novembribus</i>)	Idibus <i>Februariis</i>	A.D. III	-§s°
14	A.D. XIX ,	A.D. XVIII v	A.D. XVI ^	Pridie	
15	A.D. XVIII	A.D. XVII	A.D. XV	Idibus <i>Martiis</i> (<i>Maiis, luliis,</i> <i>Octobribus</i>)	
16	A.D. XVII	A.D. XVI	A.D. XIV	A.D. XVII)	
17	A.D. XVI	A.D. XV	A.D. XIII	A.D. XVI	«o oa
18	A.D. XV	A.D. XIV	A.D. XII	A.D. XV	r^â f^.
19	A.D. XIV	A.D. XIII	A.D. XI	A.D. XIV	M
20	A.D. XIII	A.D. XII	A.D. X	A.D. XIII	^ §
21	A.D. XII	A.D. XI	A.D. IX	A.D. XII	
22	A.D. XI	A.D. X	A.D. VIII	A.D. XI	t3
23	A.D. X	A.D. IX	A.D. VII A.D. bis VI»	A.D. X	*^/3 ,T*
24	A.D. IX	A.D. ; VIII	A.D. VI	A.D. IX	
25	A.D. VIII	A.D. VII	A.D. V	A.D. VIII	
26	A.D. VII	A.D. VI	A.D. IV	A.D. VII	
27	A.D. VI	A.D. V	A.D. III	A.D. VI	1 §
28	A.D. V	A.D. IV	Pridie <i>Calendas</i>	A.D. V	
29	A.D. IV	A.D. III >	<i>Martias</i>	A.D. IV	°¶
30	A.D. III J			A.D. III	
31	Pridie <i>Calendas</i> <i>Februarias</i> (<i>Septembres, la-</i> <i>nuan</i> a 1 s,	Pridie <i>Calendas</i> <i>Maias (Iulias,</i> <i>Octombres,Decemb).</i>		Pridie <i>Calendas</i> <i>Apriles (Iunias,</i> <i>Augustas, Noverri-</i> <i>bres</i>)	

1 în anii bisextili, a căror lună februarie are 29 de zile.

UNITĂȚI DE MĂSURĂ ROMANE

PENTEU GREUTĂȚI

La romani unitatea de măsură pentru greutate era asul (*as*, *assis*) sau **libra** (*libra*, *-se*).

Asul avea multipli și submultipli.

Dintre submultipli, subîmpărțirea cea mai importantă era **uncia** (*uncia*, *-se*), care reprezenta a douăsprezecea parte dintr-un as.

Un as avea greutatea de aproximativ 327 grame, iar uncia de aproximativ 27 grame.

Multiplii asului aveau numele format dintr-un numeral și din tema cuvîntului as, care se mai numea și *pondo*, cuvînt nedeclinabil. Ei erau :

<i>Dussis</i> (<i>duo asses</i>) sau $\backslash \sim a<,;$	<i>Septussis</i>	7 ași
<i>Dupondium</i> (<i>duo pondo</i>) J *	<i>Octussis</i>	8 »
<i>Sestertius</i> (<i>sesquiertius</i>) 2 1/2 ași	<i>Nonussis</i>	9 »
<i>Tressis</i> sau <i>trepondium</i> 3 »	<i>Decussis</i>	10 »
<i>Quatrussis</i> 4 »	<i>Vigessis</i>	20 »
<i>Quincussis</i> 5 »	<i>Trigessis</i>	30 »
<i>Sexcussis</i> 6 o	<i>Centussis</i>	100 »

Submultiplii asului își au numele fie în funcție de as, arătînd a cîta parte din as reprezintă, fie în funcție de uncia, arătînd cîte uncii cuprind și prezen-tîndu-se astfel ca multipli ai unciei. Ei sînt :

	<i>in asi</i>	<i>in uncii</i>	<i>Quincunx</i>	<i>m ași</i>	<i>in uncii</i>
<i>As</i>	1	12		5/12	5
<i>Deunx</i>	11/12	10	<i>Triens</i>	1/3	4
<i>Dextans</i>	5/6	11	<i>Quadrans</i> (<i>teruncius</i>)	1/4	3
<i>Dodrans</i>	3/4	9	<i>Sextans</i>	1/6	2
<i>Bes</i> (<i>bessis</i>)	2/3	8	<i>Sescuncia</i> (<i>sesquiuncia</i>)	1/8	1 1/2
<i>Septunx</i>	7/12	7	<i>Uncia</i>	1/12	1
<i>Semis</i> (<i>semissis</i>)	1/2	6			

La rîndul său, *uncia* avea și ea submultipli:

<i>Semuncia</i>	1/2 de uncie	<i>Sextula</i>	1/6 de uncie
<i>Duella</i>	1/3 »	<i>Scripulum</i>	1/24 »
<i>Sicilicus</i>	1/4 . ■ »		

MOJVEDE

La început, romanii n-au avut, pentru schimb de bunuri, monede în înțelesul modern, ci se serveau de bare de metal, de obicei de aramă (*xs*, *seris*, subst.n.), pe care le cântăreau în ași. Unitatea de măsură avea greutatea aproximativă a unui as și se numea *as libralis* sau *aes grave* (fiind cântărit).

Dar cel mai vechi sistem de apreciere a valorilor la romani a fost în animale, de unde vine și cuvântul *pecunia*, -ae, care, pe lângă înțelesul « avere în animale », avea și înțelesul « bani » (de la *pecus*, -oris, n. — turmă).

Multiplii și submultiplii asului ca monedă, purtau aceleași numiri și exprimau, proporțional, aceleași valori față de *as libralis*, pe care le aveau față de asul sau libra, ca unități de măsură pentru greutate. În anul 494 A.U.C. romanii, urmînd exemplul grecilor, au instituit monede de argint cu următoarele valori : *denarius* = 10 ași, *quinarius* — 5 ași, *sestertius* = 2 1/2 ași.

Din cauză că valoarea asului de aramă a scăzut foarte mult, *denarius* a ajuns la valoarea de 16 ași, *quinarius* la 8 ași, iar *sestertius* la 4 ași.

Dintre ele, monede de circulație obișnuită era *sestertius*, care mai era numit și *nummus* (ban).

Mai târziu s-a introdus și monedă de aur, *aureus* (nummus), care avea valoare de 25 dinari.

Moneda de aur a căpătat utilizare generală în timpul imperiului.

Valoarea aproximativă a *sestertiului* era de 0,25 lei argint, iar un *aureus* valora cam 25 lei argint. În timpul imperiului valorile au fost mai scăzute.

Cuvîntul *sestertius*, cînd însoțea cifre era scris în forma HS, prima literă fiind formată din două linii verticale — care reprezintă liniile verticale de la inițialele a două cuvinte LIBRA, căci *sestertius* era format din două libre și jumătate — unite printr-o linie orizontală, iar a doua literă era inițiala cuvîntului SEMIS (jumătate).

În exprimarea sumelor, pentru numere de la 1 la 900 se punea numeralul cardinal înaintea cuvîntului *sesterții* (nom. pi.) : *quingenta sesterții* (cincizeci de sesterți). De la 1000 pînă la 999.000 se punea numeralul cardinal sau distributiv înaintea cuvîntului *milia*, urmat de cuvîntul *sestertiorum* sau mai obișnuit *sestertium* (gen. pi.) : *duo milia sesterium* sau *bina milia sesterium* (două mii de sesterți).

Dar se putea chiar suprima cuvîntul *milia*, care se subînțelegea, și se spunea numai *duo sesterium* sau *bina sesterium*, cu același înțeles : două mii de sesterți. De la un milion în sus se punea numeralul adverbial corespunzător, urmat de cuvintele *centena milia* (cîte o sută de mii) și de cuvîntul *sestertium*: *decies centena milia sesterium* (de zece ori cîte o sută de mii de sesterți = 1 000 000), formulă care, prin suprimarea și subînțelegerea cuvintelor *centena milia*, devenea numai *decies sesterium* sau *sestertium decies*, cu același înțeles : un milion de sesterți.

Exprimarea în cifre a acestor valori se făcea astfel :

HS LX = sexaginta sesterții

HS XX = viginti milia sesterium sau vicena milia sesterium, unde cuvîntul

milia a fost înlocuit cu o linie orizontală deasupra numeralului.

HSX sesterium decies, unde cuvintele *centena milia* au fost înlocuite cu o

sau linie orizontală deasupra numeralului, și a simbolului sesterțiului, sau

HS $\overline{f}X I^{\text{au}} \overline{f}^{\text{st}}$ înlocuite cu trei linii, dintre care una orizontală deasupra și două verticale pe laturile numeralului.

25-c. 335

La moșteniri fracțiunile din întreg (întregul se numea *as*) se notau fie prin subdiviziunile asului (*Heres ex asse* = moștenitor al întregii averi; *Heres ab dodrante* = moștenitor pentru 3/4 din avere), fie prin cuvintele *dimidia*, *tertia*, *quarta* puse pe lângă cuvântul *pars* (*Augustus heredem instituit Liviam ex parte tertia* = Augustus a lăsat moștenitoare pe Livia pentru o treime), fie prin fracțiuni ca *tres quartse* = trei pătrimi; *duse quintse* = două cincimi; *quinque septimse* = cinci șeptimi etc.

PENTRU LUNGIMI

Unitatea de măsură pentru lungimi era *pes* (piciorul), care reprezenta cam 0,3 m (0,2957 m).

Submultipli piciorului erau : *palmus*, care era 1/4 din *pes*, și *digitus*, care era 1/16 din *pes*.

Multipli cei mai însemnați ai piciorului erau :

cubitus (cotul) = 1 1/2 *pes*

gradus (pasul) = 2 1/2 *pedes*

passus (pasul dublu) = 5 *pedes* = 1 1/2 m. aprox. (1,479 m).

actus = 120 *pedes*

Distanțele pe șosele erau notate prin pietre (*lapis*, *-idiș*), așezate la distanță de 1000 pași (1478,70 m.), numite *milliaria* (*milliarium marmor*). Aceasta era mila romană, care era un multiplu al lui *passus* și reprezenta aproximativ 1 1/2 km.

PENTRU SUPRAFEȚE

Unitatea de măsură pentru suprafețe era *pes quadratus* sau *constratus*, care avea ca multiplu principal *iugerum*; acesta era egal cu două *actus* pătrate și avea 28.800 picioare romane pătrate, reprezentând cam un sfert de hectar sau o jumătate de pogon.

PENTRU CAPACITATE

Unitatea de măsură pentru capacități era *amphora* sau *quadrantal*, care reprezenta un volum cu dimensiunile : un picior lungime, un picior lățime și un picior înălțime, aproximativ 26 litri.

Submultipli amphorei erau :

Urna — 1/2 *amphora*

Modius = 1/3 *amphora*

Congius = 1/8 *amphora*

Sextarius = 1/48 *amphora* sau aproximativ 0,54 litru.

La rîndul său *sextarius* avea submultipli, dintre care cel mai important era *cyathus*, care era a douăsprezecea parte din *sextarius*.

Amphora, *urna*, *congius* se întrebuițau la măsurarea capacității numai pentru lichide ; *modius* numai pentru solide ; *sextarius* și *cyathus* și pentru lichide și pentru solide.

Cea mai comodă de întrebuițat era *sextarius* cu valoarea de aproximativ o jumătate de litru.

CÎTEVA

ABREVIERI

Afară de abrevierile notate la capitolele: *Numele la romani*, *Calendarul roman*, *Unitățile de măsură romane*, dăm mai jos încă un număr de abrevieri, care se găsesc mai ales în inscripții r

Din viața publică și militară

<i>Mă.</i>	= <i>Mdilis</i>	P.C.	= <i>Patres Conscripti</i>
Mi. cur.	= <i>Mdilis curulis</i>	P.B.	— <i>Populus Romanus</i>
Mi. pi.	= <i>Mdilis plebis</i>	Pr.	= <i>Preetor</i>
Aug.	— <i>Augustus</i>	Proc. sau Pro.	Cos. — <i>Proconsul</i>
P.P.	= <i>Pater patria</i> sau Primus pilus	Prseî. sau Pr.	= <i>Praefectus</i>
Ceea.	= <i>Ceesar</i>	Pont. Mas.	= <i>Ponlifex Maximus</i>
CB.	= <i>Civis Romanus</i>	P.B.Q.	— <i>Populus Romanus Quiritium</i>
C.L.	= <i>Civis Latinus</i>	P.8. sau P.J. Se. ⇒	= <i>Plebis sciturn</i>
U (G întors)	= <i>Centurio</i>	Q.	= <i>Qusestor</i>
Cos.	= <i>Consul</i>	Q. urb.	= <i>Qusestor urbanus</i>
Cosa.	= <i>Consules</i>	Quir.	= <i>Quirites</i>
Cens. sau Ce s.	— <i>Censor</i>	Besp. sau B.P	= <i>Respublisa</i>
Cl.	= <i>Classis</i>	8.	= <i>Senatus</i>
Dec.	— <i>Decurio</i>	S. c.	= <i>Senatus consultum</i>
Des.	— <i>Designatus</i>	S.P.Q.B.	= <i>Senatus populusque Romanus</i>
D.	= <i>Divus</i>	Q.B.F.F.S.	= <i>Quod bonum, felix, faustumque sit</i>
Eq. Bom. sau E. B.	= <i>Eques Romanus</i>	Q.D.B.V.	= <i>Quod di bene vertant</i>
F.	= <i>Filius</i>	Q.B.F.F.F.S.	= <i>Quod bene, felix, faustum, fortunatumque sit</i>
Imp.	— <i>Imperator</i>	Tr. MU.	= <i>Tribunus militum</i>
Leg.	= <i>Legatus</i> sau <i>Legio</i>	Tr. pi.	= <i>Tribunus plebis</i>
L.	— <i>Lex</i>	Trib. potest.	— <i>Tribunicia potestate</i>
H.I.	= <i>Hasc lex</i>	Tet.	= <i>Veteranus</i>
Mii.	— <i>Miles</i>		
N.	— <i>Nepos</i>		
OJtt.	= <i>Optimus Maximus</i>		

Pe pietre funerare

<i>De sua pecunia posuit</i>	D.S.P.	= <i>De sua pecunia</i>
<i>Dono dedit, Dedit,</i> <i>Dedicavit</i>	F.	— <i>Fecit</i>
<i>Dis Manibus</i>	F.C.	= <i>Faciendum curavit</i>
<i>De suo</i>	P.	= <i>Posuit</i>
<i>De suo dedit</i>	P.C.	= <i>Ponendum curavit</i>
<i>Poni iussit</i>	L.B.	= <i>Lubens merito</i>
<i>Pecunia publica</i>	Q.V.	— <i>Qui vixit</i> (urmează cifra anilor)
<i>Hic cubat</i>		
<i>Hic situs est</i>	S.T.T.L.	= <i>Sit tibi terra levis</i>
<i>Bene merenti</i>	L.S.	= <i>Locus sepulture</i>
în scrisori:		
<i>Salutem</i>	S.V.B.E.E.V.	= <i>Si vales, bene est; ego</i> <i>valeo</i>
<i>Salutem dicit</i>		
<i>Salutem dicit plurimam</i>	S.T.E.Q.V.B.E.	= <i>Si tu exercitusque valetis,</i> <i>bene est.</i>
<i>Salutem plurimam</i>		

TABLA DE MATERII

Pag.

Prefața	5	
Bibliografie		7
Noțiuni generale		9
Alfabetul	9	
Scrierea.....	9	
Pronunțarea.....	11	
Accentuarea.....	12	
MORFOLOGIA		
Părțile de vorbire		17
Substantivul		19
<i>Genul</i>	19	
<i>Numărul</i>	20	
<i>Cazurile</i>	20	
<i>Numărul declinărilor</i>	21	
<i>Rădăcină, temă, desinență, terminație, sufix</i>		21
' Declinarea I.....7.....;.....,...	22	V
Declinarea a li-a.....	23	
Declinarea a III-a	26	
Declinarea a IV-a	30	
Declinarea a V-a	33	
Declinarea substantivelor compuse.....		34
<i>Declinarea substantivelor grecești</i>		35
Declinarea I.....	35	
Declinarea a li-a.....	36	
Declinarea a III-a	36	
Adjectivul	38	
Comparația adjectivelor	42	■*■
Numeralul	47	
Numeralele cardinale.....	47	
Numeralele ordinale	50	
Numeralele distributive.....	52	
Numeralele adverbiale.....	53	
Alte feluri de numere.....	54	

Pag.	
Pronumele	55
Pronumele personale și reflexive.....	55
Pronumele posesive	57
Pronumele demonstrative.....	59
Pronumele relative.....	63
Pronumele interogative.....1.....	65
Pronumele nedefinite	67
!*—Verbul	71
Verbul <i>sum</i>	74
Conjugarea verbului <i>sum</i>	75
Conjugarea verbului <i>prosum</i>	76
Verbul <i>possum</i>	78
Conjugarea verbului <i>possum</i>	79
"Conjugarea I activă	80
Conjugarea I pasivă	81
Conjugarea a II-a activă	82
Conjugarea a II-a pasivă.....	83
Conjugarea a III-a activă, categoria 1.....	84
Conjugarea a III-a pasivă, categoria I	85
Conjugarea a III-a activă, categoria a II-a	86
Conjugarea a III-a pasivă, categoria a II-a	87
Conjugarea a IV-a activă.....	88
Conjugarea a IV-a pasivă	89
Verbele deponente	90
Conjugarea I deponentă.....	91
Conjugarea II-a deponentă	92
Conjugarea III-a deponentă, categoria I.....	93
Conjugarea III-a deponentă, categoria II	94
Conjugarea IV-a deponentă.....	95
Verbele semideponente	96
<i>Conjugarea perifrastică</i>	96
Conjugarea perifrastică a verbului <i>laudo</i>	97
Forma activă	97
Forma pasivă	97
Observații asupra conjugărilor.....	98
Observații asupra tulpinelor verbale	99
Verbele anormale	101
Conjugarea verbului <i>colo</i>	102
Conjugarea verbului <i>eo</i>	10J>y
Conjugarea verbului <i>fero</i>	<i>iOT</i>
Conjugarea verbului <i>fio</i>	ljj)
Conjugarea verbului <i>edo</i>	112
Verbele defective	113
Verbele nepersonale	116
XoTerbul	117
Adverbul de timp	117
Adverbul de loc.....	117
Adverbul de cantitate	118
Adverbul de afirmare	118

X

Pag.	
Adverbul de negare	118
Adverbul de întrebare	118
Adverbul de îndoială.....	118
Adverbul de mod.....	118
Compararea adverbilor de mod	120
Prepoziția	122
Conjuncția	126
Interjecția	128
SINTAXA	
Propoziția	131
Propoziția afirmativă.....	131
Propoziția negativă	131
Propoziția interogativă independentă.....	138
<i>Propoziția simplă</i>	135
Subiectul și predicatul	135
Subiectul	136
Predicatul.....	136
Acordul predicatului cu subiectul	137
Acordul predicatului cu mai multe subiecte	139
<i>Propoziția dezvoltată</i>	142
Atributul.....	142
Atributul adjectival	143
Atributul substantival	144
Apoziția	146
Complementul	148
Complementul direct	148
Complementul indirect	152
cu verbe : în cazul dativ	152
cu verbe : în cazul genitiv	157
cu verbe : în cazul ablativ	159
Complementul adjectivului:.....	160
în cazul genitiv	160
în cazul dativ	162
în cazul ablativ	163
Complementul comparativului și al superlativului	164
Complementul pronomelor	167
Complementul unui adverb	168
Complementul interjecției.....	168
Complementele circumstanțiale	170
Complementul circumstanțial de cauză.....	170
Complementul circumstanțial de mod	172
Complementul circumstanțial de loc	174
Complementul circumstanțial de timp	181
Complementul circumstanțial instrumental	184
Complementul circumstanțial de măsură	186
Complementul circumstanțial de relație	188

<i>Propoziția independentă</i>	190	
Întrebuințarea modurilor.....	190	
Indicativul.....	190	
Conjunctivul.....	192	
Imperativul.....	195	
Infinitivul.....	197	
Fraza	199	
<i>Fraza formată prin juxtapunere</i>	200	
<i>Fraza formată prin coordonare</i>	201	
Conjuncțiile coordonatoare	202	
Conjuncțiile copulative.....	202	
Conjuncțiile disjunctive.....	210	
Conjuncțiile adversative	213	
Conjuncțiile cauzale.....	217	
Conjuncțiile conclusive	220	
<i>Fraza formată prin subordonare</i>	222	
Propoziția atributivă.....	223	
Propoziția completivă.....	226	
Propoziția completivă infinitivală	227	
Propoziția completivă conjunctivală	235	
Propoziția completivă introdusă prin <i>quod</i>	239	
Propoziția completivă interogativă indirectă.....	241	
Propozițiile circumstanțiale	244	
Propoziția temporală.....	244	
Substituirea propoziției temporale	250	
Propoziția cauzală.....	252	
Substituirea propoziției cauzale.....	255	
Propoziția concesivă	256	
Substituirea propoziției concesive	259	
Propoziția condițională X.....	260	
Substituirea propoziției condiționale	268	
Propoziția finală.....	269	
Substituirea propoziției finale.....	271	
Propoziția consecutivă	274	
Propoziția comparativă.....	277	
Propozițiile care încep cu pronume relativ	281	
Tabloul propozițiilor circumstanțiale	283	
Consecutio temporarii.....	284	
înțelesul timpurilor	284	
Tabloul raportului timpurilor indicativului între ele.....	286	
întrebuințarea timpurilor conjunctivului în propoziții subordonate-----	289	
Oratio obliqua	295	
Trecerea din oratio recta în oratio obliqua.....	297	
întrebuințarea modurilor.....	297	
întrebuințarea pronumelor personale.....	299	
'jfc Vorbirea indirectă în înțelesul larg	300	
- ' Ordinea cuvintelor în propoziție (Topica)	302	
Ordinea propozițiilor în frază.....	313	
Organizarea perioadelor.....	318	

Pag.	
Figuri gramaticale și stilistice	322
Figuri etimologice	322
Figuri sintactice	323
Figuri de înțeles sau tropi.....	328
Figuri de cugetare	329
Formarea cuvintelor	331
Familie de cuvinte.....	331
Derivarea	333
Derivarea substantivelor.....	334
Derivarea adjectivelor	336
Derivarea verbelor	337
Derivarea adverbelor.....	338
Compunerea.....	339
Compunerea cu prefixe	340
Compunerea cu alte categorii de cuvinte.....	342
Noțiuni de prosodie	345
Reguli generale care se aplică silabelor inițiale și interne.....	345
Reguli generale pentru silabele finale.....	350
Declinarea substantivelor și adjectivelor	350
Pronumele	351
Numeralul.....	352
Conjugarea.....	352
Cuvintele invariabile	354
Noțiuni de metrică	355
<i>Felurile măsurilor</i>	356
Hexametru	356
Pentametru.....	360
Distihul elegiac	360
Metrica odelor și epodelor lui Iloratus: Măsurile.....	361
Versurile logaedice	361
Alte feluri de versuri.....	363
Gruparea versurilor	365
Versuri întrebuintate de alți poeți.....	369
Versuri întrebuintate pentru poezia întreagă	373
Strofe	373
Numele la romani	374
Calendarul roman	379
Unități de măsură romano.....'	384
Pentru greutate	384
Monede	385
Pentru lungimi	386
Pentru suprafețe.....	386
Pentru capacitate	386
Citeva abrevieri.....	387

JBIBLUIV. CLUJ

Nr.. .Sy.??-19J5E Ifctmplar Itgjiî